

Motto:

„Pokud se Evropa nechce stát
okrajovým a provincionálním
jevem, bude muset zahájit dialog
s ostatními kulturami.“

Mircea Eliade

„Výchova vede k dospělosti:
vede ke svobodě a odpovědnosti,
ke schopnosti orientovat
se v bohatství různých možných
pohledů na svět.“

Zdeněk Kratochvíl

Předmluva

Vážené čtenářky a čtenáři,

Současná doba klade na vzdělávání nové, náročné požadavky. Česká republika a její populace není izolovaným ostrovem, zásadním způsobem se nás začínají dotýkat problémy evropského i globálního charakteru. Stále častěji jsme v běžném životě svědky nejrozličnějších společenských tenzí a konfliktů, jsme konfrontováni s odlišnými názory, pohledy na svět, způsoby jednání, které se naší zkušenosti jeví jako nesrozumitelné, podivné, či dokonce nenormální a „špatné“. Denně jsme vystavováni záplavě různých, mnohdy vzájemně si odporujících informací, média na nás bez ustání chrlí fakta, jejich interpretace, komentáře, názory, reklamní a propagační šoty, za nimiž stojí různá myšlenková východiska, odlišné předpoklady, různé záměry a cíle. Společnost produkuje tak obrovské množství poznatků, že je nad možností jedince podrobně sledovat vývoj byť i jedné vědní disciplíny, natož pak vývoj lidského vědění jako takového. A i kdyby to teoreticky dokázal, brzy by narazil na problém, že „podložené“ výsledky jedné teorie jsou v rozporu se stejně přesvědčivě „podloženými“ výsledky teorie druhé. Sečteno a podtrženo: ještě nikdy nebylo tak problematické reflektovat a chápat svět, v němž žijeme, ještě nikdy nebylo tak obtížné rozumět sobě, svému okolí a vlastní úloze v něm.

V zásadě existují dva způsoby, jak na stav radikální plurality reagovat, jak ho psychicky zvládnout. Tím prvním je odmítnout pluralitu a všechny její projevy, stát se vyznavačem jediné pravdy, pravdy naší (národní, politické, třídní, regionální apod.) a vše ostatní vnímat skrze klíč této pravdy jako pomýlené, nesprávné, zfalšované nebo účelově nepřátelské. Naše pravé, „svaté“ přesvědčení nám v tomto případě sice poskytuje jistotu, že nebudeme muset o věcech problematicky přemýšlet, zaručuje nám, že na všechno budeme mít jednoduchou a pádnou odpověď, jasné a předem dané řešení (vždyť „my“ jsme přece vždycky mysleli správně a informace, které to zpochybňují, musí být mylné!), ale zároveň se pro nás stává vězením, do něhož nedocházejí a ani nemohou docházet zprávy o úžasné rozmanitosti vnímání, myšlení, jednání, o fascinujícím množství různých pojetí života i světa.

Druhý způsob zvládnutí plurality je náročnější, déle trvající, méně pohodlný, a ne vždy vede k jednoznačným odpovědím a jasným řešením. Znamená přijmout pluralitu jako fakt, který nelze změnit, znamená vydat se na cestu pozorného naslouchání tomu, co se nám na první pohled může jevit jako nenormální či špatné, na cestu poctivého a nepředpojatého hledání příčin konfliktů ve společnosti a jejich kompromisních řešení. Znamená neustálé a často i nepříjemné tázání, kolik z našich „neoddiskutovatelných pravd“ má racionálně zdůvodnitelný základ, kolik z našich „pádných“ a „samozřejmých“ argumentů pro správnost našeho světového názoru jsou pouze sofistikované a zamaskované předsudky. Být zodpovědnou, kriticky myslící a na vlastní úsudek spoléhající bytostí

Předmluva

je náročné, mnohem náročnější, než zůstat v hřejivé náruči široce sdílených, nikdy se nemylících a předem daných všeodpovědí na složité problémy, jež nám současný svět přináší. Orientovat se v záplavě informací, umět analyzovat příčiny nedorozumění mezi lidmi, vytvářet si vlastní názor a hledat a nalézat styčné body s názory ostatních vyžaduje větší úsilí než kritizovat ty druhé-jiné, kteří nám vše kazí, kteří jsou zodpovědní za nedostatky a nesnáze „naší krásné země“, kteří „žijí z našich daní“, zneužívají „naš sociální systém“, mluví nám do našich záležitostí, "berou nám práci" a podobně. Tato druhá, obtížnější cesta však stojí za to: odměnou je schopnost vnímat, rozvíjet se, neustále se učit, obohacovat se rozmanitostí, odměnou je svoboda myšlení zbaveného předsudků.

Demokracie nepotřebuje fanatiky jediné „víry“, potřebuje soudné, kritické a nezávisle myslící občany, kteří jsou si vědomi vlastní důstojnosti a jsou schopni respektovat důstojnost, práva a svobody ostatních, třebaže tito ostatní mají jiný názor, odlišný způsob života či jinou barvu pleti. A právě výchova takových občanů patří k prioritám současného vzdělávání.

Příručka, kterou držíte v ruce, je jedním z výsledků projektu Varianty, který byl realizován společností Člověk v tísní při ČT za finanční podpory programu Phare. Cílem projektu bylo zlepšování vztahů mezi minoritami a majoritou prostřednictvím interkulturního vzdělávání na všech úrovních českého školství.

Příručka se snaží vyjít vstříc novým vzdělávacím cílům deklarovaným v závazných dokumentech strategie rozvoje vzdělávání v ČR. Doposud neexistují nástroje účinného naplňování těchto cílů ve výuce. Samozřejmě nebylo možné obsáhnout zde komplexně všechny záležitosti, které souvisejí s životem v pluralitní multikulturní společnosti, ale věříme, že tato publikace nabízí univerzální metody, jak didakticky zpracovávat aktuální a často kontroverzní společenská témata, jak vést studenty ke kritickému zamýšlení nad společností a jak u nich pěstovat postoje tolerance a respektu. Mnoho aktivit zde navržených lze naplnit jiným obsahem podle toho, co si žádají momentální potřeby výuky či aktuální společenská situace.

První, teoretická část příručky poskytuje vhled do problematiky interkulturního vzdělávání, naleznete zde informace o tom, co je interkulturní vzdělávání, jak jsou definovány jeho cíle, jaké používá metody. Následuje kapitola věnovaná způsobům, jak realizovat principy, metody i informační obsahy v podmínkách středního školství, na závěr teoretické části jsme připojili text praktikující středoškolské učitelky přinášející zajímavý pohled na multikulturní společnost, na kulturní rozdíly, mezilidské vztahy a na potřeby interkulturního vzdělávání.

Předmluva

Kapitoly druhé, praktické části obsahují tři druhy textů. Informace pro učitele vám poskytnou potřebný vhled do dané tematiky, doporučujeme je prostudovat ještě dříve, než se se studenty pustíte do realizace aktivit. Získáte tak nutné informační zázemí pro fundované vedení diskusí a odpovědi na otázky, které vám studenti při vlastních úvahách mohou položit. Druhým typem textů v praktické části jsou Aktivity (v obsahu na začátku kapitol jsou označeny kurzívou). Jedná se o jakési metodické listy, ve kterých najdete podrobné popisy, jak motivovat u studentů zájem o danou problematiku, jak jim nenásilným a zábavným způsobem zprostředkovat informace o menšinách žijících na území ČR, jak revidovat vlastní, často předsudečné a znalostmi nepodložené vnímání sociokulturní odlišnosti. Ke každému zpracovanému tématu jsme se snažili zařadit co největší množství aktivit, aby si učitel mohl zvolit, která z nich bude pro naplnění specifických cílů v konkrétní třídě nejvhodnější. Aktivity nejsou definitivní, jejich modifikace, doplňování a další rozvíjení ze strany učitelů je žádoucí.

Poslední, třetí typ údajů v této publikaci tvoří pasáže označené jako Texty. Jsou to vybrané mediální zprávy, které se nějakým způsobem týkají problematiky multikulturní společnosti, ať již v kladném, či záporném smyslu. Nedílnou součástí interkulturního vzdělávání je pěstování dovednosti kritické analýzy mediálních zpráv, schopnosti identifikovat předsudečné a xenofobní názory nebo manipulativní strategie, jimž jsou studenti nuceni denodenně čelit. Ve většině případů je kritická analýza textů přímo součástí navrhovaných aktivit, někdy k článkům připojujeme pouze návrhy otázek podněcujících diskusí, v ojedinělých případech necháváme text hovořit sám za sebe a volba didaktické metody, jak s textem ve výuce pracovat, zůstává plně v kompetenci učitele. Věříme, že tři druhy textů obsažených v této příručce poskytují dostatečnou sumu materiálů pro realizaci principů, metod a informačních obsahů interkulturního vzdělávání ve výuce na středních školách.

Volba témat obsažených v praktické části této publikace je výsledkem dlouhých debat a pečlivého výběru. První kapitola Obecná témata IKV chce učiteli a studentům přinést vysvětlení základních pojmů souvisejících s kulturou, vztahy mezi odlišnými sociokulturními skupinami, společenskými mechanismy multikulturní reality a specifiky vnímání rozdílů a odlišností. Zvládnutí těchto pojmů by mělo být předpokladem pro další práci s příručkou.

Navzdory tomu, že Romové patří v současnosti k nejdiskutovanějším minoritám, míra informovanosti veřejnosti o romské společnosti, kultuře, tradici a dějinách zůstává velice nízká. Proto jsme vedle kapitoly týkající se žhavých témat současného soužití majority a romské menšiny zařadili do této publikace i obsáhlejší text Jany Horváthové Kapitoly z dějin Romů, který by měl učiteli poskytnout ucelený přehled o dějinách Romů v evropské i „české“ historii.

Předmluva

Pořadí, v jakém bude učitel zařazovat do výuky témata a aktivity z následujících kapitol, závisí zcela na jeho volbě. Kapitoly se týkají různých sociokulturních skupin na území ČR. Snažili jsme shromáždit informace především o těch, jejichž příslušníci jsou nejčastějším objektem předsudků, stereotypů, diskriminačního nebo rasistického jednání. Byli bychom rádi, kdyby tato publikace na vybraných tématech poskytla jakousi obecnou představu, jak ve výuce tematizovat společenské problémy týkající se jakýchkoliv vztahů mezi menšinou a většinou, jak vést k respektu vůči všemu odlišnému.

Přejeme vám, aby se tato příručka stala pro vás i vaše studenty zdrojem poučení i zábavy, aby účinně pomáhala na náročné cestě vzdělávání samostatně uvažujících, kriticky myslících a tolerantních občanů.

Za kolektiv autorů

Jan Buryánek, editor

Veronika Kamenická, koordinátorka projektu Varianty

Interkulturní vzdělávání

Obsah

- 11** MULTIKULTURALISMUS A INTERKULTURNÍ VZDĚLÁVÁNÍ
- 14** CÍLE INTERKULTURNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
- 16** ETAPY PROCESU INTERKULTURNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
- 18** METODY INTERKULTURNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
- 21** OBECNÉ ZÁSADY INTERAKTIVNÍ VÝUKY
- 22** ZÁSADY ÚSPĚŠNÉ DISKUSE

Multikulturalismus a interkulturní vzdělávání

Středoevropský prostor, podobně jako většina obydlených míst na zemi, byl a je místem setkávání, střetání, soužití a míšení různých sociokulturních skupin, ať už jsou tyto skupiny definovány etnicky, národnostně, nábožensky, socioekonomicky, kulturně či jinak. Dá se předpokládat, že sociokulturní rozmanitost obyvatel České republiky se bude nadále zvyšovat, budou sem přicházet uprchlíci z krizových oblastí světa, lidé z chudších zemí zde budou hledat pracovní příležitosti, zahraniční studenti zde budou využívat nabídky vzdělávacích institucí, společenská a ekonomická potřeba si vynutí příchod stále většího počtu odborníků a pracovních sil z Evropy. Zároveň se ukazuje, že občanská společnost založená na rovnosti všech členů před zákonem nevede automaticky k rozpouštění tradičních kulturních identit a že nedochází ke kulturní homogenizaci – společnost „rovných“ neznámá společnost „stejných“. Českou republiku neminou ani procesy, které již v západní Evropě probíhají: bude docházet k nalézání, prohlubování či znovuoživení kulturní identity minorit, žijících zde již po staletí. Jinými slovy: společnost v České republice je a nadále bude multikulturní.

V zemích západní Evropy se problematika soužití odlišných skupin v rámci občanské společnosti dostala do centra odborného zájmu již nedlouho po druhé světové válce. Pro označování témat spojených s rasou, socioekonomickou třídou, rodovou příslušností, jazykem, sexuální orientací, tělesnou nebo duševní handicapovaností se postupně vžil pojem multikulturalismus. Termínu se ovšem užívá v různých významových odstínech a označuje často odlišné skutečnosti.

Multikulturalismus je:

- **stav společnosti**, ve které vedle sebe žijí různé sociokulturní skupiny se specifickými systémy institucí, tradic, postojů a hodnot. V tomto pojetí je pojmu multikulturalismus užíváno neutrálně, koexistence různých skupin neznámá automaticky přítomnost tolerance a respektu ve vzájemných vztazích.
- **proces**, při kterém dochází k výměně kulturních statků, k vzájemnému ovlivňování kulturních systémů a případně k vytváření systémů nových.

Multikulturalismus a interkulturní vzdělávání

- **vědecká teorie**, která se zabývá různými aspekty sociokulturní rozmanitosti. Multikulturalismus zkoumá a srovnává odlišné náhledy na svět, rozdílná pojetí skutečnosti, rozmanité vzorce jednání, komunikační kódy, zabývá se kulturními rozdíly jako výsledkem specifické adaptace společností na různá prostředí.
- **společenský cíl**, multikulturalismus v tomto pojetí znamená vědomé úsilí o vytvoření pluralitní společnosti zahrnující množství odlišných sociokulturních skupin. Jejich soužití má být založeno na principech rovnosti, tolerance, respektu, dialogu a konstruktivní spolupráce. Důležitou složkou a nástrojem tohoto pojetí multikulturalismu, shodného i s duchem této publikace, je multikulturní (interkulturní) vzdělávání.

V odborné literatuře panuje značná terminologická nejednotnost označování interkulturně vzdělávacích procesů. Víceméně volně se zaměřují termíny multikulturní/interkulturní výchova, multikulturní/interkulturní vzdělávání. Velmi podobné obsahy, metody a procesy někdy dostávají nálepkou globální výchova nebo výchova k světoobčanství. Ačkoliv jsou uvedené termíny víceméně zaměnitelné, zde preferujeme termín interkulturní vzdělávání z následujících důvodů:

- Globální výchova zdůrazňuje ekologické aspekty současných světových trendů, výchova k světoobčanství se zaměřuje spíše na právní a sociální aspekty života v pluralitní občanské společnosti.
- Termín výchova zdůrazňuje formování postojů a pěstování hodnot. Vzdělávání je pojem komplexnější. Vzdělávání usiluje o vybavení účastníků edukačního procesu celým systémem kompetencí: neformuje pouze postoje, ale vybavuje znalostmi, postoji a dovednostmi.
- Multikulturní znamená pouze existenci několika kultur vedle sebe, ale neimplikuje vzájemné styky, kulturní výměny, spolupráci a dialog. Multikulturní může být každá společnost, v níž koexistují alespoň dvě sociokulturní skupiny, ale zároveň v ní může docházet k segregaci nebo diskriminaci. Oproti tomu termín interkulturní (lat. inter = mezi) zahrnuje vzájemnost, výměnu, dialog odlišných sociokulturních skupin. V interkulturní společnosti dochází k mezikulturnímu dialogu, spolupráci, ke vzájemnému obohacování jedněch druhými – odlišnými.

Multikulturalismus a interkulturní vzdělávání

Multikulturní výchova (interkulturní vzdělávání)

je obecně definována takto:

Multikulturní výchova je příprava na sociální, politickou a ekonomickou realitu, kterou žáci prožívají v kulturně odlišných stycích s lidmi.

Eyclopedia of Educational Research, New York 1982.

Termín multikulturní výchova vyjadřuje snahy prostřednictvím vzdělávacích programů vytvářet způsobilost lidí chápat a respektovat jiné kultury než svou vlastní.

Pedagogický slovník, Praha 1998.

Interkulturní vzdělávání umožňuje jedinci rozvíjet chápání a přijímání různorodosti jako pozitivního jevu a hodnotit rozdíly mezi lidmi z různých kultur jako přínosné. Odlišnost by neměla být chápána jako potenciální zdroj konfliktu, ale jako příležitost k vlastnímu obohacení. Interkulturní výchova a vzdělávání přispívají k vytvoření respektujících vztahů mezi různými kulturami, aby bylo možno vyhnout se negativním událostem, ke kterým dochází v multikulturních společnostech, nikoliv pouze v majoritní skupině – jako např. odmítání menšinové skupiny (rasismus, xenofobie) – ale také mezi menšinami, jako je asimilace, akulturace, ztráta kulturních hodnot, ztráta individuální identity, opovrhování vlastní kulturou, násilná integrace a adaptace.

Interkulturní vzdělávání rozvíjí konkrétní náměty a integruje je do globálnějších představ. Proto nabízíme interdisciplinární aktivity, orientované na výchovu dětí jako globálních občanů, které jim umožňují analyzovat a vyhodnocovat nové situace, do kterých jsou zapojeny. V multikulturním světě jsou zvyky a způsoby chování různých kulturních skupin, které žijí pohromadě, poznamenávány konflikty a rozpory, ale zároveň je v něm plno možností pro vzájemné obohacování.

Interkulturní vzdělávání vede studenty k respektování neustále rostoucí kulturní rozmanitosti a otevírá cestu různým způsobům života, myšlení a chápání světa. Studenti se pomocí vlastních vyjadřovacích prostředků učí komunikovat a spolupracovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin a jsou vedeni k tomu, aby si stále více uvědomovali méně nápadné aspekty různých kultur. Kritická analýza a pochopení odlišností by měly utvářet motivaci ke vzdělávání a interkulturním výměnám jako důsledek pocitu solidarity a schopnosti reflektovat sociální a ekonomické nerovnosti.

Cíle interkulturního vzdělávání

O becným cílem interkulturního vzdělávání (IKV) je podpora a upevňování vzájemných vztahů mezi sociokulturními skupinami, především mezi majoritou a minoritami.

Tento cíl klade na příslušníky všech sociokulturních skupin (nikoli pouze majoritní) následující nároky:

- uvědomit si, že rozmanitost a různost je založena na bezpodmínečné rovnosti
- snažit se poznat odlišné kulturní identity a respektovat je jako rovnocenné
- naučit se řešit konflikty pokojnou cestou

Pedagogovi, který chce realizovat obsahy, metody a principy IKV ve výuce na střední škole či středním odborném učilišti, pravděpodobně nejlépe poslouží tato definice:

Cílem IKV je připravovat studenty na život v kulturně pluralitní společnosti tak, že je vybaví potřebnými interkulturními **kompetencemi**.

Tyto **kompetence** jsou:

1. znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti
2. dovednosti orientovat se v kulturně pluralitním světě a využívat interkulturní kontakty a dialog k obohacení sebe i druhých
3. postoje tolerance, respektu a otevřenosti k odlišným skupinám a životním formám, včetně vědomí potřebnosti osobní angažovanosti

Cíle interkulturního vzdělávání

1. Znalosti a porozumění

Studenti

- rozumějí historickému zakotvení vlastní sociokulturní skupiny
- rozumějí historickému zakotvení různých sociokulturních skupin žijících v regionu, v ČR, v Evropě a ve světě
- vědí, jak sociokulturní zázemí posiluje a omezuje identitu jedince
- jsou schopni rozpoznat, analyzovat a kriticky hodnotit různé aspekty a projevy odlišných sociokulturních vzorců
- znají fyzické, společenské a psychické potřeby, které jsou společné všem lidem
- znají způsoby, kterými se lidská společenství různých typů vztahují k těmto základním potřebám

2. Dovednosti a schopnosti

Studenti

- dokážou přispívat k nekonfliktnímu soužití různých sociokulturních skupin v prostředí občanské společnosti
- dokážou čelit projevům intolerance a diskriminace

3. Postoje

Studenti

- respektují různé aspekty a projevy odlišných sociokulturních vzorců
- považují za užitečné aktivně se zapojit do potírání projevů intolerance a diskriminace
- považují za samozřejmé podílet se na přiměřeném a spravedlivém řešení konfliktů vzniklých na základě sociokulturní odlišnosti

Etapy procesu interkulturního vzdělávání

Interkulturní vzdělávání je dlouhodobý proces, během něhož procházejí účastníci hlubokou osobnostní proměnou. Vzhledem k tomu, že etnocentrismus a xenofobie jsou do jisté míry vlastní všem kulturním společenstvím, není jednoduché tyto často hluboce zakořeněné postoje měnit. Proto by celý proces IKV měl postupovat v etapách:

1. Studenti si sebe sama představují zvnějšku

Studenti

- přehodnocují vnímání kladů a záporů v našem světě, naší realitě
- směřují k pochopení, že naše myšlení, životní styl, zvyky, tradice jsou pouze jedním z možných způsobů reakce na svět
- uvědomují si, že existují i jiné způsoby vnímání světa, které nejsou lepší ani horší, jen jiné
- vysvětlují „samozřejmosti“ našeho vnímání světa někomu, kdo k „nám“ nepatří. Toto vysvětlování napomáhá narušit skálopevnou jistotu o přirozeném charakteru „samozřejmého“ či „normálního“

2. Studenti se učí rozumět světu a době, ve kterém žijeme

Studenti jsou vedeni k pochopení, že

- právě rozmanitost a rozdílnost zajišťuje dynamiku vývoje, vývoj je důsledkem střetávání a prolínání různých náhledů na svět. Nejrychleji se rozvíjejí ty společnosti, které jsou v kontaktu s odlišnými kulturami. Izolace kultury znamená její stagnaci
- kultury se navzájem potřebují. Každá kultura má co nabídnout; disponuje zajímavými, inspirativními a efektivními způsoby zvládnutí světa. Kombinace těchto způsobů může usnadňovat lidskou existenci všech kultur
- Evropa není celá planeta, ale jen malý výběžek Asie. Většina obyvatel planety pohlíží na svět a život jinak než Evropané
- 20. a 21. století jsou jen nepatrný zlomek dějin člověka, lidé po celé věky žili jinak, než žijeme dnes. Způsob jejich chápání světa jim však stejně jako nám umožňoval materiální i duchovní existenci

Etapy procesu interkulturního vzdělávání

3. Studenti se seznamují s odlišnou realitou – – jinými náhledy na svět, způsoby myšlení, jednání

Studenti

- analyzují způsoby získávání informací o jiných kulturách
- posuzují, nakolik reálné jsou obrazy, které si tvoříme o odlišných společnostech, a nakolik jsou determinovány našimi dřívějšími domněnkami o nich
- zkoumají, jak informují média o jiných sociokulturních skupinách a jakým způsobem ovlivňují naše myšlení
- směřují k uvědomění, že neexistují „nadřazené“ a „podřazené“ kultury, že každá kultura představuje specifickou a účinnou reakci na různá prostředí a okolnosti
- hledají a analyzují příčiny, proč jsou jiné kultury tak často chápány negativně
- směřují k poznání, že v každé kultuře existují pozitivní aspekty, které nás můžou obohatit, a negativní aspekty, které můžeme kritizovat. Záleží na tom, co si vybereme

4. Studenti se učí chápat kulturní rozmanitost jako pozitivní jev

Studenti

- jsou vedeni k pochopení, že kontakty a vztahy mezi odlišnými kulturami jsou obohacující nejen pro jednotlivce, ale pro celou společnost. Poznávání jiné kultury může být zdrojem zábavy a potěšení
- směřují k poznání, že kultura má zároveň potenciál předávat pozitivní aspekty jiným a zároveň od nich pozitivní aspekty přebírat
- hledají způsoby, jak se můžeme vyvarovat unáhlených soudů o „cizích, podivných“ kulturách a životních stylech
- hledají způsoby, jak můžeme čelit pocitům nebezpečí při setkání s „jiným“
- učí se strategiím, jak co nejlépe využít možnosti, které se naskýtají při setkání s „jiným“, k obohacení vlastní identity

Metody interkulturního vzdělávání

V interkulturním vzdělávání je kladen důraz na interakci mezi učitelem a studenty a mezi studenty navzájem. Student není pouze pasivním objektem výuky, nádrží, do které vléváme údaje, abychom pak vyžadovali jejich co nejpřesnější zopakování. Student je zdrojem nápadů a informací, aktérem, jenž ovlivňuje, modifikuje, obohacuje a v některých případech sám vede výuku. Vzdělávací proces, který má ambici prosazovat hodnoty tolerance, respektu a solidarity, se mine účinkem, pokud bude prosazován autoritativními metodami. Interkulturní výchova se neobejde bez rozvíjení a principiálního dodržování strategií zdvořilosti, efektivní komunikace, smysluplné diskuse, konstruktivní spolupráce a kritického myšlení.

V aktivitách této příručky, aniž bychom je vždy přímo jmenovali, používáme řadu postupů, metod a forem interaktivního vyučování. Málokterá metoda, forma či princip se v praxi vyskytuje ve zcela čisté podobě, většina aktivit kombinuje větší množství přístupů. Zde, bez nároků na úplný výčet interaktivních metod, uvádíme pouze nejčastěji využívané:

1. Diskuse

Diskusní metody jsou vhodné k vyjasňování vlastních postojů, formulaci názorů, rozvíjení dovednosti racionální argumentace a schopnosti naslouchat. Diskuse prostupuje všemi formami interkulturního vzdělávání, zde také často slouží jako prostředek reflexe předešlých aktivit, je prostorem pro vyjádření studentů a zároveň způsobem, jak shrnout či zhodnotit vše, co bylo řečeno během předchozích částí výuky. Téma diskuse musí být zajímavé, vhodně formulované, adekvátní znalostem a schopnostem studentů. Aby mohl učitel účinně diskusi vést, měl by si sám uspořádat své znalosti a získat základní informace týkající se diskusního tématu, připravit se na možné reakce studentů, formulovat argumenty pro a proti navrhovaným řešením problému a napsat si sadu dotazů, kterými lze diskusi rozprodit. Před započítím diskuse je vhodné domluvit se se studenty na obecných pravidlech konstruktivní diskuse, jejichž znění nabízíme na konci této kapitoly.

Metody interkulturního vzdělávání

2. Brainstorming

Metoda brainstormingu spočívá v rychlém shromáždění a zapsání nápadů, námětů, informací. Cílem je vyprodukovat co nejvíce myšlenek nebo projednat nějaké téma ze všech možných úhlů v minimálním čase. V počáteční fázi brainstormingu je důležité podporovat u studentů produkci jakýchkoliv nápadů bez hodnocení, teprve v další fázi se nápady a informace třídí, opravují, hodnotí či vylučují. Podobně jako u diskuse je třeba dbát, aby téma bylo dostatečně jasně formulováno. Brainstorming je užitečný v počátečních fázích jednotlivých lekcí, když učitel potřebuje rychle zjistit, jaké informace již studenti o tématu vědí, případně jaké zaujmají postoje. Shromážděné údaje se pak stávají východiskem další činnosti, ať už to bude výklad, diskuse či jiná metoda vyučování.

3. Skupinové vyučování

Skupinové vyučování je forma práce ve skupinách menších než třída, která vyžaduje týmové úsilí, kooperaci, vzájemnou pomoc studentů a kolektivní řešení problému. Studenti společnou prací všech členů skupiny plní určitý úkol – řeší daný problém.

Sociální klima skupiny dává lepší možnosti pro uplatnění jednotlivců. Snižují se zábrany, téma, ostych před velkou skupinou, vědomí přílišné odpovědnosti za projev před větším počtem studentů. Malá skupina je prostředím mnohem přirozenějším a bližším životním situacím než školní třída. Práce ve skupinách umožňuje probrat téma z různých pohledů, když každá skupina dostane odlišné zadání a má za úkol v krátkosti prezentovat výsledky své práce ostatním. Velikost skupiny by neměla přesáhnout 6 členů a učitel musí dbát na to, aby skupiny byly heterogenní (vhodné použít metody náhodného dělení).

4. Simulační hry a dramatizace

Tyto metody podněcují k hravé činnosti, rozvíjejí efektivním způsobem myšlení studenta, jeho tvořivost, volní aktivitu a také estetický a mravní cit.

Dramatizace umožňuje studentům zahrát si roli, kterou vyžaduje cíl výuky. Ztotožněním se s novou rolí získává student schopnost empatie, kterou oživuje dřívější zkušenosti, a může je tak srovnávat s nově získanými zkušenostmi v nové roli. Přehráváním rolí studenti nacvičují situace, do kterých se pravděpodobně budou dostávat v multikulturní realitě. Učitel by měl mít na paměti, že smyslem není dokonalé „herecké“ ztvárnění situace, ale vyjadřované postoje, názory a strategie jednání.

Metody interkulturního vzdělávání

5. Kritické myšlení

Kritické myšlení nepředstavuje specifickou metodu práce, jde spíš o ideální kompetenci, kterou chceme u studentů vypěstovat. Na rozvoj kritického myšlení jsou v této příručce zaměřeny především aktivity kritické analýzy textů. Studenti by měli být schopni pozorně číst texty, roztřídit jednotlivé informace, rozlišit, co jsou fakta, co názory, co interpretace, označit, které informace již znají, a naopak které jsou pro ně nové či překvapivé, které údaje považují za nepravděpodobné, se kterými názory souhlasí a se kterými nikoliv, a na základě takto roztříděných fragmentů si vytvořit kritický názor na celý text. Aby učitel mohl úspěšně vést studenty ke kritické analýze textů, měl by tyto texty předem dobře znát a v ideálním případě si připravit sadu otázek, kterými bude analýzu motivovat, vést a posunovat žádoucím směrem.

6. Projektové vyučování

Projektové vyučování je dlouhodobá metoda, při které student, skupina studentů nebo třídní kolektiv pracuje na řešení určitého problému či zpracovává zadané téma. Během práce na projektu se studenti učí organizovat složité studijní a pracovní činy. Projektové vyučování může v kontextu této příručky tvořit jakousi alternativu nebo doplněk navržených aktivit nebo jejich částí. Projekt může usnadnit práci učitele, pokud například zadá skupině studentů, aby zjistila všechny dostupné informace o některé minoritě v ČR a připravila prezentaci výsledků své práce. Je ovšem vhodné, aby učitel navrhnul studentům konkrétnější plán a strukturu projektu, aby sledoval vývoj prací a dílčí výsledky se studenty konzultoval.

Obecné zásady interaktivní výuky

Podporujte **tvůrčí atmosféru ve třídě**.

Podněcujte vytvoření **atmosféry důvěry** a spolupráce.

Začínajte s tím, co je všem **důvěrně známo**, s čím mají studenti vlastní zkušenost.

Formulujte **aktuální a přitažlivá témata**, uvádějte příklady z bezprostředního okolí.

Zadávejte **stručně, jasně a konkrétně zformulované úkoly**.

Dbejte, aby měl každý student **prostor k sebevyjádření**, každému věnujte pozornost.

Pracujte s **konfliktem** – neutíkejte od něj, nuťte účastníky k vyjasňování stanovisek, zdůrazňujte styčné body odlišných názorů, podněcujte hledání všestranně přijatelného konsensu.

Věnujte dostatek času **hodnocení aktivit**.

Společné hodnocení se studenty

Nuťte studenty k vyjadřování pocitů a myšlenek, které během aktivit měli.

Co se dozvěděli o sobě samých, o ostatních, o fungování mezilidských vztahů.

Ptejte se studentů, které názory a postoje během aktivit změnili a proč.

Individuální učitelovo hodnocení

Proberte si, jak aktivita probíhala, kde se odchýlila od předpokládaného průběhu a proč. Co překvapivého do ní vnesli studenti, náhoda, okolnosti.

Zodpovězte si na otázku, do jaké míry byly naplněny definované cíle.

Zásady úspěšné diskuse

Pozorně poslouchej a respektuj právo všech na to, aby se vyjádřili.

Neskákej ostatním do řeči.

O slovo se hlas tehdy, když máš co říct.

Snaž se, aby to, co říkáš, navazovalo na obsah předchozí promluvy.

Na začátku promluvy je užitečné shrnout, co bylo řečeno dřív.

Když dostaneš slovo, mluv stručně, srozumitelně a k věci.

Snaž se rozlišovat mezi fakty a svými názory či přáními.

Nerozčiluj se, hněv ti může jenom uškodit. Zůstaň klidný a soustředěný.

Nikoho neurážej, polemizuješ s názory ostatních, nikoli s jejich osobou.

Pamatuj, že smyslem diskuse je domluvit se – dosáhnout řešení.

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

Listujete naší příručkou a stále vám vyvstávají nejrůznější otázky týkající se realizace výuky? V následující kapitole se snažíme na některé z nich odpovědět.

Proč se zabývat interkulturním vzděláváním ve škole?

O interkulturním vzdělávání (IKV) se začíná hodně hovořit i v souvislosti se změnami, kterými české školství prochází. Ty nejpodstatnější změny byly publikovány v tzv. Bílé knize – Národním programu rozvoje vzdělávání, kterou v roce 2001 vydalo MŠMT ČR. V tomto materiálu se říká, že se naše vzdělávací soustava má zaměřit na tyto cíle:

- rozvoj lidské individuality
- zprostředkování historicky vzniklé kultury společnosti
- výchova k ochraně životního prostředí ve smyslu zajištění udržitelného rozvoje společnosti
- posilování soudržnosti společnosti
- podpora demokracie a občanské společnosti
- výchova k partnerství, spolupráci a solidaritě v evropské i globalizující se společnosti
- zvyšování konkurenceschopnosti ekonomiky a prosperity společnosti
- zvyšování zaměstnatelnosti

Kdybychom navštívili vaše hodiny, jistě bychom zjistili, že se snažíte řadu z těchto cílů naplňovat již ve své nynější výuce. Máte však jako učitelé středních škol dostatek informací a materiálů, které vám v těchto úkolech pomáhají? Učitelé, kteří se podíleli na přípravě této příručky a zkoušeli jednotlivé lekce ve své výuce, tvrdili, že učebnice a metodické materiály na tyto cíle vzdělávání příliš nepamatují. Přesto se své povinnosti nevzdali a začali hledat, zkoušet. Po roce práce tvrdí, že IKV do školy jednoznačně patří, protože:

- pomáhá naplňovat cíle formulované v Národním programu rozvoje vzdělávání
- studenti si cení aktuálnost výuky řešící jejich problémy
- učitelům i studentům IKV pomáhá v orientaci v sobě, v druhých, ve společnosti
- klima třídy se začíná pozitivně měnit

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

Který předmět je pro IKV nejvhodnější?

Záměrem je, aby k cílům IKV mířila celá škola, to znamená, aby fungovala na principech rovnosti, úcty, vzájemné tolerance a respektu. Celý učitelský sbor by měl společně vytvářet prostředí, které uznává základní principy interkulturního vzdělávání a chová se podle nich. Principy IKV by se postupně měly prolínat všemi vyučovanými předměty. Ze zkušeností opět víme, že vybudovat ve škole atmosféru tolerance, spolupráce, partnerství a všestranného respektu je velmi složité, a zároveň chápeme, že vzhledem k přeplněnosti dosavadních osnov mnohých předmětů učitelé těžko budou nacházet čas pro realizaci principů IKV. Z těchto důvodů se domníváme, že v současné situaci je vhodnější interkulturní vzdělávání realizovat zprvu v jednom či dvou předmětech humanitního zaměření (dějepis, český jazyk, cizí jazyk, základy společenských věd, zeměpis). Záležet bude samozřejmě především na učiteli, který bude ochoten hledat a zkoušet. Budete těmi odvážnými Vy?

Proč jsou základy společenských věd vhodným prostorem pro IKV?

Po podrobné analýze standardů, osnov i učebnic nejrůznějších předmětů střední školy se domníváme, že největší prostor pro realizaci IKV nabízí předmět ZSV (základy společenských věd). Ze standardu vzdělávání ve čtyřletém gymnáziu (Fortuna 99) vybíráme:

„Studenti se na základě osobní zkušenosti a samotného vzdělávání hlouběji a komplexněji seznamují se společenskými, hospodářskými, politickými a kulturními aspekty současného života a minulého vývoje regionů, národů, států i širších civilizačních oblastí a se způsobem života různých kulturních společenství v dějinách. Toto poznání přispívá k lepšímu pochopení cílů, principů, způsobů řízení a mechanismů fungování demokratických společenství a multikulturní povahy současného světa.“

Tyto teze jsou pak ve standardu podrobněji rozpracovány do specifických cílů a do okruhů kmenového učiva. Nejvíce korespondují s cíli, které zmiňujeme v první části této kapitoly.

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

Naše příručka pracuje s vybranými tématy, které učitelé považovali za nejproblematictější v aktuální společenské situaci. Tato témata i se svými dílčími cíli, doufáme, korespondují s vašimi tematickými plány, které vycházejí právě z okruhů kmenového učiva ZSV, jako například:

- Psychologie: projevy osobnosti v životních situacích; prožívání i chování a jednání
- Sociologie: člověk v sociálních vztazích; sociální identifikace; sociální interakce a komunikace; společenské hodnoty a normy i společenská morálka; interkulturní vztahy
- Planetární problémy: problémy národnostní, náboženské aj. nesnášenlivosti, rasismu, extrémismu apod.
- Etika: mravní aspekty života, vztah poznání a jednání; etika každodenního života

Námi navržená témata můžete tedy využít jako doplnění či rozšíření vašich současných tematických bloků. Jestliže přemýšlíte o vytvoření zcela nového bloku týkajícího se IKV, nabízíme následující strukturu:

- I. Identita
(kulturní, národní, důležité hodnoty)
- II. Charakteristika konfliktů
(+ faktory, které zabraňují násilí nebo snižují jeho intenzitu)
- III. Společně sdílené hodnoty, základní principy uspořádání – fungování společnosti
(+ konflikty hodnot – rozpory, obohacení, spolupráce)

Jednotlivé námi navržené lekce pak stačí jen uspořádat do této struktury.

Čemu učit?

IKV se snaží o řešení následujícího problému: hluboká a často skrytá víra v nadřazenost dominantní kultury, která zůstává nezměněna při pouhém kontaktu s jinými kulturami, zapřičiňuje, že změna je v důsledku této víry očekávána pouze od „těch druhých“ a není chápána jako celospolečenská proměna.

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

Z této definice vyplývá, že celá výuka musí být směřována ke změně tohoto chápání, tj. že nestačí předávat studentům pouze informace, ale pracovat i na rozvoji některých dovedností a na změně postojů. Proto jsme se dopodrobna zabývali i formulacemi cílů v oblasti postojů a dovedností (komplexní cíle IKV jsou uvedeny v předchozí kapitole).

Postoje

Studenti

- ctí myšlenku „Všichni lidé jsou si rovni“
- cítí odpovědnost za vlastní kulturu, vlastní identitu
- jsou ochotni potlačovat vlastní předsudky a stereotypy
- považují za užitečné aktivně se zapojit do potírání projevů intolerance a diskriminace
- považují za samozřejmé podílet se na přiměřeném a spravedlivém řešení konfliktů vzniklých na základě sociokulturní odlišnosti
- chápou různorodost ve společnosti jako příležitost

Dovednosti

Studenti

- orientují se v multikulturní společnosti a jednají v souladu s principy rovnosti, tolerance a respektu
- prosazují pozitivní hodnocení odlišnosti a rozmanitosti
- vytvářejí si pozitivní postoje a návyky
- vyhledávají a chápou podobnosti
- respektují různé aspekty a projevy odlišných sociokulturních vzorců
- dokáží čelit projevům intolerance a diskriminace
- potlačují vlastní předsudky a stereotypy
- osobně se angažují v prosazování principů rovnosti, tolerance a respektu

Samozřejmě víme, že naplňování těchto cílů musí být podporováno určitým souborem informací. Cíle v oblasti znalostí jsme formulovali tzv. aktivními slovesy podle Bloomovy taxonomie, protože vám mohou pomoci při hledání kritérií hodnocení vašich studentů. Naše formulace najdete přímo u jednotlivých lekcí.

Doufáme, že se vám podaří je propojit s cíli, které máte formulovány pro vaše již naplánované hodiny, a skloubit tak učivo předmětu s principy IKV.

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

Jak učit?

Jak vše, co jsme zatím probrali, realizovat? Jak najít ty nevhodnější metody k dosažení cílů?

Po ročních intenzivních zkušenostech s realizací hodin směřujících k IKV si myslíme, že bez aktivního zapojení studentů to prostě nejde. Preferujeme tedy interaktivní výuku. Student musí mít v hodině možnost utvářet si postoje, trénovat dovednosti, pracovat s informacemi. Bez jeho práce to ovšem nejde uskutečnit. K takto pojaté výuce vám pomohou již aktivními slovesy formulované cíle hodiny. Zde nabízíme několik dalších zásad, které vám mohou pomoci vést interaktivní hodinu.

- Zaměřujte pozornost na současnost, reagujete na to, co se ve třídě, v jejím bezprostředním okolí právě děje, řeší, na to, o čem by studenti mohli vědět, mohli se s tím setkat.
- Získejte od žáka svolení, abyste mu mohli pomáhat – tímto způsobem, v této chvíli, v souvislosti s tímto problémem.
- Vytvořte spojení, opravdové propojení, vztah a starostlivost.
- Určete na počátku smysl a zamýšlené výsledky interakce.
- Zůstaňte uvnitř dohodnutého prostoru pro zkoumání, to je zásadní pro vybudování důvěry.
- Neposuzujte. Jste tady jako podpůrný systém, nikoli jako odhadce, kritik nebo rodič. Nenechte zneužít svoje názory a hodnoty.
- Pokládejte otázky s otevřeným koncem, zkoumavé a zaměřené na objevování. Vyhněte se tomu, abyste měli v hlavě správnou odpověď.
- Buďte ochotní nevědět. Důvěřujte procesu. Buďte partnerem při zkoumání, ne odborníkem.
- Hledejte další vhodnou otázku, která vyplývá z předcházejícího tvrzení.
- Jste-li v rozpacích, co dělat, vraťte se k účelu interakce nebo k tomu, co považuje žák za potřebné.
- Oceňujte žáka, po celou dobu chvalte jeho úspěchy.

(Canfield, J.: Hry pro výchovu k odpovědnosti a sebedůvěře. Portál 1998.)

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

K vystavění interaktivní hodiny je vhodné si ji rozčlenit do tří fází. Pomoci vám může systém používaný ve vzdělávacím projektu „Čtením a psaním ke kritickému myšlení“. Tento systém člení lekci do těchto fází:

I. fáze – **evokace** – hledání předchozích zkušeností, znalostí, které studentům pomohou uchopit novou látku

V této fázi bychom měli studenty přimět k aktivitě. Mají šanci si pak později uvědomit, k čemu celá hodina směřovala, jak se obohatili. Metody tedy musí být zaměřené přímo na zkušenosti studentů, musí vyvolat zájem. Výběr metody samozřejmě musí korespondovat s cílem celé lekce. Jestliže je mým cílem motivovat studenty ke čtení textu s informacemi, je dobré se jich zeptat, co již o tématu vědí. Jestliže se chci zaměřit na rozvoj postojů, je vhodné nechat studenty vysvětlit jejich vztah k problému.

II. fáze – **uvědomění si významu** – vlastní přenos informací, objevování nové látky, propojení dílčích informací do vyšších logických celků

Zde máte prostor předat podstatné informace týkající se tématu, bez kterých by nebylo dosaženo cíle hodiny, tzn. studenti by neměli možnost se obohatit o nové zkušenosti, informace. Metody opět souvisí s cílem hodiny. Připravujete-li si hodinu zaměřenou na dovednosti, postojů budete jistě hledat mezi aktivitami, které pomohou rozvíjet tyto aspekty osobnosti.

III. fáze – **reflexe** – formulování toho, co jsem se nového naučil, jak to doplnilo, rozšířilo mé dosavadní znalosti

Na tuto fázi se v hodinách často rezignuje. Není čas. Jestliže čas přeci jen zbude, shrne podstatné myšlenky z hodiny učitel. Takové zakončení však odporuje principům interaktivní lekce. Fáze reflexe je nezbytná, právě během ní má student šanci uvědomit si, co se naučil, formulovat otázky, které mu během hodiny vyvstaly. Jestliže budete studenty k těmto činnostem systematicky vést, výsledky se jistě dostaví.

S formulací cílů i výběrem metod samozřejmě souvisí i způsob hodnocení. Nechceme zde rozebírat tuto složitou problematiku. Věříme, že dobře formulované cíle i metody samy vás navedou správným směrem.

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

Jak připravit hodinu směřující k IKV?

1. Vyberte téma hodiny
2. Proč? Pokuste se najít argumenty, které vás i vaše studenty přesvědčí o nutnosti tématu. Na základě těchto argumentů formulujte cíle hodiny. Nezapomeňte, že hodina vedoucí k IKV by měla směřovat ke změně či uvědomění si postojů, nabytí dovedností. Znalosti jsou v takovéto hodině pouze prostředkem k postojům a dovednostem.
3. Co? Odpovědi na výše zmíněnou otázku vám pomohou ve vaší složité práci – vybrat ten nejpodstatnější obsah hodiny, tedy to, co se mají vaši studenti naučit. Pokuste se témata IKV propojit s tématy právě probíranými.
4. Komu? V každé třídě je to jiné, to ví každý učitel. Přestože jste jistě i při odpovědích na minulé dvě otázky uvažovali o svých studentech, představte si třídu, ve které budete tuto hodinu realizovat. Pokuste se předpovědět zkušenosti, které mohou studenti uplatnit při výuce vámi zvoleného tématu. Najděte též situace, ve kterých právě oni mohou aplikovat v životě to, co se v hodině naučí.
5. Jak? Vytvořte si scénář hodiny rozčleněný do tří fází. Hledejte vhodné metody, které budou podporovat cíle, které jste si formulovali. Na závěr proveďte logickou provázanost všech tří fází.
6. Jak ověřím cíle? Jak zjistíte posun, který vaši studenti během hodiny učinili? Pokuste se najít otázky, na které chcete odpovědět. Jestliže chcete studenty hodnotit, cíle hodiny jsou vlastně kritérii hodnocení.

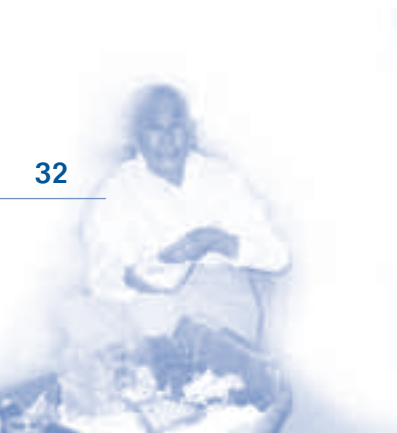
O lidech, kulturách a interkulturních vztazích

(Netradiční uvedení do problematiky
interkulturního vzdělávání)

Obsah

- 33** MULTIKULTURNÍ SPOLEČNOST
- 34** KULTURA
- 36** SUBKULTURA, KONTRAKULTURA
- 39** NEBEZPEČÍ STEREOTYPNÍHO POHLEDU
- 43** INTERKULTURNÍ VÝCHOVA

Multikulturní společnost

V poslední době se v různých debatách stále častěji objevuje výraz *multikulturní společnost*, někdy bohužel jako cosi, čemu bychom se měli zuby nehty bránit. Takové úvahy jsou však dnes už liché, ať si o pohybu „cizinců“ na našem „výsostném území“ myslíme cokoliv. Multikulturní společností už totiž dávno jsme.

Zřejmě nebude na škodu si tuto problematiku poněkud objasnit. Protože se jedná o téma poměrně nové, alespoň v česky mluvící oblasti, vymezení pojmů někdy kolísá i v odborné literatuře. Přidržíme se proto jednak terminologie, kterou ve svém díle Politická teorie multikulturalismu používá Pavel Barša, jednak aktuální terminologie akademických kruhů z oblasti společenských věd.

Kultura

Úvodem do problematiky by pro nás mohlo být ozřejmění samotného pojmu *kultura*. Tento výraz většinou v běžné řeči užíváme v jeho užším smyslu. Kulturním člověkem je pro nás vykoupaný a oholený pán v obligátním tmavém obleku, který navštěvuje operní představení a v televizi opouští kanál ČT 2 pouze tehdy, chce-li sledovat Události na „jedničce“. Jako jeho protiklad vnímáme zpoceného fotbalového fanouška, jehož slovní zásoba postupně zamrzá na jednoduše skandovatelných heslech, či mírně omšelého štamgasta z nemoderní nálevny (dříve „čtyřky“) na nejbližším rohu. Vnímáme-li však pojem kultura v jeho nejširším smyslu, stanou se jejími nositeli všichni výše uvedení, bez ohledu na to, jak „správná“ se jejich kultura jeví ostatním. Abychom byli úplně přesní, dotyční budou představiteli jednotlivých subkultur, tedy jakýchsi podmnožin, ale o tom později.

Shodněme se tedy na tom, že pro naše potřeby budeme kulturu chápat v její nejširší definici, jako protiklad přírody. Do tohoto pojmu řadíme vše, co člověk během svého historického vývoje vytvořil a dále vytváří, celý komplex myšlenek, názorů a postojů, prvků posvátných i světských, každodenních i svátečních, statků hmotných i nehmotných, předmětů uměleckých i užitečných. Patří sem instituce, kterým se podřizujeme, nebo je sami vytváříme, patří sem způsoby chování a naše reakce na chování druhých, dokonce i to, co přímo nepozorujeme, ale pouze jaksi vycítíme.

Kultura zkrátka prostupuje všechny oblasti našeho života a zabarvuje brýle, kterými hledíme na svět. Skrze svoji kulturu hodnotíme nejen to, co se nám jeví jako krásné (anorectické manekýnky), zábavné (show na TV Nova), spravedlivé (poválečný odsun Němců a Maďarů), čestné (říkat své názory lidem do očí), ale i takové na první pohled neoddiskutovatelné filosofické kategorie, jako je pravda. Správně bychom totiž měli posuzovat spíše vzdálenost našeho úsudku od (našimi metodami) měřitelné reality. Pravda, a to i ta „vědecká“, byla před sto lety jiná než dnes, a že existují různé pravdy, jistě odsouhlasí – alespoň v duchu – každý, kdo absolvoval byť jen jedinou partnerskou či přátelskou hádku. Koneckonců i cimrmanovské „Pravdu má náčelník!“, kterému jistě dobře rozumíme, vypovídá o naší schopnosti manipulovat realitou, ať už k jakémukoliv prospěchu.

Tento obrovský soubor, který nazýváme kultura, navíc není nijak fixní, podléhá změnám v čase (vnímání smrti ve středověku se výrazně lišilo od dnešního) i v prostoru (sousedka na chalupě může kritizovat vaši nádivku, protože „u nich se to dělá jinak“). Je ve svém celku „neznámkovatelný“, nelze (ať se nám to líbí, nebo ne) sestavit žádný „kulturní top-ten“, jemuž by vévodila kultura britská/francouzská/německá (laskavý čtenář nechť si doplní dle svého vkusu) a na jehož samém závěru by se studem rděla skromná kultura inuitská či romská. Neexistují totiž kultury lepší či horší, vyšší či nižší, rozvinutější či primitivnější, stejně jako nelze podobným způsobem srovnávat třeba jazyky. Inuité (dříve označovaní jako Eskymáci) jistě nemají příliš rozvinutou původní slovní zásobu v oblasti zemědělství

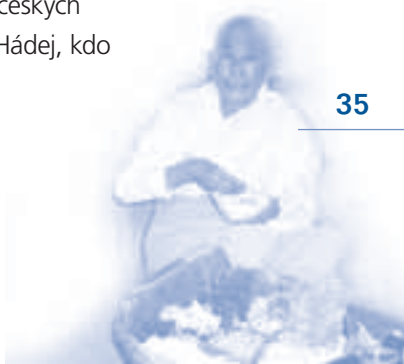
Kultura

či peněžnictví, našemu termínu „sníh“ (s možnými variantami „prašan“ a „břečka“) by však směle konkurovali sedmnácti výrazy, kterými lze hodnotit kvalitu vločky, a to ještě dříve, než se začne měnit táním. Příslušníci indiánských kmenů by zase nechápali, jak můžeme vystačit s pojmem „teta“, když tento vůbec nic nevypovídá o tom, z které strany rodičů dotyčná dáma pochází, je-li starší, nebo mladší než náš rodič, a má-li nějaké potomky, kteří jsou našimi potenciálními partnery...

Každý jazyk je „ušíť na míru“ společnosti, která jej užívá, a spolu s ní se také proměňuje, aby vždy vyhovoval jejím aktuálním potřebám (ačkoliv i v naší mateřštině se někdy dostaneme do situace, kdy nemáme slov...). A stejně plnohodnotné a plně dostačující jsou i jednotlivé kultury, byť se nám na první pohled jeví primitivní či nepochopitelné. Nelze je proto nijak hodnotit, můžeme pouze počítovat větší či menší podobnost, blízkost ke kultuře naší, podobně jako slovenština se zdá srozumitelná nám, Čechům, ne už tak Francouzům či Vietnamcům.

Dalším důležitým faktorem, nad kterým bychom se měli zamyslet, je způsob šíření a přenosu kultury. Z některých běžných výroků se může zdát, že kultura je geneticky dědičná, podobně jako barva očí či sklon k nějaké chorobě. „Oni jsou už prostě takoví,“ slyšíme na adresu různých národů, etnik či (dokonce!) příslušníků nejrozmanitějších hnutí a skupin, většinou v záporném kontextu. Ponechme stranou naši schopnost vidět na „těch druhých“ vždy na prvním místě jejich zápory a zamysleme se nad relevantností daného výroku. Pokud by existovalo cosi jako genetická podmíněnost, tíhnutí k určité kultuře, jak bychom potom vysvětlili, že tolik „geneticky čistých“ Čechů má stále problémy přijmout například starozákonní Nepokradeš, které je součástí naší kultury už více než tisíc let? A je-li hlavním manifestním jevem kultury jazyk, jak by bylo při genetickém přenosu možné, aby tak velká část (nejen našich) žáků měla problémy jej zvládnout, když jsou bez vlastního či našeho přičinění tak krásně modroocí? Patrně tedy kultura dědičná není, a není-li dědičná, může být už pouze naučitelná, tedy přenosná. Z tohoto faktu koneckonců vychází i podstata našeho povolání, které se vlastně zakládá na „infikaci“ našich svěřenců myšlenkami, postoji a kompetencemi, které v místních (a současných) kulturních souvislostech považujeme za správné.

To, že je kultura naučitelná, nám poskytuje určité naděje, třeba zrovna v naší práci, i když – kdo jiný než praktikující učitel může s úspěchem pochybovat o naučitelnosti čehokoliv? Její „nakažlivost“ se však zároveň můžeme cítit i ohroženi, to když se například dobře vychovaný potomek nechá náhle a k naší hrůze ovlivnit třeba vegetariánstvím či punkem, který s našimi vlastními názory vůbec nekoresponduje. A stále více českých rodičů se dostává do rozpaků poté, co jim ratolest položí roztomilou otázkou: „Hádej, kdo přijde na večeři?“

Subkultura, kontrakultura

Je zřejmé, že tak obrovský a komplexní soubor, jakým kultura je, nemůže být stoprocentně normativní pro všechny uživatele. Kdybychom všichni dodržovali stejná pravidla, připomínali bychom odlišky z jedné formičky. Život by byl možná jednodušší, méně konfliktní, ale přiznejme si – také neuvěřitelně nudný. Protože jsme však individualitami, samostatně myslícími bytostmi, naše životy jsou nekonečně variabilní.

Jedna konkrétní osoba může být zároveň učitelkou i žákyní, matkou i dcerou, tolerantní v módě i netolerantní v hudbě, originální při vaření a konvenční při zařizování bytu, může být vzdělaná v psychologii a totálně „nedotčená“ ve fyzice... Každý z nás si může vybrat, které hodnoty přijme za své a které bude ignorovat, co bude tolerovat a proti čemu bude protestovat. Volba hodnot, které uznáváme, vychází jednak z nabídky možností, které nám kultura jako celek poskytuje, jednak z našich individuálních předpokladů a zkušeností. Můžeme se – byť i nechtěně – blížit postojům, které zastávali naši rodiče, přátelé, učitelé... Právě tímto způsobem se kulturní komplex začne dělit na jednotlivé „podkapitoly“, menší soubory, které sice v podstatě z původního celku vycházejí, v jednotlivostech se však leckdy podstatně liší. Tyto podkapitoly kultury nazýváme subkultury.

Sociolog Miloslav Petrušek v příručce Sociální a kulturní antropologie definuje subkulturu jako „specifickou skupinu, která je tvůrkyní a nositelem zvláštních, odlišných norem, hodnot, vzorců chování a zejména životního stylu, i když se podílí na dominantní kultuře a na fungování širšího společenství.“

Pro větší objasnění pojmu subkultura bude užitečné vybrat si konkrétní příklad, na němž můžeme demonstrovat celou problematiku. Protože ani v odborné literatuře není někdy úplně jasné, co ještě je subkulturou a co již není, zvolíme si subkulturu mužů s homosexuální orientací, která bývá uváděna jako typický příklad.

Ještě v dobách relativně nedávných byla odlišná sexuální preference důvodem k trestnímu stíhání, připomeňme například soudní proces s anglickým spisovatelem Oscarem Wildem. Dnešnímu muži, který v sexuální oblasti preferuje partnery stejného pohlaví, již takové nebezpečí nehrozí, a proto se v různých sférách života může chovat stejně jako „běžný heterosexuál“, to znamená chodit do zaměstnání, zařizovat si bydlení, pěstovat různé koníčky apod. Na první pohled se tedy z „normální“ společnosti nijak zvlášť nevyděljuje. Jediným rozdílem, který můžeme pozorovat (a kritizovat), je volba životního či sexuálního partnera.

Naše případné výhrady opět pocházejí z kulturního podloží, svůj odpor k homosexualitě mnozí zdůvodňují například tím, že je to „proti přírodě“ (ačkoliv matička příroda dotyčné jedince sama takto stvořila) či „proti Bohu“ (ale kdo s ním kdy mluvil, aby se ho přímo zeptal?), pro někoho může být těžko přijatelná tendence neuzavírat partnerství na celý život.

Subkultura, kontrakultura

Tento problém možná vyřeší legislativní úpravy, které nejen gaye a lesbičky (termín, kterým tato minorita označuje sama sebe; na „našem“ výrazu homosexuál jim patrně oprávněně vadí, že příliš zdůrazňuje sexuální stránku věci), ale i jejich vztahy postaví na roveň nám heterosexuálům. Možná se ale naopak ukáže, že je to naše monogamita, která je v dlouhodobé perspektivě neudržitelná a jaksí „proti přírodě“. Vždyť kolik heterosexuálních párů spolu zůstává jen „kvůli dětem“ či kvůli tomu, „co by tomu řekli lidé“? Každopádně integrace této skupiny u nás už probíhá a opakované průzkumy veřejného mínění ukazují, že úspěšně. Tolerantnější jsou k obou pohlavím ženy, kterým nevadí ani gayové (ačkoliv jim tak mizí potenciální partneři), ani lesbičky. Muži paradoxně projevují vyšší odpor vůči gayům, i když ti jim vlastně svým zaměřením uvolňují prostor k sebeuplatnění (zbývá více volných a volitelných partnerek). Přes všechny možné námitky a rozdíly je ale prospěšnější s touto minoritou prostě žít v jedné společnosti, poskytnout jejím příslušníkům stejná práva a využívat toho, co nám mohou (v jakémkoliv povolání či občanské činnosti) poskytnout, nikoliv je zbytečně zahánět do ústraní, či dokonce neoprávněně kriminalizovat.

Bez ohledu na naše případná přání či protesty tedy žijí na našem geografickém území různé skupiny lidí, odlišné subkultury, ale také příslušníci nám velmi vzdálených národů, nositelé jiných kultur. Proto už naše společnost je multikulturní. Tento termín totiž označuje stav, kdy se ve společnosti jednotlivé skupiny vyskytují vedle sebe, fakticky existují, ale jejich členové nejsou stoprocentně rovnocenní, mají v rámci společenství odlišné statuty, postavení, případně jsou nuceni svoji odlišnost či příslušnost k nějaké skupině (je-li to možné) skrývat, aby se vyhnuli diskriminaci. Takový stav nejen odporuje našim platným zákonům, ale v konečném důsledku může i společnost poškozovat, protože příliš silná exkluzivní (tedy vylučovací) pravidla, byť i nepsaná, vedou k izolaci dané skupiny, k jejímu nezájmu o chod a prospěch společnosti jako celku, nakonec možná i k radikalizaci a otevřeným střetům s „hostiteli“ (připomeňme například nedávné rasově motivované nepokoje ve Velké Británii).

Naším cílem by měla být *společnost interkulturní*, která funguje na principech občanské společnosti (*civil society*). Všichni příslušníci takového státu jsou si rovni, a to na principu občanství. Všechny ostatní statuty jednotlivců, a to jak statuty vrozené (pohlaví, etnický původ či vrozené poškození), tak i získané (vzdělání, profesní zařazení či postavení) nehrají roli v jejich přístupu k možnostem uplatnění ve společnosti. Jinými slovy příslušníci všech složek společnosti jsou si rovni v oblasti kulturní (a mají právo dodržovat veškerá kulturní pravidla, ovšem s výjimkou těch, která jsou v rozporu se zákony státu, jehož jsou občany; tak mohl být například odsouzen švédský státní občan muslimského vyznání, který zastřelil svou dceru za to, že se odmítla podřídit jejich tradičnímu způsobu života), v oblasti

Subkultura, kontrakultura

sociálně-ekonomické (a mají nejen teoretické, ale i reálné právo a možnosti pohybovat se a zaujímat místa v celém spektru sociálních postavení, nejen na postech výhradně nízkých) i v oblasti občansko-politické (kdy příslušnost k jakékoliv menšině nehraje v politickém procesu žádnou roli a členové menšin se ho účastní v takovém poměru, jaký odpovídá jejich zastoupení ve společnosti; tak se například plesu dánské královské rodiny může účastnit i jeden z ministrů se svým partnerem, nikoliv s manželkou).

Sami vidíme, že k takovému ideálu má naše společnost ještě hodně daleko, ať už je to „vinou“ kohokoliv. Zahraniční zkušenosti nás však naléhavě varují, že opomíjet práci, směřující k tomuto cíli, se může nám všem vymstít etnicko-kulturním konfliktem, či dokonce občanskou válkou. Příklady jistě nemusíme dlouho hledat.

V odborné literatuře bývá zmiňována ještě *kontrakultura*, která se od převládající tendence ve společnosti nejen v různé míře liší, ale záměrně se vůči ní staví do opozice, její hodnoty neguje. V našem prostředí by šlo například o různé organizované skupiny mafie, bez ohledu na jejich etnický či národnostní původ. Tolerance vůči projevům těchto skupin může být pro společnost devastující, proto k ní žádným způsobem nehodláme vyzývat, budeme však prosazovat odlišení obou skupin, protože právě nerozlišování a zaměňování těchto označení může vést k neporozumění a zbytečné izolaci některých skupin.

Vodítkem k tomu, jak odlišit subkulturu od kontrakultury, může být dle mého názoru pouze právo, zákon. Ačkoliv my všichni, kteří jsme zažili doby minulého režimu, víme dobře, že ani zákony nejsou neomylné, že dokonce masové vyvražďování určitých etnických skupin probíhalo za 2. světové války podle tehdy platných zákonů, nemáme zřejmě jinou možnost. Jinak nám hrozí, že sklouzneme k pseudohumanistickým úvahám a budeme nebezpečného recidivistu zprošťovat trestu s ohledem na jeho nelehké dětství. Tím bychom – ač jistě nechtěně – dospěli k neřešitelné rovnici, jejíž jednu stranu by tvořily nekonečně chápající oběti, druhou pak nepostížitelní, protože vždy omluvitelní pachatelé. Proto si stanovme jako dělicí čáru platné zákony. Ten, kdo je dodržuje, kdo je řádným občanem, má plné právo podílet se na životě společnosti. Kdo zákon překračuje, zaslouží trest.

Nebezpečí stereotypního pohledu

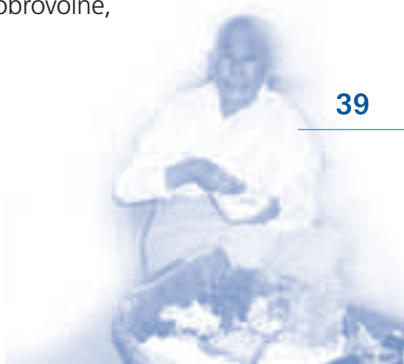
Ne vždy je integrační proces tak (relativně) snadný jako v případě minority gayů a lesbiček. Zamysleme se proto nad možnými variantami vztahu komplexní kultury a jejích subkultur. Skupina se může z celku vydělit na základě znaků vrozených (subkultura etnicky odlišné menšiny, která svůj původ nemůže vizuálně utajit či zamaskovat) i získaných (subkultura příslušníků nějaké církve, kteří se ke své víře mohou, ale nutně nemusí hlásit), může se vydělit dobrovolně (subkultura návštěvníků technoparty) i nedobrovolně (subkultura tělesně postižených, ať už své stigma získali během života, nebo se s ním narodili), na principech občansko-politických (subkultura členů politické strany či spolku zahrádkářů) i sociálně-ekonomických (subkultura městské vyšší střední třídy). Zároveň se jednotlivé činitele velmi různorodě kombinují.

Na základě nejrůznějších důvodů a osobních zkušeností si potom vytváříme velmi odlišné postoje k jednotlivým skupinám, které pozorujeme ve svém okolí. Obecně řečeno platí, že čím je nám nějaká subkultura bližší, čím více informací máme o tom, jak se nám „podobá“ (názory, stylem života apod.), tím kladněji ji hodnotíme. Naopak čím nepochopitelnější se nám zdá, čím méně informací o ní máme, tím se zdá nebezpečnější, tím více nás zdánlivě ohrožuje. Neporozumění zde můžeme matematicky vyjádřit jako ztrátu informace.

Jinou variantou může být přítomnost nesprávné informace. Zmýlím-li se v řadě na sebe navazujících výpočtů hned na začátku, nemohu dojít ke správnému výsledku, ať se snažím sebevíc. A je jedno, spletla-li jsem se vlastní nepozorností, nebo mi chybnou informaci někdo napověděl. Do obdobné situace se dostáváme, pokud z nejrůznějších důvodů přebíráme „výpočty“ ostatních, aniž bychom si je ověřovali, i v každodenním životě. Proto bychom se my, kteří chceme být považováni za lidi přemýšlivé a inteligentní, měli namáhat s přepočítáváním cizích výsledků, i když to může být pochopitelně obtížné. Jak na to?

Zvolme si opět příklad, konkrétní, byť hypotetický. Představme si romskou ženu se základním vzděláním, matku dvou dětí (ano, pouze dvou; podle dlouhodobých statistických průzkumů u nás klesá natalita už i u romského, nejen neromského obyvatelstva), nezaměstnanou, obyvatelku městského ghetta na způsob ústecké Matiční ulice či mosteckého Chanova. Protože lidský mozek je uzpůsoben uvažovat ve vzorcích, v metaforách, nabídne nám okamžitě *stereotyp* ženy neinteligentní, požívačné („množí se jak králíci“), líné, nepořádné, nečistotné. Proberme si však jednotlivé „položky“ podrobněji.

Romkou a ženou se naše postava narodila, tyto statuty nemůže nijak ovlivnit a zůstanou jí (viditelné a neutajitelné) na celý život. Matkou se patrně stala dobrovolně,

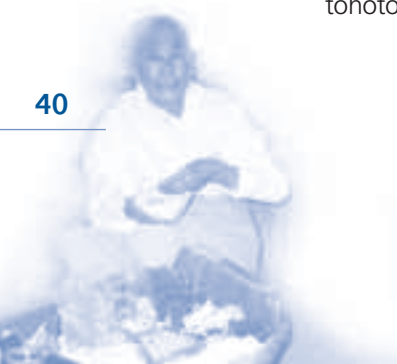
Nebezpečí stereotypního pohledu

stejně jako většina jiných žen, a tuto svoji životní roli asi ani nechce změnit. Navíc jí mateřství poskytuje hodnoty, které jinak těžko získá, protože samo dítě je hodnotou, které (nejen) naše společnost uznává. Podobné chování (máme na mysli přivádění dětí na svět) bylo pozorováno u sociálně slabých vrstev obyvatelstva i jinde ve světě, nesouvisí přímo s romskou minoritou. Je-li dosažení jiných hodnot obtížné, je patrně logické, že uspokojování potřeby mít nějakou hodnotu bude dosahováno dostupnými prostředky...

Všechno ostatní je výsledkem kulturních a subkulturních přenosů (na její i na naší straně), nikoliv fatálně nezvratitelných genů. Základní vzdělání není či nutně nemusí být dokladem jejích snížených rozumových schopností. Možná se s ní v dětství neměl kdo učit, protože rodiče sami byli nevzdělání, možná nechápala některé souvislosti ve škole, běžně srozumitelné neromským dětem, protože u nich doma to chodilo jinak, možná vůbec nepochopila význam vzdělání, protože v jejím okolí nikdo žádné neměl, možná jen vyhověla rodinné tradici, protože její matka také nikdy nestudovala, prostě se starala o domácnost stejně jako prvorepublikové ženy z vyšší vrstvy společnosti.

Ani její nezaměstnanost nemusí být nutně dokladem „vrozené cigánské lenosti“, jak by si leckdo mohl myslet. Možná bydlí v regionu, v němž se zhroutil stará struktura průmyslové výroby, tudíž je zde nezaměstnanost obecně velmi vysoká (tento typ označuje odborná literatura jako strukturální nezaměstnanost), možná bylo její pracovní místo „obsazeno“ moderní technologií (technologická nezaměstnanost), možná byla jako žadatelka o práci předběhnuta svou blondátou neromskou konkurentkou, možná zaměstnavatel jen nechtěl riskovat, že bude zůstat doma s malými dětmi. Oba poslední důvody jsou sice nezákonné, ale rozhodně nemůžeme tvrdit, že by se v praxi neobjevovaly.

Naše hrdinka však možná zaměstnání ani nehledá, protože má dost své práce v domácnosti. Uvědomme si, že trvale špatná finanční situace brání této hospodyňce dosáhnout na takové – dnes již obecně dostupné – technické vymoženosti, jakými jsou pračka, vysavač, kuchyňský robot, mikrovlnná trouba, ale třeba i lednice. Ze stejných, tedy finančních důvodů nekupuje ani různé polotovary a hotová jídla, ale pouze suroviny k dalšímu zpracování, protože jsou levnější, a vaří podle starých rodinných receptů, které jsou často náročné na čas. Navíc, je-li poslušná své tradiční kultury, nebude ohřívat uvařené jídlo, a proto bude vařit nejméně dvakrát denně, ale pravděpodobně častěji, pokud se životní rytmus jejího partnera bude třeba kvůli práci lišit od zbytku rodiny. (Nejsem si jistá, čím tento – dnes už ustupující – kulturní požadavek vysvětlit. Snad by mohlo jít o jakési dávné hygienické pravidlo, podobně jako židovské „košer“ předpisy, které pochází ještě z dob, kdy uchovávat uvařené pokrmy bylo obtížné a kdy nedodržení tohoto pokynu mohlo mít fatální následky, ale ruku do ohně za to nenabízím...)

Nebezpečí stereotypního pohledu

Jednotlivým členům domácnosti pere naše hospodyňka odděleně (obyvatelkám romských osad na Slovensku připadalo naše běžné plnění automatických praček oblečením všech členů domácnosti velmi nehygienické), a protože žije patrně v malometrážním bytě a nebude mít příliš místa na sušení, bude přepírat, máchat, ždímat a věšet prádlo takřka denně. Možná nebude muset denně žehlit, protože asi nemá žehličku, což bychom jí my, moderní ženy, které většinu televizních programů sledujeme zpoza žehlicího prkna, mohly závidět. (Pokud se však svobodně rozhodneme nežehlit, připravme se na dehonestující poznámky, protože nevyžehlené tričko je v naší kultuře stejně stigmatizujícím hříchem jako neumytá okna na Velikonoce...)

Věčný koloběh domácích prací naše hypotetická Romka samozřejmě několikrát denně přeruší, a to návštěvami sousedek. My bychom to možná nazvali leností, „ulejváním“ od rozumné práce, ale společenští vědci mají pro tuto činnost jiné názvy. Je to pro ně jednak *socializace*, jev, který slouží k výměně informací a upevňování názorů a postojů v rámci komunity, tedy prakticky totéž, co my provádíme četbou tisku, sledováním zpráv a telefonováním s kamarádkou či matkou. Zároveň se jedná o *maskovaný odpočinek*, činnost, jež je typická pro pracovní proces, který není korigován striktně určenou pracovní dobou „od – do“. Totéž dělaly naše babičky na venkově, když se šly poradit k sousedce, proč Stračena málo dojí (a „socializačně“ probraly i podezřele se zvětšující objem pasu jisté neprovdané dívky), totéž dělají čeští chalupáři, když si skočí k sousedovi pro sekeru a „zaseknou“ se i na večerní opékání buřtíků...

Tedy samé známé věci, nic, co by bylo pro naši kulturu fakticky nepochopitelné či zásadně nepřijatelné, nic, čím by dotyčná porušovala zákon. Přesto se zdá být naším stereotypem uvězněna v pasti, ze které už takřka nevede cesta k okolní společnosti. Půjde-li žádat o práci, velmi pravděpodobně ji nedostane, „není ani pro naše lidi“. Stane se příslušnicí *underclass*, osobou trvale závislou na sociálních dávkách, což její postavení ve společnosti zafixuje na nejnižší pozici. Kvůli tomu, že nebude odcházet z domova do zaměstnání, ztratí možnost sociálních kontaktů s kolegy v práci. Své názory nebude moci konfrontovat s jinak žijícími, třeba i neromskými ženami, a časem se utvrdí v tom, že ty její jsou jediné správné. Přestane rozumět tomu, „co proti ní všichni mají“, vždyť se chová jen stejně jako všichni ostatní v jejím okolí. Naše normy, hodnoty a postoje se jí budou vzdalovat, stanou se pro ni nepochopitelnými, stejně jako se nepochopitelné zdají její životní mantinely nám.

V tomto prostředí bude vychovávat i své děti, které – izolovány i námi nastavenými bariérami, vždyť kdo by udržoval běžné přátelství s „někým takovým“ – kolem sebe neuvidí jinou perspektivu a po čase se vydají v matčiných stopách. Majoritní společnost

Nebezpečí stereotypního pohledu

už budou znát jen jako něco, co je pro ně nedostupné, co je vůči nim nepřátelské, tedy jako místo, o které už ani nemá smysl usilovat. Postupně se zabydlí na sociálním dně, naučí se, jak zde přežít co nejlépe, byť možná ne nejčestněji, ale komu na tom záleží, když pro zbytek společnosti už jsou stejně „odpadem“?

Osvícenému čtenáři je již zřejmé, kam mířily předchozí řádky. Tím, kdo zaplatí konečný účet, jsme my všichni. V našem společném zájmu je, aby k podobným jevům nedocházelo. A musíme si uvědomit, že pro samotné příslušníky jakkoliv diskriminovaných skupin je situace obtížně řešitelná. Pokud se staneme svědky toho, jak někdo ubližuje vozíčkáři, pravděpodobně budeme znechuceni, ti odvážnější snad i zasáhnou. Naše rozhořčení a snaha pomoci postiženému spoluobčanovi jsou pochopitelné, nikdo nebude v takové chvíli přemýšlet nad tím, zda si dotyčný své postižení náhodou nezavinil sám, například rychlou a bezohlednou jízdou na motorce, kterou mohl ohrozit i někoho jiného. Setkáme-li se však s osobou handicapovanou sociálně, například s naší hypotetickou Romkou, jsme přesvědčeni, že ona a jen ona sama je strůjkyní svého osudu. Přijmout myšlenku, že i sociálně postiženým je dobré pomáhat, může být pro nás stejně obtížné jako pro naše předky, kteří museli pochopit, že mentální postižení není trest boží, ale pouhá shoda okolností, medicínských faktorů atd. Přesto se tento krok jistě vyplatí, překážky jsou pouze v naší mysli...

Interkulturní výchova

Je-li možnost řešení, je i v našich rukách a měli bychom je nabídnout k případné spolupráci. Jak? Inu, jsme učitelé, proto snad nejlépe v našem povolání. Možnostmi integrace jakýchkoliv menšin do společnosti se zabývá interkulturní výchova. Jejím cílem by mělo být vypěstovat v žácích „vstřícný postoj k sociokulturním odlišnostem, naučit žáka přispívat k rozvoji sociokulturně pluralitní společnosti, naučit žáka orientovat se v sociokulturně pluralitní společnosti a rozumět jí“. Pokud bychom si tyto požadavky přečetli bez předchozí průpravy, asi bychom těžko chápali, co se po nás bude ve škole chtít. Teď si však uvědomujeme, že stejným procesem změny, jaký jsme si stanovili pro sebe, bychom měli provést i své žáky. Nepočítá se sice s tím, že by tomuto tématu byl na škole vyhrazen samostatný předmět, přesto se může stát, že při příští inspekci budeme nepříznivě hodnoceni právě kvůli nepřítomnosti prvků interkulturní výchovy. Ano, kdokoliv z nás. Má jít totiž o téma průřezové, které se má „jako červená nit“ vinout našimi hodinami.

To je pochopitelně představa ideální, je zřejmé, že některé předměty jsou pro „infikaci“ interkulturalismem příhodnější než jiné. Mimořádně vhodná je například občanská nauka, která se některými tématy přímo zabývá (Česká republika a uprchlíci), ale prostor je například i v literatuře, kde je žákům možno připomenout, že národní obrození může být považováno i za startovní čáru českého nacionalismu, v matematice, která dobře ukazuje, že jedna a jedna není vždy „podle pravdy“ dva, či v dějepise, kde si děti mohou uvědomit, že možná právě Palackého koncepce dějin je důvodem, proč se nám už více než padesát let nedaří nastolit správné sousedské vztahy s Německem...

Pokud se vám předchozí řádky zdají příliš provokativní, připomínám známou poučku, že diskuse se nejlépe vyvolává kontroverzními tématy. A naším záměrem je opravdu diskutovat, nikoliv vnucovat žákům další dogma „k našprtání“, protože právě během diskuse se učíme „přepočítávat“ po ostatních jejich výsledky...

1. Obecná témata IKV

Obsah

47	CÍLE
48	CO JE KULTURA?
52	<i>KULTURA A CO S NÍ SOUVISÍ</i>
55	<i>SLUNEČNÍ BRÝLE</i>
60	SKUPINY, IDENTITA A MINORITY
64	<i>IDENTITA MÁ MNOHO PODOB</i>
67	<i>RITUÁL TĚLA U KMENE NACIREMA</i>
73	<i>ČEŠI NEKRÁST TADY</i>
78	ETNOCENTRISMUS, XENOFOBIE A MODELY SOUŽITÍ ODLIŠNÝCH SKUPIN
82	<i>JE LIBO MONGOLOCENTRISMUS?</i>
85	<i>INTERKULTURNÍ VZTAHY</i>
92	<i>IDEÁLNÍ SPOLEČNOST</i>
94	<i>MULTIKULTURNÍ SPOLEČNOST, ANO ČI NE?</i>
97	<i>TEČKOVANÁ</i>
99	STEREOTYPY A PŘEDSUDKY
101	INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE
102	<i>VIDĚT VĚCI ROZDÍLNĚ!</i>
104	<i>ŠPANĚLÉ A JAPONCI</i>
107	<i>STAČÍ ŘEČ KE KOMUNIKACI?</i>
109	<i>CO VIDÍTE?</i>
111	<i>OBČANÉ „DRUHÉ KATEGORIE“</i>
114	<i>PRVNÍ DOJEM</i>
116	LITERATURA K TÉMATU

Cíle

studenti:

- rozumí pojmům: kultura, etnocentrismus, kulturní relativismus, enkulturace, kulturní změna, xenofobie, diskriminace, identita, stereotyp, předsudek
- chápou vznik, fungování a důsledky stereotypního vnímání
- jsou schopni nahlédnout svou kulturní identitu „zvnějšku“
- umějí si představit, jaké je být objektem diskriminace, předsudků, stereotypizace či generalizace
- jsou schopni skupinové práce a konstruktivní kooperace
- dokážou vyjadřovat své pocity
- jsou schopni racionálně obhajovat svoje názory

Co je kultura?

Jedním z ústředních obecných cílů interkulturního vzdělávání je výchova k respektu a toleranci k odlišným kulturám či k jedincům, kteří pocházejí z odlišného kulturního zázemí. Slovo kultura se však běžně používalo a používá v různých, navzájem odlišných významech. Aby tedy bylo možné k vytčenému cíli společně a smysluplně směřovat, je potřeba si hned v úvodu vyjasnit, co se pod pojmem kultura v kontextu interkulturního vzdělávání rozumí.

Ve střední Evropě je často za kulturního považován takový člověk, který chodí do divadla, navštěvuje koncerty vážné hudby, čte literární klasiky a kulturně (kultivovaně) se chová. Za kulturní pak našinec Středoevropan označí nejspíše ty národy, které dodržují naše hygienické zvyklosti či gastronomické preference, náš způsob komunikace nebo náš způsob odívání. Používáme-li však termín kultura v tomto smyslu, mezi řádky tím vyjadřujeme určité hodnocení. Býti kulturním pro nás totiž obvykle znamená býti lepším, než je člověk či národ, který shora naznačená kritéria „kulturnosti“ nesplňuje – je „nekulturní“.

Programově protikladný koncept kultury, ze kterého vychází i interkulturní vzdělávání, nabízí kulturní a sociální antropologie, což je společenská věda, která se právě problémem kultury resp. studiem člověka v kontextu různých kultur zabývá. Jako každá věda usiluje kulturní a sociální antropologie o hodnotovou neutralitu, což znamená, že se snaží nerozlišovat kultury resp. společnosti na horší a lepší, nehodnotit je, ale popisovat, analyzovat, zkoumat a na základě systematického poznání kultur jednotlivých společností formulovat obecné teorie o tom, co je kultura jako taková, čili definovat pojem kultury.

Kulturou se tedy dnes v rámci této disciplíny rozumí vše, co lidé dělají, co o tom říkají a co si o tom myslí – čili rozsáhlý soubor (komplex) jevů, který zahrnuje oblast vědění, víry, jazyka, morálky, výroby, směny, práva, umění, zvyků, výchovy a jednání, zkrátka vše, co lidem umožňuje společně se orientovat ve světě a společně svůj svět utvářet a konceptualizovat. Veškeré lidské vnímání a rozumění je zprostředkováno kulturou, resp. různými kulturami. To, co my považujeme za dobré či špatné, hezké či ošklivé, chutné či nechutné nebo pravdivé a nepravdivé platí jenom v kontextu naší kultury. Příslušníci jiných kultur určují, co je dobré, krásné, chutné či pravdivé jinak, a to v závislosti na své kultuře. Mexičtí indiáni kmene Mixtéků například považují za vybranou lahůdku včelí larvy, zatímco o cibuli soudí, že po jejím požití se člověk stává hlupákem, a nikdy ji nejedí. Kdyby nám někdo naservíroval k večeři larvy, byli bychom patrně ve stejných

Co je kultura?

rozpacích, jako kdyby našinec Mixtékům naservíroval cibulovou polévku. My bychom je považovali za necivilizované „hotentoty“, oni nás za „nekulturní“ hlupáky.

Vedle toho, co všechno do kultury patří a jakým způsobem kultura určuje lidské vidění světa, jsou rovněž důležité i charakteristické rysy či definiční znaky kultury, čili vlastnosti, které jsou onomu komplexu jevů, který nazýváme kulturou, připisovány. V současném antropologickém myšlení je kultura obvykle definována prostřednictvím sedmi (resp. šesti) základních charakteristik, a sice jako integrovaná, adaptivní, negenetická, naučitelná, sdílená, symbolická a specificky lidská.

1. Kultura v antropologickém pojetí není pouhým souborem na sobě nezávislých jevů či oblastí, ale tvoří vnitřně provázaný (integrovaný) systém. To znamená, že jednotlivé složky kultury jsou ve vzájemných vztazích, tvoří uspořádaný systém, kterému antropologové říkají struktura, konfigurace nebo kulturní vzorec. To například znamená, že uspořádání rodiny či příbuzenských vztahů úzce souvisí se způsobem hospodaření, čili s ekonomikou, ale i s tím, jak je v dané společnosti utvářen statut jednotlivce, čili se sociální stratifikací, nebo i se způsobem, jak je v dané společnosti dělena moc, čili se sférou politiky. V případě, že nastane změna či posun v jedné z kulturních složek, dojde k proměně (rekonfiguraci) celého kulturního vzorce – celé kultury. Za příklad může sloužit drobná technologická inovace, která způsobila rozklad původního kulturního vzorce severoaustralských Jir Jorutů. Zdánlivě se nestalo takřka nic. Evropané pouze Jir Jorutům dodali kovové sekerky, které nahradily původně používané sekerky kamenné. Avšak za čas se ukázalo, že kamenné sekerky nesloužily jen k opracovávání dřeva, ale měly rozsáhlý význam v celém jir-jorutském kulturním systému. Kámen, z něhož se sekerky vyráběly, byl jedním z mála předmětů směny s okolními kmeny, která s novými sekerkami ustala, což narušilo vztahy Jir Jorutů se sousedy i mezikmenový obchodní systém. Kamenné sekerky navíc v jir-jorutské společnosti nemohl používat každý, ale jen dospělí muži. Když ji chtěla použít žena, musela o ni svého muže požádat, což udržovalo rozdělení pohlavních rolí, systém dělby práce a kooperace mezi pohlavími. Sekerky byly rovněž součástí iniciace. Když mladý Jir Jorut dospěl, bylo mu obřadně dovoleno používat sekerku jako odznak dospělosti. Přísun kovových sekerek, které nebyly odznakem dospělosti a mohly je používat i ženy, tak narušil systém pohlavních rolí, věkových tříd, ale i způsob rozdělení moci, prestiže a privilegií ve společnosti. K podobným posunům došlo také v oblasti náboženství. Změna jednoho kulturního

Co je kultura?

prvku tak způsobila rozsáhlé změny v celém jir-jorutském společenském systému, což bylo umožněno právě díky tomu, že jednotlivé kulturní složky či prvky jsou spolu navzájem úzce spjaty v rámci integrovaného komplexu kultury.

2. Kultura je adaptivní, čímž je míněno, že konkrétní podoba té které kultury je výsledkem adaptace na konkrétní přírodní prostředí, které dané společenství obývá. Například v Tibetu, kde jsou velmi nízké výnosy půdy, je rozšířená polyandrie čili mnohomužství, což v důsledku znamená, že ne každé ženě je dovoleno rodit potomstvo. Pouze některé z nich totiž mohou mnohomužské manželství uzavřít, zatímco ostatní ženy zůstávají neprovdány a plní hospodářské úkoly v rámci velkodomácností. Důvodem je, že tibetská společenství prostřednictvím kultury (uspořádání příbuzenských vztahů je jednou z centrálních složek kultury) zajišťují, aby se počet osob závislých na místní zemědělské produkci nezvyšoval, čili aby dané společenství bylo schopné se z vlastních zdrojů uživit. Mnohomužství je tak formou adaptace na nepříliš výnosné přírodní prostředí, které není schopno uživit stále se zvětšující skupinu lidí. Dalším příkladem adaptace kultury na přírodní prostředí může být víra v posvátnost hovězího dobytka v Indii. Krávy indickým rodinám slouží především jako tažná síla a zdroj mléčné potravy, na živých kravách přímo závisí přežití členů jednotlivých domácností. Vzhledem k tomu, že si indické domácnosti nemohou dovolit žít více krav, znamená smrt zvířete, byť by se maso zkonsumovalo, v dlouhodobějším horizontu značné existenční ohrožení. Toto riziko je ovšem v rámci kulturní adaptace minimalizováno právě náboženským (kulturním) konceptem posvátnosti krávy. Trvalé přežití indické zemědělské společnosti je tak paradoxně umožněno právě díky tomu, že krávy je zakázáno pojídat.
3. Kultura je z definice negenetická, k jejímu předávání dochází výhradně v procesu učení. To znamená, že dítě narozené rodičům, kteří jsou nositeli jedné kultury, avšak od narození vychované „náhradními“ rodiči z kultury druhé, je v plném smyslu nositelem výhradně kultury těch rodičů, kteří je vychovali. Děti, které se narodily například romským rodičům a byly vychovány v dětském domově nebo v české pěstounské rodině, jsou nositeli české kultury, byť se mohou odlišovat barvou pleti. Na opačném pojetí přenosu kultury, čili na přesvědčení, že kultura či příslušnost k nějaké kulturní skupině je dědičná (geneticky přenosná), staví například ideologie nacionalismu či nacismu. Genetický koncept kultury stál v podloží norimberských zákonů. Dokladem toho, že kulturní kompetence se získávají učením a nikoli

Co je kultura?

genetickým přenosem, mohou být případy tzv. vlčích dětí. Děti, které se v raném dětství ztratily v divoké přírodě a odkojily je vlčí matky, si plně osvojily způsoby chování a „komunikace“ vlků, jejich genofond z nich neudělal nositele lidské kultury (a už vůbec ne kultury francouzské, indické, německé atp.). Tito „vlčí“ lidé dokonce po objevení a při pokusech adaptace na lidskou kulturu strádali a umírali.

4. Kultura je sdílená – jednotlivci tvořící určité kulturní společenství jsou nositeli stejného kulturního vzorce. Sdílení společného kulturního vzorce umožňuje jejich vzájemnou komunikaci, která je založená na sdílení významů, symbolů či forem jednání, tedy na tom, že významům, symbolům a jednání lidí rozumíme v rámci jedné kultury shodně. Za příklad nám mohou posloužit například odlišná gesta pro vyjadřování souhlasu a nesouhlasu, která jsou sdílená nositeli bulharské kultury.
5. S tím souvisí pátý definiční znak, jímž kulturu charakterizujeme jako symbolickou. Kultura je tak chápána jako „sít významů, do níž je člověk zapleten“, což znamená, že není něčím, co reálně (ba hmotně) existuje, ale něčím, co umožňuje naše sdílené rozumění světa. Kultura tedy je uspořádanou soustavou symbolů (symbol je něco, co nese význam), které tvoří kód naší komunikace a zároveň jakési pomyslné brýle, jimiž hledíme na svět. Když například sevřeme ruku v pěst a necháme trčet pouze prostředník, neznamená to pro člověka, který nesdílí naši kulturu a není mu známa síť našich významů, vůbec nic. Avšak člověk který ví, že vztyčený prostředník cosi symbolizuje, je schopen tomuto symbolu porozumět a přiléhavě odpovědět.

Kultura je zároveň považována za oblast specificky lidskou, což znamená, že jejím nositelem může být pouze člověk. Použijeme-li tedy slovo kultura k označení společenského systému jiných živočišných druhů, je potřeba mít na zřeteli, že se jedná pouze o jeho metaforické užití, a nikoli o relevantní pojmové uchopení.

Kultura a co s ní souvisí

Cíle

studenti

- vyjmenují a na příkladech vysvětlí pět základních charakteristik kultury
- dokážou definovat pojem kultury v antropologickém slova smyslu
- stanoví a popíší pět vztahů mezi jednotlivými prvky kultury
- chápou kulturu jako integrovaný systém

Velikost skupiny

libovolná

Čas

90–120 minut

Pomůcky

velké papíry, fixy, prázdné kartičky (cca 20 pro každou skupinu), lepidlo, kartičky odlišné barvy s nápisem „přírodní prostředí“ (1 pro každou skupinu)

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do skupin po 5. Každá skupina obdrží sadu (cca 20) prázdných kartiček.

Zadejte studentům tuto otázku:

Co všechno podle vás patří do kultury? (Které složky tvoří kulturu?)

Zapisujte všechny návrhy na tabuli, jednotlivé skupiny zároveň zapíší každý navržený výraz na jednu kartičku. Akceptujte vše, co jakýmkoli způsobem souvisí s člověkem a jeho jednáním nebo činnostmi – např.: rodina (uspořádání příbuzenských vztahů), výchova, způsob oblékání, pojetí krásy, stravování, jazyk, formy komunikace, ekonomika (směna, výroba, distribuce statků...), politika, hudba, literatura, umění, formy dvoření a namlouvání, zákony, normy, pojetí spravedlnosti, rozdělení prestiže (společenské postavení v závislosti na věku, pohlaví, společenské vrstvě, zaměstnání,

Kultura a co s ní souvisí

apod.), pojetí pravdy, pojetí světa a vesmíru (kosmologie), náboženství, pojetí JÁ, hodnoty (žebříček hodnot) atp. Pokud studenti nebudou schopni vytvořit dostatečně obsáhlý soubor kulturních prvků, podněcujte je otázkami na další složky, případně pak dosud nejmenované složky prozradte a žádejte od studentů vysvětlení, proč daný prvek patří do kultury.

2. Rozdejte do každé skupiny jednu kartičku odlišné barvy s nápisem „přírodní podmínky“.

Každá skupina obdrží velký papír. Zadejte studentům tento úkol: Kultura ovšem není neuspořádanou množinou všech těchto složek, ale integrovaným (uspořádaným) systémem, ve kterém má každá složka svoje místo. Uspořádejte a nalepte proto kartičky na velký papír tak, aby bylo jasné, které složky kultury se navzájem podmiňují, nějak spolu souvisejí, mají k sobě nějaký vztah. Jednotlivé vztahy vyznačte graficky a popište. (Například: oblečení – postavení ve společnosti [statut] – bohatství [ekonomika]) Začleňte do systému i kartičku „přírodní podmínky“. Ovlivňují nějak přírodní podmínky kulturu? Jak? Které kulturní prvky mají souvislost s přírodními podmínkami?

3. Vyzvěte jednotlivé skupiny, ať prezentují své plakáty. Po každé prezentaci vyčleňte několik minut na vyjádření ostatních, na případné dotazy a diskusi.

4. Zadejte tuto otázku k diskusi:

Jakým způsobem se celý tento systém předává z generace na generaci? Výsledkem diskuse by měl být závěr, že kultura je negenetická, předává se v procesu učení, že neexistují vrozené dispozice být příslušníkem specifické kultury. V praxi se často stává, že tento fakt vyvolává negativní a emocionálně silné reakce. V případě obtíží u tohoto bodu doporučujeme následující argumentaci: Představte si, že se narodíte česky mluvícím rodičům, ale již brzy po narození jste předáni do péče francouzských pěstounů. Celý následující život budete vychováni v prostředí francouzské kultury. Budete v dospělosti mít nějaké vlastnosti specifické pro českou kulturu? Jaké? Bude vám bližší francouzská kultura, nebo česká při návštěvě Čech? Pro ilustraci je vhodné uvést i případy tzv. vlčích dětí.

Kultura a co s ní souvisí

5. Napište na tabuli pod sebe těchto pět výrazů:

- integrovaný systém
- adaptivní
- negenetická (naučitelná)
- sdílená
- specificky lidská

Zadejte tento úkol:

Současná sociální a kulturní antropologie charakterizuje kulturu jako systém, který má zde uvedené vlastnosti. Opište si do sešitu tyto výrazy a pokuste se ke každému z nich napsat, co z dnešní lekce se týkalo, odkazovalo k dané charakteristice kultury.

6. Zadejte tento úkol:

Ve dvojicích porovnejte své postřehy, případně doplňte do svého sešitu podnětné návrhy partnera.

7. Diskuse nad jednotlivými výrazy: Může probíhat buď společně, nebo v menších skupinách, jejichž složení by nemělo být totožné s původními skupinami. V tom případě pak při společné diskusi bude výsledky práce prezentovat mluvčí za skupinu. Zapište na tabuli některé z návrhů ke každému výrazu.

Hodnocení / reflexe

Reflexe spočívá ve shrnutí všech obsahů pojmu kultura, které studenti během aktivity vytvářeli.

- Co je kultura?
- Které informace pro vás byly zcela nové?
- Které informace jsou překvapující?
- Změnilo se nějak vaše chápání kultury po této aktivitě? Jak?

Reflexe může proběhnout i písemně, například metodou volného psaní: Studenti mají za úkol v 5 minutách jednotlivě napsat k tématu vše, co je napadne. Vyjadřují se v celých větách, nemusí se zabývat stylistickou nebo gramatickou správností, ale kromě analýzy tématu mapují také svůj myšlenkový proces. To znamená, že v jejich textu se může objevit i myšlenka, kterou vystihují např. své potíže s koncentrací nebo poukazují na nepřiměřený hluk v místnosti.

Sluneční brýle

Cíle

studenti

- nepovažují odlišnost za veskrze negativní jev
- uvedou dva příklady toho, čím může setkání s odlišností být prospěšné
- jsou schopni uznat, ocenit a využít ve prospěch společné práce silnějšího argumentu
- chápou podstatu a projevy sociokulturní odlišnosti

Velikost skupiny

libovolná

čas

30 minut

Pomůcky

kopie textu 1.1 „Sluneční brýle“ (text je předem vhodné upravit do podoby „miniknižky“ – text rozstříhejte po odstavcích a sešijte tak, aby studenti mohli otáčet „listy“)

Popis / postup

1. Vejděte do třídy s nasazenými barevnými slunečními brýlemi. Položte studentům následující dotazy:
 - Co to znamená, když se řekne „nasadil si růžové brýle“?
 - Stalo se vám někdy, že někdo se „díval“ na určitou věc jinak než vy?
 - Čím to bylo způsobeno?
 - Dalo by se případnému nedorozumění předejít?
2. Následuje společná četba textu po odstavcích, diskuse po každém odstavci. Ověřte porozumění textu, motivujte studenty k uvádění konkrétních příkladů, paralel.
 1. odstavec
 - Co autor míní žlutými brýlemi?
 - O čem bude (čeho se bude týkat) další část textu?

Sluneční brýle

2. odstavec

- Co má autor na mysli výrazem „příslušníci jedné kultury“?
- Co je to kultura? Co tvoří kulturu? (Tato otázka by měla vést k vybavení si již dříve získaných znalostí.)
- Uveďte příklad názoru, hodnoty, postoje, který sdílíme my Češi.

3. odstavec

- Proč se zde hovoří o modrých brýlích?
- V čem se asi může lišit pohled Japonců na svět od pohledu Čechů?
- Můžeme říci, že je špatné, že máme rozdílné pohledy na mnoho věcí kolem nás?

4. odstavec

- Po přečtení 4. odstavce zadejte studentům, aby ve dvojici společně písemně formulovali odpověď na otázku „Co se stalo?“ a aby ji prezentovali ostatním.

Hodnocení / reflexe

Společná diskuse – sepište všechny odpovědi na tabuli.

Vyzvěte jednu z dvojic, aby přečetla svou verzi odpovědi. Poté připojí své verze ti, kteří se domnívají, že jejich odpověď je velmi podobná té první přečtené. V další fázi přečte svou verzi dvojice, která považuje svou odpověď za radikálně odlišnou od těch doposud čtených. K nim se pak připojí další, či prezentují svou verzi jako další alternativní výklad. Tímto způsobem by měl vzniknout základ pro diskusi.

- V čem se liší pohledy jednotlivých „skupin“?
- Můžeme některá vysvětlení vyloučit ze seznamu možných odpovědí?
Proč ano, proč ne?
- Máme se snažit odbarvit své brýle?
- Jakým způsobem můžeme odbarvit brýle?
- V čem nám brýle překážejí?

Text by měl přivést žáky k úvahám o tom, co ovlivňuje pohled člověka na svět, jakou roli hraje prostředí, ve kterém člověk žije. Při vhodně vedené diskusi, zvláště po třetím odstavci, by studenti měli být inspirováni k promyšlení, nikoli však jednoznačnému odsouzení fenoménu etnocentrického vnímání.

Sluneční brýle

Variace / pokračování

Skupinová práce

Vytvořte poster, který nejpřesněji a nejpřesvědčivěji odpoví na tyto otázky:

- Proč se máme snažit odbarvit brýle?
- Jak můžeme odbarvit brýle?
- Co mohou brýle způsobovat?

Uvedte co nejvíce argumentů a příkladů, které argumenty podpoří. (Nejméně 3 body ke každé ze tří otázek.)

Vypracujte poster tak, aby byl vizuálně i obsahově přitažlivý pro vaše vrstevníky.

(Poster musí být přehledný a upravený tak, aby přitahoval pozornost a podával informace, které slibuje.)

Využijte obrázků z časopisů, vlastních kreseb apod.

Součástí práce na posteru je vyjasnění si úloh členů skupiny jak při realizaci úkolu, tak pro prezentaci posteru, na které se musí podílet všichni členové skupiny.

Kritéria pro hodnocení posteru lze stanovit tak, jak je zde naznačeno, nebo do diskuse o kritériích hodnocení posteru zapojit všechny studenty. To, na čem se se studenty shodnete, pak bude platit jako sada závazných kritérií pro hodnocení posteru.

Domácí úkol:

Z literatury, tisku, médií, nebo z vyprávění tvých příbuzných nebo kamarádů vyber a písemně popiš jednu situaci, při níž hrála (kulturní) odlišnost zásadní roli.

Sluneční brýle

Text 1.1

1.

Představte si, že od samého počátku věků každý, kdo se v České republice narodil, má kromě páru rukou, nohou a očí, nosu a pusy TAKÉ sluneční brýle. Skla těchto brýlí jsou žlutá. Nikdo se nikdy nepozastavuje nad tím, že všichni nosí sluneční brýle, protože se nosí odjakživa a jsou vlastně považovány za součást těla. Všichni je mají.

2.

Na chvíli si sluneční brýle sundejte a podívejte se na ně. Žlutou barvu jim dávají hodnoty, postoje, názory, zvyky a představy o světě, které my, příslušníci jedné kultury, spolu sdílíme. Vše, co Češi kdy viděli, zažili a naučili se, bylo mozkiem zpracováno filtrem žlutých brýlí. Všechno bylo filtrováno hodnotami, postoji a názory, které brýlím dávají žlutou barvu. Žlutá skla vlastně ztělesňují naše „češství“.

3.

Tisíce kilometrů odsud, v jiné zemi, například v Japonsku, od samého počátku věků každý, kdo se v Japonsku narodil, má kromě páru rukou, nohou a očí, nosu a pusy TAKÉ sluneční brýle. Skla těchto brýlí jsou modrá. Nikdo se nikdy nepozastavuje nad tím, že všichni nosí sluneční brýle, protože se nosí odjakživa a jsou vlastně považovány za součást těla. Všichni je mají. Vše, co Japonci vidí, vnímají a prožívají, je filtrováno modrými skly brýlí.

4.

Člověk, který od nás cestuje do Japonska, může být natolik vnímavý, že si rychle uvědomí, že aby se v Japonsku dozvěděl co možná nejvíce, musí si pořídit japonské sluneční brýle, kterými se na Japonsko bude moci „dívat“. Když náš cestovatel přijede do Japonska, japonské sluneční brýle si samozřejmě opatří, nosí je a po dvou měsících cítí, že začíná rozumět hodnotám, zvykům, postojům a názorům místních obyvatel. Vlastně „vidí“ Japonsko optikou Japonců. Vráť se po delší době domů a považuje se za odborníka na Japonsko. Pochopil a ví, že japonská kultura je zelená!

CO SE STALO?

Sluneční brýle

CO SE STALO? – pomůcka pro učitele

Text „Sluneční brýle“ je vlastně jakési jednoduché podobenství. Pomáhá porozumět

- co je kultura
- že náš naučený kulturní systém určuje způsob, jak vidíme, hodnotíme, vnímáme svět a jak mu rozumíme
- možnostem, jak se z neviditelného vězení můžeme osvobodit, abychom poznali jiné kultury.

Cestovatel nedokázal odložit své české žluté filtry. Poučení tohoto podobenství by asi znělo: Abychom byli schopni vnímat a poznávat jiné kultury co možná nejobjektivněji, musíme se snažit oprostít se od vlastní kultury, aby pochopení nového nebylo „zabarveno“ či „filtrováno“ našimi vlastními hodnotami, postoji a názory. Naším úkolem dále není jinou kulturu posuzovat a hodnotit, ale co možná nejvíce ji poznat. Toho lze dosáhnout pouze vyvinutím schopnosti nahlížet na jednu situaci z více stran, pomocí uvědomění, že naše vnímání a chápání světa není ani univerzální ani jediné, pomocí snahy o nepředsudečné a respektující vnímání jakékoliv odlišnosti.

JAK SE ZBAVIT ŽLUTÝCH BRÝLÍ?

Budeme-li schopni porozumět hodnotám, postojům, konceptům a východiskům naší kultury a naučíme-li se je popsat, můžeme prohloubit i svoje chápání kultur jiných. Čím světlejší žlutá, tím modřejší pro nás budou rozdílné kultury.

Čím lépe dokážeme popsat a porozumět, v čem jsme typicky čeští, tím snadněji se zbavíme žlutého filtru a při setkání s odlišnými kulturami se přiblížíme skutečné modré barvě.

Skupiny, identita a minority

Pro člověka jako společenskou bytost je přirozená potřeba sdružovat se do skupin. Skupina jedinci potvrzuje vědomí sebe sama (sebeúcta), udržování a zvyšování sebehodnocení; ve skupině hledá ochranu, pomoc, podporu a soucit. Členové skupin mají proto tendenci podřizovat své osobní zájmy cílům kolektivu, přizpůsobují se cílům a konání skupiny, veřejně obhajují její záměry a chování – identifikují se se „svojí“ skupinou.

Základním principem skupinové identifikace je vědomí příslušnosti k jedné skupině a odlišnosti od skupiny jiné – dichotomie „my“ a „oni“. Členové skupiny budují svoji identitu dvěma způsoby. Na jedné straně se snaží o vytváření pozitivního obrazu o sobě, v němž často dochází k cílenému zdůrazňování pozitiv a zamlčování negativ, vědomé nebo i nevědomé idealizaci. Jedinci manifestují svoji příslušnost ke skupině pomocí symbolů a znaků, které mohou být zjevné – všeobecně srozumitelné a čitelné (odznak s logem, heslo, prapor, hymna, stejnokroj), nebo skryté – čitelné jenom pro členy skupiny (osobitá oděvní součástka nebo její barevnost, např. čepice, boty, tkaničky u bot, účes, používaný jazyk – slang). Členové skupiny si mezi sebou – i v přítomnosti „nečlenů“ – většinou tykají bez ohledu na věkové rozdíly. Na druhé straně projevují členové skupiny svoji identitu i tak, že se distancují od druhých („nečlenů“), které podceňují, hodnotí negativně, zesměšňují a znevažují. Výrazným znakem identity je její emocionální (citový) charakter. Příslušníci početně větší skupiny (majoritní) si počínají suverénně, snaží se vůči ostatním skupinám zaujmout dominantní postavení („my jsme ti jediné správné, nejlepší!“); příslušníci méně početné nebo společensky méně akceptované skupiny (minority) se snaží na sebe upozornit svojí originalitou, nejčastěji se však staví do obranné pozice, nebo do pozice nespravedlivě ukřivděných.

Jedinec se může stát členem skupiny jednak tím, že ho existující skupina přijme, ale i tím, že ho odmítne (například v důsledku jisté tělesné, duševní nebo názorové odlišnosti) – k příslušnosti k jiné (nechtěné) skupině je v tomto případě vlastně „odsouzen“. Příslušnost ke skupině může být vyjádřena formálně (například v státem registrovaném zájmovém sdružení s vlastními stanovami, legitimacemi a členskými příspěvky), nebo může být jenom spontánně pociťována (například cykloturisté, majitelé psů ve městech). Sociální psychologové uvádí tři kategorie možného začlenění jedince do skupiny, přičemž rozlišují:

1. komponenty připsané, tj. získané narozením: patří sem pohlaví, barva pleti, antropologické znaky, tělesná vada nebo odlišnost (např. odstávající uši), levorukost, sexuální orientace, věk (generace vrstevníků), dále společenská vrstva, religiozita a etnicita. Tyto komponenty je možno označit jako „nedobrovolné“.
2. komponenty nabyté (jedinec musí vynaložit jisté úsilí, podat výkon): dosažené vzdělání, získaná profese, společenské zařazení, ale i např. rodičovství (abych se stal otcem nebo matkou, musím mít dítě).

Skupiny, identita a minority

- komponenty zvolené (jedinec si svobodně vybírá z možných alternativ, ale i zde mohou být jistá omezení): a) volný výběr – například politická strana (aktivní člen, nebo sympatizant), aktivní nebo pasivní sport (skupina fanoušků jistého sportovního klubu), zájmové sdružení (hobby); b) nucený výběr – v oblasti religiozity nebo profese jedinec většinou akceptuje orientaci, zaměření či přání svých rodičů.

Dalším významným znakem identity je její mnohvrstevnost: sebe a jiné definujeme v kontextu mnohanásobných prolínajících se skupinových identit. Ta která rovina identity vystupuje do popředí v konkrétní situaci – v konfrontaci s jinou skupinou (či jejími členy). Například, skutečnost, že pocházím z pražské městské části Žižkov, není zajímavá, pokud se stýkám jenom se Žižkováky; tuto identitu si uvědomím až v kontaktu s obyvateli jiných částí Prahy. Jestliže se ale octnu v situaci, kde ostatní přítomní budou např. z Brna nebo Českých Budějovic, budu se identifikovat jako Pražák a příslušníky „mé skupiny“ se stanou všichni, kteří pocházejí z Prahy, bez ohledu na to, ve které její části žijí. Na dovolené ve Španělsku se budu identifikovat jako Čech, v Austrálii nebo Americe jako Evropan... V jednotlivých situacích se tedy mohou identifikovat jako muž, otec, učitel, Pražák, Čech, zahrádkář, ochránce zvířat nebo milovník zimních sportů...

Etnická identita je vědomí příslušnosti k jistému etnickému společenství (etniku). Starší definice, které se pokoušely o objektivní definici etnicity (společný jazyk, společné území, dějiny, kultura), se ukázaly vědecky neudržitelné: příslušníci jednoho národa mohou hovořit více jazyky, mohou svůj původní jazyk zapomenout a přitom nepřestávají být příslušníky konkrétního etnika; jedním jazykem, např. anglicky nebo španělsky, mohou hovořit příslušníci různých národů; kultura jednoho etnika, žijícího v různých geograficko-klimatických podmínkách, může být rozdílná a více podobná kultuře jiných etnik, žijících ve srovnatelných podmínkách (např. horská, podhorská, nížinná, přímořská, vnitrozemská, vinařská...). Jediným determinantem etnicity je subjektivní faktor, vědomí sounáležitosti s jistým etnikem (národem), i etická identita má emocionální charakter („jsem tím, kým se cítím“), což garantuje i Ústava ČR – Listina základních práv a svobod.

Je důležité si uvědomit, že etnicita patří do skupiny identit s tzv. připsanými komponenty, tj. získáváme ji od svých rodičů narozením. Václav Havel ve své knize *Dálkový výslech* (1990, s. 154) uvedl: „Mé češství je pro mne samozřejmou daností, podobně jako to, že jsem muž nebo že mám blond vlasy, nebo že žiji v dvacátém století.“ Přesto, že na své etnické příslušnosti nemáme žádnou zásluhu (stejně tak jsme se mohli narodit jako Němci, Kanadčané, Vietnamci či Romové), etnická – stejně jako náboženská – příslušnost způsobila v posledních dvou stoletích množství nenávisti, válek, genocidy – nesmyslného utrpení milionů lidí.

Skupiny, identita a minority

Součástí podněcování, budování, udržování a rozvíjení etnické identity je vytváření pozitivního obrazu sebe uvnitř skupiny a jeho deklarování navenek. Základem etnocentrismu je představa, že existují výrazné kvalitativní rozdíly v jednotlivých etnických společnostech, přičemž vlastní kultura, mentalita, etické a společenské normy jsou lepší, hodny následování. Důležitou úlohu zde sehrávají etnické stereotypy, tj. ustálené představy o vlastním etniku a o „těch druhých“, které si osvojujeme v dětství od svých rodičů a ve škole, později si je utváříme i sami, většinou na základě zobecnění vlastní negativní zkušenosti. Zatímco sebe hodnotíme pozitivně („zlaté české ručičky“, „co Čech to muzikant“), druhé vidíme kriticky či přímo negativně (například Arabové jsou líní, Italové hluční a horkokrevní, Němci příliš „pünktlich“, Skotové jsou lakomí, Angličané nemají smysl pro humor, Čečenci jsou teroristé...) Většinou si neuvědomujeme, že stereotypy, které my uplatňujeme ve vztahu k „jiným“, platí i obráceně – směrem k nám, a přitom se vůbec nemusí výrazně lišit. V roce 1996 na jednom semináři o meziethnické komunikaci byly dvě skupiny mladých lidí (ve věku 20–30 let) pověřeny stejným úkolem: skupina Romů a skupina Neromů měly napsat charakteristiku svého etnika a toho druhého. Výsledek všechny přítomné překvapil – kdyby si totiž papíry s napsanými charakteristikami vzájemně vyměnily, nic by se nestalo: obě skupiny své etnikum charakterizovaly jako srdečnější, upřímnější, pohostinnější, s pozitivním vztahem k dětem..., přičemž u „druhého“ etnika nacházely vlastnosti jako neupřímnost, nespolehlivost, uzavřenost, lakomost. Zde je potřebné opětovně zdůraznit, že etnicita má emocionální charakter a že tedy obecná charakteristika jakéhokoliv etnického společenství objektivně neexistuje.

Působení na utváření etnické identity u českého národa můžeme pozorovat už od období romantismu v 19. století, kdy byly vyvářeny „národní“ mýty a legendy aneb panteony „národních hrdinů“ (Praotec Čech, král Svatopluk, Cyril a Metoděj, Jan Hus a Jan Žižka, v 20. století „tatíček“ Masaryk a pod.). U příslušníků národa, kteří si často vůbec neuvědomovali, že jde o umělé výtvořky (často v rozporu s historickou realitou), které jsou jim cíleně implantovány, měli pomáhat překonávat frustraci ve vztahu k Němcům a vzbuzovat pocit etnické originality a výlučnosti. Kromě uvedených mýtů a hrdinů se hledaly další „národní symboly“ – jídlo, hudební nástroj, oděv, hora, strom nebo květina a podobně (zde se potom mohou stát „etnickými atributy“ i reálie, které dané etnikum převzalo v minulosti od jiného etnika, což však časem upadlo v zapomnění).

Podobný proces dnes můžeme pozorovat u příslušníků romského etnika: společenské postavení marginální, v minulosti zneuznávané a diskriminované etnické menšiny v nich navozovalo pocit méněcennosti a společenské nepotřebnosti (v tomto pocitu je utvrzoval i stávající školní systém, který romské etnikum zcela ignoroval), což ústilo do negativního

Skupiny, identita a minority

sebehodnocení a následné společenské apatie. Někteří jedinci (hlavně z řad hudebníků) se snažili proniknout do majoritní společnosti i za cenu vzdání se vlastní identity (asimilací), často se setkávali – a setkávají – s odmítnutím. U jiných příslušníků tohoto etika se tato situace projevila v jakémsi obranném postoji, který se projevuje nedůvěrou k Neromům, podezřívavostí, někdy emotivními odmítavými reakcemi, u školou povinných dětí například vyrušováním, někdy přímo arogancí. Pro současnost je důležité podpořit proces pozitivního etnického sebeuvědomění (například poznáváním vlastních dějin, kultury, seznamováním se s významnými osobnostmi z jejich řad), který jim pomůže překonat handicap méněcennosti a urychlit motivaci pro plnoprávné začlenění do společnosti.

Jiným „řešením“ je dvojitá etnická identita (duální etnicita): setkáváme se s ní jednak u jedinců ze smíšených manželství (každý z rodičů patří k jinému etniku), nebo u příslušníků etnické minority, která žije delší dobu (několik generací) v jinoetnickém majoritním prostředí (u nás se týká hlavně Židů, Romů, ale i např. Řeků, Bulharů...). Nelze odpovědně zodpovědět otázku, zda-li dvojitá etnicita je jevem dočasným, existujícím do chvíle, kdy jedna identita převáží nad jinou. Zdá se, že takováto „dočasnost“ může přetrvávat desetiletí, možná i celý život jedince. Je rovněž známo, že se čeští a slovenští emigranti do USA v 19. století původně snažili v novém prostředí asimilovat, potomkově v dalších generacích začali hledat své „etnické kořeny“ (proces, kdy se z „Čechů v Americe“ stávali „američtí Češi“ a nakonec „Američané českého původu“).

Pokud etnická identifikace pomáhá jedinci anebo příslušníkům etnické skupiny překonat pocit méněcennosti, možno ji hodnotit pozitivně. Pokud však etnické vědomí přerůstá z roviny etnocentrismu do dalších poloh, jakými jsou etnická distance, nacionalismus, šovinismus, xenofobie, či do latentního anebo otevřeného rasismu, u kterých vždy v jiné intenzitě dochází k povyšování se nad jiné etnické skupiny, k jejich odmítání až k otevřenému nepřátelství, jde o společensky nebezpečné etnické projevy. Bohužel, hranici mezi pozitivním etnickým vědomím, které vytváří podmínky pro tolerantní mezietnické soužití, a stavem, když jistá skupina odmítá soužití s jinou, není možno vždy přesně a včas určit.

V případě, že majoritní populace bude prosazovat své dominantní postavení ve společnosti a bude odmítat „jinakost“ (nejenom etnickou!), bude se zvyšovat společenské napětí, které může směřovat v budoucnu k meziskupinové (hlavně mezietnické) konfrontaci. Naopak, politika státu orientována na rozvoj občanské společnosti, akceptující existenci minoritních skupin a jejich „právo na život“, akcentující výchovu k toleranci, může postupně eliminovat bariéry vzájemných stereotypů a vytvářet tak předpoklady k bezkonfliktnímu soužití v multikulturní společnosti.

Identita má mnoho podob

Cíle

studenti

- znají myšlenku pluralitního a paralelního občanství, loajality, vztahů, zdroje identity
- chápou, že identita je mnohvrstevnatá a závislá na aktuálním kontextu
- uvědomují si, že národy, etnika, rasy... jsou skupiny vykonstruované lidmi na základě vybraných kritérií, že nejsou univerzální ani přirozené
- rozvíjejí schopnost neverbální komunikace
- prožívají a jsou schopni reflektovat pocity sounáležitosti

Velikost skupiny

minimální počet – 12

Čas

50 minut

Pomůcky

- kartičky barevných papírů se symboly podle obrázku
- zavírací špendlíky na připevnění symbolů

Popis / postup

1. Požádejte studenty, aby si stoupli do kruhu a zavřeli oči. Každému připněte či přilepte vždy jeden symbol na záda. Upozorněte, že v průběhu hry by nikdo neměl prozradit podobu symbolů, které studenti na zádech mají.
2. Pak studenty požádejte, aby otevřeli oči a bez mluvení vytvořili skupiny:
 - a) se stejným číslem na kartičce. Poté by každá skupina měla najít tři charakteristiky, které mají její členové společné (např.: stejné názory, členství v kroužcích či organizacích, vztah a loajalita k určitým místům, věcem, lidem, činnostem...)

Identita má mnoho podob

- b) se stejným geometrickým tvarem. Dále opět pokračují v hledání společných charakteristik (pokud možno jiných než v prvním kole).
 - c) se stejnou barvou. Studenti opět hledají charakteristiky.
3. Řekněte studentům, že podobným způsobem funguje tvoření skupin i ve skutečnosti a pokračujte diskusí.

Hodnocení / reflexe

Diskutujte se studenty o obtížnosti nalézt společné charakteristiky, zvláště ve druhém a třetím kole. Studenti vyjádří své pocity ze hry, pocit větší sounáležitosti s některou ze skupin a možné příčiny. Můžete též diskutovat na téma hodnocení lidí podle stejného metru.

Možné otázky k diskusi a úkoly pro studenty:

- Podle jakých kritérií jsou tvořeny skupiny ve skutečnosti? Pokuste se najít co nejvíc příkladů. Mají některá kritéria větší společenský dopad než jiná? Jaká? Existují pro to objektivní důvody?
- Proč se Česká republika jmenuje česká? Podle jakého kritéria byly většinou rozděleny současné státy na mapě Evropy? Bylo to tak v minulosti vždy? Dokážete si představit jiná kritéria dělení?
- Jsou všichni členové skupiny utvořené na základě jednoho kritéria stejní? Např. jsou všichni Češi stejní? Znamená příslušnost ke skupině, že mají všichni její členové automaticky a „od přírody“ stejné vlastnosti?
- Čím může být fakt, že některá kritéria dělení do skupin jsou považována za důležitější, nebezpečný?

Identita má mnoho podob

Nálepky plurální identity

1	2	3	4	5	6
é	1	2	3	4	5
5	6		2	3	4
4	5	é		2	3
3	4	5	é		2
2	3	4	5	6	
▲	▲	▲	▲	▲	▲
žlutá	zelená	modrá	červená	oranžová	bílá

Zdroj: upravená aktivita z knihy G. Pike, D. Selby: Cvičení a hry pro globální výchovu 2., Portál, Praha 2000.

Rituál těla u kmene Nacirema

Cíle

studenti

- dokážou nahlédnout zvyky euroamerické civilizace zvnějšku
- uvědomují si relativnost a podmíněnost kulturních zvyků a rituálů
- uvědomují si, že návyky a vzorce, které se nám jeví samozřejmé, se zvnějšku tak jevit nemusí

Velikost skupiny

libovolná

Čas

50 minut

Pomůcky

- kopie textu Rituály těla kmene Nacirema pro všechny studenty
- tužky, papír

Popis / postup

1. Sdělte studentům, že cílem aktivity je dozvědět o zvláštních rituálech jednoho severoamerického kmene.
2. Rozdejte studentům kopie textů a vyzvěte je, aby se po jeho přečtení individuálně písemně vyjádřili k naciremským rituálům.
 - Jak se vám jeví rituály těla kmene Nacirema?
 - Které jejich zvyky vám připadají nejpodivnější a proč?
 - Připadají vám některé zvyky zbytečné, kruté, nesmyslné? Proč?
 - Jak byste zhodnotili naciremské rituály z hlediska našich vzorců chování, zvyků, hodnot?

Rituál těla u kmene Nacirema

3. Asi po 25 minutách požádejte o přečtení několika vyjádření studentů. (Pokud budou číst všichni studenti, doba aktivity se podstatně prodlouží. Vyjádření co nejširšího spektra názorů v minimálním čase dosáhnete otázkami: Má někdo zcela jiný názor? Je ještě něco jiného, co vám přišlo zajímavé atp.)
4. Vyzvěte studenty, aby si přečetli jméno kmene pozpátku. Co se stalo? Studenti ať si přečtou text ještě jednou a hledají, které „americké“ rituály jsou ve skutečnosti popsány.

Hodnocení / reflexe

Diskutujte se studenty o jejich pocitech, když se dozvěděli fakt, že se v textu vlastně jedná o Američany. Vyzvěte je, aby se sami pokusili definovat účel, jaký aktivita měla. Další možné otázky a úkoly:

- Pokuste se vyjmenovat, co může příslušníky jiných kultur na naši překvapovat?
- Pokuste se vyjmenovat co nejvíc rituálů evropské kultury (jídlo, oblečení, hygiena, namlouvání, sexuální zvyklosti, úloha žen a mužů, způsoby komunikace ad.). Dají se všechny naše rituály racionálně vysvětlit, nebo je děláme pouze proto, že „se to tak dělá odnepaměti“?
- Setkali jste se někdy na zahraničních cestách se zcela odlišnými rituály? Jakými?
- Myslíte si, že lze jeden způsob „obývání světa“ považovat za lepší? Proč?
- atp.

Rituál těla u kmene Nacirema

Text 1.2

Horace Miner: Rituály těla u kmene Nacirema

Naciremové jsou málo známým severoamerickým kmenem, žijícím v oblasti vymezené na severu sousedním kmenem Krí, na jihu a východě kmene Jakí, Tarahumara a Aravak. Magické praktiky Naciremů jsou příkladem extrémního lidského chování. Jejich kultura je charakterizována vysoce vyvinutým obchodem; mnoho času tráví hospodářskými činnostmi, zbytek v obřadech, v nichž se spotřebovává i část plodů zmíněných činností. Ohniskem obřadní činnosti je lidské tělo, jehož vzhled a zdraví je hlavním předmětem zájmu v životě Naciremů. Na tom ovšem není nic neobvyklého – jedinečné jsou však zvláštní obřady, mající za cíl změnit lidské tělo – jeho barvu, pach i tvar – a s nimi spjatá životní filosofie.

Zásadní víra, na níž spočívá celý společenský systém Naciremů, je ta, že lidské tělo je ošklivé a přirozeně tíhne k slabosti a nemoci. Jedinou nadějí člověka, odsouzeného k životu v takovém těle, představuje odvracení těchto nežádoucích jevů prováděním zvláštních očišťovacích obřadů. Každá domácnost Naciremů má jednu či více zvláštních svatyní, zasvěcených tomuto účelu. Mocnější jedinci jich mají ve svém domě více – bohatství domu je doslova měřeno počtem takových obřadních středisek v něm. Svatyně bohatších příslušníků kmene mají stěny z kamene, svatyně chudších jsou obloženy kameninovými destičkami. Obřady v těchto svatyních nemají charakter rodinný, nýbrž soukromý a tajný. Hovoří se o nich pouze s vlastními dětmi, a to jen během období, kdy jsou do těchto obřadů zasvěcovány. Ústředním bodem svatyně je schránka, zabudovaná do zdi svatyně. V ní jsou uložena četná kouzla a lektvary, bez nichž by naciremský jedinec nemohl dál žít. (Tato kouzla vyrábějí medicinmani, od nichž je lze získat za určitou odměnu.) Po použití není zbytek medicíny vyhozen, ale uložen právě zde. Na každou nemoc se používá specifický lék a nemocí (ať už skutečných či domnělých) je u Naciremů spousta – proto je schránka stále přeplněna. Kouzelných balíčků je tolik, že si lidé často nepamatují jejich účel, a bojí se je proto znovu otevřít. Jde spíše o to, že přítomnost starých léků ve schránce nějakým způsobem ochraňuje uctíváče, který před schránkou provádí očišťovací tělesné obřady. Pod schránkou je nádobka

Rituál těla u kmene Nacirema

s rituálně čistou (posvátnou) vodou, kterou dodávají kněží z místního Vodního chrámu; touto vodou se uctívač po vstupu do svatyně omývá. Denně se zde vystřídají postupně všichni členové rodiny.

Naciremové jsou téměř patologicky fascinováni ústy, k nimž chovají posvátnou úctu a jejichž stav má prý nadpřirozený vliv na všechny společenské vztahy v kmeni. Naciremové věří, že kdyby neprováděli zvláštní obřady očišťování úst, zuby by jim vypadaly, dásně stále krvácely, čelisti se scvrkly, přátelé by postiženého opustili a partneři zavrhli. Věří rovněž, že mezi stavem ústní dutiny a charakterem člověka existuje úzký vztah – např. obřadní omývání úst prý podporuje jeho mravní sílu. Během obřadu očišťování úst si jedinec vloží do úst malý svazeček kančích štětín spolu s kouzelnou trestí a ve vysoce ritualizované sérii gest jím v ústech pohybuje. Vedle provádění každodenního soukromého očišťovacího obřadu Naciremové 1 – 2x ročně vyhledají tzv. „svatého muže úst“, což je magii praktikující specialista, co do prestiže v kmeni stojící hned pod medicinmanem.

„Svatý muž úst“ vlastní působivou sadu nástrojů: vrtáky, šídla, bodce a háčky, jimiž vymítá zlo z pacientových úst sotva uvěřitelným obřadním trýzněním. Otevře pacientova ústa a s pomocí výše uvedených nástrojů zvětší všechny otvory v zubech vzniklé, do nich pak vloží kouzelnou substanci. Pokud v zubech žádné přirozené otvory nejsou, prostě je v jednom nebo i více zubech vydlabe, aby mohl nadpřirozenou hmotu aplikovat. Účelem této „péče“ je zastavit rozklad v ústech pacienta, a zajistit mu tak přátele. To, že se lidé k „svatému muži úst“ každoročně vracejí navzdory tomu, že se jim zuby kazí dál, ukazuje na extrémně posvátný a v tradici pevně zakotvený charakter tohoto obřadu. Z nadšení, s nímž „svatý muž úst“ dloube šídlem do obnaženého nervu, by bylo možno soudit na jistou míru sadismu. Pokud by se tato hypotéza prokázala, objevil by se velmi zajímavý společenský vzor, neboť většina populace naopak vykazuje jasně masochistické sklony.

Zvláštní součástí každodenního očišťovacího obřadu, vyhrazenou pouze mužským příslušníkům kmene, je rituální škrábání a drásání povrchu tváře zvlášť k tomuto účelu vyrobeným ostrým nástrojem. I ženy mají svůj zvláštní obřad, který provádějí jen přibližně čtyřikrát za lunární měsíc. Nicméně co ztrácejí na frekvenci, to dohánějí barbarstvím, s nímž přitom postupují: součástí obřadu je takřka hodinové pečení hlavy v něčem, co připomíná malou pícku.

Rituál těla u kmene Nacirema

Vážněji nemocní musí být léčeni složitěji v jejich chrámu, zvaném latipso. Zdejší obřady jsou tak drsné, že je takřka zázrak, že valná část skutečně nemocných se po takové léčbě vůbec zotaví. Malé děti, které dosud nejsou zcela indoktrinovány, se sem bojí vstoupit, ale dospělí jsou žádostivi toto očistění podstoupit – pokud si to mohou dovolit. Do chrámu totiž nikdo není vpuštěn bez bohatého daru strážcům – i kdyby byl sebemocnější. Rovněž po obřadu, před propuštěním z chrámu, většinou něco daruje. V chrámu je prosebník nejdříve vysvěcen donaha. Ve všedním životě se Naciremové vyhýbají odhalování těla a přiznávání jeho přirozených funkcí: koupou se a vyměšují jen v soukromí své svatyně. Tomuto ritualizovanému očišťování není skoro nikdy přítomen ani nejbližší partner. Po nástupu do latipso tudíž nastává psychologický šok: jedinec náhle ztrácí tělesnou intimitu, octne se úplně nahý a musí se (dokonce za asistence zvláštních „kněžek“, jež jsou jakousi obdobou vestálků) vyprázdnit do posvátné nádoby. Jeho exkrementy jsou pak použity medicinmanem k určení povahy a dalšího průběhu nemoci. Následuje několikadenní trýznění: vysoce trénované „vestálky“ prosebníka vždy ráno vzbudí a bolestivě převalují jeho tělo po tvrdém lůžku a omývají je; jindy vkládají do jeho úst kouzelné hůlky nebo ho nutí jíst údajně léčivé substance. Čas od času přijdou medicinmani a vrazí pacientovi do těla posvátné jehlice. Skutečnost, že tyto obřady často neléčí, ale naopak mohou člověka i zabít, nikterak neumenšuje víru Naciremů v jejich blahodárnost a v moc medicinmanů.

Jiným typem magického léčitele u Naciremů je tzv. „naslouchač“, který má schopnost vyhnat zlé duchy z hlavy očarované osoby. Podle tamější víry mohou rodiče očarovat své vlastní děti. Zvláště matky během zasvěcování do očišťovacích obřadů snadno uvalí na své dítě kletbu. Protikouzlo „naslouchače“ je pozoruhodné tím, že nebývá spjato s žádným zvláštním obřadem: pacient prostě sdělí „naslouchači“ všechny své starosti a úzkosti, na které si od narození pamatuje. Naciremové přitom projevují podivuhodnou paměť: jsou s to si vybavit frustrující zážitky z kojeneckého období, a někteří jedinci si vzpomenu i na traumatické zážitky při porodu.

Některé magické praktiky Naciremů vycházejí z jejich estetického cítění, ale takřka všechny se zakládají na pronikavé averzi k lidskému tělu a jeho přirozeným funkcím. Často se provádí rituální půst (mající za cíl zhubnutí obtloutlých), nebo jsou naopak pořádány slavnostní hostiny (s cílem ztloustnout).

Rituál těla u kmene Nacirema

Velký význam se přisuzuje velikosti a tvaru ženských prsů. Obecná nespokojenost s jejich vzhledem se projevuje ve skutečnosti, že ideální tvar je prakticky mimo rozsah přirozených možností. Vyskytne-li se žena postižená takřka nelidskou hypertrofií prsů, je tak uctívána, že se slušně uживí prostě tím, že putuje ze vsi do vsi a dovoluje soukmenovcům, aby na ni za poplatek civěli.

Rovněž další přirozená tělesná funkce – rozmnožovací – je ritualizována a vykázána z veřejného života. Pohlavní styk je v konverzaci tabuizován. Ženy často vyvíjejí úsilí vyhnout se těhotenství užíváním magických prostředků či omezením styku na určité lunární fáze, takže k početí dochází vskutku poměrně vzácně. Těhotné ženy se často oblékají tak, aby svůj stav skryly. Porod probíhá tajně, bez asistence přátel či příbuzných a většina žen své děti ani nekojí.

Naciremové jsou posedlí magií. Stěží lze pochopit, jak mohli pod břemeny, která si sami naložili, tak dlouho přežít. Nicméně, jak říká slavný antropolog Bronislaw Malinowski: „Když shlédneme zdaleka a zvysoka, z výšin bezpečí naší rozvinuté civilizace, připadá nám magie surová a nesmyslná. Avšak bez její pomoci a vedení by náš předek nezvládl své životní problémy tak, jak se mu to podařilo, a ani by nepokročil k vyšším stádiím civilizace.“

Češi nekrást tady

Cíle

studenti

- si uvědomují, odkud pochází nedůvěra vůči cizincům
- chápou, že konání jednotlivce ovlivňuje vnímání skupiny
- chápou neadekvátnost paušalizace a generalizace
- uvědomují si, že žádná skupina není zcela homogenní, není složena z naprosto stejných jedinců
- jsou schopni popsat pocity

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40 minut

Pomůcky

- zvětšený nápis Češi nekrást tady
- karty s rolemi

Popis / postup

1. Vyvěste zvětšený plakát Češi nekrást tady na viditelné místo a sdělte studentům jeho „historii“, zdůrazněte jeho autentičnost.
2. Vyžádejte si 4 studenty pro ztvárnění jednotlivých rolí a rozdejte jim nastříhané karty s rolemi. Nechte jim asi 5 minut na přípravu role. Zároveň určete 4 speciální pozorovatele, kteří budou pozorně sledovat vždy jednu postavu ztvářované situace a zapisovat její argumenty, reakce, emoce.
3. Během přípravy herců se můžete ptát ostatních studentů (kteří budou tvořit obecenstvo).
 - Setkali jste se někdy s podobným plakátem v zahraničí? Jaké ve vás vyvolal pocity?
 - Existují obdobné plakáty u nás? Víte například o tom, že ještě donedávna zakazovaly podobné cedulky Romům vstup do restaurací?

Češi nekrást tady

4. Dejte signál k počátku „hry“.
5. Ve chvíli, kdy herci vyčerpají svou přípravu, diskuse vážne nebo se začíná nekonstruktivně opakovat, vyzvěte „rakouského starostu“, aby nechal o nápisech hlasovat, zaznamenejte výsledek hlasování a ukončete hru.
6. Vyzvěte speciální pozorovatele, aby stručně a pokud možno neutrálně popsali jednání jednotlivých postav.

Hodnocení / reflexe

Reflexi začněte dotazy na jednotlivé herce, jak se cítili ve svých rolích, co jim připadalo náročné, do jaké míry se ztotožnili s postavami atp.

Pak vyzvěte obecenstvo, aby se vyjádřilo k tomu, co vidělo.

- Jak se vám líbilo představení?
- Se kterou postavou byste se (ne)ztotožnili? Jaké argumenty vás nejvíce zaujaly? Který herec byl podle vás nejpřesvědčivější?
- Souhlasíte s výsledkem závěrečného hlasování? Jak byste hlasovali vy a proč?

Potom diskusi nasměřujte k obecnějším problémům paušalizace a generalizace:

- Jak byste se cítili, kdybyste v obchodě v cizí zemi viděli podobný nápis? Bylo by vám příjemné v tomto obchodě mluvit česky?
- Myslíte si, že v obchodech kradli všichni Češi, nebo jen někteří? Myslíte si, že jsou podobné cedule efektivní? Domníváte se, že podobný nápis odradil lidi, kteří chtěli v západních prodejnách krást? Nebo pouze ponížil turisty z Čech?
- Vidíte nějakou souvilost mezi následujícími výroky?

Češi kradou v obchodech. Ukrajinci jsou mafiáni. Dívky myslí jen na parádu. Francouzi/Němci/Poláci/Rusové/Dánové... jsou opilci. Romové devastují byty. Mladí lidé berou drogy. Vietnamci pašují zboží. Učňové jsou rasisti. Němci jsou puntičkáři. Muslimové jsou teroristi.

Češi nekrást tady

- Jak byste proti nim argumentovali? Znamená příslušnost člověka k nějaké skupině (etnické, náboženské, kulturní aj.), že je ve všem úplně stejný jako ostatní členové skupiny? Znamená fakt, že několik příslušníků určité skupiny kradlo, automaticky to, že kradou všichni členové této skupiny?
- Je možné si na základě jedné negativní zkušenosti s konkrétními lidmi vytvořit jasnou představu o skupině, ke které patří? Proč právě etnická příslušnost hraje takovou roli?
- Pokuste se na základě zkušeností z této aktivity vysvětlit pojem generalizace.

Tento nápis se na začátku 90. letech objevil u vstupu do řady obchodů a supermarketů v Německu a Rakousku.

**ČEŠI
NEKRÁSTJADY!**

Karty s rolemi *(k okopírování pro účastníky)*

Starosta příhraničního rakouského města

Inicioval jsi schůzku, na níž chceš vyřešit kontroverzní situaci s nápisy.

Ty celou hru začínáš. Oznam přítomným, že hodláte prodiskutovat otázku protičeských nápísů, které se objevily v řadě obchodů. S nápisy v principu nesouhlasíš, ale cítíš povinnost hájit práva svých občanů. Je ve tvé pravomoci dát nápisy odstranit, ale chceš nejdřív znát názory obchodníků, kteří nápisy vyvěsili. Na konec nech účastníky hlasovat, zda jsou pro nebo proti odstranění nápísů.

Obchodník 1

Starosta tě pozval, aby s tebou prodiskutoval otázku protičeských nápísů.

Po otevření hranic s Československem se v obchodě nápadně začalo ztrácet zboží. Jednou jsi při krádeži přistihl Čecha, ale několikrát byli viníkem drobných krádeží jiní. Máš však tušení, že ztracené zboží souvisí nejvíce s Čechy, a proto ses po vzoru svých kolegů rozhodl vyvěsit nápis. Nezdá se ti ale, že by se situace po vyvěšení cedule zlepšila.

Obchodník 2

Starosta, kterého jsi nevolil a nesouhlasíš s jeho liberální a „pseudohumánní“ politikou, tě pozval, pravděpodobně tě chce napadat za vyvěšení cedule „Česi nekráste tady“.

Dokud byli Češi pevně uzavřeni za „železnou oponou“, byl klid. Čecha si při krádeži nikdy přímo nezastihl, ale jsi přesvědčen, že ztracení zboží mají na svědomí oni. Navíc spousta tvých kolegů obchodníků má s Čechy špatnou zkušenost. Nyní s přívalem turistů z Čech máš strach o nejen své zboží, ale i o svou bezpečnost a o bezpečnost svých blízkých. Ideální řešení by bylo, kdyby se omezil příval českých turistů, ale úřady pro to podle tebe dělají málo. Vyvěšení cedule je pro tebe zcela právoplatná obrana, když už nemůžeš přístup do svého obchodu Čechům a dalším lidem z Východu úplně zakázat.

Starosta příhraničního českého městečka

Starosta spřáteleného městečka v Rakousku tě pozval na jednání, chce zřejmě řešit krádeže Čechů v rakouských obchodech.

Samozřejmě tě mrzí několik prokázaných případů, kdy byli Češi přistiženi při krádeži v rakouských obchodech. Na druhou stranu jsi přesvědčen, že jen mizivé procento turistů z Čech jezdí do Rakouska skutečně krást. Nelze všechny Čechy házet do jednoho pytle. Nemůžeš svým rakouským kolegům radit, ale sám bys ve svém městě obdobné nápisy nestrpěl. Doma jako starosta ostře vystupuješ proti občasným hlasům, že bohatí Rakušáci se jezdí do vašeho městečka „vyžítat“. Mnohem raději bys jednal o konstruktivních plánech do budoucna, jako např. o plánovaném společném sportovním dni, o připravované společné oslavě čarodějnic, o výměně žáků a studentů škol apod.

Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin

Etnocentrismus (z řeč. ethnos=národ, etnikum; z lat. centrum=střed) spočívá v přesvědčení, že vlastní kultura je nadřazená všem ostatním, že náš náhled na svět, naše kulturně determinované způsoby vnímání, chování, naše instituce jsou jediné správné. Jinak řečeno: my jsme vlastníky univerzální pravdy, všichni ostatní, hodnoceni z perspektivy našeho společenství, se mýlí. Určitá míra etnocentrismu je vlastní všem kulturám a společenstvím. Etnocentrismus upevňuje soudržnost skupiny, ospravedlňuje expanzi a útlak, zajišťuje, aby úvahy o pravdách jiných nezpochybnily základy našeho náhledu na svět. Nepřipouští, aby jiné pravdy byly nepředpojatě zkoumány, musí být zásadně odmítány. Krajní podobou odmítání odlišného je degradace příslušníků konkurenčních kultur na úroveň ne-lidí: v mnoha archaických společenstvích znamená název příslušníka kmene prostě „člověk“. Velmi často je u cizinců zpochybňována schopnost používat artikulovanou řeč: svědčí o tom například řecké slovo barbar (cizinec, původně nesrozumitelně mluvící, blábolící člověk, nebo české Němec, od němý). Lévi-Strauss k tomu píše: „Několik let po objevení Ameriky, zatímco Španělé vysílali komise, které měly zjišťovat, zda domorodci mají duši nebo ne, na Velkých Antilách trávili domorodí obyvatelé čas tím, že potápěli bílé zajatce pod vodu, aby si dlouhodobým ověřováním zjistili, zda se jejich mrtvoly rozloží nebo ne.“

V evropské civilizaci má etnocentrismus hluboké kořeny, projevil se například v křesťanském universalismu a křížových výpravách (náš Bůh je jediný pravý a víra v něj má být šířena ohněm a mečem), výrazně etnocentrická je i novověká věda, která si osobuje právo na vlastnictví jediné pravdy, a všechno, co se od této pravdy (mimořádně nikdy plně nenalezené) odlišuje, je vykázáno do říše nevědomosti, pohádek a pověr. Typicky novověký je hanlivý význam slova mýtus, jenž se stal synonymem zpátečnictví a nevědomosti, ačkoli sama věda, jak již vědci rozpačitě přiznávají, spočívá na vědecky nedokazatelných předpokladech a vírách, a tedy je mýtem. Etnocentrismus moderní vědy se dodnes odráží i ve školním systému, kde je výchova pojímána jako předávání hotových pravd. V minulých stoletích sloužilo přesvědčení o nadřazenosti evropské civilizace jako ospravedlnění koloniální expanze a jakési nevyřčené právo na ovládnutí planety a víra, že rozšíření našich ideálů, hodnot a institucí prospěje celému světu, dodnes ovládá myšlení mnoha příslušníků euro-atlantického civilizačního okruhu.

Navzdory kulturní univerzálnosti etnocentrismu a s ním spojené xenofobie (z řeckého xenos=cizí, příchodí odjinud a fobos=strach) se málokterá z kultur vyvíjela v naprosté izolaci. Všeobecně platí, že nejrychlejší vývoj zaznamenaly ty civilizace, které byly v úzkém kontaktu s jinými, odlišnými kulturami, soutěžily s nimi a byly nuceny se vůči nim vymezovat. Kultura, která je v izolaci, stagnuje. Během mezikulturních střetů docházelo

Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin

a dochází k výměně znalostí, technologií, idejí, k výměně, která je nejen hybnou silou, ale přímo podmínkou vývoje. Také euro-atlantická civilizace vděčí za svůj závrtný technologický úspěch kontaktu s jinými civilizacemi. A zdaleka přitom nejde jen o často zmiňované používání fénického písma, čínského papíru, střelného prachu, kompasu a hedvábí, indického skla a oceli, arabské nuly, která vytvořila základ moderní aritmetiky... Již se příliš nezdůrazňuje, že to byly americké brambory, jejichž snadná pěstovatelnost byla významným faktorem novověké populační exploze. A dala by se jmenovat řada dalších plodin jako kaučuk, kakao, arašidy, kukuřice, bavlna – nutno připomenout, že tyto plodiny přijímala Evropa v jejich kulturní podobě, to znamená, že byly objeveny u amerických obyvatel, ne v přírodě.

Kultury jsou projev specifické adaptace na přírodní prostředí a jako takové jsou všechny nějakým způsobem pozoruhodné a mají co nabídnout. Pokud posuzujeme „vyvinutost“ civilizace podle množství mechanických prostředků a vyprodukované energie, jistě bychom za nejvyspělejší označili tu naši. Pokud bychom však za kritérium zvolili například stupeň schopnosti překonávat krajně nepřátelská geografická prostředí, zvítězili by Eskymáci: tam, kde Evropané vybavení „nejvyspělejší“ technikou umírají vlivem extrémního klimatu, prožívají domorodci své všední životní radosti a strasti. Indie zase vyprodukovala bezkonkurenční nábožensko-filosofický systém, Čína životní styl, Mayové státní zřízení, které se velmi podobalo evropským utopickým představám. „Je absurdní prohlašovat jednu kulturu za vyšší, než je druhá. Vždyť žádná kultura, pokud by zůstala sama, by nikdy nemohla být vyšší,“ píše Lévi-Strauss.

Kulturní rozmanitost se v tomto světle jeví jako vysoce užitečný stav, jako příležitost k vzájemnému obohacování. Izolovat se od ostatních kultur znamená odsoudit vlastní kulturu ke strnulosti a stagnaci. I dnes mají minoritní kultury co nabídnout, pokud k nim přistupujeme bez předsudků a s upřímným zájmem se poučit.

Termín interkulturní společnost se užívá v případech, kdy příslušníci různých kulturních, náboženských, etnických a národnostních či zájmových skupin vcházejí do vzájemných kontaktů, vzájemně poznávají své odlišné hodnoty a způsoby života, vyměňují si poznatky a zkušenosti. Jinými slovy: využívají plně možnosti, které nabízí kulturní rozmanitost. Vztahy jsou nesené v duchu respektu, tolerance, spolupráce, vzájemné úcty a rovnosti, v duchu principů rovnocenného dialogu s úsilím o pokojné a oboustranně přijatelné řešení konfliktů.

Interkulturalita je způsob, jak žít spolu a mít z toho oboustranný prospěch.

Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin

Jak bylo již několikrát uvedeno, málokterá kultura je naprosto homogenní, izolovaná a nezávislá na kulturách ostatních. Diskuse, zda chceme či nechceme být multikulturní společnosti, postrádají smysl, neboť každá společnost je více či méně multikulturní. Uspořádání vztahů mezi majoritní a menšinovými sociokulturními skupinami uvnitř většího společenského celku (obvykle státu) však mohou mít různou podobu:

Genocida

Extrémní případ vztahů mezi odlišnými skupinami. Majorita upírá členům minority (většinou pojímané etnicky) právo na život a usiluje o jejich fyzickou likvidaci. Mezi největší genocidy současnosti patří například turecká „politika“ vůči Kurdům.

Segregace

Stav, kdy je některá minorita od majoritní společnosti zcela izolována, žije na oddělených místech (např. v moderních ghettech), jejím členům je znemožněn společenský vzestup, nemají podíl na moci a většinou ani na užívání společných statků. Extrémním případem institucionalizované segregace byla jihoafrická politika apartheidu. Segregační strategie je uplatňována například v současném Německu vůči početné turecké menšině: odlišnost je minoritě ponechána, a dokonce podporována, ale zároveň je chápána jako překážka politické rovnoprávnosti.

Asimilace

Proces, při kterém se specifika minoritní sociokulturní skupiny rozpouštějí v kultuře majoritní. Členové minorit se mohou účastnit všech aspektů života majority za cenu, že se vzdávají znaků své kultury a přejímají modely chování, hodnoty, způsoby myšlení majoritní skupiny. Nacionalisté a rasisté považují požadavek asimilace všech odlišných skupin i jedinců za samozřejmost. Neschopnost, nemožnost asimilace či neochotu k ní pak považují za pádný argument pro segregační či jinak diskriminační opatření. V této souvislosti se hovoří také o tzv. rasistickém paradoxu: minority jsou vyzývány k asimilaci, ale zároveň je jim diskriminačním jednáním znemožňována. Jako příklad asimilacionistické

Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin

politiky je dnes uváděna především Francie – zdůrazňuje se rovnost občanů před zákonem, ale sociokulturní specifika menšin jsou přísně vykázána do soukromí (např. dlouholeté debaty o tom, zda muslimské dívky smějí ve francouzských školách nosit šátky).

Integrace

Stav nebo proces, při němž si minority plně zachovávají svoje kulturní specifika, aniž by jim tato specifika bránila či znesnadňovala účastnit se všech aspektů života společnosti. Z hlediska IKV jde o žádoucí model soužití odlišných sociokulturních skupin – společnost tvoří různé, ale naprosto rovnoprávné subjekty. Určité rysy tohoto modelu soužití vykazuje v současnosti Velké Británie. Sociokulturní specifika různých skupin jsou plně respektována a je na ně brán i politický zřetel, avšak za dominantní kulturu se tiše a samozřejmě pokládá kultura bílých Anglosasů.

Je libo mongolocentrismus?

Cíle

studenti

- chápou pojem evropocentrismus, euroamerická civilizace
- ctí rovnocennost všech lidských kultur
- dokážou vyjádřit své pocity z aktivity

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30–40 minut

Pomůcky

pět papírových kartiček do každé skupiny, psací potřeby, pracovní list s textem o mongolocentrismu do každé skupiny

Popis / postup

První část:

1. Požádejte studenty, aby vytvořili skupiny či dvojice a na každou z pěti kartiček napsali vždy jedno z lákadel euroamerické civilizace, kvůli kterým jsou nejrůznější kultury z celého světa schopny měnit tradiční způsob života.
2. Výsledky zapište na tabuli, zjistěte, která z „lákadel“ jsou nejčastější, pokračujte diskusí (např.: co je euroamerická civilizace, je jediným možným životním cílem právě její životní styl a „blahobyť“, které z vymožeností naší civilizace jsou pro nás „nezbytné“?)

Je libo mongolocentrismus?

Druhá část:

3. Vyzvěte studenty, aby si ve skupinách přečetli text pracovního listu o mongolocentrismu.
4. Ponechejte studentům prostor na vyjádření jejich reakcí na text. Úkolem je vymyslet alespoň 3 další aspekty „mongolocentrismu“. Práci motivujte otázkami:

Jak by to vypadalo, kdyby kdysi Mongolové opravdu ovládli Evropu?

Kvůli jakým „lákadlům“ by lidé možná ztráceli hlavu, byla by stejně jako lákadla civilizace euroamerické? Je dnes uznávána rovnocennost všech kultur?

Existují ohrožená etnika, která si jen velmi obtížně uchovávají svůj způsob života, způsob vnímání světa, tradice, zvyky? Dá se srovnávat mizení kultur s ohroženými, vymírajícími rostlinami a živočichy? Je tato situace nezvratná?

Hodnocení / reflexe

Ptejte se studentů, jaké pocity v nich vyvolaly úvahy o mongolocentrismu.

- Jaké jsou psychologické příčiny evropocentrismu? Proč mají lidé sklon považovat svůj způsob života za nejlepší?
- Je způsob života západní civilizace jediný možný? Uveďte jiné.
- atp.

Zdroj: upravená hra Evropocentrismus pro každého ze souboru pracovních listů Ostrovy a křižovatky, Tereza – sdružení pro ekologickou výchovu, Praha, 1997

Je libo mongolocentrismus?

Text 1.3

Jak by to vypadalo, kdyby se kdysi Mongolům podařilo dobýt a ovládnout Evropu? O čem by dnes debatovali intelektuálové v Čingischánbádu, hlavním městě říše, která by se mohla jmenovat Spojené státy Věčné Zlaté Hordy?

- Bílí otroci dovážení do Ameriky pro potřebu mongolských osadníků zůstanou navždy temnou kapitolou slavných dějin vítězného tažení naší civilizace.
- Nejnovější vykopávky dokazují, že původní obyvatelstvo Malé Západní Asie (kdysi „Evropa“) nebylo zcela zaostalé a některé nalezené předměty si zasluhují náš obdiv.
- Mezi vzdělanci je společensky nepřípustné nazývat nadále příslušníky původní malozápadoasijské rasy „vybledloušové“ nebo dokonce „vykulený voka“ či, jak bylo původně běžné, „bílý vopice“. Vžívá se termín „světleji žlutí“.
- Velkou zásluhu na přiblížení kultury dávných malozápadoasijských národů má profesor Timur-Lenk-Batu, který rozluštil jejich primitivní, kostrbaté hláskové písmo. Dnes žaseme nad tím, s jakou námahou tehdejší mudrcové těžkopádně zapisovali své myšlenky neuvěřitelným množstvím kombinací zhruba pětadvaceti znaků.

Interkulturní vztahy

Cíle

studenti

- umějí vysvětlit pojmy etnocentrismus, enkulturace, kulturní relativismus a kulturní změna
- chápou principy a podoby interkulturních vztahů

Velikost skupiny

16 studentů

Čas

40 minut

Pomůcky

kopie karet Interkulturní vztahy

Popis / postup

1. Sdělte studentům, že cílem lekce je prozkoumat škálu interkulturních vztahů a seznámit se s důležitými pojmy týkajícími se kontaktu kultur.
2. Rozdělte studenty do 4 skupin po 4. Složení těchto „prvotních“ skupin si studenti zapamatují. Potom přiřďte členům každé skupiny čísla od 1 do 4.
3. Rozdělte skupiny do nových skupin tak, aby „jedničky“, „dvojky“ atd. tvořily novou skupinu.
4. Rozdejte skupinám 4 karty Interkulturní vztahy. Každá skupina má za úkol přečíst kartu, porozumět obsahu a prodiskutovat v rámci skupiny.
5. Studenti se vrátí do původních skupin. Každá čtveřice má za úkol připravit si 3 minutovou prezentaci na téma interkulturní vztahy.
6. Skupiny prezentují výsledky své práce.

Interkulturní vztahy

Hodnocení / reflexe

Ptejte se studentů, co nového se dozvěděli. Diskusi či další práci můžete vést různými směry.

- Proč je etnocentrismus univerzální? V čem spočívá jeho nebezpečí? Uvedte ze svého okolí případy vyhraněného etnocentrismu.
- V čem spatřujete výhody kulturního relativismu? Bylo by možné tolerantní a respektující soužití kultur v globalizovaném světě, kdyby všichni zastávali extrémně etnocentrické postoje? Může nás kulturně-relativistický přístup nějak obohatit? Jak?
- apod.

V této aktivitě je použita metoda tzv. skládkového učení. Je vhodná především pro aktivity s převážně kognitivními cíli a učitel ji může naplnit jiným obsahem podle svého uvážení.

Interkulturní vztahy

karta 1

Etnocentrismus

Pojem etnocentrismus představuje tendenci posuzovat odlišné kultury, jejich zvyky, tradice a hodnoty z perspektivy kultury vlastní. Jinými slovy, nositelé všech kultur jsou přesvědčeni, že jedině normy, obyčeje a pravidla jejich kultury jsou správné, platné a pravdivé. Taková perspektiva je však k nositelům odlišných kultur výrazně netolerantní, neboť jiné kultury jsou posuzovány podle standardů, které jim nejsou vlastní, a proto jim namnoze nevyhovují. Navíc je takový způsob pohlížení na jiné kultury hodnotově zatížený, takže ostatní kultury nejsou chápány pouze jako jiné, ale rovnou jako horší než kultura vlastní. V tomto smyslu slouží vlastní kultura kulturám ostatním jako samozřejmý vzor a model, který mohou pouze následovat, neboť jim je takto rozuměno jako odchylkám od optimálního stavu (představovaného kulturou vlastní) či rovnou jako obskurním anomáliím. Tato tendence je primárně vlastní všem kulturám, jedná se tedy o kulturní univerzálii (tzn. skutečnost, která je vlastní všem kulturám světa).

Etnocentrismus je sice mechanismem, který podporuje integritu skupiny resp. kultury, podporuje identifikaci jedince s hodnotami a normami, jejichž je členem, a usnadňuje proces enkulturatione (osvojování si standardů, hodnot a tradic vlastní kultury), zároveň však výrazně znesnadňuje kontakt s nositeli kultur jiných, vůči nimž je netolerantní a v mnoha ohledech až agresivní (etnocentrismus je v tomto smyslu základní složkou všech forem nacionalismu či rasismu.)

Jako programová opozice etnocentrismu byl vytvořen koncept kulturního relativismu, jehož základem je rozumění všem kulturám jako jedinečným a neopakovatelným. Z tohoto důvodu nemohou být poměřovány měřítka kultury jiné (tedy etnocentricky). Naopak, veškeré prvky určité kultury (např. infanticida, upalování manželky spolu se zemřelým manželem či kanibalismus) mohou být posuzovány výhradně v jejím vlastním kontextu, tedy pouze v souvislosti jejích vlastních norem, regulativů, idejí, zvyků a pravidel, s nimiž mohou být v naprostém souladu, přestože těm našim nevyhovují.

Interkulturní vztahy

karta 2

Enkulturation

Enkulturation (v sociologii označovaná též jako socializace) je proces, jímž si člověk coby člen určité společnosti osvojuje její kulturu. Pod pojem enkulturation tedy můžeme zahrnout všechny projevy naučeného chování, získávání znalostí, dovedností a postojů, jimiž člověk nabývá kompetence v kultuře dané společnosti.

Pojem enkulturation tak odkazuje k pojetí kultury jako specificky lidské sféry, která je negenetická (není obsažena v genové výbavě) a získává se učením. Bez enkulturation by se tedy lidský subjekt nestal člověkem v úzkém smyslu, neboť s kulturou se nerodíme, ale musíme se jí teprve učit (tuto skutečnost potvrzují případy tzv. vlčích dětí). Ve stejné perspektivě pak pojem enkulturation souvisí s koncepcí kulturního relativismu. Ta vysvětluje odlišnosti a rozdíly mezi kulturami právě poukazem na skutečnost, že kultuře se učíme, a jednotlivé rozdíly tak vyplývají z odlišné výchovy. V tomto smyslu je enkulturation v opozici vůči evolucionismu, jehož základní tezí je psychická jednota lidstva, tedy představa, že všichni obyvatelé planety jsou podílíky jediné kultury a odlišnosti jsou způsobeny dosažením nesterajných úrovní univerzálního vývoje majícího ve všech částech planety totožná stadia.

Během procesu enkulturation člověk jednotlivé prvky kultury internalizuje (přijímá za své) a výchovou je pak předává následujícím generacím. V tomto procesu se tedy skrývá možné riziko kulturního etnocentrismu (viz), tedy přirozené a univerzální představy, že hodnoty (kategorie, normy, regulativy, postupy...) naší kultury jsou obecně nejvhodnější a nejlepší, a to pro všechny ostatní kultury obecně. Enkulturation je tedy zbraní dvojsečnou a je třeba učinit její integrální součástí multikulturní výchovu, která bude všechny členy společnosti vést k respektu a úctě ke kulturám odlišným.

Interkulturní vztahy

karta 3

Kulturní relativismus

Jádrem koncepce kulturního relativismu je předpoklad, že jednotlivé kultury jsou jedinečnými a neopakovatelnými entitami. Z tohoto důvodu je nutné posuzovat každou kulturu pouze v jejím vlastním kontextu, v souvislostech jejích vlastních hodnot, idejí, norem a tradic. Je totiž zřejmé, že mnoho kulturních prvků, které jsou v souladu s hodnotami a obyčejí kultur, jejichž jsou součástí (kanibalismus, infanticida či kynofagie), nevyhovuje normám a zvykům kultur jiných (např. té naší, evropské). Opačnou pozici – tedy posuzování odlišných kultur měřítky kultury vlastní – označujeme jako etnocentrismus.

Kromě etnocentrismu (viz) se kulturní relativismus vymezuje i vůči evolucionismu, který je založen na představě, že dějiny lidstva jsou unilineární (tedy představě, že dějiny lidstva celého světa jsou v zásadě jedny, mají všude na světě shodná vývojová stadia, a tak jsou kultury odlišné od kultury euroamerické pouhými nedovyvinutými stadii vývoje směřujícími tímtež směrem, pouze jaksí opožděnými.) Vůči tomuto pojetí staví kulturní relativismus pluralistickou koncepci dějin, jejíž páteří je myšlenka, že se jednotlivé kultury mohou vyvíjet libovolným směrem, a krystalizovat tak do podob vzájemně nesrovnatelných (zatímco evolucionismus umožňoval poměrování všech kultur měřítky kultury euroamerické, neboť právě ona byla nejvyšším vývojovým stadiem obecné kultury lidstva, ke kterému všechny ostatní kultury směřují).

Vzhledem ke skutečnosti, že kulturní relativismus nabízí perspektivu, v níž je možné nahlížet jiné kultury s patřičnou úctou, respektem a tolerancí (a je tak v tomto smyslu koncepcí opoziční ke všem formám nacionalismu, rasismu, fašismu apod.), vytváří teoretické podloží téměř všech koncepcí multikulturalismu. Je však třeba říci, že na rozdíl od etnocentrismu, který je kulturám vlastní, je kulturní relativismus doposud spíše programem a ideou než popisem reálného stavu.

Interkulturní vztahy

karta 4

Kulturní změna

Kultura není statická a neměnná, ale naopak velice dynamická a v čase se mění. Základem kulturní změny jsou inovace. Nejčastější formou inovace jsou vynálezy a přejímky. Vynálezy jsou zdrojem kulturní změny vnitřní (tzv. endogenní), přejímky pak kulturní změny vnější (tzv. exogenní). Ačkoli je to překvapivé, jsou původní inovace jednotlivých kultur na základě vlastních vynálezů mimořádně řídké, naprostá převaha kulturních změn se děje díky výpůjčkám, které se šíří procesem difuze (šíření). Z těchto důvodů je většina kulturního arzenálu dané kultury tvořena prvky, které do ní byly přejaty z kultur sousedních (právě tak i v naší kultuře jsou její dnes již integrální součásti jako např. káva, pyžamo, cigarety či papír relativně nedávnými kulturními výpůjčkami, stejně jako naprostá převaha domácích zvířat a zemědělských či okrasných plodin). Přejímat lze skutečnosti nejrozmanitější povahy – artefakty, normy, ideje apod.... Zmlčeným předpokladem mechanismu kulturních výpůjček je, že společnosti setrvávají a šíří se kulturní prvky, v jistém smyslu je tedy difuze kulturních prvků protikladem migrace lidských skupin samotných (tedy pohybu obyvatelstva z jedné oblasti do druhé).

Přejímky však neprobíhají nahodile ani bezhlavě. Základem mechanismu kulturní výpůjčky je, že je selektivní – kultura si tedy obvykle vybírá, které prvky z ostatních kultur přijme. Tento výběr spočívá zejména v otázce, je-li ten který kulturní prvek s danou kulturou kompatibilní (slučitelný), někdy se v této souvislosti hovoří o nutnosti potenciální užitečnosti prvku pro přijímající kulturu. Důležitá je též skutečnost, že zvolený prvek je jen výjimečně přijat v té podobě, jakou měl v kultuře původní, ale bývá velice často reinterpretován, tedy v jistém smyslu „přeložen“ do významů a kontextu kultury nové (například kouření bylo v indiánských kulturách součástí posvátných obřadů, zatímco naše kultura jej redefinovala do polohy odpočinkové zábavy). Je časté, že při přijetí dá přijímající kultura prvku zcela jiný význam a funkci, než jakou měl v kultuře původní.

Interkulturní vztahy

karta 4

Protože je kultura integrovaný systém, ve kterém jsou jednotlivé její složky ve vzájemném spojení, dochází po přijetí libovolného prvku k rekonfiguraci (přeuspořádání) celkového vzoru dané kultury. Po určité době se přejetý prvek stane integrální součástí nové kultury a její členové jej internalizují (přijmou za svůj). Tím je proces přejímky dokončen, neboť noví členové této společnosti budou již tento prvek vnímat jako nedílnou součást své kultury, v níž má tento své nezadatelné místo.

Ke kulturní změně dochází nejčastěji při přímém kontaktu dvou kultur. Procesy, které při takové události nastanou, nazýváme akulturace. Od prosté difuze se akulturace liší tím, že u obou zainteresovaných kultur dochází k výrazným a mnohočetným změnám vedoucím k reorganizaci celé kultury. Nejčastějším případem takového kontaktu je střet expandující dominantní kultury s kulturami posléze podrobenými. Akulturace má v tomto případě formu podrobení kultury „slabší“. V situaci pokojného propojení obou zúčastněných kultur hovoříme o asimilaci.

Ideální společnost

Cíle

studenti

- jsou schopni zformulovat charakteristiky společnosti, ve které by chtěli žít
- dokážou reflektovat stávající společenské poměry a jejich nedostatky
- uvědomují si mechanismy útlaku, diskriminace a vyčlenění

Velikost skupiny

od 10 do 30 studentů

Čas

50–70 minut

Pomůcky a příprava

- 2 nafukovací balonky pro každého
- 2 provázky (asi 50 cm) pro každého
- dostatek fixů
- bloček nálepek
- čistá zeď nebo tabule
- místnost s dostatkem prostoru pro volný pohyb

Popis / postup

Reprodukuje studentům motivační text:

Každý má své vlastní představy o ideální společnosti. Během dějin byla zaznamenána celá řada představ o ideálním společenském uspořádání, počínaje Platonovým Ideálním státem, přes středověké pokusy o zavedení Božího království na zemi, přes renesanční díla o Slunečním státu (Thomasso Campanella) či ostrově Utopia (T. More) až po moderní představy racionalizované a spravedlivé společnosti. Přestože se tyto představy liší, mnohé rysy mají společné.

1. Požádejte účastníky, aby chvíli přemýšleli o typu společnosti, ve které by rádi žili, a aby vybrali dva nejdůležitější rysy této společnosti.

Ideální společnost

2. Požádejte účastníky, aby tyto rysy napsali na nálepky, a pak je postupně nalepili na tabuli. Každý zdůvodní svůj výběr.
3. Nyní ať hráči přemýšlí o dvou věcech – „poutech“, která brání dosažení dvou rysů jejich ideální společnosti.
4. Rozdejte fixy, každému dejte dva nafukovací balonky a dva provázky a řekněte jim, aby každý nafoukl balonek a napsal na něj velkými písmeny dvě „pouta“, která brání v uskutečnění vysněné společnosti.
5. Obejděte skupinu a požádejte postupně každého, aby nahlas přečetl slova, která napsal na své balonky.
6. Řekněte, že nyní nastala příležitost zbavit se pout. Každý si své balonky přiváže ke kotníkům. Když jsou všichni připraveni, vysvětlíte jim, že zbavit se pout znamená dupáním zničit balonky svých kolegů.
(Ještě zábavnější je, když mají hráči zároveň bránit své balonky.)
7. Dejte pokyn k začátku hry. Hru ukončete ve chvíli, kdy jsou všechny balonky prasklé.

Hodnocení / reflexe

Diskusi začněte dotazem, jak se hra líbila a jaké pocity zažívali účastníci. Pokračujte otázkami jako:

- Proč jsou naše „pouta“ tak pevná? Co je dělá tak pevnými?
Odkud „pouta“ pocházejí, kde se berou?
- Myslíte, že existují lidé, kteří si nesou životem více „pout“ než ostatní?
Myslíte si, že v naší společnosti mají všichni lidé stejné šance?
- Kteří lidé mají v naší společnosti méně příležitostí? Proč?
Znáte někoho, kdo nemůže dosáhnout svých životních cílů, přestože se o to pilně snaží? Co mu konkrétně brání?
- Lze nějak odstranit překážky, které mu brání? Co byste navrhovali?
Může každý z nás udělat něco pro to, aby bylo překážek co nejméně?

Můžete se vrátit k charakteristikám ideální společnosti a společně se studenty vybrat ty, které jsou v souladu s ideály interkulturní pluralitní společnosti. Je pravděpodobné, že to bude většina z nich.

Multikulturní společnost, ano či ne?

Text 1.4.A

Proč jsem proti multikulturní společnosti...

časopis Vlast, Miroslav Knapovský

Proč je multikulturní společnost od základu špatná? Vychází totiž z předpokladu, že všechny kultury mají stejnou potencionální hodnotu a zaslouží si stejný respekt. Kdo je odpůrcem tohoto tvrzení, je automaticky těmi „politicky korektními“ označován za rasistu. Ale to je jen demagogie a lež. Podívejme se blíže na podstatu kultury. Je to soubor společenských, v základě i náboženských a národních tradic, způsobu chování a lidských vztahů. Pokud bych to vzal z osobního pohledu, je jasné, že pouze jeden systém, jedna kultura je pro mne, jako dospělého člověka, blízká a vlastní. Bude to kultura, v níž jsem se narodil a v jejímž duchu jsem byl vychován. To nelze změnit. Ostatní kultury pro mne nikdy nemohou nabývat stejné hodnoty, zvláště pak, pokud jsou v protikladu ke kultuře mojí, respektive mojí vlasti. Ostatní kultury mohu, jako tolerantní člověk, respektovat. Ale nemusím. Je to moje svobodné rozhodnutí, které mi nemůže být vnucené. Nevidím totiž jediný důvod, proč bych si měl stejně vážit a uznávat

kulturu, která je od té naší odlišná a mnohdy i nepřátelská.

Jsem proto přesvědčen, že právě multikulturnismus je mnohdy na vině vzrůstajícímu rasismu. Lidem je totiž uměle vnucován a nahrazuje pocit národní sounáležitosti, který vyplňuje velmi labilním, občanským statutem. Takto poškozený člověk pak neví, kam patří, a z nedostatku pocitu sounáležitosti může hledat zařazení ve skupinách, které se jasně profilují proti někomu, aby si na boji samotném vystavěli novou identitu.

Myslím tedy, že je bezpodmínečně nutné hájit naši kulturu, naši krásnou řeč a naši zemi proti převálcování směsicí pochybných cizích kultur. Ale snad symbolicky, stejně jako naše média, se k věci staví prezident, který na Pražském hradě pořádá romské kulturní festivaly, setkání náboženství z celého světa, jezdí do zahraničí mudrovat o lásce a toleranci, ale na kulturní akce národního charakteru mu jaksi čas nezbyvá. Takže, nespolehejme se na naše politické představitele a chraňme naši kulturu před multikulturnou sami.

Text 1.4.B

Ve jménu přežití, cizince potřebujeme

MF Dnes 9. 8. 2001, Fedor Gál

Do averze k jiným lidem a minoritám se do značné míry promítá frustrace. Člověk zamírně frustrovaný, nespokojený sám se sebou, který se nemůže prosadit, má sklon hledat viníky někde v okolí. Pokud je jich málo a jsou slabí a bezmocní, tím lépe.

Naši xenofobní spoluobčané si budou muset zvyknout, že bude přibývat migrantů, že populace, které jsou teď předmětem averze,

jsou vitálnější než současná majoritní, že jich bude čím dál víc. Že Evropa vymírá, a nemá-li vymřít, musí nasát desítky milionů migrantů. Lidé, kteří si na to nezvyknou – Bůh s nimi. Budou žít v prostředí, ve kterém se nebudou cítit dobře, budou plni vzteku a nenávisti. Národně čistý stát je totální nesmysl. V Evropě příštích třiceti let dojde k masivním migračním vlnám. Ve jménu našeho přežití. To si málokdo uvědomuje.

Multikulturní společnost, ano či ne?

Otázky k textům:

- Které myšlenky vás v článcích nejvíce zaujaly? Se kterými byste se ztotožnili a proč? Které byste naopak zavrhlí?
- Ztotožňujete se s textem některého článku natolik, že byste ho bez výhrad podepsali?
- Najděte v textu, jak dokládá Miroslav Knapovský, že stejná potenciální hodnota kultur je demagogie a lež?
- Jak se nazývá postoj vyjádřený výrokem: „Pouze jedna kultura je pro mne blízká a vlastní. Ostatní kultury nemohou pro mne nabývat stejné hodnoty.“
- Pokuste se konkrétně vysvětlit, jak může být některá „kultura v protikladu k vlasti“? Jaké pojmy zde autor směšuje? Je kultura nějakého státu zcela homogenní, tzn. všichni jedinci jsou příslušníky úplně stejné kultury?
- Jak si představujete „kulturní akce národního charakteru“?

Námět k diskusi

1. Rozdělte studenty do skupin po 4. Každé skupině dejte kopii kartičky s otázkami.
2. Vyzvěte studenty, aby se ve skupinách pokusili zformulovat odpovědi. Zdůrazněte, že by bylo dobré, aby se všichni ve skupině shodli, avšak nezbytná podmínka to není. (V této přípravné fázi by si studenti měli co nejlépe ujasnit svá stanoviska a zformulovat je.)
3. Když budou studenti hotovi (zhruba po 15–20 min.), vyzvěte mluvčího první skupiny, ať prezentuje odpověď na otázky bodu 1.
4. Vyzvěte ostatní, aby se k odpovědím vyjádřili (tentokrát zcela individuálně). Podněcujte otázkami typu: Souhlasíte s prezentovaným názorem? Chcete něco doplnit? Napadá vás něco, co vyvrací předchozí názory?
5. Vyzvěte mluvčího druhé skupiny, ať prezentuje odpověď na otázky bodu 2. Celý postup se pak opakuje, dokud nejsou předvedeny odpovědi na všech 5 bodů.
6. Argumenty pro diskusi najdete v oddíle Informace pro učitele. Je vhodné, aby co nejvíce pojmů a faktů zaznělo během argumentace v diskusi a nebyly předávány formou výkladu.

Multikulturní společnost, ano či ne?

7. Jasně ukončete diskusi, rozpusťte utvořené skupiny. Na závěr se ptejte:
Jak jste se cítili během diskuse? Byl vám něčí způsob argumentace příjemný/ nepříjemný a proč? Které názory vás nejvíc zaujaly/překvapily/šokovaly? Změnili jste některé ze svých názorů? Které a proč?
8. Na tabuli napište pojmy xenofobie, interkulturní společnost.
Pokud nebyly vysvětleny během diskuse, krátce je charakterizujte, pokud ano, ověřte si, jak jim studenti porozuměli.

Karta s otázkami k tématu

Multikulturní společnost, ano či ne?

1. Čeho si vážíte na české a evropské kultuře? Co z české kultury by podle vás mohlo obohatit kultury jiné?
2. Vyjmenujte, na co jste z české kultury hrdí. Na čem z toho, co jste vyjmenovali, máte osobní zásluhu?
3. Považujete kulturu, ve které jste vychováni, za nadřazenou kulturám ostatním? Souhlasíte s názorem, že „moje kultura“ je lepší než ostatní už proto, že je moje? Bylo by možné porozumění mezi kulturami, pokud by příslušníci všech různých kultur zastávali podobné stanovisko?
4. Vybírá si člověk místo, kde se narodí? Jak by se váš postoj ke kulturám změnil, kdybyste se narodili řekněme o 1000 km západněji? Zkuste si představit a popsat, jak byste v takovém případě vnímali českou kulturu.
5. Dokázali byste vyjmenovat, čím byla naše (evropská) kultura obohacena kulturami jinými?
6. V čem podle vás spočívá nebezpečí střetávání a míšení kultur? Jak může kontakt s jinou kulturou ohrozit kulturu naši?
7. Myslíte si, že je třeba společnost chránit před cizími vlivy? Proč? Uveďte (pokud je to možné) konkrétní případy, jak je česká kultura „válcována směsicí pochybných cizích kultur.“
8. Vidíte naopak nějaké nebezpečí v přísném oddělení od jiných kultur? Jaké? Je možné nějak dosáhnout naprosté izolace od ostatních kultur, aniž by byla porušena lidská práva?

Tečkovaná

Cíle

studenti

- jsou schopni kooperace
- dokážou popsat zkušenost neverbální komunikace
- chápou pojem skupinové identity

Velikost skupiny

minimálně 12 studentů

Čas

30 minut

Pomůcky

malé barevné samolepky – tečky (nejméně čtyř různých barev), jedna pro každého člena skupiny. Větší prostor, ve kterém se studenti mohou pohybovat. Jedna tečka (například černá) by měla zůstat osamocena, tzn. nikdo nebude mít další tečku stejné barvy.

Popis / postup

1. Požádejte studenty, aby se postavili do kruhu, zavřeli oči a přestali mluvit. Přilepte každému na čelo barevnou tečku. Dejte si pozor, abyste studentům stojícím vedle sebe nenalepili na čelo tečky stejné barvy a aby střídání barev nebylo zcela pravidelné. Každou barvu byste však měli použít přibližně stejně často. Po nalepení teček dejte studentům pokyn k otevření očí.
2. Zadejte studentům úkol, aby vytvořili skupiny. Ke tvoření skupin nedávejte žádné další instrukce. Nesmějí při tom mluvit, ukazovat na barvy v místnosti, sundávat si tečky z čela nebo se dívat do lesklých předmětů. Úkol nelze splnit bez vzájemné spolupráce a důvěry. Pocit identity každého jedince (pochopení barvy tečky na jeho čele) závisí na ostatních.
3. Jakmile jsou utvořeny skupiny, ukončete hru.

Tečkovaná

Hodnocení / reflexe

Reflexe je u této aktivity mimořádně důležitá. Jejím smyslem by mělo být usouvztažení simulované situace a reálného života. Diskusi motivujte otázkami:

- Jak jste se cítili během aktivity?
- Jak se cítil student s osamělou tečkou?
- Existují ve skutečnosti nějaké obdoby „teček“, které vás řadí do určité skupiny? Jsou tyto „tečky“ ve všech případech dobrovolně zvolené?
- Jak může skupinová, nedobrovolně zvolená identita ovlivnit životní možnosti jedince?
- Je pro člověka důležité někam patřit? Jaký je pocit nepatřit do žádné skupiny?

Stereotypy a předsudky

Kultura, ve které vyrůstáme, učí způsobům, jak vnímat svět, jak rozumět svému okolí, jak třídit informace a uspořádat je do smysluplných celků či vztahů. Ačkoliv si to v běžném životě poměrně zřídka uvědomujeme, je velice obtížné, ba nemožné vnímat věci, události, osoby či skupiny lidí nepředpojatě. Každou novou informaci vždy vztahujeme k naučenému systému hodnot, porovnáváme ji se situacemi, které jsme zažili nebo je známe z vyprávění, zařazujeme na škálu podle toho, co jsme si zvykli vnímat jako dobré-špatné, krásné-ošklivé, spravedlivé-nespravedlivé, pravdivé-nepravdivé atp. Jinými slovy: při našem vnímání hraje podstatnou roli celý systém stereotypů. Stereotyp je definován jako šablonovitý způsob vnímání, který není produktem přímé zkušenosti individua, je přebírán a udržován tradicí. Stereotypy nejsou záležitostí veskrze negativní, tvoří součást našeho myšlení a umožňují nám rychlou a ve většině případů účinnou orientaci ve světě. Šetří nám čas, pomáhají nám zpracovat informaci, aniž bychom ji museli zkoumat z různých úhlů pohledu, aniž bychom museli zjišťovat všechny její souvislosti, celý její kontext. Absolutní nepředpojatost ve vnímání a vytváření úsudků není možná, člověk by se při vytváření opravdu kritického a nestranného pohledu na jednu věc dostal do takových nesnází, že by se pravděpodobně k věci druhé nikdy nedostal. Extrémní případ: Abychom mohli říct jakoukoliv absolutně nestrannou a nepředpojatou a nezevšeobecňující větu o Francouzích – např. „Francouzi rádi pijí víno“ – museli bychom shromáždit všechny Francouze a každého se zeptat, zda skutečně má rád víno, a naši větu pak korigovat seznamem všech Francouzů, u kterých to neplatí. Pravděpodobně bychom narazili i na obtíž, koho všeho máme považovat za „opravdového“ Francouze (francouzsky mluvící pravověrný muslim s francouzským občanstvím nejspíš víno nekonzumuje), co si počít s francouzskými dětmi, jak z věty vyloučit nekvalitní patoky nazývané vínem, které nepije nikdo rád atd. atd. Vyslovení kratičké věty, která by byla absolutně „objektivní“, by se stalo úkolem přesahujícím možnosti lidského života. Přesto nám uvedená věta podává relevantní informaci například v tom smyslu, že chystáme-li se do Francie, budeme se tam spíš setkávat s konzumenty vína než piva.

Složitější je to v případech, kdy se stereotypní vnímání sociokulturních skupin na základě kusých, ojedinělých, zkreslených a zevšeobecněných údajů stává základem jednání vůči jedincům z těchto skupin. Stereotypy a předsudky jsou východiskem všech forem diskriminačního jednání. Málokdo si při vyslovení vět jako „Romové zneužívají sociální dávky“ nebo „Cizinci nám berou práci“ uvědomí, co vlastně činí. Na otázku, zda všichni Romové zneužívají sociální dávky, by žádný uvažující člověk neodpověděl kladně. Přesto dlouhodobé a časté opakování tohoto výroku bez kritické analýzy, bez vědomí nedostatků a mezi platnosti této věty způsobuje, že o jejím smyslu

Stereotypy a předsudky

přestáváme pochybovat, věta se stane podvědomou, nezpochybnitelnou součástí naší mentální výbavy – stane se předsudkem. Ve chvíli, kdy předsudek nebo negativní stereotyp skutečně zvnitřníme, přestáváme jeho význam podrobovat kritické analýze, stává se pro nás samozřejmostí, o které již neuvažujeme, která je prostě tak. A zvnitřelý předsudek nebo stereotyp zpětně funguje i jako filtr na našich očích a uších: z bohaté, nejednoznačné, mnohvrstevnaté skutečnosti vidíme a slyšíme již jen to, co nám naše předchozí úsudky potvrzuje, stáváme se hluší a slepí k tomu, co by nám naše názory mohlo zpochybnit, svoje „kritické“ úvahy nevědomky směřujeme k tomu, aby potvrdzovaly to, co jsme si již dávno mysleli a co „přece všichni vědí“.

Potlačování negativních stereotypů a předsudků patří k základním cílům interkulturního vzdělávání.

Naplňování tohoto cíle je proces dlouhodobý a mnohdy bolestný. Protože předsudky a kolektivní stereotypy úzce souvisí s identitou, protože kontrast mezi „my-dobří, spravedliví, přátelští...“ a „oni-špatní, nepřátelští, nespravedliví...“ patří k základům skupinové identifikace a vlastního sebevědomí, vyvolávají pokusy o zpochybnění předsudků často emocionálně vyhraněné reakce a konflikty. Předsudky jsou iracionální, podvědomé, a tedy velmi odolné vůči racionální argumentaci. Přesto je nezbytné cestu odbourávání předsudků nastoupit. Odměnou bude svoboda myšlení, radost z rozmanitosti světa, překonání strachu z neznámého, a často jen tím nebezpečného, schopnost obohacovat se tím, co je jiné.

Interkulturní komunikace

Text 1.5

Poslouchej, co říkám

Respekt 9, 2002, Dominik Lukeš

Ve slavné knize Král krysa popisuje spisovatel James Clavel scénu, kdy britský důstojník v zajateckém táboře ocení míchaná vejíčka amerického vojáka, který si na nich velice zakládá, slovy „není to špatné“. Podle svého mínění tak složil nejvyšší možnou poklonu. Americký voják je ale uražen a nemá daleko ke rvačce. Společný jazyk jim prostě ke komunikaci zjevně nestačil – nepomohl překonat rozdílné zvyklosti v poskytování a přijímání chvály. Takové nedorozumění ovšem zdaleka není jen otázkou literární fabulace. Pokud Američan někomu opravdu pochválí nějaký předmět, očekává pouze jedinou odpověď – „děkuji“. Mnohé národy však instinktivně spěchají chválený objekt nějak pohanět, aby se tím ukázala skromnost vlastníka. Američan ovšem takové jednání většinou nepochopí, protože pro něj to zní jako žebrání o další komplimenty. I obyčejné univerzální chování, jakým je chvála druhého, tak může snadno narazit na nečekané obtíže, má-li být uskutečněno. Podobně univerzální hodnotou je také čistota. Arabové a Židé jsou mnohými národy často označováni za špinavé. Přesto je pro ně – na rozdíl od křesťanů – čistota jedním ze základních náboženských předpisů. Je to ovšem z velké části čistota rituální, která se nijak nepromítá do používání deodorantů, jimiž zakrývají tělesné pachy obyvatelé západního světa. Přijdou-li podobné dvě kultury do styku, budou si bezpochyby vzájemně vytýkat špinavost. Setká-li se Američan s Čechem, bude mu vytýkat nedostatek hygieny, protože Čech se každé ráno nespřchuje a málo používá deodorant. Američan se naopak bude mnoha Čechům zdát nečistotný, protože uléhá špinavý do postele a nezouvá si boty při vstupu na koberec.

Svůj jazyk mají i předměty a nedorozumění může způsobit i obyčejná slánka. Ve

většině kontinentální Evropy má totiž více otvorů než pepřenka. V anglosaském světě je to přesně naopak. Nejedna Čech si tak už v Anglii nechtěně opeřil hranolky. Taková řeč předmětů může být leckdy silnější než slova. Sám jsem v jedné ruské restauraci viděl slánky a pepřenky dovezené z USA. V těch s nápisem však „pepper“ byla sůl a naopak. Jde sice o primitivní příklad, ale není obtížné představit si Američana pobaveného hloupostí Rusů neschopných správně naplnit pepřenky.

Samostatnou kapitolou v lidské komunikaci je řeč gest. Například sklopený pohled, který je někde výrazem slušnosti, znamená jinde vyhýbavost a nedůvěryhodnost. I gesta, která jsou chápána všude víceméně stejně, přitom mohou být zdrojem nedorozumění. Názorné je to v případě úsměvu. Mnoho Američanů v České republice si stěžuje na deprese z toho, že se lidé při setkání běžně neusmívají. Úsměv namířený na neznámého člověka je ovšem v Čechách výzvou ke komunikaci, pro Američana však znamená jen vyjádření absence nepřátelských úmyslů. Zatímco stále se usmívající Američané působí v mnoha zemích dětinsky a neupřímně, vyvolává v nich samých podmařené okolí pocit ohrožení a nepřátelskosti.

S ještě většími obtížemi je spojeno odmítání požadavků. Slovo „ne“ je v mnoha kulturách v tomto ohledu tabu. To, že něco nebude splněno, je zřejmé buď z kontextu, nebo prostě ze skutečnosti, že to splněno není. Odmítnout cokoli přímo by však znamenalo velkou urážku. Pro většinu Evropanů a Američanů je ovšem souhlas a následné nesplnění už po několik staletí samou definicí lži.

Drobná nedorozumění a nepochopení se často mění ve stáletou nenávisť. Uvědomit si plně rozdíl ve vidění světa jiných lidí není možné bez vědomého, nikdy nekončícího a mnohdy bolestného úsilí. Jeho pozastavení však až příliš často stálo mnoho lidí život.

Vidět věci rozdílně!

Cíle:

studenti

- uvědomují si existenci rozdílných způsobů vnímání, posuzování, hodnocení jednotlivých lidí
- chápou nebezpečí snahy jedné skupiny diktovat svůj názor druhým

Velikost skupiny

12+

Čas

30 minut

Pomůcky/příprava

- sada deseti obrázků (např.: uměleckých děl, módního oblečení, momentek různých sportů, záběrů měst, venkova, divoké přírody, koncertů populární hudby, klasických koncertů, lidových souborů, kaváren, ...).
- papír a tužky pro každého studenta, arch balicího papíru a fixy pro každou skupinu. Tabule, křída.

Popis / postup

1. Rozvěste obrázky po třídě a označte každý číslem či písmenem. Vyzvěte studenty, aby si je prohlédli, ale nediskutovali o nich s ostatními. Dále studenty požádejte, aby samostatně seřadili obrázky podle toho, jak se jim líbí. Poté požádejte jen několik studentů, ať ostatním prozradí svou volbu na prvních místech. Pořadí zvolených obrázků zaznamenejte na tabuli.
2. Poté začněte s diskusí o významu rozhodnutí jednotlivců a o tom, na čem stavíme svá rozhodnutí:
 - Rozhodovali se studenti podle zobrazeného předmětu (činnosti, místa), nebo na základě jeho technické a umělecké hodnoty?
 - Zvolili někteří jiná hlediska?

Vidět věci rozdílně!

- Jsou některá kritéria správná a jiná špatná?
 - Je některé pořadí obrázků „správné“? Jsou tedy jiná pořadí více či méně „nesprávná“?
3. Nechejte studenty vytvořit trojice či čtveřice. Sdělte jim, že skupiny mají za úkol vymýšlet, co se stane, jsou-li ve společnosti některé názory, úhly pohledu, preference prohlášeny za správné a jiné za nesprávné. Skupiny se o své závěry podělí s ostatními a vy je запиšte na tabuli. Dále pokračujte diskusí nad závěry skupin a diskusí o obtížích, s nimiž se v průběhu cvičení setkaly.
 4. Požádejte studenty v opět stejných skupinách, aby vymýšleli osobní a společenské důsledky ochoty respektovat rozdíly v názorech, úhlech pohledu, ve vkusu a preferencích. Skupiny se pak opět o své nápady podělí a vy je zaznamenejte na tabuli. Společně pak analyzujte rozdíly mezi dvěma vzniklými výčty důsledků a výsledky zaznamenejte.
 5. Znovu ve stejných skupinách diskutujte následující otázky:
 - Existují určité názory, úhly pohledu či preference, které by společnost neměla nebo nemá tolerovat?
 - Jaká kritéria by měla společnost používat při rozhodování, zda tyto názory postavit, či nepostavit mimo zákon?
 - Kdo může mluvit za „společnost“?
 6. Skupiny se zas o své názory podělí a vy je zaznamenejte na tabuli.

Hodnocení / reflexe

Pokračujte diskusí celé třídy. V diskusi se můžete dotknout otázek spojených s rasismem, sexistickými postoji, nenávistí k lidem, dětskou pornografií... Hlavní témata diskuse:

- Jak společnost usiluje o nalezení rovnováhy mezi snahou zajistit svobodu jednotlivce a nutností dodržovat určité společenské normy?
- Uvědomění si rozdílného vnímání, posuzování, hodnocení jednotlivých lidí.
- Uvědomění si skutečnosti, že se tak děje na základě jejich rozdílného světového názoru, pohledu na svět apod.
- Uvědomění si nebezpečí snahy jedné skupiny diktovat svůj názor druhým.

Zdroj: Pike G., Selby D.: Cvičení a hry pro globální výchovu 1., Portál, Praha, 2000.

Španělé a Japonci

Cíle

studenti

- dokážou analyzovat stereotypy mezi příslušníky různých kultur
- rozumí příčinám vzniku a funkci stereotypů v mezikulturních vztazích

Velikost skupiny

minimálně 10 studentů

Čas

30 minut

Pomůcky

kopie textu 1.6 Španělé a Japonci

Popis / postup

1. Požádejte studenty, aby se pokusili odhadnout, jak vnímají Japonci Evropany a jak by sami charakterizovali Japonce a Španěly. Odpovědi zaznamenejte na tabuli. Co si asi Japonci a Španělé myslí o Čechách?
2. Potom rozdejte studentům kopie textu 1.6 a porovnejte odpovědi studentů s tímto textem.
3. Následuje diskuse k těmto otázkám:
 - Uvědomili jste si po přečtení odpovědí, co všechno může být na jedné národnosti překvapivé pro druhou?
 - Jak získáváme stereotypní informace o Japoncích a Španělech? Z televize, z filmů a literatury, z novin? Kolik Japonců a Španělů znáte? Odpovídají stereotypům? Co víte o japonské a španělské kultuře?
 - Poznáváte v odpovědích dotazníku vaši představu Japonců (podle Španělů) a Španělů (podle Japonců)? Která představa je vám bližší, tj. který stereotyp je bližší našemu, japonský nebo španělský (která kultura je nám bližší)?

Španělé a Japonci

- Jaké důsledky mohou tyto stereotypy mít na vztahy mezi Španěly a Japonci při práci? Jak by tomu bylo u nás?
- Jaké důsledky by to mohlo mít ve škole?
- Vytvořte seznam předsudků, které znáte, a uveďte příklady (stereotypy o sociálních třídách, rase, pohlaví atd.)
- Jak myslíte, že je možné vyhnout se podobným stereotypům a předsudkům?

Hodnocení / reflexe

Vzájemné vidění japonských a španělských dělníků by mělo být základem k úvaze o důsledcích stereotypů v různých kontextech sociálního života a o škodách, které způsobují vztahům mezi kulturami. Hodnoťte úroveň této diskuse a způsob argumentace.

Španělé a Japonci

Text 1.6

Fakt, že mezi zvyky Japonců a Španělů existují rozdíly, je sotva překvapivý, vezmeme-li v úvahu rozdíly v historickém vývoji a obrovskou vzdálenost, která je od sebe dělí. Ale co se stane, musí-li spolu pracovat? Jak se vidí navzájem? Představitel japonské firmy, sídlící ve Španělsku (která zaměstnává Japonce i Španěly) měl nápad uskutečnit transkulturní výzkum ve skupinách pracovníků obou národností. S výsledky se můžete seznámit:

Co říkají Španělé o Japoncích

- Nikdy nevíte, na co se dívají.
- Dívky si zakrývají obličej, když se usmívají.
- Práce jim přináší štěstí.
- Mluví jednoslabičně.
- Nikdy neříkají dobrý den (nikdy nezdraví).
- Jsou malí a nikdy neuhádnete jejich věk.
- Nikdy neříkají ne a sotva kdy řeknou ano. Většinou říkají „ano, ale?“
- Usínají na schůzích.
- Jsou absolutně logičtí: Když se zeptáte „Vy nemáte cigaretu, že ne?“ odpoví „ano“, což znamená „ne“.
- Jsou pomalí v poskytování informací, ale velice netrpěliví, když nějakou chtějí.

Co říkají Japonci o Španělech

- Dívají se vám přímo do očí.
- Dívky se líčí v autě.
- Stydí se přiznat, že je práce baví.
- Hodně mluví. Vypadá to, jako by se pořád hádali.
- Pořád se zdraví.
- Mají chlupy na ruce a nohou, muži i na prsou.
- To, co říkají, má zřídka souvislost s tím, co dělají.
- Jsou schopni jít do práce, i když byli celou noc venku za zábavou.
- Jejich povaha je rozporuplná: klidně stojí ve frontě v obchodě, ale na ulici vás porazí.
- Nikdy nic nevysvětlí, když dojde ke zpoždění v plánech, ale jsou schopni půlhodinu vysvětlovat něco, co by Japonci zabralo pět vteřin – většinou, když jste se jich na nic neptali.

Stačí řeč ke komunikaci?

Cíle

studenti

- uvědomují si meze verbální komunikace
- chápou význam rozdílného výkladu vzkazů, ke kterému může při jakékoliv komunikaci docházet
- rozvíjejí své komunikační dovednosti

Velikost skupiny

minimálně 10 studentů

Čas

25 minut a více

Pomůcky

- prázdné listy papíru
- tužky či pastelky
- kopie obrazce pro každou dvojici

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do dvojic a posaďte je zády k sobě.
2. Jednomu z nich rozdejte obrazec, druhému prázdný list papíru a tužku či pastel. Student, který má obrazec, dává instrukce druhému, který se snaží nakreslit obrazec na list papíru. Kreslící student nesmí klást žádné otázky. Tato činnost by neměla trvat déle než 10 minut.
3. Operace se znovu opakuje, ale tentokrát osoba kreslící obrazec může klást otázky, aby upřesnila instrukce. Nemělo by trvat déle než 5 minut.

Stačí řeč ke komunikaci?

Hodnocení / reflexe

Po ukončení výtvarné aktivity nechejte kreslíře okomentovat rozdíly se zbývajících studenty. Diskusi zaměřte na vzniklé chyby a jejich příčiny.

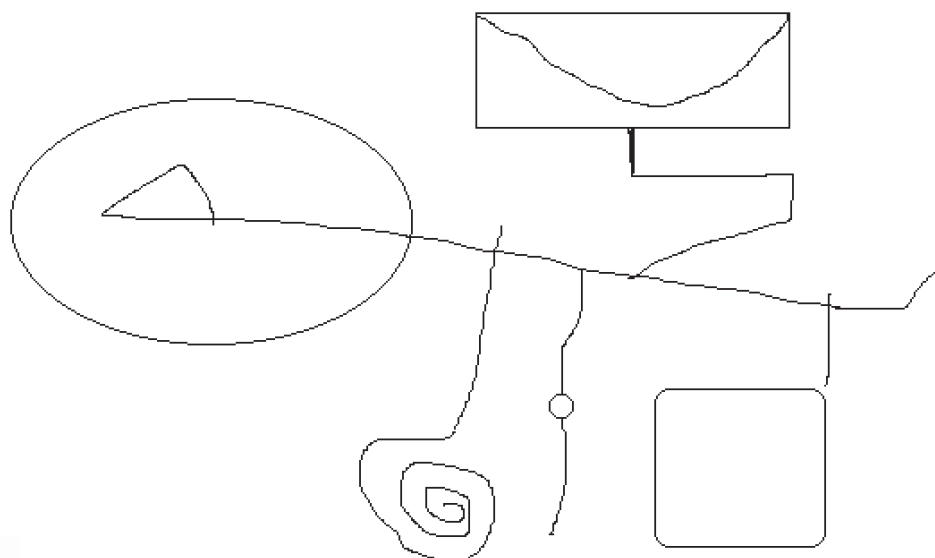
Směřujte diskusi k tématům, jakými jsou přiměřenost a nepřiměřenost verbální řeči jako nástroje komunikace a jak snadné je si vykládat některá slova nesprávně.

Variace

Velmi zábavná obměna aktivity vzniká, když obrazec nakreslíte (vyvěsíte) na tabuli, a studenta, který má podle instrukcí kreslit, posadíte zády k obrazci. Studenti sledují přímo proces kreslení a mohou v reálném čase sledovat, jak a kdy dochází k chybě či nepřesnosti v komunikaci.

Upravená aktivita z učební příručky mezikulturní výchovy pro evropské střední školy, projekt AFS 1997–1998.

Ukázka obrazce ke ztvárnění. Jde o velice složitý útvar, práce s ním vyžaduje vyvinuté komunikační schopnosti studentů. Pro začátek doporučujeme jednodušší obrazce.

Co vidíte?

Cíle

studenti

- umějí odhalit způsob, jakým média používají a zneužívají obrazový materiál
- uvědomují si, že výběr obrazů v médiích často vychází z předsudků a stereotypů a zpětně je upevňuje
- uvědomují si, jak se předsudky podílejí na vnímání obrazového materiálu
- vědí, že snaha informovat je často až na druhém místě za úsilím vyvolat emocionální reakce
- jsou schopni kriticky analyzovat obrazový materiál

Velikost skupiny

6 a více

Čas

40 minut

Pomůcky

- 6 fotografií z novin a magazínů, každá nalepená na zvláštním listu papíru
- 12 proužků papíru pro každého, tužky, lepidlo
- špendlíky, samolepky k připevnění fotografií na tabuli, nástěnku nebo zeď

Popis / postup

1. Připevněte fotografie na tabuli.
2. Požádejte účastníky, aby si dobře prohlédli fotografie a ke každé z nich napsali na zvláštní proužky papíru 2 odlišné popisky – jeden pozitivní, druhý negativní.
3. Když jsou všichni hotovi, připevněte pod každou fotografii všechny negativní a pozitivní popisky.
4. Dejte všem účastníkům čas, aby si přečetli všechny popisky.

Co vidíte?

Hodnocení / reflexe

Povídejte si s účastníky o tom, co se dělo během aktivity a co se během ní mohli naučit.

- Kolik odlišných interpretací se sešlo k jednomu obrázku?
U které fotografie se popisky nejvíce lišily?
- Když se různí lidé dívají na stejnou fotografii, vidí vždy totéž?
- Když čtete tisk, díváte se nejdříve na text, nebo na obrázky?
- Do jaké míry fotografie ukazují „pravdu“ a co se děje, když se na ně díváme?

Poznámky

Pokuste se najít takové fotografie, které umožňují co nejrůznější interpretace.
Např. na obrázku romské osady z východního Slovenska lze najít nepořádek, chudobu, špínu, ale lze na nich ocenit důmyslnost při budování obydlí, čistotu oděvu, šperky žen apod.

Občané „druhé kategorie“

Cíle

studenti

- rozumí faktorům, které ovlivňují postavení jedince ve společnosti
- chápou mechanismus, kterým vzniká veřejné mínění
- uvědomují si, jak kolektivní stereotypy zkreslují vnímání jedinců

Velikost skupiny

libovolná

Čas

50 minut

Pomůcky

sada karet občanů „2. kategorie“ pro každou dvojici

Popis / postup

1. Pomocí metody brainstormingu hledejte se studenty faktory, které ovlivňují postavení jedince v současné západní společnosti. Všechny nápady a myšlenky zapisujte na tabuli a poté požádejte studenty, aby z nich vybrali šest nejdůležitějších aspektů.
2. V další části aktivity vyzvěte studenty k vytvoření dvojic. Každá dvojice dostane sadu karet (s charakteristikou osob), kterou má za úkol roztřídit na škálu – od občané „I. kategorie“ až po občané „II. kategorie“. Vysvětlete studentům, že rozdělovat karty na škálu mají podle veřejného mínění, nejčastějšího úsudku, názoru většiny lidí společnosti.
3. Kartu s charakteristikou lidí, které společnost hodnotí jako vysoce postavené, zařadí blízko konci s označením „občané I. kategorie“, a naopak lidi, kteří mají často nízké postavení, pak blíže konci „občané II. kategorie“. Některé karty mohou být na stejném místě společně apod.

Občané „druhé kategorie“

4. Po dokončení práce dvojic vyzvěte studenty k vytvoření větších skupin (šestic), aby mohli výsledky své práce společně prodiskutovat, nalézt významné rozdíly apod. Poté seznámte skupiny s doplňujícími informacemi k charakteristikám některých osob:
- č. 1 je lesbička a veřejně se aktivně podílí na obraně práv homosexuálně orientovaných lidí
 - č. 5 byl odsouzen za podvod
 - č. 7 je bývalá emigrantka a má dostatečný příjem z restituce rodinného majetku
 - č. 9 se nehlásí k romskému původu a je velice úspěšná herečka
 - č. 11 pochází z rodiny volyňských Čechů a v ČR nemůže nalézt uplatnění v profesi
 - č. 19 má bílou ženu a adoptovali společně tři romské děti
5. Diskutujte se studenty, zda se pohled na tyto lidi výrazně změnil po seznámení se s novými informacemi, a proč. Můžete je též vybídnout k tomu, aby se pokusili zařadit sami sebe na místo na škále, kde by se pravděpodobně mohli ocitnout za dvacet let.

Hodnocení / reflexe

V diskusi se zabývejte mechanismy, jakými vzniká veřejné mínění a jak může tento názor většiny ovlivnit život jedince (z obou kategorií).

Zdroj: upravená aktivita z knihy G. Pike, D. Selby: Cvičení a hry pro globální výchovu 2., Portál, Praha 2000.

Karty občanů „druhé kategorie“

1. Běloška, žena, ředitelka marketingu, narozená v USA	11. Běloška, žena, lékařka, narozená v Kazachstánu
2. Rom, muž, kopáč, narozený v České republice	12. Asiat, muž, kuchař, narozený ve Vietnamu
3. Asiatka, žena, vědecká pracovnice, narozená v Indii	13. Běloch, muž, stavební dělník, narozený na Ukrajině
4. Romka, žena, matka v domácnosti, narozená na Slovensku	14. Arab, muž, směnárník, narozený v Německu
5. Běloch, muž, ředitel podniku, narozený v České republice	15. Běloška, žena, matka v domácnosti, narozená v České republice
6. Běloška, žena, sekretářka, narozená v Rusku	16. Běloška, žena, učitelka, narozená v Polsku
7. Běloška, žena, nezaměstnaná, narozená v České republice	17. Žid, muž, psychiatr, narozený v České republice
8. Asiatka, žena, prodavačka ve stánku, narozená ve Vietnamu	18. Židovka, žena, teoložka a překladatelka, narozená v České republice
9. Poloviční Romka, žena, zpěvačka, narozená v České republice	19. Černoch, muž, lékař, narozený v Zimbabwe
10. Rom, muž, právník, narozený v České republice	20. Romka, žena, policistka, narozená v České republice

První dojem

Cíle

studenti

- uvědomují si, jak se lidé liší v prvních dojmech, které si utvářejí o jiných
- chápou mechanismus, jak naše předchozí zkušenosti, předsudky, stereotypy ovlivňují první dojmy
- jakým naše první dojmy ovlivňují chování k jiným

Velikost skupiny

4–12

Čas

30 minut

Pomůcky / příprava

- Vyberte z časopisů fotografie lidí, kteří mají zajímavou, nápadnou tvář.
- Vystříhněte je a nalepte na záhlaví čistých papírů tak, aby na papíře zůstal dostatek volného místa.
- Připravte tolik fotografií, kolik je předpokládaných účastníků.

Popis / postup

1. Požádejte studenty, aby si sedli do kruhu, rozdejte všem po jednom připraveném listu.
2. Vyzvěte studenty, aby na dolní okraj papíru napsali jejich první dojem o osobě na fotografii.
3. Ať každý přehne dolní okraj papíru tak, aby nebylo vidět, co napsal, a předá svůj list sousedovi po pravé ruce.
4. Celý postup opakujte tak dlouho, dokud papíry neoběhnou celý kruh
5. Vyzvěte studenty, ať rozmotají papíry a přečtou si, jak vypadaly první dojmy ostatních.

První dojem

Hodnocení / reflexe

Diskusi motivujte otázkami:

- Jak jste se cítili, když jste byli nuceni rychle vyjadřovat své první dojmy?
- Co vás nejvíc překvapilo?
- Lišily se první dojmy vašich spolužáků? Kde to bylo nejkřiklavější? Proč?
- Na čem byl nejčastěji založen váš první dojem?
Co bylo pro vás při utváření prvního dojmu rozhodující?
- Která tvář na vás udělala nejlepší dojem a proč? Která nejhorší?
- Vzpomínáte si na reálný případ, kdy vás první dojem oklamal? Popište ho.
- Existují nějaké vnější charakteristiky, které vás vždy ovlivní při utváření prvního dojmu? Které to jsou?
- Naučili jste se také něco o sobě? Co si z této aktivity odnášíte?

Vybraná literatura k tématu

- Průcha, J.: Multikulturní výchova. Praha 2001.
- Šišková T. ed.: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha 1998.
- Šišková T. ed.: Menšiny a migranti v České republice. Praha 2001.
- All Different-All Equal, Education Pack. Strasbourg 1995.
- Pike G., Selby D.: Cvičení a hry pro globální výchovu 1. a 2. Praha 2000 a 2001.
- Murphy, F. R.: Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha 1998.
- Budil, I. T.: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. Praha 1995, 1998.
- Soukup, V.: Přehled antropologických teorií kultury. Praha 2000.
- Benedictová, R.: Kulturní vzorce. Praha 1999.
- Geertz, C.: Interpretace kultur. Praha 2000.

2. Romové

Obsah

119	CÍLE
120	PŘEDSUDKY VŮČI ROMŮM
126	<i>CO JE TO PŘEDSUDEK?</i>
129	<i>CO JE A CO NENÍ RASISMUS?</i>
134	<i>MENTÁLNÍ OBRAZ ROMŮ</i>
139	<i>STRACH Z NEZNÁMÝCH</i>
143	<i>HRA NA ETNOLOGA ANEB MĚŘÍME STEJNÝM METREM?</i>
146	TRADIČNÍ ROMSKÁ SPOLEČNOST, PŘÍČINY A DŮSLEDKY JEJÍHO ROZPADU
160	<i>CO PŘINESL ROMŮM ZÁVĚR 20. STOLETÍ V ČESKÉ REPUBLICE</i>
162	<i>HÁDANKY</i>
166	<i>MOUDRÁ SLOVA</i>
169	ROMOVÉ V GHETTECH
172	ROMOVÉ A SČÍTÁNÍ LIDU
181	<i>JAK DOPADLO SČÍTÁNÍ LIDU?</i>
185	<i>CO SE DOZVÍME Z TEXTU?</i>
189	<i>JAK MĚ VZALI DO SOUPISU</i>
191	PŮVOD NÁZVŮ ROM – CIKÁN
199	VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ V ČR
206	<i>PROBLÉMOVÉ DĚTI?</i>
208	ROMOVÉ A EMIGRACE
219	<i>POSTOJ POLITIKŮ K EMIGRACI ROMŮ</i>
223	<i>ODVOLACÍ ŘÍZENÍ</i>
231	LITERATURA K TÉMATU

Cíle

studenti:

- znají základní údaje o Romech v ČR v minulosti a současnosti
- rámcově znají strukturu romské společnosti a některá specifika romské kultury
- jsou schopni odhalit předsudky vůči Romům a racionálně je vyvracet
- uvědomují si nutnost vnímat problémy v komunikaci a soužití mezi majoritou a Romy racionálně, na základě znalostí, nedopouštět se generalizací
- zaujmají tolerantní postoj vůči Romům, dokážou jej formulovat a obhájit

Předsudky vůči Romům

Každá etnokulturní pospolitost má svou specifickou komunikační symboliku, jazyk a kulturní zvyklosti, které po generace vyvíjí, pozměňuje, doplňuje a tříbí proto, aby se její příslušníci mezi sebou vzájemně dorozuměli. Nedorozumění je zdrojem konfliktů. Člověk touží po míru, harmonii, po štěstí. Přejeme si – měj se hezky, štěstí, zdraví. Romové si přejí *t'aves sasto the bachtalo* – ať jsi zdravý a šťastný.

Člověk se od narození kultuře učí. Napodobuje to, co je ukazováno, zvyká si, což je primární, základní způsob učení se. Učení teoretické pak dále zvyklosti vysvětluje, zdůvodňuje, ideologizuje. Jedním z aspektů mnohorozměrného jevu kultury, charakter procesu, jakým si ji jedinec osvojuje a jakým se ona v něm upevňuje, je zvyk – stereotyp.

Setkají-li se dvě etnokulturní společenství, střetávají se zároveň dva rozsáhlé, strukturálně propojené soubory odlišných zvyků. Každé společenství jako celek, ale i každý jednotlivec je více či méně svým kulturním stereotypem, svými zvyklostmi determinován, omezen. Svléci železnou košili zvyku je obtížné, nebezpečné. Co si obleču místo ní? Co mě bude chránit? Nejde o to se přizpůsobit tomu druhému, ale přivyknout představě, že to „jiné“ má stejné právo na existenci jako to „moje“. Za různými tvary je ukryta jednota, zdánlivě nesrozumitelné odlišnosti vyvěrají z jedné podstaty.

Podstatou neochoty a neschopnosti komunikovat s „odlišností“ je strach o vlastní ego, vlastní prostor. Vystoupit z naučeného stereotypu znamená vynaložit velké úsilí volní, emocionální i inteligenční a nahlédnout, že do prostoru pro „my“ patří také „oni“. Podléhá-li člověk negativním stereotypům vůči „těm jiným“, aniž by své předsudky usměrnil tím, co je v něm humánního, pak už první pohled na odlišnost v něm vzbuzuje negativní reakci: nejistotu, strach, podezření, agresi. Drobný psychologicko-etnologický důkaz můžeme najít v odlišném pojetí obecné víry v uhranutí: zatímco Češi věřili (nebo věří), že uhrančivé oči jsou černé, Indové věří, že uhranutí je způsobeno očima modrýma, jedná se tedy o pověru, že „zlo“ vzhází z toho, co je jiné, odlišné.

Neochota a neschopnost se navzájem posilují a nabývají tvaru neústupnosti, která vede k agresi, ke konfliktům, k tragédiím osobním i kolektivním, což je obzvlášť nebezpečné, je-li odlišnost etnokulturní minority podtržena odlišným antropologickým typem (barvou pleti).

Nejprimitivnější reakce na odlišnost toho druhého je nemít jej na společném území. Společné území považuje většinou ten silnější za své. Silnější bývá obvykle ten početnější. V dějinách nezáleželo na tom, kdo na společné území přišel dříve, zda mocenská většina nebo menšina, dokladem mohou být dějiny osidlování (či podmaňování) Ameriky a Austrálie.

Nejdrastičtější způsob, jak odstranit nositele etnokulturní odlišnosti ze společného území, je genocida. Další primitivní reakcí na odlišnost etnokulturní menšiny je snaha o její vyhnání ze společného území, nebo jí na onom území vymezit uzavřené enklávy, ghetta.

Předsudky vůči Romům

Dalším modelem, jimž majorita reaguje na odlišnost minorit, je pokus o její asimilaci – přizpůsobení, převýchovu, pokus o zbavení jí její vlastní svébytnosti, její odlišné komunikační symboliky, kultury, jazyka. Zcela samozřejmě se předpokládá, že Romové, stejně jako příslušníci jiných etnokulturních minorit na světě, se s majoritou budou dorozumívat jejím jazykem, skrze který snáze dosáhnou ekonomických a sociálních hodnot. Proto jim majoritní jazyk a kultura nemohou být cizí, zároveň jim ovšem nemusí být vlastní. Vlastními se nestali ani v situaci, kdy asimilační mechanismy násilně či nenápadně narušovaly funkční struktury kultury této bilingvní a bikulturní menšiny. Destrukce nemůže naplnit gádžovský sektor bikulturní romské osobnosti plnohodnotnými komunikačními mechanismy. Ty se vyvíjejí postupně, kontinuálně, v průběhu mnoha generací. Násilná asimilace vrhá mnoho příslušníků minority do kulturního, jazykového, etického vakua. V podstatě působí jako kriminogenní faktor. Oslabuje humanizující faktory minoritní kultury a není schopna je plnohodnotně nahradit humanizujícími faktory kultury majoritní. K obtížím a nedorozuměním v interkulturní komunikaci, při níž je jeden z partnerů nucen mluvit jazykem ne-vlastním v ne-vlastních komunikačních situacích, patří „kalkování“ – překládání hloubkové struktury vlastního jazyka a kultury do povrchových struktur cizí komunikační symboliky. Partner, který komunikuje vlastním jazykem a ve vlastních kulturních situacích, je ve výhodě a obvykle si obtíže toho druhého

Předsudky vůči Romům

neuvědomuje, jeho jednání může hodnotit jako chybné nebo dokonce „provokativní“. Možnost neúmyslných nedorozumění v interkulturní komunikaci je třeba mít na paměti a nepodléhat etnocentrickým srovnáním a hodnocením. Neposuzovat Romy jako „nepodařené“ Čechy cikánského původu, ale vnímat je jako Romy.

Romové, podobně jako mnoho menšin na světě sdílejících společné území s etnokulturně a jazykově odlišnou majoritou, jsou často bilingvní a bikulturní. Česká komunikační symbolika jim není cizí, jsou plnoprávními občany tohoto státu. Alespoň by jimi měli být. Nezáleží na tom, že na zdejší území přišli o několik set let později než Češi, evropští přistěhovalci přišli na americký kontinent o mnoho století později než Inuité, Algonkinci, Čirokézové a další původní obyvatelé, a přesto jsou plnoprávními, ne-li více než plnoprávními, občany USA nebo Kanady. Romové jsou však zcela pochybně stále považováni za jakési „hosty“. Bohužel i v odborné literatuře se znovu a znovu užívá pro státy, v nichž Romové žijí, termín „hostitelská země“, „hostitelská populace“. Tento nevykořenitelný etnocentrismus, nadřazenost většinové společnosti, znesnadňuje Romům hluboký průnik do majoritní kultury a jazyka.

(Čerpáno z Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. Olomouc 1993, s. 6–16.)

Předsudky vůči Romům

Hlavním problémem s předsudky je uvědomit si princip zobecňování a nálepkování, kdy se z určitého Roma stávají všichni Romové. Zobecněné špatné zkušenosti s jedinci, ať se jedná o zkušenosti vlastní, zprostředkované okolím nebo médií, vedou k tomu, že protivníkem pak není žádný konkrétní člověk, ale abstrakce, výtvar bez tváře, shluk pojmů opatřený znaménkem mínus. Člověk si pak nemusí uvědomovat, že tento obraz převzal, že to není jeho vlastní výtvar ani zobecněná vlastní zkušenost.

Předsudky vůči Romům, mnohvrstevně zakořeněné v minulosti, nevyžadují žádné logické zdůvodnění pro své přežití do budoucna. V kultuře, která je nasáklá předsudky, nevymře jejich myšlenkové „bohatství“ z jednoho dne na druhý a samotný jejich původ je těžko odhalitelný.

Romantizující představy o příslušnících různých etnokulturních společenství patří do lidského kulturního povědomí. Přestože jsou často zprostředkovány uměleckým ztvárněním skutečnosti, která má s autentickým světem pramálo společného, mohou se i tyto „romantizující“ představy stát stereotypy, pokud zcela nahradí znalost světa autentického. Díky knížkám Karla Maye má většina Čechů například velmi kladný vztah k indiánům, což je určitě jiné u obyvatel Ameriky a Kanady, jejichž vztah k původním obyvatelům kontinentu je problematický. Součástí českého kulturního povědomí je i romantizující představa o Romech-Cikánech, který přinesla v 19. století díla autorů romantismu.

Alexandr Sergejevič Puškin, jeden z nejznámějších autorů romantismu, ovlivnil pohled dalších literátů na Romy, které nazval „děti svobody“. „Cikánský život“ představoval pro romantiky útěk do svobody v přírodě, bez závazků lidské společnosti, svoboda v bídě se romantikům jevila jako protiklad konvenční společnosti, v níž žili, což je samotné neuspokojovalo. Cikáni slouží jako symbol svobodného, nikde nezakořeněného, putujícího společenství, které nemá žádné povinnosti vůči okolnímu obyvatelstvu, byli spojováni s ideou vášně, lásky, hrdosti, nestálosti apod.

Novela Prospera Mériméa o španělské Cikánce Carmen, která se stala celosvětově známou díky opeře George Bizeta „Carmen“, také velice ovlivnila povědomí evropského a amerického obecnstva o světě Cikánů. Avšak Bizetova hudba je evropsky univerzální a to, co je na ní exotické, není cikánské, ale španělské. Slavný tanec habanera je také španělský. Carmen je tedy spíše Španělka než Cikánka a její druhové španělská spodina.

Předsudky vůči Romům

Stereotypy se stávají velmi nebezpečnými, pokud se objevují v odborných publikacích, což se běžně dělo v minulosti a bohužel se s tím můžeme setkat dodnes. Jako příklad ukázkové generalizace, rasismu a xenofobie (souvisejících ovšem i s dobovým etnocentrismem a nacionalismem Věku Rozumu) můžeme uvést ukázkou z Ottova naučného slovníku, kde nenajdete heslo Rom-Romové, avšak pod heslem Cikáni naleznete následující:

Ottův slovník

[Cikáni] jsou nervosní. V štěstí jásají, v neštěstí si zoufají, v radosti se opíjejí. Rádi se oddávají snění a stávají se mystiky. Jejich filosof John Bunyan (v Anglii za Jakuba II.) je mystik. Jsou opojeni přírodou. Stan jest jejich domovem, opovrhují usedlým životem a jsou oddáni kočovnictví. Jsou uchvázeni horečkou bloudění. Musí mít stále nové, živé, hluboké dojmy. O budoucnost se nestarají, o povinnostech nemají pojmu. Čest je jim cizí a zásadám nerozumějí. Cit jejich jest hluboký, žádost neukojitelná. Jejich bol a vášeň dojmá v hudbě. Poesie je dost jednoduchá; krátké, smutné popěvky, žerty, satiry, povídky. Zpívají a básní zároveň při tanci. Ženy jako tanečnice, muži jako hudebníci prosluli. [Cikáni] mají své pověry, věří ve všeliké duchy a mocnosti přírodní. S kouzly a čarami provozují sice obchod, ale sami jim nejvíce věří. Svých názorů ovšem si nikdy neupravili a není v nich důslednosti. Zevně mají víru svého kraje, ale bez průtahu dají dítě několikrát křtít (k vůli darům od kmotrů), nebo přijmou jinou víru. Mravností muži nevynikají, ženy ještě méně. Zlodějstvím a nepočestností smutně prosluli. Pozoruhodna jest jejich láska k dětem. Práce se štítí. Milují koně a vedou jimi obchod. Jsou těž kováři, zlatníci, uhlíři, kejklíři, medvědáři. Ženy jsou hadačky, kejklířky, lékařky, ve Španělsku baletky a prodavačky, v Rumunsku služky.

Obecně platí, že síla předsudků odpovídá problémům s vlastní identitou. Ať jednotlivcům či příslušníkům určité kultury, obyvatelům země, která prodělala v minulosti dramatické změny, krizi identity, nabízí poukaz na nepřítele (a tedy škůdce) možnost zvýšení osobní integrity či soudržnosti vlastní skupiny.

Předsudky vůči Romům mohou být velmi silné. Každé romské dítě je občas vystaveno drobným, pro příslušníka majoritní společnosti těžko pochopitelným narážkám, ústrkům, nespravedlnostem, aniž by vždy muselo jít o diskriminaci v pravém smyslu slova. Může se jednat o posměšky ohledně barvy pleti, o narážky na sociální situaci rodiny, o konfrontaci

Předsudky vůči Romům

s abstraktní generalizovanou podobou Roma coby „příživníka, kriminálního“ atp., velice znejišťující a ponižující musí být například i pouhá přítomnost ve vlaku, kde cestující „nadávají na cikány“. (Toto téma bohužel stále patří k oblíbeným „konverzačním námětům“ na mnoha českých tratích). Budování identity, sebevědomí je pro Roma mnohem náročnější než pro příslušníka majority. Citlivé dítě romského původu je nuceno na to reagovat, často vyvine protitlak vůči tomuto tlaku a demonstruje svou „jinakost“, ocitne se tím v jakémsi druhu ghetta. Nebo se pokusí vyhnout se tomuto tlaku stálým dokazováním svému okolí, že se v žádném ohledu od něho neliší, snaží se být „čestější“ než Čech, distancuje se od ostatních Romů.

Postavit se malým nespravedlnostem vyžaduje často stejně velkou dávku odvahy jako boj proti velkému zlu. Jako cesta z předsudků se ukazuje, když proti nim budou tvrdě vystupovat známé osobnosti, politici, umělci, novináři, vědci a intelektuálové.

Je potřeba bránit vzniku sociálního stavu, který umožňuje, aby se dostaly k moci síly, které populisticky zneužívají stereotypy netolerance vůči menšinám. Je důležité poučit se z historie, abychom se nedopustili stejných chyb. Liknavý přístup k potírání např. fašistických skupin může vycházet i z přesvědčení, že demokracie nemusí okamžitě použít všech svých prostředků z obavy z omezování svobody projevu. V české ústavě jsou zákony, které zakazují rasovou nenávist a podněcování k ní, přesto vycházejí noviny, které právě toto hlásají. Nejvýznamnější součástí jejich štvání je neustálá zášť vůči Romům a cizincům (např. Republika).

Je důležité mít na paměti, že příslušníci každé kultury i národnosti jsou stejně sebejistí a hrdí, pokud je nikdo nepronásleduje a neutiskuje, nevyklučuje z účasti na veřejném životě, určitých povoláních apod., pokud je jim umožněno, aby se vyvíjeli svobodně podle demokratických zákonů. Samozřejmě se mohou stát i pachateli, stejně jako Češi, muži, lidé s velkýma ušima... Musí však být bráni jako rovnocenní v dobrém i zlém. Kdo se seznámí s příkořími páchanými na Romech v minulosti i současnosti a vidí pak Romy jen v roli oběti, zůstává ovšem také v zajetí předsudků.

Místo přejímání předsudků a zobecňování špatných zkušeností je velice důležité dozvědět se o romské kultuře, historii, o romských osobnostech, jednotlivcích. Úcta a pochopení spolu souvisí, není možné vážit si něčeho, co člověk nechápe, čemu nerozumí. Škola by se neměla zříkat mnohokulturního dědictví, které jí evropská kultura poskytuje. Hlavním znakem skutečné úcty ke každému člověku zůstává to, že je zachována hranice mezi mnou a tím druhým. Je důležité vnímat a respektovat člověka vždy jako někoho, kdo má zcela samostatnou, odlišnou identitu, a podporovat ho v tom, aby zůstal nezávislou a jedinečnou osobností.

Co je to předsudek?

Cíle

studenti

- nevnímají slovo předsudek jako pojem cizí, který se jich osobně nemůže týkat
- jsou schopni formulovat vlastní zkušenost s předsudkem
- na základě reflexe osobní zkušenosti s předsudkem nevnímají toto slovo jako termín spojený pouze s menšinami
- uvědomí si, jak je těžké se s předsudkem na osobní rovině vyrovnat
- připomenou a osvětlí si významy dalších pojmů – zobecňování (generalizace), nálepkování (stigmatizace, labeling), xenofobie, rasismus, šovinismus, nacionalismus, antisemitismus... a zamyslí se nad nimi osobně, jako by se týkaly jich samotných
- dokážou se zmiňovanými pojmy pracovat s pochopením a bez „předsudků“ vůči těmto pojmům samotným

Velikost skupiny

individuální práce

Čas

35–40 minut (podle sdílnosti studentů, atmosféry ve třídě)

Pomůcky a příprava

- papír, tužky

Co je to předsudek?

Popis / postup

- Zadejte studentům úkol zamyslet se nad slovem předsudek. Práci motivujte otázkami:
 - Jaký je slovtvorný původ slova předsudek? Napište příbuzná slova.*
 - Jaké jsou významy slov, která jste napsali? Jaké situace vám evokují?*
 - Vzpomeňte si na případ, kdy jste se stali obětí předsudku. Stručně jej popište. Na základě jakého znaku jste se stali objektem předsudku (věku, pohlaví, etnické příslušnosti, vzhledu, kolektivu)?*
 - Pokuste se vybavit situaci, kdy jste sami překonávali předsudek vůči někomu. Kdo byl jeho terčem? Na základě jakého znaku jste na konkrétního jedince vztáhli předsudek? Jak byl váš předsudek korigován?*
 - Jak se dá předsudkům čelit? Je možné předsudek překonat racionální argumentací? Proč ano, proč ne? Je racionálně odůvodnitelné, když se např. děti ve školce posmívají „brejlatcům“, „tlouštíkům“? Když je člověk posuzován jako „vesničan“, „pražská lebka“ či podle toho, jakou poslouchá hudbu, jak se obléká...? Tohle všechno je důležité pro to být „in“, co znamená být „in“? Neznamená to pro každého něco jiného?*
- Pokud je to možné, rozvíjejte tuto diskusi na základě reakcí studentů. Zachovávejte ryze osobní rovinu. Je velmi důležitá atmosféra důvěry ve třídě bez hodnocení. Například nikdo ze studentů, kdo přizná své předsudky, se nesmí cítit zaskočen, kritizován.
- Vysvětlíte studentům pojmy: zobecňování (generalizace), nálepkování (stigmatizace, labeling), xenofobie, rasismus, šovinismus, nacionalismus, antisemitismus.
- Vycházejte z toho, že jiné je jen jiné, ne lepší nebo horší. Přimějte studenty uvažovat nad individuální – obecnou lidskou odlišností, nad módou, touhou odlišovat se, volbou různě se zdobit, nad vývojem v módě, hudbě, životním stylu, tolerancí...
- Pokud k tématu studenti sami nesměřují, připomeňte též etnické – kulturní odlišnosti, které si člověk nevolí, zamyslete se nad tolerancí v tomto kontextu...
- Napište na tabuli křesťanské: „Co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň jinému“. A buddhistické: „Vše, co sám učiníš, vrátí se ti“. Postupně požádejte studenty, aby se zamysleli nad výroky, vyjádřili a odůvodnili svou míru souhlasu s nimi.
- Napište na tabuli:

Češi jsou podvodníci – svědčí o tom počet vytunelovaných podniků a miliardové daňové úniky.

Co je to předsudek?

Češi jsou líní a neschopní lidé, stačí si podívat do českých hospod, jak se tam opíjejí a neustále všechno kritizují, aniž by něco dělali.

Můžete souhlasit s těmito výroky? Zakládají se na úplné lži? V čem spočívá jejich problematičnost?

8. Vraťte se ke křesťanskému a buddhistickému výroku.

Bylo by vám příjemné poslouchat podobné řeči? Proč ano, proč ne?

Jaký je rozdíl mezi těmito výroky a například výrokem „S Romy se nedá bydlet?“

Je vyslovení podobné věty v souladu s uvedenými morálními pravidly?

Hodnocení / reflexe

Ptejte se studentů, zda přinesla aktivita nějaké nové poznatky o předsudcích, nějaké nové či překvapivé pohledy na ně. Můžete se ptát, kdo je podle studentů nejčastějším terčem předsudků a proč. Je vhodné i zamyšlení, zda předsudek nemůže vyvolat zpětnou reakci podle principu „sebenaplnujícího se proroctví“ – užití analogie ze školního prostředí.

Co je a co není rasismus?

Cíle

studenti

- znají běžný význam slova rasismus
- dokážou odhalit rasistické postoje v mediálním textu
- jsou schopni racionální argumentace

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40–60 minut

Pomůcky a příprava

- kopie textů 2.1.A, 2.1.B, 2.1.C pro každou skupinu

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do skupin po 5. Pokud třídu dobře znáte, rozdělte ji tak, aby skupiny byly různorodé z hlediska postojů a názorů.
2. Úkolem skupin je, aby na základě vlastních zkušeností a znalostí definovaly pojem rasismus a uvedly alespoň pět příkladů rasistických postojů či rasistického jednání. Odpovědi ať studenti zapíší na flipchartový papír.
3. Asi po 5 minutách požádejte zástupce skupin, aby prezentovali výsledky své práce.
4. Každé skupině dejte kopie textů 2.1.A až 2.1.C. Studenti mají ve skupinách články pozorně pročíst a odpovědět na otázky. Otázky zadávejte postupně, další položte ve chvíli, kdy je skončena práce na předchozí. Studenti zapisují stručné shrnutí odpovědí na flipchartový papír a nemají povoleno se vracet k předchozím otázkám (před zadáním další otázky udělají na papíře tlustou čáru). Zdůrazněte, že studenti mají při odpovědích dosáhnout maximální míry shody v rámci skupiny.
 - *Které myšlenky vás ve člancích zaujaly? Proč?*
 - *Se kterými myšlenkami v člancích souhlasíte a se kterými nikoli? Naplňuje některý článek vaši definici rasistického postoje? Pokud ano, jak?*
 - *Představte si, že jste autoři jednotlivých článků a máte za úkol shrnout smysl každého článku do jedné, maximálně dvou vět. Zapište tyto věty.*
 - *Naplňuje nyní některá z vět vaši definici rasistického postoje? Pokud ano, jak?*

Co je a co není rasismus?

5. Skupiny prezentují svoje odpovědi.
6. Zaměřte pozornost studentů k článku 2.1.C. Je pravděpodobné, že ho alespoň některá ze skupin označila za rasistický a uvedla důvody, potom je východisko analýzy článku jednodušší. Pokuste se podnítit studenty k diskusi nad tímto textem. Je vhodné si předem rozmyslet možné názory studentů a připravit si svoje vlastní reakce. Připravte se i na silné emoce. K analýze by vám měly napomoci následující otázky:
 - *Jak lze vysvětlit, že Romy hostíme? Co tím má autor na mysli? Jak byste vysvětlili Romovi stejně starému jako jste sami, že stát je víc „náš“ než „jeho“? Kde mají podobné postoje zdroj?*
 - *Je možné upírat občanům České republiky právo mít rodinu a počet dětí, jaký chtějí?*
 - *Pobírají přídavky v ČR pouze Romové? Platí pro ně jiné zákony a jiné výměry sociálních dávek? Pokud máte pocit, že jsou „zvyhodňováni“, brání vám něco pobírat sociální dávky a mít šest dětí? Chtěli byste si společenské postavení s Romy vyměnit?*
 - *Co si podle autorky „cikáni“ dovolují? Najděte příklady z textu. Je něco „nedovoleného“ na tom, že Romové ve skupinách a s dětmi jsou na náměstí?*
 - *Autorka předpokládá, že se Romové musí bát. Proč a čeho se mají občané ČR bát? Mají se bát skinheadů? Proč?*
 - *Znáte nějakého romského politika? Myslíte, že politické zastoupení Romů odpovídá jejich počtu v ČR? Existuje reálná vyhlídka, že „nám bude vládnout cikánský vajda“? Jaký pocit chce vyvolat autorka u čtenáře tímto výrokem?*
 - *Považujete za adekvátní, aby pachatelé, kteří se pokusili upálit rodinu, nebyli při vyšetřování vzati do vazby? Bylo by vám příjemné, kdyby vás chtěl někdo neznámý chtít „postrašit“ vypálením vašeho bytu nikoli z konkrétního důvodu, ale třeba proto, že vaše rodina má modré oči?*
 - *Souhlasíte s názorem, že za svoje problémy si Romové můžou sami? Pokuste se vyjmenovat alespoň tři problémy, které jim život v majoritní společnosti přináší.*
 - *Představte si, že autorka článku vede malou stavební firmu. Myslíte (vycházejte z článku), že tato žena by zaměstnala Roma? Uvědomujete si, že lidé, kteří nejvíce kritizují Romy za to, že se „flákají“, by pravděpodobně nikdy Romy nezaměstnali?*
 - *atd.*

Co je a co není rasismus?

Hodnocení / reflexe

Před začátkem reflexe jasně ukončete všechny diskuse a debaty nad daným tématem. Ptejte se studentů, co jim tato aktivita přinesla nového či překvapivého. Nuťte je k vyjádření, které argumenty, názory jim přišly nejzajímavější. Podněcujte k vzájemným pochvalám a dbejte, aby kritika a nesouhlas byly vyjadřovány slušně, kultivovaně, pokud možno bez emocí.

Mějte na paměti, že cílem není popírat problémy vznikající při soužití majority a minority, ale podněcovat k nepředpojatým úvahám o příčinách těchto problémů, odhalovat za zdánlivě „rozumnými názory“ předsudky, generalizace, xenofobii a rasismus.

Co je a co není rasismus?

Text 2.1.A

Bezejmenní sousedé

Lidové noviny 21. 8. 1997

David Jan Novotný (1947, spisovatel, scénárista, absolvent FAMU, v současnosti je proděkanem FAMU pro pedagogickou a vědeckou činnost)

Zvláštní věc potkala mé dlouholeté známé, v lásce křesťanské vychovávané a v lásce křesťanské vychovávající své potomky. Stali se z nich rasisté. Před lety jim přibyli v domě sousedé. Prý nepřizpůsobiví, svérázní, s geny nomádů, jimž druhdy bolševik zakázal kočovat, navzdory tomu však lidské bytosti. Bližní nebližní, tvrdí známí, s cigány se prostě nedomluvíš, je to svoloč, kdybys viděl, co dělají a jak se chovají, mluvil bys jinak. Pravda, mluvil bych jinak. Jenže jinak než jinak. Taky bych asi nadával, ale na pana Demetera, Czarmáryho, Kalmána nebo Horvátha, nebo jak se jednotliví a z celku národa vytržení jedinci jmenují.

Možná bych si po neblahé zkušenosti pomyslel, že pan Demeter je nepřizpůsobivý jedinec, jehož zákony nezajímají, ani obyčej a zvyklosti, ale zrovna tak nepřizpůsobivý je nějaký Valenta, Čech jako poleno, co u nás v ulici somruje, tu a tam někoho okrade a vstoje močí za bílého dne před zelinářstvím, ač pleť, i když léta nemytou, má bílou. Jenže kvůli němu nenadávám na všechny české bělouše, protože nejsou všichni jako on. Problém spočívá v tom, že jsem od svých známých nikdy neslyšel, jak se jejich nepřizpůsobiví sousedé jmenují. Nikdy. Jako by to

byla bezejmenná zvěř, v pustině žijící, neochočená, anonymní, snad jen to číslo jim vytetovat na předloktí, abychom je při konečném řešení cikánského problému mohli lépe spočítat.

Mizérie, kterou trpí dost lidí, totiž rasismus a xenofobie, se vyznačuje mimo jiné tím, že nikdo nikdy nikoho nejmenuje. Ani komunisté, ani sládkovci a holé lebky nadávající na Němce žádná konkrétní jména neuvádějí. Nic takového, jen nejmenovat! Ono by se možná ukázalo, že se jménem Ransdorf nebo Exner či Krampera nebo Maixner nadávat na Němce, který se shodou okolností jmenuje stejně a bůhví, jestli mezi jeho předky a mými předky není nějaká souvislost, je nebezpečné, lépe je hodit všechny ty Nečechy do jednoho germánského, židovského, cikánského, ukrajinského, vietnamského pytle a hotovo. Bezejmenná „svoloč“ a pak bezejmenné hroby. Povážlivě to něco připomíná.

Hannah Arendtová ve své knize Původ totalitarismu píše: „...politicky je rasa nikoli začátkem, nýbrž koncem lidství, nikoli přirozeným zrozením člověka, nýbrž jeho nepřirozenou smrtí“. Ty své známé Čechy jmenovat radši nebudu. Sládek by jim mohl třeba poslat přihlášku do strany.

Co je a co není rasismus?

Text 2.1.B

Nejsem rasista, ale....,

Lidové noviny 27. 8. 2001

Daniela Iwashita

Rasismus je slovo importované. Vyvolává v nás televizní vzpomínku na přízračný průvod Ku-klux-klanu, která vůbec nezapadá do reality země, kde si svou pařezovou chaloupku zbudovali Křemílek s Vochomůrkou. A řekneme si: S tím na mě nechodte. To je americký vynález.

V posledních týdnech často čtu a slyším v souvislosti s českými Romy projevy, které začínají slibně: Nejsem rasista. Jenže pokračují: Mezi Romy se také najdou slušní lidé. A spějí k pointě: Zkuste však s nimi bydlet v jednom domě!

Kam se my bílí Češi hrabeme na Ku-klux-klan. Ti byli uvědoměli a našli si oblečků.

Náš rasismus je v plenkách, nevědomý, instinktivní. Výrok „nejsem rasista“ je stejně dětinský jako „já jsem princezna“ nebo „už nejsem dítě“. Jen slovní hra.

Slova rasismus, rasista by snad bylo lépe nepoužívat. Jsou obě nálepkovitá a nenázorná. Neodvozují se od slovesa, a tak nezjevují podstatu: Co dělám? Co cítím? Jak smýšlím? Například: Můj mozek rád zobecňuje. Moje oči často shlížejí, přehlížejí nebo jen okouní. Moje ruce se štítí. Moje srdce nemiluje, nevěří, bojí se. A má ústa ze strachu mluví, mluví – a nedomluví se a nedomluví.

Text 2.1.C

Očima gádžů

vybráno z tisku (názor čtenáře)

V Plzni se to cikány jenom černá. Většinou se flákají po náměstí v tlupách, protože sám se cikán bojí. Cikánky obklopené houfem dětí jsou zase těhotné. Spočítejte si, kolik cikánů budeme hostit za pár let, když každá rodinka čítá kolem šesti většinou dementních potomků. Pobírají přídavky, sociální dávky, invalidní důchody – všechno z daní těch, kteří pracují... Češi jsou hloupi. Dokladem je i kritizovaný soudce, který nevzal do vazby skiny, kteří napadli cikánky v Jablonci. Skiny

jsou v našem Kocourkově jediní, koho se cikáni bojí. Ti skiny rozhodně nechtěli cikánky upálit. Byl to jen zoufalý pokus protestovat proti tomu, co si dnes cikáni za potlesku jim podobných dovolují. Až našim potomkům bude vládnout cikánský vajda, budou moci chodit děkovat těm komunistům, kteří soudce, který jako první projevil odvahu, kritizovali. Jenže kdo ty hordy cikánů uživí, ví jen Bůh.

Jana H., Plzeň

Mentální obraz Romů

Cíle

studenti

- jsou schopni vyjádřit představy – asociace spojené se slovy „průměrný Rom“
- uvědomují si, že mentální obraz nemusí být plně v souladu se skutečností
- jsou schopni analyzovat svoje postoje a odhalit v nich předsudky a stereotypy
- uvědomují si, jakými způsoby si vytváříme obraz o skutečnosti

Velikost skupiny

libovolná

Čas

45–60 minut

Pomůcky a příprava

- balicí archy papíru, fixy, kopie textů

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 4 skupin.
2. Vyzvěte každou skupinu, aby do středu balicího archu napsala **PRŮMĚRNÝ ROM** a během 5–10 minut připojila všechny asociace, které členy skupiny napadají (práci můžete motivovat otázkami: *Jaké má vlastnosti? Kde žije? Jakou má rodinu? Jaký má příjem? O co usiluje? Jaké má plány? Co ho trápí?* apod.).
3. Každá skupina vyvěsí svůj papír na viditelném místě a prezentuje svou představu Roma. Na tabuli se na základě dohody se všemi studenty pokuste sepsat všechny charakteristiky průměrného Roma od nejvíce zastoupených po ojedinelé zmíněné.
4. Tabuli nakonec nadepište mentální obraz Romů. Vysvětlete studentům, že teď jste na tabuli společně vytvořili „mentální obraz průměrného Roma“ tak, jak vypadá v jejich třídě. Je to obraz, který vznikl z jejich myšlenek, toto je jejich vlastní majetek,

Mentální obraz Romů

toto nosí ve svých hlavách. Skutečnost může být úplně jiná, ale oni mají svůj obraz a s jako takovým s ním budou dál pracovat.

5. Společně se studenty nyní rozdělte charakteristiky na tabuli na neutrální, pozitivní, negativní – připsáním znamének – „0“, „+“, „-“ vedle jednotlivých charakteristik. Číselně znázorněte, které charakteristiky převládají.
6. Pověřte některé ze studentů, ať přečtou 2 charakteristiky Romů s uvedením zdroje (tj. texty 2.2.A a 2.2.B).
7. Společně sestavte jejich obraz, který podává text, na tabuli vedle vašeho mentálního obrazu.
8. Porovnejte oba obrazy Roma
9. Diskutujte se studenty nad obrazy, čím se liší a proč.

Hodnocení / reflexe

Diskusi směřujte ke způsobům, jakými si člověk vytváří představu o odlišné sociokulturní skupině.

Během reflexe je vhodné uvádět fakta a argumenty týkající se problémů, na které studenti upozorní. Připomínejte, že zmiňované charakteristiky „průměrného Roma“ s negativním nábojem mohou mít příčiny v mediálním obraze Romů, ve společenském postavení Romů apod.

Studenti by si především měli uvědomovat, jak vnímají skutečnost a jak ji popisují:

- v rámci „vlastní“ skupiny nezobecňujeme, neboť vnímáme rozdíly mezi sebou
- v rámci „cizí“ skupiny zobecňujeme, dokonce upozorňujeme, „oni jsou všichni stejní“, „pletou se nám jejich tváře“

Mentální obraz Romů

Text 2.2.A

JUDr. Tomáš Holomek

Narodil se v roce 1911 v „cikánské osadě“ Hraničky na jihovýchodní Moravě. Jeho otec, Pavel Holomek, byl v osadě vajdou (starostou), živil se handlováním s koňmi. Později si na konci nedaleké vesnice Svatobořice koupil malý domek, kde rodina až do války v klidu žila.

Tomáš Holomek tehdy začal chodit do školy, bylo mu už jedenáct let. Seděl v poslední lavici. Děti se posmívaly: „Cikán, cikán!“ Nejdříve ze školy utíkal, ale byl nadaný žák, ředitel svatobořické školy přišel za jeho otcem a povídá: „Pane Holomek, váš syn Tomáš musí studovat, jinak by to byla věčná škoda!“ Udělal přijímací zkoušky a už ze třetí třídy šel do gymnázia. „Do kvinty se mnou nikdo ze spolužáků nehovořil,“ vzpomíná pan Holomek. „Když potom měli pomaturitní slezinu, připomněl jsem jim to. Snad se pak styděli. Byly to většinou děti bohatých lidí – a já chudej Cikán! Až teprve potom, když viděli, že umím dvakrát víc než oni, že něčemu rozumím, tak se to změnilo. Cikán musí dokázat dvakrát víc než bílej, když chce, aby ho bílí uznali. Já dřel jako mezek! Měl jsem to nějak v sobě. A byl jsem na gymplu pořád s vyznamenáním. Když mi dal tatínek 40 halířů na koňskej buřt, abych nebyl ve třídě hladov, řekl jsem si: Sakra, tak oni si to kvůli mně utrhnou od huby! Musím něco dokázat!“ Nebylo to jen tak! Celá rodina si odříkala. Už na gymnáziu v Kyjově mluvil plyně francouzsky a německy, latinsky. Byl výborný sportovec, se svými bratry hrál ve fotbalovém mužstvu SK Svatobořice. Po maturitě šel studovat práva, nemuselo se chodit na přednášky, tak dával kondice a sháněl si peníze sám. Raději by si býval zvolil humanitní obor.

Za války se jako jediný z rodiny zachránil útekem na Slovensko, kde se skrýval v lesích a mezi Romy. Sám k tomu řekl: „Není dne, abych si ráno a večer, než jdu spát, nevzpomněl na rodiče a na bratry. Není jednoho jediného dne, abych na ně nemyslel. A to už je čtyřicet let od té doby, co se to stalo. Co jsem se v pětáctýřicátém dozvěděl, že tam všichni zemřeli. V Osvětimi. Rodiče a pět bratrů.“

Po válce pracoval jako vojenský prokurátor. Roku 1969 zakládal „Svaz Cikánů-Romů“. Bylo mu tehdy přes šedesát let, vypadal však mnohem mladší, bez jediného šedého vlasu, plný energie, přitom důstojný a skutečně jaksí přísný – a velice charismatický člověk. Činnost Svazu byla krátká, položila však základy k vnímání vlastní romské identity. Později se stal poslancem parlamentu ČSSR.

Byl významným mužem ve společnosti. Jeho pověst „přísného, ale spravedlivého cikánského prokurátora“ se dotkla i širší veřejnosti. Na Romy nikdy nezapomněl a všude

Mentální obraz Romů

se jednoznačně prezentoval jako „Cikán“. (Tehdy bylo etnické jméno Rom tabu, symbolizovalo etnoemancipační aspirace, a to bylo proti oficiální asimilační politice). Mluvil krásně romsky.

JUDr. Tomáš Holomek patřil k nejvýznamnějším romským osobnostem. Prožil těžký život a ukázal cestu ostatním svým vlastním příkladem. Člověk se může obdivovat, co dokázal, přes veškeré chyby, kterých se dopustil. Jeho původ a těžký život, který prožil, jej, stejně jako mnohé osobnosti té doby, vedl k upřímnému přesvědčení, že komunismus je ta pravá cesta.

Byl mužem, který si dovedl zachovat svou tvář v dobách, kdy to nebylo jednoduché. Mohl to dokázat jen člověk silný duchem i tělem, člověk vyzbrojený znalostmi i dovednostmi. Snad by to mohlo sloužit jako příklad těm, kteří ztrácejí naději a sílu pod tlakem daleko méně obtížných situací a podmínek, než byly tehdejší. Základní síla a možnosti jsou ukryty v nás samých!

(Zpracováno podle: Holomek, Karel: Moravský Cigán – Tomáš Holomek.

In Romano džaniben 3–4/99, Hübschmannová, Milena: Rozhovor s JUDr. Tomášem Holomkem (1985). In Romano džaniben 3–4/99.)

Mentální obraz Romů

Text 2.2.B

Margita Lakatošová (23 let)

Moje české jméno je Margita Lakatošová, romské Ribizla. Narodila jsem se v měsíci Vánoc a je mi třiadvacet let. Jsem z (rodu) Bougešti. Moje maminka je také Bougešti. Její bratranec je prezidentem všech (olašských) Romů. Když mezi námi dojde k nějakým nepříjemnostem, řeší je on, on může říci, kdo měl pravdu. Může rozhodnout, že ten a ten rod zaplatí určité peníze (pokutu) tomu, koho poškodil. A když neví, co má dělat, poradí mu.

Narodila jsem se v Čechách ve Vrchlabí. Tam jsme měli dům. Ten dům postavili rodiče. Maminka s námi byla doma a tatínek pracoval, dokud nešel do důchodu. Chodil do vápenky a dělal ve dne v noci, abychom měli peníze.

Jsmo čtyři děvčata. Nejstarší se vyučila prodavačkou, další dvě sestry mají jenom základní školu. Dvě nejstarší se vdaly a mají děti.

Poznala jsem romský život, ale i jak žijí ostatní. Měla jsem mnoho přátel mezi gádži. A nebyli to špatní lidé, byli z dobrých rodin. Nikdy jsem neměla problémy. Když jsem přišla na gymnázium, vyptávali se mě, jak žijeme. A tak jsem začala o Romech více přemýšlet.

Chtěla jsem studovat psychologii, ale nevezali mě. Šla jsem tedy na sociálně právní školu v Praze. Předtím jsem si myslela, že budu-li mít školu, znamená to všechno. Ale viděla jsem, že to všechno není. Škola skončila, měla jsem sice přátele – jenomže mně to nestačilo. Začala jsem chodit do divadel a na výstavy. Bylo to krásné, ale za nějaký čas i to pro mne ztratilo význam. Začala jsem věřit v Boha, bylo mi dvacet. Teď pracuji jako kurátorka na Praze 3.

Chtěla bych, aby i ostatní poznali romský život. Mnozí gádžové Romy neznají, nevidí jim do srdce, nerozumějí jim, zlobí se na ně a nemají je rádi. A Romové se zlobí na gádže. Kdybychom se vzájemně lépe znali, více bychom se milovali.

Dopomáhej nám Bože k tomu, abychom jeden druhého měli více rádi!

(zkráceno Lakatošová, Margita: Ko sim (Kdo jsem). In Romano džaniben 1–3/94)

Strach z neznámých

Cíle

studenti

- dokážou kriticky analyzovat text
- jsou schopni posoudit dopad zobecněné informace na čtenářskou obec
- uvědomí si sílu vlivu známých osobností na veřejné mínění
- uvažují o míře zodpovědnosti známých osobností na atmosféru v zemi

Velikost skupiny

max. 10 studentů (pro vyšší počet rozdělte studenty do více než 2 skupin)

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- 2 velké flipchartové papíry, 2 fixy (nebo více v případě většího počtu skupin)
- kopie textů 2.3.A a 2.3.B

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 2 skupin, prostorově tak, aby byly co nejdále od sebe. (Časově náročnější obměna jsou 4 skupiny – 2 pracují s textem 2.3.A, 2 s textem 2.3.B.)
2. Každé skupině dejte jeden text s vysvětlením, že se jedná o dva odlišné texty.
3. Studenti si potichu text přečtou a každá skupina zvlášť zapíše na papír své odpovědi na stejné otázky uvedené pod textem.
4. Při práci studenty nijak neovlivňujte a dbejte, aby nedošlo k odhalení podobnosti textů.
5. Po cca 10 minutách obě skupiny vyvěsí své odpovědi vedle sebe tak, aby na ně všichni viděli ze svých míst.

Strach z neznámých

6. Zástupce skupiny s textem č. 1 prezentuje odpovědi své skupiny
7. Zástupce skupiny s textem č. 2 prezentuje odpovědi své skupiny.
8. Studenti srovnají své odpovědi, zjistí, jestli se liší, a pokud ano, zamyslí se, proč. Diskutují nad výsledky.
9. Nakonec budou žáci seznámeni s autorem a originálem článku (odpovídá textu 2.3.B).
(Zdroj: Profit, 30. 7. 2001, autor: Miroslav Macek, místopředseda ODS.)

Hodnocení / reflexe

Studenti se společně zamyslí nad otázkami, které jim položí učitel:

- *Jaký je rozdíl mezi tím být skinheadem a být Romem? Může člověk ovlivnit, jestli se narodí Romem? Rodí se člověk skinheadem?*
- *Jaké pocity asi vyvolá takovýto článek v romském čtenáři?*
- *V době, kdy autor článek psal, byl místopředsedou ODS – silné politické strany v ČR. Můžeme předpokládat zodpovědnost tohoto politika ve vztahu ke všem občanům ČR?*
- *Počítá se všemi občany ČR jako s potenciálními voliči své strany?*
- *Jaké emoce autor svým postřehem vyvolává? (oprávněnost strachu, nedůvěry...)*
- *Je od vysoce postaveného politika prezentace takového postřehu politicky korektní?*

Strach z neznámých

Text 2.3.A

Postřeh

Půjdete-li večer osamělou ulicí a proti vám se zpoza rohu vynoří tři pánové v oblecích a kravatách s aktovkami v rukou, váš tep a krevní tlak zřejmě zůstanou beze změny. Vynoří-li se zpoza stejného rohu tři dohola ostříhaní pořízkové v okovaných botách, tep a tlak většiny lidí beze změny jistě nezůstane. Vynoří-li se zpoza stejného rohu tři extravagantně oděni teenageři, tepová frekvence a krevní tlak se určitě zvednou téměř každému. Jde o předsudky vůči mladým lidem? O konzervatismus? Případně o nevraživost k mladším generačním skupinám a jiným životním hodnotám? Určitě ne. Tělesné funkce prostě jen ovlivnila životní zkušenost. Jsem přesvědčen, že Češi nejsou o nic konzervativnější či zaujatější než zbytek světa. Jejich vztah k takovýmto teenagerům je prostě jen ovlivněn mnoha životními zkušenostmi.

Otázky:

1. Souhlasíte s autorem článku?
2. Je možné posuzovat lidi tímto způsobem na první pohled? Je seriózní zobecňovat možnost nebezpečí na základě takovýchto vnějších znaků? Je možné posuzovat lidi podle jejich oblečení?
3. Má-li autor špatnou osobní zkušenost s „pestře oděnými teenagery“, znamená to, že jsou všichni takto oděni mladí lidé nebezpeční?
4. Musí vždy pánové v oblecích reprezentovat seriózní bezúhonné občany?
5. Koho má autor na mysli při popisu druhé trojice?
6. Jaký je rozdíl mezi třemi zmiňovanými trojicemi?
7. Vychází strach z nějaké skupiny vždy z konkrétních osobních zážitků nebo myslíte, že může mít i jiné zdroje?
8. Za koho autor mluví? Je možné tímto způsobem hovořit například za všechny Čechy, všechny obyvatele ČR nebo „zbytek světa“?
9. Shrňte svůj postoj k článku.

Strach z neznámých

Text 2.3.B

Postřeh

Půjdete-li večer osamělou ulicí a proti vám se zpoza rohu vynoří tři pánové v oblecích a kravatách s aktovkami v rukou, váš tep a krevní tlak zřejmě zůstanou beze změny. Vynoří-li se zpoza stejného rohu tři dohola ostříhaní pořízkové v okovaných botách, tep a tlak většiny lidí beze změny jistě nezůstane. Vynoří-li se zpoza stejného rohu tři pestře odění Rómové, tepová frekvence a krevní tlak se určitě zvednou každému. Jde o rasismus? O xenofobii? Případně o nevráživost k minoritám a jiným životním hodnotám? Určitě ne. Tělesné funkce prostě jen ovlivnila životní zkušenost. Jsem přesvědčen, že Češi nejsou o nic xenofobnější či rasističtější než zbytek světa. Jejich vztah k Romům je prostě jen ovlivněn desetiletými životními zkušenostmi.

Otázky:

1. Souhlasíte s autorem článku?
2. Je možné posuzovat lidi tímto způsobem na první pohled? Je seriózní zobecňovat možnost nebezpečí na základě takovýchto vnějších znaků? Je možné posuzovat lidi podle jejich oblečení?
3. Má-li autor špatnou osobní zkušenost s „pestře oděnými Romy“, znamená to, že jsou všichni takto odění Romové nebezpeční?
4. Musí vždy pánové v oblecích reprezentovat seriózní bezúhonné občany?
5. Koho má autor na mysli při popisu druhé trojice?
6. Jaký je rozdíl mezi třemi zmiňovanými trojicemi?
7. Vychází strach z nějaké skupiny vždy z konkrétních osobních zážitků nebo myslíte, že může mít i jiné zdroje?
8. Za koho autor mluví? Je možné tímto způsobem hovořit například za všechny Čechy, všechny obyvatele ČR nebo „zbytek světa“?
9. Shrňte svůj postoj k článku.

Hra na etnologa aneb měříme stejným metrem?

Cíle

studenti

- uvědomují si, jak je vnímání ovlivněno nevědomými předsudky a stereotypy

Velikost skupiny

tři stejně početné skupiny rozmístěné po třídě tak, aby se vzájemně nerušily, neovlivňovaly

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- kopie fotografie pro každého studenta, papír, tužky
- kopie instrukcí pro psaní etnologické zprávy

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do tří skupin, které budou samostatně pracovat v různých částech učebny tak, aby se co nejméně vyrušovaly. V tomto případě se však nebude jednat o skupinovou práci, jde o to, aby studenti neodhalili fakt, že všichni pracují s totožnou fotografií.
2. Rozdejte všem kopii fotografie ze str. 145, každá skupina však dostane jiný popis.

1. Vesnice Oglalů, příslušníků kmenového svazu Lakotů v rezervaci Pine Ridge v jižní Dakotě v USA

2. Vesnice v oblasti Pandžábu v severní Indii

3. Romská osada u města Prešov na východním Slovensku

Hra na etnologa aneb měříme stejným metrem?

3. Sdělte studentům, že cílem jejich práce je na základě informací z fotografie a vlastních znalostí napsat imaginární stručnou zprávu z etnologického výzkumu:

Instrukce pro psaní zprávy

Začněte popisem fotografie. Co vidíte? Jak vypadají zobrazení lidé?

Jak vypadají jejich obydlí?

Pokuste se popsat na základě fantazie:

- *co tito lidé dělají, čím se žíví*
- *jak početná je jejich rodina a jak fungují příbuzenské vztahy*
- *jak vypadají jejich hygienické a stravovací zvyky*
- *náboženství těchto lidí, postoj k přírodě, vesmíru, světu*
- *hodnotový systém, pojetí krásy, pravdy, spravedlnosti*

Na závěr připojte krátké srovnání kultury, kterou jste popsali, s kulturou svojí.

4. Dejte studentům asi 15 minut na vypracování zprávy. Každý pracuje sám, omezujte „porady“ či „opisování“ na minimum.
5. Odeberte kopie fotografií. Vyzvěte dobrovolníky ze všech skupin, aby četli své zprávy. Hlavní informace čtených zpráv zapisujte na tabuli. (Z časových důvodů pravděpodobně nebude možné, aby zprávy přečetli všichni studenti. Je však vhodné zprávy po skončení aktivity vybrat a vrátit se k podrobnější reflexi v následující hodině.)
6. Nuťte studenty, aby se vyjádřili k rozdílům ve zprávách jednotlivých skupin.
7. Prozradte pointu: fotografie byly pro všechny skupiny totožné, autentický popis je popis 3 – jedná se o fotografii romské osady u města Prešov na východním Slovensku.

Hra na etnologa aneb měříme stejným metrem?

Hodnocení / reflexe

Skutečnost nahlížíme přes určitý filtr, a tím filtrem jsou zprostředkované, neautentické informace, které jsme neověřili vlastní zkušeností. Cílem hry bylo odhalit, jak tato předpojatost ovlivňuje vnímání fotografie. Zaměřte pozornost především na popisy fotografie a závěrečná hodnocení kultury ze zpráv.

- *Jak dopadlo hodnocení romské osady? Lišily se popisy toho, co „skutečně vidíte“ v jednotlivých skupinách?*
- *Co všechno se podílí na vnímání skutečnosti? Ovlivnily vaše zprávy domněnky, tušení, stereotypy, předsudky? Kde jste čerpali informace, které „víte“ o jednotlivých kulturách?*
- *Víte, že podstatná část americké veřejnosti vnímá indiány podobně, jako Češi vnímají Romy? Co ovlivnilo vaše vnímání „indiánské“ kultury?*
- *Co ovlivnilo vaše vnímání romské kultury? Byli jste někdy v osadě?*
- *Co ovlivnilo vaše vnímání „indické“ kultury?*
- *atp.*

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Příslušníků rozmanité etnokulturní skupiny, kterou budeme pro zjednodušení nazývat v Evropě nejznámějším a nejrozšířenějším endo-etnonymem Romové, žije jenom v Evropě odhadem 7 až 8,5 milionů.

V zemích, kde neexistují žádné statistické informace o Romech, bývá do odhadů jejich počtu nesprávně zahrnováno všechno kočující a polokočující obyvatelstvo, lidé s nejnižší sociální úrovní apod., kteří nemusí mít s romstvím nic společného. Například původně exo-etnonym pro Romy – „Gypsy“, označuje dnes často kohokoli, kdo kočuje, nežije na jednom místě.

V čem spočívá svébytnost Romů, romství – **romipen**?

Svébytný **indický antropologický typ**, který dává Romům charakter viditelné, nápadné minority, byl a bohužel stále často je faktorem, který v očích bílé majority činí ze všech Romů nerozlišenou masu. Doby protiromských (v minulosti byl užíván termín „protickánských“) nálad vždy souvisely s krizí majoritní společnosti a s neustále opakovanou historickou praxí obvinít z vlastní bezradnosti a neschopnosti „obětního beránka“ – nejčastěji se jedná o minoritu, která se není schopna účinně bránit. Rasistickými útoky pak trpí všichni bez rozlišování, i romští lékaři, učitelé, dokonce i občané, kteří sami sebe za příslušníky minority ani nemusí považovat. Podobně má dnes mnoho Romů (např. i absolventi vysokých škol, vládní úředník Ladislav Goral ad.) zkušenosti s odmítnutím obsluhy v restauraci. Útoky skinheadů také často postihují občany na základě barvy pleti.

Determinace indickým původem se projevuje také ve specifickém sociokulturním postavení Romů – v jejich příbuzenské pospolitosti. Hranice mezi tradičními romskými skupinami bývají ritualizované. Členové jednotlivých skupin jsou si vědomi své příslušnosti právě ke své skupině a vůči okolní společnosti cítí určitou sociální distanci.

Významnou charakteristikou jednotlivých romských subetnických skupin byla **specifická profese**, která se po nesčetné generace dědila z otce na syna. Mnohé romské skupiny v Evropě a jinde ve světě se označují profesionally, i když tradiční profesi již neprovozují. Například Kalderaši (kotláři – z rum. *caldera* = kotel), Lováři (koňští handlíři – z maď. *ló* = kůň), u nás známí pod názvem olašští Romové, se dnes živí především obchodem.

V tradiční společnosti se meziskupinová sociální distance projevuje **endogamií** – příslušníci jedné subetnické skupiny se smí ženit a vdávat výlučně mezi sebou, jiné sňatky bývají nepřípustné nebo výrazně omezené složitými pravidly. Meziskupinovým sňatkům překážejí i odlišné podmínky, za jakých je partnerský vztah uzavírán. Například u *Lovářů* a *Kalderašů* se nevěsty kupují, cena bývá i statisícová. Pokud není vhodná nevěsta

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

nabližku, může ji rodina hledat i v jiném státě. U maďarských nebo slovenských Romů se partnerský vztah uzavírá bez finančního vyrovnání, mladý pár dostává do společné domácnosti dary od příbuzných a svatebních hostů.

Sociální distance se projevuje i **pravidly společného stolování**. Statut jednotlivých romských skupin byl donedávna spjat s představou rituální čistoty, která se projevovala především v tom, co která skupina smí či nesmí jíst. Liší-li se sociální statut mezi romskými rody nevýznamně, pak se příslušníci různých skupin mohou pohostit jídlem nevařeným, koupeným v obchodě.

Z výše zmíněných charakteristik vyplývá, že Romové vždy představovali heterogenní společenství složené z mnoha skupin. Hranice mezi jednotlivými romskými skupinami může být obtížně překročitelná.

Romské skupiny se nazývají různými názvy, mnohé hovoří různými varietami romského jazyka, jiné v minulosti romský jazyk opustily. Provozují a v minulosti provozovaly různé profese, některé skupiny kočovaly a dodnes v závislosti na okolních podmínkách kočují, jiné žijí přes 500 let usedle na jednom území.

Uvnitř současné romské komunity došlo k mnoha změnám v porovnání s komunitou tradiční. Tyto změny také úzce souvisejí i s měnícím se neromským okolím. Tradiční soubor společenských a kulturních zvyklostí, který se předával z generace na generaci, přesto zůstává v kulturním povědomí živý. **Romipen** – romství vysvětluje romský sociolog Andrzej Mirga jako totožnost Romů, jejich sebevědomí, myšlení o sobě, pojmenování svých vlastností, jako právní a morální kodex. Součástí **romipen** jsou i vzorce hodnot a kulturních zásad, jako například: **manušipen**: bytí opravdovým člověkem, **čáčipen**: úcta k pravdě, spravedlnost, **phuripen**: úcta ke stáří, **paťiv**: zásada pohostinnosti a prokazování úcty atd.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

V rámci tradiční romské rodiny – *famelija* se tradují specifické žánry orální tvorby – například hádanky, přísloví, vyprávění o *mulech* – mrtvých (hororky) a vyprávění o předcích. V rodinných a rodových historkách se posiluje příbuzenská identita, a tím pochopitelně i solidarita, ale také prestiž a hrdost, která je z psychologického hlediska nezbytná pro přiměřené sebevědomí každého jednotlivce. K nejkrásnějším zvyklostem nepochybně v minulosti patřilo vyprávění pohádek – *paramisa*. Významnou úlohu v romské společnosti zaujímá píseň. O jedné z jejich funkcí jakožto sociálního korektoru napovídá romské rčení: „**So na kames te phenel, phen gilaha**“ – „Co nechceš vyslovit, to řekni písní“. V nadosobních slovech písně se člověk může vyzpovídat z toho, co ho tíží, z tajné lásky, ze smutku, z bídy i z toho, o čem hovořit přímo by bylo pro ostudu – **pre ladž**. Krása písně budí v posluchačích soucit, pochopení, odpuštění. Písní je také možné kritizovat nemístné asociální chování někoho z komunity.

Předávání *romipen* je ohroženo hlavně rozpadem široké romské rodiny a neexistencí jiné platformy ve společnosti, která by ji v tomto nahradila. Kulturní povědomí včetně ideálů *romipen* je se sociální realitou zpětnovazebně propojeno, působí na ni. Dozvědět se alespoň základní údaje o tradiční romské komunitě je důležité pro to, abychom dokázali pochopit situaci současnou, změny, ke kterým došlo a dochází, jejich příčiny a dopad.

Romské společenství samozřejmě nebylo neměnné, změny v sociálním postavení jednotlivců, rodin i rodových (příbuzenských) skupin probíhaly jak uvnitř romského společenství, tak i směrem do společnosti neromské. Život Romů nelze vnímat bez závislosti na neromském okolí, se kterým byl vždy úzce spjat. Čteme-li dějiny Romů, dozvídáme se o mnohastaleté historické zkušenosti s diskriminačními nařízeními (pokusy o vyhoštění, asimilaci, genocidu...), kdy postavení etnokulturní minority bylo určováno, omezováno a vymezováno etnokulturními majoritami s pocitem „civilizační nadřazenosti“, které často uzavíralo kolem Romů jakýsi bludný kruh. Přes veškeré komunikační problémy vztahy mezi Romy a Neromy vždy existovaly a vyvíjely se – ve sféře ekonomické i osobní.

Posledních třicet, čtyřicet let je vyznačeno významným etnoemancipačním úsilím Romů, které úzce souvisí s narůstajícím počtem romských intelektuálů. Romští absolventi středních a vysokých škol nejsou již ojedinělými jednotlivci v ČR ani v celosvětovém měřítku. Vzájemné kontakty mezi Romy navzájem i mezi Romy a Neromy se realizuje i v rovině mimoosobní, což v minulosti nebylo možné. Vychází romský tisk, knižní publikace, pořádají se výstavy, probíhají pořady ve sdělovacích prostředcích apod.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Kdo jsou to slovenští Romové?

V České republice žije podle reálných odhadů 250 až 300 tisíc Romů. Romové v ČR se dělí do pěti subetnických skupin: slovenští, maďarští, čeští a moravští, olašští, Sintí.

Dále se budeme věnovat nejpočetnější skupině Romů v České republice, kterou tvoří **Romové slovenští** (65–70% z celkové populace Romů v ČR). Podobně jako maďarští Romové žila většina slovenských Romů před válkou na území Slovenska přibližně půl tisíciletí usudlým způsobem života. Z podrobného soupisu „Cigánov v Uhorsku“, jenž proběhl roku 1893, vyplývá, že na slovenském území žilo v té době asi 36 000 Romů, což je jistě podhodnocené. Nejčastější jejich profesí bylo **kovářství**, na druhém místě byli **hudebníci**, rozšířená byla také **výroba nepálených cihel, pálení vápna i dřevěného uhlí, vymazávání pecí a hliněných podlah, výroba provazů, šňůrek a kartáčů. Ženy se často živily ručními pracemi, pletením a háčkováním deček, rohoží i koberců, vyšíváním, ale také pomáhaly sedlákům při předení nebo v domácnostech či na poli.** Velmi mnoho Romů pracovalo jako nádeníci, selští sluhové, zedníci, obchodníci a překupníci. V období první republiky zbohatlo několik romských osad **obchodem s prasaty.** Určitý počet Romů **pracoval i v průmyslu a na stavbách cest a železnice. Romské ženy příležitostně žebrały, často vykonávaly za jídlo pomocnou práci v hospodářství.**

Většina romistické literatury užívá pro tuto skupinu název „slovenští“ Romové. Pojmenování slovenský Cikán a slovenská cikánština zavedl do odborné literatury Jiří Lípa, český bohemista a cikánolog (vzhledem k terminologii užívané v minulosti). Tento termín má naznačit určitou historickou, jazykovou a etnologickou svébytnost subetnické skupiny Romů, která před druhou světovou válkou žila na území Slovenska přes pět set let usudlým způsobem života. Čeští Romové je název subetnické skupiny Romů, kteří žili na území České republiky již před válkou. Většina z nich se stala obětí holocaustu a zahynula v koncentračních táborech. Název čeští Romové patří jim a jakožto memento i z úcty k jejich památce by neměl být zaměňován ani zapomenut. Termín slovenští Romové se stal v socio-politickém kontextu rozdělení bývalého Československa na dva suverénní státy zavádějícím. Romská reprezentace v ČR se od něj distancovala především v souvislosti se situací, kterou způsobil zákon o nabytí a pozbytí státního občanství ČR (1993). Snahou respektovat tuto pro Romy politicky obtížnou situaci je hledání jiného, dnes neutrálního názvu. Romský lingvista z Ruska Lev Čerenkov ve své práci o dialektech Romů v Evropě označuje Romy žijící na severním a východním Slovensku názvem *servika Roma* – srbští Romové. Do nedávné doby tak Romové na Slovensku sami sebe opravdu

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

nazývali. Adjektivum *servika* pochází z maďarského slova *Serbi*, tzn. Srbové, z oblasti Balkánu a také Srbska před mnoha staletími Romové na území dnešního Slovenska přišli. Toto autonymum bylo po příchodu Romů do Čech nahrazeno aktuálnějším označením slovenští Romové a název *servika Roma* upadá v zapomnění.

Dělení na podskupiny v rámci subetnické skupiny slovenských Romů probíhá po hranicích různých lokalit, rodů, profesí atd.

Na jazykovém základě se skupina slovenských Romů dělí na *vichodňara* a *zapadňara*, tj. na Romy z východního a západního Slovenska. Dříve bylo obvyklé, že *vichodňara* měli povědomí o tom, které rody sídlí v různých oblastech východního Slovenska, a podobně i *zapadňara* znali své rody.

Jiným vymezením hranic romských skupin je dělení na **žuže Roma** a **degeša**. Přestože dnes již konzumace „rituálně nečistého“ masa (koňské, psí) není převážně aktuální, jsou pro statutové rozlišení hranic mezi jednotlivými skupinami stravovací zvyklosti velice důležité. Název *degešis* se stal sociálním termínem označujícím osobu špinavou, nepořádnou, nedůvěryhodnou, línou, která se neumí chovat, neví, co je čest, stud, mluví neslušně. Je také vnímán jako velice hanlivá urážka.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

V minulosti se jednotlivé podskupiny slovenských Romů nazývaly podle toho, jaká byla **tradiční profese** jejich mužských členů, jakou práci převážně vykonávali. Řemeslo se dědilo z otce na syna. Nejvyšší statut v rámci tohoto dělení měli *lavutara* – hudebníci, po nich následovali *charta* – kováři. Příslušníci jedné skupiny měli z vnějšího pohledu stejný sociální statut.

Sociální distance mezi romskými skupinami se projevuje i **sídlíštní segregací**. V minulosti byly např. ve Velkém Šariši (okr. Prešov, Slovensko) dvě romské osady, v jedné žili hudebníci, ve druhé výrobci nepálených cihel *valkara*. Statut hudebníků byl mnohem vyšší než těch, kteří dělali *buti* – fyzickou, manuální práci. Podle romské spisovatelky Ilony Lackové, která v jedné z osad žila, by žádný Rom z osady hudebníků nevstoupil do osady *valkarů*. Mnozí hudebníci byli přitom chudší než výrobci cihel.

Jak je dodnes důležité nenarušovat násilím hranice sociální územní distance mezi různými subetnickými romskými skupinami, ukazuje situace, ke které došlo například na periferním sídlíšti Chánov u Mostu. (Chánov byl postaven pro obyvatele ze starého Mostu, který byl zbourán při těžbě hnědého uhlí. Ve starém Mostě žilo v té době cca 3 500 Romů. Romské rodiny příslušející k různým subetnickým skupinám a k různým rodům, které do té doby bydlely odděleně, byly manipulativně sestěhovány do třinácti bytovek. Vlivem nepřírozně utvořené koncentrace nekontaktních podskupin nemohla vzniknout solidarita a zodpovědnost za sídlíště, které nikdo nepociťoval jako „společné“, naopak pro jehož obyvatele bylo do té doby nepředstavitelné a velice problematické společně bydlet. Zpočátku bylo v Chánově smíšené obyvatelstvo. V důsledku odstěhování neromských obyvatel a některých Romů se sem začali stěhovat další Romové, i ze Slovenska. Město začalo do Chánova umísťovat další romské rodiny. Rozhodlo se dokonce stěhovat do sídlíště neplatíce z jiných částí Mostu, pro něž vybudovalo holobyty. V současné době bydlí v Chánově cca 1 500 Romů.)

Romské osady, které jsou na Slovensku dodnes, nasvědčují i územní segregaci Romů a Slováků. Romské osady, které často bývají na konci vesnice, za vesnicí nebo například u lesa, svědčí o trvalosti stavovského stereotypu z minulosti mezi Slováky a Romy. Některé osady jsou výstavné, jejich obyvatelé bydlí ve vilách, jiné jsou chudé, složené z malých domků a chatrčí.

Další, podrobnější strukturální dělení romské společnosti **probíhá po linii vertikální – linii rodu a po horizontální – linii rodiny**. Rod neboli **FAJTA** je příbuzenská skupina, do níž náleží určitá část příbuzenstva, která může zároveň spadat do různých subetnických podskupin. Tyto skupiny mohou být endogamní i exogamní. Kromě nejbližších příbuzných patří do *fajty* i tety a strýcové a bratrance a sestřenice obou rodičů i prarodičů, plus jejich děti.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Každý Rom náleží do *fajty* „**pal o dad**“ – příbuzenské linie z otcovy strany, a „**pal e daj**“ – z matčiny strany. Rodová paměť sahá různě hluboko do minulosti. Jméno rodu bývá odvozováno od některého významného předka, častěji muže, ale také od ženy. *Fajta* se do určité míry překrývá s rozšířenou rodinou zvanou **FAMELIJA**.

Do rozšířené rodiny náleží příbuzní z otcovy i matčiny strany v rozsahu čtyř až pěti žijících generací, za příbuzné se považují bratrance a sestřence z druhého, někdy až třetího kolene – tedy potomci společných pradědů, ba i prapradědů. Rodinné povinnosti – poskytnout jídlo, případně živit, poskytnout přístřeší (i na neomezenou dobu), účast na pohřbu někoho z *famelija* atd. – platí přísněji pro **pašes famelija** (bližší rodinu – 3–5 generací) než pro **dureder famelija** (vzdálenější příbuzné). Aby žila celá velkorodina pohromadě, je dnes možné pouze v romských osadách na Slovensku. Tam bývalo zvykem, že si syn, když založil rodinu a osamostatnil se, přistavěl další místnost k domku svého otce. Obsah pojmu *famelija* byl pak zhruba naznačen pojmem domácnost – *kher* (dům, byt, místnost). Dnes už to tak většinou není. Velkorodinné vztahy, vzájemná soudržnost a zodpovědnost se však mnohdy udržují i přesto, že *famelija* nežije pohromadě. Romské rodiny jsou rozptýleny v různých částech České a Slovenské republiky. Přesto však i ve městech v ČR v jednom domě nebo bytě často žije více nukleárních rodin. Jednotlivé nukleární rodiny se od sebe odlišují tím, že samostatně hospodaří. Věta „**te jel pre jekh piri**“, doslovně přeložena „být na jeden hrnec“, vyjadřuje společné hospodaření.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Funkce tradiční romské rodiny skupiny servika Roma

***Oda dženo mardo, so ačila čoro, oda mek goreder, so hino korkoro.
Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůř tomu, kdo je sám.***

V tradiční romské rodině byla **famelija** (rozšířená rodina, příbuzenstvo ze strany muže i ženy) základní pospolitostí, plnila mnoho funkcí, byla základní identitní a identifikační jednotkou každého jednotlivce. Byla společenstvím, v němž měl každý její příslušník své určité místo a také „občanství“. Toto společenství mu ukládalo „občanské“ (tedy příbuzenské) povinnosti a za jejich plnění mu udílelo i „občanská“ práva.

Příbuzenské povinnosti byly (a dosud mnohdy jsou) nade vše. Jsou výsostné, jsou závazné, protože i práva, která **famelija** poskytuje, jsou základem a ochranou existence. Jsou reálná, viditelná, srozumitelná, citelná, zatímco jiná práva (často se jim říká celospolečenská) jsou často ve vztahu k Romům více či méně abstraktní. Někdy jsou stejně nesrozumitelná jako společenské povinnosti, někdy se střetávají s příbuzenskými povinnostmi, zakořeněnými v mnohatisícileté tradici.

Rodinou se člověk legitimuje, rodina je vizitkou jeho totožnosti. Tradiční rodina skýtala primární socializaci, výchovu, ale i profesní přípravu pro život, ekonomické i sociální zabezpečení, životní jistoty. Rodina byla azylem, což bylo ve společnosti, kde proti Romům periodicky propukaly záchvaty genocidní agrese, nesmírně důležité.

V tradiční rodině se tradovaly kulturní a etické normy. Rodina žila pohromadě v blízkém, doslova těsném fyzickém kontaktu, při němž se posiloval zvláštní druh mimoverbálního dorozumění, tzv. coenestetická (intuitivní) komunikace. Rodina ve smyslu **famelija** byla základní platformou, kde se přísně uplatňovaly mechanismy společenské kontroly, které zabraňovaly tomu, aby jednotlivec rodinu zostudil. Každým okamžikem se mu nejruznějšími formalizovanými kulturními způsoby připomínalo, že se má chovat v souladu s **romipen** (romskou tradicí a etikou).

V rodinné pospolitosti měl každý své místo, každý znal přesně svůj statut a svou roli a věděl, co smí a co nesmí. A ostatní mu to dennodenně připomínali způsoby zakotvenými ve formách verbální i mimoverbální kultury.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Příčiny rozpadu tradiční romské rodiny ve skupině servika Roma v Československu

V dubnu roku 1958 rozhodli představitelé komunistické strany v Československu, že „občané cikánského původu“ nejsou etnickou, nýbrž jen sociální skupinou s odumírajícím etnikem a se zaostalými rysy života. Tímto rozhodnutím byla v tehdejší ČSSR zahájena 40-tiletá politika programové etnické asimilace. Ta mimo jiné spočívala i v manipulativním „rozptylu nežádoucích cikánských soustředění“ (vyhláška 502/1965), což byl jeden z hrubých nájezdů do tradiční romské **famel'ija** a do všeho, co romská příbuzenská pospolitost na sebe vázala: do kulturních a etických norem, které přikazovaly na prvním místě zodpovědnost jednotlivých členů **famel'ija** vůči sobě navzájem, do systému kontrolních mechanismů, který tyto normy střežil, do specifické komunikační sítě apod.

K rozpadu romské tradiční rodiny by docházelo jistě i spontánně. Při pozvolném přirozeném vývoji je však větší šance, že se budou postupně vytvářet nové mechanismy, které přispějí k tomu, že společnost bude umět střežit a uplatňovat základní lidské hodnoty i za změněných podmínek. Násilné zásahy zvenčí však uvrhnou celé společenství i každého jednotlivce do bezradnosti a nejistoty, z níž ne každý je schopen najít cestu osvíceným humánním způsobem.

Řada negativních jevů, jimiž romská pospolitost trpí, je způsobena dvěma vzájemně se podmiňujícími jevy:

- manipulativním, ignorantním, dříve plošně asimilátorským, nyní výběrově diskriminačním přístupem ze strany majoritní společnosti
- rozpadem romské komunity, jejímž jádrem je **famel'ija**

Bez zázemí rodiny, jejíž fungování určovalo nejen sociální bytí každého jednotlivce, ale prolínalo se i jeho psychikou, se člověk ocitá více méně ve vzduchoprázdnu.

Ideový význam **famel'ija** je však v kulturním povědomí Romů stále živý a žije-li idea, není ztracena naděje, že bude vyzařovat do bezradné, dezintegrované reality a osvětlovat cestu k novým možnostem integrace osobnostní, rodinné, skupinové a celospolečenské.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Násilné narušení struktury romské tradiční společnosti

Proměna životního stylu, jiný způsob oblékání a obživy neznamena pro romskou kulturu, která je velice adaptabilní a flexibilní a která si výpůjčky přizpůsobuje svému vzoru, téměř žádné nebezpečí. Zatímco změna nebo dokonce zánik vztahů a norem, které po staletí udržovaly pevný řád v romské komunitě, může vést k vážnému ohrožení existence romské rodiny i samotných Romů jakožto nositelů specifické kultury. Ke konci dvacátého století se odehrály významné změny v povaze vztahu Romů s jejich okolím. Tyto změny jsou však globální a týkají se všech kultur. Na Romy stejně jako na ostatní působí nátlak „modernity“ a jednotné ideologie „pokroku“, konzumních vzorů, odmítání tradic. Mladí lidé kritizují své rodiče, jejich životní styl, jejich řeč, odmítají jejich zkušenosti, neposlouchají starodávne pohádky, písně. Spontánní jazyková asimilace znamená také obrovskou ztrátu. Pomalu mizí krásná kultura i se svou sociální funkcí. Někteří Romové mohou být deprimováni mizením své vlastní kultury. To, co z kultury majority absorbují, není vždy vlastní podstatě jejich původní tradiční kultury. Zprostředkování „gadžovské kultury“ bývá natolik povrchní, že Romové někdy přejímají pouze její izolované prvky, a jejich kultura tím začíná trpět.

Narušení vnitřní integrity osobnosti

Romové často přestávají být pány své situace, ale pouze reagují na okolí. „Nosí své území v sobě a jeho hranice jsou psychologické. To jim dává sílu, ale zároveň je oslabuje, pokud dovnitř vpustí i nátlak a konfliktní vztahy, které vytváří společnost stojící v opozici. Vnitřní oslabení komunity a život na okraji společnosti vyvolávají váhavost, výtržnosti, agresivitu a přispívají k podkopání sociální dynamiky. Zároveň zbývá jen málo místa na rozvoj kultury a společnosti. Lidé se soustřeďují na každodenní problémy s obživou, prací...“ (Liégeois, 1987) Tím, že se Romové obracejí do sebe nebo se uzavírají do nukleárních rodin, stávají se slabšími a závislejšími na okolním prostředí, které nebývá právě přátelské.

Vztah Romů a gádžů

Uzavíráním se do malých celků mizí prostor pro vzájemné sdílení a předávání vlastní kultury. Převzetí kultury české je také problematické. Přístup majority k Romům byl

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

až do nedávné minulosti především restriktivní. Životní způsob gadžovské populace byl Romům předkládán jako vzor prostřednictvím institucí. V každodenním životě nebyli Romové většinou členů majority přijímáni. Naopak oni sami do své společnosti asimilovali Neromy, často se jednalo o jedince, kteří do majoritní společnosti nějakým způsobem nezapadali, kteří například patřili k marginálním společenským skupinám. Tito lidé jim potom zprostředkovali gadžovské normy a hodnoty. Jaké normy a hodnoty to byly, je záležitost do velké míry individuální. O něčem však svědčí častá odpověď na otázky typu: „Proč romské matky opouštějí své děti? Proč je dnes mezi Romy tolik prostitutek?“, která velice často zní: „Naučili se to od gádžů“. Tato odpověď, která se zdá být pouze zjednodušením skutečnosti nebo svalováním zodpovědnosti na někoho jiného, je ve skutečnosti bohužel často velice pravdivá.

Stereotypy

Po roce 1989 kromě mnoha pozitivních změn vystoupily na povrch i problémy dosud držené pod pokličkou. V nestabilní, měnící se společnosti se navíc začaly projevat etnické stereotypy, při kterých se silně uplatňuje sociálně-psychologická dichotomie „MY“–„ONI“, „SVŮJ“–„CIZÍ“. „Náš“ svět je uspořádaný, organizovaný, ti „cizí“ vstupují do řádu a porušují ho. „Cizím“ jsou navíc přiřítány různé negativní vlastnosti vyplývající také z kulturních rozdílů. Tyto stereotypy hledání a pronásledování „obětního beránka“ patří mimo jiné k momentům přesouvání odpovědnosti za vlastní neúspěchy na někoho jiného. Jsou aktualizovány v různých etapách dějinného vývoje při ekonomických a sociálních traumatech. Obětním beránkem se stává často ten, kdo se nemůže důrazně bránit a u něhož je jistota, že může být poměrně lehce přemožen. Je to většinou outsider, ten, kdo stojí na okraji společnosti, kdo patří k nedostatečně integrovaným nebo minoritním společenstvím.

K tomuto jevu došlo, když se začalo v masmédiích upozorňovat na „romskou kriminalitu“, prostituci, na využívání sociálních dávek Romy atd. Bez pokusu o pochopení a vysvětlení jsou některé negativní případy zobecňovány na celou romskou populaci. Vysoká nezaměstnanost Romů, která je také skandalizována, je způsobena jejich nekvalifikovaností, jejíž příčiny jsou patrné v minulosti, ale zároveň je důsledkem neochoty podnikatelů Romy zaměstnávat, k čemuž přispěly právě protiromské informace v masmédiích.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Využívání sociálních dávek

Teprve v uplynulých několika desetiletích se v romské společnosti objevil zvyk využívat pomoci státních institucí a zříkat se tím vlastní zodpovědnosti. Co k tomu vedlo? V organizačně složitě a technologicky pokročilé společnosti Romové ztratili tradiční příležitosti k obživě. Kromě toho byla v období socialistické asimilace jakákoli samostatná aktivita potlačována. V té době navozená závislost na vnějších sociálních podporách ničí pud sebezáchovy a vede k nezodpovědnosti. Jedním z hlavních podnětů byl tlak vnějších zásahů, jejichž cílem bylo narušit a rozbít tradiční romské rodinné vazby. Současně s tím se uvnitř komunity začaly objevovat deviace, které byly v historii etnika neslychané.

Romské děti v dětských domovech

Jedním z nejhorších důsledků narušení tradičních vazeb v rámci famelija je poměrně velký počet romských dětí umístěných v dětských domovech. Je to nečekaný jev,

srovnáme-li současný stav s dřívějšími zkušenostmi s romskou matkou, kterou bylo obtížné přimět, aby svěřila dítě jen na několik dní do nemocničního ošetření.

V minulosti se romská rodina dobrovolně svých dětí nikdy nevzdala. Příbuzní se postarali i o sirotky. V praxi sociální politiky socialistického režimu bývalo obvyklé řešit „problémy s romským etnikem“ vytrháváním romských dětí z jejich vlastního prostředí, z rodin. „Sociální pracovníci“ měli často na zřeteli především vnější znaky rodiny, mnoho dětí bylo například přeřazováno do kojeneckého ústavu ne proto, že by je matka po porodu opustila, ale z důvodu hygieny a péče o novorozence v romské rodině, kterou sociální úředníci shledali nevyhovující.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Násilným odebíráním dětí se přispělo k rozkladu romské rodiny a k narušení etických norem. Matka se postupně začala zbavovat své odpovědnosti. Zpočátku matka a rodina ztrátou dětí trpěla, později vše začalo být vnímáno jako „osud“, kterému se člověk nemůže postavit. Zodpovědnost, která je lidem násilím odebírána, se vytrácí. Někteří Romové si začali na dětské domovy zvykat jako na instituci zaopatřovací, která je milá gádžům, milá vyšší síle – osudu.

Rozbít a vyvrátit tradiční normy romské společnosti trvalo několik generací. Ale vybudovat nové sociální regulátory, to vyžaduje delší čas, hodně práce a trpělivosti.

Kriminalita

Etnické minority obecně mají často ve společnosti méně výhodné postavení (odmítání členy majority, nepříznivé postavení ve společnosti, nižší vzdělání, větší míra nezaměstnanosti, bydlení ve znevýhodněných lokalitách, nižší příjmy; celkově nižší sociální statut), které s sebou nese řadu kriminogenních faktorů. Kriminalita minorit je rovněž uměle zvyšována např. tím, že jejich členové jsou pod větším „dohledem“ policie i občanů, a proto se ve zvýšené míře o jejich trestné činnosti ví, jsou častěji odsuzováni do vězení (také proto, že mají méně peněz na dobrou právní výpomoc, někdy i méně motivace si ji obstarat), výrazněji se jeví jako pachatelé, častěji páchají méně promyšlenou a snáze odhalitelnou trestnou činnost, což platí zejména o Romech. I když páchají proporcionálně vyšší kriminalitu než majoritní populace, nevyjadřuje to jejich etnicko-psychologickou charakteristiku, ale v první řadě je to záležitost sociologická a sociálně-psychologická. Některé výzkumy ukázaly, že míra kriminality členů minorit a těch členů majority, kteří měli s nimi srovnatelně nízké sociální postavení, byla obdobná. (Moulisová, 2001)

Asimilace

Násilná asimilace, jejímž cílem bylo Romy rozptýlit, aby se více a rychleji přizpůsobili Čechům, byla prováděna bez ohledu na kulturu a sociální strukturu romské společnosti, což vedlo k rozkladu tradičních norem i k mnoha osobním tragédiím. Přestože některé zásahy byly míněny jako „pomoc“, měly negativní dopad na romskou komunitu, pokud byly plánovány a prováděny pouze z pozice majoritní společnosti. Je důležité si uvědomit, že i „dobře míněná pomoc“, která je poskytována necitelně,

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

může mít zhoubné důsledky, jestliže vede k oslabení důvěry ve své vlastní síly. Proto by klíčovou roli při řešení „svých problémů“ měli hrát sami Romové.

Vnitřní uspořádání romské společnosti i její postavení ve společnosti majoritní výrazně ovlivňuje vztah Romů ke světu. Romové tradičně netvoří „národ“, který by se snažil „přeměnit“ svět podle svých představ. Po celé generace byli v majoritních společnostech přesvědčováni, že jsou méněcennou skupinou, o ničem nerozhodovali, ani sami o sobě. Podobně jako mnoho etnických minorit na celém světě procházejí dnes i Romové sebeidentifikačním hledáním.

Strach z neznámého

Tak jako je nezbytná určitá proměna ze strany Romů, tak je nevyhnutelná změna myšlení a chování české veřejnosti. Odpovědnost, kterou s sebou přináší dominantní postavení majority, je větší než výhody této převahy. Především je důležité nahradit předpojatost skupinového postoje skutečným poznáním. Vnitřní životní zkušenost většiny a menšiny je rozdílná a neporovnatelná. Pohled Romů na svět je jiný než pohled Čechů. Jiný je i jejich vztah ke skutečnosti. Proč je kulturní odlišnost tak často vnímána jako něco negativního, jako nebezpečí? Je hlavní příčinou strach? Strach z neznámého? Strach je pro člověka velice užitečný, pokud nás nutí k pozornosti a bystří naše smysly v okamžiku nebezpečí. Je však velice nebezpečné být paralyzován bezdůvodným strachem. Je na čase si uvědomit, že je nutné poznávat různé kultury a různá společenství. Je to jediný způsob, jak hlouběji uchopit a artikulovat sebe sama, svoji vlastní kulturu a civilizaci. Veškerým poznáním si rozšiřujeme a osvojujeme nějaké další rozměry, rozměry sebe sama, té zkušenosti, která se nám nabídla.

Co přinesl Romům závěr 20. století v České republice

Text 2.4.A

Několik bodů k zamyšlení

- Rasismus ze strany majority – mnohdy vedoucí k permanentnímu stresu, strachu vyjít z domu, strachu, zda se moje děti vrátí domů v pořádku.
- Emigraci – ve valné většině je zapříčiněna právě všudypřítomným rasismem.
- Výraznou většinu majority romské problémy nezajímají nebo o nich vůbec neví, na Romech vidí výhradně negativní stránky.
- Obtížnou možnost získat práci, a to i v případě, kdy vzdělanostní a další předpoklady mám. Dlouhodobá nemožnost získat práci pak vede k „návyku“ na sociální dávky a k pocitu, že jinak to ani nemůže být.
- Přes určité pokroky nenastalo významné zlepšení vzdělanostní úrovně etnika, drtivá většina romských dětí navštěvuje zvláštní školu, mnohé z nich jen proto, že chápou svět jinak než ostatní děti a neovládají perfektně češtinu.
- Podivný zákon o občanství – tady jsem se narodil, ale jsem občanem státu, na jehož území jsem nikdy nebyl.
- Silné narušení, v některých případech až rozpad tradičního systému hodnot, nepsaných pravidel, přirozených autorit – po roce 1948 patrná snaha o likvidaci Romů nikoliv fyzicky, ale jako etnika. Tento útok je daleko zákeřnější, neboť směřuje do nitra romských komunit a zevnitřku je účinně rozkládá, směřuje na duchovní podstatu romské etnické skupiny.
- Prostituci, v tradiční romské komunitě věc nevídanou.
- Výrazný podíl na kriminalitě, a to proti minulosti i na kriminalitě těžké.
- Drogovou závislost, narkomanií dětí, gamblerství na automatech. Romští dealaři jsou i mezi docela malými dětmi.
- Vzniklo mnoho různých romských seskupení, politických, kulturních a dalších. Často se spolu hádají a jejich problémům občas není příliš rozumět.
- Ztrátu vlastní kultury, postupné upadání (zřikání se) jazyka.
- Definitivní ztrátu a odmítnutí tradičních řemesel, kromě muzikanství.
- Byl k nám úspěšně importován systém úžernictví – půjčování na stoprocentní úrok mezi Romy navzájem.
- Razantní změna systému bydlení z tradičního na moderní nebyla u značné části etnika úspěšná, úroveň bydlení zůstává u této skupiny velmi nízká. Vznikla novodobá ghetta typu Matiční ulice v Ústí nad Labem nebo sídliště Chánova v Mostu.
- Část komunity zůstává na velmi nízké sociální úrovni, mnoho rodin žije na úrovni naprosté chudoby. Tento stav pak velmi často vede k neschopnosti pečovat o vlastní potomky, romské děti jsou pak se souhlasem rodičů umísťovány v dětských domovech. Opět se jedná o situaci v tradiční komunitě nepředstavitelnou.

Co přinesl Romům závěr 20. století v České republice

Text 2.4.B

Několik bodů k zamyšlení

- Svobodu – pokud chci a mám dost pevné vůle, mohu dokázat vše, co si usmyslím, mohu studovat, kde chci, a cestovat, kam chci.
- Romové jsou uznáni za národnostní menšinu, Ústava jim tak garantuje všechna práva a povinnosti z tohoto statutu vyplývající (včetně dotací na menšinový tisk, možnost založit romskou školu, možnost používat výhradně romštinu v úředním styku apod.).
- Vzniklo hodně romských organizací, které pomáhají udržovat a dále pěstovat romskou kulturu, pravidelně probíhají festivaly.
- Další romské organizace se věnují osvětě a vzdělávání (např. Romská střední škola sociální v Kolíně, Evangelická akademie v Praze).
- O romské problémy se pravidelně zajímá vláda (vznikla meziresortní komise pro otázky romského etnika jako poradní orgán vlády), na okresních úradech působí romští poradci, na problémy romské komunity u nás často poukazují naše i mezinárodní organizace na obranu lidských práv.
- Objevila se řada romských politiků a dalších aktivistů, kteří se dokáží razantně postavit za romskou věc, vznikly i romské politické strany.
- Stále větší počet „gádžů“ si uvědomuje, že problémy romské komunity jsou palčivé nejen pro Romy, ale i pro majoritu, a snaží se proto Romům účinně pomáhat.
- Vzniklo několik škol, které se dokáží romským dětem skvěle věnovat, vzdělávat je při respektování jejich etnicity (např. škola P. Pittera v Ostravě), na většině těchto škol působí romští pedagogičtí asistenti.
- Stovky Romů studují dnes střední školu, mnozí z nich i vysokou školu, na jejich studium přispívají některé nadace (např. Open Society Fund Praha).
- Sehnat práci je stále obtížnější, ale je tu možnost rekvalifikačních kurzů. Sociální dávky jsou nastaveny tak, že při šetrném hospodaření se z nich dá vyžít.
- Romštinou už se sice dnes v mnohých domácnostech nemluví, ale romština a romistika se dnes vyučují na několika středních i vysokých školách.
- Vznikl romský slovník, vychází několik romských periodik, vyšlo několik knih v romštině. Probíhají soutěže ze znalosti romštiny mezi dětmi. Romové dnes pracují i v hlavních médiích (včetně hlavního zpravodajství ČT), vytvářejí své vlastní pořady v rozhlase i v televizi.

Hádanky

Cíle

studenti

- chápou, že hádanky jako univerzální slovesný útvar poskytují vhled do estetického a morálního světa specifické kultury
- znají vybrané romské hádanky
- uvědomují si podobnosti a rozdíly romských a českých hádanek
- jsou schopni a ochotni ocenit romskou slovesnost

Velikost skupiny

studenti pracují každý sám

Čas

30–40 minut

Pomůcky a příprava

- kopie Hádanek (Listy I. a II.) pro každou skupinu

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do skupin po 4 a sdělte jim, že se bude jednat o soutěž v hádankách. Můžete přidat vysvětlení, že se jedná převážně o hádanky romské, které poskytují zajímavý vhled do světa Romů a jejich slovesnosti.
2. Rozdejte každé skupině kopie listů I a II a zadejte studentům následující úkoly.
 - *Pokuste se uhodnout co největší počet hádanek.*
 - *Na listu II jsou hádanky ve dvou sloupcích. Odpovědi na hádanky obou sloupců jsou stejné nebo velice podobné. Pokuste se seřadit hádanky do dvojic podle stejného (či velmi podobného) řešení.*
 - *Na listu II tvoří jeden sloupec hádanky české, druhý hádanky romské. Pokuste se odhadnout, který je který. Zdůvodněte.*
3. Dejte studentům čas k vypracování úkolu.
4. Jasným signálem ukončete studentskou práci. Zástupci jednotlivých skupin prezentují řešení.
5. Prozradte studentům správné řešení a vyhlasejte nejlepší skupinu.

Hádanky

Hodnocení / reflexe

Diskutujte se studenty, jak se podle nich liší české a romské hádanky. (Romské hádanky mají typickou začáteční formuli „mám bratra/sestru“, uvedené české hádanky jsou především díky svému „literárnímu“ zpracování veršované, romské hádanky i vlivem překladu nikoli). Žádejte po studentech vyjádření, jak se jim aktivita líbila, co pro ně přinesla nového či překvapivého, zda se dozvěděli něco o duchovním světě Romů, které hádanky jim připadaly těžké a proč apod.

ŘEŠENÍ HÁDANEK	
List č. I	List č. II
1. vítr	1. ústa, zuby, jazyk
2. srdce	2. sníh
3. hřebík	3. světlo
4. most	4. cibule
5. stárneme	5. tma
6. místo pro další	6. stín
7. oči	7. zvon
8. svíčka	8. zvon
9. mokrých	9. slunce
10. prstýnek	10. stín
11. buben	11. sníh
12. cvoček v botě	12. cibule
13. kapsa	13. noc, den
14. měsíc	14. ústa a zuby

Hádky

Hádky romské

(List I.)

1. Mám takového bratra, bez nohou utíká, bez pusy píská.
2. Když nebije – umírá.
3. Mám bratra, který má jen jednu nohu
a stále jen jeden klobouk nosí.
4. Jde přes vodu, mokrý není.
5. Co děláme všichni najednou?
6. Co udělá každé dítě, když se narodí?
7. Dvě sestry, všechno vidí, jen jedna druhou ne.
8. Mám dcerušku, která vlastní maso ujídá.
9. Jakých ryb je ve vodě nejvíc?
10. Na hlavě má kámen,
v puse prst.
11. Mám takového bratra, když ho biješ – žije,
když nebiješ – mrtvý je.
12. Kdo chodí hlavou dolů?
13. Je ti lehký, když je těžká,
je ti těžko, když je lehká.
14. Mám bratra, který dva týdny roste
a dva týdny se zmenšuje.

Hádky

Hádky z českého i romského prostředí

(List II.)

1. Je malý sklípek,
v něm řada slípek,
červený kohoutek.
2. Letí, letí, křídel nemá,
lehá, lehá, záda nemá,
vrabčí brk je nad něj těžší,
a přec stromům hlavu věší.
3. Metu, metu – nevymetu
nesu, nesu – nevynesu,
až čas přijde, samo vyjde.
4. Sedí panna na hrádkách
v devatero kabátkách
a těm, kdo ji svlečou,
slzy z očí tečou.
5. Třebaže ji lidi
velmi dobře vidí,
když ji vidí, musí říct,
že nevidí vlastně nic.
6. Samo to do jámy vleze,
a kdyby přišlo tisíc koní,
nevytáhnou to,
až to samo vyleze.
7. Mosazné zvíře
v kamenném chlívě,
když se zařehce,
slyšet na čtyři míle.
8. Ruce nemá – bije,
křídla nemá – lítá.
9. Přijde k tobě oknem
a nemůžeš ho vyhodit.
10. Chodí s tebou,
nikdy tě neopustí,
voda ho neutopí, oheň nespálí
a duši nemá.
11. Mám bratra,
co létá – křídla nemá,
sedá – zadek nemá,
(lehá – záda nemá)
kouše – zuby nemá.
12. Mám takovou sestru,
když ji řežu, sama pláču.
13. Černá matka, bílý syn.
14. V jednom červeném domečku,
třicet dva bílých korálků.

Moudrá slova

Cíle

studenti

- znají vybraná romská přísloví
- dokážou vztáhnout romská přísloví k vlastnímu žebříčku hodnot

Velikost skupiny

libovolná

Čas

50–70 minut

Pomůcky a příprava

- kopie „Moudrých slov – přísloví“ pro každou skupinu

Popis / postup

1. Zadejte studentům za domácí úkol napsat **žebříček hodnot a pravidel mezilidského chování a žádoucích lidských vlastností**, které považují v životě za nejdůležitější (pokud nebude zadáním domácí práce, nechejte studentům určitý čas na rozmyšlenou).
2. Společně se studenty vytvořte seznam hodnot a pravidel na tabuli, pokuste se jednotlivé položky seřadit podle důležitosti, kterou jim studenti přiřkládají.
3. Rozdělte studenty do skupin po 4–5, do každé skupiny rozdejte listy s romskými příslovími. Přísloví postihují spektrum životních hodnot.
4. Vedle přísloví napíší studenti stručné vysvětlení, jak přísloví rozumějí, a pokusí se identifikovat životní hodnoty, lidské vlastnosti či pravidla chování, ke kterým přísloví poukazuje. Pro vysvětlení zadání můžete použít příklady:
 - Zůstávej tam, kde se zpívá, ďáblové zpívat nedovedou. – veselost, životní optimismus, chuť do života, láska k životu, k hudbě
 - Činí-li ti jiní dobře, vrať jim stonásobně, činí-li ti zle, svěř je Pánu Bohu. – buď vděčný, važ si pomoci druhých, nebuď mstivý, neber spravedlnost do vlastních rukou
5. Poté, co studenti dokončí práci, diskutujte společně nad jednotlivými příslovími. Snažte se se studenty označit ta přísloví, která poukazují k podobným nebo stejným hodnotám, pravidlům či vlastnostem, jaké jsou napsány na tabuli.

Moudrá slova

Hodnocení / reflexe

Návrhy otázek pro diskusi se studenty:

- *Které přísloví vás nejvíce oslovilo a proč? Které vás nejvíce překvapilo? Je nějaké přísloví, se kterým nemůžete souhlasit? Pokud ano, proč?*
- *Která přísloví jsou podle vás specificky romská a proč? Jaká zkušenost za nimi stojí?*
- *Znáte pro srovnání přísloví, která upozorňují na podobnou hodnotu, ale pocházejí z různého prostředí?*
např.: romské: „Moje místo je tam, kde jsou moji lidé.“ x anglické: „Můj dům, můj hrad.“ Různé pojetí hodnoty domova.
- *Kterým lidským hodnotám – zkušenostem se podle vás přísloví věnují?*
- *Zkuste vyjmenovat ty nejdůležitější kladné vlastnosti a „instrukce“ pro vhodné chování, na která přísloví upozorňují.*
- *Považovali byste vy sami hodnotu, vlastnost či pravidlo chování, ke kterým se přísloví vztahují, za důležité ve svém životě?*
- *Napadá vás nějaký příklad (z okolí, televize, povídky), kdy se někdo choval nebo chová tak, jak žádá některé z přísloví? Proč je to dobré?*
- *Nebo naopak – k jakému záporu vede opačné chování u jednotlivce, ve společnosti? Jak je to v životě?*
- *Je těžké vymezit, co je dobré a co špatné? (Ti, kteří se tímto problémem zabývají, říkají, že ano.) Proč? Existují hodnoty, morální pravidla, která lze univerzálně považovat za dobré? Jaká to podle vás jsou? Jsou některá obsažena i v uvedených příslovích?*
- *Pokuste se z přísloví vybrat ta, která vyjadřují stejné hodnoty, jakých si ceníte ve svém životě vy sami.*

Na závěr můžete studenty seznámit s principy pro chování zpracovanými Britskou humanistickou společností

- 1) mít odpovědnost za své vlastní chování
- 2) hledat pravdu poctivě a s otevřenou myslí
- 3) být čestný a spravedlivý
- 4) mít respekt ke znalostem a zkušenostem druhých
- 5) snažit se o porozumění a spolupráci s lidmi různého původu a přesvědčení
- 6) uznávat, že situace a vztahy jsou jen zřídka ideální a že se na nich musí pracovat
- 7) spíše přispívat ke zdaru života na zemi než z tohoto života pouze čerpat

Moudrá slova

Moudrá slova – přísloví

1. Bůh se projevuje ve všem, jenomže člověk je slepý.
2. Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůř tomu, kdo je sám.
3. Matka není ta, co dítě přivede na svět, ale ta, co je vychová.
4. Proč bych dítě bil, i bez toho ví, že jsem silnější.
5. Zbytečně napomíná opilý otec syna: nepij! – Co dělá velký, dělají malí po něm.
6. Jak si vážíš svých rodičů, tak si budou tvoje děti vážit tebe.
7. Nedobrá žena, která tě miluje jenom v blahobytu,
dobrá žena tě bude mít ráda i v bídě.
8. Neptej se: mám žít nebo umřít? Raděj zpívej.
9. Poctivý člověk nezhodí čest, i kdyby hladu umíral.
10. Mohu-li nakrmit deset lidí, nakrmím i jedenáctého.
11. Kdo má rád jen sám sebe, neví, co je štěstí.
12. Kdo si v blahobytu hledí jen sám sebe, zůstane v bídě sám.
13. Nejsem bohatý tím, co jsem nashromáždil, ale tím, co jsem rozdál.
14. Kdo chce moc jíst, nebude nikdy sytý.
15. Nejvíc se hrbatým posmívají chromí.
16. Kdo chce jenom poučovat, zapomíná se učit.
17. Šťastný, kdo se dovede smát.
18. Sto lidí, sto povah.
19. S romštinou projdeš celý svět, ale romsky si chleba nekoupíš.
20. Kdo sám sobě nevěří, neustále se zlobí na druhé.
21. Nikomu neublížuj – bolest, kterou způsobíš, se vrátí do tvého srdce.
22. Co nedá den, dá rok, co nedá rok, dá čas.
23. Každý má svou pravdu, ale pravou pravdu zná jen Bůh.
24. Rom musí vydržet dvakrát tolik, co gádžo.
25. Gádžo považuje Roma za člověka, jenom když ho vidí v dálce.
26. Kdo je černý, chce být bílý, a kdo je bílý, platí velké peníze za to, aby u moře zčernal.
27. Černý i bílý má červenou krev.
28. Chce-li mě někdo uctít, ať mě uctí jako Roma, a když ne, ať mě nechá na pokoji.
29. Jiný ti může poradit, jiný ti může naznačit cestu,
ale člověka ze sebe můžeš udělat jen ty sám.
30. Nesměj se, když druhého bolí srdce.

Romové v ghettech

Lidé, žijící v izolovaných enklávách na okrajích měst, kde je soustředěna chudina, se postupně adaptovali na život bez zaměstnání a bez perspektivy. Hlavním projevem životního stylu je zejména neefektivní a na přítomnost orientované nakládání s příjmem ze sociálních dávek.

Například placení nájmu nebo energie není vnímáno jako priorita, přinejmenším do doby, kdy za neplacení hrozí postih.

Tím, že města sestěhují několik desítek rodin, ve kterých jsou předpoklady pro formování takovýchto postojů, se problém znásobí. Vznikne místo, v němž všichni obyvatelé tíhnou ke stejným krátkodobým strategiím a vzájemně se v jejich volbě podporují, není zde nikdo, kdo by byl nositelem a příkladem nějaké alternativy.

Situaci dále zhoršují konflikty a nekomunikace mezi rodinami, které zabraňují tomu, aby se objevily mechanismy svépomoci. V těchto lokalitách pak neexistuje sféra či zájem, které by byly jejich obyvateli považovány za společné.

Obyvateli chudinských lokalit se stávají lidé s nejméně příznivými vzdělanostními a profesními předpoklady, a tedy s nejmenšími možnostmi „chytit se a udržet“ v provozu společnosti. Z mnoha různých historických důvodů se právě mezi Romy vyskytuje největší podíl lidí s těmito handicapem.

Téměř ve všech městech pak navíc existuje významná skupina etnických Čechů, kteří neplatí nájem, ale ti se do ghetta dostanou jen výjimečně. Někdy mají lepší možnost vyhnout se postihu nebo si najít nové bydlení, ale většinou s nimi samospráva prostě zachází jinak než s neplatiči s romskou etnicitou. Koncentrace chudoby dostává v očích úředníků a veřejnosti etnickou nálepku: „vypadá to tam tak, jak vypadá, protože jsou to Romové“. Neplacení nájmu, hromadění odpadků nebo dokonce užívání drog je vykládáno jako „romské specifikum“, v řeči nejvynalézavějších populistů dokonce „romská tradice“.

Podle obrazu obyvatel chudinských lokalit si lidé vytvářejí a potvrzují stereotyp „cikána“, a ten pak žije svým vlastním životem v médiích a hospodských řečech, ztěžuje život všem Romům bez výjimky. Zabraňuje vidět a přijímat ty Romy, kteří se do prostředí českých měst bez problémů integrovali.

Výhody stereotypů

Městům tento stereotyp umožňuje zjednodušovat si práci s bydlením romských nájemníků: umísťují je do enkláv pro neplatiče, i když žádnými neplatiči nejsou. Takto umístění Romové se pak obvykle adaptují na život v neplatičské lokalitě, stanou se součástí vyloučeného společenství a tamní atmosféra letargie je pohltí.

Romové v ghettech

Totéž se děje při privatizaci domů, v nichž žijí Romové: nový majitel naloží obvykle stejně s neplatiči i s dobrými nájemníky. Samosprávy tak nejen spoluvytvářejí podmínky pro sociální propad některých svých občanů, ale dokonce přímo vyrábějí bezdomovce a takové nájemníky, které pak mohou označit jako „problémové“ nebo „nepřízpůsobivé“.

V téměř každém chudinském ghettu naleznete lidi, kteří tam vůbec nemuseli být, a i takové, které tam město nastěhovalo v rozporu se zákonem. Nejčastější je případ, kdy město jako majitel domu, který potřebovalo zrekonstruovat, nedodrželo podmínky pro udělování náhradního bytu a nájemníky „uklidilo“ do ghetta.

Lidé v ghettech žijí zcela mimo systém institucí, které jsou pro nás samozřejmé. Pojmy jako právní stát, práva menšin, informační společnost nebo „welfare state“ tu nemají žádný význam. Tito lidé nemají žádný užitek ze svých práv, protože jim zcela chybí nejen základní právní gramotnost, ale dokonce i základní představa, že nějaké právo existuje a že ho lze, byť těžko, vymáhat. Fungování institucí, které zásadním způsobem ovlivňují jejich život, je jim úplně skryto, připomíná magii papírů, kterou nikdy neovládnu. Od státu dostávají sociální dávky. Jinak ale znají jen nevládnou tvář institucí – ty vypínají elektřinu, vystěhovávají z bytu, navrhují ústavní výchovu dětí. Jednání na úřadě se téměř vždy změni v konflikt mezi žadatelem, který každý nepříznivý výsledek – i když odpovídá právu – vnímá jako příklad diskriminace nebo jako rozmar úředníka, a mezi úředníkem, který neumí s nepříjemnými sděleními pracovat a nemá zájem a schopnosti věc žadateli vysvětlit.

Samosprávy, které jsou v tvorbě své bytové politiky autonomní, považují ghetta vesměs za dobré řešení svých krátkodobých problémů s neplatiči a s bydlením sociálně slabých rodin. Neuvědomují si přitom ničivé dopady „ghettoizace“ chudiny, které město na dlouhou dobu postihnou: zakonzervování chudoby a nízké vzdělanosti, nárůst drobné kriminality, šíření užívání drog a prostituce, konflikty mezi obyvateli ghett a jejich okolím, chátrání celých městských čtvrtí.

Když už ale ghetto vznikne, je potřeba zmírňovat problémy spjaté s jeho existencí a s životem v něm. Taková sociální práce musí být založena na vcítění a na detailním pochopení problémů klienta, musí se proto odehrávat na místě, kde klient žije, a ne v kanceláři městského nebo okresního úřadu. Sociální pracovník musí mít na starosti nanejvýš několik desítek rodin a musí mít lidský zájem svým klientům pomoci a schopnost kontrolovat dění v lokalitě nikoliv z pozice síly, ale silou své osobnosti a komunikačních dovedností.

Romové v ghettech

Jsme na začátku

V České republice se model takové sociální práce, orientované na potřeby klienta, prosazuje teprve od začátku devadesátých let, a práce s chudými romskými rodinami je v úplných začátcích. Provozuje ji několik neziskových organizací, jako například brněnský Drom, nebo jednotlivci jako Kumar Vishwanathan v Ostravě. Společnost při ČT Člověk v tísní provozuje tuto službu na 22 místech po celé republice, většinou v severočeských městech. Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity podle těchto vzorů zahájila vlastní program, který nyní zaměstnává kolem padesáti terénních pracovníků, které úkolují samosprávy a okresní úřady.

Pracovník funguje pro společenství vyloučených jako neformální autorita, poradce, průvodce, organizátor. Motivuje rodiny a pomáhá jim k tomu, aby se udržely na „normální hladině fungování“, především aby platily nájem a splácely dluhy. Poskytuje nebo zprostředkovává právní poradenství a pomoc, účastní se jednání s úřady, zmírňuje konflikty mezi klienty a institucemi a mezi klienty navzájem.

Často spolu s dobrovolníky zajišťuje vzdělávání a různé kroužky pro děti. Přitom zásadně motivuje klienty, aby si řídili svůj život samostatně, a snaží se je zapojovat do všech činností, což může změnit jejich subjektivní pocit vykořeněnosti a zbytečnosti.

Pokud se podaří získat ke spolupráci příslušnou samosprávu, mohou se hranice ghetta stát propustnými: sociální pracovník má moc pomoci těm rodinám, které mají kapacitu ghetta opustit, aby tak učinily. Vzhled lokality, školní docházka dětí nebo komunikace s úřady se obvykle zlepšují už po roce činnosti profesionála v místě. Nakonec je ale terénní sociální práce také cestou k tomu, aby se stalo normálním vnímat obyvatele ghett jako živé lidi a ne jako pouhý zdroj problémů či cizorodou skupinu, které je možné připsat kolektivní záporné vlastnosti a provinění.

Romové a sčítání lidu

Bleskový průzkum Amaro gendalos ke sčítání lidu

časopis Amaro gendalos 7–8, 2001, www.dzeno.cz

Několik údajů ke sčítání (výtah)

Jarmila Balážová

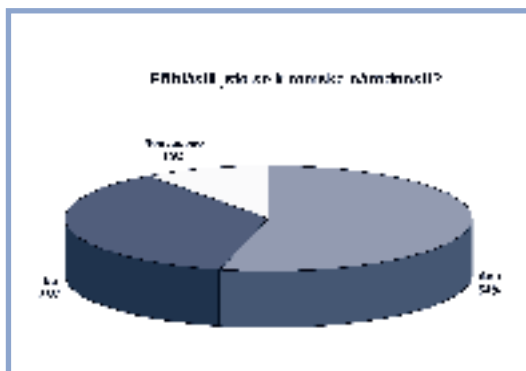
Průzkum se prováděl velmi obtížně, mnoho Romů se bálo a odmítlo dotazníky vyplnit, spojovaly je nesmírné obavy a nedůvěra. Na podobné průzkumy nejsou zvyklí, jakékoliv úřední dokumenty v mnohých z nich vzbuzují strach, nejsou si totiž zcela jisti, zda jim dobře rozumějí, a především – zda je někdo nemůže zneužít.

Dotazníky vyplnilo celkem 119 Romů, z toho 59 žen a 60 mužů. Anonymně odpovídali na šest jednoduchých otázek: 1. Jste muž nebo žena? 2. Kolik vám je let? 3. Myslíte si, že je správné, aby se při sčítání lidu zjišťovala národnost? 4. Přihlásili jste se k romské národnosti, proč? 5. Bojíte se zneužití výsledků sčítání lidu? 6. Proč se podle Vašeho názoru při letošním sčítání lidu přihlásilo k romské národnosti tak málo Romů?

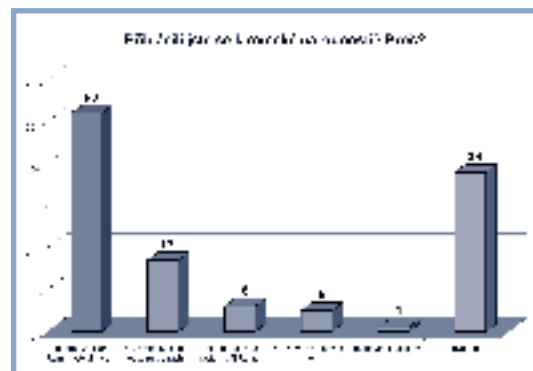
Odpovědi jsme zpracovali do několika grafů. Zarážející jsou výsledky ukazující, kolik lidí se k Romům přihlásilo. Námi zjištěné údaje (54% ano, 36% ne, 10% neuvedeno) se liší od počtu uvedeného Českým statistickým úřadem. Myslíme si, že v našem průzkumu se někteří respondenti styděli přiznat, že se oficiálně za Romy při sčítání nepřihlásili.

Nejčastějšími důvody (v dotaznících pak více zkonkretizovanými) pro odmítnutí romské národnosti byl strach – pramenící z tragických zkušeností z dob minulých, hrůza z rasismu dnešního a touha ukryt se v majoritě.

Přihlásili jste se k romské národnosti?

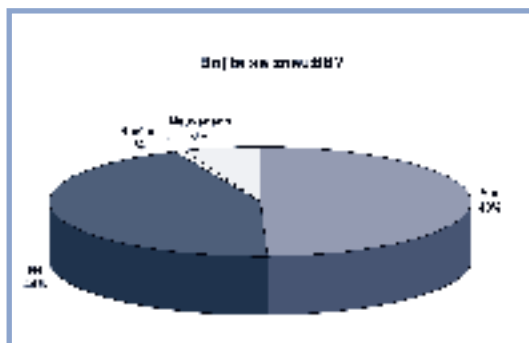

Proč?

Romové a sčítání lidu

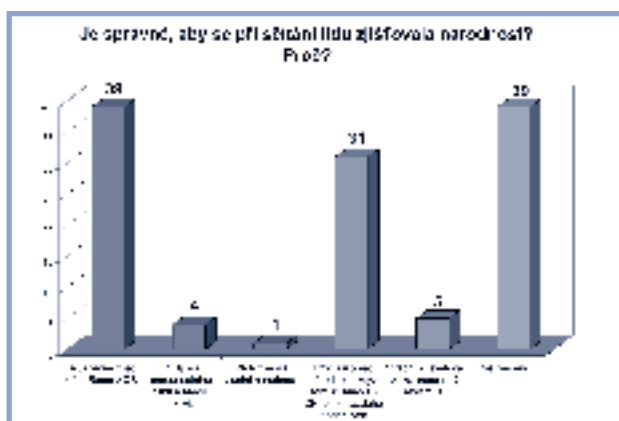
Bojíte se zneužití?

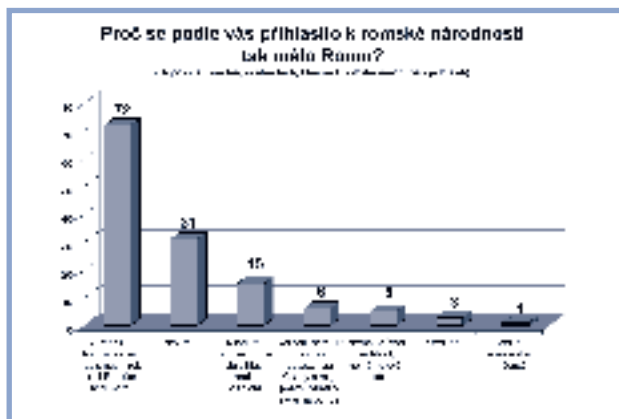
Je správné zjišťovat národnost?

Je správné zjišťovat národnost?

Proč se podle vás přihlásilo k romské národnosti tak málo Romů?

(Odpovídali všichni, včetně těch, kteří se k romské národnosti přihlásili.)

Romové a sčítání lidu

Pravidelně od roku 1950 přijímá OSN mezinárodní doporučení ke sčítání lidu, která obsahují kritéria a znaky pro zjišťování národnostní/etnické skladby obyvatelstva. Jedná se pouze o doporučení, tato kritéria nejsou povinná a především je zdůrazněna vůle národnostních/etnických skupin být sčítány. Samotné zjišťování národnostní struktury obyvatel i způsob, jakým je prováděno, je vnitřní záležitostí jednotlivých států.

Sčítání lidu roku 1991 bylo provedeno v souladu s doporučeními OSN. Byla použita metoda sebesčítání a dotazy byly kladeny na národnost a mateřský jazyk. Poprvé od konce druhé světové války bylo v ČR možno uvést národnost romskou.

V celém období od druhé světové války až do roku 1990 nebyla v ČR romská národnost uznána. Oficiálním důvodem bylo to, že Romové nesplňují některá kritéria definice národa, nemají své vlastní území a hospodářský život. (Stalinská definice národa: Národ je historicky vzniklé společenství lidí, jehož znaky jsou společné území a jeho trvalost v čase, společná řeč, kultura a hospodářský život). Zajímavé přitom je, že v bývalém Sovětském svazu a jiných zemích socialistického bloku byla romská národnost ve sčítání uváděna. V bývalém Československu byli Romové, příslušníci poměrně početné a výrazné skupiny, nuceni se hlásit pouze k oficiálně uznaným národnostem: české, slovenské, ukrajinské, ruské, polské, maďarské a německé nebo byli zahrnuti do skupiny „ostatní národnosti“. Od roku 1947 však probíhaly speciální soupisy Romů jakožto sociální skupiny. Při sčítání lidu v roce 1970 a 1980 byl také proveden zvláštní soupis Romů, kdy příslušnost k romské národnosti zapsal sčítací komisař bez vědomí sčítaných osob.

Uznání romské národnosti v roce 1990 bylo ze strany romských představitelů považováno za vyřešení jednoho z klíčových problémů postavení Romů a jejich politické situace v rámci ČR.

Možnosti přihlásit se při sčítání lidu v roce 1991 k národnosti romské však využila pouze část Romů z odhadovaného celkového počtu 250–300 tisíc v ČR.

Ve společenských vědách nejsou z mezinárodního hlediska pojmy jako „národ“, „národnost“, „etnická skupina“ apod. jednoznačně definovány. Tato nejednotnost může vést i k odlišnému chápání terminologie a definic ze strany občanů.

Někteří nerozlišují národnost a státní příslušnost nebo tyto pojmy vnímají jinak.

I v rámci Evropy se obsah pojmu *národnost* mění od regionu k regionu. Lidé, které Češi považují národnostně za Angličany, Iry, Skoty nebo Welšany, uvádějí jako svou „nationality“ „British“. Podobně příslušníci frankofonního společenství, kteří jsou rozličného etnického původu. Analogická je situace, kdy etnický Rom uvede jako svou *národnost* národnost českou, což souvisí s vnímáním „češství“ jakožto principu občanství – „žiji v Čechách: jsem Čech“.

Romové a sčítání lidu

Pojem *národnost* není totožný s *etnickým původem* a není univerzální. Je odvozen od koncepce moderního národa, která se na konci 18. století začala v Evropě prosazovat jakožto politická zbraň. Většině lidských kultur není tento koncept vlastní, příslušníci různých kultur pojem *národnosti* zařadili do svého pojmového světa poměrně nedávno. Češi v nacionálních termínech uvažují již minimálně 150 let, a proto jim „mít národnost“ nebo „být nějaké národnosti“ připadá naprosto samozřejmé. Ale česky mluvící sedlák v 18. století, před konstituováním moderních národů, by měl pravděpodobně velké obtíže, kdyby byl dotázán, zda se hlásí k „české národnosti“. Pro mnohé Romy tudíž může otázka po jejich národnosti znít dost podivně. Odpoví pak na ni tak, jak odpovídáme na každou nejasně položenou dotazníkovou otázku, tj. podle principu „co ode mne asi tazatel očekává“.

To, že pojem *národnosti* není pro někoho vlastní a není jím tudíž přijat a použit tak, jak si přáli autoři sčítacího listu, je tedy potřeba přijmout jako *autentický znak jeho kultury*.

Někteří Romové se na základě historických zkušeností brání jakékoli evidenci, obávají se postihu, který v minulosti často po soupisu následoval. Sčítání Romů (nebo „Cikánů“ vzhledem k ignoranci terminologii úřadů v minulosti) v mnoha případech předcházelo diskriminačním opatřením.

Níže uvedený výsek z historie společně s příklady přímého dopadu na život a mentalitu Romů a Sintů doporučujeme ke zprostředkování studentům.

Soupis „cikánů a osob žijících po cikánsku“ v září 1925 předcházel zákonu „O potulných Cikánech“ č. 117/sb. z roku 1927 (viz příloha Kapitoly z dějin Romů, s. 43).

V období druhé světové války bylo v protektorátu Čechy a Morava využito evidence kriminální ústředny v Praze, za Cikány byly pokládány všechny osoby, jimž byla na základě zákona z roku 1927 vystavena cikánská legitimace.

V roce 1935 vešly v platnost Norimberské zákony, které omezovaly občanská a lidská práva nejen Židů, ale i dalších skupin obyvatel, mezi nimi i Romů.

Teoretickému zdůvodňování proticikánských opatření vycházeli ochotně vstříc mnozí stoupenci rasistických názorů. Významné místo mezi nimi zaujal doktor filosofie a medicíny Robert Ritter, který stál od roku 1937 v čele Výzkumného ústavu pro rasovou hygienu a biologické vyšetřování obyvatelstva při Říšském ústavu zdraví. Ritter se spolupracovníky se zabýval „výzkumy“ k podchycení a zhodnocení veškeré romské a sintske populace v Německu, ze Sudet a tzv. východní Marky (Rakouska). Jeho asistentkou byla Eva Justin,

Romové a sčítání lidu

dokázala si získat důvěru Sintů a Romů, dokonce dostala romské jméno, říkali jí Loří Čhaj – Červené Děvčátko. Rasový výzkum poskytoval zdánlivě „vědecké“ zdůvodnění k zostřování starých a vydávání nových protiromských nařízení.

V červenci roku 1942 bylo na celém území Protektorátu provedeno sčítání „cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánsku“, celkem bylo registrováno 11 886 osob. Celkový počet lidí označených jako „cikáni a cikánští míšenci“ byl 6 500, téměř všichni byli v průběhu dalšího roku deportováni do koncentračních táborů. Cikánský tábor v Auschwitz II-Birkenau se stal největším pohřebišťem evropských Romů, zahynulo v něm 19 833 mužů, žen a dětí, mezi nimiž bylo téměř 5 000 obětí z českých zemí.

Tato tragická historická zkušenost s evidencí a výzkumy otřásla důvěrou etnické skupiny **Sintů** k neromské majoritní společnosti natolik, že dala vzniknout novému společenskému požadavku – kdo by se snažil vlastní komunitu zviditelnit, hrozí mu sankce v podobě ostrakizace ze strany ostatních Sintů. Takový člověk se stane – odsouzeným do vyhnanství. A izolace je pro členy minority trestem nejbolestnějším. Mechanismus sociální kontroly v podobě vyhoštění po porušení platných společenských norem samozřejmě existoval ve společnosti Sintů již dříve. Imperativ utajení je však spjatý až s holocaustem. Sintí před Neromy utajují i svůj jazyk.

Romové a sčítání lidu

V říjnu 1958 byl schválen zákon č. 74/1958 Sb. „**O trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob**“. Kočovných Romů bylo v té době na území ČSSR 5,3% z celkového množství Romů. Směrnice Ministerstva vnitra z prosince 1958 však umožňovala do kategorie kočovníků zahrnout i Romy migrující z důvodů pracovních, či slovenské – tradičně usedlé, kteří odešli za prací do Čech a občas se vraceli na Slovensko za zbytkem rodiny.

Ve dnech 3.–6. 2. 1959 byl zákon uveden do praxe. **Během těchto dnů byl proveden soupis všech „kočujících osob“, evidované rodiny a skupiny Romů byly přinuceny zůstat na místech, kde byly do soupisu zahrnuty. Příslušné národní výbory byly pověřeny postarat se o jejich usazení – zajistit ubytování, zaměstnání, umístit děti do škol. Kočovným olašským Romům byli odebráni či postříleni koně, od vozů sundána kola. Mnohým rodinám se ještě mnoho let po realizaci tohoto zákona nedostalo jiné možnosti bydlení než vůz bez kol postavený na místě zadržení.**

Do soupisu bylo zahrnuto celkem 46 500 lidí nad patnáct let, z toho naprostá většina Romů. Všichni, kteří měli ve svých osobních dokladech zápis, že patří mezi evidované „kočovníky“, nadále podléhali zvláštnímu režimu. Bez svolení národních výborů například nesměli změnit práci ani trvalé bydliště, a to ani v případě, že důvodem bylo sloučení rodiny, těžká nemoc nebo invalidita. Situaci Romů v roce 1959 dobře ilustruje vzpomínka R. Dzurka Jak mě vzali do soupisu (s. 189).

To, že Romové v ČR úředně nedeklarují romskou národnost, může být způsobeno také tím, jak jsou přijímáni majoritou. Mnozí nechtějí být za Romy považováni vlivem rozšířeného, i když netransparentního rasismu a xenofobie v české společnosti a časté osobní zkušenosti s diskriminačním jednáním.

Jedním z ukazatelů společenské atmosféry mohou být statistické průzkumy veřejného mínění, přestože se o jejich přesnosti nepřestává pochybovat, jistý obrázek nám poskytují.

Centrum pro výzkum veřejného mínění sleduje vývoj vztahu obyvatel České republiky k lidem jiné národnosti pravidelně a každý rok klade lidem stále stejné otázky. V roce 1991 uvedla polovina Čechů, že cítí osobní nevráživost k lidem jiné rasy, tři z pěti dotázaných souhlasili s tím, že na Romy platí jediné hrubá síla – o osm let později, v roce 1999, takový názor zastávali dva z pěti Čechů. Přestože lidé v Česku pociťují vůči Romům rasovou nevráživost vůbec nejčastěji, zároveň cítí, že jejich podmínky pro život nejsou rovnocenné v porovnání s majoritní částí společnosti, přiznávají, že Romové mají obecně obtížnější podmínky pro život. Z výzkumů vyplývá, že negativní postoje vůči Romům nejčastěji vznikají na základě jednotlivých událostí, které lidem zprostředkovávají média.

Romové a sčítání lidu

Přestože výsledky výzkumů naznačují, že mnozí obyvatelé v ČR jsou, pravděpodobně díky větší informovanosti, tolerantnějšími, stále je ještě těžké být v Čechách „jiný“.

Podle 56% obyvatel ČR mají Romové horší podmínky při přijímání do zaměstnání, 1/3 lidí soudí, že jsou na tom Romové hůře při získávání kvalifikace.

V případech vážných přestupků s rasistickými motivy probíhají soudy často pomalu a nejasně.

Útoky na cizince a příslušníky menšin (vybrané případy)

převzato z článku:

Martin Šimáček: *Nevraživosti mezi lidmi zvolna ubývá*. MF DNES, 9. srpna 2001. (zkráceno)

Únor 1991 – V Klatovech zaútočila skupina místních občanů na rodinu romských usedlíků a po tří denním pogromu ubili Roma Emila Bendíka.

Srpen 1991 – V Jičíně na Jičínsku utýral dvaadvacetiletý příslušník hnutí skinheads šestiletého romského chlapce.

Září 1993 – Skupina skinheadů v Písku napadla tři Romy. Při útoku utonul Tibor Danihel v řece Otavě.

Říjen 1994 – Ve stanici metra Želivského v Praze napadli skinheadi Etiopana a těžce jej zranili. V lednu 1995 pak na Žižkově napadli Arména.

Květen 1995 – Čtyři sympatizanti hnutí skinheads brutálně napadli Roma Tibora Berkiho v jeho bytě ve Žďáru nad Sázavou. Berki později zemřel v nemocnici na následky zhmoždění mozku.

Listopad 1997 – Osmnáctiletý skinhead zavraždil v Praze dvěma bodnými ranami nožem súdánského studenta.

Únor 1998 – Dva muži ve Vrchlabí na Trutnovsku hodili do Labe šestadvacetiletou Romku. Utonula.

Březen 1998 – V Prostějově zkopali dva mladíci afrického lékaře z místní nemocnice.

Květen 1998 – Neznámý skinhead bodl na stanici metra v Praze-Hájích do ledvin devětadvacetiletého Alžířana.

Květen 1998 – V Orlové na Karvinsku zůstal po útoku skinheadů ležet Rom Milan Lacko uprostřed silnice, kde jej přejelo projíždějící auto.

Srpen 1999 – Skupina skinheadů zbila na diskotéce v areálu Plumlovské přehrady na Prostějovsku skupinu vietnamských vysokoškoláků.

Duben 2001 – Čtrnáctiletého francouzského školáka černé pleti, který navštívil Česko, napadl ve Šternberku na Olomoucku sedmnáctiletý rasista.

Romové a sčítání lidu

Duben 2001 – Dva neznámí muži napadli indického studenta Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a zranili ho na hlavě.

Květen 2001 – Dva mladí Češi napadli v Praze 1 sedmadvacetiletého turistu z Tchaj-wanu a dva Alžírany ve věku 29 a 31 let. Útok měl podle policie zjevně rasistický podtext.

Červenec 2001 – Na diskotéce ve Svitavách ubodal dvaadvacetiletý skinhead třicetiletého Roma.

Vědomí sounáležitosti s určitým etnikem, jisté komponenty, které získávají děti od svých rodičů, to vede k sebeidentifikaci – „jsem Rom, Čech, ...“. Etnická identita má i emocionální charakter, a jelikož jsou Romové většinou české společnosti vnímáni negativně, i tento faktor může být příčinou, proč nemají potřebu deklarovat romskou národnost „úřední cestou“.

Ale nejen Romové, i představitelé dalších jinojazyčných menšin v ČR uvedli při sčítání lidu v roce 2001 českou národnost. Může to být způsobeno nelehkým vývojem majoritní společnosti v ČR, potýkající se s vlastní identitou a nevytvářející pocit bezpečného prostředí pro otevřenou sebeidentifikaci s minoritní skupinou. V průběhu nedávné doby i současnosti bylo např. na půdě parlamentu (Republikáni), zákonem o občanství ČR nebo různými osobnostmi veřejného života zpochybňováno postavení Romů ve společnosti apod.

Výsledky sčítání lidu by v žádném případě neměly být využívány účelově. Nízký počet Romů, hlásící se při sčítání lidu k romské národnosti, se stává populistickým argumentem proti oprávněnosti některých požadavků romské komunity (viz článek). Výsledky sčítání lidu a úředně deklarovaná česká národnost však nezpochybňují existenci romské identity, romských kulturních specifik, romského jazyka, a tedy ani společenskou potřebu aktivního a konstruktivního řešení problémů vyplývajících ze soužití majority a minorit.

Romové a sčítání lidu

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin

(pro ČR vstoupila v platnost 1. 4. 1998)

Oddíl I., článek 3

1. Každý příslušník národnostní menšiny má právo svobodně si zvolit, zda chce či nechce být za takového příslušníka považován, a žádná nevýhoda nesmí vzejít z této volby nebo z výkonu práv s ní spojených.
2. Příslušníci národnostních menšin mohou vykonávat práva a požívat svobod, vyplývajících ze zásad zakotvených v této rámcové Úmluvě, jednotlivě, jakož i společně s jinými.

Připomeňme si také **práva národnostních a etnických menšin**, která jsou zajištěna Ústavou.

Ústava ČR – Listina základních práv a svobod, Hlava třetí

Článek 24

Příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu.

Článek 25

- (1) Občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích. Podrobnosti stanoví zákon.
- (2) Občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám se za podmínek stanovených zákonem zaručuje též
 - a) právo na vzdělání v jejich jazyku,
 - b) právo užívat jejich jazyka v úředním styku,
 - c) právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.

Jak dopadlo sčítání lidu?

Cíle

studenti

- znají výsledky posledního sčítání lidu
- znají počet Romů žijících v ČR a počet Romů, který se při sčítání přihlásil k romské národnosti
- dokážou vyjmenovat možné důvody, proč se Romové k romské národnosti nepřihlásili
- rozlišují mezi termíny „národnost“ a „státní příslušnost“

Velikost skupiny

libovolná

Čas

35–50 minut podle délky diskuse a počtu skupin

Pomůcky a příprava

- kopie tabulky Národnost v ČR
- tabule, křída

Popis / postup

1. Rozdejte studentům kopie tabulky Národnost v ČR a pokuste se společně odpovědět na následující otázky:
 - *Myslíte si, že od roku 1991 do roku 2001 v ČR fyzicky ubylo obyvatel, kteří se při sčítání lidu v roce 1991 hlásili k národnosti moravské, slovenské, německé, polské, romské?*
 - *Myslíte si, že během deseti let fyzicky přibylo obyvatel české národnosti o 1 milion, když v současné době patří česká populace ke společnostem s nejnižší úrovní porodnosti (průměrný počet dětí na jednu ženu se pohybuje kolem 1,2 a nezaručuje prostou početní obnovu populace)?*

Jak dopadlo sčítání lidu?

- *Odpovídá skutečný počet Romů v ČR výsledkům sčítání?*
- *Pokles lidí, hlásících se k moravské národnosti, souvisí se změnou stranické politiky – se zánikem regionálních moravistických stran.
Jaké další příčiny vás napadají?*
- *Souhlasili byste s tím, že jinojazyčné národnostní menšiny (Slováci, Němci, Poláci, Romové) se ke své národnosti nehlásí, protože je lepší být skrytý v davu Čechů?*
- *Jaký je rozdíl mezi národností a státní příslušností?*
- *Co si představujete pod pojmem národnost? Musí „být Rom“ automaticky znamenat „být romské národnosti“? Je například příslušník kmene Oglala, jednoho ze sedmi poradních ohňů lakotského kmenového svazu, „oglalské“, „lakotské“, „indiánské“ nebo „americké“ národnosti?*

2. Rozdělte studenty do skupin po 5. Úkolem každé skupiny bude pokusit se najít odpovědi na následující otázky, odůvodnit je a připravit dvouminutovou prezentaci výsledků své práce.

Pokuste se najít alespoň 3 důvody, proč se tak málo Romů přihlásilo k romské národnosti. Zapisujte na papír a odůvodněte je. Pokuste si představit možné „výhody“ a „nevýhody“ přihlášení k romské národnosti. Které převažují? Odůvodněte.

3. Vyzvěte jednotlivé skupiny, aby prezentovaly své odpovědi. Výsledky heslovitě zapisujte na tabuli.

Jak dopadlo sčítání lidu?

Hodnocení / reflexe

Reflexe spočívá v diskusi nad výsledky práce jednotlivých skupin.

- *Které důvody se nejčastěji objevovaly?*
- *Myslíte si, že příčinou nízkého počtu lidí, kteří se k romské národnosti přihlásili, mohl být strach z rasismu, obava o svou bezpečnost? Mohla být důvodem špatná historická zkušenost (v minulosti bylo soupisů romských obyvatel několikrát zneužito ke genocidě či diskriminačním opatřením)?*
- *Myslíte, že je důležité rozdělovat občany ČR podle národnosti? Proč? Byli byste ochotni souhlasit s tvrzením „Žiji v české republice – jsem Čech!“? Proč ano, proč ne?*
- *Je možné na základě dobrovolného přihlášení / nepřihlášení k národnosti zpochybňovat kulturní specifika některých minorit? Zpochybňuje nějak nízký počet lidí, kteří se k romské národnosti přihlásili, počet Romů žijících v ČR? Je například vaše „češství“ závislé pouze na tom, jak jste vyplnili kolonku ve sčítacím dotazníku, nebo si myslíte, že se můžete hlásit k jiné národnosti a zůstat Čechem?*
- *atp.*

Závěrečná diskuse je nejdůležitější částí uvedené aktivity, věnujte dostatek prostoru a pozornosti jejímu průběhu. Výsledky studentské práce konfrontujte s údaji z Informací pro učitele.

Variace / pokračování

Jako doklad některých příčin můžete použít kopie textů Jak mě vzali do soupisu (viz str. 189) a Útoky na cizince a příslušníky menšin (viz str. 178). Práci s těmito texty je možné pro studenty koncipovat jako samostatné aktivity, pokud to učitel uzná za vhodné.

Jak dopadlo sčítání lidu?

NÁRODNOST V ČR (Český statistický úřad)

Národnost	k 3. 3. 1991		k 1. 3. 2001	
	absolutně	v %	absolutně	v %
Obyvatelé celkem v tom podle národnosti	10 302 215	100,0	10 292 933	100,0
česká	8 363 768	81,2	9 270 615	90,1
moravská	1 362 313	13,2	373 294	3,6
slezská	44 446	0,4	11 248	0,1
slovenská	314 877	3,1	183 749	1,8
německá	48 556	0,5	38 321	0,4
polská	59 383	0,6	50 971	0,5
romská	32 903	0,3	11 716	0,1
ostatní a nezjištěno	75 969	0,7	353 019	3,4
Počet cizinců s trvalým nebo dlouhodobým pobytem na území ČR: 104 884 osob.				

Pozn.: Při sčítání v roce 2001 bylo umožněno uvést dvojí státní občanství. V těchto předběžných výsledcích je zahrnuto pouze jedno (uvedené na prvním místě).

Ve Zprávě o situaci romské komunity v České republice (která byla schválena vládou ČR dne 29. 10. 1997, usnesení č. 686) je uveden kvalifikovaný odhad 160 000–200 000 Romů žijících v ČR. To znamená, že přibližně 95% Romů při sčítání lidu v roce 2001 romskou národnost neuvadlo.

Co se dozvíme z textu?

Cíle

studenti

- dokážou kriticky analyzovat text
- umějí odhalit manipulativní charakter mediálního textu
- jsou schopni objevit xenofobní názory

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křída
- kopie textu 2.5

Popis / postup

1. Rozdejte studentům kopie textu 2.5 Tomáše Svobody Placené obavy českých Romů a sdělte jim, že cílem aktivity bude podrobná kritická analýza tohoto článku.
2. Vyzvěte studenty, aby si článek pozorně přečetli, a potom zodpověděli dotazy, které jim zadáte. Otázky na tabuli nepište najednou, ale postupně: další dotaz / úkol zapisujte až ve chvíli, kdy studenti zpracovali předchozí.

Otázky / úkoly pro studenty:

- *Jaký na vás článek udělal dojem po prvním přečtení? Je napsán kultivovaně? Souhlasíte s ním?*
- *Pokuste se shrnout, co chtěl autor říci, do 1–2 vět.*
- *Najděte místo, kde autor zdůvodňuje, proč se Romové nepřihlásili k romské národnosti, a vypište ho. Položil si autor otázku, proč se Romové nepřihlásili k romské národnosti?*
- *Shrňte, jaký má článek účinek na čtenáře.*

Co se dozvíme z textu?

3. Vyzvěte studenty, aby postupně říkali své odpovědi. Nejčastější či typické výsledky zapisujte na tabuli.
4. Vyzvěte studenty, aby se s textem před očima pokusili ústně zodpovědět další dotazy.

• V Ústavě ČR – Listině základních práv a svobod je uvedeno: „Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodnění.“ Je možné „nemluvit pravdu“, když se hlásíme k nějaké národnosti? Co má autor na mysli, když tvrdí, že „sčítání lidu je založeno na elementární lidské pravdomluvnosti“, a co z toho plyne pro Romy?

- Vzpomeňte si na skutečný počet Romů podle Zprávy o situaci romské komunity v ČR. Kolik uvádí autor článku a čím tento údaj dokládá? Mluví pravdu?
- Jaký může být cíl několikanásobného nadsazení počtu Romů žijících v ČR?
- Považujete dotazník, na který uvádíte jméno, příjmení a bydliště za anonymní? Proč?
- Autor článku se podivuje, jak to, že mají Romové strach hlásit se ke své národnosti, když stát vynakládá velké částky na jejich kulturu a vzdělání. Dokázali byste konkrétně zodpovědět, jak souvisí strach z rasistického přepadení s částkami například na romské vzdělávání?
- Co má autor na mysli, když píše „romská hrdost“? Je na českých ulicích vidět i „česká hrdost“?

Hodnocení / reflexe

Ptejte se studentů, zda, jak a proč se změnil jejich názor na článek na rozdíl od prvního přečtení. Jak se cítili během zodpovídání druhé sady otázek? Jsou zvyklí uvažovat nad texty v novinách, které čtou?

Byl uvedený článek xenofobní? Jak byl autorův negativní vztah k Romům vyjádřen? Jak rozumíte pojmu manipulace?

Na závěr či jako domácí úkol je vhodné zadat čtení Textu 2.6 Jak mě vzali do soupisu, který velmi dobře ilustruje špatnou historickou zkušenost Romů s evidencí obyvatelstva.

K vedení diskuse vám poslouží analýza článku.

Co se dozvíme z textu?

K textu Tomáše Svobody K věci

Titulek Placené obavy českých Romů předjímá vyznění celého článku, které by se dalo jinými slovy shrnout: „Majoritní společnost vydává obrovské částky na podporu Romů, a oni ani nejsou schopni přihlásit se ke svému romství.“ Přestože autor sám sebe prezentuje jako člověka, který přemýšlí o faktech, klade si otázky a hledá odpovědi, žádnou skutečnou otázku (kromě sugestivních řečnických) si v textu neklade a nepokouší se na ni odpovědět – celá argumentace směřuje k obhájení apriorního tvrzení v podtitulku. Otázku, proč se Romové nepřihlásili k romské národnosti, zcela obchází. Jediný náznak odpovědi je ve formulaci „Cennost údajů sčítání... je založena na elementární lidské pravdomlupnosti.“ Kategorie pravdomlupnosti je při deklarování národnosti irelevantní, neboť každý má právo přihlásit se, k jaké národnosti chce. Při uvádění národnosti v podstatě nelze nemluvit pravdu. Tvrzení o pravdomlupnosti má však v textu poněkud odlišnou funkci: implikuje (a sugeruje), že každý člověk mluví pravdu (je to přeci „elementární lidská vlastnost“), a kdo tak nečiní, není člověkem. Formulace tak funguje jako velice rafinované a skryté zpochybnění romského lidství a obsahuje i autorovu „pádnou“ odpověď na otázku, proč se Romové nepřihlásili ke své národnosti – protože lžou (jako vždycky). Autor i velice důmyslně zkresluje fakta: pro zvýšení dramatického rozdílu mezi skutečným stavem Romů a počtem, který se k romské národnosti přihlásil, užívá údaj, že v České republice žije 1 milion Romů. Aby tomuto číslu dodal důvěryhodnosti, užívá formulku „podle odborných demografických studií“, ačkoliv žádná demografická studie podobný počet neuvádí. Tento případ je typickou ukázkou účelového zkreslování reality a účelové manipulace s fakty. Dalším zkreslením skutečnosti je bagatelizování možnosti obav před „anonymním zpracováním anonymních dat“. Anonymita zpracování byla zaručena nejasným slibem statistického úřadu, anonymita dat nebyla zajištěna vůbec: formulář, na který uvádíme jméno, příjmení a bydliště nelze v žádném případě považovat za anonymní. V textu operuje Tomáš Svoboda dvakrát s vágním pojmem „národní hrdost“, jednou ve zcela nepochopitelné formulaci „být z hlediska národní hrdosti na vyměření“, podruhé v ironické poznámce „romskou hrdost vidím(e) na našich ulicích“. Autor, aniž by uvedl proč vlastně, považuje vágní „národní hrdost“ za samozřejmost a požaduje, aby Romové byli hrdí. Zároveň podsouvá čtenáři: „Na co že Romové mají být hrdí? Ale to přeci vidím, to přeci všichni vidíme, milí spoluobčané, na našich ulicích.“ Pokud má na mysli chudobu a s ní spojené nelegální jednání (kriminalita, prostituce), jistě lze na ulicích najít i mnohé příklady obdobné „české hrdosti.“ V tomto světle může být užitečné znovu položit otázky, co chtěl autor říci, co řekl, zda se pokusil poctivě analyzovat výsledky sčítání či zda byl text jen zašifrovaným vyjádřením jeho apriorních xenofobních postojů.

Co se dozvíme z textu?

Text 2.5

Placené obavy českých Romů

Sokolovský deník, 18. 7. 2001

Tomáš Svoboda

Statistika nuda je, má však cenné údaje... zpívá se ve známé televizní pohádce Princevé jsou na draka. Svým způsobem na draka jsou, zdá se, i údaje Českého statistického úřadu hovořící o národnostním složení občanů ČR. Nikoli však proto, že by statistici svou sčítací monstrakci dekády špatně konicipovali, připravili a zvládli. Cennost údajů sčítání lidu, domů a bytů je totiž založena na elementární lidské pravdomlupnosti. A na ní cokoli stavět lze snad jen v těch pohádkách. Bohužel. Podle předběžných výsledků akce Sčítání lidu, domů a bytů 2001 klesl za posledních deset let počet Romů v Čechách na třetinu. Při sčítání lidu v roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo celkem 32 903 občanů (0,3 % obyvatel ČR), letos už jen 11 716 občanů (0,1 % občanů ČR). Podle odborných demografických studií žije však v přibližně desetimilionové ČR už minimálně posledních deset let asi 1 milion Romů. Kde se bere tak propastná disproporce mezi statistikou a statistikou? Z obav Romů před následky anonymního zpracování anonymních dat? Proč a nač jsou státem, městy a obcemi ročně vynakládány... korun na všechny ty romské

poradce, podporu romských organizací, romských aktivit, romských projektů, romské kultury, nezaměstnanosti, vzdělanosti a kdo ví čeho romského všeho, když je v České republice Romů taková hrstka? Má se majoritní populace stydět za to, že Romy podporuje finančně i jinak tak málo, že jsou z hlediska národnostní hrdosti už dnes téměř na vymření? Je spravedlivější podporovat v Karlovarském kraji více 727 oficiálních zdejších Romů nebo 3 085 zdejších asijských Vietnamců? Otázek (kacířských?) najednou vyvstává víc než dost. Možná i nesmyslné obvinění z rasismu dopadne od kohosi na hlavy těch, kteří o informacích, jež získávají, přemýšlejí. Třeba tak, jako dnes já. Problém s velkým P i R jaký tu ještě nebyl, milí spoluobčané ČR. Za víc než deset let po Listopadu jsme za docela slušný balík vyhozených peněz dokázali všichni, jak tu jsme (Neromové i Romové) v otázce národnostní zatím jen to, že každý desátý z nás neví, kam se zařadit. Když už romskou hrdost vidím(e) v našich ulicích, i čekal jsem, že ji objevím(e) také ve Statistické ročence. Naivita!?! No tak snad v roce 2011...

Jak mě vzali do soupisu

Text 2.6

Jak ovlivnil zákon „O trvalém usídlení kočujících osob“ život Romů, vzpomíná známý romský výtvarník Ruda Dzurko.

Bylo to v únoru devětapadesátém.

Vracel jsem se ze Slovenska. Měl jsem dovolenou, tak jsem jel na Slovensko se svou první ženou Pisekaňou. Ona tam zůstala u rodičů a já jel zpátky sám, protože jsme měli peníze jen na jeden lístek. Jel jsem tedy napřed s tím, že jí pošlu peníze na rychlík. Z domova, z Děčína. Bydleli jsme tehdy u mého otce. Bylo mi osmnáct let.

No, přijel jsem do Děčína, vystupuju z vlaku – chytli mě policajti: „Občanku!“

Dal jsem jim občanku. Jenže já jsem dělal v Kablovce v Děčíně. Byl jsem přihlášený, v občance jsem měl razítko, všechno bylo v pořádku.

„Pojďte s náma, budeme dávat cikánům nový byty, tak musíte s náma.“

Šel jsem. Věřil jsem jim. Tatínek neměl velký dům, bylo nás hodně. Já jsem bydlel se ženou na půdě, byt jsem potřeboval.

Koukám, na nádraží stáli všude policajti. Policajti všude! Dovedli mě na národní výbor. Tam spousta Romů. Ti staří Romové a Romky plakali: „Dají nás do koncentráku!“

Já jsem se jim smál! Nato plakali ještě víc: „Ty jsi usmránek, ty jsi ještě hloupý, tys neprožil to, co my! Takhle nás sbírali za Tisa! A co pak dělali s chlapama? Kolik jich tam zůstalo povražděných!“

Pak nás zavedli do jedné místnosti a tam nás fotografovali, měřili, do inkoustu nám strkali prsty na celé ruce – otisky. Já jsem nevěděl, co to je. Nebál jsem se: do práce chodím, stále bydliště mám... Tak co mi můžou udělat?

Přišel jsem domů, tatínek povídá: „Sebrali tě policajti? Tak to už s tebou bude špatný!“

Bylo to v sobotu. V pondělí jsem přišel do práce a vrátný mi povídá: „Dzurko, nesmíš do fabriky.“

Povídám: „Proč?“

„Tady je zákaz, že tě tam nesmím pustit.“

„Jakto?“

„Počkej, já zavolám mistra.“

Zavolal mistra, mistr povídá: „Rudo, já tě nesmím zaměstnat.“

„A proč?“

„Tady je zákaz od policie.“

„A proč já?“

„No to nejenom ty, ale cikáni.“

Šel jsem na policii a povídám: „Tak vy mě budete žít?“

Jak mě vzali do soupisu

„Vy se budete žít sám a každý tři dny sem budete chodit a ukážete nám, kde berete peníze.“

Řekl jsem jim, že mě vyhodili z továrny a oni řekli: „To nás nezajímá,“... a abych tam každé tři dny chodil.

Kolik Romů tehdy pozavírali pro příživnictví! Potřebovali je na práci, aby jim zadarmo pracovali.

Jel jsem potom trolejbusem domů, protože jsme bydleli v Bínově, Děčín 9, a tam právě chytli Vlchy. Už jsem jen viděl, jak jim hoří vozy. Viděl jsem to z trolejbusu a gádžové, Češi, se smáli.

Potom jsem chodil do lesa, sekal dříví a v pytlí je nosil do Děčína. Známi, které jsem tam měl, si ho ode mne brali a dávali mi potvrzení, že mi za ně dali dvacet nebo třicet korun. Potom jsem skládal uhlí do sklepů – bylo to v zimě. A všude jsem si musel brát potvrzení, že mi za to zaplatili, že neprovozují příživnický způsob života. Každý třetí den jsem musel chodit na policii a ukazovat potvrzení, že si vydělávám. Kolik Romů tehdy pozavírali! Kdo nechodil na policii, toho zavřeli. Byla to jejich taktika, aby pozavírali co nejvíc Romů.

Já jsem byl mladý, já se nebál. Staří Romové se báli, aby se zase nevrátilo to, co prožili za války.

Pak mi asi za tři měsíce přišel telegram z Kablovky, že mě berou zpátky do práce. Když policajti viděli, že mě nemůžou zavřít, vydali příkaz, že mě můžou vzít zpátky (do továrny). Poslali mi telegram, že můžu nastoupit do práce.

Ještě jsem zapomněl říct, že když nás vzali na národní výbor, napsali každému do občanky „S“, jako že jsme v soupisu. Kdo mě v občance „S“ nesměl se přestěhovat – ani když si koupil vlastní dům. Nevzali ho jinde do práce. Nic.

V šedesátém osmém roce jsem chtěl jít dělat jinam. Už jsem měl všechno vyřízené, už jsem měl nastupovat, když si mě zavolal ředitel, vzal mi občanku: „Jó, pane Dzurko, já vás nesmím zaměstnat.“

A já povídám: „Proč?“

„Vy jste v soupisu!“

„Ale to prý už neplatí.“

„To platí pořád.“

Vymazali mi to, teprve když jsem se v 69. přestěhoval do Skalice, a to jen proto, že mě tam znali.

(Převzato z časopisu romistických studií Romano džaniben, č.4/1994, Nadace Romano džaniben, 1994.)

Původ názvů Rom – Cikán

Mezi označením Cikán a Rom je podobný významový rozdíl jako mezi názvem Němec a Deutsche. Výrazem Němec (člověk jakoby němý, neboť jeho řeči není rozumět) označili Slované lid, který sám sebe nazývá der Deutscher.

Deutscher je **endo-etnonymum**, kterým se příslušníci etnika nazývají sami.

Němec je **exo-etnonymum**, název, kterým je označují jiní.

Autonymum – název, kterým příslušníci jakékoli skupiny nazývají sami sebe, nemusí se jednat o etnickou skupinu.

Exonymum – název, kterým příslušníky skupiny nazvali nebo nazývají ostatní.

Málokterý Čech si dnes uvědomuje původ slova Němec a Němců se původní nelichotivý význam nedotýká vůbec.

Jinak tomu bývá ve vztahu názvů typu Cikán – Rom, Eskymák – Inuit, samojed – Něněc, Laponec – Sami, Sioux – Lakota a podobně. Příslušníci těchto etnických minorit sdíleli společné území s jinými etnickými majoritami, které si pro svou početní, technologickou a mocenskou převahu osobovaly právo hodnotit je jako méněcenné. Exo-etnonyma mají různý původ, některá jsou neutrální, některá získala negativní význam, jiná s sebou od počátku nesou hanlivý nádech – např. Eskymák – „jedlík syrového masa“.

Etnoemancipační procesy vedou k tomu, že se zejména po druhé světové válce, která tak drasticky demonstrovala, kam vedou pocity rasové a etnické nadřazenosti, nahrazují exo-etnonyma endo-etnonymy.

Například v Kanadě je dnes používání slova Eskymo žalovatelné.

Ve světě existuje mnoho různých skupin, které se hlásí ke společnému romskému původu, jednotlivé skupiny se však liší i svými názvy. Endo-etnonymum **Rom** užívá většina Romů v Evropě a na Balkáně, když se chce označit etnickým názvem.

Ke skupinám, které se nazývají jiným endo-etnonymem, patří například **Sinti** (žijí převážně v Německu, severní Itálii, na Balkáně, ale i v ČR a jinde v Evropě), **Manuš** (ve Francii), **Kale** (ve Španělsku, Finsku), **Romaničel** (v Anglii a USA). Slovo Rom se jako etnonymum v těchto skupinách nepoužívá, můžeme se s ním setkat jako s označením osob romského původu nebo v názvu jejich jazyka (např. romanes). Autonyma Kale, Manuš a Romaničel pocházejí z romského jazyka: kalo – černý, manuš – člověk, Romaničel vzniklo sloučením dvou slov romano čhavo – romský syn / chlapec. Původ slova Sinto není znám, není vyloučeno, že toto jméno bylo původně kryptickým útvarem (jakýmsi tajným, kódovaným jménem), který byl do jazyka přijat v souvislosti s potřebou romsky hovořícího obyvatelstva na německém území přehodnotit své sociální a ekonomické postavení ve společnosti konce osmnáctého století. V té době byli Romové vystaveni tlaku ze strany většinové kultury a společenské organizace, stoupala míra státního dohledu nad nimi a v důsledku toho nabyli jejich každodenní jazyk důležitou funkci tajného kódu.

Původ názvů Rom – Cikán

Výsledkem bylo přijetí mnoha kryptických označení pro lokality, povolání nebo společenské a administrativní funkce. Je možné, že obdobným způsobem vzniklo i kolektivní autonymum. Dříve Sinti také užívali endonymum Kale.

V České republice žije 5 skupin Romů, z nichž pouze Sinti nepoužívají endo-etnonym Rom. Přívlasky jako **čeští a moravští, slovenští, maďarští a olašští** naznačují svébytnost těchto subetnických skupin, sebeidentifikaci jejich členů, případně odlišnou historickou zkušenost, rozdílný dialekt romského jazyka apod. (Podrobnější informace o skupinách Romů v ČR viz příloha Kapitoly z dějin Romů.)

Olašští Romové – *Vlachika-Vlašika* Roma – užívali endo-etnonymum Rom, přívlasket olašský je odvozen od názvu Valachie (z maď. *olaskí* = valašský), historické části nacházející se na území dnešního Rumunska. Z Rumunska tito Romové odcházeli po definitivním zrušení romského nevolnictví roku 1856. Přívlasket „olašský“ je užíván pouze pro odlišení od neolašských Romů, které Romové olašští nazývají exo-etnonymem Rumungro, což původně znamenalo Rom ungro – neboli maďarský Rom. Maďarští Romové byli první uselí neolašští Romové mimo Rumunsko, se kterými se olašští Romové při emigraci z Rumunska setkali. Tento název se později mezi olašskými Romy rozšířil na všechny uselé Romy v ČR a okolních zemích.

Velká a rozmanitá skupina tzv. olašských Romů žije rozptýlena po světě a zahrnuje vícero subetnických skupin, z nichž početnou a známou tvoří **Kalderaši** (z rumunského slova caldera – kotel) dříve profesí především kotláři, **Lováriové** (z maďarského ló – kůň) obchodníci s koňmi, apod. Tyto názvy jsou na rozhraní profesionum a endo-etnonym.

Etymologicky je **etnonymum ROM** spjato s názvem Dom. Dnes se jménem Domové označuje početná indická „džáti“ (kasta), rozšířená po celé severní Indii.

V Indii byli a jsou Domové především **hudebníci**. Samotný název Dom pravděpodobně vznikl ze slova domra – buben. Buben tvoří základ indické hudby. Název Dom byl tedy původně zřejmě profesionumem kasty hudebníků.

Dále byli Domové profesí **genealogové**, jejich úkolem bylo uchovávat v paměti rodokmeny příslušníků jiných kast, znát nazpaměť velké množství veršů, rodových historek a písní, které zpívají při významných rodinných událostech. Další domské rody se živily a dodnes živí **kovářskou prací, pletením košů, jako artisté, předváděním hadů, léčením hadího uštknutí, obchodováním**, někteří i úklidem města.

Slovo **Rom/Romni** – Rom, Romka je tedy etnickým označením příslušníka romské společnosti.

Dalším významem slova **rom** je manžel, **romni** – manželka.

I v dialektech skupin, které se nenazývají endo-etnonymem Rom (např. **Kalo, Romaničel, Manuš, Sinto**), slovo **rom** označuje manžela / **romni** manželku.

Původ názvů Rom – Cikán

Endo-etnonymum je prvotním významem slova Rom, „rom“ ve smyslu manžel je významem druhotným. Analogická je situace v Indii, kde je zvykem, že manželé, hovoří-li o svých manželkách nebo i ke svým manželkám, nazývají je jménem své kasty. Například: LOHÁR (kovář) řekne: „méri lohárin“ – což neznamená „moje kovářka“, ale „moje manželka“. DŽÁTT (zemědělec) řekne: „méri džáttní“. DOM řekne: „méri domní“, BHÍL (příslušník etnosociální prearijské populace) řekne o své ženě „méri bhílní“ atd.. Etnický či sociální (kastovní) název je tedy prvotní a název označující manželský statut je druhotný.

Na mezinárodní fóru se název Rom objevil poprvé 8. dubna 1971, kdy jej účastníci prvního mezinárodního kongresu Romů v Londýně včlenili do názvu reprezentativní organizace RIJ – Romano Internacionalno Jekhipen, dnes IRU – Internacionalno Romani Unia – (Mezinárodní romská unie). Představitelé Romů tehdy také poprvé na mezinárodní úrovni deklarovali endo-etnonymum Rom jako oficiální název příslušníků romského etnika. V březnu 1979 se IRU – International Romaňi Union (Mezinárodní romská unie) stala členem OSN, sekce mimovládních organizací.

Do roku 1971 se tedy Romové nazývali Romy jen mezi sebou. Ostatní – kromě odborníků – ani jejich skutečné jméno neznali. Označovali Romy nejrůznějšími exonymy: Cikáni (česky), Cygaňe (rusky), Zigeuner (německy), Zingari (italsky), Tsiganes (francouzsky), Gypsies (anglicky), Gitanes (francouzsky), Tattare (švédsky), Bohemiens (francouzsky). Všechna tato exonyma ukazují, že neromové nevěděli, kdo Romové jsou, odkud přišli. Časem získala tato slova negativní, jiné významy.

„Gypsy“ – kdokoli, kdo se potuluje a nežije na jednom místě, „**ciganit**“ – lhát, v Slovníku spisovného jazyka českého jazyka (1989) je „**cikán**“ vysvětleno jako synonymum tulák, dobrodruh, lhář, podvodník, zloděj a podobně.

Autority bývalého komunistického bloku proklamovaly národnostní politiku zaručující všem národnostem stejná práva. Romové však podle tehdejších hledisek nespĺňovali „povinné znaky“ národa podle stalinské definice: národ je historicky vzniklé společenství lidí, jehož znaky jsou společné území a jeho trvalost v čase, společná řeč, kultura a hospodářský život. V Československu byli Romové z možnosti mít národnostní práva vyloučeni. Dostali nálepku „sociální skupiny s odumírajícím etnicitou“ a oficiální název „občan cikánského původu“ naznačoval, že jsou určeni k programové asimilaci. Název Rom bylo zakázáno používat jakožto symbol etnoemancipačního procesu.

V bývalé ČSSR se Romové poprvé oficiálně prezentovali názvem Rom na půdě Svazu Cikánů-Romů, který vznikl v důsledku politického a společenského uvolnění během Pražského jara 1968. Trval od srpna 1969 do března 1973. K jeho zrušení přispělo také Memorandum, v němž Romové požadovali politický statut a včlenění jazykových a etnických práv do ústavy. Endo-etnonymum Rom bylo opět vystřídáno „občanem

Původ názvů Rom – Cikán

cikánského původu“ a teprve v údobí přestavby se nepozorovaně začal vracet zejména na stránky odborného tisku. 21. listopadu 1989 se ustavila Romská občanská iniciativa (ROI) a jako jedna z prvních organizací se připojila k Občanskému fóru. Název Rom deklarovali její představitelé jako oficiální označení příslušníků romského etnika v ČR.

Původ dvou v Evropě nejrozšířenějších exo-etnonym:

1) Cikán

Názvy jako české **Cikán**, německé **Zigeuner**, slovenské **Cigán**, francouzské **Tsigane**, maďarsky **Cigányok** atd. jsou pouze exo-etnonyma, nenesou žádné jiné významy.

V romském jazyce se neužívají.

Tato exo-etnonyma byla odvozena z řeckého slova **Athinganoi**. V byzantských pramenech se slovo objevuje již v 8. století, ve větším množství od století dvanáctého.

Původ názvů Rom – Cikán

Řecké slovo **Athingani** znamená „**nedotknutelní – lidé, kteří nechtějí, aby se jich ostatní dotýkali, nechtějí být dotýkáni**“.

Původ slova Athingan zůstává dodnes předmětem výkladů. V minulosti byl spojován s heretickou křesťanskou sektou. Díky nejnovějším výzkumům v byzantologii se objevily nové skutečnosti: „Už v byzantských pramenech je tento název odvozován ze zvyku oddělovat se od jiných skupin obyvatelstva. Právě tak je možný i opak, totiž že z jejich jména je odvozena charakterizace.“

Proč chtěli být nositelé názvu Athinganoi nedotknutelní? Pravděpodobně se jedná o zvyk z Indie. Možná, že ostatní měli jiné zvyky a zásady, a proto byli pro Athingany „rituálně nečistí“. Možná jedli „nečisté maso“ nebo prali mužské a ženské prádlo dohromady a dělali jiné věci, pro Athingany nepřipustné. Proto s nimi Athingani nechtěli stolat a jíst, aby se nestali **marime (magerde)** nebo **prasto**, jak říkají dnes olašští Romové a Sintí. Možná proto, že se od ostatních odtahovali, **dali jim ostatní jméno „athingani“ – „nechtějí být dotýkáni“ nebo „nedotknutelní“**.

Tuto zvyklost dodržovali a dodržují Indové od pradávna a tuto zvyklost dodržují dodnes i některé skupiny Romů.

2) Gypsy

Exo-etnonyma jako anglické **Gypsy**, španělské **Gitanos**, francouzské **Gitanes** jsou odvozena od názvu **Aiguptos / Aiguptissa** (Egyptan / Egyptanka), které nacházíme ve starých byzantských listinách později než Athingani, nejpozději od konce 13. století. Proč Byzantinci říkali Romům Egyptani? Považovali je za Egyptany, byli Romové Egyptanům podobní? Přicházeli některé skupiny Romů do Byzance přes Egypt? Nebo proto, že Romové žili na území uvnitř Byzance, které bylo nazýváno Malý Egypt? Takovouto oblastí byla například velká a poměrně známá romská kolonie zvaná Gyppe-Malý Egypt u města Modon (Methone) na západním pobřeží Peloponésu. Ale proč nesla toto jméno?

Jména pro Romy odvozená od slova Egyptan se rozšířila v dalších stoletích po Evropě. Sami Romové, kteří přicházeli do Evropy v 15. století, označovali místo svého původu jako Malý Egypt. Tento název je podobný názvům: Malá Arménie v Byzanci (kde žili Arméni vyhnání Turky ze své říše Arménie), Malá Judea v některých anglických městech, v českém prostředí jsou obdobné názvy Němčice, Německý Brod, Uherské Hradiště v Čechách (pojmenovaných podle německých a maďarských kolonistů).

Původ názvů Rom – Cikán

Nejčastější romská označení příslušníků neromské komunity

Pro Romy, jakožto příslušníky často pronásledované menšiny, bylo rozdělení světa na Romy a Neromy existenčně významné. Podobně také Židé považovali za funkční označit každého, kdo nebyl Žid, společným názvem goj. Odlišná slova čhavo/raklo se užívají pro romského chlapce/neromského chlapce, stejně jako čhaj/raklí odlišuje romskou dívku od neromské. Romský a neromský svět se vyznačoval odlišnými pravidly komunikace.

Termín **gadžo** je exonymum, ne exo-etnonymum, neoznačuje příslušníka nějakého konkrétního etnika. Tento termín je nejrozšířenější v lexikonu všech romských dialektů v Evropě. Původně název pro neromského sedláka, dnes spíše obecně Nerom. Druhotný význam gadžo/gadžiči je „manžel“/„manželka“ neromského původu, ale v některých olašských dialektech označuje i romského manžela a romskou manželku. V některých dialektech se užívá termín **goro** – **bílý** – Evropan – běloch – Nerom – název původně naznačoval světlou barvu pleti a zevnějšku obecně.

Původ názvů Rom – Cikán

Text 2.7

Rom nebo cikán?

Názory romských studentů 3. ročníku Evangelické akademie v Praze na užívání názvů Rom / cikán

- „Vadí mi, když říkají ‚cikáni‘. Když tak říkají mně, záleží na tom, kdo to říká a jakým způsobem. Ale je to hanlivé, nelíbí se mi to a někdy mě to uráží. Romka je oslovení, kterým by mně měli říkat, já taky říkám Češi.“
- „V české společnosti byl vždy ‚cikánský způsob života‘ považován za asociální, a proto mi rozhodně více vyhovuje označení Rom.“
- „Od představitelů institucí je pro mě přijatelnější oslovení Rom-Romka. Ve slově cikán cítím odpor, nesnášenlivost.“
- „Jsem spokojenější, když většinová společnost používá termín Rom. Oslovení Cikán mi určitě nevádí od lidí, které dobře znám a jsem si jist, že nejsou zaujati vůči žádné národnosti, že nemají předsudky. My Romové se mezi sebou v češtině taky bavíme o ‚cigánech‘, ale nejsou v tom předsudky.“
- „Osobně mi označení cikán nevádí, záleží ale, kdy a kým je použit a v jaké tónině.“
- „Jestliže mi někdo řekne ‚cikáne‘ a tu dotyčnou osobu znám, vím, že to nemyslí zle. Ale když se lidé baví o Romech tak, že je vidět, že jsme jim nepříjemní a ještě nás nazývají ‚cikán‘, je pro mě hrozné to slyšet.“
- „Mám pocit urážky, když mě nazývají cikáne. Dávají mi tím najevo, že jsem špatný, kradu a jsem špinavec. Kdyby mě oslovovali ‚Rome‘, cítil bych se tak, že si mě váží a respektují mě.“
- „Od Roma mi výraz ‚cikán‘ nevádí. V případě, že mi řekne Nerom ‚cikánko‘, a slušně se zeptá, jestli mi to nevádí, a známe se dlouho, dokáži to někdy přijmout. Název Rom je určitě lepší, protože i v romštině používáme Rom, ne cikán. Cikán mi připadá hanlivé.“
- „Jsem Romka, protože mám romskou národnost, ne cikánskou.“
- „Od malička mě slovo ‚cikánka‘ moc bolelo a trápilo, už od spolužáků ve škole. Na střední škole jsem pochopila, jak jsem ráda, že jsem Romka. Slovo ‚cikán‘ je hanlivé, a pokud mě tak označí někdo z Neromů, je to pro mě urážka. Musím říci, že slovo ‚cikán‘ používáme mezi sebou i my Romové. V naší romské řeči a romských písničkách je ale slovo Rom, a ne cikán.“

Původ názvů Rom – Cikán

- „Jsem Romka, cikánka mě uráží. Když se mezi Romama bavíme o někom nebo když mě Rom řekne cikánko, tak to беру. Všimla jsem si, že gádžo, který není proti Romům moc zaujatý, užívá slovo Rom, ten, kdo má předsudky, říká cikán.“
- „Od malička jsem byl nazýván ‚cikánem‘ a nikdy to nebylo myšleno jako označení etnicky nebo kulturně odlišné skupiny. Vždy jen jako nadávka. Začal jsem přemýšlet, kdo vlastně jsem – Rom nebo cikán? V romštině je slovo Rom hrdým označením. Proč mi lidé říkají pro mě pohrdlivým názvem? Jsem hrdý Rom a pokud se mnou někdo chce komunikovat, tak jako se sebou rovnou osobou, jako rovný člověk s rovným člověkem.“

Otázky k textu a k diskusi

- *Víte, jaký je původ slov cikán a Rom? Má obě tato slova původně romština ve slovní zásobě?*
- *Jaký mezi nimi cítíte významový rozdíl?*
- *Která z výpovědí vás nejvíce zaujala?*
- *Dovolíte blízkým kamarádům, aby vám říkali jinak, než byste snesli ode všech ostatních lidí? Je rozdíl, když vám řekne kamarád „vole“, a situací, kdyby vám to řekl učitel ve škole nebo úředník? Můžeme použít argumentu, že si Romové sami mezi sebou říkají cikáni, k tomu, abychom je tak označovali i my?*
- *Souhlasíte s názorem, že „každý může každému říkat jak chce“? Proč?*
- *Je vhodné označovat nějakou skupinu pojmenováním, které má hanlivé významy, a navíc si to tato skupina nepřeje?*
- *atp.*

Vzdělávání Romů v ČR

Historicko-romistický úvod

Jako každá etnicky rozlišitelná komunita, která byla z historických a sociálních důvodů vytlačena na okraj společnosti, i Romové zaujímají apriorně negativní, obrannou pozici vůči většinové společnosti a uzavírají se do vlastní komunity. Předsudky a negativní zkušenost na straně většiny i romské menšiny jsou zdrojem vzájemné nedůvěry, která se mnohdy projevuje skrytým i otevřeným nepřátelstvím.

Vzájemná nedůvěra poznamenává sociální komunikaci mezi jedinci obou skupin od útlého věku a bohužel **ani škola není pro většinu romských dětí místem, které by považovaly za přátelské.**

V uplynulých padesáti letech nebylo snahou začlenit romské děti do školních kolektivů ostatních dětí na základě respektování jejich kulturní identity jako rovnocenné kulturní identity národa, ve kterém žijí. Hovořilo se o tzv. „romském problému“, který byl ve školách řešen v souladu s tehdejší vládní politikou vůči romské menšině. A to snahou o asimilaci, tj. lapidárně řečeno snahou o „natírání romských dětí na bílo“.

Tehdejší školní praxe „jednotné školy“ navíc vycházela z dogmatu „průměrného žáka“ (všechny děti ve společnosti jsou stejné, mají průměrně stejné intelektové schopnosti, znalosti, návyky a potřeby) a vylučovala vše, co z tohoto průměru vybočovalo. Tento přístup v mnohých vzdělávacích zařízeních bohužel přetrvává dodnes a zabraňuje všem odlišným, „neprůměrným“ dětem (mentálně či zdravotně postiženým, nadprůměrně inteligentním, s výchovnými problémy, s vadami soustředění, lehkou mozkovou dysfunkcí, dětem z různých národnostních menšin, zejména z romské minority) absolvovat bez problémů základní školu.

V souladu s myšlenkou jednotné školy a politiky asimilace Romů byla veškerá specifika romských dětí záměrně potlačována jako nežádoucí. Velké procento škol, bohužel, dodnes tento trend neopustilo. Výsledkem je dnes skutečnost, že odhadem 80% Romů má pouze základní vzdělání (včetně nedokončeného, jak svědčí výsledky posledního sčítání lidu).

Stejnou měrou se navíc na současném stavu podepisuje špatná zkušenost romských rodičů a prarodičů se školou v době jejich dětství, tato zkušenost je pak na dnešní děti celkem logicky nadále přenášena.

Problémy romského dítěte před a při vstupu do školy

Většina romských dětí nenavštěvuje mateřské školy či jiná předškolní zařízení a do školy přichází pouze se zkušenostmi ze života v rodině. Při vstupu do školy se tedy najednou v šesti letech setkává s neznámým, cizím, někdy až nepřátelským

Vzdělávání Romů v ČR

prostředím, kterému musí čelit samo, bez pomoci rodiny (a komunity), na níž je do té doby závislé. Škola mu ve většině případů nepomůže. Nesetká se tu s ničím známým – nejsou romští učitelé (s výjimkou těch škol, kde se postupně, ale zatím v zanedbatelném množství začínají objevovat romští asistenti), pomůcky a učebnice jsou obsahově i výtvarně přizpůsobeny chápání a vkusu českých dětí.

Tradiční rodinná romská výchova nedává dítěti takový základ, který učitel u průměrného žáka první třídy předpokládá, a tak od počátku školní práce vzniká nedorozumění, které se může rychle odrazit ve školní neúspěšnosti dítěte.

Jako hlavní problémy, se kterými se dítě začne brzy po příchodu do školy potýkat, lze označit:

- nedostatek času a prostoru na domácí přípravu
- neochota rodičů zajistit základní školní pomůcky
- priorita pracovat doma (péče o sourozence) než ve škole
- nezvyk na pevný denní režim, přísný řád a aktivity vyžadující dlouhodobé soustředění
- neschopnost se samostatně rozhodovat a zodpovídat sám za sebe
- nerozvinutá jemná motorika, neznalost kreslení a psaní
- neznalost pojmů, které nejsou potřeba v praktickém životě a které děti získávají z knih a encyklopedií
- jazyková bariéra i u dětí, které již nemluví romsky, ale stále užívají etnolekt češtiny

V rámci asimilace se Romové měli co nejdříve **odnaučit používat svůj vlastní jazyk** – romštinu. Ve školách se nesměla používat ani jako pomocný jazyk, ačkoliv mnoho dětí přicházelo do školy s minimální znalostí češtiny a umožnění využít jejich jazyk by pouze přispělo ke snadnější adaptaci na školu. Výjimkou nebylo ani trestání za to, když děti mluvily romsky mezi sebou. Snaha byla korunována úspěchem. Mnoho Romů pod dlouholetým tlakem začalo při komunikaci s dětmi používat češtinu, aby děti neměly ve škole problémy. Jejich jazyk ale logicky nebyl (a u mnohých není dodnes) normativní, je to romský etnolekt češtiny, ovlivněný jednak romštinou (tj. myšlením v romštině, přenášením její gramatické struktury do češtiny neboli kalkováním), jednak nespisovnou češtinou, kterou se neučili ve škole, ale od svého okolí, často též od sociálních vrstev, které často spisovný jazyk nepoužívají. Tomuto etnolektu pak učí své děti. Problémy s češtinou mají pak děti ve všech jazykových rovinách – od fonetiky až po stylistickou oblast.

Dnešní situace tedy vypadá tak, že dítě neumí při vstupu do školy žádný z jazyků opravdu dobře. Z romštiny ovládá často jen několik frází, v horším případě nadávek, česky se sice domluví, ale mluví etnolektem. Používání etnolektu se neinformovanému pedagogovi může jevit jako mentální retardace („já se bojím od psa, pustil mne vlak, babička mne nosí do školy“ apod.)

Vzdělávání Romů v ČR

Vztah školy a rodiny

Škola, která chce úspěšně vzdělávat romské děti, musí též najít cestu k jejich rodičům. Musí být iniciátorem procesu, který pomůže překonat onu vzájemnou bariéru nedůvěry a nepřátelství, a musí rodiče přesvědčit, že vzdělání je pro jejich děti opravdu důležité. Bez spolupráce s rodinou nemůže mít školní práce dětí uspokojivé výsledky. Je tedy na učitelích, aby se snažili od počátku navázat s rodiči dítěte pozitivní vztah, a proto musejí především jednat s rodiči jako s partnery, mluvit s nimi nejen o školních problémech, ale zajímat se o celou rodinu, pomoci jim ve věcech, kde si sami rodiče nevedí rady (např. složitější jednání s úřady). Nedostatečné přizpůsobení rodičů školním požadavkům (neochota či neschopnost zajistit dítěti odpovídající školní pomůcky, pomoci mu s domácí přípravou, zajistit pravidelnou a včasnou docházku do školy) by škola měla zpočátku umět prominout a řešit svou nadstandardní péčí o děti, o problémech však s rodiči hovořit, a postupně tak zvyšovat nároky na vzájemnou spolupráci.

Učitelé by se měli snažit poznat a pochopit rodinné prostředí dětí, rodiny navštěvovat, naučit se znát a respektovat jejich zvyky. Rodiče je třeba přesvědčit, že škola není nepřátelská instituce ani k dětem, ani k rodičům. Návštěvy učitelů v rodinách dětí jsou na drtivě většině dnešních škol považovány za nadstandard, který si není možné z časových a ekonomických důvodů dovolit. O nadstandard se pochopitelně jedná a je třeba diskutovat otázku míry, případně i otázku finanční. Přes všechnu pracnost a náročnost je však úsilí věnované přesvědčení rodičů o nutnosti vzdělání jejich dětí investicí, která se v dlouhodobém horizontu musí vyplatit.

Vztah mnohých rodin ke vzdělání má i své historické kořeny. Až do nedávné minulosti bylo zajišťování vzdělání a profesní kvalifikace jednou z funkcí rodiny, která tak nepotřebovala k tomuto poslání žádné příspěví od majoritní společnosti. Rodinné řemeslo či způsob obživy rodina předávala dětem, otcovo řemeslo chlapcům, dívky se učily od matky (a později od tchyně) pečovat o rodinu a o děti. Povinná školní docházka sice platila pro romské děti žijící u nás již od výnosů Marie Terezie, ale striktně vyžadována být začala ovšem až o mnoho desetiletí později, po roce 1948. Neplnění požadavků povinné školní docházky bylo naráz přísně postihováno, od finančních sankcí až po trestné stíhání rodičů.

Ačkoliv vzdělávací funkci rodina přestala plnit v období, kdy zanikla tradiční řemesla (u většiny dnes u nás žijících Romů v 50. letech po migraci ze Slovenska do Čech), vztah k našemu pojetí vzdělání většina Romů dodnes nepřevzala. A ani nemohla, neboť jak trefně říká Karel Holomek, jeden z romských představitelů: „Je třeba několik generací k tomu, aby se v rodině vypěstoval vřelý vztah k určité profesi, vzdělání, intelektuálnímu

Vzdělávání Romů v ČR

či filosofickému postoji k životu...Bude trvat celé generace, než se takové vztahy vytvoří. Tím je vysvětleno dosavadní nepochopení Romů vůči vzdělání a pokud je chápáno, pak je jen málo vůle a úsilí se ho zmocnit.“ Je-li dodnes dle posledního sčítání lidu (1991) přes 80% Romů pouze absolventů základních (a zvláštních) škol, pak například představa vysokoškolského vzdělání jejich dětí je pro většinu těchto rodičů nad rámec možné představivosti.

Pro srovnání:

V roce 1900 nedovedlo číst a psát 4,26% Čechů, u příslušníků ostatních národností na území monarchie byla situace následující: Poláci 40,82%, Ukrajinci 75,79%, Slovinci 23,92%, Rumuni 71,61%, Maďaři 56,72%, Němci 6,83%. (*J. Urban – České a slovenské dějiny do r. 1918.*)

Co se týče negramotnosti Romů, statistiky z roku 1970 uvádějí, že 60% Romů v poprodukčním věku je zcela negramotných.

Romské děti ve zvláštních školách

Velké procento romských dětí je dodnes vzděláváno ve zvláštních školách, které jsou přitom určeny pouze dětem „s takovými rozumovými nedostatky, pro které se nemohou s úspěchem vzdělávat v základní škole, ani ve speciální škole“ (školský zákon č. 29/1984 Sb.). Do zvláštních škol jsou romské děti zařazovány jak na základě výsledků vyšetření v pedagogicko-psychologických poradnách, tak i v průběhu školní docházky do základní školy, často velmi záhy po zahájení povinné školní docházky a objevení se problémů v komunikaci mezi žákem a školou.

Odborná vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně jsou zaměřena na posouzení úrovně školní zralosti a inteligenčních schopností. Testy jsou standardizovány podle dětí majority a pro romské děti nejsou validní, nezohledňují v celé šíři odlišnou kulturní a sociální zkušenost dítěte. Většina šestiletých romských dětí žijících v tradiční komunitě v tomto testu neuspěje, především z důvodu naprosto odlišného pojetí výchovy v romské rodině, nikoliv z důvodů mentální retardace.

Dle usnesení vlády ČR ze dne 23. 1. 2002, které hodnotilo plnění usnesení vlády ČR z 29. 10. 1997 č. 686, byly nové testy MŠMT schváleny v lednu 2001. V praxi se však zatím téměř nepoužívají. **Absolventi zvláštních škol mají značně omezené šance na získání dalšího vzdělání**, stejně tak jako na získání zaměstnání. Až do začátku roku 2000 se směli hlásit k dalšímu studiu pouze na několik vybraných učebních oborů. V lednu roku 2000 vstoupila v platnost novela školského zákona, která umožňuje hlásit se na jakoukoliv

Vzdělávání Romů v ČR

střední školu každému, kdo absolvoval povinnou školní docházku, tudíž i absolventům zvláštních škol. Každý absolvent 9. ročníku zvláštní školy má však díky redukovaným učebním osnovám tohoto typu školy nedostatečné vědomosti (cca na úrovni 7. ročníku základní školy), a nemůže tedy s úspěchem absolvovat přijímací zkoušky na vyšší typ školy bez speciální přípravy, kterou mu rodina nezajistí. I tady může sehrát kmenová škola důležitou roli, pokud učitelé sami nabídnou žákovi, který projeví zájem o studium, pomoc a připraví jej na přijímací zkoušky.

Smutnou skutečností je, že **mnozí romští rodiče se zařazení svého dítěte do zvláštní školy nebrání**, někdy ho i vyžadují, např. mají-li ve stejné zvláštní škole více dětí, ty zase chtějí být pohromadě. Dětem navíc často vyhovuje skutečnost, že tvoří většinu ve škole, a cítí se tak lépe než mezi převahou českých dětí. V některých zvláštních školách mají paradoxně děti lepší podmínky – méně dětí ve třídě a větší možnost individuální péče, učitelé, kteří počítají s prací s „problémovými“ dětmi, a jsou proto vstřícnější než učitelé očekávající vynikající výsledky žáků. Skutečnost, že dítě s absolvovanou zvláštní školou má mizivou šanci na vstup na školu střední, je bohužel pro mnohé romské rodiče spíše marginálním problémem.

Mnoho romských dětí dnes vyrůstá v dětských domovech a výchovných ústavech. V některých zařízeních tohoto typu tvoří až 60% i více procent klientů. Cílem této práce není pátrat po důvodech uvedeného stavu, soustředíme se proto spíše na následky pro vzdělání.

Při řadě dětských domovů fungují školy, v některých případech jsou to školy zvláštní. Dále máme v soustavě školských zařízení také zvláštní školy internátní, jejichž svěřenci jsou z velké většiny ve výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, i v tomto typu škol je mnoho romských dětí. Samotnou existenci zvláštní školy internátní lze označit za odstrašující příklad. Vezmeme-li v potaz citované procentuální zastoupení romských dětí v ústavech náhradní rodinné péče, pak můžeme, bohužel, konstatovat, že označení našeho školství za segregační je v tomto případě zcela oprávněné.

Afirmativní akce pro podporu vzdělávání

O myšlenke umožnit romským dětem plnohodnotné vzdělání v základních školách běžného typu se začalo nahlas hovořit v odborných kruzích na počátku devadesátých let 20. století.

Na problém vzdělávání romských dětí u nás začali veřejně upozorňovat jednotlivci a některé české nestátní i zahraniční organizace.

Vzdělávání Romů v ČR

Zlomovým momentem v otázce vzdělávání Romů u nás bylo přijetí **Usnesení vlády ČR č. 686 z 29. 10. 1997**, které do jisté míry reflektovalo tvz. „Bratinkovu“ zprávu o stavu romské komunity v ČR z roku 1997.

Na základě tohoto usnesení bylo možné, kromě jiného, např. zaměstnávat na školách romské pedagogické asistenty.

V průběhu devadesátých let umožnilo MŠMT ČR formou metodických pokynů, ale i změnami v zákonech školám zahájit několik významných „vyrovnávacích“ akcí pro lepší adaptaci romských dětí v základní škole.

Na základě současné legislativy může základní škola:

- otevřít přípravnou třídu pro děti ze „sociokulturně“ znevýhodňujícího prostředí
- její součástí může být mateřská škola
- může zaměstnat asistenta učitele (romského pedagogického asistenta)
- může pracovat podle vlastního rámcového vzdělávacího programu upraveného pro potřeby romských dětí
- může přijmout dítě ze zvláštní školy (za určitých podmínek)

Již několik let běží na některých školách vládní program podpory romských středoškolských studentů.

Ke všem těmto výrazným posunům, které můžeme nazvat „otevírání školy romským dětem“, nemalou měrou přispěly aktivity některých nestátních organizací cílené do škol, např. projekt OSF „Začít spolu“, „Step by step“ a další.

Přípravné ročníky při základních či zvláštních školách se začaly zřizovat od školního roku 1993/94. Přípravné ročníky jsou určeny dětem pocházejícím z málo podnětného či nepodnětného prostředí (dle představy majoritní společnosti). Během jednoho školního roku mají za úkol odstranit u dětí různé handicap a připravit je na vstup do první třídy. Ve školním roce 2000/2001 byly přípravné třídy zřízeny v 63 základních školách, 40 zvláštních školách a 7 mateřských školách. Jejich počet by se měl dle záměrů MŠMT stále zvětšovat. Nulté ročníky mají jistě svůj význam. Přispívají k lepší adaptaci dítěte na školu, odstraňují některé příčiny pozdějších neúspěchů, aktivity zde realizované přispívají k rozvoji jazyka, řeči, logického myšlení, jemné motoriky. Jsou však jen dílčím krokem při řešení problému vzdělávání romských dětí. Mnohé z nich se zakládají při školách, které dostatečně nerespektují specifické požadavky romských dětí. Nesprávné je i zřizování těchto přípravných ročníků při zvláštních školách.

Ve školním roce 2000/2001 působilo na základních a zvláštních školách 230 romských **pedagogických asistentů**.

Vzdělávání Romů v ČR

Myšlenku zaměstnávat na škole romské pedagogické asistenty začala prosazovat Mgr. Helena Balabánová, zakladatelka a první ředitelka (1993–2000) soukromé základní školy Přemysla Pittra v Ostravě, školy, která jako jedna z prvních v republice začala systematicky přistupovat k romským dětem dle zásad respektujících jejich specifické požadavky.

Podporu romských pedagogických asistentů dále od počátku prosazovalo Společenství Romů na Moravě a Nadace Nová škola. Tyto nestátní organizace pomáhaly při výběru, vzdělávání a hlavně financování romských pedagogických asistentů.

Tento experiment dostal legislativní rámec v roce 1998. Na základě usnesení vlády ČR od tohoto roku jsou ze státního rozpočtu hrazeny mzdy většiny romských asistentů.

Rámcový vzdělávací program upravený pro potřeby romských dětí mimo jiné umožňuje školám snížit počet dětí ve třídách, a tak s nimi pracovat intenzivněji. K tomuto programu se ovšem zatím přihlásilo něco přes 20 škol z celé republiky.

Závěrečné shrnutí

Afirmativní akce na podporu vzdělávání romských dětí nelze zpochybnit, stejně nezpochybnitelné a alarmující jsou počty romských dětí ve zvláštních školách. Na jedné straně tu totiž vidíme chvályhodnou snahu státu situaci řešit, na druhé straně pak dědictví minulosti v podobě zvláštních škol plných romských dětí a bohužel i stereotypní přístup řady pedagogů, kteří (často vedeni svojí vlastní dlouholetou negativní zkušeností) novým přístupům nevěří a nemají chuť ani energii respektovat jejich doporučení.

Použité afirmativní instrumenty jsou relativně mladé, na výsledky jejich působení budeme čekat jistě alespoň jednu generaci. Má-li tu být alespoň nějaká naděje na úspěch, pak je nezbytné, aby se uvedené podpůrné akce staly integrální součástí vzdělávacího procesu v celém spektru základního školství. Pokud se o změnu bude snažit jen několik vybraných škol, pak za dvacet let budeme pouze smutně konstatovat, že vzdělanostní situace romských dětí se prakticky nezměnila.

Problémové děti?

Text 2.8.A

Zvláštní školy pro zvláštní děti

Hospodářské noviny, 25. 01. 2002

Jan Jelínek

„...Poslankyně romského původu Monika Mihaličková (US) uvádí, že ve 432 zvláštních školách v republice je až sedmdesát procent Romů.

Nezáleží jim na vzdělání? Jsou hloupější? Nevědí, co je to kázeň? Nedovedou pořádně česky? Nebo se snad natolik vymykají běžným

zvyklostem, že se s nimi kantoři nechtějí párat, a aby jim ve třídě nekazili morálku a prospěchový průměr, raději jim zařídí zvláštní školu? Nebo bílá společnost prostě jen kouká na Romy skrz prsty a posílá jejich děti do zvláštních škol jaksi automaticky?

Text 2.8.B

Rozhovor s E. Zemanem, ministrem školství

Hospodářské noviny, pátek – neděle, 22. – 24. 10. 1999

„Argument, že ve školství, Romy diskriminujeme, je používán. Já ale tvrdím, že to není pravda. Pokud by se mělo v souvislosti s nimi hovořit o diskriminaci, šlo by o tzv. pozitivní diskriminaci. Vždyť romské děti jsou výrazně zvýhodňovány proti ostatním žákům,

kteří pocházejí také ze sociálně problémového prostředí. Například pro Romy máme romské asistenty, což žádná jiná sociálně znevýhodněná skupina nemá. Máme pro ně i přípravné třídy....

Problémové děti?

Otázky k textu a k diskusi

- *Uměli byste odpovědět na otázky autora textu 2.8.A?*
- *Myslíte si, že lze na otázku, proč je ve zvláštních školách vysoké procento romských dětí, odpovědět úplně jednoznačně?*
- *Jak si sami vysvětlujete procentuální zastoupení romských dětí ve zvláštních školách? Které odpovědi byste dali přednost?*
- *S jakými obtížemi se romské dítě může setkat, když nastoupí školní docházku? Pokuste se vyjmenovat a odůvodněte.*
- *Domníváte se, že opatření, o nichž hovoří ministr Zeman v textu 2.8.B, již fungují v praxi a že mají reálný dopad?*
- *Souhlasíte s výrokem, že podstatnou příčinou špatné sociální situace Romů je jejich nízké vzdělání? Jak nízké vzdělání ovlivňuje životní šance, možnost získat zaměstnání atd.?*
- *Souhlasíte, že romským dětem je třeba pomáhat, aby lépe zvládaly „průchod“ vzdělávacím systémem, který je projektován především pro potřeby majority? Jaký může mít vyšší dosažené vzdělání Romů celospolečenský dopad?*
- *Pomůže vyšší vzdělání lepší integraci Romů do majoritní společnosti? Jak?*
- *atp.*

K vedení diskuse použijte informace pro učitele.

Romové a emigrace

V tomto textu znamená slovo Rom člověka, který se buď považuje sám za Roma, nebo je za něj považován rozhodující částí svého okolí. Nejzávažnější chybou, která postihuje většinu diskuse o romské menšině v ČR, je nerozlišování mezi jednotlivými, velmi odlišnými skupinami Romů – subetnickými, sociálními, vzdělanostními atd. Od r. 1990 emigrovaly z ČR řádově tisíce Romů. Naprostá většina Romů, kteří v ČR žijí, se ovšem nikdy o emigraci nepokusila, a tak to pravděpodobně také zůstane. V tomto textu budeme proto používat obrat „romští emigranti“ pro ty z Romů, kteří se někdy o emigraci pokusili. To, co zde bude řečeno o této specifické menšině Romů, nesmí být považováno za výpověď o celé skupině Romů žijících v ČR – tu je potřeba považovat za stejně různorodou a vymykající se všem zobecněním, jako je tomu u každé etnické skupiny.

Přímé výpovědi emigrantů byly, pokud není uvedeno jinak, získány autorem tohoto textu Štěpánem Moravcem během jeho pracovního pobytu v roli tlumočnicka a sociálního pracovníka mezi žadateli o azyl v jihovýchodní Anglii v období od ledna do dubna 2000. Citace pocházejí z jeho článku „Emigrace Romů: jinakost a různost“, publikovaného na www.infoservis.net a ve zkrácené verzi v Literárních novinách č. 44/2001.

Přestože emigrace Romů z území bývalého Československa probíhala po celá 90. léta, do všeobecného povědomí se dostala v r. 1997, kdy média upozornila na vzrůstající počty Romů, kteří emigrovali do Kanady a Velké Británie. Tento jev začal být postupně vnímán jako podstatný zahraničně-politický problém. Kvůli této imigraci zavedla Kanada v říjnu 1997 vízovou povinnost pro občany České republiky. Problém začal být považován za citlivý také v souvislosti se snahou ČR o vstup do Evropské unie. Emigrace části Romů do zemí západní Evropy – Velké Británie, Irska, Belgie, Nizozemí a jiných, například na Nový Zéland, probíhá dodnes, a nic nenasvědčuje tomu, že by měla ustát. Většina emigrujících žádá v cílových zemích o udělení statutu uprchlíka čili azylu, který umožňuje v zemi zůstat. Úmluva o právním postavení uprchlíků Valného shromáždění OSN z r. 1951 stanoví, že uprchlíkem je osoba, která „*se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti.*“

V převážně většině emigrují z ČR celé rodiny, o azyl žádá otec nebo matka a ostatní členové rodiny mají postavení osob závislých na žadateli. Většina takových žádostí bývá po posouzení imigračními úřady dané země zamítnuta.

V tomto textu se soustředíme na příklad Velké Británie. Žadatel o azyl, jehož žádost je v této zemi zamítnuta imigračním úřadem ministerstva vnitra (Home Office – Immigration

Romové a emigrace

and Nationality Directorate), má možnost se odvolat ke Zvláštnímu rozhodci (Special Adjudicator), který je procesně nezávislý na výkonné moci, tedy na vládě, a který znovu posuzuje důvody žádosti spolu s důkazy, o které žadatel své důvody opírá. V době čekání na rozhodnutí není žadateli dovoleno pracovat, pobírá od státu peněžní podporu na základní životní potřeby a jeho ubytování, většinou v normálním bytě, je hrazeno také státem.

Azylová procedura ve Velké Británii

K azylové proceduře je možné uvést, že:

Co do četnosti žádostí o azyl ve Velké Británii (v závorkách jsou uvedeny měsíční počty žádostí, vybrán byl leden 2000, pořadí se dlouhodobě v zásadě nemění) je Česká republika (170) až za zeměmi jako bývalá Jugoslávie (895), Srí Lanka (465), Čína (350), Pákistán (335), Somálsko (330), Afghánistán (315), Turecko (300), Rumunsko (280), Irák (195), Írán (185). Ve srovnání s těmito zeměmi, kde vládou totalitní režimy, nebo režimy nepřátelské vůči určité menšině, nebo kde probíhá válka, je Česká republika jistě bezpečnou zemí. To, zda určité formy diskriminace, kterým čelí jednotliví Romové v České republice, jsou nebo nejsou dostatečným důvodem k udělení azylu v cílové zemi, je otázkou konkrétního způsobu, jakým je v této zemi vykládána Úmluva OSN o právním postavení uprchlíků.

Podle oficiálních statistik Home Office byl v roce 1999 udělen azyl jednomu nebo dvěma žadatelům z ČR, v roce 2000 pak osmi až dvanácti. Tzv. zvláštní povolení k pobytu (uděluje ho úřad Home Secretary, tedy ministr vnitra – v případech, kdy je třeba zvlášť posoudit humanitární situaci žadatele), bylo uděleno v roce 2000 deseti žadatelům z ČR. Pro porovnání v r. 2000: bývalá Jugoslávie (385), Srí Lanka (900), Čína (40), Pákistán (125), Somálsko (5310), Afghánistán (375), Turecko (180), Rumunsko (15), Irák (845), Írán (390).

Někteří žadatelé se setkají se vstřícnými úředníky, jsou jim poskytnuti dobří tlumočníci i právníci, kteří zastupují jejich případ před Zvláštním rozhodcem. (Například v naší ukázce, tj. v textu 2.10 [str. 225] úředník, který vedl rozhovor, se nad rámec dotazníku opakovaným tázáním snažil dosáhnout toho, aby žadatel uvedl všechny události, které mohou být pro jeho žádost významné.)

Někteří žadatelé se setkají s nevrlymi úředníky, jsou jim poskytnuti nesympatizující tlumočníci, kteří jejich výpovědi komolí a zkracují, a právníci, kteří nemají zájem s daným případem uspět. Někteří žadatelé neseženou právníka vůbec, což jejich šanci na úspěch významně snižuje.

Romové a emigrace

Žadatelé z ČR mají obvykle jen velmi omezené znalosti o azylovém právu a o podstatě azylu jako takového. Mnozí si myslí, že jestliže se jim v Česku žilo těžce, mají na azyl takzvaně „nárok“. Často věnují malou pozornost podpoře vlastní žádosti. Jen málo žadatelů si zajistí věcné důkazy svých tvrzení (např. lékařské zprávy o zranění, kopii policejního protokolu apod...). Často neuvedou mnoho případů diskriminace nebo perzekuce, protože na ně zapomenou nebo protože „to je přece normální“. (Všimněte si, že žadatel v textu 2.10 zmínil nejzávažnější útok, kdy byli on a jeho manželka zraněni, až poté, co se ho úředník dvakrát zeptal na „další příklady perzekuce či újmy“. Kdyby byl úředník nepoložil tyto otázky, protokol by tento rasistický útok vůbec nezmiňoval.) Jejich výpovědi pak vypadají stejně jako výpovědi těch žadatelů (z ČR i odjinud), jejichž případ je skutečně „slabý“, a těch, kteří používají azylovou proceduru od začátku jen k tomu, aby mohli během ní legálně pobývat na území Velké Británie.

Právě tak většina žadatelů z ČR neví o pravidle, podle kterého má uprchlík požádat o azyl v první bezpečné zemi, na jejímž území se ocitne. Žadatel, který tak neučiní, ztrácí velkou část své důvěryhodnosti.

Velká Británie je velmi populární cílovou zemí z mnoha důvodů. Těší se pověsti země tolerantní k cizincům díky velké etnické rozrůzněnosti, země velkých pracovních možností, atd... Velkou roli tu hraje také to, že odvolání proti rozhodnutí Imigračního úřadu posuzuje nezávislý soudní orgán. Většina Romů z ČR má již ve Velké Británii nějaké příbuzné a další žadatelé odjíždějí pochopitelně za nimi jednak proto, že rodina představuje zázemí, jednak protože soudržnost širších rodin je jedním z nejvlastnějších rysů kultury Romů.

Populární předsudek samozřejmě říká, že Británie je oblíbená kvůli hmotným výhodám, které žadatelům o azyl poskytuje během jejich čekání na rozhodnutí o jejich žádosti. To je, jak ještě uvidíme, jen část pravdy. Nicméně i tento důvod hraje u části žadatelů významnou roli, bylo by ale naivní považovat ho za důvod jediný.

Právě tak jako část žadatelů neuvede do své žádosti vše, co by mohlo jejich případ podpořit, část jich naopak uvede události, které se nestaly, nebo skutečným událostem dá ve své výpovědi charakter diskriminace, i když takový charakter neměly. Někteří žadatelé se tak snaží zvýšit své šance na úspěch. Svou roli tu hraje také sklon příslušníků diskriminované skupiny podávat jako diskriminaci i to, co jí ve skutečnosti nemuselo být. Tak například v uvedeném příkladě není z textu jasné, zda syn žadatele byl zmlácen jinými chlapci, protože je Rom. Otec mohl mít ten pocit, i když tomu tak nebylo.

Někteří žadatelé mají „slabé případy“, neuvádějí žádné závažné příklady diskriminace a pouze si stěžují na obecně neradostné perspektivy života v České republice.

Romové a emigrace

Během azylové procedury, jako během každé jiné správní, potažmo soudní procedury, dochází k omylům, chybám a nespravedlnostem. Setkali jsme se s případy, kdy byl azyl odepřen, nebo naopak dokonce udělen, ačkoliv všechny známé okolnosti slibovaly opak.

Azylová procedura nezkoumá, zda měl žadatel dostatečný důvod opustit svou zemi. Zkoumá něco jiného: zda jeho důvody naplňují kritéria pro udělení statutu uprchlíka ve smyslu Úmluvy OSN, nebo lépe řečeno ve smyslu výkladu této úmluvy, který je používán v dané zemi. Tento výklad se řídí především tím, jak je politický systém dané země právě otevřený imigraci. Čím menší vůle přijímat cizince či příslušníky určitých skupin ze zahraničí, tím přísnější výklad Úmluvy valného shromáždění OSN o právním postavení uprchlíků. V Británii se rozhodování Zvláštních rozhodců řídí od podzimu 1999 výrokem Nejvyššího soudu v případě romského žadatele ze Slovenska Milana Horvátha. Podle tohoto právního názoru nemůže Británie považovat např. fyzické útoky ze strany českých nacistů, diskriminaci romských dětí v přístupu ke vzdělání nebo diskriminaci části Romů v přístupu k zaměstnání za důvod k žádosti o azyl. Statut uprchlíka tak může získat pouze ten žadatel, který prokáže, že byl perzekuován přímo státními strukturami, například policií. Jestliže žadatel neuspěje, okolím jak v Británii, tak v České republice na něj automaticky pohlíží jako na „ekonomického migranta“, nebo „falešného uprchlíka“ („bogus refugee“ – klíčový výraz ve výrocih britských populistů). Takový postoj se zakládá právě na přehlížení principu, který jsme zvýraznili v úvodu tohoto oddílu.

Celkový postoj úřadů a politiků ve Velké Británii k romským žadatelům o azyl ze zemí střední a východní Evropy je podobně paušalizující jako většinový postoj v České republice. Romové jsou kolektivně obviňováni z toho, že mají pouze v úmyslu „zneužívat azylový systém“ ke svému ekonomickému prospěchu. Není snaha rozlišovat mezi jednotlivými skupinami romských žadatelů a jejich rozdílnými motivy a představami, se kterými do Británie přicházejí.

Zákon umožňuje britskému Imigračnímu úřadu přechodně uvěznit kteréhokoliv žadatele o azyl jen na základě administrativního rozhodnutí, tj. bez soudu. Doba zadržení není omezena. Řada žadatelů z ČR tak prošla touto zkušeností: „(..)hned po příjezdu do přístavu nebo na letišti oddělí otce od zbytku rodiny a odvezou ho do vazební věznice. Pro Roma z České republiky, který nikdy nebyl trestán (a vzhledem k předsudkům, běžným v jeho zemi, si na tom třeba i zakládá), může být bezdůvodné uvěznění šokujícím zážitkem. Matka a děti často dlouho nevědí, co se vlastně s mužem stalo a proč. Některé mé klienty propustili za týden za dva, někteří strávili ve vazbě několik měsíců. Přitom jim pravidelně nabízeli, že je propustí, pokud stáhnou svou žádost o azyl a vrátí se domů. Matka s dětmi zatím žila v přiděleném pokoji v ‚bed&breakfast‘ bez podpory manžela, někdy obklopená

Romové a emigrace

ohrožujícím okolím – mladými cizími uprchlíky bez rodin. Jednomu starému muži, který trpěl vleklou chorobou kloubů, zabavili ve vězení jeho léky a odmítli mu je podávat, takže přestal chodit a museli mu přidělit invalidní vozík. Právník, který mu byl jako žadateli o azyl přidělen, dosáhl jeho propuštění, ale to se odehrálo tak, že ho vyvedli před věznicí a zavřeli vrata. Byl v tu chvíli čtyřicet mil od místa, kde ubytovali jeho manželku a vnuka, nemohl chodit a neměl žádné peníze. Situaci pak řešili na vlastní pěst místní dobrovolníci, protože žádná institucionální pomoc se nekonala. Odhaduji, že přinejmenším třetinu mužů z Čech a Slovenska, kteří v Británii požádají o azyl, imigrační úřad přechodně uvězní.”

„Azylový systém Velké Británie hrozil – alespoň v Kentu – i dalšími překvapeními, která pocházela především z chaosu, vyvolaného zahlcením systému velkým počtem žádostí – z nichž žádosti českých občanů tvoří jen malou, asi 2 % část. Podle azylové legislativy se mělo s uprchlíkem zacházet jako s každým jiným občanem, měl mít například právo bydlet ve vlastním bytě, zapsat své děti do normální školy a vyřizovat si své záležitosti na normálních úřadech veřejné správy. Proto neexistovaly žádné speciální ubytovací, vyučovací nebo byrokratické kapacity pro uprchlíky. Od poloviny devadesátých let vedl nárůst počtu žádostí – alespoň v Kentu – k ochromení systému: bytů se nedostávalo a některé rodiny žily v přelidněných, hygienicky zcela nevyhovujících místnostech nebo i v bytech, jejichž technický stav ohrožoval zdraví nájemníků. Školy odmítaly přijímat děti uprchlíků s odvoláním na nedostatek míst (ale často se jednalo o nechuť přijímat kulturně a vzhledově odlišné děti, se kterými byla práce navíc). Na úřadech stáli lidé všech národností a kultur dlouhé fronty, aby mohli splnit nějakou svou úřední povinnost, a v místech, kde byl úřad obzvlášť špatně personálně zajištěný, jste mohli strávit ve frontě na pokračování řádově celé dny a nakonec jste se třeba stejně nedostali na řadu. Občané pobřežních městeček v Kentu (po Londýně to je region s největším výskytem uprchlíků) nebyli na příchod cizinců připraveni a místní noviny

Romové a emigrace

se po desítky měsíců hemžily xenofobními bláboly a úplně vymyšlenými absurdními číselnými údaji o počtech uprchlíků a o výdajích s nimi spojených. Učitelé ve školách vyzývali své žáky k ostrážitosti místo k toleranci a kamarádství k nově přicházejícím dětem. Centrální ani samosprávné úřady proti této vlně xenofobních projevů neintervenovaly. Na obranu uprchlíků účinně vystupovaly pouze dobrovolnické nevládní organizace, které založili místní občané.

Nový azylový zákon z dubna 2000 už nepokrytě zavádí opatření, která mají žadatelům o azyl znepříjemnit život a vyčlenit je ze společnosti. Jde hlavně o dispersal, umístování uprchlíků ve všech koutech Británie včetně míst, kde jsou pro to nejhorší podmínky: v okrajových chudinských čtvrtích průmyslových měst, charakteristických vysokou kriminalitou a xenofobním naladěním jejich obyvatel. Taková opatření dopadají na všechny žadatele, tedy i na ty, jejichž žádost je posléze vyhodnocena jako opodstatněná a je jim přiznán statut uprchlíka.“

Konkrétní důvody romské emigrace

Podívejme se nyní, jaké důvody pro odchod do zahraničí uvádějí emigrující Romové, kteří pobývají ve Velké Británii. Citace pocházejí z článku Štěpána Moravce „Emigrace Romů: jinakost a různost“, publikovaného na www.infoservis.net a ve zkrácené verzi v Literárních novinách č. 44/2001, a z pojednání „Rozhovory s Romy, kteří požádali o azyl ve Velké Británii“, jehož autorkou je Alžběta Trojanová, která pobývala v Britském Kentu jako sociální pracovnice v létě 1999. Zdrojem pro její studii byly rozhovory s 24 ženami a 19 muži, kteří čekali na rozhodnutí o své žádosti v Londýně a městečkách Dover a Deal v jihovýchodní Anglii.

Budoucnost dětí

Na prvním místě hovoří žadatelé o tom, že si přejí zajistit lepší budoucnost pro své děti. „Sami rodiče by se často se situací v České republice vyrovnali, ale dětem chtěli umožnit lepší vzdělání a budoucí kvalifikaci, a také život beze strachu a ponižování. (...) Časté byly výpovědi o tom, jak byly romské děti ve školách znevýhodňovány a jak se s nimi zacházelo podle jiných měřítek než s ostatními dětmi. Někteří učitelé dokonce užívali vůči dětem násilí. Násilné projevy a provokace se často vyskytly i ze strany spolužáků, pro které bylo romské dítě vhodným objektem agrese. (...) Romové brali takové situace jako projev skrytého rasismu, který se v jednom případě dokonce stal záminkou k tomu, aby bylo dítě a jeho sourozenci poslání do zvláštních škol, protože způsobují problémy. Děti, které jsou

Romové a emigrace

ve Velké Británii delší dobu, již chodí do školy a obvykle se s nimi zachází slušným způsobem. (...) Romské děti se někdy setkávají s rasistickými projevy ze strany ostatních dětí, ale britské školství je na tyto situace připraveno a snaží se je nejen řešit, ale také jim předcházet speciálními programy. V tomto systému mají i děti menšinových či přistěhovaleckých skupin naději na budoucí kvalifikaci a jsou více motivovány k tomu, aby je škola bavila. Rodiče dětí navštěvujících britské školy většinou konstatovali, že jejich děti zde chodí do školy rády a za první úspěch lze považovat to, že se naučily výborně anglicky. Některé již uvažují o svém budoucím povolání a začínají se na něj při svém studiu připravovat. Příkladem toho je chlapec, který byl v Česku poslán do zvláštní školy a v Anglii se na střední škole připravuje na studium práv.“

Nebezpečí rasově motivovaného násilí

Dále hovořili romští emigranti o nebezpečí rasově motivovaného násilí, které v ČR pociťují. Ilustrativní případ popisuje tři případy rasisticky motivovaného útoku:

Napadený Rom odchází

Mladá fronta Dnes 17. 7. 2001

Tomáš Poláček

„Mladého Roma, kterého před týdnem ztloukl městský strážník, už nezadrží ve vlasti ani vidina finančního odškodnění. Třidvacetiletý René Lalik, který si před týdnem odnesl mnoho podlitin z konfliktu se strážníkem, nehodlá požadovat sebestoňší odškodné. (...) ‚Tohle totiž byla poslední kapka,‘ tvrdí a přidává jeden ze svých zážitků: ‚Napadli mě dva skini. Byli o hlavu větší než já, a přijela tam policie. A koho zatkla? Mě.‘ (...) Právě v Brně se stal loni v září případ, který velmi připomíná Lalikův incident s pražským strážníkem. Trojice městských policistů tam napadla sedmnáctiletého Roma Martina Tomka, který jim odmítl předložit občanský průkaz. ‚Vykroutili mi ruku, zatahli do křoví a tam mě kopali a bouchali,‘ stěžoval si Tomek. Strážníkům hrozily dva až tři roky vězení, ale soud nakonec neproběhl.

‚Všechno se ututlalo,‘ myslí si okresní romský poradce Kuzma. ‚Policie si vymyslela, že Tomko fetuje, a začala mu vyhrožovat. A on opravdu dostal strach.‘ Vyšetřování skončilo pro nedostatek důkazů a strážníci zůstali ve službě.

A jak dopadne strážník, který měl zbít obuškem Lalika?

‚V rámci objektivitivy se jej zdráhám propustit jen na základě tvrzení dvou Romů, a bez přímých důkazů.‘ Vysvětluje šéf Městské policie v Praze 1 Josef Janoušek a čeká na závěry vyšetřování. Strážník tak stále chodí do práce.

Lalik je ovšem přesvědčen, že zná výsledek dopředu. Očekává, že strážník dostane důtku. (...) Spolu se svými pěti bratry, přítelkyní, tříletou dcerou a matkou si již balí zavazadla na cestu do Kanady. ‚Tam spravedlnost pro Romy existuje,‘ myslí si Lalik.“

Romové a emigrace

Diskriminace, předsudky, paušalizující projevy

O případech rasisticky motivovaného násilí v České republice se dočtete i jinde v této publikaci. V souvislosti s romskými emigranty je třeba říci toto:

Mezi příběhy, které emigranti vyprávěli, byly i popisy podstatně závažnějších útoků, než jsou uvedené případy: opakovaná noční napadení bytu gangem skinheads, těžká zranění, a dokonce případy mučení. „Viděl jsem popáleniny od cigaret na paži staré paní, slyšel jsem o případech surových a zbabělých nočních přepadení, šikany a ponižování na veřejnosti.“

Podle mnoha výpovědí emigrujících Romů bránila průchodu spravedlnosti policie. Emigranti hovoří o tom, že se buď k případu stavěla pasivně, nebo dokonce policisté kryli útočníky a zastrašovali oběti. Útočníci byli v mnoha výpovědích emigrantů příbuzní nebo kamarádi místních policistů či vysoko postavených úředníků místních samospráv.

Mnoho rasistických trestných činů je páčáno, tak jako v ukázce, samotnými policisty. Významná část policistů jsou příznivci nebo aktivními členy neonacistických nebo neofašistických struktur.

Na druhé straně řada žadatelů o azyl sama takovou zkušenost s rasisticky motivovaným násilím neměla. Jaký je poměr lidí, kteří takové události zažili, není možné zjistit.

Četnost těchto činů je významně vyšší, než kolik jich je nahlášeno, protože napadení obvykle nedůvěřují orgánům činným v trestním řízení a útok nenahlásí.

Média informují jen o výjimečných případech rasistického násilí. Mediální obraz tedy také neodráží četnost těchto událostí.

Je přirozenou součástí kultury Romů, že událost, která se nějak dotkne člena rodiny, je pociťována jako významná v rámci celé širší rodiny. Většina Romů v ČR tak dnes má pravděpodobně příbuzného, který má sám zkušenost s rasistickým násilím.

Rasisticky motivované násilí a aktivní neonacistické skupiny samozřejmě existují i ve Velké Británii. Postup státních orgánů vůči nim je ale důslednější a mají obecně menší podporu veřejnosti. Existují zde také aktivní občanské skupiny, které proti nacistům aktivně a účinně vystupují. Jen v oblasti jihovýchodního pobřeží Anglie (Kent) se v souvislosti s usídlením se velkého počtu uprchlíků ve druhé polovině 90. let aktivizovaly nejméně tři široce občanské, politicky neutrální skupiny na podporu uprchlíků a proti projevům xenofobie a rasismu. (Kent Refugee Action Network, Dover Residents against Racism, Deal Asylum Seekers Support Group). Jejich aktivity měly konkrétní kladný dopad na postoj místních obyvatel k uprchlíkům.

Romové a emigrace

Dále romští emigranti odůvodňují svůj odchod z České republiky méně vyostřenými projevy předsudků a paušalizujících postojů, které se jich dotýkají. Sklon považovat Roma automaticky za „nepřízpůsobivého“ nebo „problémového“ komplikuje těm Romům, kteří takovému stereotypu neodpovídají, život při styku s úřady, při shánění zaměstnání, jako pacientům ve zdravotnictví, v sousedských vztazích. Například odmítnutí i dostatečně kvalifikovaného Roma, který se uchází o zaměstnání, nebo nepouštění Romů do restaurací nebo jiných podniků je v českých městech běžným jevem. Je již téměř samozřejmou součástí života českých Romů, opět jen slabě reflektovanou médií.

K tomuto tlaku předsudků a stereotypů patří také obraz, který o Romech obecně šíří média a populističtí politici. Pro Roma, který nevstupuje do žádných konfliktů, je těžké považovat za vlastní veřejný prostor – „vlast“ –, který mu dává běžně najevo odmítání a pohrdání.

Ekonomické důvody

Nakonec se dostáváme k motivům ekonomické povahy: nemožnost sehnat zaměstnání, problémy s bydlením, nízké příjmy nebo příjmy pouze ze sociálních dávek. Někteří žadatelé v rozhovoru otevřeně uvedli právě tyto důvody. K tomu je dále možné uvést:

- Vysoká míra nezaměstnanosti mezi lidmi s romskou etnicitou je obecně známým jevem. Nezaměstnaní Romové obvykle hovoří o tom, že zaměstnání nemohou sehnat, časté jsou stížnosti na diskriminaci ze strany možných zaměstnavatelů: uchazeč romského původu je odmítnut na základě toho, že zaměstnavatel má buďto obecně špatné zkušenosti s prací romských zaměstnanců, nebo i bez osobní zkušenosti posuzuje negativně uchazeče o práci pouze z důvodu jeho etnicity.

- Tato ekonomická motivace má u některých emigrantů opět částečně původ v diskriminačních postojích jejich okolí. O tom, že firmy odmítají romské uchazeče o zaměstnání, jsme se již zmínili. Také ztráta bydlení někdy pochází z toho, že pronajímatelé bytů (většinou obce) s bytovým fondem manipulují v neprospěch nájemníků, přičemž nemajetní Romové obvykle utrpí větší škodu. Buď proto, že neznají příslušné právní normy a nemohou si dovolit právní pomoc, nebo proto, že pronajímatel zachází s romskými nájemníky bezohledněji. Umožňuje jim to nálepka „problémového nájemníka“, kterou nemajetní Romové nesou, ať už působí problémy, nebo ne.

Romové a emigrace

Negativní historické zkušenosti

Jinde v této publikaci najdete více o tom, jak diskriminační přístupy přispěly ke zchudnutí a sociálnímu propadu významné části romské populace. Zmiňme zde, že:

- Komunistická moc manipulativně, někdy násilím, stěhovala romské rodiny a soustřeďovala je do sociálně nefunkčních skupin, přičemž s nimi počítala jen jako s levnou pracovní silou.
- Tatáž moc nepřipustila romské děti do systému vyššího vzdělávání. Tento stav již nemá oporu v rozhodnutích centrálních orgánů, ale v praxi škol trvá až na výjimky dodnes.
- Pracovníci s romskou etnicitou byli jako první propouštěni z transformujících se nebo krachujících závodů po r. 1989, často s odůvodněním, že „není dost práce pro naše lidi“, a bez ohledu na to, zda pracovali dobře nebo ne. V západních zemích se v podobných případech vybírají jména propouštěných losem.
- Zákon o státním občanství z r. 1993 ze dne na den čistě administrativním způsobem přiřknul tisícům občanů, žijících i celý život v ČR, slovenské občanství na základě toho, že se na Slovensku narodili jejich rodiče. Dnes je již jasné, že se jednalo o průhledný diskriminační tah vůči Romům. Takovýto úřední cestou vyčarovaný slovenský občan, žijící v ČR, ztrácel nárok na jakýkoliv příjem ze sociálních dávek a s ním celá domácnost, ve které žil, i když ostatní její členové měli občanství české. Tisíce romských rodin, kde rodiče byli nezaměstnaní, se tak ocitly zcela bez prostředků, a z této situace se již nikdy nevzpamatovaly.

Romové a emigrace

Životní podmínky v emigraci

Porovnání ekonomických podmínek pro romské emigranty v ČR a ve Velké Británii nám neposkytne žádný ucelený, jednoznačný obraz. Pro část emigrantů, pokud v ČR patřili k sociálně nejslabší vrstvě, znamenalo jistě přechodné zlepšení jejich ekonomické situace. Stát nebo místní samospráva jim platila byt a z peněžních podpor na základní potřeby bylo možno vyžít. Někteří žadatelé byli schopni z těchto peněz dokonce ušetřit a peníze posílat příbuzným do České republiky. Pokud se emigrantovi podařilo zatajit, že opustil ČR a byla mu poskytována hmotná podpora v zahraničí, mohly mu být po návratu zpětně vyplaceny některé sociální dávky za dobu, kdy si je nevyzvedával. Jsou známy případy rodin nebo jednotlivců, kteří v ČR neměli kde bydlet a po několika letech pobytu v některém z cílových států se vrátili a zakoupili byt nebo domek. Ve větších městech v cílových zemích emigranti běžně „na černo“ pracovali, kteroužto možnost zejména v severních Čechách a na severu Moravy, tedy v regionech s vysokou mírou nezaměstnanosti, neměli a byli odkázáni jen na sociální dávky.

Na druhou stranu pro významnou část emigrujících Romů jejich nová situace v cílové zemi, tedy situace pasivního čekání na rozhodnutí o žádosti o azyl, žádné ekonomické zlepšení neznamenal. Mnoho emigrantů patřilo k romské střední třídě – v České republice podnikali nebo pracovali jako kvalifikovaní dělníci a doma zanechali zařízené byty, rodinné domky a auta. Pro emigranty, kteří v ČR před odchodem pracovali nebo podnikali, byla nepříjemná zejména nucená pasivita v těch oblastech mimo velká města, kde nebylo možné „na černo“ pracovat.

O struktuře skupiny emigrujících Romů si přes veškerý nedostatek ucelených poznatků můžeme být jisti, že zahrnovala Romy, kteří neodešli za ekonomickými výhodami.

Postoj politiků k emigraci Romů

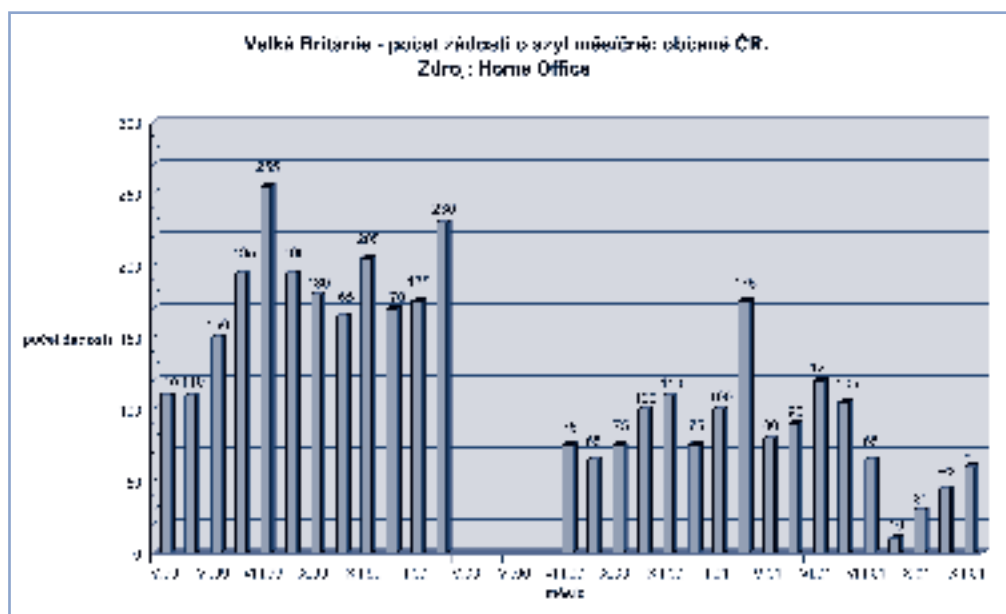
Text 2.9.A

Slova Miloše Zemana (ministrský předseda ČR) diskusní pořad TV Nova Sedmička, 8. 4. 2001

„Jsou Romové, kteří hrdě prohlašují, že jsou politicky nebo jinak diskriminováni v ČR, a přitom ve skutečnosti v drtivé většině, ne-li ve všech případech jde o tzv. ekonomickou emigraci. A mohou nabídnout jednoznačný důkaz. V okamžiku, kdy Británie zpřísnila azylový zákon a přestala vyplácet štědré podpory žadatelům o azyl, tak drtivě klesl

počet našich Romů, kteří se v Británii domáhali azylu. Kdyby byli motivováni určitě politickými důvody a nikoli výší těchto příspěvků, tak by ten počet určitě neklesl. Za druhé já jsem proti jakékoliv diskriminaci jakékoliv minority. Ale zdůrazňuji, že jsem také proti tzv. pozitivní diskriminaci.“

Graf I.

Graf I. zachycuje počty žádostí o azyl podaných občany České republiky (tj. až na zanedbatelné výjimky Romy) ve Velké Británii každý měsíc od září 1999 do prosince 2001. Zobrazené údaje pocházejí z oficiálního zdroje britského Home Office, které odpovídá našemu Ministerstvu vnitra.

Postoj politiků k emigraci Romů

Jde o počty žádostí o azyl, není tedy zachycen skutečný počet imigrujících osob – rodinných příslušníků – který je několikanásobně vyšší. (Všechna čísla z tohoto zdroje jsou zaokrouhlená směrem k nejbližšímu násobku 5, takže údaj 165 může znamenat reálně číslo od 163 do 167)

Ke 3. dubnu 2000 nabyl v Británii účinnosti nový imigrační a azylový zákon (Immigration and Asylum Act 1999), který zavedl vyplácení podpor pro žadatele o azyl z 80% v poukázkách na jídlo a ošacení místo v hotovosti, kterou do té doby dostávaly rodiny s dětmi. Poukázky však začaly být používány až později, v letních měsících téhož roku. Kupodivu právě údaje za tyto měsíce Home Office neuvádí.

O rok později, ve druhé polovině července 2001, byly zavedeny Velkou Británií kontroly na ruzyňském letišti v Praze, které v podstatě bránily Romům do Británie letecky odcestovat. Velvyslanec Velké Británie v ČR David Broucher tehdy řekl, že počet žadatelů o azyl je „nadále nepřipustně vysoký“.

Interpretace textu

To, že předseda vlády Miloš Zeman používá spojení jako „určitě by neklesl“, „v drtivé většině, ne-li ve všech případech“, svědčí o tom, že přemýšlí o romských žadatelích o azyl jako o jednodité skupině. Podle něj, jsou-li někteří z nich z části motivováni k emigraci penězi ze státních podpor v cílové zemi, pak *pouze jimi* a *všichni*, nebo jejich „drtivá většina“. Právě tak neuvažuje o tom, že profil emigrantů se může proměňovat v čase, tedy během oněch 12 let, kdy emigrace Romů z ČR probíhá.

K názoru, který v televizi zastával Miloš Zeman, existuje protipól: názor, že jedinou podstatnou motivací emigrujících Romů k jejich jednání je nebezpečí, které pro ně znamená rasisticky motivované násilí a další formy diskriminace v České republice. Oba tyto názory mají společnou vadu: nelze je opřít o fakta. Neexistuje žádný způsob, jak přesně zjistit, proč kolik Romů emigruje. I kdyby bylo možné se na to zeptat statisticky významné části skupiny emigrujících Romů, motivace každého z nich jsou jeho soukromou záležitostí, kterou může a nemusí přiznat.

Podle Miloše Zemana musí být důvodem pro žádost o azyl „*politická* diskriminace“, „*politické* důvody“, aby žádost byla oprávněná. Řada veřejně vystupujících osob používala a používá v této souvislosti sousloví „*politický* azyl“, který byl běžným neformálním označením pro azyl v době, kdy uprchlíci, žádající o něj v západních zemích, utíkali ze zemí s totalitním zřízením. Mezinárodní i české právní normy vztahující

Postoj politiků k emigraci Romů

se k problematice uprchlíků obsahují zásadně pouze pojem *azyl*, *útočiště* nebo *ochrana*. Právo tedy neříká, že azyl získá pouze ten, kdo utíká před ohrožující *politickou* mocí. Ti, kdo chtějí zpochybnit vážnost problému emigrace Romů, ho, tak jako Miloš Zeman v uvedené citaci, zjednodušují na toto schéma: *snaha Romů emigrovat by byla oprávněná jen tehdy, pokud by je státní moc a politické struktury ČR cíleně pronásledovaly. Protože tak tomu není, je ČR pro Romy bezpečnou zemí. Romové tedy odcházejí z ekonomických důvodů – jsou to ekonomičtí migranti.*

Jedním z důvodů, proč se mnohé veřejně činné osoby snaží bagatelizovat důvody části Romů k emigraci, je prostý populismus, tedy sklon nikoliv vážít fakta a argumenty, ale pouze říkat to, co chtějí posluchači slyšet, a získávat tak jejich přízeň, případně volební hlas. Názor, že Romové emigrují výlučně pro peníze, zastává pravděpodobně většina příslušníků majority, takže zpochybňovat ho znamená nést riziko újmy na popularitě. Dále slouží uvedené zjednodušení politikům k tomu, aby popřeli zodpovědnost státu a jeho institucí za problém, který emigrace Romů představuje: *problémem nejsou podle nich podmínky, ve kterých mnozí Romové v ČR žijí, ale nezodpovědné nebo zjištěné jednání osob, kteří se snaží emigrovat.* Vládní politici, jakým byl v době vzniku citovaného výroku i Miloš Zeman, mají zvláštní motivaci k takovému podání: musí udržovat dobré vztahy se zeměmi, ve kterých emigrující Romové žádají o azyl a které jsou bez výjimky nejbližšími spojenci a partnery ČR. Vládní politici proto považují za nutné jednak tvrdit, že situace v ČR je pro Romy lepší, než ve skutečnosti je, jednak souhlasit s azylovou politikou cílových států, které většinu žádostí o azyl, podaných Romy z ČR, odmítají jako málo odůvodněné.

Shrňme nyní, k čemu jsme došli při uvažování o informačních manipulacích, které se vyskytují v prvním citátu: o azyl požádalo od roku 1990 v cizině již mnoho tisíc Romů. V tak velké skupině jsou individuální důvody k odchodu nutně velmi různorodé a nelze je zjednodušit na jediný z nich. To, že tyto důvody nejsou v cílových zemích přijaty jako dostatečné pro udělení azylu, ještě neznamena, že nepředstavují osobní lidský problém pro mnoho odcházejících Romů a občanský problém pro zemi, kterou opouštějí.

Postoj politiků k emigraci Romů

Otázky k textu a k diskusi

- Podívejte se na graf I. a znovu si přečtěte text 2.9.A
- Je sousloví „drtivě klesl“ použito přiměřeně? Použili byste stejný popis pro pokles, který je z grafu patrný?
Jestliže lze říci, že počet žádostí drtivě klesl, proč Británie zavedla o rok později letištní kontroly, které měly tento počet snížit?
- Souhlasíte s tím, že uvedená čísla jsou „jednoznačným důkazem“, že „v drtivé většině, ne-li ve všech případech“ je emigrace Romů motivována dávkami, které jsou žadatelům o azyl vypláceny na základní životní potřeby?
- Pokud ano, jak vysvětlíte jednání lidí, kteří o azyl požádali po dubnu 2000?
- Pokud ne, jaká je vaše interpretace a odhad důvodů, pro které Romové žádají o azyl v zahraničí?
- Obhajte svůj názor v diskusi s kolegy.
- Jaká různá vysvětlení pro vývoj počtu žádostí, včetně výrazných výkyvů, vás napadnou?
- Text článku zjevně nepočítá s tím, že lidé jsou různí a že jev jako emigrace části občanů ČR se vyvíjí v čase. Čím by bylo možno podle vás takovou zobecňující představu odůvodnit?
- Čeho si myslíte, že chtějí dosáhnout lidé, a zejména politici, kteří zjednodušují problém emigrace Romů na uvedené schéma?
- Jmenujte různé důvody, pro které se úřady, politici a veřejnost určité země brání imigraci.

Odvolací řízení

Cíle

studenti

- jsou schopni přijmout zodpovědnost za přijaté rozhodnutí
- chápou konkrétní možné důvody romské emigrace
- jsou schopni kriticky a racionálně argumentovat
- dokážou odlišit racionální a emocionální argumentaci

Velikost skupiny

12 studentů v rolích, ostatní jako pozorovatelé

Čas

45 minut, z toho:

- 10 min. příprava
- 20 min. vlastní řízení
- 5 min. na rozhodnutí poroty
- 10 min. závěrečná diskuse

Pomůcky a příprava

- kopie karet s rolemi
- text 2.10 (rozhovor) – kopie pro každého

Popis / postup

1. Rozdejte studentům kopii textu a vyzvěte je, aby si každý z nich text přečetl.
2. Stručně shrňte obsah článku a popište následnou dramatizaci. Bude se jednat o situaci žadatelů o azyl, odmítnutých v prvním kole (u imigračního úřadu MV VB). Nositelem žádosti o azyl je otec rodiny, jemu je také v textu věnován největší prostor. Pro ztraktivnější aktivitu jsou domyšleny další postavy a strany sporu – viz dále.

Aktivita v žádném případě nezohledňuje přesný postup azylového řízení ve Velké Británii.

3. Seznamte studenty s jednotlivými stranami řízení:
 - úřad Zvláštního rozhodce – předseda + dva přísedící
 - rodina žadatele – otec, matka a starší dítě
 - zástupci MV Velké Británie (Home Office) – tříčlenný tým
 - obhájci žadatele – tříčlenný tým

Odvolací řízení

4. Rozdejte 12 studentům karty s rolemi, myslete na to, že předseda senátu Zvláštního rozhodce bude zároveň řídit celou diskusi. Herci dostanou pouze svoji roli, pozorovatelé mají k dispozici všechny karty. Poučte porotu, že po skončení rozpravy musí úřad Zvláštního rozhodce vynést verdikt, nedojde-li ke konsensu, pak rozhoduje prostou většinou.
5. Dejte studentům cca 5 min na nastudování role a upravte učebnu tak, aby odpovídala uspořádání při soudním líčení.
6. Pozorovatelé si vedou samostatné poznámky o řízení a na konci každý sám za sebe rozhodne, zda azyl udělit, či neudělit.
7. Dejte signál k počátku hry, nejpozději po 20 minutách ukončete.
8. Zjistěte většinový názor na udělení azylu a v kritické diskusi se studenty porovnejte s rozhodnutím poroty.

Hodnocení / reflexe

Zeptejte se herců, zda se byli ochotni ztotožnit se svojí rolí. Pokuste se zjistit, zda bylo řízení úřadu Zvláštního rozhodce spravedlivé. Pokuste se zodpovědět na otázku, zda argumenty užívané herci byly spíše racionální či emocionální. Ptejte se studentů, který druh argumentů na ně působí silněji a proč. Diskutujte, zda měl žadatel vážný důvod opustit ČR a pokusit se žít jinde. Zeptejte se studentů, co by udělali na jeho místě.

Odvolací řízení

Text 2.10

Pohovor azylového řízení

(autentický záznam rozhovoru žadatele z České republiky s pracovníkem úřadu Zvláštního rozhodce, který rozhodoval o odvolání žadatele proti zamítnutí jeho žádosti Imigračním úřadem: překlad z angličtiny, pravá jména jsou nahrazena smyšlenými. Podtržené otázky jsou standardní součástí formuláře, zatímco nepodtržené doplnil úředník, který rozhovor vedl.)

Co vás vedlo k rozhodnutí opustit vaši zemi? Uveďte, prosím, detaily okolností, které vedly k vašemu odchodu.

Před třemi nebo čtyřmi týdny prohodili skinheads popelnici skrz okno mého bytu. Můj syn Pavel, kterému jsou 3 roky, má vrozenou srdeční vadu.

Z čí strany jste trpěl perzekuci, újmu (harm) nebo ublížení (harassment), a proč? Jmenujte skupinu nebo organizaci.

Ze strany skinheads, protože jsme Romové.

Jakou formu měla tato perzekuce nebo ublížení? Uveďte, prosím, detailní popis všech událostí včetně dat, pokud možno.

Před třemi nebo čtyřmi týdny prohodili skinheads popelnici skrz okno mého bytu. Já jsem byl v práci, ale má žena a tři děti byly všechny doma. Bylo to ve dvě nebo ve tři odpoledne. Řvali rasistická hesla, třeba „Cikáni do plynu“.

Jaké jiné případy perzekuce nebo ublížení jste zaznamenal?

Můj syn Martin byl napaden ve škole. Je mu 7 let.

Co se přesně stalo?

Nevím, kdo to udělal. Přišel ze školy s modřinami na bradě a na stehně.

Kdo to podle Martina udělal?

Ostatní chlapi. Nevíme, jestli byli ze školy, nebo ne. Stalo se to, když šel ze školy.

Kdy se to stalo?

Asi před šesti týdny.

Nějaké další případy perzekuce nebo ublížení?

V létě 1999 mi skinheads zlomili čelist. Byli jsme se ženou ve vinárně. Když jsme odcházeli, 5 nebo 6 skinheadů nás napadlo a zbil. Má žena měla pohmožděninu a já jsem měl zlomenou čelist.

Datum útoku?

Nepamatuji si.

Odvolací řízení

Pamatujete si měsíc?

Červen nebo červenec 1999.

Byl jste léčen?

Byl jsem tři dny v nemocnici. Operovali mne. Dali mi do čelisti drát, aby tak spojili odlomené části. Místo pak měsíc hnisalo.

Byli postiženi všichni členové vaší rodiny? (myšleno obecně, nikoliv v rámci poslední jmenované události – pozn. autora)

Ano.

Bylo možné požádat o ochranu policii nebo úřady? Pokud ne, proč?

Lékař v nemocnici informoval policii. Když mne propustili, policie přišla ke mně domů, aby mě vyslechla. My jsme útočníky nepoznali – myslím, že nebyli z našeho města.

Policie, pokud vím, nikoho nechytla.

(Na tomto místě je ve formuláři zaznamenáno, že zmiňovaný druh perzekuce/ubližení patří mezi ty, které jsou vyjmenovány v textu Úmluvy OSN o právním postavení uprchlíků z r. 1951 jako kritéria pro získání statutu uprchlíka.)

Byl někdo zraněn během toho útoku s popelníci?

Naštěstí se jen rozbilo okno.

Co se stalo potom?

Přišla policie. Vyslechli nás, ale nikoho nechytli.

Proč hodili popelnici do okna právě vám?

Byli opilí a věděli, že v bytě žijí Romové. Bydlíme v domě se třemi byty. Ostatní dvě rodiny nejsou romské.

Ohlásil jste, že Martina ve škole bijí?

Ne.

Proč ne?

Jen jsem šel promluvit s učitelkou. Řekla, že se to stalo mimo školu, takže to není její věc.

Má Pavlova srdeční vada něco společného s tím, že jste se rozhodli přicestovat do Spojeného království?

Bojím se, že kdyby ho někdy praštili v blízkosti srdce, mohlo by mu ho poškodit.

Je nějaký jiný incident nebo příklad perzekuce, o kterém byste mi chtěl říci?

Ne, myslím, že jsem zmínil všechno.

Odvolací řízení

Vaše poslední zaměstnání?

Pracoval jsem 8 let jako lakýrník v továrně Škoda.

Dokdy jste pracoval?

Skončil jsem před dvěma týdny, když jsem se rozhodl odjet ze země.

Máte nějaké dokumenty o vašem zaměstnání?

Ne, nechal jsem je doma.

Máte nějaké lékařské záznamy o té zlomenině čelisti?

Ne, nepodařilo se mi je získat od obvodního lékaře.

K jaké rase, etnické skupině nebo národnosti patříte?

Jsem Rom.

Žijí ve vaší vesnici / městě další příslušníci stejné rasy, etnické skupiny nebo národnosti?

5 nebo 7 romských rodin na našem předměstí.

Je nějaký důvod, proč jste se nemohl přestěhovat do jiné vesnice, města či do jiné části země?

Myslím, že je to v České republice všude stejné. (...)

Na cestě do Spojeného království jste projížděl přes Německo, Belgii a Francii.

Požádal jste o azyl v některé z těchto zemí?

Ne.

Proč ne?

Všichni mluví o Anglii. Že tady není rasismus.

Byl jste někdy odsouzen za trestnou činnost? Pokud ano, uveďte detaily včetně data a trestu, ke kterému jste byl odsouzen.

Ne.

Pokud je něco dalšího, co považujete za důležité pro vaši žádost, a neuvedl jste to jinde v tomto dokumentu, uveďte to, prosím, zde, a použijte, pokud je to nutné, další arch papíru. Měl byste zde uvést všechny okolnosti hodné zvláštního zřetele nebo jakékoliv humanitární důvody, pro které byste neměl být deportován ze Spojeného království, pokud Vaše žádost o azyl bude zamítnuta.

Bojím se o bezpečnost svých dětí.

Karty s rolemi *(k okopírování pro účastníky)*

Předseda úřadu Zvláštního rozhodce

Jste předsedou úřadu, který má definitivně rozhodnout o osudu žadatele o azyl i jeho rodiny. Jste si plně vědom vážnosti svého úřadu, vystupujete rázně, ale maximálně seriózně, jste zkrátka vzorným úředníkem jejího Veličenstva. V rámci řízení úzkostlivě dbáte na to, aby všechny strany měly možnost plně vyjádřit své argumenty a nebyly „ukřičeny“ průraznějším protivníkem. Žadatel o azyl vám není ani milý, ani nemilý, jste zkrátka profesionál. Při svém rozhodování jste nicméně ovlivněn skutečností, že do Velké Británie míří denně velké množství utečenců ze zemí, ve kterých je situace objektivně horší než v České republice. Celý proces závisí na vašem řízení, jednotlivé osoby nesmějí mluvit bez vašeho vyzvání.

Přisedící úřadu

Jste přisedícím úřadu, který má definitivně rozhodnout o osudu žadatele o azyl i jeho rodiny. Žadatel o azyl vám není ani milý, ani nemilý, jste zkrátka profesionál. Při svém rozhodování jste nicméně ovlivněn skutečností, že do Velké Británie míří denně velké množství utečenců ze zemí, ve kterých je situace objektivně horší než v České republice. Předseda úřadu vám není zrovna sympatický, nemůžete mu zapomenout, že vás služebně předběhl.

Přisedící úřadu

Jste přisedící úřadu, který má definitivně rozhodnout o osudu žadatele o azyl i jeho rodiny. K žadatelům o azyl máte niterný vztah, vždy si dokážete představit sebe na jejich místě. Tento přístup k žadatelům o azyl vás nicméně nezbavuje schopnosti být objektivní a nahlížet na celý proces analyticky. Některé pracovníky Home Office zrovna nemilujete a považujete je tak trochu za omezence.

Otec rodiny

Jste otec rodiny, nositel žádosti o azyl. S emigrací jste dlouho nesouhlasil a přesvědčily vás až racionální argumenty její nezbytnosti. Tyto argumenty jste schopen zcela pregnantně definovat. Vyčítáte si, že nemáte konkrétní důkazy perzekuce v ČR, občas na tuto skutečnost zapomínáte při rozhovorech s britskými autoritami.

Karty s rolemi *(k okopírování pro účastníky)*

Matka rodiny

Jste matka rodiny. Od počátku jste byla hnacím motorem diskusí o nezbytnosti emigrace. Bezpečnost vašich dětí je pro vás vším, pouhá teoretická možnost jejich ohrožení vás zbavuje schopnosti racionální debaty. Psychickou újmu, kterou vašemu tříletému synovi Pavlovi způsobili skinheadi, považujete za újmu vlastní. O návratu do vlasti v žádném případě neuvažujete, v případě neudělení azylu v Británii budete trvat na dalších pokusech v jiných zemích.

Starší syn Martin, sedmiletý

Jsi starší syn Martin, sedmiletý. Máš za sebou jedno rasové napadení ve škole v ČR. Zpočátku jsi z emigrace neměl radost, ale na rozdíl od rodičů se už domluvíš anglicky a začíná se ti tu líbit víc než doma.

1. pracovník Home Office

Jste pracovníkem Home Office. Případ této rodiny jste už jednou seriózně prozkoumal a došel k závěru, že se jedná o ekonomickou emigraci, a proto rodina nemá na azyl nárok. Úřad Zvláštního rozhodce berete jako profesionální úředník maximálně vážně, nicméně si nedokážete představit skutečnost, která by vaše rozhodnutí mohla zvrátit.

2. pracovník Home Office

Jste pracovníkem Home Office. Případ této rodiny jste už jednou seriózně prozkoumal a došel k závěru, že se jedná o ekonomickou emigraci, a proto rodina nemá na azyl nárok. Úřad Zvláštního rozhodce berete jako profesionální úředník maximálně vážně, nicméně si nedokážete představit skutečnost, která by vaše rozhodnutí mohla zvrátit.

Karty s rolemi *(k okopírování pro účastníky)*

Pracovnice Home Office

Jste pracovnící Home Office. Pracujete v této pozici již 35 let a na žadatele o azyl máte svůj názor. Nepochybujete o tom, že žadatel vám neřekl celou pravdu, že některé důvody zveličil a jiné naopak zamlčel. Uznáváte teoretické právo na azyl, ale když se podíváte na svoji dlouholetou praxi, jste přesvědčena, že reálný nárok mělo jen několik málo jedinců.

Oficiální obhájce rodiny

Jste oficiálním obhájcem rodiny. Jste perfektním profesionálem a znáte všechny profesní kličky, které mohou vést k pozitivnímu rozhodnutí. K žadatelům o azyl máte rozporuplný vztah; ne vždy věříte oprávněnosti jejich žádosti o azyl, ale pro vás jsou to prostě klienti.

Asistent obhájce

Jste asistent obhájce. Neustále zdůrazňujete, že oficiální formulář neposkytl žadateli o azyl dostatek prostoru vylíčit plně svůj příběh. Striktní rozdělení důvodů udělení azylu na politické a ekonomické neuznáváte, v tomto směru si naprosto nerozumíte se svým šéfem.

Občanský zmocněnec rodiny

Jste horlivým zastáncem Anglie – kolébky demokracie a právo na azyl považujete za nezpochybnitelné. Dlouhodobě sledujete situaci romské menšiny v ČR a jste schopni v tomto směru argumentovat citací konkrétních kauz. S rodinou jste osobně spřízněni a o pravdivosti jejich argumentů nepochybujete.

Literatura k tématu

Doporučená literatura:

- Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit, Olomouc 1993.
Romové v České republice, Socioklub 1999.
Romano džaniben, časopis romistických studií.
Manuš, Erika: Jdeme dlouhou cestou, Praha 1998.

Použitá literatura:

- Bakalář, Eduard: Nové psychohry, Společenské hry pro všestranný rozvoj osobnosti. Portál, Praha 1998.
Baršová, Andrea: Sídlní koncentrace a segregace menšin. In: Romové ve městě. Socioklub 2002.
Daniel, Bartoloměj: Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc 1994.
Dzurko, Ruda: Jak mě vzali do soupisu. In: Romano džaniben, č.4/1994, Nadace Romano džaniben 1994. Nadace Romano džaniben, 1994.
Ferková, Ilona: Čorde čhave (Ukradené děti). Vydalo Společenství Romů na Moravě, 1996.
Gellner, Ernst: Národy a nacionalismus. Praha 1993.
Horváthová, Emília: Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964.
Hübschmannová, Milena: Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství. In: Romové v České republice, SOCIOKLUB 1999.
Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit, Olomouc 1993.
Hübschmannová, Milena: Jsou Romové Cikáni? In: Čeština doma a ve světě, 1993.
Hübschmannová, Milena: Rom-base, Graz 2002.
Hübschmannová, Milena. Athingani – O Roma andre Byzantsko imperija, Athingani – Romové v Byzantské říši, Romské dějiny, 15 díl. In: Amaro Gendalos.
Hübschmannová, Milena: Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál. In: Romano džaniben 1–2/96.
Hübschmannová, Milena: Amari abeceda – Naše abeceda. Fortuna Praha.
Hübschmannová, Milena, Šebková, Hana, Žigová, Anna: Romsko-český a Česko-romský kapesní slovník, Fortuna 1998.
Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny. In: Romano džaniben 1–2/96.

Literatura k tématu

- Hübschmannová, Milena: Slovesná tvorba slovenských Romů, přehled jednotlivých žánrů. In: Slovenský národopis I., 36 – 1988. Bratislava 1988.
- Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A., Andrš, Z.: Godaver lava phure Romendar – Moudrá slova starých Romů, Apeiron 1991.
- Jurová, Anna: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945. Košice 1993.
- Kalibová, Květa: Romové z pohledu statistiky a demografie.
In: Romové v České republice, Socioklub 1999.
- Kostić, Svetislav: O dvou indických pojmenováních jiných etnik. In: Romano džaniben 4/98.
- Légeois, Jean-Pierre: Roma, Gypsies and Travellers, Council of Europe. 1994.
- Matras, Yaron: Rüdigerův příspěvek k objasnění původu romštiny.
In: Romano džaniben 3–4/99.
- Moulisová, Marcela: Problémová stránka života Romů. Stereotypy, porozumění, realita, směry prevence. In: Menšiny a migranti v České republice, Praha 2001.
- Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994
- Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999.
- Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994.
- Rochow, Ilse: Hereze Athinganů v 8. a 9. století a otázka jejich dalšího osudu.
In: Romové v Byzanci, Indologický ústav FF UK, Praha 1998.
- Rochow, Ilse, Matschke, Klaus-Peter: Nově o Cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. století. In: Romové v Byzanci. Indologický ústav FF UK, Praha 1998.
- Romské hádankové karty – Romane karti garude lavenca, Romano džaniben, Praha.
- Slovník spisovného jazyka českého. ČAV – Ústav pro jazyk český, Academia Praha 1989.
- Šimáček, Martin: MF DNES, 9. srpna 2001, Nevraživosti mezi lidmi zvolna ubývá (zkráceno).
- Svobodová, Marie, Kovařík, Jiří, Niederle, Petr: Cikánské děti v náhradní rodinné péči.
Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí ČR, 1981.
- Šalanda, Bohuslav: Oběť a obětní beránek pohledem folkloristy. Katedra etnologie FF UK.
- Šebková, Hana a kol.: Úloha nejstaršího syna v tradiční romské rodině.
In: Romano džaniben 1–2/96.
- Šebková, Hana: Romaňi čhib – učebnice slovenské romštiny, Fortuna Praha 1999.
- Žigová Anna a kol.: Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině.
In: Romano džaniben 1–2/96.
- Žlnayová, Edita a kol.: Postavení a úloha ženy-matky a muže-otce v rómskej rodine.
In: Romano džaniben 1–2/96.

3. Uprchlíci a migranti

Obsah

235	CÍLE
236	ÚVOD
237	<i>UPRCHLICKÝ TÁBOR VEDLE NAŠEHO MĚSTA?</i>
239	<i>UPRCHLÍCI A MY</i>
241	<i>KOLIK JE U NÁS AZYLANTŮ?</i>
244	AZYLOVÁ ZAŘÍZENÍ
245	ŽADATELÉ O AZYL
247	VYSOKÝ KOMISARIÁT PRO UPRCHLÍKY (UNHCR)
248	<i>UPRCHLICKÝ TÁBOR V NAŠEM MĚSTĚ</i>
250	<i>JSME TAK TROCHU BEZOHLEDNÍ</i>
252	CO JE TO AZYL?
254	AZYLOVÁ PROCEDURA
260	<i>UPRCHLÍCI V ČR – PLAKÁTY</i>
262	<i>EMIGRACE – NA KTERÉ STRANĚ STOJÍŠ?</i>
265	<i>EMIGRACE V MINULOSTI A DNES</i>
267	EMIGRACE A SVĚT
269	AZYLANT JAKO...
271	<i>UPRCHLÍCI A MÉDIA</i>
274	<i>MÉDIA A SKUTEČNOST</i>
276	OBRAZ UPRCHLÍKŮ V MÉDIÍCH
277	<i>KULTURNÍ ROZDÍLY</i>
278	STŘET KULTUR
279	<i>BESEDA S MIGRANTEM</i>
280	<i>DĚTI MEZI UPRCHLÍKY</i>
281	<i>DĚTI-UPRCHLÍCI</i>
283	<i>PŘÍBĚHY DĚTÍ-UPRCHLÍKŮ</i>

Cíle

studenti:

- znají právní zakotvení uprchlictví a azylu (Definice uprchlíka, UNHCR, Úmluva o právním postavení uprchlíků)
- orientují se v problematice uprchlictví v ČR (počty uprchlíků, země původu)
- mají představu o podmínkách života uprchlíků během jejich útěku a následně v uprchlickém táboře
- jsou schopni empatie vůči individuálním osudům uprchlíků
- uvědomují si možné přínosy uprchlíků pro českou společnost
- jsou schopni kriticky analyzovat mediální obraz uprchlíků
- dokážou odhalit a přehodnotit předsudky vůči uprchlíkům
- uvědomují si důležitost angažovaného postoje proti marginalizaci a útlaku uprchlíků
- respektují lidi s odlišnými zvyky a s odlišnou kulturou

Úvod

Nikdo, žádný člověk na světě není rád uprchlíkem. Být uprchlíkem znamená více než být cizincem. Znamená to žít v exilu a být často závislý na druhých kvůli základním potřebám jako je jídlo, oblečení a přístřeší. Lidé se stávají uprchlíky především proto, že jsou porušována jejich základní lidská práva. Tato práva poprvé celistvě shrnula **Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948**. Mezi nimi je i právo každého člověka vyhledat si před pronásledováním útočiště v jiných zemích a požívat tam azylu.

Z Všeobecné deklarace lidských práv vzešla – již právně závazná – i mezinárodní **Úmluva o právním postavení uprchlíků** (dále jen Úmluva). Úmluva určuje minimální standardy mezinárodní ochrany uprchlíků v zemích, které k této smlouvě přistoupily. Jejich žádost by měla být přezkoumána z hlediska mezinárodně uznané definice uprchlíka, ve které je uprchlíkem „každý člověk, který se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů“.

V době vzniku Úmluvy a založení Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) v roce 1951 spadalo pod ochranu UNHCR více než jeden milion uprchlíků – většinou Evropanů. V současné době je to více než 22,5 milionu lidí, z nichž 12 milionů jsou uprchlíci převážně z Afriky a Asie. Nutno říci, že většina z nich – osmdesát procent – jsou ženy a děti. Kromě individuálních útěků před perzekucí je současný pohyb uprchlíků tvořen spíše masovými exody způsobenými etnickými konflikty, násilím a porušováním práv menšin.

Jak již bylo řečeno, každý uprchlík může požádat o bezpečný azyl. Mezinárodní ochrana zahrnuje více než jen fyzickou bezpečnost. Uprchlíci by měli mít alespoň stejná práva a základní pomoc jako jiní cizinci, kteří se na území daného státu zdržují legálně, včetně základních nároků a práv každého jednotlivce: uprchlíci mají základní občanská práva, včetně svobody myšlení a pohybu. Podobně by měli mít stejná ekonomická a sociální práva jako ostatní jednotlivci. Každý uprchlík by měl mít přístup ke zdravotní péči. Každý dospělý by měl mít právo na práci. Žádné dítě-uprchlík by nemělo být zbaveno možnosti školní výuky. Oproti tomu by uprchlíci – žadatelé o azyl i ti, kterým byl již azyl udělen – měli respektovat právo země, ve které požívají azylu.

Uprchlíky tábor vedle našeho města?

Text 3.1.A

Obyvatelé Kostelce nad Orlicí nechtějí uprchlíky

Televize ČT2, 3. 8. 2001

„Uprchlíci jsou neustále trnem v oku Kostelce nad Orlicí. Ministerstvo vnitra, které se ve druhé polovině roku 1998 dostalo do velké kapacitní krize v ubytovacích zařízeních, se rozhodlo zřídit pobytové středisko právě v Kostelci nad Orlicí. Provoz střediska byl zahájen na podzim loňského roku. Mezi tamními obyvateli ale stále převládá názor, že umístění uprchlíků do Kostelce by byla chyba...

...Obyvatelé Kostelce nad Orlicí většinou říkají, že mají z cizinců strach. Ve městě se také proslychá, že se zvýšil počet krádeží. Takovou to informaci ale rezolutně popírá Ministerstvo vnitra. Ze statistik totiž vyplývá, že trestná činnost je srovnatelná s jinými obdobími. Lidé jsou ale přesto nespokojeni a říkají: bylo rozhodnuto o nás bez nás. Ještě před zahájením provozu pobytového střediska byla totiž sepsána petice proti pobytu uprchlíků ve městě, pod kterou se podepsaly dvě třetiny obyvatel.

Kvůli kapacitním problémům v ubytovacích zařízeních v roce 1998 hledalo Ministerstvo vnitra nějaký vhodný objekt, který by byl ve vlastnictví státu. Jako nejvhodnější byl vytipován objekt bývalých kasáren v Kostelci nad Orlicí. Do rekonstrukce zařízení, ve kterém může žít až 300 uprchlíků, stát investoval zhruba 50 milionů korun...

...V pobytovém středisku nyní žije okolo 200 uprchlíků, převážně z Gruzie, Ukrajiny a Afghánistánu. Město se společně s občanským sdružením snaží život uprchlíků přiblížit ostatním lidem a překlenout propast mezi cizinci a místními obyvateli. Integrace cizinců pobývajících v azylovém středisku do společnosti je ale velmi složitá...

Obyvatelé města se s přítomností uprchlíků v Kostelci nemohou smířit.

Obyvatel Kostelce nad Orlicí:

Já, když se budovaly ty kasárna, tak jsem tam byl přítomen a řeknu vám, bylo by to škoda pro ně. Já mám dojem, že se nezachovají dobře, víte, a že to trochu zpustošejí nám...

Obyvatelka Kostelce nad Orlicí:

Ani naše lidi nemají tak pěkně zařízený nebo aby jim jako připravili nějaké takovéto bydlení...

Obyvatelka Kostelce nad Orlicí:

No nejsem žádná rasista ani nic, ale prostě mám 19tiletou dceru, o kterou se prostě bojím. Nejenom o ní, ale i o sebe...

Obyvatel Kostelce nad Orlicí:

Jako je to, nevím. Moc se mi to nelíbí. Kradou tady v obchodech a prostě nakousávají rohlíky a hrabou se v tom...

...Ministerstvo vnitra věří, že se situace ve městě uklidní a uprchlíky se podaří do naší společnosti integrovat.“

Uprchlický tábor vedle našeho města?

Text 3.1.B

Nejsme rasisté, ale...

Britské listy, 19. 7. 1999

„Nejsme rasisté, ale...“ Obyvatelé čtyř panelových domů ve Vimperku protestovali proti tomu, že se město rozhodlo vybudovat v přízemí jejich domů byty pro uprchlíky z Kosova. V petici, kterou podepsala většina nájemníků, se píše, že národy jako kosovští Albánci mají od útlého mládí brutální sklony, protože žily v nesnášenlivém prostředí.

Nájemníci žádají, aby byty sloužily jen české národnosti. Pokud město jejich protestu nevyhoví, odmítnou platit nájemné. Starosta města Miroslav Kvasnička připustil, že „by se dalo usuzovat na určité rysy odporu proti jiné rase“. Obyvatelé ale oponují, že se jen bojí, že se po nastěhování uprchlíků zvýší kriminalita.

Otázky k textu a k diskusi

- Vadil by vám uprchlický tábor ve vašem sousedství? Proč?
- Souhlasíte s názory těch obyvatel, kteří uprchlický tábor u svého města nechtějí? Pokud ano – proč?
- Vadí vám něco na lidech, kteří žijí v uprchlických táborech? Co konkrétně?
- Setkali jste se osobně s případy, kdy cizinci „nakousávali rohlíky“ v samoobsluhách?
- Víte, jestli a jak souvisí míra kriminality s počtem uprchlíků u nás? Můžete svou představu doložit?
- Víte, kteří lidé žádají o azyl a proč? Víte, kdo je uprchlík a jakým procesem prochází při žádosti o azyl? Víte, odkud přicházejí a jaké jsou podmínky v jejich zemích (Afghánistán, Bělorusko, Arménie, Vietnam atd.)?

Uprchlíci a my

Cíle

studenti

- umějí pracovat s textem z médií
- dokážou odhalit manipulativní argumentaci
- zaujmají kritická stanoviska k dané problematice
- dokážou rozlišit racionální a emocionální argumentaci

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30–40 minut

Pomůcky

- kopie textů 3.1. A, 3.1. B
- tabule, křída

Popis / postup

- Rozdělte třídu do skupin tak, aby jedna skupina měla max. 5 členů.
- Rozdejte do skupin kopie textů 3.1.A, 3.1.B tak, aby každá skupina měla jeden text.
- Vyzvěte studenty, aby si pozorně přečetli texty a dohodli se alespoň na 3 příčinách, které obyvatelům ČR vadí na uprchlících.
- Po vyčerpání odpovědí z článků ať studenti vymýšlejí vlastní argumenty pro a proti udělování azylu.
- Asi po 15 minutách vyzvěte zástupce jednotlivých skupin, aby prezentovali výsledky skupinové práce.
- Jednotlivé argumenty pro a proti zapisujte do dvou sloupců na tabuli.
- Zahajte diskusi – můžete ji motivovat otázkami: *Které argumenty jsou vám blízké? Se kterými kategoricky nesouhlasíte?* Diskusi můžete vést, usměrňovat či posunovat pomocí otázek k textům.
- Ve chvíli, kdy jsou argumenty vyčerpány (10–15 min., pokud je diskuse zajímavá a relevantní, lze u ní zůstat déle), jasným signálem diskusi ukončete.
- Na závěr můžete hlasováním zjistit klima ve třídě – kolik studentů je spíše pro omezení v udělování azylu, kolik proti.

Uprchlíci a my

Hodnocení / reflexe / variace

Pokuste se spolu se studenty rozhodnout, které z argumentů, které během diskuse padaly na obou stranách, byly spíše racionální a které spíše emocionální povahy. *Vychází odpor kosteleckých občanů vůči budování uprchlického tábora z racionální úvahy nebo spíš obecně ze strachu z neznámého? Měly by petice být podloženy konkrétními fakty (např. o kriminalitě), nebo stačí argumentovat vlastními pocity?*

Aktivitu lze obměnit tak, že jedna část třídy vymýšlí argumenty pro a druhá proti. Učitel může závěrečnou debatu směřovat k zamyšlení se nad tím, jak vnímáme cizince z „méně rozvinutých zemí“ narozdíl např. od Západoevropanů. *Byl by odpor srovnatelný, kdyby se jednalo např. o výstavbu francouzské střední školy? Proč?*

Učitel také může řídit diskusi pomocí některých citátů z textu (např. „Nájemníci žádají, aby byty sloužily jen české národnosti.“ „Kradou tady v obchodech a prostě nakousávají rohlíky a hrabou se v tom...“)

Kolik je u nás azylantů?

Cíle

studenti

- znají rozdíl mezi žadatelem o azyl a azylantem
- získají představu o počtech žadatelů o azyl a azylantech v ČR
- získají představu, odkud žadatelé o azyl přicházejí a proč

Velikost skupiny

libovolná

Čas

15–25 minut

Pomůcky

- tabule, křída (fix)
- 4 kopie odhadových dotazníků

Popis / postup

1. Rozdělte třídu do 4 skupin, každá z nich dostane odhadový dotazník.
2. Vysvětlíte rozdíl mezi uprchlíkem, žadatelem o azyl a azylantem.
3. Vyzvěte studenty, aby se ve skupinách na základě domluvy pokusili vyplnit dotazník. Zdůrazněte, že jde o odhady a vlastně o hru, aby se studenti nerozpakovali tipovat.
4. Na tabuli vypište jednotlivé kategorie dotazníku, abyste měli místo pro zápis odhadů jednotlivých skupin.
5. Vyzvěte skupiny, aby prezentovaly své odhady a zdůvodnily (zdůvodnění vyžadujte spíše u zemí původu), odhady zapisujte na tabuli.
6. Odhady konfrontujte s reálnými čísly (viz informace pro učitele).

Kolik je u nás azylantů?

Hodnocení / reflexe

Skupinu s nejlepšími odhady lze odměnit dle situace a vlastního uvážení. Následná diskuse: *O čem svědčí rozdíly mezi počtem žadatelů o azyl a počtem lidí, kteří azyl dostali? Měly by se tyto rozdíly podle vás spíše zmenšovat, nebo zvětšovat? Jak souvisí mezinárodní situace s počtem žadatelů o azyl? Co víte o zemích, odkud žadatelé nejčastěji přicházejí? Jaká může být příčina, že země, odkud pochází většina **azylantů**, není shodná se zemí, odkud pochází většina žadatelů o azyl? atp.*

Během diskuse by měla zaznít řada informací o azylantech a žadatelích o azyl. Celá aktivita může sloužit jako úvod k výkladu na toto téma.

Kolik je u nás azylantů?

Odhadový dotazník

Žadatelé o azyl

- Kolik lidí celkem zažádalo o azyl v ČR (ČSFR) od roku 1990 dodnes?
.....
- Pokuste sestavit pořadí 3 zemí (podle počtů žadatelů), z jakých žadatelé o azyl přicházejí.
1. 2. 3.

Azylanti

- Kolik lidí celkem požívá v současné době azylu v ČR?
.....
- Pokuste sestavit pořadí 3 zemí (podle počtů azylantů), z jakých azylanti pocházejí
1. 2. 3.

Azylová zařízení

Zákon o azylu hovoří o uprchlických táborech jako o tzv. azylových zařízeních. Rozumí se tím **přijímací středisko, pobytové středisko a integrační azylové středisko**. Azylová zařízení se liší podle účelu, který jednotlivá střediska plní. Zřizovatelem všech těchto zařízení je Ministerstvo vnitra ČR, resp. Správa uprchlických zařízení. Zákon upravuje také možnost, aby pobytová a integrační azylová střediska provozovala namísto Ministerstva vnitra jiná právnická osoba v rozsahu pověření uděleného Ministerstvem vnitra a za úplatu. Žádné takové zařízení však dosud v České republice zřízeno nebylo. Novou právní úpravou došlo také ke změně pojetí pobytu cizince v uprchlických táborech, resp. střediscích. Zatímco dříve byla zákonem stanovena povinnost žadatele o azyl pobývat v uprchlickém táboře, současná právní úprava stanoví pouze právo žadatele o azyl využívat tato zařízení (to znamená, že žadatel o azyl může azylové zařízení opustit).

V **přijímacím středisku** je žadatel o azyl povinen po určitou zákonem stanovenou dobu pobývat (za účelem provedení identifikačních úkonů, lékařského vyšetření apod.) Porušení povinnosti pobývat v přijímacím středisku je hodnoceno jako přestupek. Přijímací středisko se nachází v obci Vyšší Lhoty, v okrese Frýdek-Místek.

Nevyužije-li žadatel možnosti ubytování v soukromí, je následně přemístěn do tzv. **pobytového střediska**. Pobytové středisko slouží k ubytování žadatele o azyl do doby nabytí právní moci rozhodnutí o udělení azylu. Žadateli zde ubytovanému je zajištěn základní hygienický standard, strava, zdravotní péče apod. Za zákonem stanovených podmínek je žadatel o azyl povinen si hradit zcela či zčásti poskytnutí ubytování, stravy, popř. jiných služeb a kapesného. Žadatel má také možnost pobytový tábor kdykoli opustit, popř. pobývat v soukromí. V případě, že je žadatel o azyl hlášen k pobytu mimo pobytové středisko, lze mu za určitých podmínek poskytnout finanční příspěvek. Pobytová střediska se nacházejí v obcích Zastávka u Brna, Červený Újezd, Bělá pod Bezdězem, Havířov, Seč, Bruntál, Zbýšov, Stráž pod Ralskem.

Integrační azylové středisko slouží k přechodnému ubytování cizinců, kterým byl udělen azyl (azylantů). Integrační pobytová střediska se nacházejí v Jaroměř, Zastávce u Brna, Hoštce-Velešicích u Roudnice nad Labem a v Ústí nad Labem-Předlicích.

Žadatelé o azyl

Od 1. července 1990 do 31. 12. 2001 si požádalo o azyl v České republice 51 975 osob. Z tohoto počtu bylo 26 972 žadatelů ze zemí Evropy, 22 556 osob z asijských států a 2 028 ze zemí Afriky. Žadatelé pocházeli (pocházejí) nejvíce z těchto zemí: Afghánistán (5 760), Rumunsko (5 782), Ukrajina (5 987 – z toho 4 413 v roce 2001), Bulharsko (5 089) Indie (3 155), Moldavsko (3 438), Arménie (2 625). Mezi země, ze kterých přišlo více než tisíc žadatelů o azyl, patří Rusko, Irák, Srí Lanka, Vietnam a Slovensko. Žadatelé z Afriky pocházejí nejvíce z Alžírsko (531), Nigérie (358) a Angoly (293).

Azyl byl v období 1990–2001 udělen 2 114 osobám z 58 zemí. Celkově nejvíce azylantů – tedy jednotlivců, kterým byl udělen azyl na území České republiky – pochází z Rumunska (474), přes dvě stě azylantů pochází z Afghánistánu, 175 z bývalého Sovětského svazu, více než sto z Vietnamu a Arménie. Uprchlíkům z Rumunska byl udělován azyl nejčastěji na počátku 90. let, směrem k současnosti tento trend prudce klesá.

V roce 2001 dosud požádalo o azyl v ČR 18 082 osoby z 69 zemí. Počet žadatelů stále stoupá. Nejvíce byly zastoupeny země jako Ukrajina (4 413 žadatelů), Moldavsko (2 548 osob), Rumunsko (1 847), Vietnam (1 525) a Indie (1 304).

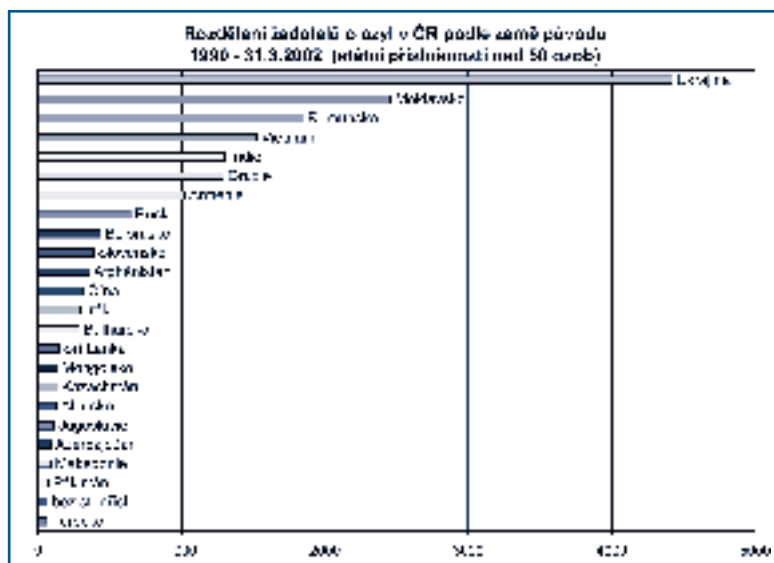
Azyl byl udělen v roce 2001 83 osobám, převážně z Běloruska (25), dále z Íránu (10), Jugoslávie (9), Afghánistánu (9) a Kazachstánu.

Již v průběhu roku 2000 se projevil trend změny složení žadatelů o udělení azylu podle státní příslušnosti: v předchozích letech převládali mezi žadateli hlavně občané Afghánistánu, Srí Lanky, Indie, dalších státních příslušností zemí Asie a Jugoslávie. Vysoké počty žadatelů z Jugoslávie byly způsobeny konfliktem v Kosovu, po jehož ukončení se počet osob příchozích z Jugoslávie radikálně snížil.

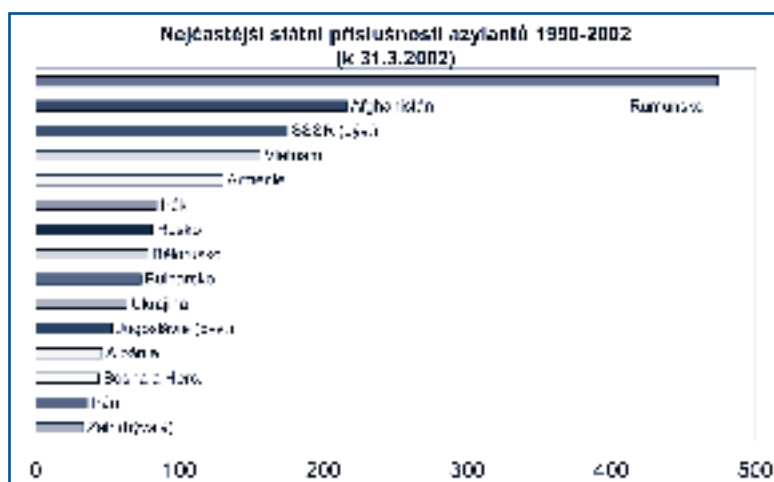

Žadatelé o azyl

Rozdělení žadatelů o azyl v ČR podle země původu [1990–31. 3. 2000]

Rozdělení azylantů podle země původu [1990–31. 3. 2002]

Vysoký komisariát OSN pro uprchlíky (UNHCR)

Vysoký komisariát OSN pro uprchlíky (UNHCR) se zabývá problematikou uprchlictví na celém světě. UNHCR poskytuje podporu a ochranu nejen uprchlíkům, ale též dalším skupinám běženců a lidí v tísní. Patří mezi ně žadatelé o azyl, uprchlíci, kteří se vrátili do svých domovů, ale stále potřebují pomoc při obnově svých životních podmínek, místní komunity, které jsou přímo ovlivněny přílivem uprchlíků, a stále rostoucí počet vnitřních uprchlíků, tj. osob, které byly nuceny opustit své domovy, ale stále se nacházejí na území své země.

Předpokládaný počet osob spadajících pod mandát UNHCR [k 1. 1. 2001]

REGION	1. ledna 2000	1. ledna 2001
Asie	7 308 860	8 450 000
Afrika	6 250 540	6 072 900
Evropa	7 285 800	5 571 700
Severní Amerika	1 241 930	1 047 100
Střední a Jižní Amerika	90 170	575 600
Oceánie	80 040	76 000
CELKEM	22 257 340	21 793 300

Předpokládaný počet osob, spadajících pod mandát UNHCR [dle regionu]

1990	14 916 498
1991	17 209 722
1992	17 007 483
1993	18 998 777
1994	23 033 000
1995	27 437 000
1996	26 103 200
1997	22 729 000
1998	22 376 300
1999	21 459 620
2000	22 257 340
2001	21 793 300

Uprchlícký tábor v našem městě

Cíle

studenti

- si ujasní vlastní postoje vůči uprchlíkům
- dokážou pojmenovat následky vlastních rozhodnutí
- jsou schopni odhalit předsudky vůči uprchlíkům
- dokážou racionálně relevantně argumentovat
- snaží se nalézat přijatelná řešení kontroverzních a konfliktních situací

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40 minut

Popis / postup

1. Rozdělte třídu do dvou skupin, z nichž jedna bude představovat městečko Černá Lhota, druhá městečko Červená Lhota. Studenti budou představovat magistrát daného města, který má rozhodnout o stavbě uprchlického tábora.
2. V každé skupině určete nezávislého pozorovatele, který bude sledovat průběh jednání-diskuse ve skupině a zaznamenávat si důležité či zlomové body (dbejte, aby to byl student s dostatečnou schopností pozorování a kritické analýzy).
3. Zdůrazněte, že cílem každé skupiny je dosáhnout shody, forma jejího dosažení je na každém městě (pouhá domluva, podřízení nejpřesvědčivějšímu řečníkovi, většinové hlasování apod.).
4. Poté, co zástupci měst rozhodnou, zda vybudovat tábor či nikoliv, měli by ze svého středu vybrat řečníka, který racionálně odůvodní rozhodnutí před „širokou veřejností“ (v dané chvíli druhá skupina).
5. Přečtěte úvodní text a nechte studenty pracovat.
6. Asi po 15 minutách představitel obou měst postupně vysvětlí své rozhodnutí ostatním.
7. Poté nezávislí pozorovatelé shrnou průběh diskuse v jednotlivých skupinách.

Uprchlický tábor v našem městě

Hodnocení / reflexe

Reflexi začněte společným porovnáním argumentů jednotlivých skupin a porovnáním průběhu jednotlivých diskusí. Můžete použít následujících otázek:

- *Jaké byly rozhodující argumenty v jednotlivých městech?*
- *Pokud jsou rozhodnutí odlišná, v čem spatřujete důvod rozdílnosti (byly přece k dispozici stejné vstupní informace)?*
- *Pokud jsou rozhodnutí stejná, lišily se nějak rozhodující argumenty?*
- *Rozhodly ve vašem městě spíše emoce, autorita, tlak obyvatel nebo racionální argumenty?*
- *Objevil se ve vaší skupině člověk, s jehož názorem jste zásadně nesouhlasili?*
- *Jaký způsob argumentace považujete za nepříjemný/nezdvořilý/neefektivní/hloupý?*
- *Dokážete si uvědomit, který způsob přesvědčování na vás nejvíc „platí“?*
- *Byli řečníci jednotlivých měst při vysvětlování svého rozhodnutí přesvědčiví? Proč?*

Úvodní text

Jste zástupci města Černá/Červená Lhota. Na dnešním zasedání máte rozhodnout, zda schválíte stavbu uprchlické tábora. Situace není jednoduchá. S výstavbou tábora slibuje stát i tolik potřebnou plynofikaci města, uprchlický tábor by vytvořil i řadu nových pracovních míst pro obyvatele města. Víte, že výstavba tábora je pro ČR nezbytná. Víte, že právo na azyl je zakotveno ve Všeobecné deklaraci lidských práv i v Listině základních práv a svobod, která je ústavně zakotvena v českém právním řádu. Téměř třetina obyvatel městečka však s výstavbou tábora nesouhlasí. Sepsali petici, ve které zdůvodňují svůj postoj obavou z kriminality, strachem z násilí, které by podle nich s příchodem uprchlíků do města narostlo. Podle zkušeností jiných měst víte, že kriminalita se s vybudováním uprchlického tábora obvykle nijak výrazně nezvyšuje. Víte, že o stavbě tábora se kromě vašeho města uchází ještě Červená/Černá Lhota. Jak se rozhodnete? Schválíte výstavbu tábora? Jaké argumenty rozhodnou?

Jsme tak trochu bezohlední

Text 3.2

Průzkum: jsme tak trochu bezohlední

MF DNES , 31. 7. 2001

Průměrný Čech je tak trochu bezohledný: razí myšlenku, že by se každý měl postarat sám o sebe. Není si příliš jistý tím, zda by se stát měl starat o ty, kteří sami nemohou (či nechťejí). Ale zato by se měl rázně zasadit o to, aby se do země dostalo co nejméně přistěhovalců. I tak se dají číst výsledky červnového reprezentativního šetření společnosti Opinion Window.

„Výsledky průzkumu nelze přeceňovat a kategoricky soudit, jací Češi jsou. Nicméně z čísel, která jsme získali, skutečně vyplývá: **jsme poněkud sobečtí a bezohlední.**“ uvedl ředitel kvantitativního výzkumu společnosti Petr Hrala. Tak například s tvrzením, že by se měl každý starat sám o sebe, zcela souhlasilo pětadvacet procent dotázaných, dalších šestatřicet procent s výrokem spíše souhlasí. **Dohromady tedy přes šedesát procent lidí říká: Co je mi po jiných?** „Lidé cítí, že potřebují velmi ostré lokty, aby se prosadili, a zdá se jim, že brát ohledy na druhé by je zdržovalo. Tato jistá bezohlednost bohužel souvisí s celkovou náladou ve společnosti. S rozladěností, kterou mnozí lidé pociťují,“ soudí psycholog Karel Humhal. Jeho slova potvrzuje řada nedávných průzkumů. Horst Opaschowski z hamburského ústavu pro výzkum volného času v dubnu varoval, že podle jeho výzkumu myslí stále více Němců na vlastní bezstarostnou zábavu než na pomoc druhým. „Zřetelná většina lidí myslí v životě nejdřív na vlastní požitky. Soužití s druhými

či něco jako společenská odpovědnost je jim cizí,“ řekl podle ČTK Opaschowski. V tuzemsku to se „společenskou odpovědností“ není o moc slavnější. Alespoň podle výzkumu agentury Opinion Window: šestatřicet procent dotázaných se neztotožňuje s myšlenkou, že stát má povinnost starat se o ty, kteří toho sami nejsou schopni. **Osm z deseti Čechů je také pro, aby stát omezil přistěhovalectví a zpřísnil pravidla pro poskytování politického azylu.** „Zarazilo mě, kolik lidí se k tomuto názoru přihlásilo. Čekali jsme, že nalezneme menšinu, která bude tento xenofobní postoj zastávat. Ukázalo se, že jde o většinový postoj,“ podotkl Petr Hrala. Ten soudí, že se na vysokém počtu lidí, kteří volají po zpřísnění azylové politiky, podepsala neznalost problematiky. „Jednak v tuzemsku získá azyl jen nepatrné procento žadatelů. A jednak tu s azylanty nikdy nebyl větší problém,“ uvedl Hrala. S otázkou „Myslíte, že by náš stát měl omezovat přistěhovalectví a zpřísnovat pravidla pro poskytování politického azylu žadatelům?“ zcela souhlasí čtyřiačtyřicet procent dotázaných. A spíše souhlasí šestatřicet procent respondentů. Dohromady osmdesát procent respondentů. Z dřívějších průzkumů vyplývá, že lidé jsou pro to poskytnout útočiště těm, kteří se ve své vlastní vlasti ocitli v bezprostředním ohrožení života. Naopak skoro nikdo z těch, kteří by se chtěli přistěhovat, aby si vylepšili životní podmínky, nemohl s podporou lidí počítat.

Jsme tak trochu bezohlední

Otázky k textu

- Přemýšleli jste někdy, čím musí projít lidé, kteří si z nejrůznějších důvodů vybrali naši zemi jako svůj nový domov?
- Víte, jaký je rozdíl mezi žadatelem o azyl a azylantem?
- Vadí vám myšlenka, že člověk, kterému hrozí v jeho zemi stíhání z náboženských, rasových, politických atp. důvodů, by mohl být vzat pod ochranu ČR? Pokud ano, proč?
- Víte, jaké jsou podmínky udělení politického azylu v ČR? Zkuste jmenovat, které si myslíte, že to jsou.
- Pokud byste mohli rozhodnout, omezili byste přistěhovalce a zpřísnili podmínky udělení azylu? Proč? Uveďte důvody.

Poznámka: K diskusi nad problematikou uprchlictví je vhodné využít též aktivitu „Otevřené hranice“ v kapitole Ukrajinci na str. 396.

Co je to azyl?

Právo azylu

Právo hledat a požívat útočiště před pronásledováním obsahuje čl. 14 **Všeobecné deklarace lidských práv**:

- (1) Každý má právo vyhledat si před pronásledováním útočiště v jiných zemích a požívat tam azylu.
- (2) Toto právo nelze uplatnit v případě stíhání skutečně odůvodněného nepolitickými zločiny nebo činy, které jsou v rozporu s cíli a zásadami OSN.

Právo na azyl je též zakotveno v čl. 43 **Listiny základních práv a svobod**. Tato Listina je součástí ústavního pořádku České republiky, je tedy právně závazná.

Článek 43

Česká Republika poskytuje azyl cizincům pronásledovaným za uplatňování politických práv a svobod. Azyl může být odepřen* tomu, kdo jednal v rozporu se základními lidskými právy a svobodami.

*) Úmluva stanovuje též odepření azylu válečným zločincům.

Co je to azyl?

Co předchází vstupu uprchlíka na české území

Lidé, kteří žádají v České republice o azyl, se na naše území dostávají různými způsoby. Od regulérního požádání a obdržení turistického víza od českého zastupitelského úřadu v zemi původu až po nelegální příchod za pomoci různých převaděčů za mnohdy zcela nelidských podmínek. „Pomoc“ převaděčů samozřejmě není zadarmo a často pro ni tito lidé obětují veškerý rodinný majetek. Nutno vzít ovšem v úvahu, že vždy v okamžiku emigrace a při následném zažádání o azyl v cizí zemi opouští člověk nejen svůj majetek, ale především domov, přátele, příbuzné. Důvody takového kroku mohou být pochopitelně různé – od těch „řádných“, tedy rasové, národnostní, náboženské či politické pronásledování až po ony „nežádoucí“, tedy ekonomické. Prozkoumat, zda žadatelem o azyl uvedené důvody žádosti jsou či nejsou odůvodněné, je úkolem azylové procedury.

Nejen Česká republika, ale i celý zbytek střední a západní Evropy a Severní Amerika, se potýkají s problémem, jak z azylové procedury vyloučit ty, kteří si jejím prostřednictvím pouze legalizují pobyt, tedy především ty, jejichž důvody jsou „jen“ ekonomické. Zásadní otázkou ovšem stále zůstává, jak se bohaté země budou dlouhodobě vyrovnávat se vzrůstající ilegální migrací a s využíváním azylové procedury jako prostředku ekonomického zabezpečení. Tváří v tvář desítkám či stovkám zubožených imigrantů, které jejich převaděči nechali napospas osudu, nelze z čistě humánního hlediska prostě jen zavřít dveře.

Azylová procedura

Cizinec, který vstupuje na území České republiky s úmyslem požádat o azyl, musí svůj záměr sdělit policii, což může učinit na hraničním přechodu. Samotná azylová procedura začíná podáním „návrhu na zahájení řízení o udělení azylu“. Tento návrh je možno podat pouze v přijímacím středisku umístěném ve Vyšních Lhotách. Při podání návrhu je cizinci odebrán cestovní pas či jiný průkaz totožnosti. Pobyť v **přijímacím středisku** slouží k založení základních dat do evidence, provedení lékařských prohlídek a karanténních opatření. Formou vstupního pohovoru, který je veden pracovníky Ministerstva vnitra, jsou zjišťovány důvody, které vedly k podání žádosti o azyl. Pokud existují jakékoliv důkazy, podporující cizincovo tvrzení, je dobré je předložit co nejdříve.

Po skončení doby karantény a nezbytné administrativy (v praxi přibližně dva až tři týdny) bude žadatel o azyl přemístěn do jiného, a to **pobytového tábora**. Žadatel o azyl, který je zde ubytován, je zajištěn základní hygienický standard, strava, zdravotní péče apod. Za zákonem stanovených podmínek je povinen si hradit zcela či zčásti ubytování, stravu, popř. jiné služby a kapesné. Žadatel má také možnost pobyť v táboře kdykoli opustit, popř. pobývat v soukromí.

Po celou dobu procedury má žadatel o azyl možnost kontaktovat kancelář **Vysokého komisaře Spojených národů pro uprchlíky** (UNHCR) či **nevládní organizace**, které poskytují právní a sociální poradenství. Tyto služby jsou poskytovány bezplatně.

Azylová procedura

Kdo je uprchlík

(definice dle mezinárodního práva: Úmluva o právním postavení uprchlíků, 1951)

O soba, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám odmítá ochranu své vlasti; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, a která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit. V případě osoby mající několik státních občanství se pojem „země jeho státního občanství“ týká všech zemí, jejichž je státním občanem; žádná osoba však nebude považována za zbavenou ochrany země své příslušnosti, pokud se bez závažného důvodu založeného na oprávněných obavách vzdala ochrany jedné ze zemí svého státního občanství.

Žadatel o azyl – práva a povinnosti

Dle zákona má žadatel o azyl v České republice tato práva:

- Jednat při řízení ve svém jazyce, za tímto účelem Ministerstvo vnitra poskytne bezplatně tlumočnicka, nebo si žadatel může přizvat na své náklady tlumočnicka dle své volby
- Bezplatná základní zdravotní péče
- Bezplatné ubytování, strava a kapesné, a to za předpokladu, že pobývá v přijímacím či pobytovém středisku. Po pobytu v přijímacím středisku má žadatel právo žít mimo pobytové středisko v soukromí – v tomto případě si žadatel hradí náklady spojené s pobytem sám
- Nechat se zastupovat během řízení
- Požádat o pomoc fyzickou či právní osobu zabývající se poskytováním pomoci uprchlíkům
- Nahlížet do svého spisu, vedeného Ministerstvem vnitra, a pořizovat si z něj výpisy

Azylová procedura

Žadatel o azyl v ČR má následující povinnosti:

- Strpět ubytování v přijímacím středisku do provedení nezbytných úkonů
- Strpět sejmutí daktyloskopických otisků a pořízení obrazového záznamu s cílem zjistit či ověřit jeho totožnost
- Písemně oznámit vedoucímu pobytového střediska opuštění tohoto střediska na dobu delší než 24 hodin
- Dodržovat ubytovací řád střediska
- Dostavit se po předvolání k pohovoru s pracovníkem Ministerstva vnitra ve stanovené lhůtě

Azylová procedura

Rozhodnutí o tom, zda žadatel obdrží azyl

Rozhodnutí o tom, zda žadatel obdrží azyl nebo ne, vydá Ministerstvo vnitra do 90 dnů ode dne zahájení řízení. Tato lhůta může být přiměřeně prodloužena. V tomto případě má Ministerstvo vnitra povinnost o tom žadatele vyrozumět. Řízení o žádosti může být přerušeno, a to nejdéle na 90 dnů, pokud se žadatel nemůže řízení zúčastnit ze zdravotních či jiných vážných důvodů. Dále může být řízení přerušeno, pokud byl žadatel vyzván, aby opravil nedostatky podání, a to nejdéle na 14 dnů. Řízení o žádosti může být zastaveno, pokud např. účastník vzal návrh zpět, během řízení zemřel, pokud ve stanovené lhůtě neodstranil vady podání či pokud se bez vážného důvodu opakovaně nedostavuje k pohovoru a neposkytuje informace nezbytné pro zjištění skutečného stavu věci. V případě, že je žádosti vyhověno, žadatel o azyl se stává **azylantem** a získává trvalý pobyt na území České republiky. Pokud je žádost odmítnuta, má žadatel o azyl právo podat proti rozhodnutí rozklad do 15 dnů ode dne doručení rozhodnutí. Je-li žádost odmítnuta jako zjevně neodůvodněná, lze podat rozklad pouze do 7 dnů od doručení.

Žádost je považována za zjevně neodůvodněnou, pokud žadatel uvádí pouze ekonomické důvody, nebo úmyslně uvádí nesprávné údaje, přichází ze státu, který Česká republika považuje za třetí bezpečnou zemi nebo bezpečnou zemi původu, nebo má více než jedno občanství a nepožádal o ochranu v jednom ze států, jehož občanství má. Žadatel o azyl může využít pomoc právníků nevládních organizací. Správní orgán II. instance buď rozklad zamítne, a tedy potvrdí původní záporné rozhodnutí, nebo původní rozhodnutí zruší. Pak má možnost buď udělit azyl, anebo vrátit případ zpět do I. instance k novému projednání.

Pokud žadatel obdrží negativní rozhodnutí, má lhůtu 30 dní na podání žaloby na přezkoumání rozhodnutí Vrchním soudem. Včas podaná žaloba má odkladný účinek na vykonatelnost rozhodnutí. Žadatel může na základě žaloby Vrchnímu soudu požádat o vízum za účelem strpění pobytu v České republice

Azylant

Azylantem se na území České republiky rozumí cizinec, kterému byl podle zákona 325/1999 Sb. udělen azyl, a to po dobu platnosti rozhodnutí o udělení azylu.

K přechodnému ubytování cizinců, kterým byl udělen azyl, slouží **Integrační azylové středisko**. Integrační azylová střediska se nacházejí v Jaroměři, Zastávce u Brna, Hoštce-Velešicích u Roudnice nad Labem a v Ústí nad Labem-Předlicích.

Azylová procedura

Azylant má podle zákona o azylu stejná práva a povinnosti jako český občan s výjimkou práva volebního a branné povinnosti. To znamená, že azylant může pracovat či být evidován na úřadu práce, může studovat, podnikat a podstupovat jakékoliv právní úkony. Na druhé straně musí stejně jako čeští občané platit daně, zdravotní pojištění a nést odpovědnost za jakékoliv protiprávní jednání. Aby se azylant mohl začlenit do české společnosti co nejdříve a co nejsnadněji, existuje státní integrační program, v jehož rámci by měl být azylantovi do 1 měsíce od udělení azylu nabídnut bezplatný kurz českého jazyka a v co nejkratší možné lhůtě i tzv. integrační byt. Ten si může azylant po dohodě s příslušným odborem Ministerstva vnitra ČR vyhledat sám (či s pomocí nevládní organizace) nebo přijme nabídku Ministerstva vnitra ČR (taková nabídka je mu účinná jen jednou – pokud odmítne, je ze státního integračního programu dále vyloučen). V rámci tohoto programu je obcím, které azylantovi poskytnou byt a tento je tomuto či případně dalším azylantům k dispozici během následujících deseti let, poskytována jednorázová dotace. Tato podpora bydlení azylantů je způsobena situací na českém trhu s byty, kdy by naprostá většina azylantů byla po velmi dlouhou dobu nucena žít buďto v podnájmech, tedy za velmi obtížných finančních podmínek, nebo ve státních integračních střediscích, kterých by v takovou chvíli bylo ovšem nutno zřídit podstatně více. To by ovšem daňového poplatníka stálo značné prostředky. Přes různé problémy, které se ve státním integračním programu vyskytují, se jedná o jedinou skutečnou pomoc, kterou český stát poskytuje integraci azylantů do českého prostředí. Největší díl odpovědnosti padá samozřejmě na azylanty samotné, kteří mohou v případě potřeby vyhledat pomoc nevládních organizací či pracovníků místních sociálních odborů.

Azylant může po pěti letech (někdy i dříve) zažádat o české občanství.

Důvody udělení azylu

Azyl může být v České republice cizinci udělen, pokud:

- bude v řízení zjištěno, že cizinec je pronásledován za uplatňování svých politických práv a svobod nebo má odůvodněný strach z pronásledování z důvodů rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině či pro zastávání určitých politických názorů ve státě, jehož je občanem, je-li žadatel bez občanství, pak ve státě jeho trvalého pobytu
- žadatel o azyl je manžel/ka azylanta, svobodné nezletilé dítě (tj. mladší 18-ti let) azylanta a je-li žadatel o azyl rodičem azylanta mladšího 18-ti let
- cizinec je uprchlíkem podle mezinárodní smlouvy a podle rozhodnutí Úřadu Vysokého komisaře OSN

Ministerstvo vnitra ČR také může udělit azyl z humanitárních důvodů.

Azylová procedura

Důvody neudělení azylu

Azyl nebude cizinci udělen, pokud uvádí pouze ekonomické důvody, úmyslně uvádí nesprávné údaje, přichází ze státu, který Česká republika považuje za třetí bezpečnou zemi nebo bezpečnou zemi původu, nebo má více než jedno občanství a nepožádal o ochranu v jednom ze států, jehož občanství má. V takových případech je žádost považována za zjevně neodůvodněnou.

Internetové stránky, kde je možné získat další informace

<http://www.unhcr.cz> – Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky v Praze (UNHCR)

<http://www.mvcr.cz/uprchlici> – Ministerstvo vnitra České republiky

<http://www.azyl.cz> – Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU)

<http://www.helcom.cz> – Český helsinský výbor-Poradna pro uprchlíky (ČHV-PPU)

<http://www.p-p-i.cz> – Poradna pro integraci (PPI)

<http://www.ecre.org> – European Council on Refugees and Exiles

<http://www.amnesty.org> – Amnesty International

Uprchlíci v ČR – plakáty

Cíle

studenti

- znají právní zakotvení práva na azyl
- mají ucelenou představu o azylové proceduře, o právech a povinnostech žadatelů o azyl
- mají představu o počtu žadatelů o azyl a azylantů v ČR
- dokážou zpracovávat informace
- jsou schopni výkladu na dané téma

Velikost skupiny

do 25 lidí

Čas

45–60 minut

Pomůcky / příprava

- 4 kopie Informací pro učitele ze stran 244, 245, 252 až 259, případně i dalších materiálů k tématu
- obrázky a fotografie s tématem uprchlíků vystříhané z novin a časopisů (možno předem zadat i jako úkol pro studenty)
- arch balícího papíru (nebo papíry na flipchart), fixy, lepidlo, barevné papíry

Postup / popis

1. Rozdělte třídu na 4 skupiny, každé z nich dejte kopie Informací pro učitele.
2. Každé skupině zadejte úkol, aby z daných materiálů zjistila co nejvíce informací o jednom z následujících tématických bloků a zapsala si je na papír:

Uprchlíci v ČR – plakáty

Tematické bloky

- a) Co je to právo na azyl a jaké má právní zakotvení?
Kdo je to uprchlík – žadatel o azyl – azylant, jak jsou právně definováni?
- b) Kolik je v ČR azylantů a odkud pocházejí?
Kolik je v ČR žadatelů o azyl a odkud přišli?
- c) Jak probíhá azylová procedura?
Azylová zařízení v ČR
- d) Důvody udělení či neudělení azylu
Práva a povinnosti žadatele o azyl

1. Spojte skupiny a) – b) a c) – d). Vzniknou dvě větší skupiny.
2. Úkolem obou dvou skupin je vytvoření plakátu, který bude obsahovat informace ze zadaných tematických bloků. Upozorněte studenty, že plakát by měl obsahovat stejné kategorie jako tematické bloky, ale může obsahovat i jiné informace, na které studenti při vyhledávání narazili a považují je za zajímavé nebo důležité. Plakát by měl mít zajímavou grafickou úpravu, měly by se na něm objevit fotografie, je možné použít i výstřižky grafů nebo textů z Informací pro učitele.
3. Během studentské práce poskytněte rady a informace, pokud o to studenti budou žádat.
4. Po dokončení práce si skupiny navzájem představí své plakáty a seznámí se s informacemi, které plakáty obsahují. Při prezentaci by se mělo vystřídat více studentů z dané skupiny.
5. Plakáty vyvěste na viditelné místo.

Hodnocení / reflexe

Diskuse nad otázkami: Dozvěděli jste se nějaké informace o uprchlících, které jste dosud neznali? Objevilo se mezi nimi něco opravdu překvapivého? Co se vám líbilo/nelíbilo na plakátu druhé skupiny?

Aktivitu je vhodné použít jako shrnutí všech dosavadních faktů z informací pro učitele.

Emigrace – na které straně stojíš?

Cíle

studenti

- si vyjasní postoje k problematice emigrace
- jsou schopni formulovat své názory
- dokážou kriticky myslet a racionálně argumentovat

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30 minut

Pomůcky / příprava

- Na tabuli nebo flipchart přepsané Výroky – Emigrace (případně i jiná tvrzení naformulovaná dle aktuální potřeby)
- Čtvrtky s nápisy **Souhlasím** a **Nesouhlasím**, připevněné na protilehlých stěnách místnosti
- Kopie textů 3.3.A a 3.3.B pro každého studenta

Popis / postup

1. Vysvětlíte studentům, že cílem následujícího je zjistit obecné názory na problematiku emigrace. Jejich úkolem je zaujmout stanoviska a dokázat je zdůvodnit ostatním.
2. Odhalte připravené výroky a vyzvěte studenty, aby zaujali stanovisko k prvnímu výroku a postavili se pod cedulky **Souhlasím** či **Nesouhlasím** podle jejich přesvědčení.
3. Stoupenci obou táborů mají pět minut na to, aby zdůvodnili svá rozhodnutí. Dbejte, aby se dostalo ke slovu co nejvíce lidí, můžete omezit dobu diskusního příspěvku na půl až jednu minutu (podle počtu účastníků).
4. Studenti, které přesvědčily argumenty druhé strany, mohou změnit tábor. Poměr souhlasných a nesouhlasných reakcí запиšte na tabuli. V tomto stadiu není účelem dosáhnout konsensu.
5. Postup opakujte s dalšími výroky.

Emigrace – na které straně stojíš?

Hodnocení / reflexe / variace

Diskutujte se studenty nad výsledky jejich rozhodnutí, shrňte, jaké jsou postoje třídy v otázkách emigrace. Je možné poskytnout prostor pro dořešení sporných otázek, pro vyjádření pocitů účastníků během argumentace.

Vyzvěte studenty, aby znovu probrali jednotlivé body a pokusili se najít kompromisní řešení. Aktivita by neměla skončit pouze dohodou studentů na tom, že se nedohodli. Během diskuse můžete použít některých argumentů z Informací pro učitele.

Jako následnou aktivitu doporučujeme četbu textů 3.3.A a 3.3.B

Cvičení lze použít jako úvodní aktivitu k jiným tématům, pokud naformulujete vhodné výroky.

Emigrace – na které straně stojíš?

Výroky – emigrace

- Neměli bychom přijímat uprchlíky a emigranty z jiných zemí, máme svých starostí dost, cizinci nám zde zabírají pracovní místa.
- Uprchlíci k nám přicházejí za lepším životem, maskují své motivy stížnostmi na porušování lidských práv v jejich zemích.
- Měli bychom spíše zajistit, aby byla všude dodržována lidská práva a svobody občanů, přijímání uprchlíků samo o sobě nic nevyřeší.
- Česká republika ještě není tak bohatá, aby si mohla dovolit přijímat uprchlíky z jiných zemí. Přijímat uprchlíky je povinností spíše bohatých států, ne naší.
- Je naší mravní povinností přijímat uprchlíky, protože máme dluh z minulosti, kdy mnoho významných osobností emigrovalo do zahraničí, aby mohlo svobodně vykonávat svou práci.
- Uprchlíkům je třeba pomáhat z čistě humánních důvodů.
- Nemá smysl diskutovat o uprchlících. Česká republika prostě uprchlíky přijímá a bude přijímat, protože je to její povinnost: přihlásila k mezinárodním úmluvám a právo na azyl je zakotveno také v ústavě ČR.

Marlene Dietrich

Emigrace v minulosti a dnes

Text 3.3.A

Moje praktická minulost a současnost

Azyl 02/2001 (Svatopluk Karásek)

Problematiku utečenců se zájmem sleduji už 20 let. Sám jsem to prožil s rodinou, s třemi malými dětmi. Například si pamatuji, jak jsme přišli do utečeneckého tábora ve Švýcarsku, nevěděli jsme, co s námi bude dál, čekali jsme na vyřízení azylu. Asi po 14 dnech jsme se dali do řeči s jednou slovenskou rodinou a oni nám říkali: „Čekáte na azyl – to jen tak nebude, my už čekáme dlouho, náš Fero se zde narodil – zde v táboře.“ Dívali jsme se, kde mají nějaké mimino, když tu náhle přiběhl Fero – tipovali jsme ho tak na 5–6 let a mojí ženě se udělalo zle. Pro nás to dobře dopadlo a za dalších 10 let jsem pomáhal lidem, kteří azyl ve Švýcarsku nedostali.

V hebrejštině je slovo „anávím“, které se překládá jako „chudí“, ale znamená to mnohem víc – je to intenzivnější – bídí, vydaní na pospas, bez jakéhokoli zastání, úplně bez šancí. Pojem uprchlík či utečenec, to ještě mnoho nevypovídá o pravém stavu věci. Utečenec, který dostane azyl, ten je na tom dobře, o něj bude postaráno. Ale utečenec odmítnutý, ten patří k těm anávím v plné intenzitě. Zpět do

země, ze které uprchl, nemůže, do jiné země než do té, kde požádal o azyl, také nemůže – a v té zemi ho nechtějí a odmítají se ho ujmout. Tedy odmítnutí utečenci jsou nejbědnější, ti jsou odkázáni na naši pomoc. Odmítnutý přichází v našich branách, to je aktuální nouze, která na nás naléhá. I naše zem se pomalu stává cílem uprchlíků. Nejsme země příliš známá, pomalu se vyhrabáváme ze srabu, uprchlíků, kteří chtějí zůstat u nás, není mnoho. Za deset let bylo u nás asi 34 000 žádostí o azyl. Na srovnání, Francie jen za rok 2000 – 39 000, Holandsko 44 000, Belgie 43 000. Za rok 2000 bylo u nás podáno 8 787 žádostí, z toho dostalo 134 lidí azyl – to znamená 1,5% žadatelů. V ostatních evropských zemích je to od 12% do 33%. Zásadní rozdíl je v tom, že ostatní země přijímají utečence již celá desetiletí, že ještě nedávno přijímali utečence i od nás, tím pádem přijali již mnoho emigrantů a jsou vyčerpané. Přesto ještě stále přibírají mnohem víc než my – vždyť je to podstatný rozdíl: 33% a 1,5%. A tak jsem z toho smutný a začínám se za náš způsob udílení azylu stydět.

Emigrace v minulosti a dnes

Text 3.3.B

I uprchlíci jsou lidé

Mladá fronta Dnes, 14. 7. 2001 (Tomáš Kučera)

Není to tak dávno, co Češi plnili uprchlické tábory v Německu či Rakousku. Vyspělé západní země většinou lidem přicházejícím z bývalého Československa pomohly a snažily se emigranty přijmout. Dnes je podobně vysněnou zemí pro uprchlíky z východu Česká republika. Mají její obyvatelé morální právo běžence odsuzovat a jejich úděl zpochybňovat? Ti, kteří nesouhlasí s uprchlickým táborem v Kostelci nad Orlicí, by si měli

uvědomit, že v podobné situaci jako tamní běženci byli nedávno i mnozí jejich krajané. Kdo jim zaručí, že se nic takového už nebude opakovat? Nezaújatý pozorovatel nemůže přehlédnout, že Česká republika je zemí mnoha individualistů, jež život za vlastním prahem, natož za hranicemi nezajímá. Čechy však nejsou středem poklidného světa bez válek a utrpení. Stačí otevřít oči.

Otázky k textům

- Které argumenty z textu vás nejvíce zaujaly? Se kterými plně souhlasíte? Proč? Se kterými se naopak nemůžete ztotožnit?
- Souhlasíte s názory, že „by se každý měl starat o sebe“, „co nám je do nějakých uprchlíků“, a podobnými? Proč?
- Co znamená slovo „anávím“? Zkuste si představit situaci uprchlíka, který v nové zemi nedostal azyl a v zemi původu mu hrozí vězení nebo smrt. Co byste mu doporučili, kdyby vás požádal o radu?
- Znáte emigranty a uprchlíky z řad známých osobností a jejich práci v exilu?
- Myslíte si, že mezi žadateli o azyl a azylanty jsou také vědci, spisovatelé, umělci a další osobnosti významné pro národy v jejich zemích původu?
- Znáte nějaké z nich? Slyšeli jste alespoň o tom, že by se mezi nimi takoví vyskytovali?

Emigrace a svět

Uprchlíci či exulanti se vyskytují prakticky ve všech historických epochách. Vzpomeňme jen ve světovém měřítku např. **exodus Židů** či v naší historii **českou emigraci po Bílé Hoře** (mj. **Jan Amos Komenský**).

Ve středověku byly důvodem migrace a emigrace zejména četné náboženské války. V novodobých dějinách je pak celé 20. století charakteristické útoky těch, kterým by v jejich rodné zemi hrozil útisk nebo dokonce smrt pro jejich přesvědčení či národnost, přímo přeplněné. Příčinami těchto emigračních vln byly různé dějinné události: **první světová válka, ruská revoluce, pád Osmanské říše, druhá světová válka a nacismus, pád koloniální moci v Africe, sovětský vliv ve střední a východní Evropě, arabsko-izraelský konflikt, vietnamská válka, diktátorské režimy v Latinské Americe**. Všechny tyto události měly za následek miliony obětí – lidí, kteří byli nuceni opustit své domovy, rodiny, země.

Uprchlíci byli a jsou přínosem a obohacením kultury nebo vědy hostitelské společnosti. Někteří z nich jsou světově známí a slavní umělci, malíři, básníci, spisovatelé či vědci. Z těch nejproslulejších exulantů můžeme poukázat na ty,

- kteří museli uprchnout před nacistickým režimem: vědce **Alberta Einsteina**, spisovatele **Thomase Manna**, psychiatra **Sigmunda Freuda**, herečku **Marlene Dietrichovou** aj.
- kteří museli utéci před totalitními režimy různých států: vědec **Andrej Sacharov**, spisovatel **Alexander Solženicyn**

Další možné příklady pro studenty: herec Kirk Douglas, otec Michaela Dougase – emigrant z Řecka.

Emigrace z Čech

Také Češi zažili – a to hned několik – emigračních vln. V období druhé světové války byli mezi emigranty např. herci **Jiří Voskovec** a **Jan Werich**, hudebník **Jaroslav Ježek**, básník **Ivan Jelínek** a mnozí další. Za doby socialistického Československa proběhly dvě významné emigrační vlny: po roce 1948 a 1968. Z významných osobností, které v průběhu těchto let emigrovaly, lze namátkou jmenovat novináře **Ferdinanda Peroutku**, spisovatele a pozdějšího ministra kultury **Pavla Tigrida** (ten dokonce uprchnul již jednou předtím – za druhé světové války), režiséra **Miloše Formana**, tenistku **Martinu Navrátilovou**, tenistu **Ivana Lendla**, zpěváky **Karla Kryla**, **Jaroslava Hutku** a **Vlastimila Třešňáka**, spisovatele

Emigrace a svět

Milana Kunderu, Josefa Škvoreckého, Silvii Richterovou, Jana Čepa, básníka **Ivana Diviše**, dirigenta **Rafaela Kubelíka**, novináře a publicistu **Ivana Medka**, operní pěvkyni **Jarmilu Novotnou**, herce **Jana Třísku**, pedagoga a zakladatele myšlenky sociálního školství **Přemysla Pittra**, právníka a státního žalobce **Jaroslava Drábka**.

Emigrace do Čech (Československa) před rokem 1989

- ruská emigrace ve 20. letech 20. století: např. jazykovědec Roman Jakobson – zakladatel světoznámého Pražského lingvistického kroužku, sociolog P. Sorokin
- emigrace před nacistickým režimem ve 30. letech 20. století: Thomas Mann
- emigrace řecká související s občanskou válkou v Řecku v letech 1946–1949 (zpěvačky Martha a Tena Elefteriadu)

Každému režimu, který v praxi omezuje a potlačuje svobody svých občanů, jsou nemilí především a právě lidé, kteří jsou nějakým způsobem činní, tím pádem známí a uznávaní a nejsou přitom jaksi „zjedno“ s oficiálními autoritami. I mezi žadateli o azyl a azylanty v České republice proto nalezneme lidi, kteří jsou v zemi svého původu nežádoucími právě proto, že byli (a mnozí jsou stále i zde) aktivními odpůrci režimu nebo byli zapojeni do aktivit, které tomuto režimu nejsou z jakýchkoliv důvodů milé, a požívají tam u mnohých lidí značné úcty. Mnozí zde také spolupracují s Rádiem Svobodná Evropa a s dalšími institucemi či organizacemi zabývajícími se lidskými právy nebo reprezentují nějaké politické, kulturní či náboženské hnutí. Často jsou i mezi nimi malíři, spisovatelé, novináři nebo vědci. Příkladem mohou být aktivity běloruské komunity či Arménský klub, který zde vydává i časopis.

Z výzkumu, který byl realizován v roce 2000 mezi azylanty vyplynulo, že **míra vzdělanosti mezi azylanty v České republice je vyšší než v rámci české populace**. To ovšem svědčí též o tom, komu především se azyl v této zemi uděluje.

Fakt, že Česká republika uděluje azyl osobám, kterým v jejich zemi hrozí stíhání pro jejich názory, rasu, národnost, politické přesvědčení apod., není jen pouhou otázkou plnění mezinárodních závazků, ale i otázkou mravní. Právě Češi by při svých historických zkušenostech měli nejlépe chápat, co to znamená žít v totalitním režimu, co je to touha po svobodě a co je to represe režimu, který veškeré svobody a lidská práva porušuje. Naše svoboda je dar, o který bychom se měli umět rozdělit s těmi, kteří za tuto dnes již i pro nás samozřejmost musí ve své zemi bojovat a za to jim hrozí stíhání a trest.

Azylant jako...

Cíle

studenti

- znají vlastní postoje vůči azylantům a jejich důvody
- jsou schopni racionálně vysvětlit, proč se liší jejich vztah k azylantům podle zemí jejich původu
- dokážou odhalit vlastní i obecně sdílené předsudky a jejich zdroje

Velikost skupiny

libovolná

Čas

20–30 minut

Pomůcky

- tabulka Azylant jako... pro každého studenta
- tabule, křída

Popis / postup

1. Na tabuli napište: Ukrajinec, Bělorus, Rus, Rumun, Bulhar, Afghánec, Iráčan, Vietnamec, Afričan.
2. Vyzvěte studenty, aby do každého řádku tabulky zařadili azylanty všech uvedených národností (může jich být i více v jedné kolonce) podle toho, jak by pro ně byli v daném sociálním vztahu přijatelní.

Hodnocení / reflexe

Vyzvěte studenty, aby postupně zdůvodňovali své volby. Převažovali azylanti některých národností výrazně v levých/pravých sloupcích tabulky? Čím je to způsobeno? Jak se na vašich volbách promítlo mediální zpravodajství? Odkud čerpáte informace o uprchlících?

Azylant jako...

	Vítaný	Přijatelný	Trpěný	Nepřijatelný
Spoluobčan obyvatel stejného státu				
Obyvatel stejného města				
Ulice				
Domu				
Spolužák				
Učitel				
Kamarád				
Partner				

Zdroj: upravená hra Cizinec jako... ze souboru pracovních listů **Ostrovky a křížovky**, Tereza – sdružení pro ekologickou výchovu, Praha 1997.

Uprchlíci a média

Text 3.4.A

Křič: Azyl, azyl!

Magazín Práva, 19. 05. 2001 (Olga Franzlová)

Podle odhadů detektivů zhruba devět desetin zadržených zahraničních dealerů drog v Praze jsou lidé, kteří žádají o azyl a měli by se nacházet v některém z uprchlických táborů. Obdobné poznatky mají i jiné policejní útvary zabývající se krádežemi, přepadáváním, drobnými přestupky.

„Zadrželi jsme 34letého cizince G. M., unesl dívku, píchal do ní heroin a pervitin, mlátil ji po hlavě pistolí a nutil, aby prodávala drogy. Už půl roku byl žadatelem o politický azyl,“ vypráví detektiv NPDC jednu z mnoha historek. Každodenní policejní svodky týkající se zadržených dealerů drog, zlodějů, žebráků obsahují dost příkladů. Zástupci afrického kontinentu, Balkánu a východní Evropy. Žadatelé o politický nebo humanitární azyl.

Policisté jsou povinni jakéhokoli žadatele o politický nebo humanitární azyl, ať už pochází z kterékoli země včetně Slovenska, převést do přijímacího tábora ve Vyšních Lhotách. Tam se žadatel mj. podrobí zdravotní prohlídce a po několika dnech je přemístěn do některého z pobytových zařízení (výraz uprchlický tábor se již neužívá), kde čeká na výsledek azylového řízení. Teoreticky to trvá okolo sedmi měsíců, může se však protáhnout na řadu let. Zde žadatel po celou dobu řízení dostává jídlo, ubytování a lékařskou péči a kapesné. Všichni tvrdí, že nemají peníze. Smějí pracovat, pak by si ovšem museli hradit náklady sami. To nedělá nikdo.

Azylové řízení v první instanci lze teoreticky ukončit za 90 dnů, u druhé instance lhůta stanovena není. Jde obvykle o měsíce až roky. Při reportáži o tlumočnickovi z ruského jazyka sedím na jednom z místních oddělení. Je pozdě večer, na chodbě sedí dva Gruzínci. Zadržení při krádeži v blízkém obchodním domě. „Typický příklad toho, kdo chtěl jinam, chytili ho už u nás, tak zažádal o azyl,“ říká hořce vyšetřovatel. Oba Gruzínci mají

být správně ještě v záchytném táboře ve Vyšních Lhotách. Oba mají rozpíchané ruce i nohy a přiznávají, že jsou závislí na heroinu. Proto také kradli. Denní spotřeba okolo dvou tisíc korun. V případě, že je běženci jeho žádost o udělení azylu zamítnuta, měl by do třiceti dnů opustit území ČR. „Pokud však stihne do té doby podat žalobu k Vrchnímu soudu, musím mu vydat nové vízum na jeden rok,“ říká pracovník cizinecké policie.

A tak pořád dokola...

Pokud po letech skončí definitivně řízení, je to stejně humubumu. „Nejméně jednou měsíčně tady máme případy, kdy žadatel neuspěl ani ve druhé instanci a za týden zde byl zpět, protože opětovně požádal o azyl,“ říká pracovník jednoho z pobytových zařízení. „Někdy mi připadá, že si tady jen přehazujeme hromádky papírů a házeme do koše miliony vybrané z peněz daňových poplatníků.“

Xenofobie? Hodinu a čtvrt sleduji cvrkot před jedním z pobytových zařízení. Už po dvou minutách mého chození po parkovišti to začne. Z auta za dva miliony vystupuje pán v koženém kabátě. Zástup ustrašených Arabů už čeká. Jednoho z nich si boss odvádí po silnici dál a o čemsi spolu mluví asi deset minut. Instruovaná ovečka pak hovoří se všemi ostatními. Kdepak je zítra potkám? V Praze? V Brně? Předmět podnikání je zřejmý: drogy. K přepychovému autu s pražskou značkou přicházejí špatně oblečení Rumuni. Rumunsky rozumím. Jde o rozdělení žebráckých zón v Praze. Dále šťastlivci: jedna z rodin bude druhý den převezena do Nizozemska, další do Německa. Zkusmo. Pokud se to nepodaří, budou vráceni zpět a zažádají v ČR znovu o azyl. Přijíždí jeep s libereckou SPZ. Vyklápi dvě dívky, jimž by chlap ani nepotřeboval kouknout pod sukň – ty sukň mají stěží deset centimetrů. Jdou se do pobytového zařízení naobědvat. Vyspí se a večer zpět na štreku. Proříznutým otvorem na opačném konci areálu

Uprchlíci a média

Křič: Azyl, azyl! /pokrač./

Magazín Práva, 19. 05. 2001 (Olga Franzlová)

prostrkují Balkánci nadité tašky. Jaký je asi původ obsahu tašek, když „uprchlíci“ nejdou přes hlavní bránu?

„Toho Angolana prý u něj doma trápili. Byl ubytován na faře u Pelhřimova. Prodával drogy dětem z Českých Budějovic, Humpolce, ale i z Brna,“ vypráví jeden z pelhřimovských policistů nedávný případ. „Byli jsme vystaveni kvůli běžnému kriminálnímu činu neuvěřitelnému politickému tlaku, stejně jako

pan farář, který upozornil, že se děje něco podivného.“ Prodával Angolan, manželka i syn. „Helsinský výbor do poslední chvíle tvrdil, že je to jen ubožák. Dokonce hájili i skutečnost, že prodává drogy, vždyť chuděra potřebuje vydělat na úplatky, aby se nejmladší syn dostal z Angoly do ČR. My jsme tomu chudáčkovi v akci Puma prokázali prodej drog ve výši čtvrt milionu korun,“ dodává policista.

Text 3.4.B

Reakce UNHCR na článek „Křič Azyl“

Jean-Claude Concolato

Dovoluji si reagovat na článek „Křič: Azyl, azyl!“, který magazín Práva zveřejnil dne 19. května 2001. Protože se domnívám, že je obsahově chybný a že je bohužel příkladem nedostatečné znalosti a porozumění složitému tématu, zasílám k němu několik poznámek.

Článek upozorňuje veřejnost na to, že se pachatelé trestné činnosti, zejména drogoví dealeri, často zaštiťují žádostí o azyl. Touto následně nejenom legalizují svůj pobyt na území České republiky, ale zároveň získávají povolení k práci a bezplatnou lékařskou péči. V této souvislosti pak článek líčí pobytová zařízení zřizovaná Ministerstvem vnitra jako jakési státní útulky pro pachatele trestné činnosti, např. převaděče, drogové dealery, popř. prostitutky.

Článek začíná tvrzením, že „Podle odhadů detektivů zhruba devět desetin zadržovaných zahraničních dealerů drog v Praze

jsou lidé, kteří žádají o azyl a měli by se nacházet v některém z uprchlických táborů. Obdobné poznatky mají i jiné policejní útvary zabývající se krádežemi, přepadáním, drobnými přestupky.“ Pokud se však autorka článku chtěla zabývat počty cizinců, kteří byli v Praze zadrženi, bylo by bezesporu vhodnější citovat oficiální statistiky. Přesto však článek, který se zabývá především trestnou činností žadatelů o azyl, necituje žádné statistické údaje týkající se zadržovaných žadatelů o azyl, obviněných žadatelů o azyl, popř. odsouzených žadatelů o azyl. Navíc, jak jistě víte, presumpce nevinny platí bez ohledu na právní postavení osoby na území republiky, takže ani počty zadržovaných by údajně vysokou kriminalitu jakékoli skupiny nemohly doložit. Pouze pro informaci dodávám, že k 24. květnu t.r. bylo pro trestnou činnost rozhodnutím soudu odsouzeno 14 žadatelů o azyl. Víme-li, že pouze v roce 2000 pozá-

Reakce UNHCR na článek „Křič Azyl“ /pokrač./

Jean-Claude Concolato

dalo o azyl na území České republiky 8787 osob, tvoří počet odsouzených méně než 0,16% z nich. **Informace, že „by se měli nacházet v některém z uprchlických táborů“ pouze dokresluje autorčinu neznalost platné legislativy. Zákon o azylu totiž žadateli umožňuje nejenom opustit zařízení na dobu delší 24 hodin, ale i registraci pobytu na adrese mimo středisko po celou dobu řízení o azyl.**

Hořkým povzdechem pracovníka pobytového střediska poukazuje článek na případy podvodů: ačkoli žadatelé tvrdí, že nedisponují žádnými finančními prostředky, často pracují. Autorka však již bohužel nezmiňuje ustanovení §42 zákona o azylu, který jasně stanoví, že „*Dovolují-li to majetkové a finanční poměry účastníka řízení, je povinen služby... hradit zcela nebo zčásti.*“ (službami se přitom rozumí ubytování, strava, popřípadě jiné služby a kapesné). Existuje-li proto podezření, že účastník řízení disponuje příjmy, aniž by se na úhradu služeb v souladu se zákonem podílel, měli by zaměstnanci střediska na takový případ příslušné orgány okamžitě upozornit.

Pasáž nazvaná „*Xenofobie?*“; jež se opět neopírá o jediný statistický údaj, resp. fakta, která by nebyla zmatečně interpretována, je absurdně sama nejlepším příkladem xenofobních postojů. Autorka totiž vybízí k zamyšlení nad tím, zda je xenofobní zobecňování legitimní či ne. Dovolují si Vás upozornit, že pouhé úvahy o tom, zda může být xenofobie omluvena, je v demokratických státech zcela nepřijatelná, o to více v zemi, která je smluvní stranou Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace.

Uvedené citace jsem vybral pouze namátkově. Článek se ani nepokouší vysvětlit, co znamená azyl, popř. řízení o jeho udělení. Namísto toho vytváří falešnou představu nepopulárnosti a beztrestnosti žadatelů o azyl. Tento blud notně posilují citace ustaraných, leč bezejmenných odborníků, jejichž pracovní zařazení má jejich názorům dodat na důvěryhodnosti. Pravdou však je, že žadatel o azyl podléhá trestnímu zákoníku stejně jako kdokoli jiný. Pokud tedy existuje jakékoli podezření z jeho trestné činnosti, měly by orgány činné v trestním řízení bez prodlení zasáhnout.

UNHCR ví, že někteří žadatelé o azyl jsou trestně stíháni (stejně jako ví, že některé trestně stíhané osoby požádaly o azyl). Kdykoli však UNHCR mělo podezření, že k trestné činnosti dochází, obrátilo se okamžitě se svým podnětem na příslušné orgány. Krátce po oznámení skutečně došlo k vyšetření případu, na který jsme upozornili. Úmluva o právním postavení uprchlíků, která v České a Slovenské republice nabyла účinnosti v únoru 1992, totiž jasně stanoví, že „*Každý uprchlík má povinnosti vůči zemi, ve které se nachází, což znamená v zásadě, že se musí podrobit zákonům a nařízením... této země.*“

Stručně řečeno, článek využívá zavádějících, účelově překroucených a někdy i chybných informací, a celý tak působí extrémně xenofobním dojmem: **Naznačuje totiž nejenom to, že většina drogových dealerů (a pachatelů trestné činnosti obecně) jsou žadatelé o azyl, ale druhotně i to, že žadatelé o azyl jsou pouze pachatelé trestné činnosti. Účelově zkrácené informace, na kterých je celý text postaven, pouze posilují rozšířené xenofobní stereotypy o uprchlících a cizincích obecně.**

Média a skutečnost

Cíle

studenti

- zformulují vlastní představy o „průměrném uprchlíkovi“
- jsou schopni porovnat tyto představy s mediálním obrazem uprchlíka z textu 3.4.A
- jsou schopni odhalit manipulaci v textu
- uvědomují si, jakými způsoby můžou média ovlivňovat/deformovat/vytvářet obraz skutečnosti

Velikost skupiny

libovolná

Čas

45–60 minut

Pomůcky

- kopie Textu 3.4.A pro všechny studenty
- balicí archy papíru, fixy

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 4 skupin.
2. Vyzvěte každou skupinu, aby do středu balicího archu napsala průměrný uprchlík v ČR a během 5 minut k nim připojila všechny asociace, které členy skupiny napadají (práci můžete motivovat otázkami: Odkud pochází? Co zde dělá? Kde žije? Jakou má rodinu? Jaký má příjem? O co usiluje? apod.).
3. Každá skupina odprezentuje svou představu uprchlíka. Na tabuli se na základě dohody se všemi studenty pokuste sepsat všechny charakteristiky průměrného uprchlíka v ČR.
4. Rozdejte studentům text 3.4.A, požádejte je, aby si ho pozorně přečetli. Stejným způsobem ať každý sestaví mediální obraz žadatele o azyl, který podává článek 3.4.A.
5. Mediální charakteristiky žadatele o azyl z textu zaznamenejte na tabuli.
6. Porovnejte oba obrazy uprchlíka či žadatele o azyl.

Média a skutečnost

Hodnocení / reflexe

Jak se liší obraz průměrného uprchlíka od mediálního obrazu? Kolik případů je ve článku vyjmenováno? Víte, jaká je skutečná míra kriminality mezi žadateli o azyl či azylanty? Jak podobné články ovlivňují povědomí o žadatelích o azyl?

Během reflexe je vhodné uvádět fakta a argumenty z článku 3.4.B a z Informací pro učitele a vést studenty

- k poznání skutečných údajů o kriminalitě žadatelů o azyl
- k pochopení, jakým způsobem byla v textu 3.4.A účelově sestavována fakta (citace jednostranných a nereprezentativních zdrojů, vybírání křiklavých, ale ojedinělých případů, uvádění počtu zadržených, nikoli odsouzených – porušení presumpce nevin, kousavá ironie při popisování trestné činnosti atp.)
- k odhalení nepřipustných generalizací (Najdou se mezi Čechy dealéři drog, drobní zloději, závislí na drogách, prostitutky? Umíte si představit, jak by vypadal obraz Čecha v podobně napsaném článku?)
- k poznání, že zákony platí pro všechny, i pro azylanty a žadatele o azyl
- k odhalení, jakým způsobem média zobrazují skutečnost

Obraz uprchlíků v médiích

Veřejnost v naší zemi je silně ovlivňována působením médií, které je, pokud jde o vytváření pravdivého obrazu situace naší země v oblasti migrace a imigrace cizinců, považováno za velmi problematické. Medializují se většinou ty případy, kdy se cizinci dopouštějí trestné činnosti nebo pobývají na našem území nelegálně. Dochází tak k negativnímu zobecňování, které přispívá k formování záporných postojů veřejnosti k cizincům.

Uprchlíci, cizinci a migranti obecně jsou ve sdělovacích prostředcích prezentováni zpravidla jako „problémové osoby“, což v divácích, posluchačích a čtenářích posiluje názory, které si vytvořili již předtím. To, že česká společnost je spíše xenofobní než tolerantní, je možno přičíst na vrub dlouholeté socialistické unifikaci všeho.

Je nezbytné, aby obraz uprchlíků nebyl zaměňován s obrazem cizinců, podílejících se na organizovaném zločinu.

Nelze říci, že by se média zcela nevěnovala i jinému obrazu uprchlíků, avšak situace, kdy je „vše v pořádku“ či „v mezích normy“, není samozřejmě pro média typu deníku či televizních zpráv nijak zajímavá. To ovšem vede někdy k představě, že co uprchlík, to vlastně zločinec, který jen zneužívá dobrotu a pohostinnosti této země. Z internetových stránek Ministerstva vnitra však mj. vyplývá, že **v roce 2000 bylo v ČR pravomocně odsouzeno 4558 cizinců (tedy všech cizinců – nejen uprchlíků, ale i lidí s jinými druhy pobytu), což činí 7,1 % z celkového počtu odsouzených.** Tento statistický údaj bohužel neuvádí, kolik z těchto odsouzených cizinců bylo skutečně žadateli o azyl...

Kulturní rozdíly

Text 3.5

Uprchlíci se brání prohlídkám doslova „zuby – nehty“

Ozvěny Frýdecko – Místecka, 26. 1. 1999

Uprchlíků z exotických zemí v naší republice valem přibývá, a tak i záchytný tábor ve Vyšních Lhotách praská ve švech. Protože v davech se již ztrácel přehled, uskutečnila v minulém týdnu Policie České republiky rozsáhlou pátrací akci přímo v táboře s cílem odhalit nelegálně se zdržující osoby, ale také kradené věci, zbraně, střelivo a drogy. Lidé z Afghánistánu, Srí Lanky, Kosova, Albánie a dalších oblastí, kde o ně zdaleka není postaráno jako v České republice, pochopitelně s policisty příliš nespolupracovali, protože jim „vyhmátli“ deset kamarádů.

Podobně jako z policejních prohlídek nejsou uprchlíci nadšení ani ze zdravotních. O tom by mohl vyprávět zdravotnický personál

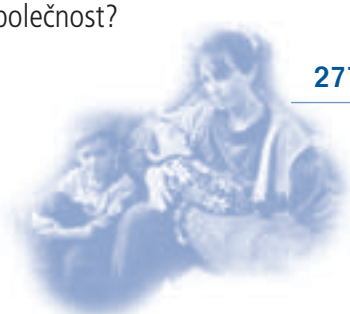
frýdecko-místecké polikliniky, který pravidelně zkoumá zdravotní stav žadatelů o azyl na základě zakázky Ministerstva vnitra.

„Je to velmi náročná práce. Nejen, že člověk může přijít do styku s jakoukoli nemocí, která pro naši oblast není typická, ale občas se musíme vypořádat i se značnou agresivitou.

Ti lidé kolikrát škrábou a koušou, protože se nechtějí nechat rentgenovat. U žen máme kvůli náboženství obrovské problémy s odhalováním těla. Je tu ale u toho ochranka, takže jsme zatím vždy vše zvládli. Nejhorší na tom je, že se s nimi nedá nijak domluvit žádným civilizovaným jazykem,“ shrnuje své pocity jedna ze zdravotních sester plicního oddělení.

Otázky k textům a k diskusi:

- Myslíte si, že pro bezproblémové zařazení do české společnosti je nutné přijmout zcela všechny české zvyky, normy a pravidla chování včetně vztahů v rodině?
- Myslíte, že by se azylant v ČR měl vzdát své kultury a svých zvyků? Proč?
- Považujete za důstojné, aby ochranka násilím vynucovala na azylantech úkony, které odporují např. jejich náboženským zvyklostem či pravidlům mravnosti? Jak by se podobná situace dala podle vás řešit?
- Které jazyky jsou „civilizované“? Podle jakých kritérií je možné některé jazyky považovat za „necivilizované“? Bude např. Číňan považovat za civilizované stejné jazyky jako Evropan? Kdyby byl měřítkem „civilizovanosti“ jazyka počet lidí, kteří ho užívají, jak civilizovaná by byla čeština? Co je funkcí jazyka? Má uprchlík právo na tlumočnicka?
- Mohou podle vás uprchlíci obohatit naši společnost? Pokud ano – čím, pokud ne – proč?

Střet kultur

V celé této kapitole jsme si ukázali tuto problematiku z několika různých úhlů. Od veřejného mínění přes samotnou azylovou legislativu, právní i morální závazky České republiky, historii politických, náboženských a národnostních migrací až po zcela zásadní roli médií, která způsobem svého informování o této problematice (jako o jakémkoliv jiné) mohou veřejné mínění a vztah k uprchlíkům značným způsobem ovlivňovat.

Nutně zde však chybí ještě jeden aspekt našeho vztahu a přístupu k lidem, kteří žádají či obdrží azyl v České republice. I při uznání práva konkrétního člověka na ochranu v České republice narážíme zde vždy (byť někdy více, někdy méně) na problém rozdílnosti našich kultur – tedy nejen jazyka, víry, různých obyčejů, výtvarného umění, hudby apod., ale i rozdílných společenských, rodinných a jiných zvyků. Lidská kultura je někdy přirovnávána k ledovci plujícím na hladině oceánu – to viditelné je jenom zlomkem jeho skutečné velikosti, která je skryta pod hladinou. A tak i u zjevně se o integraci do naší společnosti snažícího člověka můžeme narazit na problém, kterému nerozumíme a který může být pro náš další vztah fatální. To skryté totiž ovlivňuje naše myšlení a jednání daleko více, než jsme si často vůbec ochotni připustit. Kultura, z níž pocházíme, totiž zcela rozhodujícím způsobem ovlivňuje i to, co považujeme za dané, za něco, co „přeci každý vidí“. A přece naše kulturní zázemí ovlivňuje i to, jak čteme konkrétní viditelné a slyšitelné situace, jak si vysvětlujeme či jak rozumíme jednotlivým gestům, způsobu řeči atd. atp. Jak tyto bariéry mezi námi překlenout? Pro začátek vždy stačí respekt a tolerance. Dlouhodobě se jedná o složitý a nejednoznačný proces s velmi rozmanitými možnostmi vývoje podle toho, jak se konkrétní společenství či komunita k této problematice postaví. Zde svou pozitivní roli kromě různých vládních a nevládních komunitních a multikulturních programů hraje především vlastní zkušenost s člověkem „odjinud“. Pro jeho a především pro naše dobro je důležité být na tuto zkušenost připraven. Následující aktivita či výpovědi cizinců v ČR (viz str. 467) by měly alespoň z malé části ukázat, že náš pohled na některé aspekty života v jiné kultuře je zcela zkreslen a překroucen naším čtením skrze naši kulturu, ale že i přesto lze za předpokladu, že si naši rozdílnost uvědomíme a přijmeme, spolu komunikovat a vyvarovat se tak zbytečných nedorozumění.

Beseda s migrantem

Cíle

studenti

- mají představu o reálné situaci uprchlíka
- mají přímou zkušenost s člověkem, který byl nucen opustit svou zemi
- uvědomují si, jak vypadá život v uprchlických zařízeních v ČR
- chápou nebezpečí generalizace a jsou schopni se jí vyvarovat
- uvědomují si, že přání a představy o vlastním životě se přes kulturní rozdílnosti významně neliší

Velikost skupiny

libovolná

Čas

podle možností

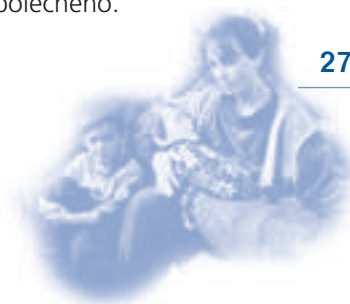
Popis / postup

Učitel pozve na hodinu po konzultaci s některou z organizací zabývajících se problematikou uprchlictví člověka (nejlépe ve věku odpovídajícím věku studentů), který žije v ČR. Studenti mají za úkol seznámit se situací v zemi, ze které uprchlík pochází, a připravit si otázky.

Pro pomoc při shánění vhodného uprchlíka je dobré kontaktovat některou z organizací uvedených na straně 259.

Hodnocení / reflexe

Otázky by měly zahrnovat co možná nejvíce aspektů uprchlictví, např. **důvody, které dotyčného (jeho rodinu) vedly k opuštění země, průběh cesty do ČR, život v uprchlických zařízeních, co dnes dotyčný dělá, co musel doma zanechat, co mu nejvíce chybí, čím by chtěl být, jaký je jeho názor na naše vnímání uprchlíků, s jakými projevy intolerantního či diskriminačního setkání se setkal** atp. Na závěr by se studenti měli zamyslet nad tím, v čem se dotyčný od nich liší a co mají společného.

Děti mezi uprchlíky

Text 3.6

Dětští uprchlíci: Pocit ztráty

Refugees, a 54, červen 1988 (Jan Wiliamson)

Dětství je čas, kdy se formuje náš pohled na svět, způsob, jak se k němu budeme stavět: Budeme druhým lidem věřit, nebo se jich budeme bát? Budeme vyhledávat lásku, nebo se vyhýbat bolesti? Budeme používat k dosažení svých cílů laskavost, nebo sílu? Co nás potká v dětství, určuje, jakými se staneme lidmi.

Je složité vyjádřit, o co všechno dětský uprchlík přichází. Mnozí ztrácejí rodiče a další blízké. Po ztracené kultuře, jazyku, škole, kamarádech zůstává prázdnota. Společenství mimo rodinu, které poskytuje dítěti vědomí

toho, že někam patří, je pryč, stejně jako jeho osobní věci, jídla, která zná, a dokonce dovednosti a hry, které se naučilo v dětství.

Co tedy dětští uprchlíci ztratili? Ty nejmocnější věci, které nám v životě dávají naději na zítřek, důvody víry v sebe samy a hodnoty, které nám umožňují prožívat radost, laskavost, bezpečí a víru v budoucnost. To je důvod, proč je tak podstatné pomoci dětským uprchlíkům překonat jejich utrpení a připravit je pro lepší budoucnost. Děti, které ztrácejí takovéto věci, jsou ztrátou nás všech.

Děti-uprchlíci

Cíle

studenti

- chápou, co znamená být dětským uprchlíkem
- jsou schopni empatie vůči dětem-uprchlíkům
- chápou význam dětských práv
- dokážou přehodnotit předsudečné vnímání uprchlíků
- zaujmají angažovaný postoj proti marginalizaci a útlaku uprchlíků

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40 minut

Pomůcky

- příběhy dětí-uprchlíků, arch balicího papíru a fixy pro každou skupinu

Popis / postup

Třída se rozdělí do skupin. Každá skupina dostane k prostudování příběh jednoho dítěte-uprchlíka. Arch balicího papíru si rozdělí na čtvrtiny a každou označí názvy: příčiny, nebezpečí a vypětí, strádání, co můžeme udělat my. Do prvních tří nadepsaných částí studenti postupně popíší a shrnou zkušenosti dítěte z příběhu. Do čtvrtého oddílu studenti popíší, jak by mohli ovlivnit situaci v domovské zemi uprchlíka, aby rodiče s dětmi nebyli nuceni utíkat. Dále uvažují, jak by mohli zlepšit životní podmínky a postavení konkrétních dětí, které se pokoušejí zapojit do života v nové zemi.

Děti-uprchlíci

Hodnocení / reflexe

Celá třída společně zobecní postřehy, které se ve všech čtvrtinách záznamového archu objevily. Studenti se mohou dohodnout i na zobecňující formulaci. Jako motivaci pro diskusi je možné přečíst text 3.6 Děťští uprchlíci: pocit ztráty

Poznámka

Pokračováním této aktivity může být sledování filmu o dětských uprchlících, beseda s uprchlíky a pracovníky, kteří se o uprchlíky starají. Cvičení vyžaduje citlivost vůči studentům, kteří mohou být sami uprchlíci.

Zdroj: *upravená aktivita z knihy G. Pike, D. Selby: Cvičení a hry pro globální výchovu 2., 1. vydání Portál, Praha 2000.*

Příběhy dětí-uprchlíků

Amina Abdi: Uprchlík ze Somálska žijící v Kanadě

Když jsme ještě žili v naší zemi, vedli jsme velice dobrý život. Táta pracoval, měli jsme velký dům s velkou zahradou a stromy. Ničeho jsme se nebáli. Mohli jsme jít, kamkoliv jsme chtěli. Můžu říci, že jsem měla báječné časy, protože jsem nikdy nepoznala problémy, jaké mám poslední dva roky.

30. prosince 1990 vypukla v hlavním městě občanská válka. Po čtyřech dnech jsme nemohli dále zůstat v našem domě, protože se boje stále přibližovaly. Jeli jsme do městečka poblíž Mogadiša. Patnáct dní jsme bydleli u strýce. Potom jsme utekli do jiného města a platili za to, že můžeme bydlet v jednom domě. Mysleli jsme si, že válka brzo skončí a my se budeme moci vrátit do Mogadiša, ale všechno se zhoršovalo.

Můj otec se rozhodl, že vezme mého bratra, sestru a mě do Kanady, kde už žila naše matka, teta a naše tři malé sestry, a otec chtěl žít s nimi. Abychom se dostali do Kanady, museli jsme se dostat do některé sousední země, protože v Somálsku v té době nefungovala žádná doprava. Navíc byla válka.

27. února 1991 jsme na lodi přijeli do Keni. Byli jsme téměř v malém městě Mulind, když naše loď narazila na skálu nebo na něco podobného. Prorazilo to dno lodi. Voda se začala rychle valit do lodi, všichni muži začali z lodi vyházet věci, aby zachránili lidi. Několik mužů sedlo do záchranného člunu a jelo do města pro pomoc. Po několika hodinách se vrátili jen se svojí loďkou a řekli, že nám nikdo nepomůže. Muži byli stále unavenější a do lodi se valilo čím dál tím víc vody. Když jsme se dověděli, že nám nikdo nep přijde na pomoc, tak se lidé rozhodli pomoci sami sobě i lidem, za které byli odpovědní. Potíž byla v tom, že většina lidí neuměla plavat. Nás bylo pět – můj otec, sestra, bratr, teta a já. Jen náš otec uměl plavat a rozhodl se, že se postará o moji sestru a bratra, protože byli nejmladší. Já a teta jsme musely plavat samy – otec neměl jinou volbu. Nemohl udělat nic jiného. Když jsem se pak ptala bratra a sestry, kdy viděli otce naposled, řekli mi, že když se dostal na břeh, moji sestru chytil nějaký muž. Po krátké rvačce mu otec sestru vytrhl. Ve chvíli, kdy sestru zachránil, se na něj vrhla jakási žena a chytla ho za krk jako had. Tehdy bratr a sestra viděli otce naposledy. Když jsem získala jistotu, že otec ani teta nežijí, pocítila jsem odpovědnost za to, abych našla jejich těla a postarala se o sestru a bratra. Hledala jsem, dokud jsem mrtvá těla otce a tety nenašla.

Tu noc a následující den se o nás postarala italská komunita a nějací další lidé, převážně muslimové – tedy naši souvěrci. Všechny, kteří přežili, vzali do uprchlického tábora poblíž města Mombasa. Zůstali jsme tam přes noc a druhý den odpoledne nás odvezli do Nairobi.

Příběhy dětí-uprchlíků

V Nairobi jsme žili čtyři měsíce. Ačkoliv jsme se měli mnohem lépe než ti, co zůstali v uprchlickém táboře, vůbec se nám nechtělo zůstat v Keni. Ty čtyři měsíce mi připadaly jako čtyři roky. Jedním z důvodů, proč se nám v Nairobi nelíbilo, bylo, že oni nechtěli mít uprchlíky jinde než v uprchlických táborech, a když chytli uprchlíka ve městě, poslali ho zpět do tábora, nebo dokonce do Somálska. Bylo téměř osm hodin večer a já se chystala k modlitbě, když náhle do našeho domu přišli tři keňští vojáci a chtěli vidět naše keňské dokumenty, které jsme neměli. Jak bychom je mohli mít? Řekli nám, že nás vezmou do vězení, a vzali nás tam. Díky bohu, že nás po třech hodinách pustili. Bylo to poprvé, co jsem byla ve vězení, a děkovala jsem Bohu, že nejsem zločinec.

12. července 1991 jsem přijela do Kanady. Studuji střední školu a po škole bych chtěla být zdravotní sestra. Největší problém, který mám, je jazyk. Ačkoliv jsem se hodně zlepšila, pořád ještě neumím anglicky dostatečně dobře. Lidé, kteří mají nejlepší známky, dostanou v Kanadě a možná kdekoliv na světě nejlepší vzdělání. Ale jak můžete dostat dobré známky, když neumíte dobře anglicky. To může ovlivnit vaše vzdělání a vaši budoucnost.

Nejsem moc šťastná. Mnoho věcí se změnilo. Jako třeba škola. I kultura je jiná. Někdy něco uděláte a lidé si o vás myslí, že jste špatní nebo že nic neznáte. Myslím si, že je těžké rozumět všemu, když přijдете do nové země, a je těžké pochopit lidi.

V mé zemi bych byla šťastnější než v Kanadě, protože bych neměla problémy. Jsme teď přistěhovalci. Kvůli mé mladší, šestileté sestře dokonce ani nemáme povolení k trvalému pobytu. Je nemocná. Není fér, že nám řekli: „Když je nemocná, nemůžete dostat povolení k trvalému pobytu.“ To není spravedlivé. Ale věřím, že jednoho dne budeme šťastní a že se vrátíme do naší země. Teď je nám lépe než lidem, kteří zůstali v Mogadišu, a já si toho vážím, ale jednoho dne bych se ráda vrátila zpět do mé země.

Zdroj: Příběhy byly upraveny z publikace McLuhan, E. (ed.): Safe Haven. The Refugee Experience of Five Families. Toronto, Multicultural Historical Society of Ontario 1995, 201–205.

Příběhy dětí-uprchlíků

Gabriela Eriquezová, dětský uprchlík z Chile, žijící v Kanadě

B ylo mi právě jedenáct, když jsme opustili Chile. Odjžděli jsme 11. ledna 1974. Pamatuji si ten den. Pamatuji si, jak byli všichni napjatí, a poprvé jsem slyšela vybuchovat bomby, utíkat a křičet lidi. Slyšela jsem vojáky projíždět kolem. Věděla jsem, že v naší čtvrti, kde jsem se vždy cítila úplně bezpečně, se děje něco hrozného. Rodiče mi pořád říkali: „Neotvírej nikomu dveře. Nedívej se v noci z okna. Nevstávej, kdyby někdo přišel – zůstaň v posteli.“

Jednoho dne kolem osmé večer přijel do naší ulice obrovský tank. Vojáci začali prohledávat dům po domu. Někoho hledali. Přišli i k nám a ptali se matky, kde je táta. Matka jim pořád říkala: „Nevím!“ Voják předstíral, že je velmi vlídný, ale měl zlou tvář a mluvil s matkou ironickým tónem. Vzali mě do jednoho pokoje, Ferana do druhého pokoje, a Claudia vzali také do jiného pokoje. Pořád se mě vyptávali, kde je náš otec. Šla jsem najít bratry... Vojáci se jich taky pořád vyptávali, kde máme tátu, jestli se ukrývá někde v domě, jestli máme doma nějaké zbraně. Pořád jsem jim říkala, že žádné zbraně doma nemáme. Pak vojáci odešli, ale byli hodně rozzlobení. Uplynul měsíc a matka nám pořád říkala: „Váš otec se ukrývá. Nebojte se.“ Otce jsem od doby, kdy se začal ukrývat, viděla jenom jednou, když jsme šli do uličky a dívali se do oken vil vysoko nad námi a zamával nám. Museli jsme být opatrní a nedat na sobě nic znát. Na okna velvyslanectví mířili ostřelovači. Byla to však jediná možnost, jak uvidět otce.

Jeli jsme na letiště, prošli jsme kontrolou a vojáci na nás byli velmi hrubí. Pak jsme čekali a čekali, ale táta nepřišel. Slyšela jsem lidi říkat, že se něco muselo stát. Začala jsem plakat. Myslela jsem si, že budeme muset odletět bez otce. Nakonec táta přijel.

Neopustili jsme zemi v normálním letadle, ale v letadle vojenském. Když se letadlo vzneslo, řekl pilot: „Měli byste se dívat dolů, protože je to na dlouhou dobu naposledy, co vidíte Chile.“ Pamatuji se, že jsem neseděla s rodiči. Naše rodina byla rozptýlená po celém letadle. Zdálo se mi, že všichni začali plakat. Když jsme se dostali do Mexika, bylo tam moc horko a nesměli jsme opustit letadlo. A když jsme se pak dostali do Kanady, byla tam velká zima – mrazivá zima. Museli jsme projít celní a zdravotní kontrolou. Pak nás vzali na místo, kde pro nás měli nějaké sušenky a pití. Poprvé jsem viděla kokakolu v plechovce. Dali nám teplé oblečení a vzali nás do hotelu. V hotelu, kde jsme žili v jedné místnosti s malou kuchyňkou, jsem poprvé viděla barevnou televizi. To jsou věci, které si pamatuji.

Příběhy dětí-uprchlíků

Potom jsme se stěhovali z jednoho hotelu do druhého. Později jsme si pronajali dvě místnosti v druhém patře jednoho domu. V Chile jsme ovšem měli svůj dům, postele, své oblečení, měli jsme všechno. Tady jsme téměř žebrali. Můj otec byl v Chile odborník. V Kanadě mohl vydělávat peníze, jen když byl ochoten dělat něco jiného.

Nechtěla jsem se učit jazyk. Angličtina mi k ničemu nebyla. Vráťím se přece zpět do Chile. Vše přece bude jako předtím. Vráťím se do našeho domu. Budu si hrát na našem dvoře s naším psem. Budu přece znovu chodit naší školy. Učit se anglicky nebylo pro mě důležité, i když na mě byl učitel hodný a snažil se mě angličtinu naučit. Záměrně jsem se ten jazyk odmítala učit, protože to nedávalo smysl. Přece tady nezůstaneme!

A pak můj otec onemocněl a umřel. To byla ta nejhorší noční můra, která mě kdy mohla potkat. Vše se změnilo a mě se život už dál netýkal, protože jsem ztratila člověka, kterého jsem tak moc milovala. Zůstali jsme opuštěni v zemi, kterou jsme neznali, jejíž jazyk jsme neznali, v zemi, kde jsme nechtěli být, a v zemi, která nás nechtěla, protože v té době jsme nebyli vítáni. Neměli jsme nic. Spali jsme na podlaze. Když jsme poprvé spali v domě, kam jsme se přestěhovali, probudila jsem se v noci a cítila jsem, že mi něco leze po obličejí. Hned jsem věděla, že to byl šváb. Pro mě to byla úplná změna. Jak běžela léta, začala jsem svou situaci analyzovat, protože jsem se potřebovala zase dát dohromady. Nechtěli jsme být tady. Donutili nás být tady. Přinutili mého otce odejít. Kdybychom bývali měli na výběr, možná by byl tady v Kanadě sám a my bychom s matkou zůstali v Chile. To by ovšem nebylo příliš praktické, protože by matka zůstala sama a musela živit tři děti. Její přátele zatkli a uvěznil. Dělalí tenkrát všechny možné strašné věci. Lidé v Chile se chovali hrozně. Proto jsme museli přijít sem a žít tady.

Zdroj: Příběhy byly upraveny z publikace McLuhan, E. (ed.): Safe Haven. The Refugee Experience of Five Families. Toronto, Multicultural Historical Society of Ontario 1995, 201–205.

4. Židé

Obsah

289	CÍLE
290	POČÁTKY ŽIDOVSKÉHO NÁBOŽENSTVÍ
293	<i>ÚVOD DO JUDAISMU</i>
294	<i>INTERPRETACE TEXTU Z TORY</i>
298	ŽIDOVSKÁ TRADICE
301	<i>ŽIDOVSKÝ KALENDÁŘ A SVÁTKY</i>
309	ŽIDÉ VE STŘEDOVĚKU
311	<i>ŽIDÉ VE STŘEDOVĚKÉ SPOLEČNOSTI</i>
314	<i>ŽIDÉ A LICHVA</i>
315	<i>LICHVA A ŽIVOT V GHETTU</i>
317	LICHVA
318	GHETTO
319	ANTISEMITISMUS
322	<i>PROJEVY ANTISEMITISMU</i>
326	HOLOCAUST
330	<i>ŠOA – HOLOCAUST</i>
334	ŽIDOVSKÁ KULTURA
338	<i>ZNÁTE JE?</i>
341	ŽIDOVSKÉ OSOBNOSTI
347	<i>ŽIDOVSKÁ SYMBOLIKA</i>
352	LITERATURA K TÉMATU

Cíle

studenti:

- znají základní fakta z židovské historie, kultury, tradice a náboženství
- znají některé významné židovské osobnosti a důležité židovské kulturní a náboženské prameny
- prohloubí svůj pohled na šoa a uvědomí si nebezpečí židovských stereotypů
- vědí, jaký je původ, vývoj, podoba a důsledky protižidovských předsudků (antisemitismu)
- jsou schopni racionálně vyvracet protižidovské předsudky
- dokážou popsat postavení židovské komunity v Evropě od středověku až do současnosti

Počátky židovského náboženství

Židovské dějiny a počátky judaismu začínají již v období starověku a odehrávaly se především na území starověkého Izraele, což bylo území ohraničené na západě Středozemním mořem, na severu tvořilo hranici pohoří Hermon, na jihu poušť Negev s městem Beer Ševa a východní hranice byla pohyblivá. Toto území bylo původně osídleno semitskými Kenaánci, dále také nesemitskými Filištýny a členilo se na řadu menších městských států pod egyptským vlivem.

Kolem roku 1250 př. n. l. pronikly do Kenaánu izraelské kmeny. Hlavním písemným pramenem o tomto období je Tora, první část Bible, nebo-li Pět knih Mojžíšových, která mimo jiné popisuje osudy praotců Abrahama, Izáka a Jáкова, který měl také přízvisko Izrael (heb. Bůh vládne) a podle něj začali být nejdříve nazýváni jeho potomci i země – Izrael. Část Izraelitů se usadila v Egyptě, kde se později dostala do otrockého postavení a ke svobodě je vyvedl Bůh prostřednictvím Mojžíše, zakladatele židovského náboženství – jeden z prvků **judaismu**. Tento termín etymologicky vychází z hebrejského slova „*jehudi*“. Tímto termínem se původně nazývali členové kmene Judah nesoucí název po jednom ze synů biblického praotce Jáкова. Z původně hebrejského slova „*Jehudi*“ přešel tento výraz přes latinu „*Judaeus*“, řečtinu „*loudaios*“ a angličtinu „*Jew*“ do češtiny jako „**Žid**“. Slovo „Žid“ vymezuje zároveň náboženskou, národnostní i kulturní příslušnost k židovské entitě či k izraelskému lidu.

Judaismus, heb. *jahadut*, tento termín se poprvé objevuje mezi řecky mluvícími Židy v prvním století našeho letopočtu. V nejširším slova smyslu označuje celou kulturní, sociální, právní a náboženskou tradici Židů, „židovskou kulturu“. Judaismus chápáný rovněž jako „způsob života“ se skládá ze tří základních prvků, a to víry v jediného Boha, studia Tory (kompletní židovské učení) a příslušnosti k židovskému národu.

Podle biblické tradice se Bůh zjevil již praotcům, pak Mojžíšovi a nakonec na hoře Sinaj, kde předal Mojžíšovi své učení – Toru a etický zákon – **Desatero**. V židovském pojetí není jen jedním z mnoha bohů, jak tomu bylo u jiných kmenů, ale Bohem jediným (**monoteismus**), svrchovaným, mimo jakoukoliv podobu a Stvořitel světa.

Bůh není bohem přírodního cyklu. Není spojen s přírodním děním či obdobím, neumírá a není znovu ožíván jako příroda. Příroda je podřízena božímu řádu, jehož součástí je i člověk. Bůh uvádí do světa morálku a zákon (Desatero) a staví člověka před svobodné rozhodnutí mezi dobrem a zlem. Bůh tak aktivně zasahuje do dějin a společně s člověkem je vytváří.

Boží jméno mohl podle judaismu vyslovit jen velekněz v chrámu jedenkrát za rok. Boží jméno je v písemné formě, jak ji zachycuje Bible, vyjádřeno souhláskami JHVH. Bůh se oslovuje výrazy jako Hospodin, heb. *hašem*, *adonaj*, *elohejnu*, atd.

Počátky židovského náboženství

Tento původně židovský monoteismus se stal přímým základem pozdějšího židovství – judaismu – a čerpalo z něj též křesťanství. Působil rovněž na formování islámu a ve svém celku ovlivnil duchovní i kulturní vývoj lidstva.

Tora je zároveň označení pro první část hebrejské Bible – Pět knih Mojžíšových, ale také termín pro označení veškerého židovského učení a náboženských předpisů – heb. *micvot*. V křesťanském pojetí je Bible dělena na Starý a Nový zákon, přičemž jen Starý zákon je pro Židy závazný. Hebrejská Bible, heb. *Tanach* = Starý zákon, se dělí na tři části:

1. *Tora* – Pět knih Mojžíšových
2. *Neviim* – knihy prorocké
3. *Ketubim* – spisy

Tora začíná stvořením světa a prvního člověka, pokračuje příběhem o potopě světa, babylonské věži, dále vypráví o praotcích, zničení hříšných měst Sodomy a Gomory, dále líčí život Izraelitů v Egyptě, jejich odchod pod vedením Možíše a čtyřicetileté putování izraelských kmenů z Egypta do země zaslíbené a darování Tora. Tora končí smrtí Mojžíše a vstupem do země zaslíbené.

Druhou skupinu hebrejských biblických knih jsou *Neviim*, mezi které také patří texty historického charakteru (Jozue, Soudci, Samuelovy knihy, Královské knihy), popisující mezi jinými životní příběhy krále Davida a Šalamouna.

Poslední částí jsou *Ketubim*, jejichž obsahem je především biblická poezie – například žalmy, Píseň písní, kniha Job, kniha Kazatel.

Počátky židovského náboženství

Soubor hebrejských biblických textů vznikl postupně a konečnou podobu získal ke konci 1. století n.l.

Celá Tora byla dále studována, vysvětlována a její jednotlivé části rozvíjeny ústní tradicí, která byla později v 6. století sepsána a nazývá se **Talmud** (překl. učení, studium), autoritativní celek židovského zákona a tradice, který se stal jedním ze základů judaismu. Obsahuje především záznamy diskusí učenců – rabínů a pojednává o všech aspektech života i smrti. Nábožensko-právní diskuse se prolínají s příběhy, etickými ponaučeními, podobenstvími, ale i historickými informacemi různého druhu. Centrum náboženského života Židů byl až do 70 let n.l. jeruzalémský Chrám, kam se třikrát do roka přinášely oběti.

Po jeho zboření a postupném vyhnání Židů do různých koutů světa – **diaspory**, se centry náboženského života stávají **synagogy** (z řeckého *synagogein*, shromáždění), které nahradily chrámové obřady a bohoslužby a plnily také funkci škol. Všude tam, kde se Židé usazovali, vznikaly synagogy, kde se konaly a dodnes konají bohoslužby, kde se předčítá z Tory, ve formě pergamenového svitku navinutého na dřevěných nástavcích (heb. *Sefer Tora*), která je uložena ve svatostánku u východní zdi synagogy.

Židé žijící v diaspoře se většinou sdružovali do židovských komunit – **kehila**, v jejíž čele stojí **rabín** a představenstvo obce, které bylo sestaveno z význačných osobností židovské obce. Funkce rabína spočívá v dobré znalosti židovského zákona, je učitelem, soudcem i duchovním vůdcem. Kehila zajišťuje nejen náboženské potřeby svých členů, ale i sociální – stará se o chudé, nemocné, vdovy, sirotky, zajišťuje pohřby.

Zvířecí oběti nahradily modlitby v synagogách a důraz byl kladen hlavně na studium Tory a Talmudu a plnění náboženských předpisů – micvot, kterých je 613 a jejich vykonávání je jednou z povinností vycházející z Tory.

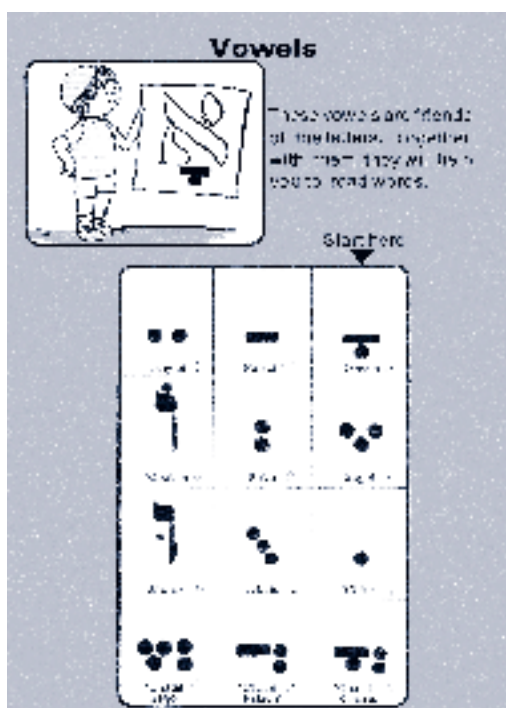
Odtud také pochází koncept židovského národa jakožto „**odděleného lidu**“ heb. *am segula*, někdy nepřesně překládaného termínem „vyvolený lid“. Judoismus tuto oddělenost chápe jako závazek k plnění micvot a božích příkazů, přičemž ostatní národy takovou povinnost nemají. Význam oddělenosti nereflktuje vyvolenost ve smyslu povýšenosti, naopak odráží a zdůrazňuje povinnosti plnění závazků.

Úvod do judaismu

Otázky k textu a k diskusi:

1. Koho si představíte pod pojmem Žid?
Znáte nějakého Žida ve svém okolí?
Nebo pouze z vyprávění či literatury?
2. V čem si myslíte, že spočívá židovská identita?
V náboženství, příslušnosti k národu,
či tradici a kultuře?
3. Znáte nějaký písemný pramen, který tvoří
základ judaismu a jiných náboženství?
Víte kterých?
4. Bible je křesťanské označení pro Starý a Nový
zákon. Víte, jaké je židovské označení Starého
zákona a co obsahuje?
5. Víte, v jakém jazyce byl napsán?
Kde se tímto jazykem dnes hovoří?
6. Znáte nějaké biblické židovské příběhy či postavy?
7. Jak židovství pohlíží na postavu Ježíše?
8. Víte, jak se jmenuje „židovský kostel“?
9. Znáte nebo navštívili jste nějaký?
Pokud ano, jak jste se tam cítili?
10. Co pro vás znamená náboženská víra?

Text 4.1 je ukázkou hebrejské abecedy

Toto písmo se používá dodnes. Kromě této tiskací podoby existuje také psací forma. Píše se zleva doprava. Vokalizace v podobě teček a čárek se převážně píše pod konsonanty. Velká a malá písmena se nerozlišují.

(Překlad textu: Samohlásky.

Tyto samohlásky jsou kamarádi písmen. Společně ti pomohou přečíst celá slova.)

Interpretace textu z Tora

Cíle

studenti

- jsou schopni interpretovat biblický text a uvědomit si jeho aktuálnost
- dokážou odlišit projevy víry od projevů fanatismu
- pochopením konkrétního příkladu jsou schopni popsat aspekty židovského myšlení (učení)

Velikost skupiny

5–30 studentů

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křída
- text 4.2 – kopie pro každého studenta
- psací potřeby pro studenty

Popis / postup

1. Rozdejte každému ze studentů kopii textu 4.2 a vysvětlete, odkud pochází (viz Tora)
2. Předněte studentům Úvod k prezentovanému textu z Tanachu:

„Abraham se svou ženou Sárou kráčeli životem bezdětní. Hospodin oslovil Abrahama v jeho stáří a přislíbil Sáře požehnání; přivede na svět syna a stane se matkou pronárodů. Abraham se v duchu pousmál: ‚Což se může narodit synu stoletému, cožpak Sára bude rodit v devadesáti?‘ Hospodin však pamatoval na Sáru a ona počala a porodila. Po osmi dnech byl syn obřezán a dali mu jméno Izák.“

3. Zadejte studentům, aby si samostatně v tichosti přečetli text 4.2
„Po těchto událostech zkoušel Bůh Abrahama...“
4. Přistupte k výkladu textu a použijte následující otázky. Dbejte cílových odpovědí v rámečku. Otázky k diskusi:
 - Proč si zvolil Hospodin za oběť právě Izáka?

Interpretace textu z Tory

- Proč Hospodin nakonec zastavil Abrahamovu ruku?
- Jakou oběť nakonec zvolil? (Proč prolítí zvířecí krve?)
- Jak v dnešní době lidé vyjadřují víru?

Cílové odpovědi

Abraham byl židovskou tradicí považován za zakladatele víry v jednoho Boha, prvního monoteistu... Hospodin chtěl vyzkoušet Abrahamovu víru. Nakolik je opravdová, silná. A proto si vybral to nejcennější, co Abraham měl. Izák byl toužebně očekávaný potomek, který se Sáře a Abrahamovi narodil v době, kdy již téměř nedoufali. Abraham měl sice staršího syna Išmaele, ale ten nebyl přímo synem Sářiným – patřil její služce Hagar.

Abraham považoval Izáka za pokračovatele židovské monoteistické víry a vkládal do něj veškeré své naděje. V Toře patří tato pasáž o obětování či svázání Izáka (hebrejský doslovný překlad není oběť, ale svázání) k jedné z nejpůsobivějších.

Z hlediska židovského náboženství smyslem víry není a ani nemůže být lidská oběť. Židovské zákony, Tora, byly dány člověku proto, aby žil, a nikoliv, aby pro ně umíral. Jsou to zákony života, a ne smrti. U tehdejších pohanských kultů bylo zvykem obětovat i lidské oběti a tímto aktem se v Toře naznačuje, že Hospodin lidské oběti zamítá.

Z dnešního pohledu by se zdálo, že prolévání zvířecí krve je také kruté. Židovské náboženství v této době považovalo zvířecí oběti za součást svého rituálu. Stejně, jako jiné starověké kultury, jejichž náboženství se rovněž opírala o zvířecí obětiny, židovská tradice vytvořila velmi složitý a propracovaný systém zvířecích obětí, který zejména v jeruzalémském Chrámu dospěl svého ritualizovaného vrcholu. Po zboření Chrámu v roce 70. n. l. tento systém přestal de facto existovat, neboť byl úzce provázán s Chrámem a bez něj pozbýval smyslu. Obětní úkony nahradil modlitební rituál, který se vyvíjel po staletí a vytvořil svébytnou součást židovské tradice.

Modlitba, meditace, žádným způsobem, půst, tanec, zpěv...

Interpretace textu z Tory

Hodnocení / reflexe

Možné otázky k diskusi:

1. *Ten, kterého si vážíš, tě požádá, abys mu poskytl něco, co máš rád a na čem ti velmi záleží a co již nikdy nedostaneš zpět. Čeho bys byl schopen se vzdát?*
2. *Existuje něco/někdo, čeho byses nikdy nevzdal?*
3. *Jak bys nazval to, kdy se člověk vzdává těch nejpodstatnějších hodnot, předmětů, vztahů, osob, které jsou mu nejdražší? (oběť)*
4. *Jaké mohou být důvody, kdy je člověk schopen obětovat to nejcennější...? Z jakého důvodu bys tak učinil ty sám? (víra)*

Studenti by se v průběhu diskuse měli zmínit o oběti a víře (viz otázka č. 3 a 4).

Nestalo-li se tak, zdůrazněte oba pojmy a připište je na tabuli.

K diskusi můžete použít i následujících vysvětlení pojmů:

Oběť Bohu – ritualizovaný úkon vzdání se, zřeknutí se něčeho pro bohy či Boha.

Naznačuje oddanost, vděčnost a poslušnost, někdy vychází z předpokladu, že se pomocí oběti může žádoucím způsobem ovlivnit jednání nadpřirozených bytostí vůči lidem.

Oběť – zřeknutí se něčeho, ve prospěch někoho či něčeho jiného, povýšení potřeb druhého nad své vlastní

Víra – obecně vyjádření postoje, kterým se vztahujeme k něčemu, co stojí mimo

možnost aktuálního, nepochybného a plného ověření racionálními prostředky,

a přesto je považováno za pravdivé a skutečné

Fanatismus – vášnivá, slepá zaujatost pro něco nebo spojená s nesnášenlivostí ke všemu

nebo proti něčemu odlišnému

Interpretace textu z Tory

Text 4.2

<p>1 Po těchto událostech vstoupil Bůh Abrahamovi a řekl mu: Abraham! a ten pravil: zde jsem.</p> <p>2 [Bůh] řekl: vzemi syna svého, jedináčka svého, kterého miluješ, Izhaka, a učesť se do krajiny Mority a oběť mu ho tam jako oběť [žebrotu] na jihu z hor, kterou ti povím.</p> <p>3 Tedy vstoupil Abraham ráno z rána, zasedl ule svému a vzal oba hochy [včetně zvěřiny], své a sebou, a Jizchaka, syna svého, nek zadržel oběť pro oběť, vstal a šel k anětu; které Bůh mu oznámil.</p> <p>4 Třetího dne pozdvihl Abraham vů svému a viděl mision to z daleka.</p> <p>5 Tu řekl: Abraham hochům svým: zadržte vy zle a oslem, já pak a jehoupe pojdu na sá tam; poklocone se [tam] a zveršime se k oslu.</p> <p>6 Abraham vstal tedy dřív pro oběť, vložil [je] mu Jizchaka, syna svého, vzal do ruky ošat a ušat, a šel oba spolu.</p> <p>7 I řekl Jizchak Abrahamovi, otel svého, a pravil: Otče můj: a ten odpověděl: zde jsem, synu můj! a [otec] řekl: zde jest ošat a dříví, ale kde jest jehně k oběti?</p> <p>8 Tu pravil Abraham: Bůh vyžádá si ječné k oběti, synu můj: a šel oba [osle] spolu.</p> <p>9 Když přišli k anětu, které mu Bůh byl oznámil, vystavil Abraham tam oběť, a spravil oběť a svázal Jizchaka, syna svého, a poč ušil ho na ošat ušat dřívímu;</p> <p>10 pak vzal Abraham nůž svou a vzal ušat, aby zabil synu svého.</p> <p>11 Tu zavolal na něho anděl Hospodinův a nebe z pravil: Abraham! Abraham! uel Tea řekl: zde jsem.</p> <p>12 Tu pravil: nevzdávej ruky své na oběť svou a stouč se ani ničeho, neboť nyní poznal jsem, že jsi bohotvojný a ne-odupřel jsi, ušat syna svého, jedináčka svého.</p> <p>13 Tu pozdvihl Abraham nů svůj a spoutal a bít, heru- byl v prazdi, zachytil se svými ruky v křoví. I šel Abrahám, a vzal berana a oběroval ho, jako oběť místo syna svého.</p> <p>14 A Abraham nazval jméno svého mšat... Hospodě vy- kláče, takže se říká ještě dnes: na hoře Hospodinově bude vyhledáno.</p>	<p>10000 יצו • א. 10</p> <p>10000 יצו • א. 10</p>
---	---

projekt Varianty, člověk v tisku, společnost při ČT, o.p.s., 2002

Židovská tradice

Judaismus je souhrn tradic, zvyků, kultury Židů a náboženství, ale není jen striktním dodržováním předpisů, modliteb a oslav svátků, je to způsob života.

Židovská tradice vychází z hebrejských biblických knih, **Tory** (viz též strana 291) a knihy proroků a spisů, která podle tradice obsahuje 613 příkazů – **micvot** (hov. dobré skutky), které určitá část Talmudu (viz též strana 291) dále podrobně rozvádí do podoby nábožensky závazného zákoníku – **Halacha**. Halachou rozumíme soubor náboženských pravidel, jejichž konečná podoba byla dotvořena koncem 16. století, týkají se veškerých aspektů lidského života – od právní vědy, náboženských povinností, etiky, teologie, filosofie, estetiky, vědy a samozřejmě rodinného života. Neustálé **studium** a interpretace Talmudu a Tory se staly po zboření Chrámu a vyhnání Židů z Izraele jednotícím prvkem mezi Židy v celé diaspoře (viz kapitola náboženství). Judaismus neustále zdůrazňuje studium Tory, na jehož základě člověk volí mezi dobrem a zlem ve svém jednání, protože v judaismu jsou důležité především činy. Studium Tory jako teorie směřuje k praxi, to jest k lidskému jednání.

Již od starověku toto studium Tory a Talmudu zajišťoval systém židovských škol od Chederu (základní náboženská škola), Bejt Midraše (druhý stupeň) a především **ješivy**, což je pokročilejší stupeň studia Talmudu. Tento typ židovských škol v tradičních židovských komunitách funguje dodnes.

Židovské tradice a zvyky tvoří zásady praktického života při bohoslužbách i v osobním životě. Místem bohoslužby je synagoga (dům shromáždění), která je i místem výuky, společenské centrum. Většinou se jedná o samostatnou budovu, kde dominantní část tvoří prostorný modlitební sál. Dvě nejdůležitější místa v sále jsou **aron ha-kodeš** (schrána na Toru), většinou umístěný na východní stěně nebo směrem k Jeruzalému, a **bima** (podium), na které se předčítá z Tory. Dveře svatostánku zakrývá synagogální opona (parochet) a nad ní je pověšeno věčné světlo. V tradičních synagogách se ženy a muži modlí odděleně. Veřejné pobožnosti se mohou konat jen za přítomnosti tzv. modlitebního minima (minjan), tj. deseti dospělých mužů starších 13 let. Duchovním vůdcem obce je rabín, který má při bohoslužbě většinou funkci kazatele. Bohoslužbu vede kantor (chazan), který zná pořádek modliteb a jejich nápěvy. Muži jsou povinni v synagogách mít pokrytou hlavu a v tradičních kruzích nosí muži stále na hlavách čepičku, tzv. kipu či jarmulku. K modlitební výbavě muže patří i modlitební řemínky (tfilin) a modlitební šál (talit).

V židovské domácnosti se židovské zvyky projevují navenek například v podobě **mezuzy**, což je malá schránka s posvátným pergamenem umístěná na pravé veřejí dveří. K tradiční domácnosti patří modlitební knihy, šabatové a chanukové svícny, poháry na víno na posvěcení svátků. Typické je zachovávání rituální čistoty v oblasti jídla, tzv. **kašrutu**.

Židovská tradice

Podle tohoto zvyku se pokrmy dělí na rituálně čisté (povolené) a nečisté (zakázané) a dále pak na masité, mléčné a neutrální. K zakázaným surovinám patří například vepřové maso, plody moře nebo králík. Povolena zvířata musejí být absolutně zdravá a být zabita předepsaným způsobem (šchita), jedním řezem. Všechna krev musí být z masa odstraněna. Dále je zakázáno míchání mléčné a masité stravy, proto bývají v kuchyni dvě oddělené sady nádobí. K rituální čistotě patří také návštěva rituální lázně – **mikve**, s čistou přírodní vodou.

Jedním ze symbolů judaismu osobního života je **obřízka** (brit mila), která je prvním náboženským obřadem pro chlapce konající se osmý den po jeho narození. Provádí ji mohel (obřezávač) a chlapec po ní dostává své jméno. Dívky dostávají jméno dříve než chlapci při prvním šabatu po narození. Dalším důležitým mezníkem je dosažení náboženské dospělosti, pro chlapce věk 13 a pro dívku 12 let. Tento obřad, který se koná v synagoze a při kterém jsou chlapec či dívka poprvé povoláni k Toře, se nazývá **Bar/Bat Micva**.

Manželstvím se v judaismu naplňuje jeden z hlavních příkazů Tory a je považováno za posvátné. Svatebnímu obřadu předchází sepsání svatební smlouvy (ketuba),

Židovská tradice

kteřá stanovuje práva a povinnosti manželů. Vlastní obřad se koná většinou v synagoze, pod baldachýnem (chupa), který symbolizuje budoucí domov manželů. V případě nutnosti je rozvod povolen a jeho právní podobu vyjadřuje rozvodová listina (get).

V nemoci a ve smrti nezůstává člověk opuštěn a pečují o něj kromě členů rodiny i členové tzv. **pohřebního bratrstva** (chevra kadiša), kteří také pomáhají pozůstalým, vdovám, sirotkům a chudým. Především se však starají o poslední věci člověka spojené s rituální očišťovinou mrtvého a samotným pohřbem. K jejich dalším aktivitám patří vybírání peněz či milodarů (cdaka), které podle nutnosti rozdělují mezi potřebné.

Jednotná židovská tradice se od konce 19. století, od dob tzv. židovské emancipace (haskala) začala dělit do několika směrů. Nejdříve se vydělilo **reformní hnutí**, které zpochybnilo trvalou platnost neměnného židovského zákona, např. víry v příchod Mesiáše, dodržování rituálních předpisů či božského původu Tory. Jako reakce na tento směr vznikla **ortodoxie**, která usilovala o zachování tradičního přístupu v judaismu. Mezi lidovými vrstvami se zrodilo hnutí se silnými náboženskými a mystickými kořeny – **chasidismus**. Z tzv. historického judaismu se postupně vyvinul konzervativní směr, který zachovával tradiční hodnoty za předpokladu jejich přizpůsobení modernímu životu.

V rámci judaismu je možná i konverze (gijur), která probíhá podle daných pravidel za přítomnosti tří rabínů. Žadatel o gijur se musí pečlivě připravovat, studovat židovské zvyky a Toru, bývá poučen o všech obtížích a povinnostech spojených s židovstvím.

Podle ortodoxního výkladu je Židem ten, kdo se narodil z židovské matky nebo konvertoval. Podle dalších směrů, např. reformního, je Židem i ten, kdo má aspoň jednoho z prarodičů Žida. Jsou lidé, kteří splňují ortodoxní definici Žida, ale aktivně se nijak neúčastní náboženského života, a naopak jsou lidé, kteří mají jen vzdálené židovské příbuzné a židovství je pro ně způsobem života.

Pozn.: Informace o židovském kalendáři a židovských svátcích jsou součástí aktivity Židovský kalendář a svátky – str. 301 až 308.

Židovský kalendář a svátky

Cíle

studenti

- znají a umějí popsat židovský kalendář
- uvědomují si, jak se liší židovské zvyky od křesťanských
- dokážou popsat podobnosti a odlišnosti židovského a křesťanského roku
- uvědomují si, že letopočet a kalendář jsou kulturně podmíněné

Velikost skupiny

10–30 studentů

Čas

45 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křídly
- pro každého studenta šablona kalendáře
- karty s popiskami židovských svátků (Roš Hašana, Jom Kipur, Sukot, Simchat Tora, Chanuka, Purim, Pesach, Jom Hašoa, Jom Haacmout, Šavuot, 9 Av, Šabat)

Popis / postup

1. Vyzvěte studenty, aby řekli, jaké slaví svátky během roku, a запиšte je na tabuli.
2. Výčet jednotlivých svátků společně se studenty rozdělte na náboženské a nenáboženské (státní, mezinárodní a pod.)
3. Otázky k diskusi k úvodní části: *Jak prožíváte den všední a sváteční? V čem jsou pro vás důležité sváteční dny, jsou-li vůbec důležité? Znáte některé nekřesťanské svátky?*
4. Rozdejte studentům šablony kalendáře.
5. Vyzvěte studenty, aby zapsali jednotlivé svátky vyjmenované na tabuli do křesťanského kalendáře.

Židovský kalendář a svátky

6. Rozdejte do lavic karty s popiskami židovských svátků tak, aby každý z dvojice dostal 6 karet.
7. Nechte studentům čas na prostudování. Studenti si zapíší jednotlivé svátky k příslušným židovským měsícům. Vyzvěte studenty, aby barevně odlišili biblické, nebiblické a nenáboženské svátky.
8. Další otázky k diskusi:
 - *Jaký je rozdíl mezi křesťanským (obecným) a židovským letopočtem?*
 - *V čem spočívají rozdíly a podobnosti židovského a křesťanského kalendáře?*
 - *Víte, kde se slaví židovské svátky?*

Správné odpovědi

Židovský letopočet: Hebrejský letopočet se mění na podzim. Roky se počítají od stvoření světa a k tomu podle židovské tradice, jak je psáno v Toře, došlo prvního dne 7. měsíce Tišri, ve kterém se slaví Roš Hašana = Nový rok. Například 18. září 2001 bylo 1. Tišri 5762. Židovský letopočet je lineární, ale náboženský rok je cyklický. Například podle Tory se hebrejské měsíce počítají od prvního jarního měsíce, který se nazývá Nisan (slaví se Pesach – nový rok jara). Roš Hašana je podle cyklického pojetí až třetím novým rokem v pořadí.

Židovský kalendář (heb. LUACH): Počítá podle slunečního cyklu jen roky, ale měsíce určuje podle cyklu lunárního. Délka měsíce přibližně odpovídá skutečné době oběhu Měsíce kolem Země. Ten trvá kolem 29,5 dne (tzn. buď 29, nebo 30). Protože lunární rok je zhruba o 11 dní kratší než rok solární, přidává se jednou za 3–4 roky navíc 13. měsíc (ADAR II.). Židovské svátky připadnou vždy na stejné datum a pouze ŠABAT se slaví každou sobotu bez ohledu na datum. Každý další den podle židovské tradice začíná večer po západu slunce a končí následující den se západem slunce. Například šabat začíná v pátek večer a končí v sobotu večer.

Židovské sváteční dny se v zásadě dělí na dvě skupiny.

1. Do první patří svátky ustanovené v Toře – slaví se především bohoslužbou v synagoze, společným jídlem či půstem, písněmi.
2. Do druhé patří náboženské slavnosti a pusty zavedené v pozdějším období k připomenutí některých historických událostí Izraele – slaví se v rodinném kruhu nebo v židovské obci.

Židovský kalendář a svátky

Hodnocení / reflexe

Nejdřív se ptejte studentů, které informace je nejvíc zaujaly / překvapily. Diskutujte se studenty na téma rozdílnosti a kulturní podmíněnosti kalendářů a letopočtů.

- *Existují podobnosti mezi křesťanským a židovským kalendářem? Jak souvisí křesťanství s judaismem?*
- *Jak se počítá židovský / křesťanský letopočet? Znáte nějaké jiné druhy datace? Jaký je muslimský letopočet?*
- *Víte, že dobu narození Ježíše Krista kladou historická bádání do let 7–4 před Kristem? Co to znamená? Jak mohla chyba vzniknout?*
- *atp.*

Židovský kalendář a svátky

Roš Hašana: slaví se 1. a 2. Tišri, biblický svátek, náboženský nový rok, zákaz práce – židovský Nový rok

- několik významů – připomínka stvoření světa; Den troubení, troubí se na šofar (beraní roh), který věřící probudí z mravní ochablosti; Den vzpomínání, připomíná člověku, že se má rozpomenout na všechny své skutky vykonané v minulém roce; Den soudu – Bůh podle skutků člověka rozhoduje o tom, jak se mu bude dařit příští rok, zda bude zapsán do Knihy mrtvých nebo do Knihy živých
- vážný svátek, rozhoduje se o osudu člověka, ale nepříznivý osud lze odvrátit pokáním, modlitbami a dobrými skutky
- tímto svátkem začíná Deset dnů pokání, které vyvrcholí Jom Kippurem – viz následující karta
- tradičními pokrmy jsou jablko s medem, rybí polévka, kachna s jablkovou nádivkou, koláč z mrkve

Jom Kipur – slaví se 10. Tišri, biblický svátek, zákaz práce

- Den smíření, nejvýznamnější svátek roku
- dodržuje se celodenní půst a celodenní kající modlitby v synagoze, oblečení je v barvě bílé na výraz pokání, nesmí se nosit kožená obuv, sexuální abstinence
- napravení, obnova vztahu člověka k Bohu, ale za předpokladu, že se nejdříve každý usmíří se svými bližními

Šavuot – slaví se 6.–7. Sivanu, biblický svátek, jeden ze tří poutních svátků, zákaz práce

- Svátek týdnů; slaví se 7 týdnů od druhého dne Pesachu
- Svátek prvotin; zemědělský svátek, v době jeruzalémského Chrámu Židé do něj přinášeli snop ječmene jako svoji první úrodu
- Svátek darování Tory na hoře Sinaj; Bůh daroval Izraelitům prostřednictvím Mojžíše Desatero, čte se biblická kniha Rút – příběh o cizince Rút, která přestoupila na židovskou víru a mezi její potomstvo patří král David, z jehož rodu vzejde Mesiáš
- tradiční pokrmy jsou tvarohové a mléčné – lívance, palačinky, tvarohové koláče

Židovský kalendář a svátky

Pesach – slaví se 8 dní od 15. do 22. Nisanu, biblický svátek, jeden ze tří poutních svátků, jeden z nových biblických roků, zákaz práce, podle Tory první měsíc roku – nový rok jara

- svátek překročení, Židé slaví vysvobození z egyptského zajetí a název svátku souvisí s desátou egyptskou ranou, kterou Bůh usmrtil všechno prvorozené, ale ušetřil, doslova „překročil“ domy Izraelitů; svátek nekvašených chlebů, protože Izraelitům nestačilo vykvasit těsto k pečení chleba a na cestu si napekli nekvašené chleby – *macesy*, proto se na Pesach nesmí jíst nic kvašeného – tzv. *chamec* (pečivo, pivo, whisky)
- v předvečer svátku se musí z domácností odstranit všechen *chamec* (velký úklid) a jeho symbolická část se spálí.
- první a druhý večer probíhá slavnostní večeře tzv. *seder* (pořádek, řád), uprostřed stolu je sederová mísa se symbolickými pokrmy: tři *macesy*, pečená kost (symbol beránka, kterého Izraelité před odchodem z Egypta obětovali), vejce (symbol celistvosti života), hořké byliny (symbol hořkosti otroctví), petržel nebo brambor (symbol jara), sladká směs ovoce a mandlí a vína (symbol malty, ze které Izraelité vyráběli cihly), 4 poháry vína a 5. pohár pro případnou návštěvu proroka Eliáše, který má zvěstovat příchod Mesiáše
- při hostině se předčítá z *Hagady* – zvláštní knihy modliteb, požehnání a příběhů o útěku z Egypta
- tradiční pokrmy jsou z *macesů*, např. *macesové knedlíčky*, nudle, bramborový kugl (strouhané zapékané brambory), *macesový mandlový dort*

Sukot – slaví se 7 dní od 15. do 21. Tišri, biblický svátek, jeden ze tří poutních svátků, zákaz práce

- Svátek stánků; připomínka putování Izraelitů po poušti, kde pobývali v provizorních příbytcích tzv. *Suka*
- v *Suce* je povinností jíst i přespávat po dobu celého svátku
- *Suka* je provizorní přístřešek, pokrytý větvemi, skrze které musí být večer vidět hvězdy
- Svátek sklizně; oslava vinobraní a úrody ze zahrad, části úrody se přinášely do jeruzalémského Chrámu
- při svátečních modlitbách se mává svazkem čtyř rostlin – *etrog* (citrusový plod), datlová palma (*Lulav*), myrta a vrba a předčítá se z knihy *Kazatel*
- tradiční pokrmy jsou saláty z lilků, plněné zelí hovězím masem v tomatové omáčce, jablkový závin

Židovský kalendář a svátky

Simchat Tora – slaví se 22. Tišri, biblický svátek, zákaz práce

- Svátek radosti z Tory
- tento den se dokončí čtení svitku Tory a začne se číst znova od začátku
- radostný svátek, při kterém se vyjmou všechny svitky Tory ze synagogy a tančí se s nimi
- tradiční pokrm závin s drůbežími játry, masová směs se švestkami

Chanuka – slaví se 8 dnů, od 25. Kislevu do 2. Tevetu, nebiblický svátek, práce povolena

- Svátek zasvěcení a světel; připomínka vítězství Židů nad vojsky syrského krále Antiocha IV. v 2. století př. n. l., kdy po 3 letech bojů znovu vstoupili do jeruzalémského Chrámu, který vyčistili a znovu zasvětili zapálením sedmiramenného svícnu (*menora*). Malé množství oleje, které v Chrámu našli, vystačilo díky zázraku na osm dní, což byla právě doba potřebná k vyrobení nového oleje.
- doma se zapalují devítiramenné svícný (*chanukija*), každý den se přidá jedná nová svíčka a jedna (*šamaš*) slouží k jejich zapalování
- děti dostávají dárky a tradiční tzv. Chanuka gelt (drobné mince), tradičním pokrmem jsou koblihy a bramboráky, protože se smaží na oleji

Purim – slaví se 14. Adaru, nebiblický svátek, práce povolena

- Svátek losů; nejveselejší svátek v roce, připomínka historické události ve 4. století př. n. l. popsané v biblické knize Ester (*Megilat Ester*). Rádce perského krále Achašveroše, Haman, chtěl zničit všechny Židy v zemi, a proto metal losy, aby se dozvěděl nejpříhodnější den pro svůj záměr. Díky královně Ester, neteři Žida Mordechaje, se mu to však nepodařilo a sám skončil na šibenici.
- na tento svátek se čte Megilat Ester, a když zazní Hamanovo jméno, řehtá se řehtačkami, pořádají se hostiny a maškarní průvody pro děti i dospělé, hrají se divadelní hry (Purim špil) o královně Ester
- k povinnostem patří obdarovávání chudých a posílání dáreků přátelům a pití vína do takové míry, že člověk nerozezná Hamana od Mordechaje
- tradiční pokrmy jsou Hamanovy uši (trojhranné koláčky s mákem), krupnik (polévka z krup, rajčat, hub a fazolí), skořicové cukroví

Židovský kalendář a svátky

9 Av – světí se 9. Avu, nebiblický svátek, smuteční den

- váže se k němu několik tragických událostí; zničení 1. i 2. jeruzalémského Chrámu (586 př. n. l. a 70 n. l.); poražení povstání Bar Kochby proti Římanům (135 n. l.); vypovězení Židů z Anglie (1290) a ze Španělska (1492)
- drží se celodenní půst, při bohoslužbě se sedí na nízkých stoličkách nebo na zemi, kožená obuv je zakázána
- zpívají se žalozpěvy a předčítá se biblická kniha Pláč Jeremiášův, kde se připomínají tragické události z doby prvního zničení Chrámu

Jom Haacmaut – slaví se 5. Ijaru, státní svátek

- Den nezávislosti Izraele; připomíná vznik Státu Izrael 14. května 1948
- konají se oficiální oslavy a rodinné pikniky
- tradiční pokrmy jsou pita (arabský chléb), falafel (cizrnové knedlíčky), chumus (cizrnová pasta), tchina (sezamová pasta), olivy, kebab, zeleninové saláty se zálivkami

Jom Hašoa – 27. Nisanu, státní vzpomínkový den

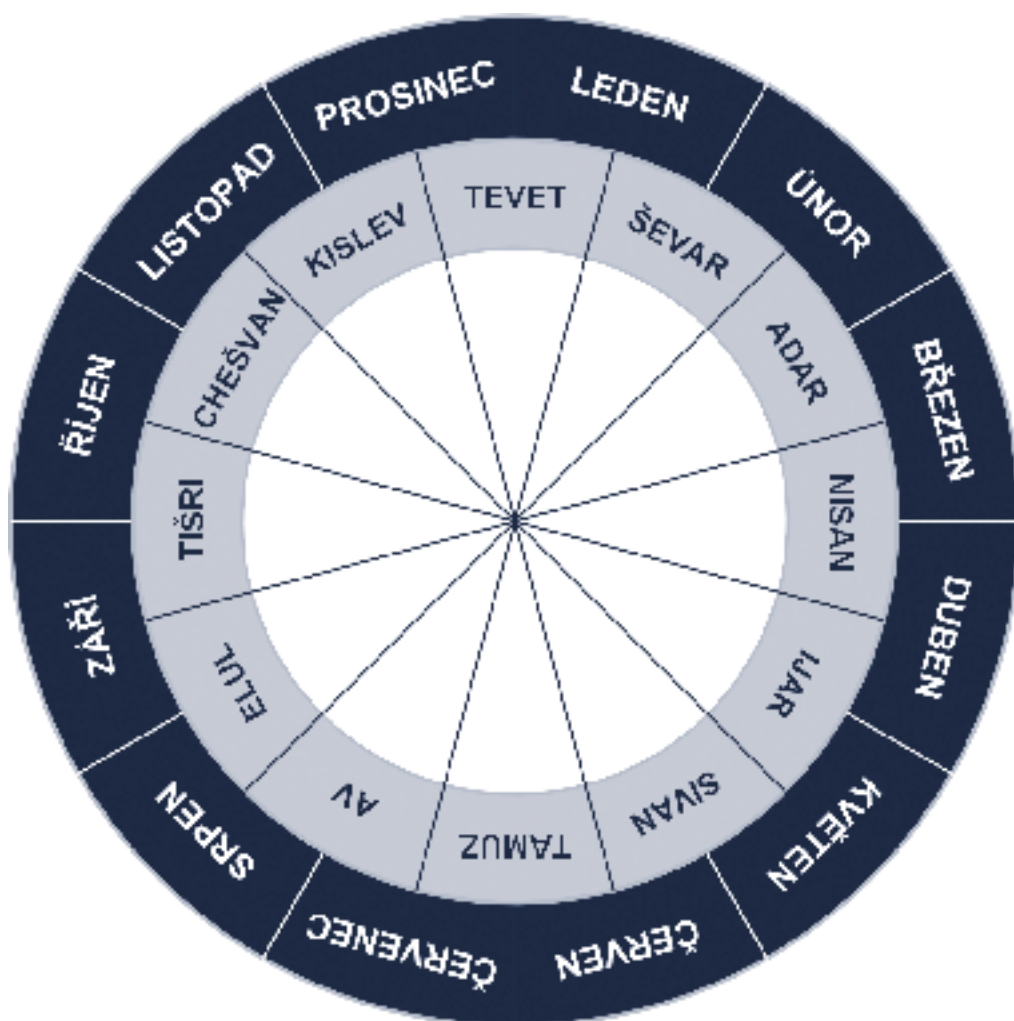
- vzpomínka na 6 milionů Židů zavražděných nacisty včetně 1 milionu dětí
- zapalují se vzpomínková světla, pořádají se vzpomínkové bohoslužby, v Izraeli zní 1 minutu sirény

Šabat – slaví se každou sobotu, biblický svátek, práce zakázána

- podle židovského kalendáře je to poslední den v týdnu, den odpočinku
- připomínka toho, že Bůh svět tvořil 6 dnů a 7. den odpočíval
- svátek začíná v pátek večer uvítáním šabatu v synagoze i doma, kde se provede požehnání nad šábesovými světly, nad chlebem (*chala*) a vínem, poté je sváteční večeře
- člověk si má hlavně fyzicky odpočinout; v ortodoxním prostředí je zakázána jakákoliv fyzická činnost, například rozdělování ohně, psaní, cestování, používání elektrických spotřebičů, ale také nošení předmětů. Lidé se vzájemně navštěvují, chodí na procházky, spí.
- typické pokrmy jsou barchesy (šabatové chleby), gefiltefiš (rybí nádivka), šoulet (zapékaná směs fazolí, krup a masa), slepičí polévka, sekaná játra, pečené kuře

Židovský kalendář a svátky

Židé ve středověku

Od 1. století našeho letopočtu se hlavními centry židovského života stala města v Babylonii, Egyptě a postupně se začínají vytvářet i **židovské komunity** v západní Evropě a v severní Africe. V 10. století žilo nejvíce Židů ve té době muslimském Španělsku, kde požívali mnoho výsad a podíleli se na kulturním i vědeckém rozvoji tehdejší společnosti. Tato doba je označována jako „zlatý věk“ židovské vzdělanosti a mezi nejznámější myslitele té doby patří Moše ben Maimon (Maimonides), který byl také dvorním lékařem sultána Saladina v Egyptě a napsal řadu právních, lékařských i náboženských spisů.

Ve 13.–15. století se Španělsko dostalo do sféry křesťanských panovníků, kteří nebyli k Židům tolerantní, a mnoho Židů bylo donuceno konvertovat ke křesťanství. Tak vzniká skupina tzv. **marranos** (prasata – hanlivé označení pro nové křesťany), kteří často v tajnosti dodržovali židovské náboženské předpisy, což přispělo k vytvoření španělské inkvizice. V roce 1492 byli všichni Židé vyhnáni ze Španělska a roku 1497 i z Portugalska.

Tito vyhnanci, kteří jsou označováni jako **sefardi** (z hebrejského názvu Španělska), se začali usazovat například v Itálii, Holandsku, Anglii a východní Evropě. Přinesli si s sebou své kulturní a náboženské zvyky a také mystiku nazývanou **Kabala**. Kabala se zabývá stvoření světa, které vysvětluje pomocí 22 písmen hebrejské abecedy (každé hebrejské písmeno má také číselnou hodnotu) a mystickými vizemi nebes a božlího trůnu.

Již od rozpadu římské říše přicházeli židovští kupci do různých částí západní, střední a východní Evropy a kolem 10. století vytvářeli první osady na křižovatkách obchodních cest (i v Praze). Tito Židé jsou označováni jako **aškenázové** (v bibl. heb. výraz pro Německo) a jejich kultura ve středověku nebyla tak rozmanitá. Nejvýznamnější osobností 11.–12. století byl rabi Šlomo ben Jicchak zvaný Raši, jehož komentáře k Toře a Talmudu platí dodnes za vrcholná díla exegeze.

Postavení Židů se prudce zhoršovalo se vzrůstající mocí církve živené představou o nadřazenosti křesťanského náboženství a způsobu života. V této době se také ožívají, utužují a nabývají nových rozměrů stereotypy o Židech jako lichvářích, lenoších a cizím elementu ve společnosti.

Stanovisko středověké křesťanské církve vůči Židům se zformovalo již v dobách raného středověku (papež Řehoř 590–604). Tím, že Židé nepřijali spasitelství Ježíše Krista, stali se v církevním pojetí „odpadlíky od pravého Boha“. Vyšší církevní hodnostáři však nesouhlasili s protižidovským násilím, neboť Židé zůstávali pro církev živým svědectvím Bible. Přesto se však nedařilo zajistit, aby nižší duchovní nerozdmýchávali protižidovskou nenávisť. Vůči křesťanům zůstávali Židé v podřízeném postavení jako trest za to, že ukřižovali Krista. Církev si vyhrazovala právo na křesťanskou misii mezi židovským obyvatelstvem. Řada protižidovských opatření (izolace v ghettech, odlišující označení oděvu) církev přijala na zasedání **IV. lateránského koncilu** (církevním sněmu) roku 1215.

Židé ve středověku

Ve 13. století byli prohlášeni za **služebníky královské komory**, stali se tedy majetkem krále, jemuž museli odevzdávat velmi vysoké daně. Stali se trvalým zdrojem královských příjmů. Na oplátku se jim královská moc zavázala poskytovat ochranu v případě ohrožení, například proti pogromům při vzednutí protižidovských nálad. Tato ochrana byla často málo účinná.

Zvláštní postavení Židů ve společnosti posilovalo nábožensky i hospodářsky motivované **protižidovské nálady**. Mezi poddaným lidem kolovaly četné protižidovské pověry, například: Židé znesvěcují hostie, aby „znovu tupili Krista“, rituálně vraždí pro získání křesťanské krve, šíří nemoci atp. Nevraživost byla způsobena i lichvou, která byla jediným možným zdrojem obživy Židů, křesťanům však byla církví zapovězena. V krizových obdobích, zvláště v případě oslabení královské moci, se proti Židům obracela nespokojenost, která často vyústila v **pogromy** (viz informace o antisemitismu).

Pro Židy zvláštní způsob obživy představoval tzv. peněžní obchod – půjčování na úrok nebo-li **lichva** – proti zástavě či dlužnímu úpisu. Tato činnost byla z ekonomických důvodů nezbytná, ale církev ji považovala za neslučitelnou s duchem křesťanství. Z tohoto důvodu Židé jako nekřesťané byli určeni k lichvě. Lichva byla jediná činnost, kterou směli provozovat i mezi křesťanským obyvatelstvem. Ve středověku patřili Židé k významným věřitelům panovníků a finančně kryli akce, nezbytné pro výkon panovnické moci. Vedle toho Židé za nejistý (a mnohdy také nedodržený) příslib ochrany a možnost vnitřní samosprávy v ghettech odváděli panovníkovi vysoké daně.

Od 12. století (III. a IV. lateránský koncil – 1179, 1215) bylo výslovně zakázáno soužití křesťanů s Židy. Důsledkem tohoto zákazu byla separace (oddělení) židovského obyvatelstva ve zvláštních ulicích a čtvrtích – **ghettech** (toto slovo se používá od 16. století z ital. *geto nuovo* – nová slévárna). Fyzická izolace byla posilována řadou dalších nařízení a zákazů: Židé museli nosit odlišující znamení na oděvu (žluté kolečko a bílý skládaný krejzlík), nesměli se věnovat řemeslům, nesměli vlastnit ani obdělávat půdu, nesměli se stravovat ve veřejných hostincích apod. Zbavení téměř všech práv zůstávali Židé majetkem panovníka. Většinu omezení zrušil v našich zemích až císař Josef II. v roce 1781, plné občanské rovnoprávnosti v moderním smyslu dosáhli Židé v českých zemích až roku 1867.

Židé ve středověké společnosti

Cíle

studenti

- znají a dovedou popsat postavení Židů ve středověké společnosti a jejich vztah k dalším vrstvám obyvatel
- jsou schopni vysvětlit vznik tohoto vztahu

Velikost skupiny

10–30 studentů

Čas

45 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křída
- na tabuli připravte schéma středověké společnosti, zatím ho však nechte zakryté

Schéma středověké společnosti

Panovník

Šlechta

Židé

Duchovenstvo

Poddaní

- kopie karet – postavení Židů ve středověké společnosti

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 4 skupin, každá skupina dostane jednu kartu – postavení Židů ve středověké společnosti.
2. Vyzvěte jednotlivé skupiny, aby si přečetli text a pokusili se najít kladné a záporné aspekty daného vztahu A) – D).
3. Odkryjte schéma a vyzvěte mluvčí každé skupiny, aby ostatním vysvětlili vztah Židů a daného společenského subjektu.
4. Mezi jednotlivými subjekty a skupinou Židů nakreslete čáry a požádejte studenty, aby každý vztah stručně okomentovali. Komentář pak ke vztahu připište.

Židé ve středověké společnosti

Hodnocení / reflexe

Pokuste se se studenty zodpovědět následující otázky:

- *Kdy a za jakých okolností přicházeli Židé do Evropy?*
- *Proč stáli Židé stranou středověké společnosti?*
- *Jaké byly důvody jejich vyřazení ze společenských struktur?*
- *K jakým typům kontaktů docházelo mezi Židy a ostatní společností?*
- *Jaké byly hlavní důvody nevráživosti vůči Židům? Jak tuto nevráživost středověká společnost ospravedlňovala?*
- *Znáte nějaké jiné skupiny obyvatel, které stojí mimo společenské struktury? Jaké?*
- *Znáte nějaké obdobné případy, kdy je skupina lidí diskriminována za to, že „nemá pravého Boha“, že neuznává stejné hodnoty jako majoritní společnost?*

Karty - postavení Židů ve středověké společnosti

A) Jaký byl vztah panovníka k Židům?

Od 10. stol. Židé přicházeli do křesťanské Evropy jako svobodní kupci a usazovali se v obchodních osadách většinou na okrajích měst. Jejich postavení se v průběhu dvou následujících století prudce zhoršovalo. Ve 13. stol. byli prohlášeni za služebníky královské komory, stali se tedy majetkem krále, jemuž museli odevzdávat velmi vysoké daně. Stali se trvalým zdrojem královských příjmů. Na oplátku se jim královská moc zavázala poskytovat ochranu v případě ohrožení, například proti pogromům při vzednutí protižidovských nálad.

B) Jaký byl vztah církve k Židům?

Stanovisko středověké křesťanské církve vůči Židům se zformovalo již v dobách raného středověku (papež Řehoř 590–604). Tím, že Židé nepřijali spasitelství Ježíše Krista, stali se v církevním pojetí „odpadlíky od pravého Boha“. Vyšší církevní hodnostáři však nesouhlasili s protižidovským násilím, neboť Židé zůstávali pro církev živým svědectvím Bible. Přesto se však nedařilo zajistit, aby nižší duchovní nerozdmýchávali protižidovskou nenávisť. Vůči křesťanům zůstávali Židé v podřízeném postavení jako trest za to, že ukřižovali Krista. Církev si vyhrazovala právo na křesťanskou misii mezi židovským obyvatelstvem. Řada protižidovských opatření (izolace v ghettech, odlišující označení oděvu) církev přijala na zasedání IV. lateránského koncilu (církevním sněmu) roku 1215.

C) Jaký byl vztah poddaných k Židům?

Zvláštní postavení Židů ve společnosti posilovalo nábožensky i hospodářsky motivované protižidovské nálady. Mezi poddaným lidem kolovaly četné protižidovské pověry, například: Židé znesvěcují hostie, aby „znovu tupili Krista“, rituálně vraždí pro získání křesťanské krve, šíří nemoci atp. Nevraživost byla způsobena i lichvou, která byla jediným možným zdrojem obživy Židů, křesťanům však byla církví zapovězena. V krizových obdobích, zvláště v případě oslabení královské moci, se proti Židům obracela nespokojenost, která často vyústila v pogromy.

D) Jaký byl vztah Židů k ostatním společenským subjektům?

Židé nesměli uzavírat sňatky s křesťanským obyvatelstvem. V důsledku démonizace ze strany církve a vzhledem k provozování lichvy se obávali četných krvavých pogromů, které likvidovaly i decimovaly židovské obce. Vůči panovníkovi byli loajální, neboť byl jejich jedinou chabou zárukou ochrany proti obávaným pogromům.

Židé a lichva

Text 4.3.A

Usnesení Lateránského koncilu 1215

Židovskému obyvatelstvu bylo zakázáno vlastnit půdu, zabývat se zemědělstvím a řemeslem. Hospodářská činnost Židů byla omezena pouze na poskytování zástavy a úroku, což bylo jako lichva křesťanům církví zakázáno. Další usnesení koncilu se týkala sociální degradace Židů a téměř vylučovala styk s křesťanským obyvatelstvem: nadále se směli usídlovat ve vyhrazených a uzavřených čtvrtích, museli být označeni zvláštním oděvem či potupným znamením, jež je mělo na první pohled odlišovat od ostatního obyvatelstva. Rovněž obchodní činnost Židů zůstávala až na řídké výjimky omezená na oblast židovského osídlení.

Text 4.3.B

Protizidovské postoje Martina Luthera

„Jejich dech páchne po pohanském zlatě a stříbře, neboť žádný národ pod sluncem nebyl hamižnější, neboť oni jsou, byli a nadále zůstanou Židy, jak je vidět na jejich proklaté lichvě. Arci drží nás, křesťany, v zajetí v naší vlastní zemi, nechávají nás pracovat v potu tváře, získávat peníze a majetek, zatímco oni sedí za pecí, lenoší, žijí v přepychu, pečou hrušky, žerou, chlastají, žijí si jako v bavlnce z našeho nahospodařeného jmění, lapili nás a naše statky na tu svou proklatou lichvu... Jsou tedy našimi pány a my jejich pohůnky.“
Martin Luther, 1524

Otázky k textům a k diskusi:

- Vybrali si Židé lichvu jako způsob obživy sami a dobrovolně?
- Jaké byly ve středověku jiné způsoby obživy? Měli je Židé povoleny?
- Lze lichvu pokládat za výraz „přirozené hamižnosti“ Židů, jako to dělá Martin Luther? Proč?
- Porovnejte text o usneseních lateránského koncilu s výrokem Martina Luthera. Nacházíte v nich nějaký rozpor?
- Myslíte, že Luther znal závěry lateránského koncilu? Proč je v argumentaci proti Židům nepoužil?
- Souhlasíte, že byli ve středověké společnosti „Židé pány a křesťané jejich pohůnky“? Proč?

Lichva a život v ghettu

Cíle

studenti

- jsou schopni definovat pojem lichva a ghetto
- uvědomují si historické okolnosti vzniku lichvářství a ghettoizace

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křída

Popis / postup

1. Na tabuli napište vedle sebe slova lichva a život v ghettu tak, aby pod každým výrazem zbyl dostatečný prostor pro další zápisy.
2. Vyzvěte studenty, ať v rychlém sledu napíší co nejvíce asociací, které se jim vybaví při vyřčení slova **lichva**. Zdůrazněte, že nejde o přesné definování pojmu, ale o první představy a dojmy se slovem spojené. Asociace ať studenti v rychlém sledu zapisují na papír.
3. V další fázi mají studenti zhruba 5 minut, aby ze všech možných vybrali asociace typické a nejčastější.
4. Každá skupina prezentuje nejčastější asociace. Zapisujte na tabuli.
5. Pokuste se shrnout a rozhodnout, zda se k lichvě v současnosti vztahují spíše kladné, nebo záporné asociace.
6. Vyzvěte studenty, aby se pokusili jmenovat, jaké kladné a záporné aspekty měla pro Židy lichva ve středověku. Jejich názory korigujte na základě Informací pro učitele.
7. Nyní požádejte studenty, aby se ve skupinách pokusili najít alespoň pět aspektů **života v ghettu**. Práci lze motivovat například otázkou: „Představte si, že žijete v ghettu. Co to pro vás znamená?“
8. Výsledky opět zapisujte na tabuli.

Lichva a život v ghettu

Hodnocení / reflexe

Pokuste se se studenty zodpovědět následující otázky:

- *Jaký byl cíl soustředění Židů do vyčleněných čtvrtí, izolovaných od prostoru ostatního obyvatelstva?*
- *Myslíte si, že izolace některé skupiny obyvatelstva dlouhodobě spíše zlepšuje, nebo zhoršuje vztahy mezi menšinou a majoritní společností?*
- *Zlepšil se vztah majority k Židům po lateránském koncilu, který se nějakým způsobem snažil uspořádat vztah křesťanů k Židům? (Vycházejte z textů.)*
- *Má život v ghettu pouze záporné, nebo i kladné stránky? Vyjmenujte je.*

Vyzvěte studenty, aby se pokusili shrnout, jaké kladné a záporné aspekty měl život v ghettu pro Židy ve středověku. Jejich názory korigujte na základě Informací pro učitele.

Lichva

Pro Židy zvláštní způsob obživy představoval tzv. peněžní obchod – půjčování na úrok, proti zástavě či dlužnímu úpisu. Tato činnost byla z ekonomických důvodů nezbytná, ale církev ji považovala za neslučitelnou s duchem křesťanství. Z tohoto důvodu Židé jako nekřesťané byli určeni k lichvě. Lichva byla jediná činnost, kterou směli provozovat i mezi křesťanským obyvatelstvem. Paradoxně vzájemný styk Židů s křesťany se církev snažila maximálně omezovat, přitom se však půjčování peněz stalo běžnou součástí středověkého života. Na jednu stranu byl Žid v očích křesťana církví demonizován, na druhou stranu byl toutéž církví nabádán k tomu, aby s Židy udržoval peněžní kontakt. Ve středověku patřili Židé k významným věřitelům panovníků a finančně kryli akce, nezbytné pro výkon panovnické moci. Vedle toho Židé za nejistý (a mnohdy také nedodržený) příslib ochrany a možnost vnitřní samosprávy v ghettech odváděli panovníkovi enormně vysoké daně.

Za samotné povolení usadit se na vymezeném místě museli odvádět vysoké daně a jestliže panovník požádal, tak i zvláštní poplatky – k dani z hlav i daň domovní, mimořádnou, „zvláštní pomoci“, při válečných a jiných pohromách. Což mnohdy tvořilo nejjistější zdroj panovnických příjmů.

Peníze Židy na jedné straně chránily, na druhé straně však vyvolávaly závist, pomluvy, pověry a nesnášenlivost. Přestože Židé byli již ve středověku vyloučeni ze základních sociálních struktur, vysoké daně a schopnost poskytovat finanční úvěry z nich činily důležitou součást ekonomiky středověké Evropy.

LICHVA

Pozitiva

Jediný způsob obživy
Kontakt s nežidovským obyvatelstvem
Zdokonalování se v obch. činnosti
Jeden ze základů bankovního systému
Důležitý faktor středověké ekonomiky

Negativa

Příčina k nařčení z lenosti a nicnedělání
Příčina k nařčení z krádeže a šizení
Příčina k nařčení z „židovského spiknutí“
Zdroj dalších negativních stereotypů:
např. židovská hamižnost

Ghetto

V obchodních střediscích zakládali Židé již od 10. století vlastní osady. Od 12. století (III. a IV. lateránský koncil – 1179, 1215) bylo výslovně zakázáno soužití křesťanů s Židy. Důsledkem tohoto zákazu byla separace (oddělení) židovského obyvatelstva ve zvláštních ulicích a čtvrtích. Fyzická izolace byla posilována řadou dalších nařízení a zákazů: Židé museli nosit odlišující znamení na oděvu (žluté kolečko a bílý skládaný krejzlík), nesměli se věnovat řemeslům, nesměli vlastnit ani obdělávat půdu, nesměli se stravovat ve veřejných hostincích apod. Zbavení téměř všech práv zůstávali Židé majetkem panovníka. Většinu omezení zrušil v našich zemích až císař Josef II. v roce 1781, plné občanské rovnoprávnosti v moderním smyslu dosáhli Židé v českých zemích až roku 1867.

Slovo **ghetto** se používá od 16. století, kdy benátské Židé mohli obývat pouze část města zvanou „geto nuovo“ (it. *nová slévárna*). V 16. století se začaly židovské čtvrti neprodyšně uzavírat zdmi a jejich obyvatelé podléhali přísnému režimu: v noci nebo při křesťanských svátcích či jiných příležitostech nesměli Židé ghetta opouštět.

Kromě společenské izolace měl život v ghettu i řadu pozitivních aspektů. Oddělené židovské čtvrtě se již od středověku stávaly základem židovských obcí. Obec byla řízena vlastní samosprávou. Jejím náboženským centrem byla synagoga. Uvnitř církví i panovníkem vymezeného teritoria ghetta podléhali Židé vlastním židovským zákonům. To znamená, že ve vnitřních sporech směli jednat podle vlastního židovského práva. Ve sporech s křesťany byl soudcem tzv. židovský rychtář – křesťan, který znal jak právo městské, tak židovské. Náboženská svoboda v ghettech umožňovala rozvoj židovské kultury, literatury, písemnictví, práva, a tím přispívala k jejich vzdělanosti a upevňovala jejich identitu. Izolace v ghettech zabraňovala rozpouštění a zániku židovských specifík v prostředí majoritní kultury.

V současnosti se termínu ghetto používá jako označení pro místo, kde žije etnická, kulturní, náboženská či sociální skupina obyvatel izolovaně od majoritní společnosti. Separace v ghettech již není dána státními nařízeními a obyvatelům ghett není fyzicky bráněno je opouštět – odporovalo by to právnímu řádu. Hranice mezi majoritou a oddělenou skupinou je spíše strukturní a symbolická: roste z neochoty majority přijmout danou skupinu s jejími specifiky, obyvatelé ghett se zase cítí bezpečněji v izolaci, v systému svých srozumitelných hodnot, norem a vzorců chování, jež jsou ve vnějším prostředí příčinou dezorientace či konfliktu.

Antisemitismus

Pojem **antisemitismus** označuje nenávisť a předsudky vůči Židům i veškeré protizidovské projevy. Toto označení poprvé užil německý protizidovský aktivista Wilhelm Marr roku 1879. Ten směřoval proti Židům jako národu, ale nejstarší formy antisemitismu byly spíše zaměřeny proti náboženskému vyznání Židů – **antijudaismus**. Ten měl nejprve formu pomluv, které pramenily z neporozumění a z neznalosti židovských zvyků a svátků. Například odpočinek o šabat (šabat – sobota, hlavní židovský svátek, den odpočinku od veškeré práce, čas modliteb) byl chápán jako projev židovské lenosti.

Tyto předsudky přejala církev, která je dále rozvinula do tří základních tezí:

1. Židé jako konfliktní vyznavači škodlivé víry
2. Židé jako odpůrci většinové, tj. správné vize světa
3. Židé jako ti, kdo jsou právem vyvrženi ze společnosti, protože si to sami zavinili

Hlavní křesťanskou tezí se nadlouho stal názor, že křesťanství plně nahradilo židovské náboženství, Nový zákon překonal Starý zákon, Mesiáš přišel v podobě Ježíše Krista a židovské dějiny a náboženství nemají žádný samostatný význam, ale pouze předznamenávají křesťanství.

Mezi nejčastější **židovské stereotypy** ve středověku patřily tyto názory:

Židé byli přirovnáváni k vepřům, neboť jsou nečistí a smrdí. Později byli Židé přirovnáváni k hmyzu, který parazituje na jiných, sají krev a vyvolává infekci. Přitom v židovských komunitách byla hygiena ve středověku z důvodů dodržování náboženských předpisů vyšší než u většiny křesťanů, požívání krve bylo výslovně zakázáno židovskou tradicí.

Tak byli Židé postupně ztotožněni se služebníky ďábla, označováni jako „vrazi Kristovi“ a na tomto základě bylo vysvětleno a ospravedlněno jejich pronásledování a diskriminace. Ale ani církev nebyla ve svých postojích vůči Židům jednotná, papežové zachovávali většinou umírněnější stanovisko, ale nedokázali vždy zajistit, aby nižší církevní činitelé nevyvolávali nenávisťné i násilné protizidovské nálady mezi obyčejným lidem.

Protizidovské tendence se přímo odrazily na právním postavení Židů ve středověké společnosti. Židé museli žít odděleně od ostatních obyvatel (ghetto), nesměli zastávat veřejné úřady, vlastnit půdu, provozovat mnoho druhů řemesel. Naopak, půjčování na úrok, tedy činnost z ekonomických důvodů pro křesťanskou společnost nezbytná, bylo považováno za neslučitelné s duchem křesťanství, a proto je mohli provozovat jen Židé. Dalším stupněm k izolaci a ponížení Židů byla povinnost nosit **odlišující znamení**. V různých zemích se tato označení lišila. Měla podobu žlutého kolečka či pásky na oděvu, někdy to byly zvláštní pláštěnky, kápě a klobouky.

Antisemitismus

Mnoho zmíněných forem protizidovské nenávisti směřovalo proti samotné židovské existenci. Označením pro násilné vystupování proti Židům, plenění, mučení, znásilňování, okrádání a vraždění židovských obyvatel se stalo slovo **pogrom**. Jeden z nejhorších pogromů zažili Židé v letech 1648–49, kdy kozáci Bohdana Chmelnického vyvraždili na sto tisíc židovských obyvatel v Polsku, Litvě a Bělorusku. V české historii byl největším pogromem masakr v pražském ghettu, ke kterému došlo 18. dubna 1389 a kdy zahynulo několik set lidí.

Židé byli často vyháněni ze země nebo z města, a tak žili v neustálé nejistotě a strachu o svůj osud. Jedno z nejmasovějších **vyhoštění** v historii proběhlo v letech 1492–97, kdy museli všichni Židé opustit Španělsko a Portugalsko (asi 100 000 osob). Také z Čech byli Židé vyhnáni několikrát, hlavně v době panování Ferdinanda I. v letech 1541 a 1557 a opakovaně za vlády Marie Terezie v letech 1744–48.

Od konce 18. století a hlavně od doby Velké francouzské revoluce byly židovské diskriminační zákony postupně rušeny – Židé mohli opustit brány ghetta, byla zrušena povinnost nosit hanlivé označení, měli možnost vykonávat řemesla a obchod i navštěvovat univerzity. Ve vztahu k Židům se prosazovaly myšlenky osvobození a společenské rovnosti, ale současně se formoval nový styl antisemitismu. Osvícenci na jedné straně kritizovali církve v jejím nehumánním postoji vůči Židům, ale na druhou stranu vyčítali Židům jejich setrvalost v židovské víře a tradici. V tomto směru vynikl například Voltaire ve svém Filosofickém slovníku (1757), který soudil, že Židé nijak nepřispěli k rozvoji vědy a kultury a nejsou schopni vytvořit vlastní stát.

Židé byli spojováni s rodícím se kapitalismem a obraz židovského bankéře se stal oblíbeným námětem **antisemitské propagandy** raného kapitalismu. Byli obviňováni z mravní zvrácenosti, alkoholismu, sexuálního zneužívání žen a nadále i z páčání rituálních vražd. U nás se stal známým případ Leopolda Hilsnera (1899), který údajně zavraždil mladou křesťanskou dívku Annu Hrušovou a použil její krev pro rituální účely. Hilsner byl v antisemitské atmosféře odsouzen k trestu smrti, později byl trest změněn na doživotí a teprve po dvaceti letech (1918) byl Hilsner amnestován. Stalo se tak i díky intervenci Tomáše G. Masaryka, který se postavil na jeho obranu ještě v době, kdy byl profesorem na pražské univerzitě. Podobné případy, které vyvolaly masivní vlnu antisemitismu, se staly i jinde, například známá Dreyfusova aféra (1894) ve Francii, při níž byl obviněn francouzský židovský důstojník z údajné velezrady a odsouzen k doživotnímu vězení.

Antisemitismus

Židé byli postupně obviňováni z dalších neduhů společnosti, až byla vytvořena teorie předem připraveného, nadnárodního a mezinárodně řízeného „**židovského spiknutí**“. Na tomto základě se formovaly antisemitské organizace a periodika, konaly se antisemitské kongresy. V Rusku byly publikovány tzv. Protokoly sionských mudrců (1905), pamflet obviňující ruské Židy z organizování revolučního převratu a snahy o vytvoření židovské nadvlády.

Zastánci antisemitismu neustále zdůrazňovali rodové vazby a mluvili o poutu krve u Židů. Tak přerůstá náboženský a nacionální antisemitismus v **antisemitismus rasový**, který později získal i svůj pseudovědecký základ hlavně v díle Francouze A. Gobineaue Esej o nerovnosti lidských ras (1853). Židé tak byli postaveni do protikladu k čisté, árijské rase, kterou prý chtějí zničit. Na tuto myšlenku navázal Adolf Hitler a od něj vedla již přímá cesta k vyvraždění 6 000 000 Židů.

Jednou z odpovědí na antisemitismus konce 19. století představovalo židovské národní hnutí – sionismus. V duchu tradiční náboženské touhy po návratu do Izraele usilovalo o znovu založení židovského státu. Za zakladatele sionismu je označován vídeňský novinář a spisovatel Theodor Herzl (1860–1904), který se svými plány vystoupil na 1. sionistickém kongresu v Basileji v roce 1897. Od této chvíle začínají sionisté vyvíjet politickou snahu získat pro své cíle tehdejší mocnosti (hlavně Velkou Británií) a budovat židovské osídlení v tehdejší Palestině. Největší počet přistěhovalců tvořili Židé z Ruska a Východní Evropy, zmítané sociálními konflikty a pogromy. Vznikají první kibucy (zemědělské osady se společným vlastnictvím). Rozhodující boj za získání národní domoviny se odehrával v době, kdy byla Palestina pod britskou správou (od roku 1920). Politika Velké Británie k židovskému přistěhovalectví byla značně rozporná také kvůli její snaze udržet si vliv v arabském světě. Holocaust uspořádal naléhavost řešení situace v Palestině. V roce 1947 shromáždění OSN rozhodlo o rozdělení Palestiny na židovský a arabský stát. Arabové toto odmítli a po vyhlášení izraelské nezávislosti 14. 5. 1948 napadli židovský stát. Izrael se ubránil, ale spory o území se vedou dodnes.

Projevy antisemitismu

Cíle

studenti

- dokážou vysvětlit pojem antisemitismus a chápání tohoto pojmu v historickém kontextu
- znají konkrétními podoby antisemitských projevů
- jsou schopni popsat celospolečenský dopad těchto projevů
- dokážou formulovat svoje názory a racionálně je obhajovat
- jsou schopni odhalit předsudky a argumentovat proti nim

Velikost skupiny

20–30 studentů

Čas

40 minut

Pomůcky a příprava

- kopie textů 4.4.A – 4.4.F

Popis / postup

1. Rozvedte úvodní diskusi, při níž se studenti seznámí se základními pojmy:
Co je to antisemitismus? Jaký je původ a důvod vzniku této myšlenky?
2. Vyzvěte studenty, aby uvedli nějaké konkrétní projevy antisemitských myšlenek (vrahové Krista, rituální vraždy, otrava studní, původci moru, lichva, židospiknutí, smradůch, špína).
3. Rozdejte studentům pracovní texty k prostudování – včetně obrazové přílohy.
4. Vyzvěte studenty, aby popsali styčné body textů.

Projevy antisemitismu

5. Ved'te diskusi podle následujících otázek:
- Jak na vás předložené materiály pocitově působí? Pokuste se seřadit jednotlivé ukázky podle vámi zvolené posloupnosti. Odůvodněte svojí volbu.*
- V čem spatřujete hlavní nebezpečí takového textu? Myslíte si, že je nějaký rozdíl mezi psaným projevem a vizuálním sdělením? V čem tento rozdíl spatřujete? (Pokud bychom našli třeba nápis.)*
 - Jak byste reagovali, kdyby obsah takového textu byl směřován na vaši osobu, rodinu?*
 - Jak byste bránili svého kamaráda, kterému by byl text adresován? Uveďte konkrétní kroky, které byste zvolili.*
 - Setkali jste se s podobným atakem proti vaší osobě nebo vašim kamarádům? A jak jste reagovali?*
 - Setkali jste se osobně s nějakým projevem antisemitismu?*
 - Ztotožňujete se s některými antisemitskými myšlenkami, které zde byly naznačeny? Pokud ano, uveďte proč? Pokud ne, jak byste proti nim argumentovali?*
6. Vyzvěte studenty, aby utvořili dvě skupiny. Jedna skupina bude zastávat myšlenky antisemitské a úkolem druhé skupiny bude proti argumentace. Každá skupina si zvolí jednoho mluvčího, jehož úkolem bude disputace s protivníkem z druhé skupiny. Skupina má možnost mluvčího kdykoli vyměnit za svého jiného člena. Dejte studentům 2 minuty na přípravu.
- Zvolte následující uspořádání: každá skupina je na jedné straně místnosti; všichni kromě mluvčích sedí; mluvčí stojí proti sobě ve stejné vzdálenosti od obou skupin tak, aby všichni mohli sledovat průběh disputace.

Hodnocení / reflexe

Rozved'te debatu nad průběhem disputace. Ptejte se nejprve mluvčích:
*Na které argumenty protivníka se vám nejhůř reagovalo a proč?
 Reaguje se vám lépe na racionální či iracionální argumenty?*

Projevy antisemitismu

Text 4.4.A

Pamflet Mladočechů, 1883

Bóže v nebi tam je ráj,
 Tam žádní židi nečňhaj,
 Zato tady každý slyší,
 že je jich jak malých myší.
 Proto všichni, chrabří bratři,
 Bijte židy, jak se patří.
 Blaho nastane jen stěží,
 Dokud k čertu nepoběží.

Text 4.4.B

Pokyny, které vydal Josef Goebbles v listopadu roku 1938 k průběhu křišťálové noci

1. Jejich synagogy a školy budou zapáleny a co neshoří, bude zasypáno zemí, aby nikdo nikdy už neviděl ani kámen. Toto učiňme Pánu a křesťanstvu ke cti, aby Bůh viděl, že jsme křesťané.
2. Stejným způsobem budou rozbořeny jejich domy, neboť v nich dělají totéž, co ve svých školách. Naženeme je pod jednu střechu, aby viděli, že nejsou pány v naší zemi.
3. Budou jim odebrány jejich modlitební knížky a Talmudy, z nichž se učí lži, zlořečení a rouhání.
4. Rabínům bude zakázáno pod ztrátou hrdla nadále šířit jejich učení.
5. Židům bude zrušena ochrana na silnicích a zakázáno jejich používání.
6. Lichva jim bude zakázána, veškerá hotovost, cennosti, stříbro i zlato jim budou odňaty a uschovány.
7. Mladým a silným židům a židovkám budou dány do rukou cepy, sekery, krumpáče, rýče, přeslice a vřetena, aby si v potu tváře začali vydělávat na chleba. Pokud se židé ve společnosti nespokojí s údělem helotů, což jde předpokládat, budou muset být po vzoru Francie a Španělska vyhnáni ze země.

Projevy antisemitismu

Text 4.4.C

(píseň vzniklá v období hilsneriády)

Nekupujte u Židů,
cukr, kafe, mouku,
zabili nám Anežku,
modrookou holku.

Text 4.4.D

„Údajné Hitlerovy plynové komory a údajná genocida Židů jsou součástí téže dějinné lži. Ta umožnila gigantický politický a finanční podvod, z něhož těžil hlavně Izrael a mezinárodní sionismus.“

Robert Faurisson, zastávce „revidovaných dějin“, prosinec 1980

Text 4.4.E

„Myslím si, že plynové komory jsou maličký detail v dějinách II. světové války.“

Jean Marie Le Pen, září 1987, francouzský ultrapravicový politik, opakovaně kandidující v prezidentských volbách

Text 4.4.F

Židé se snaží zmocnit světa –
karikatura z vídeňského tisku kolem 1900

Holocaust

Hlavním hlasatelem protižidovské nenávisti a antisemitské propagandy byl zakladatel nacistické strany, od 30. ledna 1933 i říšský kancléř **Adolf Hitler** (1889–1945).

Nacionální socialismus (**nacismus**) byl směsicí extrémního nacionalismu, radikálního populismu a rasismu, a to zejména biologického rasismu vyzdvihujícího čistotu árijské germánské rasy. Nacisté vytvořili svou vlastní politickou stranu v roce 1919 nejdříve pod názvem *Deutsche Arbeiterpartei*, která byla přejmenována v roce 1920 na stranu nacionálně socialistickou (*NSDAP*).

Své hlavní myšlenky formuloval Hitler v základním díle nacismu *Mein Kampf* (1924), ve kterém označil za hlavní viníky porážky Německa v 1. světové válce a poválečné krize Židy. Mluvil o Židech jako o zkažené rase, která se snaží zničit čistou árijskou rasu a chopit se nadvlády nad světem. Tvrdil, že Německo se opět může stát velkým státem jen za předpokladu, že bude eliminováno židovské nebezpečí.

Podle historiků analyzujících postup vypořádání se s Židy nacisté použili protižidovské typy minulosti na cestě ke konečné likvidaci Židů a postupovali podle těchto bodů:

- 1) Definice Židů (norimberské zákony z roku 1935).
- 2) Vyvlastnění (postupné zbavení všech práv a svobod).
- 3) Koncentrace (zřizování ghatt, koncentračních táborů; přímá předehra k likvidaci).
- 4) Zbavení se Židů: jednak otevřeným terorem, který vedl k ožebračování a emigraci, jednak fyzickou likvidací.

15. září 1935 přijal Říšský sněm veřejným hlasováním dva zákony, které jsou označovány jako **norimberské zákony**. První z nich, zákon o říšském občanství, stanovil, že německým občanem může být jen státní příslušník německé nebo příbuzné krve. Druhý zákon, zákon na ochranu německé krve a německé cti, zakazoval sňatky, ale i mimomanželský styk mezi Židy a německými občany. Porušení bylo chápáno jako „hanobení rasy“ a bylo trestáno krutými tresty. Uvedené zákony určovaly „židovskou rasu“ nesmyslně podle biologických vztahů i podle vztahu k židovskému náboženství. Za Žida byl považován každý, kdo měl alespoň 3 židovské prarodiče. Kdo měl pouze dva nebo jednoho židovského prarodiče, byl považován za míšence, a zvláštním příkladem byla tzv. smíšená manželství. Těmito zákony byly Židé zbaveni říšského občanství a s ním spojených práv.

Tyto zákony byly uplatňovány všude tam, kam se rozšířila německá moc, tj. i v československém pohraničí od října 1938 a i na území Protektorátu Čechy a Morava, který vznikl 16. března 1939. Na území protektorátu žilo v té době asi 118 000 Židů. V prvních letech jeho existence podporovaly německé okupační úřady jejich vystěhování, k tomuto účelu byla v Praze založena i kancelář pro židovské vystěhovalce,

Holocaust

kde se za povolení k emigraci draze platilo a zbylý majetek byl konfiskován. Dalším krokem byla hromadná **arizace** nebo-li zabírání židovského majetku a nařízení o odevzdání soukromého majetku, například kola, rádia, hudebního nástroje, cenných papírů, šperků, vkladní knížky atd.

Židé byli více a více izolováni, vytlačováni z veřejného života, bylo jim zakázáno působit ve školství, soudnictví, zdravotnictví a obecně ve všech vedoucích funkcích. Nesměli se zúčastňovat společenského, kulturního ani hospodářského života. Nesměli navštěvovat divadla, kina, sportovní stadiony, kavárny. Od roku 1940 nesměli navštěvovat žádné školy. Navíc byly občanské legitimace Židů označeny výrazným červeným písmenem J – zkratka německého slova *Jude* (Žid) a od 1. září 1941 v protektorátu se všichni Židé nad šest let nesměli na veřejnosti objevit bez žluté šesticípé hvězdy s černým německým nápisem *Jude*.

Významnou událostí na cestě k fyzické likvidaci Židů byl pogrom, označovaný jako **Kristallnacht** (Křišťálová noc). V noci z 9. na 10. listopadu 1938 v Německu a obsazených územích bylo vypáleno nebo zdemolováno 267 synagog a vypleněno 7 500 židovských obchodů (z rozbitých výkladních skříní pochází samotný název Křišťálová noc), bylo zabito asi 100 židovských osob a 30 000 uvězněno.

Po napadení Polska 1. září 1939 začaly první hromadné **deportace** Židů z nově zabraných území dále na Východ. Německá propaganda vydávala deportace Židů za snahu o pořádek a o vytvoření lepší dělící linie mezi národnostmi. Ve skutečnosti toto násilné přesídlování znamenalo pro deportované smrt hladem, zimou, epidemiemi nebo zastřelením. První **transporty** směřovaly hlavně do nově zbudovaných velkých **ghett** v Nisku, Lublinu (Polsko), Lodži a Minsku (Rusko).

Po vpádu do Sovětského svazu v červnu 1941 začali nacisté hledat účinnější metody koncentrace a hlavně zabíjení Židů. Od podzimu 1941 začali na okupovaném polském území postupně budovat první **koncentrační tábory** s plynovými komorami a krematorii. První čtyři byly Chelmn, Belžec, Sobibor a Treblinka. Nacisté přešli k budování skutečných továren na smrt, na jejichž moderním technickém vybavení se podíleli přední němečtí vědci. Nejvyšší dokonalosti v této technice bylo dosaženo v koncentračním táboře Osvětim, německy **Auschwitz**, v němž zahynulo přibližně 1,1 milionu evropských Židů.

Co se týče fyzické likvidace Židů, poprvé v dějinách mělo být určité etnikum programově vyhubeno jako celek. 20. ledna 1942 se konala konference sekretářů říšských ministerstev a jiných nejvyšších úřadů později známá pod názvem **konference Wannsee**. Zde vystoupil šéf Úřadu říšské bezpečnosti Reinhard Heydrich se svým plánem „**konečného řešení židovské otázky**“. Provedením tohoto plánu vyvraždění všech Židů bez rozdílu byl pověřen Adolf Eichmann, který byl původně zodpovědný za židovské vystěhovalectví.

Holocaust

Na území protektorátu bylo po poradě říšského protektora Reinharda Heydricha s jeho štábem rozhodnuto, aby Židé byli nejdříve soustředěni do ghetta na české půdě v pevnosti **Terezín**, která se měla stát průchozím táborem na cestě do vyhlazovacích táborů.

První transport z Prahy do Terezína byl vypraven 24. listopadu 1941. V průběhu války však plnil Terezín ještě další úlohu – byl ghettem pro staré německé a rakouské Židy a údajně přípravou na poválečný židovský stát. V Terezíně existovala židovská samospráva, která však neměla žádnou moc. Do určité míry byly povoleny kulturní aktivity – divadlo, hudba, výtvarné umění a sportovní činnost, které měly oklamat vězně i okolní svět.

Proto se také 23. června 1944 uskutečnila v Terezíně návštěva delegace Mezinárodního červeného kříže, která ve své zprávě prohlásila Terezín za konečný židovský tábor.

Průběh návštěvy byl však pečlivě přichystán, byly zastaveny transporty, nemocní a staří byli schováni, na fasády domů byly připevněny falešné vývěsní štíty s nápisy banka, škola, kavárna atd. Celé ghetto mělo vyvolat iluzi fungujícího židovského sídliště.

Po této návštěvě však bylo asi 19 000 Židů deportováno do Osvětimi.

Terezínských ghettem prošlo asi 90% Židů z protektorátu, dále asi 42 000 Židů z Německa, 15 000 z Rakouska a 5 000 z Holandska. Pro většinu z nich byl Terezín však jen zastávkou na cestě k smrti, která směřovala hlavně do vyhlazovacího tábora Osvětim. Po ukončení transportů na podzim roku 1944 zůstalo v Terezíně jen něco málo než 11 000 vězňů. Mezi listopadem 1941 až dubnem 1945 prošlo Terezínem 141 000 Židů, z nichž 88 000 bylo deportovaných do vyhlazovacích táborů a 34 000 zemřelo přímo v Terezíně v důsledku hladu, nedostatku léků a hlavně tyfových epidemií. Po osvobození zůstalo v Terezíně 18 000 lidí.

Židé při transportu nevěděli, co bude jejich cílovou stanicí ani jaký bude jejich další osud. To byl jeden z důvodů, proč se Židé dostavili na shromaždiště ve víře, že budou přesídleni nebo pojedou za prací. Většinou však byli okradeni o to poslední, naloženi do dobytčáků a v nelidských podmínkách, bez vody, jídla a možnosti základní hygieny vezení často několik dní do neznáma. Při příjezdu do koncentračního tábora byli ti, kteří cestu přežili, s bitím a křikem vyhnáni ven, rodiny rozděleny a jen ti nejsilnější vybráni k práci. Ostatní šli okamžitě do plynu nebo byli zabíjeni zastřelením a injekcemi. Mrtvolky byly spalovány v krematoriích. Smyslem práce byla také fyzická likvidace a vysoké procento úmrtnosti se ještě zvyšovalo každodenními selekcemi do plynu.

Mezi Židy vznikaly i ilegální organizace, které bojovaly proti nacistům, přestože jejich členové často již od počátku věděli, že mají minimální šanci na přežití. Jedno z neznámějších **povstání** proběhlo ve **varšavském ghettu**, které trvalo od 19. dubna do 16. května 1943. Varšavské ghetto vzniklo 1. října 1940 a směřovaly do něj transporty hlavně z Německa, Polska a protektorátu. Postupně z něj bylo vyvezeno asi 300 000 lidí

Holocaust

a v době povstání jich tam zbylo asi 50 000. Po nerovném boji, kdy zahynuli téměř všichni obyvatelé ghetta, Němci celé ghetto zapálili a srovnali se zemí. Jen asi 100 Židům se podařilo uprchnout.

Další známé povstání proběhlo ve vyhlazovacím táboře **Treblinka** 2. srpna 1943. Tento tábor byl zaměřen čistě na vyhlazování Židů a za 11 měsíců jeho trvání zde zahynulo 800 tisíc lidí. Byla zde jen skupina asi 600 mužů vybraných na pomocné práce, tzv. Sonderkommando, ti také připravili povstání, v jehož čele stál slovenský Žid Želo Bloch a bývalý terezínský vězeň Rudolf Masárek. Jen 200 z nich se podařilo uprchnout a 54 se jich dočkalo konce války. Jedním z nich byl i český Žid Rudolf Glazar.

Mnoho z přeživších v koncentračních táborech zahynulo na samotném konci války při tzv. pochodech smrti z postupně likvidovaných táborů.

Konečnému řešení židovské otázky padlo za obět 6 milionů evropských Židů. Největší ztráty utrpělo Polsko (asi 2 700 000 Židů) a SSSR (2 100 000 Židů). Z židovského obyvatelstva v Československu bylo vyhlazeno asi 270 000 osob, t. j. zhruba 90% veškerého židovského předválečného obyvatelstva v Československu.

Tento židovský osud za 2. světové války se označuje jako holocaust – zápalná obět, což mnozí chápou jako nepřesné, a proto se používá raději termín **ŠOA**, což je původně hebrejské biblické slovo, které znamená záhubu, zničení a zmar.

ŠOA – holocaust

Text 4.5

Richard Glazar – Treblinka, slovo jak z dětské říkanky; 1994, Praha, úryvek str. 89–91

Vysoký mladší muž vyklopýtá ven a za ním žena. Je prostovlasý, dlouhé vlasy má zcuchané do stran, obličej zarostlý černým strniskem, zplihlý plášť otevřený, všechny knoflíky utrhány. Pod uchem má temnou skvrnu krve, na nohou rozbité šedivé filcové boty a v každé ruce plný vak. Žena šlápne náhodou na hlavu jednoho z ležících, uklouzne, a jak se v pádu zachycuje, vyrazí muži jeden vak z ruky. Vak se otevře a ven se vykutálí ubohá změť – brambory, hrnec s kouskem margarínu ve známém papíře, zmuchlané, stočené prádlo, špinavé plátěné pytlíčky asi s potravinami, poloplné, splasklé. Muž se otočí, volnou rukou uchopí ženu a zvedá ji. Ale vtom už se hrbí pod Kiweho karabáčem. Nepohybovali se dost rychle, zdržovali. Také druhý vak padne k zemi, mužův obličej je zalitý krví, ale ta nestéká dolů, mrazem tuhne na obličej v temně červených prouzcích a krupičkách. Pokouší se ochránit ženu před ranami vlastním tělem, nechce ji pustit, a teď se vztyčí jako v pokusu o odpor. To Kiweho úplně rozběsí, z druhé strany dvakrát zabíjícky zasáhne Sepp a všichni mně zmizí z očí. Muž měl žlutou hvězdu našitou nejenom na levé straně pláště, ale také na zádech. Je to tedy transport z obsazeného sovětského území. Ti z Polska mají na paži bílou pásku a na ní modré obrysy Davidovy hvězdy. Terezínské transporty mají na levé straně prsou žlutou hvězdu s nápisem *Jude* uprostřed.

Shon a křik na rampě slábnou. Poslední klopýtají z vagonů a lapají po vzduchu. Ani jediný kufr nebo pořádný batoh, jen rance, vaky a pytle s navázanými provazy jako popruhy na ramena. I podle toho bych poznal, že tohle je ubohý transport odněkud z východu.

„Teď honem dolů,“ šeptá mi David Brat, který vše pozoroval kousek dál ode mne, „teď už nás každou chvíli vyženou ven vyklízet rampu, a v tomhle transportu bude ještě v každém vagonu spousta...“ Varovné signály prolétnou barákem od boxu k boxu.

Nejdřív musejí být mrtví a nepohybliví z každého vagonu vytaženi na rampu. Stáhnou si čepici přes uši a vběhnu do prvního vozu. Chytnu za dvě nohy, táhnu, ale nejde to. Teprve teď v té změti poznávám, že tělo, kterému nohy patří, je zatíženo ještě jinými těly. Vezmu za dvě ženské nohy. Hrubé punčochy na nich mně chroupají pod rukama – byly asi promočené. Znovu do vagonu. Teď je navrchu mrtvý s proříznutým hrdlem, zvrácená hlava visí někde vzadu na šíji. To je práce těchhle ukrajinských mládenců v ghettech. Chytnu raději za jinou volnou ruku, ale zase ji pustím – cítím, že kdybych chytil pevněji a táhnul, bude se lámat. Vezmu si přece toho s proříznutým hrdlem. Ke dveřím vagonu se právě postavil Boelitz ve vojenské beranici místo lodičky a nahlíží dovnitř.

ŠOA – holocaust

Vagony jsou vyprázdněny. Teď rychle přikrývky a v nich odnášíme mrtvé z rampy do lazaretu. Karel Goldberger, David Brat, Lublink a já máme jednu přikrývku – každý za jeden cíp. No, vidíš, jak tady leží, pěkně vyrovnaný po celý rampě, nohama ke stěně baráku a hlavou k vagonům už nejsou tak hrozný. Jsou to kusy, ber je do rukou jako kusy – jak začneš koukat na každého zvlášť, bude s tebou zle. Ne, to vůbec nejde se nedívat – ty strnulé oči, vždycky za ně zůstanu viset, neprojdou mezi nimi, pokaždé se chytím – všude kolem je plno očí, strašlivě upřených, a jsou pořád větší a větší, už překrývají čela, celé obličej, rovnou pod nimi trčí brady... Počkat, takhle ne – tak se tedy dívej, dívej se, jako že je to ohromně zajímavý, že to všechno prozkoumáš, každého zvlášť – kolik že je vlastně smrtí? – pěkně voskově žlutá, vyzáblá až chrastí, nadmutá a nepochopitelně těžká, s fialově černými kroužky po střelách a roztodivnými flekanci po bodnutích – je to zajímavý, zajímavý, ohromně zajímavý...

Po kolikáté už běžím s nákladem do lazaretu a zpátky na rampu. Teď už běžím s nákladem do lazaretu a zpátky na rampu. Teď je nejbliž po ruce nějaký starý jen v dlouhé košili – trocha kostí potažených kůží a na ní ohromné bílé skvrny. Nohy u kotníků mohou docela obemknout prsty ruky. Jak ho zvedáme, zpola pod ním, zpola pod ranci se začne něco hýbat. Žena, snad prostředního věku, se s námahou posadí. Rozpuštěné ztuhlé vlasy, mazanina a slepence po celém obličej, ale nejhorší je výraz v očích...

„Šílená –“ chraptí tlumeně Lublink.

Zvedneme přikrývku s mrtvým – je lehký jako pírko – a žena padne zase nazad, nohy má zaházené ještě balíky a ranci.

Zdola je slyšet mohutný hlas kápa Rakowského: „Schneller mit den tojten, immer schneller, immer weiter – Rychleji s těmi mrtvými, pořád rychleji, pořád dál...“ Tady leží hrníček s trochou sádla – několik mužů s přikrývkami přeběhne – a už zmizel v té motanici.

Přiběhneme do lazaretu – starý v košili vylétne velkým obloukem dolů do prohlubně na hranici a ztratí se v plamenech, které se v mrazivém vzduchu barví do zelena, fialova. Nad nimi vachman na krystalově se třpytícím valu podupává v řasnatém hnědém kožichu, sahajícím mu až ke kotníkům vysokých bot. Když se obrátíme, rozhoupávají už další za námi své břemeno v přikrývce: „Hooo – hop!“ – Tělo s dlouhými vlasy letí vzduchem – ta žena z rampy. David Brat udělá krok dopředu, pravou rukou drží stále cíp přikrývky, levou vztáhne dopředu a předsunuté horní zuby se mu ještě víc, divoce obnaží: „ – nee, není...“ Povykem pronikne strašlivé zařvání, dole v ohni se něco vzepne – „Was schreits und lauerts ihr da herum, ´raus mit euch – Co tady hulákáte a lelujete, ven s vámi!“ –

ŠOA – holocaust

Miete se prudce otočí a míří na nás, rozkročen, čepici posunutou do týla ještě víc než jindy, bělavý obličej teď zčervenalý a jak uvařený, ale oči pořád skelné. V lazaretu se objevuje Mentz a s ním další čtyři s příkrývkou. Vyrážíme ven, uvnitř padá jedna, druhá rána... Přece jen jí dal kouli – myslím si. Otočím se – z lazaretu vycházejí s příkrývkou tři...

„Co je?“

„Jakub – sklouznul po písku dolů a on ho tam koulí přidržel...“

Znovu ženský jekot a sténání z příkrývky, která nás míjí, a zvýšený ruch kolem:

„Je v porodních bolestech, rodí...“

Autobiografie:

Richard Glazar, který je ve světoznámém filmovém dokumentu Claude Lanzmanna Šoa stručně uváděn jako „Muž, který přežil Treblinku“, se narodil r. 1920 v Praze. O devatenáct let později odmaturoval, na univerzitu už nesměl a v r. 1942 byl na základě norimberských zákonů jako Žid odtransportován do Terezína. V Treblince se ocitl 8. října 1942 a náhodně byl dozorcí vybrán mezi sedm set vězňů, kteří tábor udržovali v chodu. Treblinka patřila k šesti hlavním nacistickým vyhlazovacím lágrům: během 14 měsíců její existence (červenec 1942 – srpen 1943) zde bylo podle různých se údajů zlikvidováno 750–870 tisíc lidí. Postaral se o to personál složený ze třiceti příslušníků SS a 120 ukrajinských dozorců. V srpnu 1943 vypuklo v Treblince povstání, při kterém se dvěma stovkám vězňů podařilo uprchnout, velká většina z nich však byla brzy chycena a zastřelena. R. Glazar se spolu se svým přítelem Karlem Ungerem dostal po neuvěřitelné pouti napříč Evropou až do Mannheimu, kde se nechali na falešné dokumenty zaměstnat v místní zbrojovce a dočkali se konce války. (Tyto své zážitky popsal v knize Treblinka, slovo jak z dětské říkanky, kterou vydalo nakladatelství Torst.) V poválečných letech vystudoval Glazar ekonomii, po komunistickém puči musel z politických důvodů odejít „do výroby“, odkud ho v polovině 50. let vyrekla nemoc. Pracoval v Československé akademii věd, v r. 1969 emigroval do Švýcarska, kde se živil jako šéf dokumentačního střediska velké poradenské firmy, specializované na ekonomiku.

Po listopadu 1989 do Prahy ze švýcarského exilu nejprve zajížděl, posléze si zde našel byt a trávil tu větší část roku.

V roce 1998 kolem Vánoc ukončil z vlastní vůle svůj život.

ŠOA – holocaust

Otázky k diskusi:

- a) *Jaké ve vás vyvolala tato ukázka pocity?*
- b) *Setkali jste se s touto tematikou již dříve, nebo je to dnes poprvé?*
- c) *Kolik bylo zavražděno Židů a jak?*
- d) *Kolik Židů přežilo v bývalém Československu (procentuálně)?*
- e) *Jaké je vaše vysvětlení tragédie šoa?
Jak je možné, že genocida evropských Židů se uskutečnila před zraky civilizovaného světa?*
- f) *Domníváte se, že přeživší šoa dodnes trpí prožitky z období 2. světové války?*
- g) *Domníváte se, že šoa je vyústěním dlouhodobého protizidovského postoje, nebo je to výmysl jednoho chorého mozku?*
- h) *Myslíte si, že se šoa může opakovat?
Kdo nebo co to může ovlivnit?*

Židovská kultura

Pojem **židovská kultura** zahrnuje široké spektrum židovských specifík, které se objevují v kultuře jako takové, bez rozdílu místa i času.

Židé se zvláště po druhém zboření Chrámu v Jeruzalémě (roku 70 n. l.) usazovali v nejrůznějších místech Evropy, Afriky a Asie, a postupně tak vytvářeli židovské komunity v diaspoře. V průběhu staletí byli Židé ovlivňováni kulturním prostředím daných zemí, a naopak majoritní společnost přijímala přímo či nepřímo židovskou kulturu. Společným duchovním dědictvím se pro křesťanství, islám i židovství stala Bible a zanechala stopy v jazyce i literatuře všech evropských zemí. Pro literaturu a výtvarné umění i hudbu je nejbohatším zdrojem námětů a motivů.

V jazyce se její vliv projevuje především v přenášení prvků z jednoho jazyka do jazyka jiného – například v českém jazyce: jména osobní jako Josef, Michal, Jonáš či slovní spojení, která se stala součástí hovorové češtiny jako abrakadabra, amen, balzám, belzebub, karban, moloch, pajzl, šlamastyka. Opačným způsobem například ovlivňoval německý jazyk hebrejštinu. Byl vytvořen jazyk známý pod jménem jidiš, kterým mluvili Židé převážně v oblasti Haliče (Polsko, Zakarpatská Ukrajina, Rusko, část Rumunska a Maďarska). V jidiš vznikala četná literární a hudební díla, například I. B. Singer, jidiš divadlo. Také vliv španělského jazyka na hebrejštinu se projevil vznikem dalšího židovského jazyka – **ladino** (dodnes rozšířené ladino písně).

Ve výtvarném umění byla situace jiná. Na rozdíl od křesťanství, které využívalo a podporovalo výtvarné figurální vyjádření a v rámci něhož vzniklo mnoho mistrných děl, židovská tradice se figurálním projevům vyhýbala z obavy, že by mohly být zneužity k modloslužbě (viz příkázání z Tory o zákazu znázorňování Boha a člověka jako božích stvoření a zákaz klanění se modlám). V moderním umění se samozřejmě vyskytují i význační židovští umělci, např. Amedeo Modigliani, Marc Chagall či Otto Gutfreund.

Mnohem více se touha po uměleckém vyjádření projevovala v architektuře a dekoraci synagog. Na celém území Evropy jsou dochovány synagogy¹, které svou bohatou výzdobou i architekturou dokládají rozmanitost vlivů.

První synagogy na našem území byly dřevěné, od středověku se však začaly stavět zděné synagogy. Nejstarší dochovanou synagogální stavbou Čech a Moravy je raně gotická **Altneuschul (Staronová synagoga)** v Praze, která patří k největším světovým židovským památkám. Z období pozdní gotiky a renesance jsou například synagogy v Holešově, Kolíně, Vysoká a Pinkasova v Praze. Z období baroka a rokoka se dochovaly například synagogy v Boskovicích, Jičíně, Mikulově, Klausova v Praze a Třebíči.

¹ Jenž nepodlehly zničení za protizidovského pronásledování v průběhu věků.

Židovská kultura

Zachované synagogy v empírovém a klasicistním stylu jsou např. v Praze Uhříněvsi a v Prostějově. Pro přelom 19. a 20. století jsou typické přestavby do tzv. historizujících slohů (novogotika), viz Maiselova synagoga a maurský styl, viz Španělská synagoga v Praze.

Dalším rozšířeným výrazovým prostředkem se staly ornamenty a symboly, které lze nalézt nejen v synagogách, ale kupříkladu jako součást reliéfů na židovských náhrobcích. **Židovská symbolika** je pro židovskou tradici velmi důležitá, objevuje se v židovské mystice (Kabala), v rabínských spisech (Talmud), v synagogálním umění, ve výzdobě rituálních předmětů i jako součást dekorací v židovských domácnostech. Např. vinný hrozen (království Boží, Izrael, 12 kmenů, plodnost), Davidova hvězda (hexagram = šesticípá, nebo na starověký pentagram = pěticípá, odkazující na Šalamounovu pečeť; symbolizuje jméno David), korunka (ornament představující královský trůn, Toru, symbol kněžství), strom-palma (stvoření, lidský život, požehnání), lev, držící lékařský nástroj (Juda = lev, profesí lékař), jelen (krása, milenecký vztah, jméno Hirsch = p. Jelínek)

Židovské hřbitovy a synagogy jsou jedny z mála památek, které se zachovaly z doby středověkých ghatt. Pražská židovská komunita patří k nejstarší v Evropě. První dokument, zachycující přítomnost židovských kupců na našem území, pochází z 10. století ze zprávy židovského kupce Ibrahima Ibn Jáкова. První osídlení vznikala na obchodně důležitých místech – v okolí Vltavy, tržišť a v podhradí. Začátkem 13. století se tato osídlení postupně měnila v ghetta. Z tohoto období se dochovala raně gotická Staronová synagoga. V 15. století byl založen a je dodnes zachován Starý židovský hřbitov, který patří mezi nejvýznamnější památky Prahy.

Za rozmach kultury pražského ghetta je považováno 16. století – období tzv. Zlatého věku – především vláda císaře Rudolfa II. Mezi význačné postavy židovské renesanční Prahy

patří například **Maharal (rabín Löw)**, který v židovských kruzích proslul svou moudrostí a pedagogickými inovacemi (bojoval proti scholastice). Mezi širokou veřejností je dodnes známá pověst o **Golemovi**, kterého údajně stvořil na obranu ghetta před pogromy.

Židovská kultura

Mezi další osobnosti můžeme počítat **Mordechaje Maisla**, primase židovské obce, bohatého kupce a mecenáše, který udržoval kontakty s císařským dvorem. Svou dobročinností přispěl ke zvelební ghetta – postavil kromě Maislovy synagogy Vysokou synagogu, radnici, sirotčinec aj. Dále historik, matematik a austronom **David Gans**, který spolupracoval s Johannem Keplerem a Tycho Brahem. Jeho jméno je na náhrobku symbolizováno Davidovou hvězdou a reliéfem ve tvaru husy. Na přelomu 17. a 18. století žil v Praze **David Oppenheim**, vrchní pražský rabín, jehož unikátní sbírka židovských manuskriptů je dnes součástí knihovny Oxfordské univerzity. Všichni tito a další významní představitelé středověku jsou pohřbeni na Starém židovském hřbitově.

Snahy o emancipaci a obnovení židovské identity, charakteristické pro 19. století, vyvrcholily především v tvorbě pražských židovských německy píšících autorů. Fenomén „**pražské židovské německé literatury**“ představuje jeden z nejdůležitějších souborů literárních děl psaných v němčině, poutající zájem odborné i široké veřejnosti na celém světě. Většina autorů hovořila jak německy, tak česky a byla součástí kulturního prostředí kosmopolitní Prahy. **Pavel Eisner** proslul jako překladatel a literární historik, dále **Franz Kafka** – spisovatel, **Gustav Meyrink** – bankéř, spisovatel, **Franz Werfel** – spisovatel, **Max Brod** – literární kritik, spisovatel a vydavatel, **Egon Ervin Kisch** – novinář. Určitou dobu v Praze působil i význačný filosof a spisovatel **Martin Buber**. Kromě spisovatelů patřících do německého kruhu tu působili i čeští židovští autoři a umělci, například **Karel Poláček**, **Ota Pavel**, **Jiří Voskovec**, **Jiří a František Langrovi**, **Vojtěch Rakous**, **Jiří Orten**, **Egon Hostovský**, **Norbert Frýd**, **Arnošt Lustig**, **Hugo Haas** (herec), **Otto Gutfreund** (sochař), **Eduard Goldschtücker**, **Julius Zeyer**, **František Gellner**, **Jaroslav Vrchlický**, **Ivan Olbracht**, **Viktor Fischl**, **Ludvík Aškenazy**.

Specifickou součástí židovského umění se stala tvorba v Terezínském ghettu. **Terezínské umění** vznikalo v době nacistické perzekuce v letech 1942–45. Nejčastějším uměleckým projevem byly kresby dospělých i dětí, divadelní a hudební představení, psaní deníků a básní. Mezi terezínské umělce patří například Bedřich Frinta, Leo Haas, Moritz Nagel, Felix Bloch, Otto Ungar. V pražské Pinkasově synagoze je vystavena část dětských kreseb z celkového počtu 15 000 dochovaných děl. Většina autorů se nedožila konce války.

Židovská kultura

V současné době žije v České republice zhruba 10 000 až 15 000 Židů, jen malé procento z nich je registrováno v nějaké židovské organizaci. V Praze žije přibližně 4 500 Židů, přičemž 1 600 registrováno na Pražské židovské obci (PŽO). Na území České republiky působí 10 židovských obcí (dále jen ŽO), před válkou zde bylo 150 ŽO, a řada dalších židovských sdružení a spolků na podporu židovské kultury a vzdělávání (sportovní a taneční klub, šachový a turistický kroužek, spolky pro přeživší šoa, unie mládeže aj.). V Praze byla založena mateřská, základní škola a gymnázium a odpolední škola. Každá ŽO je zastupována zvoleným představenstvem, při čemž PŽO má také oddělení pro kultovní záležitosti pod vedením vrchního rabína. V Praze kromě vrchního rabína působí i několik dalších rabínů – ortodoxní, konzervativní i liberální.

Znáte je?

Cíle

studenti

- znají základní údaje o životě a díle vybraných židovských osobností
- uvědomují si, jak se židovská kultura a židovské osobnosti podílejí na duchovním životě Evropy

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- kopie karet se jmény osobností
- papíry a psací potřeby pro studenty

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do libovolného množství skupin. Důležité je, aby studenti netušili, že se jedná o lekci s židovskou tematikou!
2. Každé skupině dejte Dotazník Znáte je? a vyzvěte skupiny, aby se pokusily společně shromáždit co nejvíce údajů o uvedených osobnostech.
3. Dejte studentům čas k vyplnění úkolu.
4. Vyzvěte skupiny, aby prezentovaly výsledky své práce. Aktivitu lze realizovat i jako soutěž – zapisujte počet uspokojujících odpovědí. (Vítěznou skupinu lze odměnit dle uvážení.)
5. Doplňte podle přiložených informací údaje o osobnostech, které ani jedna skupina neznala. Studenti si údaje stručně zaznamenají do dotazníku.
6. Zadejte skupinám zásadní otázku aktivity:
Co všechny mají uvedené osobnosti společného?
7. Pokud na to žádná ze skupin nepřijde sama, sdělte studentům pointu aktivity:
Všechny uvedené osobnosti byli Židé nebo osoby židovského původu.

Znáte je?

Hodnocení / reflexe

Diskusi začněte otázkou, jak obtížná se jevila aktivita studentům. Potom směřujte studenty k pochopení, že židovská kultura patří neodmyslitelně ke kulturnímu duchu Evropy.

- *Které osobnosti jsou obecně nejvíce známé? Které vám připadaly jako méně známé?*
- *Znáte nějaké jiné známé židovské osobnosti, které v dotazníku chyběly?*
- *Vzpomeňte na některé stereotypy o Židech. Odpovídají uvedené osobnosti těmto stereotypům?*
- *Dokázali byste popsat, jak se židovská kultura podílela a podílí na duchovním vývoji Evropy?*

Znáte je?

Albert EINSTEIN
Leonard BERNSTEIN
George GERSHWIN
Barbra STREISAND
Elisabeth TAYLOR
Steven SPILBERG
Jicchak RABIN
Madelaine Korbel ALBRIGHT
Woody ALLEN
Michael DOUGLAS
Karel POLÁČEK
Isaac Bashevis SINGER
Karel MARX
Ježíš Kristus
Franz KAFKA
Marc CHAGALL
Ota PAVEL
Amedeo MODIGLIANI
Sigmund FREUD
Baruch SPINOSA
Egon Ervín KISCH
Rudolf SLÁNSKÝ
Miloš KOPECKÝ
Sarah BERNHARDT
Esteé LAUDER
Wynona RYDER
Jiří VOSKOVEC
Anna FRANK

Židovské osobnosti

(zdroj – internetová encyklopedie Diderot)

Einstein [ajnštajn] Albert, * 14. 3. 1879, † 18. 4. 1955, americký teoretický fyzik německo-židovského původu; jeden z nejvýznamnějších fyziků 20. stol., spoluzakladatel moderní fyziky. Po studiích ve Švýcarsku pracoval na patentovém úřadě v Bernu. Roku 1909 publikoval speciální teorii relativity, která zásadně změnila chápání hmoty, prostoru a času a patří k nejdůležitějším objevům moderní fyziky vůbec. Jeden z nejvýznamnějších fyziků 20. stol., spoluzakladatel moderní fyziky.

Bernstein [bérnstajn] Leonard, * 25. 8. 1918, † 14. 10. 1990, americký skladatel, dirigent a klavírista; 1958–69 dirigent Newyorské filharmonie. V tvorbě často spojoval prvky jazzové a populární hudby s tradičními hudebními formami (scénická *Mše*). Autor muzikálů (*West Side Story*, *Candide*), baletů, symfonií, písní, scénické a filmové hudby. Věnoval se hudebně popularizační práci (zejm. v televizi a rozhlasu).

Gershwin [geršvin] George vl. jm. Jacob Gershwin, * 26. 9. 1898, † 11. 7. 1937, americký skladatel a klavírista. Pro jeho dílo (mj. *Rhapsody in Blue*, opera *Porgy and Bess*, svita *Američan v Paříži*, muzikály – *Lady, Be Good*, klavírní koncert, písně, film. hudba) je charakteristické spojení jazzových, tanečních a symfonických prvků. Od roku 1931 spolupracoval s filmovými studii v Hollywoodu.

Streisand [strajsend] Barbra vl. jm. Barbara Joan Streisand, * 24. 4. 1942, americká herečka, zpěvačka, filmová producentka a režisérka. Úspěšnou pěveckou kariéru zahájila v broadwayských muzikálech, které jí otevřely cestu do Hollywoodu

Taylor [tejlör] Elizabeth, * 27. 2. 1932, americká filmová herečka. Ve filmu začínala jako dětská herečka už ve 40. letech (*Lassie se vrací*, *O velkou cenu*). V 50. a 60. letech patřila v Hollywoodu k největším hvězdám; často ztvárňovala postavy nedostupných, rozmarných žen vědomých si své krásy (*Místo na výsluní*, *Kdo se bojí Virginie Woolfové?*, *Kočka na rozpálené plechové střeše*, *Butterfield 8* – Oscar v roce 1960, *Kleopatra*, *Zkrocení zlé ženy*, *Komedianti*, *Modrý pták*). V současnosti se věnuje podnikatelské a charitativní činnosti.

Židovské osobnosti

Spielberg [spílbərg] Steven, * 18. 12. 1946, americký filmový režisér, scenárista a producent. Díky svým dobrodružným filmům a sci-fi thrillerům (*Duel*, *Sugarlandský expres*, *Čelisti*, *Blízká setkání třetího druhu*) se stal komerčně nejúspěšnějším představitelem hollywoodské generace 70. let. Své mimořádné režisérské a producentské schopnosti potvrdil i dalšími výpravnými filmy s atraktivními tématy (*E. T. – mimozemšťan*, *Dobytelé ztracené archy* – série *Indiana Jones*, *Říše slunce*, *Schindlerův seznam* – sedm Oscarů v roce 1993, *Jurský park*, *Ztracený svět*). Za své dílo získal zvláštního Oscara (1986).

Rabin Jicchak, * 1. 3. 1922, † 4. 11. 1995, izraelský důstojník a politik; člen Izraelské strany práce. 1964–67 vrchní velitel generálního štábu v šestidenní válce. 1968–73 velvyslanec v USA. 1974–77 předseda vlády, 1984–90 ministr obrany. Od roku 1992 předseda vlády a ministr obrany. Zavražděn židovským extremistou. V roce 1994 mu byla udělena (spolu s Š. Peresem a J. Arafatem) Nobelova cena míru.

Albright [olbrajt] Madelaine Korbel, * 15. 5. 1937, americká politička, původem z Československa (rozená Marie Jana Korbelová). Její otec Josef Korbel (Körbel) působil na čs. ministerstvu zahraničí, za 2. sv. války byla rodina z rasových důvodů nucena odejít do exilu (Londýn), znovu po roce 1948.

Allen [elen] Woody vl. jm. Allan Stewart Konigsberg, * 1. 12. 1935, americký kabaretiér, herec, dramatik, spisovatel, filmový scenárista a režisér. Natočil parodie na „gangsterky“ (*Seber prachy a zmiz*), sci-fi (*Spáč*), historické velkofilmy (*Láska a smrt*), komercializaci sexu (*Všechno, co jste kdy chtěli vědět o sexu, ale báli jste se zeptat*, *Erotická komedie noci svatojánské*), vytvořil originální filmové komedie, v nichž parafrázuje klasické gagy a rozvíjí vlastní svérázný humor s autobiografickými prvky (*Annie Hallová*, *Manhattan*, *Zelig*, *Purpurová růže z Káhiry*, *Hana a její sestry*, *Zločiny a poklesky*, *Manželé a manželky*, *Tajemná vražda na Manhattanu*, *Pozor na Harryho!*, *Celebrity*, *Sladký ničema*). Česky vyšly povídkové výběry *Bez peří*, *Vyřídít si účty*, *Vedlejší příznaky*.

Douglas [dagles] Michael, * 25. 9. 1944, americký herec a producent; syn Kirka Douglase. Za roli ve filmu *Wall Street* získal Oscara. Zasloužil se o produkci filmu M. Formana *Přelet nad kukaččím hnízdem*. Producent, spoluscenárista a představitel hlavní role ve filmu *Čínský syndrom*. Hrál i v mnohých dalších divácky úspěšných filmech (*Honba za diamantem*, *Honba za klenotem Nilu*, *Chorus Line*, *Osudová přitažlivost*, *Černý déšť*, *Válka Rossových*, *Základní instinkt*, *Volný pád*, *Skandální odhalení*).

Židovské osobnosti

Poláček Karel, * 22. 3. 1892, † 19. 10. 1944, český prozaik a novinář. Redaktor *Lidových novin*, kam přispíval především sloupky a soudničkami. Námětem jeho próz je lidská malost, viděná humorně i tragicky. Vedle čtenářsky úspěšných románů humoristických (*Muži v offsidu*, *Michelup a motocykl*) až satirických (*Dům na předměstí*) se pokusil o rozsáhlou fresku maloměstského života v zamýšlené pentalogii (dokončeny jen čtyři díly: *Okresní město*, *Hrdinové táhnou do boje*, *Podzemní město*, *Vyprodáno*). Humorně laděná poetická próza *Bylo nás pět*, napsaná v době okupace (vydána posmrtně v roce 1946), evokuje obraz maloměstského života viděného dětskýma očima.

Singer [singer] Isaac Bashevis, Jicchok Baševis, * 14. 7. 1904, † 24. 7. 1991, americký židovský prozaik polského původu. První prózy vydal v jidiš po emigraci do USA (1935). Úspěch získal až román *Rodina Moskatova*, vydaný v jidiš i v angličtině, o rozpadu tradiční židovské společnosti ve Varšavě v průběhu života tří generací (1912–39). Téma problematičnosti židovské asimilace rozvádí dvoudílná rodinná sága *The Manor* (Sídlo) a *The Estate* (Panství). Konflikt židovské tradice a tragických následků historických zvrátů zachycuje např. román *Otrok*. Jedním z vrcholných románů, zpracovávajících témata sebeklamu a lidské nepředvídatelnosti s typickými momenty humoru v tragické situaci, je *Šoša*. Mistrné povídky, spojující skutečnost s fantasknem, vyšly v českých výběrech *Stará láska*, *Světnice*, *kde otec soudil*, *Staré lásky* aj. Nobelova cena v roce 1978.

Marx Karl, * 5. 5. 1818, † 14. 3. 1883, německý filosof, ekonom a politik. Spolu s B. Engelsem zakladatel marxismu jako vědecké teorie komunistického hnutí; aktivně činný v mezinárodním dělnickém hnutí. 1847–48 napsal spolu s B. Engelsem pro Svaz komunistů *Komunistický manifest*. Po roce 1849 žil většinou v Londýně. Spoluzakladatel a sekretář I. internacionály; ostře potíral anarchismus (M. A. Bakunin) a učení F. Lassalla.

Ježíš Kristus, zakladatel a ústřední postava křesťanského náboženství. Jediným pramenem k jeho životu jsou evangelia.

Kafka Franz, * 3. 7. 1883, † 3. 6. 1924, německý spisovatel židovského původu. Narodil se a žil v Praze, kde vystudoval práva na německé univerzitě, po studiích byl zaměstnán v Dělnické úrazové pojišťovně. Zemřel předčasně na tuberkulózu. Jeho dílo, za života téměř neznámé, ho proslavilo až po smrti. V díle se projevuje odcizení člověka, které je pojato nadčasově a mimo určitý prostor, takže je lze

Židovské osobnosti

aplikovat na nejrůznější společenské systémy. Kafka vydal pouze několik povídek (*Rozjímání, Ortel, Proměna, Venkovský lékař, V kárném táboře a Umělec v hladovění*). Z románu *Nezvěstný* (známý i pod názvem *Amerika*) vydal jen první kapitolu nazvanou *Topič*. Román *Proces*; hrdina, Josef K., je souzen za zločin, který nespáchal, přijímá však svou metafyzickou vinu. V románu *Zámek* zachycuje Kafka pokus vydědence začlenit se do společnosti; tato cesta vede pouze přes zámek, ale zámeckou byrokracii nelze překonat. Významný dokument Kafkova života i jeho doby představují dopisy (Milence, Felicii, Ottele a rodině) a *Deníky*.

Chagall [šagal] Marc vl. jm. Mosche Segal, * 7. 7. 1887, † 28. 3. 1985, ruský malíř židovského původu. Žil ve Francii. Přední představitel pařížské školy. V jeho díle je znát poučení analytickým kubismem, orfismem a lidovým uměním. Zobrazoval fantastické výjevy snové atmosféry s prvky z umělcova života a především z ruského folkloru (vesnice Vitebsk, židovská kultura, domácí zvířata).

Pavel Ota vl. jm. Ota Popper, * 2. 7. 1930, † 31. 3. 1973, český prozaik, novinář a sportovní reportér; redaktor časopisů *Stadion* a *Československý voják*. Psal reportáže a povídky ze sportovního prostředí i o sportovcích (*Dukla mezi mrakodrapy, Plná bedna šampaňského, Pohár od Pánaboha, Syn celerového krále, Pohádka o Raškoví*). Autor vzpomínkových próz, v nichž čerpal tematicky z vlastního života a zejména z životních osudů svého otce (*Smrt krásných srnců, Jak jsem potkal ryby* – společně pod názvem *Fialový poustevník*).

Modigliani [modyljány] Amedeo, * 12. 7. 1884, † 25. 1. 1920, italský malíř a sochař židovského původu. Od roku 1906 činný v Paříži. Stál stranou avantgardních směrů své doby; ovlivněn starým italským uměním i moderním sochařstvím (C. Brancuši), vytvořil osobitý styl založený na klasicky čisté kresbě, jíž umocňoval sugestivní expresivní kolorit. Autor převážně aktů s manýristicky prodlouženými tvary a portrétů služek, dělníků, prostitutek a svých přátel. Z díla: 16 podobizen snoubenky Jeanne Hébuternové, *Velký akt, Sedící akt (Římanka), Ležící akt, Manželé, Portrét dívky, Sedící žena, Podobizna P. Picassa, Ch. Soutina, J. Lipchitze se ženou*.

Židovské osobnosti

Freud [frojd] Sigmund, * 6. 5. 1856, † 23. 9. 1939, významný rakouský neurolog a psychiatr; otec A. Freudové. Pocházel z moravské židovské rodiny, po univerzitních studiích ve Vídni se zpočátku věnoval fyziologii a patologii nervové soustavy, v roce 1886 si ve Vídni otevřel neurologickou praxi. Po anšlusu Rakouska Německem odešel do britského exilu. Vycházel z francouzské psychiatrické školy a od pol. 90. let se zabýval problematikou neuróz.

Husserl Edmund, * 18. 4. 1859, † 27. 4. 1938, německý filosof (narozený v Prostějově); zakladatel fenomenologie. Působil v Göttingenu a ve Freiburgu.

Spinoza Baruch (Benediktus), * 24. 11. 1632, † 21. 2. 1677, nizozemský filosof; významný představitel evropské novověké metafyziky a panteismu. Původem z židovské rodiny; pro své názory byl z židovské obce exkomunikován. Živil se jako brusič čoček. Ovlivněn R. Descartem; jeho dualismus rozprostraněné a duchovní substance však nahradil panteistickým monismem (*Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii*; vydáno posmrtně).

Kisch [kiš] Egon Ervín, * 29. 4. 1885, † 31. 3. 1948, německý židovský spisovatel. Zakladatel reportáže jako literární formy společenskokritického a sociálního boje. Redaktor deníku *Prager Tagblatt, Bohemie*. V roce 1912 vojenský zpravodaj v balkánské válce, 1918 velitel vídeňské Červené gardy. V letech 1920–21 žil v Praze.

Slánský Rudolf vl. jm. Salzman, * 31. 7. 1901, † 3. 12. 1952, český politik. Od roku 1921 člen KSČ (Komunistické strany Československa), 1929–38 jeden z představitelů Gottwaldova „bolševického“ vedení KSČ. Za 2. světové války působil v emigraci v Moskvě, z pověření exilového komunistického ústředního výboru působil v době Slovenského národního povstání na Slovensku. 1945–51 generální tajemník KSČ a poslanec Národního shromáždění; významně se podílel na boji o získání politické moci a patřil k předním představitelům totalitního režimu. V září 1951 byl odvolán z funkce generálního tajemníka a jmenován místopředsedou vlády; v listopadu 1951 zatčen a o rok později odsouzen jako „hlava protistátního spikleneckého centra“ k trestu smrti a popraven. V roce 1963 rehabilitován (právně a občansky; stranicky až 1968).

Židovské osobnosti

Kopecký Miloš, * 22. 8. 1922, † 16. 2. 1996, český herec.

Bernhardt [bernár] Sarah vl. jm. Henriette-Rosine Bernard, * 22. 10. 1844, † 26. 3. 1923, francouzská herečka. Kariéru zahájila v Comédie Française (1862–80) v Paříži. Po roce 1880 hostovala v řadě evropských i amerických divadel, od 1899 vedla Théâtre Sarah Bernhardt.

Lauder Esteé, zakladatelka světoznámé kosmetické společnosti, které dala své jméno. Narodena 1. června roku 1910 v New York City.

Ryder Wynona, současná americká herečka

Voskovec Jiří, společně s Janem Werichem založili Osvobozené divadlo, herec a režisér, emigroval do Ameriky před Hitlerem

Frank Anna, narozena 1929 v Německu, za druhé světové se s rodinou skrývali před nacismem v Amsterdamu, v roce 1944 byl jejich tajný úkryt vyrazen udavačem a rodina byla deportována do koncentračního tábora Bergen-Belsen. Anna byla zavražděna v roce 1945. Po její smrti byl nalezen její deník, dnes známý pod názvem Deník Anny Frankové, ve kterém zachycuje své dětství až do deportace.

Židovská symbolika

Cíle

studenti

- znají vybrané židovské symboly
- uvědomují si význam symboliky pro kulturu

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40 minut

Pomůcky

- kopie fotografií židovských symbolů pro každou skupinu
- papír, psací potřeby

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do skupin po 4 a každé skupině dejte fotografie symbolů, aniž byste je nějak komentovali.
2. Úkolem jednotlivých skupin bude vymyslet ke každému symbolu vysvětlení. V případě, že některé symboly studenti znají, vysvětlí symbol na základě svých znalostí, v případě, že nikoli, mohou zapojit vlastní fantazii – nechte je vymýšlet příběhy, které se k zobrazeným symbolům pojí, nekladte meze studentské fantazii.
3. Dejte studentům potřebný čas na vypracování úkolu.
4. Skupiny prezentují výsledky své práce a porovnávají je mezi sebou.
5. Sdělte studentům skutečný význam symbolů v kontextu židovského náboženství a kultury.

Židovská symbolika

Hodnocení / reflexe

Nejdříve věnujte pozornost vyhodnocení výsledků práce:

- *Která skupina znala nejvyšší počet symbolů?*
- *Podářilo se některé skupině odhadnout skutečný význam některého ze symbolů, aniž by ho předem znala?*
- *Které z prezentovaných „vymyšlených“ vysvětlení symbolů vám přišlo nejzajímavější / nejzábavnější? Proč?*
- *Který ze skutečných významů vám připadal nejzajímavější / nejzábavnější a proč?*
- *Který ze symbolů vám objasnil dosud neznámý aspekt židovské kultury?*
- *Které významy jsou stejné v kontextu židovské a naší kultury?*

Potom ved'te studenty k obecnějšímu zamyšlení nad židovskými i jinými symboly.

- *Znáte nějaké jiné židovské symboly? Jaké?*
- *Hrají symboly roli v našem životě? Kde se s nimi setkáváme?*
- *Pokuste se vyjmenovat co nejvyšší množství symbolů, se kterými se v životě setkáváte. Co zastupují? Jaký mají význam?*
- *Proč symboly vznikají? Pokuste se to vysvětlit na příkladech.*
- *Co nám symboly mohou prozradit o jiné kultuře?*
- *atp.*

Židovská symbolika

Význam zobrazených symbolů z židovských náhrobků

1) Zvednuté ruce, žehnající ruce kněze (hebrejsky Kohena)

Požehnání, aby tě „Bůh požehnal a podržel, aby na tebe dopadla zář Boží tváře“, v synagoze pronášeno jen ve sváteční dny. V pobožných rodinách rodiče tak žehnají svým dětem každý pátek před šábesem. Na náhrobku žehnající ruce značí, že zde leží Kohen, potomek Arona z Tory, který se stal Nejvyšším knězem. Jména jak Kohn, Kahn, Katz, Kagan jsou odvozena od Kohena.

2) Magen David – Davidova hvězda

Původní symbol šesticípé hvězdy, starověký magický znak, který se objevuje v židovské symbolice společně s pěticípou hvězdou, tzv. Šalamounova pečeť. V Praze se pravděpodobně Magen David stal symbolem Pražské židovské obce po roce 1530. Postupně se rozšířila po celé diaspoře a stala se symbolem židovství. V dnešní době je součástí státního znaku Izraele.

3) Korunka

Symbol Tory, kněžství a královské moci.

V židovské mystice symbolizuje pramen Božího působení. Jedno z mystických božích jmen.

4) Hrozen

Představuje Boží království, Izrael a 12 Jákobových kmenů.

Je znakem budoucího světa a spasení. Říká se, že každý, kdo pojí z hroznů, má zajištěn svůj podíl v budoucím světě. Patří mezi sedm druhů ovoce, kterým se nejlépe daří v Izraeli.

5) Palma

Říká se, že dobrý člověk roste jako palma. Znak plodnosti, životaschopnosti.

Obnova světa, života. Někdy se přirovnává k jeruzalémskému Chrámu a k jeho slávě.

Židovská symbolika

6) Obřízková souprava

Zde leží mohel – ten, který provádí obřízku.

7) Lev

Symbolizuje královskou moc, jedno z nejrozšířenějších zvířat, které se používá v židovském umění.

Často se objevuje jako dekorace synagogálních textilií a dalších rituálních předmětů.

8) Ryba

Většinou značí, že zde je pochován člověk, jehož příjmení je odvozeno od ryby: Karpeles, Fischel, Fischer.

9) Jelen

Jelen symbolizuje milence z Písně Písní, duše běží vstříc k Bohu jako jelínek, znak krásy, symbolizuje jméno: Hirsch z němčiny, Cvi z hebrejštiny.

Židovská symbolika

1

2

3

4

5

6

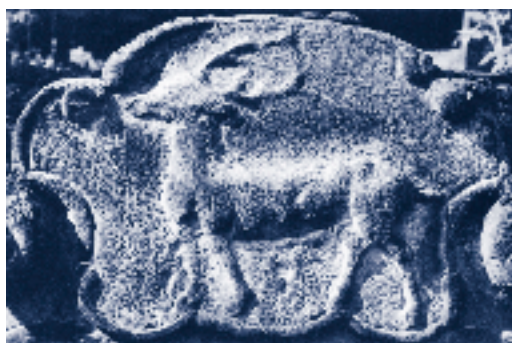
7

8

9

Literatura k tématu

Náboženství

- Hirsch, Isidor, Sicher, Gustav: Pět Knih Mojžíšových. Praha, Svaz pražských náboženských obcí, 1932.
- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Lamdeni – učebnice hebrejštiny. Londýn.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Wiesl, Eli: Talmud, portréty a legendy. Praha, Sefer, 1993.

Tradice, zvyky

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Judaismus od A–Z.
- Franěk, Jaroslav: Judaismus. Praha, G+G a Archa, 1998.
- Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha, Sefer, 1993.

Židé ve středověku

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha, Sefer, 1993.
- Schubert, Kurt: Židovské náboženství v proměnách věků. Praha, Vyšehrad, 1995.
- Luther, Martin: O židech a jejich lžích. Wittenburg, 1543.
- In: Židovská menšina v dějinách. Praha, Votobia, 1997.
- Fiedler, Jiří: Židovské památky v Čechách a na Moravě. Praha, Sefer, 1992.

Literatura k tématu

Antisemitismus

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Bernd, Martin, Schulin, Ernst: Židovská menšina v dějinách. Praha, Votobia, 1997.
- Veber, Václav: Židé v novodobých dějinách. Praha, UK Karolinum, 1997.
- Brown, Michael: Approaches to Antisemitism. New York, Jeruzalém, 1994.
- Messadier, Gerald: Obecné dějiny antisemitismu. Praha, Práh, 2000.
- Prager, Dennis, Telushkin, Joseph: Why the Jews?. New York, Simon and Schuster, inc., 1985.

Holocaust

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Glazar, Richard: Treblinka, slovo jak z dětské říkanky. Praha, Torst, 1994.
- Roš Chodeš: Nejde o smrt, ale o to, co jí předchází – Zemřel Richard Glazar, 1998.

Kultura, osobnosti

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Rybár, Ctibor: Židovská Praha. Praha, TV Spectrum a Acropolis, 1991.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Všeobecná encyklopedie Diderot. www.diderot.cz, 19. 3. 2002.
- Židovští autoři v literaturách v evropských zemích. Praha, Vzdělávací a kulturní centrum židovského muzea, 1999.
- Bridger, David, Walk, Samuel: The New Jewish Encyclopedia. New York, Behrman House, Inc., 1962.
- Gottlieb, Freema: Mystical Stonescapes. Praha, Tvorba Praha s.r.o., 1998.

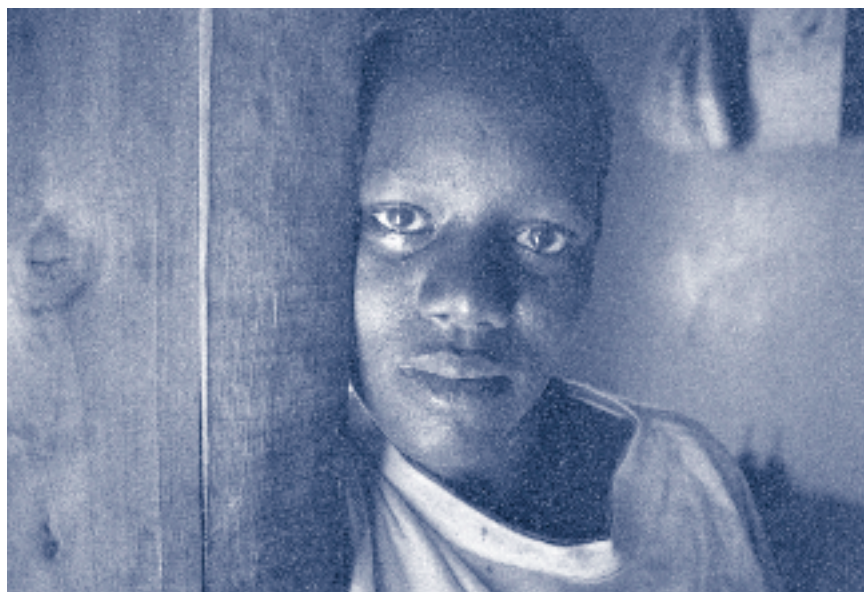

5. Cizinci v ČR

Obsah

357	5.1 VIETNAMCI
393	5.2 UKRAJINCI
423	5.3 BĚLORUSOVÉ
437	5.4 MUSLIMOVÉ
467	5.5 PROFILY CIZINCŮ ŽIJÍCÍCH V ČR

5.1. Vietnamci

Obsah

359	CÍLE
360	<i>CO VÍME O VIETNAMU?</i>
363	Z DĚJIN VIETNAMU
365	UDÁLOSTI 20. STOLETÍ – PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE
367	SOUČASNÝ VIETNAM
368	<i>HÁDEJ, KDO PŘIJDE NA VEČEŘI</i>
372	ČESKO-VIETNAMSKÉ VZTAHY DO ROKU 1989
374	VIETNAMCI V ČESKÉ REPUBLICE – SOUČASNOST
376	<i>CO SE STALO NA TRŽIŠTI</i>
381	KULTURNÍ SPECIFIKA
385	<i>STEREOTYPY O VIETNAMCÍCH</i>
389	<i>TELEVIZNÍ DEBATA – VIETNAMSKÉ PODNIKÁNÍ V ČECHÁCH</i>
391	CO SI MYSLÍ ČEŠI O VIETNAMCÍCH
392	LITERATURA K TÉMATU

Cíle

studenti

- znají základní údaje o Vietnamu v minulosti a dnes
- znají základní údaje o Vietnamcích v ČR
- uvědomují si mnohost a rozdílnost kulturních návyků a respektují je
- chápou, jak se gesta a mimika podílí na mezilidské komunikaci
- vědí, že se význam nonverbálních komunikačních prostředků liší v závislosti na sdílené kultuře
- znají vybraná specifika vietnamské kultury
- jsou schopni odhalit předsudky vůči Vietnamcům a racionálně je vyvracet

Co víme o Vietnamu?

Cíle

studenti

- jsou schopni kriticky posoudit úroveň svých vědomostí o Vietnamu
- znají základní údaje o Vietnamu v minulosti a dnes
- znají základní údaje o Vietnamcích v ČR
- umějí odhalit předsudky, které vycházejí z nevědomosti
- dokážou zpracovávat informace v textu a prezentovat je ostatním

Velikost skupiny

libovolná

Čas

1. fáze 30 minut, 2. fáze 40–60 minut

Pomůcky

- archy balícího papíru nebo papíry na flipchart
- barevné fixy
- do dvojic kopie Informací pro učitele ze stran 363–367, 372–373, 374–375, 381–384
- tabule, křída

Popis / postup

1. fáze:

1. Rozdělte studenty do skupin po 4–5.
2. Vyzvěte studenty, aby na arch papíru shromáždili co nejvíce informací, které souvisí s Vietnamem a Vietnamci. Informace nemusí být v této fázi přesné; povzbuzujte studenty, aby zaznamenali co nejvíce okamžitých nápadů a asociací, které je v souvislosti s Vietnamem a Vietnamci napadají. Pokud studenti váhají, jaký typ údajů mají zaznamenávat, můžete je motivovat otázkami: *Víte něco o minulosti Vietnamu? Jaké je ve Vietnamu státní zřízení? Jaká životní úroveň? Kolik je v současné době*

Co víme o Vietnamu?

Vietnamců v ČR? Jak se dostali Vietnamci do ČR? Proč sem přicházejí a co zde dělají? Znáte nějaké vietnamské zvyky? Jaké je nejčastější vietnamské náboženství? atp.

- Požádejte studenty, aby rozdělili informace, které v předchozí fázi shromáždili, do **kategorií: určitě víme, domníváme se, potřebujeme zjistit**.
- Skupiny postupně prezentují ostatním výsledek své práce (použijí archy papíru) a zároveň označí uvedené kategorie. Zapisujte výsledky na tabuli. Smyslem je shromáždít na tabuli co nejvíce utříděných informací o Vietnamu a Vietnamcích.
- Vraťte se ke kategoriím **určitě víme, domníváme se, potřebujeme zjistit**. Vyzvěte studenty, aby se společně pokusili odpovědět na otázku, jaká je úroveň znalostí o Vietnamu ve třídě. Ve které kategorii je nejvíc údajů? Studenti by měli označit oblasti, o kterých ví málo (nebo nic), a zformulovat, co je třeba doplnit, aby jejich informace o Vietnamu a Vietnamcích byla dostatečná. (Zde je možné aktivitu ukončit a pokračovat v příští lekci. Studentům je vhodné zadat, aby se informace, které postrádají, pokusili do příští lekce sami zjistit. Další fáze potom bude začínat studentskou prezentací zjištěných údajů.)

2. fáze:

- Rozdejte studentům do dvojic kopie informací pro učitele tak, aby polovina třídy pracovala s Informacemi ze stran 363–367, 372–373 a druhá polovina ze stran 374–375, 381–384.
- Vyzvěte studenty, aby ve dvojicích pozorně přečetli předložené texty a podtrhali v nich:
 - modře to, co již věděli z předchozí fáze
 - červeně to, co je pro ně nové
 - zeleně to, co je nejvíc zaujalo nebo překvapilo
 - žlutě to, co považují za nejdůležitější
 - černě to, čemu nerozumějí a potřebují vysvětlit
 Barvy se mohou překrývat!
- Dvojice se spojí do dvou velkých skupin podle toho, se kterým textem pracovaly. Ve skupině by se měla každá dvojice dostat ke slovu a vysvětlit ostatním, jak a proč podtrhala údaje v textu. Pokud je počet účastníků vysoký, je vhodné omezit dobu promluvy každé dvojice.
- Skupiny vyberou informace, které chtějí sdělit ostatním, a dohodnou se na způsobu prezentace (mluvčí a jejich případné střídání, zapisovatel na tabuli apod.)
- Skupiny prezentují ostatním svoje téma.
První skupina: **Vietnam**. Druhá skupina: **Vietnamci v ČR**.

Co víme o Vietnamu?

Hodnocení / reflexe

Reflexe spočívá v diskusi nad dokončenou aktivitou. Návrhy motivačních otázek:

- *Jak se změnila vaše znalosti o Vietnamu a Vietnamcích? Co pro vás bylo nejpřekvapivější? Změnili jste na základě nových informací některé své názory? Jak jsou vnímáni Vietnamci v ČR? Vycházejí předsudky vůči Vietnamcům z neznalosti fakt? Vysvětlete. Co by se měla veřejnost o Vietnamcích dozvědět?*
- *Jaký je podle vás nejefektivnější způsob zpracování informací z textu? Jak vám vyhovoval použitý způsob? Dokázali byste navrhnout jeho vylepšení?*

Z dějin Vietnamu

Vietnam se může pochlubit opravdu starobyrou tradicí. Kmeny Vietů se na území dnešního severního Vietnamu trvale usadily na počátku doby bronzové. Skutečně obdivuhodnou památkou na tuto dobu jsou až 3 tisíce let staré velké bronzové bubny s rituální funkcí, jejichž bohatý dekor se dnes stal nositelem idejí a cenných sdělení o duchovním a hmotném životě svých tvůrců. Vietové nebo-li národnost Kinh tvoří nejpočetnější etnikum vietnamského státu, dalších 54 jinoetnických skupin obývá především horské oblasti.

Celý život a kultura Vietů se odvíjela od intenzivních a náročných zemědělských prací při pěstování vodní rýže. Jeho součástí bylo také systematické budování hrází, které měly chránit lidi i jejich práci před každoročním rozvodněním vodních toků v monzunovém období. Pro zajímavost: od 11. století n. l. tak začaly vznikat dnešní hráze u Hanoje s celkovou délkou 1 665 km a výškou 13,70 m nad mořem, ač na pohled nenápadné, svou mohutností srovnatelné s Velkou čínskou zdí nebo egyptskými pyramidami.

Po více než tisíc let se upevňovala kulturní identita Vietů, než se roku 111 př. n. l. dostali pod čínskou dominaci. Tisíciletou, mnohdy krutou čínskou nadvládu provázal silný odpor a mnoho povstání, přesto stykem s čínskou kulturou došlo ke změnám, které spoluurčily kulturní rysy nynějšího vietnamského společenství. Proběhla vzájemná výměna řady kulturních prvků: Číňané se naučili například sklízni dvou úrod rýže ročně, inkrustaci perletí, Vietové mimo jiné výrobě papíru a porcelánu, ale co je podstatné – seznámili se s buddhismem (také přes Indii), taoismem a konfucianstvím.

Roku 938 n. l. se Vietům podařilo obnovit politickou nezávislost a čínské kulturní prvky začali využívat k rozkvětu vlastního státu. Společnost se postupně přesunula k feudalismu. Roku 1076 byla založena v Than Longu (současné Hanoji), v Chrámu literatury, zasvěceném Konfuciovi a tehdejšímu centru kultury a vzdělanosti, Národní akademie, obdoba naší univerzity (oproti ní má založení nejstarší univerzity ve Střední Evropě takřka 300 let zpoždění). Konfucianství se od 13. století stalo státní ideologií, buddhismus životní filosofií. Pomalu se vytvořil nábožensko-filosofický směr Tam Giao, Trojí náboženství, syntéza konfucianství, buddhismu a taoismu. Tato směs, navíc okořeněna původním animismem, se dodnes prolíná myšlenkovým světem Vietnamců.

13. století je rovněž ve znamení události, kdy se jak Vietnam, tak země Koruny české staly v téměř stejném časovém okamžiku objektem vpádu mocného národa Mongolů: Vietnamcům se jejich útok vždy podařilo odrazit.

Od 15. století se na území Vietnamu dostávají evropští misionáři a obchodníci. Vietnamci tehdy uznávali jejich technické i léčitelské znalosti, ale svou „nekulturností“

Z dějin Vietnamu

pro ně byli barbary. Dílem portugalských a španělských misionářů byl zápis vietnamštiny do latinky, který zdokonalil Alexandre de Rhodes. Od 18. století se mezi misionáři přinášející do Vietnamu křesťanství začali objevovat i čeští jezuité.

Na přelomu 18. a 19. století nabyl Vietnam takové rozlohy, jakou má dnes: ve střední části došlo k fúzi s poraženým státem Čampa, na jihu k získání delty Mekongu na Khméřském království. Dodnes se zde proto odrážejí hinduistické a indické kulturní vlivy.

V polovině 19. století se na území celé Indočíny systematicky usazují Francouzi, kteří nakonec z Vietnamu vytvořili svoji kolonii a zahájili tzv. „civilizační misi“. „Civilizační misi“ v zemi, která disponovala starší kulturní a vzdělanostní tradicí nežli země jejich kolonizátorů.

Události 20. století – po 2. světové válce

Francouzský útlak přerušila 2. světová válka: v letech 1941–1945 obsadilo Indočínu japonské vojsko. V té době se do čela vietnamského odporu proti francouzské a japonské okupaci postavil Ho Či Min, zakladatel Komunistické strany Vietnamu a autor Vietnamské deklarace nezávislosti. 2. 9. 1945 jím byla v severním Vietnamu vyhlášena Vietnamská demokratická republika. Francie však o svou kolonii přijít nechtěla, proto roku 1946 konflikt obnovila. Navzdory masivní americké pomoci Francouzi v roce 1954 po dlouhých bojích definitivně prohráli a byli donuceni podepsat Ženevské dohody: Francie se vzdala svých nároků v regionu a Vietnam byl prozatímně rozdělen na severní Vietnamskou demokratickou republiku s prezidentem Ho Či Minem a jižní Vietnamskou republiku. O rok později měly

proběhnout svobodné volby, na jejichž základě měla být země znovu sjednocena. Jihovietnamský prezident však volby s podporou USA odmítl, neboť byla téměř jistá výhra Ho Či Mina a jeho komunistické strany, která byla populární jako hlavní síla osvobození od kolonizátorů. Americkou angažovanost podporovala tehdy široce přijímaná tzv. teorie domina: podle ní, pokud by do komunistických rukou padl jižní Vietnam, následovaly by další státy Indočíny. Vietnamští komunisté nesouhlasili a prohlašovali, že si přejí jen národní nezávislost, sjednocení a správní a politické uspořádání své země podle komunistických

Události 20. století – po 2. světové válce

vzorů. Byli podporováni bývalým Sovětským svazem a Čínou, Spojené státy se obávaly rozšiřujícího se sovětského vlivu na světě: rovnováha soupeřů studené války by se značně narušila.

Tak vznikl jeden z nejdiskutovanějších konfliktů 20. století a v roce 1963 nejnepopulárnější válka v dějinách USA. Američané v ní narazili na partyzánskou válku, na niž nebyli vycvičeni, záhy se též ukázalo, že na vietnamské straně je mnohonásobně vyšší vůle bojovat a přinášet oběti. Zejména díky masovým protestům veřejnosti v USA, která prostřednictvím médií sledovala otřesné válečné záběry a naprosto přestala věřit ve slibovaný brzký konec a výhru, americké vojsko opustilo Vietnam v roce 1973 – po podepsání Pařížských dohod o ukončení války – aniž by trvalo na odchodu severovietnamské armády z jižního Vietnamu. Krutá válka si vyžádala v průměru na 4 miliony (cca 10% vietnamské populace) obětí mezi civilisty, z nichž velký počet byl zabit či zraněn v důsledku pravidelného a takřka neustálého amerického bombardování, miliony lidí na venkově byly navíc zasaženy toxickým a karcinogenním herbicidem známým jako „Agent Orange“, nadmíru využívaným v zalesněných oblastech. Mnoha lidem postiženým tímto chemickým defoliantem se dodnes rodí děti s fyzickým či psychickým handicapem. Stálé nebezpečí také znamenají početné nastražené a neodpálené miny.

Sajgon (dnešní Ho Či Minovo město) se dostal do područí severovietnamských komunistů v roce 1975. 2. 7. 1976 byla země opět sjednocena a vyhlášena Vietnamská socialistická republika. Tímto se Vietnam zařadil k zemím socialistického tábora, čímž se daleko intenzivněji vyvíjely vztahy i s naší ČSSR.

Současný Vietnam

Ve Vietnamské socialistické republice (hlavní město Hanoj) žije 77,6 mil. obyvatel, hustota zalidnění činí 234 obyvatel na km². 87% obyvatel tvoří Vietnamci, ve státě žijí menšiny Číňanů, Thajců a Khmerů. Převládajícím náboženstvím je buddhismus (55% obyvatel), asi 7% obyvatel je vyznání římskokatolického. Vietnam lze charakterizovat jako zaostalý zemědělský stát (v produkci rýže je 5. na světě). Do roku 1990 v hospodářství neexistoval soukromý sektor, od pádu komunistické moci v Sovětském svazu jsou do ekonomiky zvolna zaváděny prvky tržního hospodářství, státní sektor má však stále obrovskou převahu. Z produktivních obyvatel pracuje 63% v zemědělství a 13% v průmyslu. Pouze 21% obyvatel žije ve městech, 6% obyvatelstva je negramotných. Hrubý domácí produkt (základní ukazatel hospodářské výkonnosti) je 310 USD na osobu.

(Informace pro srovnání: ČR má 10,28 milionu obyvatel, hustota zalidnění 130 obyvatel na km².

Češi, Moravané a Slezané tvoří 94,8% obyvatelstva. 37% obyvatel je bez vyznání, 39,2% římskokatolického vyznání, 4,1% evangelíci. V zemědělství a lesnictví pracuje 5,4% produktivního obyvatelstva, 40,9% v průmyslu, zbytek v terciální sféře. Hrubý domácí produkt činí 5480 USD na obyvatele.)

Veškerá moc ve Vietnamu je v rukou komunistické strany (opoziční organizace jsou zakázány), která ovládá kulturní a hospodářský život v zemi. Stále jsou masivně porušována základní lidská práva, za kritiku systému či prosazování základních svobod jsou obyvatelé Vietnamu posíláni do „převýchovných“ táborů, ve kterých se běžně praktikuje mučení. Od roku 1975, kdy byl Vietnam sjednocen pod komunistickou vládou, prošlo těmito tábory přes půl milionu lidí, mnohem více Vietnamců z politických důvodů emigrovalo. Dalším důvodem emigrace je velmi nízká životní úroveň většiny obyvatel, jež občas hraničí s hladověním. Ve Vietnamu panuje vysoká míra korupce, i při zcela běžných úředních úkonech vydá obyčejný Vietnamec značné sumy na úplatky.

Naděje na zlepšení situace a demokratizaci ve Vietnamu spojují disidenti s novým, reformě orientovaným generálním tajemníkem komunistické strany Nong Duc Manhem, s postupným rozvojem volného podnikání a s šířením nových informačních technologií – internetu.

Hádej, kdo přijde na večeři

Cíle

studenti

- jsou schopni odhalit a analyzovat předsudky vůči Vietnamcům
- uvědomují si způsoby přenosu předsudků během výchovy a socializace
- dokážou odhalit skryté „zprávy“, které neustále přijímáme z prostředí vlastní rodiny
- umějí zhodnotit tyto zprávy a rozlišovat mezi nimi
- chápou úlohu rodiny při předávání společenských norem a hodnot
- jsou schopni argumentace a konstruktivního řešení konfliktu

Velikost skupiny

minimálně 8 lidí

Čas

45 minut

Pomůcky

- kopie karet s rolemi
- papír a tužky pro speciální pozorovatele

Postup / postup

1. Vysvětlíte účastníkům, že se jedná o hraní rolí, které má odhalit způsob, jakým rodina ovlivňuje naše mínění o lidech, kteří patří k jiným sociálním a kulturním skupinám.
2. Vyžádejte si 4 dobrovolníky k hraní rolí a 4 do úlohy speciálních pozorovatelů. Zbytek skupiny tvoří obecnstvo.
3. Požádejte speciální pozorovatele, aby se rozhodli, kterou roli bude každý z nich sledovat. Vysvětlíte jim, že mají podrobně sledovat představitel vybrané role, zapisovat jeho argumenty, reakce, emoce apod.

Hádej, kdo přijde na večeři

4. Rozdejte „hercům“ karty s rolemi a nechejte jim 3–5 minut, aby se na svou roli připravili.
5. Mezitím připravte scénu: rozmístěte 4 židle do půlkruhu a vysvětlete obecně, že se jedná o obývací pokoj jedné „obyčejné“ rodiny.
6. Dejte signál k počátku hry.
7. Optimální délka hry je kolem 15 minut. Jasným signálem ukončete hru, když to uznáte za vhodné

Hodnocení / reflexe

Nejdřív se zeptejte herců, jak se cítili ve svých rolích. Potom požádejte pozorovatele, aby shrnuli argumenty a chování jednotlivých postav.

Následuje diskuse všech účastníků. Můžete se ptát:

- *Jaké z použitých argumentů (nebo velmi podobných) jste slyšeli ve vlastní rodině?*
- *Jak by se asi změnila celá situace, kdyby byl dceřin přítel stejné barvy kůže jako ona?*
- *Co by se pravděpodobně dělo, kdyby dcera oznámila, že má poměr s jinou dívkou?*
- *A co kdyby chtěl syn představit svého chlapce?*
- *Kdo z cizinců a příslušníků jiných kultur by vaší rodině vadil jako váš přítel (přítelkyně) nejvíce, kdo méně, kdo vůbec? Proč?*
- *Myslíte, že podobné konflikty patří spíš minulosti, nebo jsou stále aktuální?*
- *Měl někdo z vás nebo z vašeho okolí podobný problém? Jak ho vyřešil?*

Poznámka

Je dobré předem zdůraznit, že hraní rolí se liší od herectví. Při hraní rolí se sice dostáváme do umělé situace a předem určené role, ale jednáme za sebe, vyjadřujeme svoje myšlenky a názory, zatímco „skuteční“ herci ztvárňují zcela odlišnou osobnost. Proto není ani tak důležitá kvalita dramatizace a přesvědčivost hereckých výkonů, jako autentičnost vyjadřovaných postojů, myšlenek a názorů.

Hru lze upravit tak, aby byla co nejbližší sociokulturnímu prostředí účastníků. Přítel, se kterým chce dcera žít, může být stejně dobře Rom, Žid, námezdní ukrajinský dělník,

Hádej, kdo přijde na večeři

muslim, Albánec z blízkého uprchlického tábora, tělesně postižený atp. Velmi inspirativní může být realizace aktivity jako „přerušovaného dramatu“ – kdokoli z obecnstva má možnost kdykoliv přerušit – zastavit scénu a okomentovat děj či navrhnout možné argumenty pro některou z postav. Celá skupina pak může krátce diskutovat o ději, komentáři či návrzích. Čas trvání aktivity se tím značně prodlouží, tento způsob také vyžaduje ukázněné studenty zvyklé konstruktivně diskutovat.

Upravená aktivita z: All different – all equal. Education pack. Strasbourg 1995

Karty s rolemi *(k okopírování pro účastníky)*

Dcera

Situace:

Po dlouhé době ses konečně rozhodla postavit svou rodinu před fakt, že chceš žít se svým přítelem – vietnamským obchodníkem.

Ty celou hru začínáš. Oznam své rodině, že na večeri přijde tvůj přítel, se kterým už delší dobu chodíš a chtěla bys s ním žít. Považuješ za nutné opatrně připravit rodiče na fakt, že jde o vietnamského obchodníka. Pokoušej se uhájit své rozhodnutí a mj. argumentuj, že jsi rozhodně proti předsudkům, které bráním mladým lidem ve svobodné volbě partnera.

Matka

Situace:

Tvá dcera chodí s vietnamským obchodníkem, se kterým má velice intimní vztahy.

Velmi miluješ svou dceru a nechápeš, jak ti tohle mohla udělat. Manžela podporuješ ve všem, co říká a co dělá. Svě dceři nevyhrožuješ, spíš se v ní snažíš vzbudit pocit viny za bolest, kterou ti způsobila. Jsi přesvědčena, že Vietnamec dceru stejně opustí a že bude hodně nešťastná.

Starší bratr

Situace:

Tvá sestra chodí s vietnamským obchodníkem, má s ním velice intimní vztahy.

V zásadě se nestaráš o to, jestli tvá sestra odejde s vietnamským obchodníkem. Jsi přesvědčen, že člověk má právo svobodně si zvolit svého životního partnera. Ale ve chvíli, kdy matka říká, že Vietnamec tvou sestru asi stejně opustí, začínáš přemýšlet o tom, zda sestru nechce jenom využít. Máš o sestru starost a chceš ji chránit.

Otec

Situace:

Tvá dcera chodí s vietnamským obchodníkem a zdá se, že se jejich vztah stává velmi intimním.

Doma platíš za autoritu. Se vztahem své dcery zásadně nesouhlasíš. Znáš lidi a umíš si představit, co by tomu asi řekli, kdyby si tvá dcera Vietnamce vzala. Nejsi rasista, ale svatba dcery je něco jiného. Jde ti jen o její dobro.

Česko-vietnamské vztahy do roku 1989

ČSSR navázala diplomatické vztahy s VDR 2. 2. 1950 (jako čtvrtý stát po ČLR, SSSR a MLR). Naše vztahy se poté odvíjely od „všestranné přátelské spolupráce a vzájemné pomoci v duchu marxismu-leninismu a socialistického internacionalismu“. V roce 1956 se začala intenzivně rozvíjet vědeckotechnická spolupráce, která mimo jiné zahrnovala přípravu vietnamských odborníků v Československu, především ve strojírenství a lehkém průmyslu. V témž roce přijelo v rámci mezinárodní pomoci válkou postiženému Vietnamu 100 šesti až třináctiletých dětí, některé z nich vystudovaly postupně všechny stupně našich škol. Počátkem 60. let začali přijíždět studenti a aspiranti na československé vysoké školy, zejména ekonomického a technického směru, ale i na FAMU a FFUK (obor český jazyk a literatura). Po vypuknutí americké války byly přijaty do dětských domovů dvě skupiny vietnamských sirotků, většina z nich se nejspíš po ukončení války vrátila zpět do vlasti.

Obecný pohled naší společnosti na vietnamské občany pohybujících se u nás v této době lze charakterizovat takto: jedná se o usměvavé a pilné lidi, pohybující se ve skupinkách, zpravidla na sebe příliš neupozorňující. Vysokoškolští pedagogové byli překvapení dobrými až leckdy výbornými studijními výsledky vietnamských studentů a aspirantů (tím se výrazně odlišovali od studentů pocházejících z afrických a jihoamerických zemí či z arabské oblasti). Málokdo totiž věděl, že tito studenti jsou doslova pod kontrolním drobnohledem referenta zabývajícího se studijními záležitostmi na zastupitelském úřadě VSR v Praze: ten, kdo si výborně, případně chvalitebně neplnil své studijní povinnosti, se vystavoval riziku, že bude okamžitě poslán zpět do Vietnamu, neboť nedobré studijní výsledky byly chápány jako špatná reklama vlasti. (K uvolnění došlo až v 80. letech v souvislosti s velkým počtem vietnamských studujících.)

Československá společnost se více o vietnamskou kulturu a zvyky nezajímala, ale registrovala dlouhotrvající válku v Indočíně a s vietnamskými občany měla soucit.

V roce 1967 k nám díky usnesení vlády přijelo z Vietnamu na zaškolení v oborech strojírenství, metalurgie a spotřebního průmyslu 2 146 praktikantů. Od poloviny 70. let se převážně ve strojírenských profesích, v energetice a stavebnictví zapracovávalo dalších 5 069 vietnamských občanů. Jejich pobyt trval celkem 6 let a sestával se ze 6 měsíční jazykové přípravy, dvou až tříleté odborné výuky v učňovských zařízeních a z praxe trvající 2,5 – 3,5 roku. V letech 1980–1983 se mělo zúčastnit 3 500 vietnamských občanů odborné přípravy s tím, že vzniklé náklady budou hrazeny výnosy z práce občanů VSR.

Oficiální státní návštěva tehdejšího prezidenta ČSSR Gustava Husáka ve Vietnamu, Laosu a Kambodži ovšem měla za následek podepsání dohody, na jejímž základě se u nás do roku 1990 mělo vystřídat 30 000 vietnamských pracujících (toto číslo nezachycuje počty studentů, aspirantů ani učňů). V **první polovině 80. let** dosahoval **počet vietnamských**

Česko-vietnamské vztahy do roku 1989

občanů v ČSSR přibližně 27 000 (po roce 1985 každoročně asi 17 000). Přicházeli ve věku mezi 18 a 45 lety, bez rodin, z různých částí Vietnamu, dvě třetiny tvořili dělníci. Dospělí měli mnohdy za sebou službu v armádě na různých frontách. Jejich pobyt trval dle dohody 4 roky, v případě učňů 7 let. I tehdy žili většinou izolováni od místního obyvatelstva, život po pracovní době se omezoval na jejich ubytovny a o víkendu se stýkali s vietnamskými známými, pobývajícími v různých částech naší republiky.

V tomto období se podstatně změnil pohled československé společnosti na vietnamské etnikum: jeho intenzivní cestování po celé republice a hlavně nakupování obrovského množství zboží – nejžádanější byla kola, mopedy, šicí stroje, látky, léky a drogistické zboží – bylo doslova trnem v oku našemu obyvatelstvu. Vzhledem k tristním podmínkám poválečného Vietnamu, zmítaného sociální a ekonomickou krizí, místy hladomorem, se nelze divit, že motivací Vietnamců, s jakou k nám přijížděli, bylo co nejvíce vydělat, nakoupit zboží za maximálně povolenou částku a poslat je do své vlasti: přispěli tak nesmírně k ekonomickému povznesení rodiny. (Je třeba podotknout, že v této době nebyla vietnamská měna, dong, plně konvertibilní s měnami zahraničními, a tak jediným způsobem, jak zhodnotit zde vydělané peníze, bylo zakoupení atraktivního zboží a jeho zaslání do Vietnamu.) Získání místa v určitých lukrativních odvětvích často znamenalo složení nemalé částky na příslušném vietnamském ministerstvu, nezřídka se na ní podílelo široce rozvětvené příbuzenstvo. Většinou však u nás Vietnamci zastávali práce, jimž se čeští pracovníci vyhýbali, pro některé obory se časem stali nezbytnou pracovní silou.

Již tehdy byli Vietnamci schopni cílého obchodování – přivydělávali si např. tím, že z látky zde nakoupené šili oděvy alespoň stříhem podobné západní módě a místnímu obyvatelstvu je prodávali. Ve zmíněném období též vzrostl počet smíšených manželství, bohužel velké procento z nich trvalo jen velmi krátce.

Vietnamci v České republice – současnost

Po vytvoření ČSFR došlo dle rozhodnutí naší vlády jak k hromadnému posílání vietnamských pracujících domů, tak k finanční kompenzaci za porušení smlouvy na účet Ministerstva práce, válečných invalidů a sociálních věcí VSR. V této době se Vietnamci často stávali terčem útoků pravicových extremistů. I přes politické neshody se však česko-vietnamské vztahy nikdy zcela nepřerušily a změna podnikatelských podmínek v naší zemi umožnila rovněž Vietnamcům získat živnostenský list, podnikat, a tedy zůstat. Nemálo jich toho využilo a řada bývalých vietnamských pracovníků se do naší země vrátila: byli znalí českých poměrů a vzhledem k porevolučnímu nedostatku některého zboží cítili, že se u nás dá vydělat. Především obchodování se spotřebním zbožím (cigarety, oděvy, elektronika apod.) se osvědčilo. Postupně přijížděli jejich příbuzní a známí, taktéž bývalí vietnamští pracovníci NDR (Vietnamci v Německu obdrželi finanční vyrovnání jednotlivě – ovšem za předpokladu, že zemi opustí – místo návratu do VSR se poté v hojném počtu usadili u nás), SSSR a jiných zemí bývalého socialistického bloku. Za vidinou lepšího výdělku přijíždějí do naší republiky Vietnamci dodnes.

V roce 2000 mělo povolení k pobytu na území České republiky **23 556 vietnamských občanů**, okolo tisíce Vietnamců získalo do konce roku 2001 české občanství, 156 občanům vietnamské národnosti byl mezi lety 1990–2001 udělen azyl. Vietnamských podnikatelů evidovaly úřady v počtu 19 307. Přesný počet vietnamských občanů pohybujících se na našem území ale bohužel nelze přesně zjistit: velké množství Vietnamců je u nás ilegálně, někteří bydlí a pracují na různých místech, existují rovněž tzv. pendleři, přesouvající se za obchodem po celé republice.

Příznačným rysem vietnamské komunity v našem státě je i nadále její **izolovanost a uzavřenost**. Může za ni velká **kulturní odlišnost, jazyková neznalost, téměř permanentní pracovní nasazení** a v současné době také obrovské provizorium, jímž je poznamenán pobyt většiny Vietnamců příchozích v posledních letech. Díky němu je pro ně nejen nemožné se asimilovat do naší společnosti, ale i zařídit si život podle svých vlastních zvyků. O povolení k pobytu musí žádat každý rok znovu, jejich budoucnost je proto nejistá. K cestě k nám je však vedla ekonomická motivace. V osmdesátimilionovém **Vietnamu jsou ohromné sociální rozdíly, převládá však nízká životní úroveň, průměrný plat ve státních službách činí 50 dolarů, u vysokoškolsky vzdělaných 100 dolarů**. Na většině území Vietnamu žijí obyvatelé na venkově a živí se zemědělstvím (Vietnam dnes patří k největším vývozcům rýže). Mezi venkovem a městy existují značné rozdíly, komunistická vláda provádí moderní hospodářské reformy, i tak mnoho kvalifikovaných a vysokoškolsky vzdělaných Vietnamců nenajde uplatnění, o adekvátním finančním ohodnocení nemluvě. Někteří Vietnamci mají ještě v živé paměti hladomor v 80. letech a jejich jediným cílem je finančně zabezpečit své rodiny.

Vietnamci v České republice – současnost

Zatímco dospělí pro své neustálé pracovní nasazení na zdokonalování své češtiny nemají čas, vietnamské děti navštěvují české školy a český jazyk si osvojují velice dobře. Děti a mladých Vietnamců do 26 let žije v naší zemi velký počet, také se zde narodily stovky česko-vietnamských dětí. Politováníhodnou skutečností je, že řada vietnamských dětí u nás již vietnamsky nemluví a vietnamská kultura jim nic neříká, jiné zase nemají vhodná místa (snad kromě tržišť), kde by slavily své národní svátky.

V České republice dnes fungují tři vietnamské organizace: **Svaz Vietnamců v České republice, Svaz vietnamských podnikatelů a konečně Občanské sdružení vietnamsky hovořících občanů České republiky**, které se snaží ve zdejší vietnamské komunitě vietnamskou kulturu a pro vietnamské děti jejich rodný jazyk zachovat. Zároveň si přejí komunitu přiblížit české společnosti: z toho důvodu se mimo jiné chystají vydat vietnamsko-český časopis „Nový domov“, jenž si klade za cíl obě kultury seznámit a podpořit jejich vzájemné vztahy a soužití.

Vzhledem ke slavné historii vietnamské kultury otevřené rozmanitým kulturním vlivům a snad i díky našemu zájmu a podpoře časem povolí i uzavřenost vietnamské komunity v České republice, neboť právě tato uzavřenost vyvolává u české společnosti nedůvěru a je příčinou vzniku řady pověr a předsudků. Ač jsme geograficky i kulturně národy značně vzdálenými, máme i mnoho společného. Příliš si neuvědomujeme, že poznání neznámé a vzdálené vietnamské kultury by pro nás v rámci multikulturní společnosti bylo značným kulturním obohacením.

Co se stalo na tržnici?

Cíle

studenti

- uvědomují si, jak kulturní zázemí ovlivňuje náš styl komunikace
- chápou úlohu nonverbálních prostředků v komunikaci
- chápou a pozitivně hodnotí mnohost komunikačních stylů
- dokážou popsat, jak se může lišit vyjadřování slušnosti, zdvořilosti, úcty či význam gest a frází v závislosti na kulturním prostředí
- znají vybraná specifika vietnamské kultury

Velikost skupiny

max. 16 lidí

Čas

60 minut

Pomůcky

- pro každou skupinu jedna kopie textu 5.1.1.A nebo 5.1.1.B

Popis / postup

1. Rozdělte třídu do dvou skupin. Jedna skupina dostane text 5.1.1.A – Co se stalo na tržnici – výpověď Petry, druhá 5.1.1.B – Co se stalo na tržnici – výpověď Thiena. Obě skupiny se musí domnívat, že mají k dispozici totožné texty.
2. Vyzvěte studenty, aby si pozorně přečetli text (dbejte, aby se skupiny navzájem neslyšely).
3. Každá skupina ať připraví scénář,
 - v němž bude účinkovat devětadvacetiletá česká zákaznice a vietnamský obchodník
 - který bude zobrazovat popsanou scénu
 - který bude obsahovat všechny repliky vyplývající z textu
 - do něhož budou přidány vnitřní monology postav – co si v dané chvíli kdo myslí

Co se stalo na tržnici?

(při dramatickém ztvárnění musí být zřetelně odlišeny, např. výrazným obratem tváře k publiku a vykročením k němu). Vnitřní monolog by neměl odporovat pocitům vyjádřeným v textu, ale může být dotvořen v jejich duchu na základě studentské fantazie.

4. Studenti by též ze svého středu měli vybrat komentátora, který potom celou situaci bude analyzovat a hodnotit, musí publiku ujasnit to, co zůstalo ze scénky nejasné, a jednoznačně vysvětlí její vyznění. Nárys komentáře by měl vznikat během přípravy scénky ve spolupráci s celou skupinou.
5. Dejte studentům potřebný čas k přípravě a nácvičce scénky.
6. Skupiny postupně předvádějí své scénky, komentátoři je vysvětlí a zbytek skupiny je může též krátce okomentovat. Druhá skupina je v roli pasivního pozorovatele, aby nebyl prozrazena pointa – rozdílnost textů.
7. Nechejte skupiny vzájemně okomentovat výstupy. V čem se lišily? Jaký byl rozdíl v chování jednotlivých postav?
8. Prozradte studentům pointu: skupiny si navzájem přečtou své texty.
9. Reprodukujte (nebo přečtěte) studentům text Co se stalo na tržnici – interpretace

Hodnocení / reflexe

Možné otázky k diskusi:

- *Jak jste se cítili jako představitelé jednotlivých rolí? Vycházelo nedorozumění ze špatné vůle aktérů? Jak je možné podobným nedorozuměním předcházet?*
- *Dostali jste se někdy do podobné situace? Stalo se vám někdy, že jste se dostali do trapné situace proto, že jste neznali zásady správného jednání v daném prostředí (v cizině, na úřadě, při neobvyklých příležitostech)? Stalo se vám někdy, že jste slyšeli vyprávět historku, které jste byli přítomni, úplně jinak, než se podle vás udála? Jaké to bylo? Proč často nevidí ani dva příslušníci jedné kultury stejnou situaci stejně?*
- *Souhlasíte s názorem, že se cizinci musí chovat slušně? Co si konkrétně představujete pod označením „slušný“? Jak byste Thienovi vysvětlili, že mu čeští zákazníci tykají, ačkoliv to odporuje zásadám české zdvořilosti, kterým se naučil v kurzu?*
- *atp.*

Aktivita je vhodná jako úvod k výkladu o odlišných vietnamských zvycích.

Co se stalo na tržnici?

Text 5.1.1.A – Co se stalo na tržnici

Petra, Češka, 29 let

Potřebovala jsem si rychle koupit nějaké pěkné letní šaty na dovolenou. Kamarádka mi poradila, abych zkusila zajít na vietnamskou tržnici: mají velký výběr a ceny jsou super. Zkusila jsem to, ale už to nikdy neudělám. Vietnamci se chovají neuvěřitelně drze. Přišla jsem do stánku a pozdravila, Vietnamec mi místo pozdravu odpověděl „ano“. Ale nevíkala jsem si toho a šla ke stojanu s letními šaty. Měli opravdu pěkný výběr. Vietnamec se ke mně přišoural a okouněl, jak si vybírám. Jedny oranžové šaty se mi opravdu líbily, zeptala jsem se, kolik stojí. Byly za dvě stovky, moc pěkná cena. Vrátila jsem šaty do stojanu, dala si ruce v bok a ještě chvíli se rozmýšlela, jestli se mi nehodí šaty spíš do zelena. Vietnamec, aniž bych proti něčemu protestovala, mě najednou začal přesvědčovat, že ta cena je opravdu „malá“, že už ji nemůže snížit a že jinde levnější neseženu. Asi mě tím chtěl donutit, abych si šaty koupila. Bylo mi to nepříjemné: mám přece právo sama posoudit cenu zboží, nepotřebuju k tomu nějaké komentáře! Ale šaty se mi líbily. Vzala jsem je znovu ze stojanu, a abych trochu odlehčila atmosféru, rozverně jsem se zeptala: „Myslíte, že mi budou?“ A on řekl: „Budou, paní, ale dám vám raději větší: Vy jste taková pěkně tlustá.“ Taková drzost! Zeptala jsem se ho, co si to dovoluje, a on se mi, místo aby se omluvil, začal do očí smát. Ztratila jsem nervy, pořádně jsem mu vynadala, že by se měl naučit chovat, a odešla jsem ze stánku. Vietnamci tady nejsou doma, a když už tady chtějí prodávat, měli by se alespoň chovat slušně.

Co se stalo na tržnici?

Text 5.1.1.B – Co se stalo na tržnici

Thien, vietnamský prodejce oblečení, 35 let

Do Čech jsem přišel nedávno. Prodávám tady oblečení. Musím říct, že stále ještě nerozumím chování některých Čechů. V kurzu češtiny mě například učili, že mám dospělým neznámým lidem říkat vy (vykat) a že to tak dělají všichni. Snažím se respektovat pravidla slušnosti a všem svým zákazníkům vykám. Oni mě však většinou říkají ty (tykají), říkají: „Ukaž mi..., dej mi..., řekni mi...“ Naučili mě v kurzu češtiny správné pravidlo, anebo si mám spíš myslet, že Češi nedodržují svá vlastní pravidla slušnosti a jsou nezdvořilí?

Ale i jinak je pro mě chování některých Čechů nepochopitelné. Nedávno se mi stala zvláštní příhoda s jednou českou zákaznicí. Všechno bylo zpočátku dobré, slušně jsme se pozdravili, ona si šla vybírat ke stojanu s šaty. Postavil jsem se do uctivé vzdálenosti od ní, abych byl k ruce, kdyby něco potřebovala. Zeptala se, kolik ty šaty stojí: byly za dvě stě korun. Zákaznice si dala ruce v bok – pochopil jsem, že ji cena rozčílila, ale já myslím, že je to pěkná cena za letní šaty, které v jiných obchodech prodávají třeba za 500 Kč. Řekl jsem jí to, ale ona byla stále podrážděnější. Pak se zeptala, jestli jí ty šaty budou. Řekl jsem jí, že mám i větší čísla, a dovolil jsem si ji velice zdvořile pochválit, že vypadá pěkně. Ona se na mě ale rozkřikla, co si to dovoluju. Přivedlo mě to do rozpaků, ale ona se rozčilovala stále víc a nakonec na mě křičela, že se mám naučit chovat. Bylo to velice trapné.

Možná jsem té zákaznici něco udělal, nebo jsem choval nějak nepřiměřeně. Chtěl bych se naučit dobře rozumět chování Čechů, aby naše vztahy byly co nejlepší.

Co se stalo na tržnici?

Co se stalo na tržnici – interpretace

Petra přišla na tržnici zjevně v dobré vůli a zdánlivě bez předsudků. Nebyla však připravena na odlišný komunikační styl Vietnamců. Thien, i přes zjevnou snahu dodržovat společenská pravidla, se stejně jako Petra stal obětí rozdílnosti kulturních návyků. Ačkoliv Thien prošel kurzem českého jazyka, zdaleka se nenaučil o české kultuře dost, aby mohl bezchybně komunikovat. Osvojit si dokonale všechny zvyky vzdálené kultury je úkol na mnohá léta a nikdy se nedá říct, že bychom se o vzdálené kultuře naučili všechno. Bezchybně komunikovat nepředpokládá jen znalost významů slov daného jazyka, ale i zvládnutí situačně přiměřených pozdravů, verbálních i nonverbálních vyjádření úcty, vhodných postojů, uctivé vzdálenosti, správných a přípustných gest, posunků, grimas. Pevně usazení ve své kultuře si „znalost“ rozsáhlého systému komunikačních návyků ani neuvědomujeme, považujeme je za samozřejmé, „přirozené“, normální a všeobecně platné. Problém nastává při setkání s člověkem, jehož kultura, a tedy i komunikační vzorce se podstatně liší. Jeho odlišné chování „čteme“ podle svého (rozdílného) kulturního klíče – a máme tendenci pokládat ho za nenormální, nezdvořilé, nepřátelské, v horších případech za „barbarské“ či „primitivní“. Co se vlastně stalo na tržnici?

- Thien odpověděl Petře na pozdrav „ano“, což je ovšem doslovný překlad z vietnamštiny, který se v Čechách neuznává, příp. může být považován za nezdvořilý.
- Thienovu ochotu a úslušnost „být zákazníkovi k ruce, kdyby něco potřeboval“ interpretovala Petra jako „okounění“.
- Petra si po dotazu na cenu mimoděk při rozmýšlení založila ruce v bok. Toto gesto znamená ve vietnamské kultuře „jsem rozčilený, našťvaný, zásadně nesouhlasím.“ Thien si gesto vyložil jako nesouhlas s cenou, a začal tedy její výši zákaznici vysvětlovat, což Petře připadalo jako nepříjemný nátlak, aby šaty koupila.
- Ve snaze zalichotit Thien Petře řekl, že „je pěkně tlustá“. Ve Vietnamu znamená tato zdvořilostní fráze „vypadáte pěkně, blahobytně, jistě se vám vede dobře“. V evropském kontextu (ideál ženské krásy je štíhlost, ba přímo vyhublost) ovšem podobná věta zafunguje jako urážka – tak ji také Petra pochopila.
- Petra se na Thiena rozkřičela, což je podle pravidel vietnamské etikety společensky krajně nevhodné. Dát na veřejnosti volný průchod svým negativním citům – otevřené nespokojenosti či dokonce vzteku – znamená „ztratit tvář“, tj. ztratit před okolím jakoukoli autoritu.
- Na Petřinu zlobu reagoval Thien úsměvem, jenž Petra identifikovala jako výsměch. Thien si však danou situaci v duchu označil za „trapnou“, byl v rozpacích, a proto se smál. Vietnamský úsměv totiž vedle výrazu sympatie a humoru vyjadřuje rovněž rozpaky a nejistotu, v určitých situacích také omluvu či účast s člověkem v nesnázích. Komunikace zkrachovala na **nedostatečné znalosti rozdílných komunikačních pravidel**.

Kulturní specifika

Vietnamština je tonální jazyk, který rozlišuje 6 tónů a zapisuje se latinkovým písmem s hojným využíváním diakritických znamének a tónových značek. Celou jeho základní slovní zásobu tvoří jednoslabičná slova, neznající flexi.

Verbální komunikace

Ve vietnamštině neexistuje tykání a vykání v podobě, jakou známe z jazyka českého, Vietnamec proto při jeho zvládnání nemá k vyjádření zdvořilosti analogické prostředky. Vietnamština užívá zvláštních zdvořilostních obrátů a slov, jejichž aplikace závisí na řadě okolností, vztahujících se k věkové a společenské příslušnosti účastníka rozhovoru: pomocí široké škály osobních zájmen vyjadřuje vztahy nadřazenosti a podřízenosti, mezi staršími a mladšími, mužem a ženou, mezi přáteli jedné věkové kategorie a vztahy neutrální.

Úroveň vzájemné komunikace dále signalizuje užívání či absence zdvořilostních částic, které se dělí do dvou kategorií: první kategorie obsahuje zdvořilostní částice, které doplňují oslovení, do druhé patří zdvořilostní částice, jimiž posluchač reaguje na delší projev mluvčího: „opravdu?“, „ano“, „velmi rád“ apod., což však znamená projev soustředění, nikoli vyjádření stanoviska k obsahu mluveného slova.

Zajímavé je, že ve vietnamské komunikaci téměř nenalezneme zápor: na přímou otázku vyžadující reakci ano/ne se nám dostane odpovědi typu: „myslíte, že je to opravdu tak?“, „je to dosti složité“, „musíme si to promyslet“ apod. Důvodem je vliv buddhistické filosofie na vietnamské myšlení: nesouhlasit s vysloveným stanoviskem druhé osoby je nezdvořilost. Naopak způsobů, jakým lze vyjádřit souhlas, je několik: vang – neutrální ano, da – zdvořilé ano, bam – zdvořilé ano, u – neutrální ano (nebo „jo“ užívané v některých regionech země), phai – neutrální ano.

Neverbální komunikace

Slovní a mimoslovní komunikace jsou ve vietnamské kultuře významově srovnatelné. Při neznalosti jazyka ovšem nabývá na významu komunikace mimoslovní, která se od naší výrazně liší a může být příčinou nedorozumění:

- **Podání ruky:** podání pravé ruky a zřetelný stisk ruky druhé osoby, je doprovázeno lehkým stiskem levé ruky – v jednu chvíli tak buď držíme ruku druhé osoby v obou svých dlaních, nebo jsme si najednou podali obě ruce navzájem. Takové podání rukou symbolizuje vzájemnou úctu. Podání pouze jedné ruky může být považováno za výraz neúcty.

Kulturní specifika

- **Podání předmětu:** oběma rukama podáváme rovněž jakýkoli předmět partnerovi, jemuž dáváme najevo, že si ho vážíme. Podání jen jednou rukou je nezdvořilé.
- **Pohled do očí:** přímý pohled do očí není zdvořilý, naopak může vyjadřovat domýšlivost.
- **Gesto přivolávání druhé osoby:** důležité je, aby dlaň směřovala k zemi, prsty poté pohybuje k sobě. Dlaň otočená směrem nahoru znamená projev nadřazenosti.
- **Noha přes nohu:** projev nadřazenosti může dát najevo i ten, jehož špička přehozené nohy ukazuje na partnera sedícího naproti.
- **Ruce zkřížené na prsou:** takový čin je pokládán za znak rozčilení nad obsahem daného dialogu.
- **Dlouhý nehet:** kdo má dlouhé nehty, nemusí fyzicky pracovat. Proto si někteří intelektuálové či bohatí obchodníci nechávají na malíčku, někdy na všech prstech levé ruky narůst až několikacentimetrový nehet.
- **Pohlazení:** hlazení po vlasech a jiné dotýkání hlavy je považováno za projev velké neúcty, i vietnamské děti jsou zvyklé více na „poplácání“ po ramenech či zádech.
- **Doteky na veřejnosti:** líbání mileneckých párů na veřejnosti je ve Vietnamu nepřijatelné, zato objímání a doteky mezi přáteli a známými zcela běžné.
- **Oblečení:** být slušně oblečen a upraven je projevem dobrého chování. Vietnamské ženy takřka nenosí sukně, také jejich originální, elegantní sváteční kroj „ao dai“ [čti ao zaj] je složen z dlouhé a přiléhavé, na bocích rozstřižené tuniky a dlouhých, volných, hedvábných kalhot.

V rámci slušného chování je ve Vietnamu zapotřebí umírněné, uctivé chování a neafektované pohyby.

V neposlední řadě je důležité vnímání vzhledu. Tak jako pro nás jsou všichni Asiaté „stejní“, rovněž Asiaté nás nerozeznávají. Naše oproti nim robustní postavy a ochlupení pro ně mohou být zrovna tak „směšné“, jako jejich vzezření pro nás (díky jejich malému vzrůstu se velmi vžilo označení „rákosníci“, málokdo si uvědomuje, že tato nevkusná přezdívka vznikla za americko-vietnamské války).

Kulturní specifika

Některé odlišné vietnamské zvyky

- **Rodina**

Patří k dobrému vychování zajímat se již při prvním setkání o partnerovu rodinu a zdravotní stav. Dává se tím najevo opravdový zájem a úcta k partnerovi i respektování jeho rodinného zázemí. Rodina a hlavně děti jsou pro Vietnamce to nejdůležitější a rodinné vztahy mnohem těsnější a pevnější než u nás i mezi vzdálenými příbuznými. Díky vlivu konfucianství se starším osobám prokazuje úcta, naopak ony se mají starat o mladší, níže postavené. Konfucianství také stanovilo jako hlavu rodiny muže: v praxi tomu ovšem zdaleka tak není.

- **Pohostinnost**

Pohostinnost patří k základním ctnostem slušného chování, Vietnamci se proto snaží každého a kdykoliv pohostit.

- **Stolování**

Vietnamská kuchyně je pestrá a vyvážená. Všechna jídla se na stůl servírují současně, každý druh v samostatné misce či talířku, a z nich si Vietnamci hůlkami odeberají do svých misek. Nepřejí si „dobrou chuť“, ale nejmladší vybídne starší, aby si posloužili jako první. Základem pokrmu je teplá rýže, a když jsou sytí, dají to najevo tím, že trochu rýže ve své misce nechají. Zašpinění ubrusu či mlaskání není neslušné, je to výraz spokojenosti a pochvaly hostiteli. Vietnamci jsou zvyklí jíst společně a pomalu. Během jídla se tradičně řeší důležité rodinné i obchodní záležitosti. Snaha jíst pomalu přitom plyne z vietnamského klimatu po valnou část roku: 60%–80% vlhkost vzduchu, 30% stupňů Celsia ve stínu – místní obyvatelé jsou proto navyklí vykonávat veškeré fyzické pohyby pomalu. V závěru jídla se z tohoto důvodu jí rovněž polévka, kterou se doplní potřebná hladina tekutin i solí v těle. Celý den se také pije z malých šálků teplý zelený čaj.

Přivyknutí na těžkou českou stravu není pro Vietnamce snadné, dospělým může trvat i několik měsíců. Ze své vlasti nejsou vůbec zvyklí např. na mléko a sýry: ty jim nejen „páchnou“, ale hlavně způsobují nemalé zažívací potíže.

- **Postavení učitele ve společnosti**

Vietnamská společnost si odedávna vážila učitelů a vzdělaných lidí vůbec. Přestože nikdy v historii nebyli učitelé výborně placeni, vždy se těšili velmi dobrému společenskému postavení. Úcta ke vzdělání je jedním z tradičních rysů vietnamského člověka. I v současnosti jsou rodiny schopné vynakládat veškeré své prostředky jen na to, aby mohly jejich děti studovat.

Kulturní specifika

- **Kult předků**

Uctívání předků tvoří národní rys vietnamské kultury: spoluutváří vztah k vlasti, domovu, rodině a starým lidem. V žádné vietnamské domácnosti nechybí k tomu účelu oltář s vonnými tyčinkami, fotografiemi blízkých členů a předků rodiny, ovocem a jinou tradiční výzdobou.

Nejdůležitější vietnamské svátky

Ve Vietnamu se neslaví narozeniny, nýbrž dny úmrtí nejbližších předků či rodinných příslušníků: na oltář se jim obětují tradiční jídla, která po obřadu rodina sní. K předkům se Vietnamci modlí také téměř (v závislosti na tvaru měsíce na obloze) každý patnáctý den v měsíci.

Vždy patnáctého ledna a července se na velké hostině sejdou všichni příslušníci jednoho rodu: povinnost uspořádat ji má jeho přední člen.

Patnáctého srpna slaví svůj největší svátek všechny vietnamské děti: den je plný zábavy, soutěží a požívání nejrůznějších sladkostí.

Nejvýznamnější tradiční svátek Vietnamců, Tet – lunární Nový rok, spadá podle lunárního kalendáře, kterým se řídí všechny vietnamské svátky vyjma státních, přibližně mezi poslední dny ledna a polovinu února. Jeho oslavy jsou spojeny s řadou nejrůznějších obyčejů: obětuje se předkům, připravují tradiční pokrmy (nikdy nechybí slané koláče z lepkavé rýže), scházejí se příbuzní a známí a dávají si dárky.

Vietnamská jména

Většina vietnamských jmen se skládá z příjmení, jména a často ze spojovací slabiky vložené mezi ně (př. Nguyen Van Trung). Mužská křestní jména často symbolizují žádanou vlastnost (Trung – Věrný), ženská něžnost a krásu (Nguyet – Luna, Lan – Orchidej). Při vstupu do manželství žena příjmení manžela nepřijímá – ponechává si své rodové příjmení.

Stereotypy o Vietnamcích

Text 5.1.2.A

Zrůdná Ruda

TV Nova vstoupila do boje proti vietnamským obchodníkům

Respekt 27/2000

J. Šídlo

Moderátorka „nováckého“ Kotle Michaela Jílková se rozpálila opravdu doběla. Když si během předminulého klábosení s ministrem Karlem Březinou vzpomněla na svůj nedávný výlet, musela si ulevit: „Byla jsem v Železné Rudě a byla jsem zděšena a šokována. Polovinu občanů tam tvoří vietnamská komunita, neumějí česky, děti tam chodí do školy, je to šokující a zrůdné.“ Nikdo, včetně ministra ve studiu neprotestoval. Avšak probíhající předvolební kampaň ve „zrůdné“ Rudě dostala nový impuls.

Proti nevkusu

Pan Nguyen Ngoc Sinh, zástupce vietnamské komunity v Železné Rudě, má však po patnácti letech pobytu v Čechách pro moderátorku pochopení. „Paní Jílková je pořád v Kotli, a tak když je z něj venku, má šok a bojí se,“ říká pětaticetiletý muž. Vladimír Železný ovšem svou moderátorku hájí: o rasismu prý nemůže být ani řeč, hvězda jen protestovala proti „daňovým únikům, prodeji falzifikátů, nealkoholovaných cigaret a nevkusného zboží“. „Neměli bychom ze strachu, jen abychom nebyli xenofobní, přehlížet věci, které tu nechceme,

když trhovci, byť jsou vietnamští, likvidují původní charakter města a nerespektují evropské způsoby,“ prohlásil ještě nedávno zapálený obhájce americké rovnosti příležitostí, díky níž patří američtí Vietnamci k těm vůbec nejúspěšnějším přistěhovalcům.

Nadávat na vietnamské děti ve školách a myslet tím stížnost na prodej nealkoholovaných cigaret je trochu krkolomné. Stejně tak je otázkou, jak vůbec může Nova poučovat o „nevkusném zboží“. Argumenty o milionových daňových únicích z neprocleného zboží ovšem můžeme slyšet i od důvěryhodnějších osob, než je moderátorka obskurního pořadu. Zatím naposled to předvedl premiér Miloš Zeman, když poslancům vysvětloval, že jeho vládou navrhované (a sněmovnou vzápětí odmítnuté) registrační pokladny jsou zaměřeny především na „vietnamské stánkaře“.

„Na veškeré zboží mám faktury, kdo říká, že ne, ať mi přijde zkontrolovat obchod,“ říká už citovaný pan Sinh. A úřady takové nabídky velmi často využívají. „Každý rok zabavíme u stánků zboží za desítky milionů,“ říká náměstek západočeských celníků Josef Polák. „Ale samozřejmě nemůžu říct, že každý Vietnamce prodává neproclené a falšované zboží.“

Stereotypy o Vietnamcích

Text 5.1.2.B

O rasismu pravém a nepravém

Vždyť jde jen o Vietnamce

Lidové noviny, 14. února 1996

Přemysl Svora

V pořadu Na vlastní oči uvedla TV Nova reportáž z Železné Rudy pod názvem Bílé chůvy. Reakce místních obyvatel na sebe nenechala dlouho čekat.

„Ztratili jsme důvěru k tomuto pořadu pro celkovou neobjektivnost, nařčení z nacionalismu, xenofobie a rasismu,“ píše se v petici některých obyvatel Železné Rudy. Do odvysílání pořadu prý rasový problém v jejich městečku neexistoval. „K žádnému rasovému incidentu zde doposud nedošlo,“ uvádí místní obyvatelé. Co vzbudilo takovou nevoli?

Část obyvatel Železné Rudy se domnívá, že nacionalismus a rasismus spočívá zřejmě v tom, když skinhead zmlátí černocho, vykřikuje na ulici „Cikáni do plynu“ nebo obhajuje holocaust. Jenže rasismus má i jinou podobu. „Pro město nejsou vietnamští obchodníci finančním ani jiným přínosem. Většina lidí není na nich vůbec závislá, živí se poctivou prací. Snadno lze držet nízké ceny na neokolkovaných cigaretách a nekvalitním zboží neznámého původu. Potom je možné platit neúměrně vysoké nájem, a zneemožnit tím našim podnikatelům otevřít nové obchody.“ To je několik citací z petice obyvatel, odmítajících nařčení z rasismu. Z textu vyplývá, že vietnamský podnikatel je úplně něco jiného než ten český. Přestože platí daně, nájem, plní městskou pokladnu a dodržuje zákony. V petici se nepřímou naznačuje, že by měl mít jiný statut. Statut méněcenného vietnamského podnikatele. Vždyť to není náš člověk, neprodává to, co se nám zdá důležité, vydělává hodně peněz a já z něj konkrétní prospěch nemám. Tak proč bychom ho měli u nás trpět. Tajemník tamního místního úřadu přirovnal město k nemocnému organismu, „kterému schází imunitní systém“. Kdo je původcem nákazy a jak proti ní bojovat, neřekl. Pokud tím skutečně myslel vietnamské spoluobčany, připomíná to vztah k Židům před 150 lety...

Stejný postoj k vietnamské komunitě můžeme pozorovat rovněž u dalších orgánů státní správy. Tak například Česká obchodní inspekce provedla loni společně s policií kontrolu v Jáchymově „zaměřenou především na vietnamské obchodníky“. K uskutečnění akce vedly prý inspekci přibývající stížnosti místních občanů, poukazující na ubývání prodejen s potravinami a dalším zbožím denní potřeby. „Nahrazují je většinou obchody vietnamských občanů nabízejících turistům především sádrové trpaslíky, alkohol a levné neokolkované cigarety.“ Státní orgán proto sám rozhodl, že zakročí. Stejně důvody, stejný postoj jako v Železné Rudě. Vietnamci prostě překážejí.

Podobné zátahy se stejným zdůvodněním nejsou ojedinělé. Při jednom z nich asistovala i veřejnoprávní televize. Hon na vietnamské trhovce se podařil. Ani se nestačili před kamerou skrýt. Byla to prý legrace, jak utíkali. Inspektori zabavili několik kartonů neokolkovaných cigaret, neoznačeného alkoholu a odhalili také špatně vyplněné úřední listiny. Ne u konkrétního obchodníka či prodáváče. Viníkem byl Vietnamec.

V České republice podniká přibližně 40 000 cizinců, z toho převážnou část tvoří Vietnamci. I když se díky některým institucím podařilo u veřejnosti vzbudit dojem, že jich většina podniká nezákonně, neplatí daně a zboží pašuje, skutečnost je jiná. V českých věznicích je umístěno jen 54 Vietnamců, což je méně než Slováků, Poláků nebo Němců. Když parta skinheadů zmlátí na ulici člověka jen proto, že jinak vypadá, sepisují humanismem se zaklínající spolky na ochranu lidských práv rozhořčené petice. Skutečnost, že orgán státní správy společně s policií a veřejnoprávní televizí honí ze stejných důvodů vietnamské obchodníky, šéfům těchto institucí zřejmě nevadí. Vždyť jde jen o Vietnamce.

Stereotypy o Vietnamcích

Otázky k textům a k diskusi

- Co je vietnamské komunitě u nás nejvíce vytýkáno? (Vhodné zadat jako samostatnou skupinovou práci.)
- Označili byste za „zrůdné“, že Vietnamci neumějí česky a jejich děti navštěvují české školy? Proč? Myslíte, že Vietnamci nejsou schopni naučit se česky? Co mohou Vietnamci udělat pro to, aby se jejich děti co nejdříve naučily česky? Nacházíte nějaké racionální argumenty proti tomu, aby vietnamské děti, jejichž rodiče zde legálně podnikají, navštěvovaly české školy? Jaké?
- Představte si situaci: Sehnali jste práci v Belgii, tato brigáda vám umožní vysoký výdělek během krátké doby. Domluvíte se obstojně anglicky. Někteří místní obyvatelé však považují za „nechutné“, že neumíte ani slovo vlámsky. Jak byste se cítili? Co byste jim odpověděli?
- Pokuste se vysvětlit, co je to rasismus a nacionalismus. Jaké typy chování můžeme označit za rasistické?
- Myslíte si, že by pro vietnamské obchodníky měly platit jiné zákony než pro české? Proč? Bylo by to v souladu s mezinárodními úmluvami o lidských právech? Bylo by to v souladu s Ústavou ČR? Zamyslete se, jaké by mohlo mít důsledky, kdyby pro každého platily jiné zákony. (Viz příloha Lidská práva – rovnost před zákonem)
- Víte, kdo pronajímá Vietnamcům tržnice? Komu Vietnamci platí za pronájem místa pro své stánky?
- Nutí někdo české zákazníky nakupovat „nekvalitní vietnamské“ zboží? Myslíte si, že by zde Vietnamci mohli v široké míře podnikat, kdyby zde neexistovala poptávka po jejich zboží?
- Je podle vás přípustné, aby se kontroly České obchodní inspekce zaměřovaly výhradně na vietnamské podnikatele? Proč? Neměla by se zaměřovat spíše na obchodníky, kteří pašují zboží a neodvádějí daně bez rozdílu etnické příslušnosti? Neměly by se kontroly podle stejné logiky zaměřit na všechny Čechy, protože Češi jsou „proslulí“ miliardovými podvody a desítkami „vytunelovaných“ podniků? Poškodí Českou republiku víc daňový podvod vietnamského, nebo českého podnikatele?

Stereotypy o Vietnamcích

Příloha Lidská práva – rovnost před zákonem

Všeobecná deklarace lidských práv

Článek 1. Všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovni co do důstojnosti a práv. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.

Článek 2.1. Každý má všechna práva a všechny svobody bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.

Článek 7. Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakéhokoli rozlišování. Všichni mají právo na stejnou ochranu proti jakékoli diskriminaci a proti každému podněcování k takové diskriminaci.

Listina základních práv a svobod, Ústava ČR

Článek 3.1. Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.

Článek 24 Příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu.

Televizní debata – vietnamské podnikání v Čechách

Cíle

studenti

- dokážou formulovat svoje názory a racionálně je obhajovat
- orientují se v problematice vietnamského obchodování v ČR
- chápou a ctí rovnost všech lidí před zákonem
- jsou schopni odhalit předsudky a argumentovat proti nim

Velikost skupiny

15–25 studentů

Čas

45 minut

Pomůcky

- 2 kopie Nejčastějších stereotypů o Vietnamcích z Informací pro učitele (str. 391)
- papír a tužka pro každého účastníka

Popis / postup

1. Sdělte studentům, že v této hodině budete simulovat televizní debatu na téma Vietnamci v ČR.
2. Rozdělte třídu do dvou skupin, jedna z nich bude hájit přítomnost Vietnamců v ČR, druhá bude zastávat xenofobní stanoviska. (Zastávání xenofobních postojů může být samozřejmě simulované, účast v této skupině je nesmírně zajímavá.)
3. Rozdejte oběma skupinám kopie Nejčastějších stereotypů o Vietnamcích z Informací pro učitele, aby se na jejím základě mohli společně připravit nejdůležitější body argumentace. Každá skupina si zároveň vybere tři mluvčí, kteří budou debatovat. Dejte skupinám na přípravu asi 10 minut.
4. Posadte připravené mluvčí proti sobě, zbytek studentů bude tvořit nezaujaté obecenstvo – jejich role nemusí záviset na tom, ve které skupině dosud pracovali.

Televizní debata – vietnamské podnikání v Čechách

Jejich úkolem bude nejen klást dotazy mluvčím, ale také sledovat způsob jejich argumentace a dělat si k formě i obsahu argumentů poznámky.

5. Ujměte se role moderátora. Začněte debatu oslovením mluvčích první skupiny: *Tvrdíte, že vietnamští obchodníci jsou pro českou společnost přínosem a že by jim Česká republika měla umožnit co nejdůstojnější a nejpohodlnější existenci zde. Mohli byste uvést důvody pro toto tvrzení?* Poté obdobně oslovte mluvčí druhé skupiny: *Tvrdíte, že Vietnamci poškozují českou ekonomiku a pro českou společnost nepředstavují žádný přínos. Mohli byste uvést důvody pro toto tvrzení?* Mluvčí mají minutu na stručné objasnění svých postojů.
6. Podněcujte další debatu otázkami zformulovanými na základě Nejčastějších stereotypů o Vietnamcích. Jako inspirace mohou posloužit otázky k textům 5.1.2.A a 5.1.2.B. Diváci mají možnost kdykoliv se přihlásit do diskuse. Pravidelně je vyzývejte, aby se mluvčích ptali.
7. Ukončete diskusi ve chvíli, kdy to uznáte za vhodné.
8. Požádejte diváky, aby každý na lísteček napsal:
 - mluvčího, který byl nejpřesvědčivější bez ohledu na obsah jeho argumentů
 - mluvčího, jehož postoje byly nejbližší jeho názorům bez ohledu na přesvědčivost argumentace*Mohou se tyto mluvčí lišit?*
9. Vyberte lístečky, spočítejte počty a hlasů a vyhledejte divácky nejúspěšnější mluvčí obou kategorií.

Hodnocení / reflexe

Reflexe spočívá v diskusi nad argumenty a způsoby argumentace jednotlivých mluvčích. Nejdříve se zeptejte mluvčích:

- *Jak jste se cítili během diskuse? Na které názory se vám nejhůř reagovalo a proč?*
- Potom se ptejte diváků:*
- *Závisí přesvědčivost argumentace pouze na síle a racionalitě argumentů? Které argumenty byly podle vás racionální a které spíše útočily na city?*
 - *Označili byste některé z vyřčených názorů za demagogické a proč? Které názory považujete za xenofobní a proč?*
 - *V čem spočívají stereotypy a jak proti nim lze bojovat? Můžeme pouze na základě etnické příslušnosti někoho obviňovat z trestné činnosti? Jsou všichni Vietnamci stejní? Jsou všichni Češi stejní?*
 - *atp.*

Co si myslí Češi o Vietnamcích

Nejčastější stereotypy o Vietnamcích

- Vietnamské stánky hyzdí naše krásná města
- Vietnamci prodávají nekvalitní zboží
- Vietnamští obchodníci svými nízkými cenami ničí českou konkurenci
- Vietnamci prostřednictvím daňových úniků „okrádají“ náš stát
- Vietnamci uzavírají fingované sňatky, aby dostali české občanství
- Vietnamští podnikatelé jsou mafiáni

Vietnamci jsou velmi učenliví, pracovití a díky svému smyslu pro nedostatky v jakémkoli systému a nespornému talentu k obchodování brzy zcela ovládli pouliční tržiště: vietnamské tržnice rozestě po celé naší zemi jsou toho výmluvným důkazem. Od počátku totiž nabízeli sice nepříliš kvalitní, avšak levné, a navíc nedostatkové zboží. Důsledkem jejich stánkové expanze si v současné době většina Čechů spojuje Vietnamce pohybujícího se na našem území výhradně s obchodníkem u stánku se spotřebním zbožím. Ne všichni Vietnamci v České republice se však živí tímto způsobem: zastávají různé formy podnikání i odborného zaměstnání. Vietnamští trhovci jsou ovšem nejvíce viditelní. Co na nich českou společnost nejvíce dráždí?

Některým našim občanům vadí vietnamské stánky a tržnice z „esteticko-vlasteneckého“ hlediska. Již méně se ale zajímají, kdo vlastně Vietnamcům pozemky tržnic či samotné stánky pronajímá: vysoké příjmy z pronájmů tržnic přitom obohacují rozpočty našich měst a obcí, jindy české podnikatele. Dále poukazují na kvalitu zboží, které vietnamští obchodníci prodávají, ač je nikdo nenutí, aby jejich zboží kupovali. Kdyby většina našich občanů sázela více na kvalitu než na cenu, těžko by vietnamští trhovci s jejich současnou strategií znamenali pro české obchodníky nebezpečnou konkurenci. (Nemluvě o tom, že rozhodně ne všichni vietnamští podnikatelé obchodují se zbožím průměrné kvality.) Nízké ceny zboží má vietnamský obchodník proto, že svůj zisk postavil na velkém obratu a nesnaží se vydělat závratnou sumu na jednom kuse: levného zboží prodá více.

Co se týče organizovaného zločinu, v roce 2001 se Vietnamci podíleli, dle odhadů expertů, hlavně na celních podvodech, padělání a nelegální migraci. Daňové úniky se zdaleka netýkají všech Vietnamců a jen Vietnamců. Kolik našich podnikatelů plní správně své daňové povinnosti, kolik se jich snaží podobně jako někteří vietnamští podnikatelé využívat skulin v naší centrální a komunální legislativě? Chyba je tedy také u našich úřadů, které daňové úniky, pašování a falšování zboží včetně nelegálního pobytu mnoha Vietnamců u nás umožňují. Pokud si někteří Vietnamci rozhodnou zajistit české občanství

Co si myslí Češi o Vietnamcích

a trvalý pobyt svatbou s Češkou za úplatu, rovněž nemá smysl obviňovat jen je, neboť zákon poruší i české ženy, pokud na takový obchod z chtivosti peněz přistoupí.

Cizinecká policie jinak řadí Vietnamce k těm skupinám cizinců, s nimiž jsou nejmenší potíže, neboť problémy si vyřizují uvnitř své komunity (vietnamská komunita je určitým způsobem hierarchizovaná, jejich soudržnost i způsob obchodování mezi sebou se řídí asijskými principy). Časté jsou naopak případy, kdy se Čech pokusí vykrást vietnamský obchod. V každé společnosti se najdou „černé ovce“, nelze však považovat všechny Vietnamce za mafiány: nám by se také určitě nelíbilo, kdyby díky několika jedincům, kteří kradou, se v zahraničí říkalo, že všichni Češi jsou zloději. Průměrný vietnamský prodáváč se snaží pouze vydělávat a ze svého výtěžku zpravidla živí velkou rodinu ve Vietnamu: proto tráví většinu času prací, nenavštěvuje kulturní ani restaurační podniky, žije velice skromně (investuje-li, pak obvykle do podnikání). Bývalí vietnamští pracující či jejich známí, kteří u nás začali podnikat, měli nesrovnatelnou výhodu oproti těm, jenž si dnes ze dne na den po příjezdu k nám, aniž by znali slovo česky, musí najít práci (bez ohledu na jejich skutečnou kvalifikaci a vzdělání), bydlení, vyřídit úřední formality – zaplatit tak zprostředkovatele, nájem – jako cizinci často třikrát vyšší než Češi (proto se nelze divit, že v jednom malém bytě bydlí i několik rodin). Nejlepší podmínky pro podnikání vietnamských trhovců přitom byly mezi lety 1990–1995, dnes je již obrovská konkurence a zájem o zboží z tržnic klesá. Velký počet vietnamských podnikatelů však u nás žije již řadu let, hovoří celkem obstojně česky a otevírá kamenné obchody na náměstích. Pro mnoho Čechů je snadnější vidět za tím nečistě praktiky místo usilovné práce a investic z minulých výtěžků.

Literatura k tématu

Vietnamské etnikum v České republice. In: Šišková, T. (ed.): *Výchova k toleranci a proti rasismu*, Praha 1998, s. 81–98.

Kocourek, Jiří, *Vietnamci v České republice*, In: Šišková, T. (ed.): *Menšiny a migranti v České republice*, Praha 2001, s. 99.

Nguyen Khac Vien: **Dejiny Vietnamu**. Bratislava 1974.

Müllerová, P.: **Dračí král. Vietnamské pohádky**. Praha, 2001.

5.2 Ukrajinci

Obsah

395	CÍLE
396	<i>OTEVŘENÉ HRANICE</i>
400	MEZINÁRODNÍ MIGRACE
401	<i>DŮLEŽITÁ POVOLÁNÍ</i>
404	<i>BEROU NÁM CIZINCI PRÁCI?</i>
406	UKRAJINCI V ČESKÉ REPUBLICE
408	<i>JAK MÉDIA INFORMUJÍ O CIZINCÍCH V ČR?</i>
410	VZTAH ČESKÉ SPOLEČNOSTI K CIZINCŮM
412	OBRAZ UKRAJINCŮ V MÉDÍCH
413	<i>FAKTA A INTERPRETACE</i>
419	<i>JAK SE ŽIJE UKRAJINCŮM</i>
421	LITERATURA K TÉMATU

Cíle

studenti

- dokážou zařadit pracovní migraci do evropského a globálního kontextu
- mají představu o počtech Ukrajinců v ČR
- vědí, jaká je ekonomická situace na Ukrajině, a chápou motivaci práce Ukrajinců v ČR
- mají představu o tom, jak vypadá život ukrajinského dělníka v ČR
- dokážou rozlišovat mezi ukrajinským dělníkem a příslušníkem ruskojazyčné mafie
- jsou schopni kriticky analyzovat mediální zpravodajství
- umějí odhalit předsudky vůči Ukrajincům a racionálně je vyvracet

Otevřené hranice

Cíle:

studenti

- mají strukturovaný názor na problematiku imigrace
- chápou evropský a globální rozměr migračních pohybů
- umějí zformulovat své názory a racionálně je obhajovat
- dokážou naslouchat názorům ostatních

Velikost skupiny:

libovolná

Čas:

20–40 minut

Pomůcky:

- tabule, křída (fix)
- papír, psací potřeby

Popis / postup

1. Napište na tabuli motto, okomentujte jeho smysl a ujistěte se, zda všichni porozuměli.
2. Požádejte studenty, aby si rozmysleli, zda s výrokem souhlasí či nikoliv, a zaznamenali důvody svého rozhodnutí.
3. Spočítejte počet souhlasných a nesouhlasných reakcí a запиšte jejich poměr na tabuli.
4. Vyzvěte studenty, aby postupně zdůvodnili svá rozhodnutí. Argumenty zapisujte do dvou sloupců na tabuli.
5. Zahajte diskusi. Jako motivaci pro začátek či jako nástroj usměrňování diskuse můžete použít některé z argumentů přiloženého scénáře.
6. Na závěr se zeptejte, zda někdo změnil svůj názor. Pokud ano, запиšte na tabuli nový poměr souhlasných a nesouhlasných názorů.

Otevřené hranice

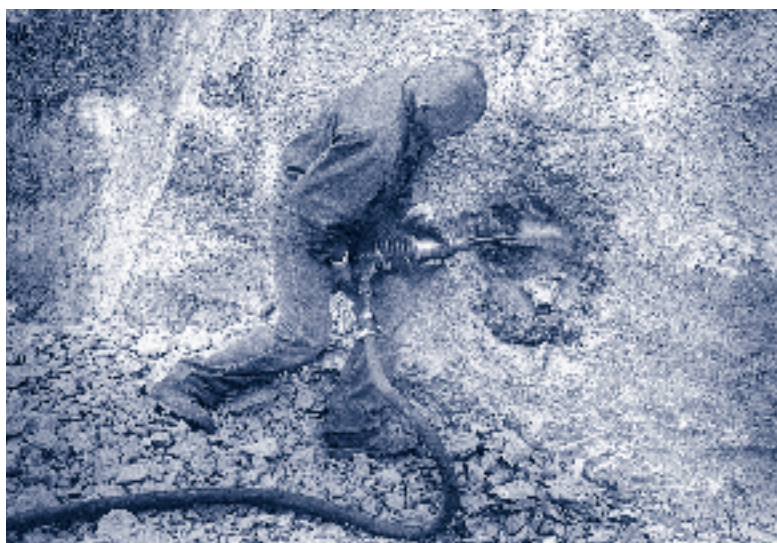
Hodnocení / reflexe

Před zahájením reflexe je nutné ukončit debatu jasným signálem. Poté se ptejte spíše na pocity, které studenti během diskuse zažívali. *Který způsob argumentace vám (ne)vyhovuje? Co považujete v diskusi za nepřipustné? Zdálo se vám, že někdo porušil pravidla správné diskuse? Jak?*

Teprve postupně se můžete vrátit k původnímu tématu diskuse a směřovat studenty k pochopení, že migrační pohyby obyvatel jsou

- výsledkem nerovnováhy ekonomických systémů jednotlivých států a oblastí světa
- složitý jev, který má mnoho příčin a podob a na nějž nelze aplikovat „různá, jednoduchá řešení“
- reálné a v budoucnu budou pokračovat, ať už s tím chceme nebo nechceme souhlasit
- pro obyvatele mnohých oblastí jediným způsobem, jak se vyhnout hladovění

Pokud to učitel uzná za vhodné, může téma diskuse upravit pro české prostředí, např. ČR by měla otevřít hranice. Aktivita může posloužit jako obecný úvod k užšímu tématu Ukrajinci v ČR, ale lze ji například zařadit i do kontextu uprchlictví.

Otevřené hranice

Otevřené hranice – scénář diskuse

Motto: Evropské země by měly otevřít hranice pro všechny

Evropské země mají povinnost přijímat politické uprchlíky a málokdy dělají něco navíc. Vyplatí se přijímat množství migrantů směřujících do bohatých evropských států (včetně ČR), když si tu jednoduše přejí pracovat, bez ohledu na to, zda hledají politický azyl či nikoliv.

Pro:

- 1. Evropa má stárnoucí populaci a potřebuje mladé pracovní síly, aby bylo z čeho platit důchody.**

Vysoký počet příchozích imigrantů vede k prohlubování sociálních rozdílů.

- 2. Imigranti přinášejí hodnotné dovednosti a jsou vždy připraveni tvrdě pracovat. Zlepšují a posilují celou ekonomiku.**

Evropa by měla vzdělávat vlastní děti a vést je k ekonomickým dovednostem, nezávisle na cizí práci. Máme mnoho nezaměstnaných, kteří potřebují rekvalifikaci.

- 3. Imigranti přinášejí kulturní diverzitu a pomáhají překonávat rasismus a rasistické postoje.**

Kulturní diverzita je pěkná, ale evropští občané se také musí integrovat. V samotné Evropě je mnoho ohnisek rasismu a oblastí s etnickými minoritami. Spíše je třeba dát lidem čas, aby se stali lepšími sousedy a zbouřali bariéry neporozumění.

Proti:

- 1. Evropa je plná – je to hustě obydlený kontinent a další příliv lidí bude znamenat růst velikosti i počtu měst a růst znečištění živ. prostředí.**

Ale počet původních obyvatel Evropy klesá, máme více místa. Znečištění musíme omezovat redukcí emisí, a ne čekat, že se sníží populace.

- 2. V Evropě je již dost nezaměstnaných a imigranti zvýší počet zájemců o pracovní místa.**

Imigranti jsou často ochotni dělat práce, o které již Evropané nestojí, protože jsou málo placené. Lidé odjinud přinášejí nové dovednosti, které Evropa nezná.

- 3. S imigranty narůstá rasismus v Evropě. Imigranti jsou často chudí a do Evropy přicházejí za dávkami sociálního zabezpečení. Daňoví poplatníci jim to mají za zlé.**

Mezi imigranty je obvykle nižší nezaměstnanost, neradi spoléhají na dávky sociální podpory.

Otevřené hranice

- 4. Umožněním volného pohybu po Evropě by skončila potřeba nebezpečných a mocných pašeráckých a převaděčských gangů a omezila by se kriminalita.**

To by však také umožnilo jiným zločincům, jako jsou např. teroristé, snadný vstup do Evropy. Nebyli bychom nadále schopni kontrolovat své vlastní hranice.

- 5. Vytvořením jasných pravidel, jak se dostat do Evropy a sehnat zde práci, snížíme počet lidí zneužívajících azylový systém a následně zrychlíme azylové řízení u skutečných obětí perzekuce.**

Azylové řízení lze také urychlit tak, že důsledně zajistíme, aby se ekonomičtí migranti, kteří nebudou uznáni za uprchlíky, do Evropy vůbec nedostali.

- 6. Evropa jako uskupení koloniálních (imperialistických) národů je povinna pomoci lidem, které kdysi vykořisťovala.**

Využívání levné pracovní síly z rozvojových zemí je pokračováním jejich vykořisťování. Měli bychom se raději snažit zlepšit podmínky v těchto zemích, aby z nich obyvatelé nemuseli odcházet za obživou.

- 4. Imigranti se sdružují v ghettech a považují za složité integrovat se do společnosti. Jsou vnímáni jako cizinci a vzbuzují obavy.**

Lidé přicházející do nové země nejdříve zkusí žít pohromadě s lidmi, kteří sdílejí stejnou kulturu a pomáhají jim udržet si identitu. To přináší problémy s rasismem a intolerancí mezi etnickými skupinami. Bylo by lepší, kdyby děti imigrantů nevyrostaly v ghettech, ale měli bychom se snažit pochopit, že lidé potřebují žít v komunitě, která sdílí jejich historii a kulturu.

- 5. Imigranti jsou napojeni na převaděčské a pašerácké gangy a na teroristické organizace.**

Imigranti jsou se zločinem spojeni jen proto, že musí mnohdy ilegálně překračovat hranice, aby se do Evropy dostali. Zločin bude existovat vždy, nikdy se ho nepodaří zcela vymýtit.

Zdroj: upravená aktivita z Speak out about European Citizenship, London 2000

Mezinárodní migrace

Problém mezinárodní migrace se objevil ve střední Evropě jako logický důsledek hlubokých transformačních procesů. Na úplném počátku 90. let otevřely nově vzniklé demokratické země své hranice, a tím ukončily téměř padesátileté období, ve kterém neměly přímou zkušenost s mezinárodní migrací různých typů, rozsahu a důležitosti. Ani Česká republika nebyla výjimkou. Přestože se nacházíme v oblasti, která je přechodem mezi východní a západní Evropou a velké množství migrantů je pouze tranzitních (tzn. že je pro ně Česko jen „přestupní stanicí“ směrem na opravdový Západ), někteří u nás zůstávají, případně se po nějakém čase vracejí zpět do vlasti a mají možnost se vrátit znovu (cirkulují).

Na konci roku 2000 bylo v ČR evidováno okolo 200 000 cizinců s povoleným dlouhodobým nebo trvalým pobytem. Je odhadováno, že dalších téměř 200 000 zde žije či pracuje ilegálně.

Ze všech různých typů pohybů (např. pracovní migrace, migrace z důvodů studia v zahraničí, drobný prodej za hranicemi, pendlerství, turistika, tranzitní migrace, migrace za účelem získání azylu, politická migrace) představuje migrace za prací v České republice velmi důležitý a nejrozšířenější typ. Téměř **165 000 cizinců v České republice pracuje nebo podniká**. Podle statistik představují nejpočetnější skupinu Slováci (ti však mají díky minulým přátelským vztahům a společnému státu jednodušší režim zaměstnávání) a **Ukrajinci**. Ti pravděpodobně patří i mezi nejpočetnější skupinu lidí, kteří v ČR působí ilegálně.

Ukrajince můžeme potkávat v naší zemi již od počátku 90. let. Zpočátku jen několik tisíc, v současné době představuje **ukrajinská komunita 25 % všech cizinců v ČR (50 000)**. **Pracujících Ukrajinců bylo evidováno okolo 37 000** (z toho 16 000 s platným pracovním povolením a 21 000 se živnostenským oprávněním). Jejich největší počet byl zaznamenán v letech 1996–1997 v období stavebního boomu.

Nejvíce se Ukrajinci soustřeďují v Praze a jejím okolí, a to především proto, že v Praze je větší množství pracovních příležitostí a s tím související větší počet lidí s větším kupním potenciálem.

Důležitá povolání

Cíle

studenti

- jsou schopni posoudit relativní společenskou významnost a důležitost některých povolání
- mají představu o společenské prestiži daných povolání
- zjistí vlastní preference při volbě povolání
- mají strukturovaný názor na problematiku zaměstnávání cizinců
- jsou schopni odhalit předsudky a racionálně je vyvracet

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30–40 minut

Pomůcky

- psací potřeby
- kopie tabulky č.1 pro každého

Popis / postup

1. Rozdejte studentům kopie tabulky a požádejte je o její vyplnění. (U každého povolání lze zaškrtnout jedno políčko a vepsat krátké zdůvodnění.)
2. Zapište na tabuli výsledky. (Pro ušetření práce je dobré mít zvětšenou kopii tabulky vyvěšenou na tabuli, kam studenti čárkami označí své volby – výsledkem je počet voleb vztahu k jednotlivým povoláním povolání.)
3. Pokuste se se studenty odpovědět na otázku, jaká je obecně společenská prestiž těchto povolání. Jsou výsledky více u levého kraje či u pravého kraje tabulky? Proč? Myslíte si, že se společenská prestiž uvedených povolání liší ve vaší třídě a ve zbytku české společnosti, nebo jsou tato povolání vnímána podobně? Jsou tato povolání potřebná pro společnost? Obejdeme se bez nich? Jaké povolání budete považovat za adekvátní svému vzdělání po absolvování této školy?

Důležitá povolání

4. Vyzvěte studenty, aby se dohodli na odpovědích na následující otázky: Jaká by musela být výše platu u uvedených povolání, abyste je všechny vykonávali i přesto, že některá považujete za méně prestižní? Sumy (Kč na hodinu) запиšte na tabuli.
5. Vysvětlete studentům, že toto jsou nejčastější povolání, která zde vykonávají ukrajinští muži a ženy, průměrná mzda se pohybuje od 30 do 60 Kč na hodinu. Naprostá většina Ukrajinců v ČR má ukončené středoškolské vzdělání, mnoho z nich jsou vysokoškoláci. Byli byste ochotni za takových podmínek dané práce vykonávat? Byli byste je ochotni vykonávat, kdyby vám a vaší rodině hrozilo hladovění?
6. Napište na tabuli heslo **Cizinci nám berou práci!**, kterého se bude týkat reflexe.

Hodnocení / reflexe

Reflexe by měla spočívat ve shrnutí společenské prestiže uvedených povolání a v konfrontaci s rozšířeným stereotypem „Cizinci nám berou práci.“ Možné otázky k diskusi:

- Slyšeli jste nebo viděli někdy toto heslo? Řekli jste ho někdy sami?
- Berou vám cizinci práci – tzn. obsazují místa, která byste v budoucnu chtěli pro sebe?
- Jaký je podle vás zájem o tato povolání mezi obyvateli ČR?
- Zdá se vám nesprávné, že zaměstnání, o která je malý zájem, protože jsou neprestižní a špatně placená, vykonávají Ukrajinci? Proč?
- Možná jste se setkali s případem, že skutečně Češi přišli o práci, protože jejich zaměstnavatel je nahradil levnější pracovní silou. Považujete to výhradně za vinu ukrajinských dělníků, nebo je vina i na straně zaměstnavatele, který nelegálním zaměstnáváním podstatně zvyšuje své zisky?

Reflexi je možné ukončit zamyšlením nad způsobem, jak vznikají stereotypy, koho lidé považují za „my“, když říkají, že „nám“ cizinci berou práci, a proč je výhodnější mluvit za sebe.

Pozor! Neprozrazujte pointu předem. Studenti by se měli na začátku aktivity domnívat, že cílem je zjištění společenské prestiže jednotlivých povolání či diskuse o jejich profesní budoucnosti.

Důležitá povolání

Tabulka č. 1 – Oblíbené povolání

Povolání	vykonával(a) bych bez problémů jako své zaměstnání	vykonával(a) bych bez problémů jako formu přivýdělku, brigády	vadilo by mi vykonávat	vadilo by mi vykonávat, i kdybych byl(a) dlouhodobě bez zaměstnání
Pomocný dělník				
Kopáč				
Zedník – přidavač				
Uklízeč(ka)				
Pracovník úklidu komunikací				
Pomocná síla v kuchyni				
Pomocná síla v zemědělství				
Hospodyně				
Šička, švadlena				
Údržba měst. kanalizací				

Berou nám cizinci práci?

Text 5.2.1.A

Ukrajinci hledají po domech práci

www.novinky.cz, 29. 12. 1999

Květoslav Vícha

V Ostravě je již 22 000 nezaměstnaných. Prognóza na rok 2000 předpokládá nárůst až na hranici 33 000 lidí bez práce. Na kritické situaci se podepisují částečně i cizí dělníci, kteří berou místním lidem pracovní místa. Teď v zimním období to není tak patrné, protože firmy zaměstnávají jen sezónní pracovní síly, přesto mnozí Ukrajinci v městě zůstávají.

„Papírově“ to vypadá, že je vše v pohodě. Úřad práce v Ostravě evidoval letos jen osm zahraničních zedníků. Další konkrétní údaje se mi nepodařilo získat. Ostravský úřad totiž dosud (nevím, z jakých důvodů) neodpověděl na mail, žádající podrobnější informace. Už v říjnu letošního roku však vedoucí cizineckého oddělení Šárka Zemanová tvrdila, že nová povolení k zaměstnání již žádným cizím státním příslušníkům jejich úřad

nevydává. Teoreticky by tedy v ostravských firmách neměli cizí dělníci pracovat. Skutečnost je však jiná. Cizí dělníci pracovní úřad obcházejí a pracují tu nelegálně.

Mohou to kupodivu potvrdit někteří majitelé rodinných domků. U jejich dveří zaklepalí v minulých dnech Ukrajinci. Tvrdili, že firmy je nyní v zimě už nepotřebují, a proto shánějí nějakou fušku. „Pozoroval jsem tuhle před domkem skupinku rusky hovořících mužů v montérkách,“ popsal svoji zkušenost pan Jan Dospiva. „Jeden z nich se po chvíli osmělil a přišel k nám s otázkou, zda nepotřebuji pomoc, třeba při úklidu. Řekl mi na rovinu, že už nemají u nás žádný kšeft, a tak berou, co se dá. Vytapetovali mi celé přízemí v rodinném domku. Chtěli za to pouze stravu. Na jaře budou chtít opět pracovat u našich firem. To, myslím, už není v pořádku,“ poznamenal J. Dospiva.

Text 5.2.1.B

Berou nám cizinci práci?

Právo, 25. 05. 2001

Jiří Vavroň

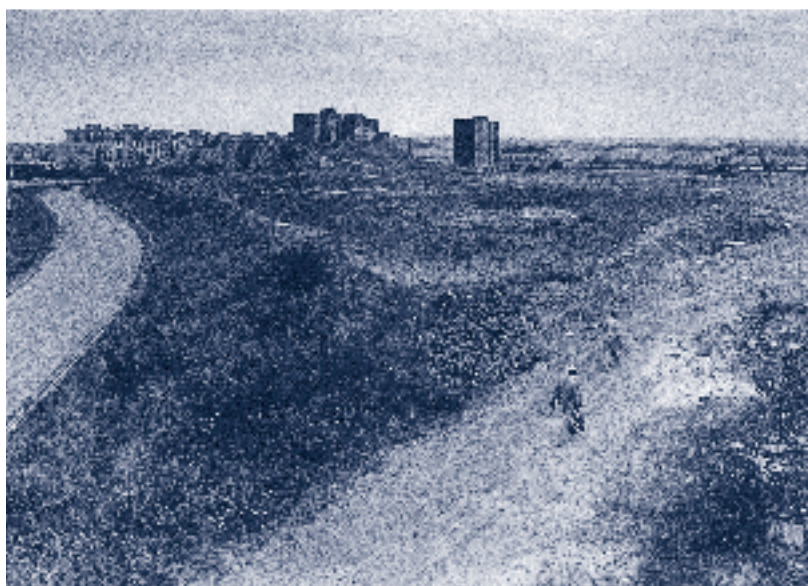
Cizinci u nás nejsou na trhu práce obecně vítáni. Obraz, který o nich převládá, je chmurný. Vietnamští, čínští a další východoasijské obchodníci se podílejí na miliardových daňových únicích. Ukrajinci jsou automaticky spojováni s prací načerno. Pokud je někdo z Albánie, Chorvatska a přilehlých zemí, už předem držíme ruku na peněžence, hledáme u nich krabice s heroinem a vedle vlnadnou, ale nedostatečně oblečenou děvku. Rusové mají v našem povědomí monopol na zbraně a organizovaný zločin. Podtrženo, spíše se

cizinců bojíme, díváme se na ně s podezřením. Současně ty ostatní, kteří se skutečně místo o samopal opírají o lopatu, viníme z toho, že je zde vysoká nezaměstnanost i nízké mzdy. Načerno zde údajně pracuje okolo sto tisíc pracovníků, oficiálně zde působí stejný počet (jiné zdroje uvádějí vyšší čísla – pozn. red.). Tam, kde se český pracovník bouří proti malému platu, zaměstnavatel s ním nevyjednává, ale prostě si na černém trhu najde ukrajinskou náhradu. Za třicet či maximálně šedesát korun na hodinu.

Berou nám cizinci práci?

Otázky k textům a k diskusi

- Znáte ve svém okolí nějakého Ukrajince, který zde dlouhodobě pracuje? Jaký typ práce vykonává? Znáte někoho, kdo Ukrajince či jiné cizince zaměstnává?
- Máte představu, jaké práce v české republice Ukrajinci vykonávají a jak jsou za to placeni?
- Chtěli byste v budoucnu vykonávat práci, kterou nyní dělají Ukrajinci?
- Souhlasíte s názorem, že cizinci zabírají na trhu práce pracovní příležitosti? Uveďte argumenty pro toto tvrzení i proti.
- Jak autor článku dokazuje souvislost mezi nezaměstnaností a nelegálně pracujícími cizinci?
- Pokuste se vyjmenovat alespoň tři důvody, proč sem lidé ze zemí na východ od nás přicházejí.
- Jaké jsou podle vás důvody negativního vztahu k cizincům?
- Znáte nějaké Čechy, kteří dlouhodobě pracují v zahraničí? Jaký typ práce vykonávají?
- Stalo se vám nebo vaší rodině něco podobného jako panu Dospivovi z prvního článku? Čím pana Dospiva Ukrajinci poškodili? Z čeho má pan Dospiva obavy?

Ukrajinci v České republice

Příčinou migračních pohybů – velmi zjednodušeně – jsou rozdíly v politických, ekonomických a sociálních podmínkách v těch zemích, které migranty vysílají a které je přijímají (hrají zde roli přitahující a odpuzující faktory, jako je výše mzdy, lepší životní prostředí, možnost získat zaměstnání, resp. chudoba, nemožnost si najít zaměstnání, politické poměry v zemi a další psychologické faktory). Nejčastěji je však příčinou pracovní migrace rozdílná úroveň mezd (tzn. co si lze v dané zemi za jeden plat pořídit), dále pak rozsah migračních pohybů závisí na nabídce a poptávce po pracovních silách (potřeba zvýšené stavební činnosti, sezónní práce v zemědělství, nedostatek levné pracovní síly, nedostatek určitých profesí).

Velkou většinu Ukrajinců v ČR vedou k pohybu za prací **ryze ekonomické důvody: tristní situace na Ukrajině, velmi nízká životní úroveň obyvatel (v roce 1997 1/3 obyvatel pod hranicí životního minima)** – to jsou hlavní spouštěcí mechanismy této migrace. Někteří Ukrajinci nemají ve své zemi práci vůbec, jiní ji mají, ale nedostávají za ni zaplacenou. Hrubé výdělky celé domácnosti na Ukrajině velmi často nedosahují ani 100 dolarů. Pro určitou část Ukrajinců slouží Česko jako přestupní stanice do bohatší západní Evropy (Izrael, Německo, Španělsko) a nebo Kanady. Pro menší počet lidí může být migrace také jen určitým uspokojením touhy po dobrodružství, snahy zkusit něco jiného někde jinde (spíše pro mladé lidi bez závazků). Ve všech případech hraje velkou úlohu geografická blízkost, ale i kulturní a jazyková podobnost obou národů. Kromě toho, Zakarpatská Ukrajina, odkud se rekrutuje zřejmě nejvíce ukrajinských dělníků a také jedna z nejchudších oblastí Ukrajiny, bývala kdysi součástí československého státu.

Mezi Ukrajinci převažují mladí muži, ženatí a s dětmi. Obecně relativně **vyšší vzdělanostní úroveň Ukrajinců nekorresponduje s typem vykonávaných prací. Velké procento (až 70%) má ukončeno středoškolské vzdělání. Mezi dělníky najdeme i vysoce kvalifikované lidi – učitele, lékaře, hudebníky**, kteří se doma neměli možnost uplatnit. Jejich zaměstnanost převažuje již tradičně **ve stavebnictvích a komunálních službách**, ženy se uplatňují jako **šičky, švadleny, uklízečky a v zemědělství**. Mnoho z nich pracuje za velmi tvrdých podmínek 8 až 12 hodin denně, často o sobotách a o nedělích. Za svou práci dostávají ve většině případech méně než 10 000 korun.

Naproti tomu našim občanům se vyplácí zůstat doma a pobírat podporu v nezaměstnanosti nebo sociální dávky – od výše minimální mzdy se tolik neliší. Pro zaměstnavatele je za dané situace výhodnější zaměstnat cizího pracovníka. I jako legálně zaměstnaný je „levnější“ než Čech. Nemluvě o tom, že pokud není zaměstnan legálně, zaměstnavatel za něj neplatí daně a zdravotní a sociální pojištění. Často se mluví o tom, že Ukrajinci svým nelegálním pobýváním v ČR poškozují naši ekonomiku.

Ukrajinci v České republice

Než však přijmeme toto tvrzení, je třeba si poctivě zodpovědět otázku, zda je vina pouze na straně ukrajinských dělníků, kteří se prostě snaží uživit sebe a své rodiny, nebo i na straně českých zaměstnavatelů, pro něž je levná pracovní síla z Východu zdrojem obrovských zisků. Zda by nebylo lepší umožnit zde lidem z východoevropských zemí důstojně a legálně pracovat, a dosáhnout tím omezení jak daňových úniků podnikatelů, tak vlivu podsvětních „zprostředkovatelských organizací“, které mají z nyní nelegálních pracovníků nelegální – a vysoké – příjmy.

Ukrajinci, kteří chtějí v ČR získat práci, jsou buď najati přímo na Ukrajině českou či ukrajinskou firmou, nebo přijedou do ČR a zde hledají práci. Někteří se vydají na „ukrajinskou burzu práce“ u pražského Výstaviště, kde si ukrajínští občané předávají informace. Jsou i tací, kteří už mají předem kontakt od někoho z přátel. Velmi často dojde k tomu, že společnost, která Ukrajince oficiálně zaměstná, odebere dotyčnému doklady (povolení k pobytu, pas). Tím je snadněji vydíratelný a musí odevzdávat část svého platu tzv. klientovi – ukrajinskému občanovi. I v případě, že jsou pracovníci řádně – legálně – zaměstnáni, stávají se snadným terčem ukrajinských vyděračů – a to hlavně na nádražích, v metru, ve vlacích. Ukrajinci se proto snaží posílat své peníze po známých, někteří, ale těch je opravdu velmi málo, prostřednictvím banky. I někteří podnikatelé se snaží různými způsoby svým zaměstnancům pomáhat, aby o peníze nepřišli.

České státní orgány si v poslední době začínají uvědomovat, že čeští občané některé druhy práce prostě dělat nebudou, zaměstnanost nezaměstnanost. Cizinců je zde ve srovnání se zeměmi evropské unie velmi málo (zhruba 2% populace), valná většina z nich (asi 75%) je ekonomicky aktivních, a nepředstavují tedy žádnou zátěž systému sociálního zabezpečení. Oproti tomu **česká populace stárne: na jednu ženu v plodném věku připadá pouze 1,14 dítěte** (přitom když na každou plodnou ženu statisticky připadají 2 děti, populace stagnuje). Demografický trend se brzy může stát **vážným problémem pro systém sociálního zabezpečení**, snižující se počet mladých, ekonomicky aktivních lidí nebude schopen vydělat na ekonomicky neproduktivní obyvatelstvo. Z těchto důvodů vláda připravuje návrh **aktivní imigrační politiky**, jejímž cílem je zaplnění mezer na trhu práce cizinci. Aktivní imigrační politika skýtá naději na důstojnější práci a život i pro ukrajinské dělníky.

Jak média informují o cizincích v ČR?

Cíle

studenti

- dokážou shromáždit mediální zprávy na dané téma
- umějí kriticky analyzovat mediální zprávy
- uvědomují si, jak výběr zpráv ovlivňuje veřejné mínění
- jsou schopni rozlišit realitu a její mediální obraz

Velikost skupiny

libovolná

Čas

3–4 týdny na shromažďování zpráv

40 minut na vlastní analýzu

Příprava / pomůcky

- s dostatečným časovým předstihem zadejte studentům úkol, aby shromažďovali zprávy o cizích (ukrajinských) pracovnících v ČR. Materiál k analýze můžou tvořit novinové články, záznamy televizního zpravodajství, texty stažené z internetu
- tabule nebo flipchart, křída (fixy)

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 4 skupin. Každá skupina by měla mít alespoň 5 novinových zpráv či záznamů zpráv z jiných médií.
2. Požádejte studenty, aby rozdělili zprávy do následujících kategorií:
 - 1. Informace o nelegální práci Ukrajinců, kteří berou pracovní místa Čechům**
 - 2. Zprávy o konkrétních trestných činech Ukrajinců v ČR**
 - 3. Zprávy o organizovaném zločinu a ruskojazyčné mafii**
 - 4. Zprávy o těžkostech ukrajinských dělníků u nás**
 - 5. Zprávy o životních podmínkách na Ukrajině**

Jak média informují o cizincích v ČR?

6. Zprávy o postihu českých podnikatelů za nelegální zaměstnávání cizinců. Je pravděpodobné, že jednotlivé zprávy budou kombinací uvedených kategorií. Studenti by měli zařadit zprávu podle celkového vyznění, podle převažujícího typu poselství. Rozhodnutí záleží na nich, ale měli by je umět zdůvodnit.

- Nakreslete na tabuli velký kruh, který bude představovat PRŮMĚRNÝ MEDIÁLNÍ OBRAZ DĚLNÍKA Z CIZINY
- Úkolem studentů bude spočítat celkový počet zpráv v celé třídě, počet zpráv jednotlivých kategorií a poměrné zastoupení (v %) jednotlivých zpráv v celkovém počtu.
- Zaneste společně se studenty výsledky do kruhu PRŮMĚRNÝ MEDIÁLNÍ OBRAZ DĚLNÍKA Z CIZINY jako do výšečového grafu.
- Interpretujte kruh. Jak vypadá průměrný mediální obraz cizího dělníka? Je vykreslen jako člověk, který
 - je schopen a ochoten tvrdě pracovat
 - zde hledá poctivou obživu
 - zde krade, vraždí, prodává drogy
 - zde zabírá místo českým uchazečům o práci
 - je obětí vykořisťování jak ze strany českých podnikatelů, tak ze strany mafie a „zprostředkovatelských“ organizací?
 Jaký obraz převládá? Odpovídá poměrné zastoupení jednotlivých kategorií poměrnému počtu lidí do nich spadajících?

Hodnocení / reflexe

Konfrontujte průměrný mediální obraz cizince s informací, že pouze 7,1% ze všech cizinců v ČR bylo odsouzeno za nějaký trestný čin (údaj neuvádí, kolik z nich bylo Ukrajinců). *Odpovídá mediální obraz cizího pracovníka těmto faktům? Jaké jsou faktory výběru mediálních zpráv? Jaká je funkce médií? Pouze informovat, nebo také pobavit? Je zajímavější reportáž o výši platů ukrajinských dělníků nebo o rusky mluvících drogových překupnicích? Proč? Jaké jsou společenské příčiny a důsledky výběru negativních zpráv o cizincích?*

Jako zhodnocení můžete studentům předložit nebo reprodukovat texty 5.2.2.A, 5.2.2.B a diskutovat o nich.

Vztah české společnosti k cizincům

Text 5.2.2.A

Kladivo na Ukrajince

Úřady, policie a média objevují viníka naší krize

Erik Tabery, Respekt 36, 1999 (zkráceno)

.....

Nezaměstnanost a kriminalita jsou v poslední době největším problémem České republiky. Státní úředníci, policie a některá média už, zdá se, našli viníka: mohou za to cizinci. Berou totiž Čechům práci, vraždí, kradou a hlavní město obsadila jejich mafie. Řešením se má proto stát novela zákona o zaměstnanosti, která vstoupí v platnost za měsíc, a návrh změny živnostenského zákona projednáváný momentálně v parlamentu. Obojí ztíží nežádoucím cizákům šanci proniknout do našeho Česka. Šéf odboru zaměstnanosti Ministerstva práce a sociálních věcí říká: „Musíme bránit své teritorium. Je třeba zabránit tomu, aby se nám tu cizinci zabydlovali.“

„Podle mě z příchodu cizinců k nám nemáme téměř žádný užitek. Nemohu vycházet z nějakých čísel, ale zdá se mi, že k nám ani v jednom případě nepřinesli nějaké pozitivní myšlenky,“ říká ředitel živnostenského odboru Grégrova ministerstva Petr Kroupa. To je

v současnosti většinový názor. Ve veřejnosti jej podporuje valná část zdejších médií. Stačí prolétnout titulky celostátních novin za poslední měsíc. Pár příkladů z mnoha. „Přiliv cizinců ohrožuje trh práce“ (Slovo), „Ukrajinci zaútočili kladivem (MF Dnes), „Ukrajinci loupili s nožem v ruce“ (Právo), „Mezi cizinci byli i vrazi“ (LN), „Cizinci vydírají a loupí“ (Špígl)... Jen za poslední rok odvysílaly naše dvě nejsledovanější televize padesát osm zpravodajských reportáží o Ukrajincích v Česku. Pouze jediná přitom informovala o těžkostech, na jaké východní gasarbeiteři u nás narážejí. Ve všech ostatních sedmapadesáti šotech šlo výhradně o kriminalitu či o nadšenou reportáž, jak samopalníci vyvlékají z ubytovny skupinu vyděšených rozespálých dělníků. Dobrá informovanost má své výsledky: během posledních čtyř let se podle sociologických průzkumů zvýšil počet zdejších obyvatel nesnášejících cizince z pětatřiceti na padesát procent.

Otázky k textům a k diskusi

- Proč podle vás Ministerstvo práce a sociálních věcí nechtělo, aby se nám tu „zabydlovali“ legální pracovníci z ciziny? Je tento názor vzhledem k demografickému vývoji v české republice racionální? Vychází z reálného rozboru faktů?
- Kde jste osobně získali nejvíce informací o cizích pracovnících v České republice? Kdo nebo co nejvíce ovlivňuje váš názor na ně?
- Co je pravděpodobnou příčinou toho, že se v televizi mnohem častěji objevují reportáže o kriminalitě než z obyčejného života?
- Mohou média deformovat skutečnost? Jakými způsoby? Je podle vás možné, aby média výslovně nelhala, ale zároveň nemluvila pravdu? Jak?
- Jak by se dal podle vás zlepšit obraz Ukrajinců v médiích?

Vztah české společnosti k cizincům

Text 5.2.2.B

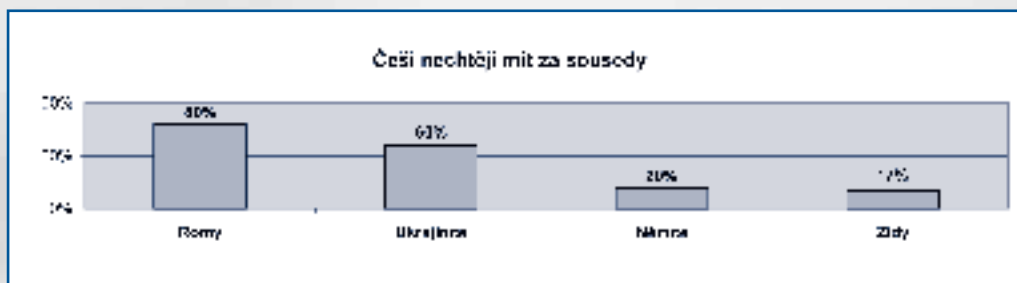
Veřejné mínění

vybráno z tisku, podle výzkumů Sofres-Factum 1999 a STEM 2001

90% Čechů je hrdých na svou národnost
50% Čechů má tendence k podceňování cizích národností
75% si myslí, že v Čechách je příliš mnoho cizinců
Xenofobní názory zastávají nejčastěji lidé

starší 60 let, se základním vzděláním, špatně materiálně zajištění, dělníci a sympatizanti KSČM.

Přítomnost cizinců v ČR vyvolává u Čechů pocit ohrožení kriminalitou, nezaměstnaností či vzrůstem vlivu zahraničního kapitálu.

Otázky k textům a k diskusi

- Cítíte hrdost na svou českou národnost? Na co konkrétně? Co z věcí, na které jste hrdí, je konkrétně vaše zásluha?
- Musí nutně hrdost obsahovat pohrdání jinými? Zdůvodněte.
- Souhlasíte s názorem, že v Čechách je příliš mnoho cizinců? Víte, kolik jich je? (viz informace pro učitele na str. 400)
- Pokuste se určit příčiny uvedeného stavu veřejného mínění. Mají na to vliv média? Jaký? Jsou občané dobře informováni o počtech cizinců u nás a o jejich práci tady?
- Jaké jsou podle vás důvody, že negativní vztah k cizincům mají nejčastěji lidé starší 60 let, se základním vzděláním, špatně materiálně zajištění, dělníci a sympatizanti KSČM?

Obraz Ukrajinců v médiích

Určitě každý z vás narazil v časopise nebo v novinách na podobný článek nebo informaci. Zprávy o kriminálních činech, nejen Ukrajinců, si často přečteme dříve, než cokoli jiného, pokud se o nich mluví v televizních novinách, uvíznou nám v paměti. Míru kriminality Ukrajinců bohužel neznáme, protože údaje nejsou zveřejňovány. Je však jisté, že není tak vysoká, jak to vypadá na první pohled. **Málokdy se dočteme nebo uslyšíme, že jsou Ukrajinci pro náš stát velkým přínosem. Díky nim však máme postaveny domy, vykopány příkopy apod. Je jisté, že by v některých odvětvích u nás neměl kdo pracovat.** Ti, kteří se na kriminalitě podílejí nejvíce, jsou lidé, kteří v ČR nejsou kvůli práci, ale působí zde jako vyděrači nebo „ochránci“ podnikatelů.

Obyčejný Ukrajinec se stará hlavně o to, aby vydělal peníze a nepřišel o ně. Nakupuje jen věci pro svou nejnnutnější potřebu. Nechodí do hospod a nenavštěvují žádná kulturní zařízení. Většina Ukrajinců v ČR nemá tendence sdružovat se ve spolcích nebo organizacích (výjimkou je občanské sdružení Fórum Ukrajinců ČR, které se zabývá zlepšováním vztahů mezi Ukrajinci a českými občany). Ukrajinské dělníky je možné zahlédnout v neděli na pravoslavných bohoslužbách.

Po práci se Ukrajinci vrací do svých přechodných domovů. Ve velkých městech je nejčastěji najdeme v ubytovnách, málokdy v ubytovně hotelového typu, častěji v tzv. „tesco domcích“, často v průmyslovějších čtvrtích a na okrajích města. Ty se vyznačují velmi skromným základním vybavením. V případě, že je majitel či vrátný tolerantní, spí na jednom malém pokoji i 2–3x více lidí, než je obvyklé. Na venkově bydlí v opuštěných domech, které sloužily jako administrativní budovy, a rovněž v unimobuňkách, které můžeme vidět i velkých městech u rozestavěných budov.

Fakta a interpretace

Cíle

studenti

- umějí kriticky analyzovat text
- dokážou rozlišit fakta a interpretaci
- dokážou odhalit způsoby manipulace
- uvědomují si nebezpečí generalizace

Velikost skupiny

minimálně 9 studentů

Čas

40–60 minut

Pomůcky

kopie textů 5.2.3.A, 5.2.3.B, 5.2.3.C

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 3 nebo do 6 skupin (každá skupina by měla v ideálním případě mít 3–5 členů).
2. Rozdejte do každé skupiny texty, v případě, že je vytvořeno 6 skupin, mají vždy dvě skupiny totožný text, ale pracují odděleně.
3. Každá skupina má za úkol rozdělit informace v článku do následujících kategorií
 - **Fakta:** Jaké údaje autor používá, jaké reálné údaje v nich cituje?
Co se skutečně stalo?
 - **Interpretace:** Jak tyto údaje autor vykládá, co z nich vyvozuje, co podle něj z uvedených fakt vyplývá?
 - **Cíle:** Jaký cíl autor sleduje, jaké je hlavní poselství článku, co autor obecně říká, jaké názory, pocity, otázky chce sdělit čtenáři? O čem chce čtenáře přesvědčit?
 - **Efekt:** Jaké reakce článek může vyvolat? Jaké pocity, jaké názory, jaké postoje může vyvolat u čtenářů?
4. Každá skupina přečte ostatním svůj článek a předvede ostatním výsledky své práce.

Fakta a interpretace

Hodnocení / reflexe

Závěrečná diskuse by se měla zaměřit na způsoby

- manipulace v textu, podsouvání názoru čtenářům
- nelegitimního vyvozování důsledků, které nesouvisí s údajnými příčinami
- falešně ilustrativních příběhů, které nedokreslují, ale posunují fakta do jiného světla
- zobecňování, které na základě ojedinělého případu odsuzuje celou skupinu lidí

Na závěr můžete zařadit otázku, jak by měla vypadat korektní mediální zpráva.

Texty byly jazykově neupraveny, vedlejším úkolem může být vyhledání pravopisných chyb a stylistických nedostatků (interpunkce, psaní velkých písmen, neexistující výraz xenofobisti ad.).

Pozor! Uvedené cvičení je poměrně náročné – u studentů, kteří nemají patřičný výcvik v kritické analýze textu, nemusí vést ke kýženým výsledkům. Proto je nutné, aby si učitel kritickou analýzu dobře předem připravil a napsal si konkrétní dotazy, kterými bude studenty podněcovat k úvahám a usměrňovat. Následující analýzy mu v tom mohou pomoci.

Text 5.2.3.A

Reálnou informací převzatou z tisku je, že Ukrajinci přespávají v lesích kolem Prahy. Sám autor připouští, že většinu dne tráví Ukrajinci v práci. Příhoda o hledání vodohospodářské stavby a setkání s ukrajinským dělníkem nedokazuje nic jiného, než že Ukrajinci na stavbách kolem Prahy pracují. Autor ji však zasazuje do kontextu „ohrožení kriminalitou“, a historka se tak stává „důkazem“ tohoto ohrožení. Pro tvrzení „Neregistrované ale dobře organizované tlupy přenocující v našich lesích jsou evidentním nebezpečím jak pro náš majetek, tak i pro naše životy“ neuvádí autor žádné podklady, kromě pochybné souvislosti s mafií. Připomínka mafie má v daném kontextu znovu potvrdit nebezpečí ohrožení kriminalitou, přestože jsou ukrajínští dělníci jejími oběťmi, které existenci mafie ani nezpůsobují, ani si ji nepřejí. Jaké nebezpečí pro naše majetky a životy představují dělníci, kteří neustále pracují? Ke konci textu je již záměna dělníků za zločince zcela zjevná, když autor varuje před „vpádem pochybných elementů“. Náznak obhajoby násilných akcí nebo jakýchsi pogromů již nevyžaduje podrobné komentáře. **Možný efekt článku: Ukrajinec = zločinec, který ohrožuje naše životy a majetek.**

Fakta a interpretace

Text 5.2.3.B

Ukázkový případ xenofobie a nenávistného zobecňování. Autor podsouvá čtenáři své domněnky, že sexuálním násilníkem je ukrajinský dělník. Pro toto tvrzení nepředkládá žádné faktické argumenty, celý článek je exemplární ukázkou porušení principu presumpce nevinny. Za důkazy vydává dlouhodobou odloučenost gastarbeiterů od svých partnerek. Podobným způsobem by však šlo obvinít například chovance internátů, vojáky základní vojenské služby, v podstatě kohokoliv. Svá tvrzení se autor pokouší doložit účelově zkreslenými a nepravdivými fakty, které zároveň znovu poškozují obraz Ukrajinců: „nízká úroveň inteligence“, „prostředí, kde násilné zmocnění se ženy je považováno spíše za projev náklonnosti“. (Srovnej s údaji o vzdělání ukrajinských pracovníků v ČR s Informací pro učitele ze strany 406!) Po vyvolání pocitu ohrožení „neukojenými“ ukrajinskými dělníky autor zobecní, že v minulosti podobných činů bylo spácháno již mnoho. Kde k tomuto údaji přišel, již neuvádí, statistiky nic podobného nepotvrzují. **Možný efekt článku: Ukrajinec = sexuální násilník.**

Text 5.2.3.C

Faktický základ článku tvoří informace o ozbrojeném přepadení ukrajinských dělníků jejich krajany. Tento případ potvrzuje obecně známý fakt, že Ukrajinci jsou obětmi vykořisťování a okrádání ze strany mafie. Autor však čtenáře přesvědčuje, že podobné přepady jsou na denním pořádku a že podíl cizinců na podobných zločinech je značně vyšší, než by odpovídalo jejich počtu. Statistiky nic takového nepotvrzují. Pouze 7,1% cizinců bylo odsouzeno za prokázané trestné činy. Vzápětí se opět hovoří o ruské a ukrajinské mafii, aniž by byla výrazně (a korektně) odlišena od ukrajinských pracovníků. Většina ukrajinských dělníků si přeje vydělat peníze a uživit rodinu, nikoli sem „zatahovat zvyky z prostředí, kde se tradičně zacházelo s lidským životem jinak“, jak se snaží sugerovat autor článku. (Jak se u nás zacházelo s lidským životem v padesátých letech? Záleží Ukrajinci na vlastním životě méně než Čechovi? Mezi Čechy neexistují vrazi?) „Nemít rád vraždící a loupící Ukrajince“ je typický případ xenofobie, neboť vraždy a loupeže nelze a priori spojovat s nějakou národností. Proč autorovi nevdí vraždící a loupící Češi? Na závěr autor označuje Čechy za civilizovaný národ v kontrastu s národy barbarskými, což je typická ukáзка etnocentrismu. Za jaký národ by museli považovat Čechy Američané, kteří se potýkají s velkým počtem nelegálních pracovníků z Čech? Navíc neexistuje žádná souvislost mezi ukrajinskými dělníky v Česku a vyhládkou „vyhlazení“. **Možný efekt článku: Nemít rád Ukrajince není žádná xenofobie, protože Ukrajinci loupi a vraždí.**

Fakta a interpretace

Text 5.2.3.A

Ukrajinci staví u Prahy zemljanky

Ahasweb

Jan Bílek

Ukrajinu nemůžeme zařadit do Asie. Jedná se přece o evropský stát. Je ale poněkud více na východ, a tak se zvyky jejich obyvatel přenášejí spolu s nimi i k nám. V posledních dnech byla zveřejněna fakta o tom, že v obcích Klánovice, Úvaly, Šestajovice a Jirny přespávají na černo v Praze a okolí pracující Ukrajinci v lesích a někteří se tam zařizují zřejmě už i na zimu, budující si tradiční polopodzemní úkryt. Cizinecká policie se o tento problém nezajímá, i když by mohli pátrání po nelegálních přistěhovalcích spojit se sběrem hub. Vlastní dopadení delikventů by se ovšem muselo odehrávat v noci, protože přes den jsou ilegálové roztroušeni v okolí a po Praze na nejrůznějších stavbách.

Když jsem nedávno hledal v Říčanech u Prahy laboratoř vodohospodářů pro rozbor pitné vody, oslovil jsem naivně jednoho stavebního dělníka. Nejen že se nevyznal v místním místopise, ale neovládal ani český jazyk. Když jsem opakoval otázku rusky, dal se na útěk.

Místní obyvatelé se bojí chodit do lesa, na druhou stranu ale rádi zaměstnávají Ukrajince na hrubou manuální práci, protože Čecháčkovi se makat příliš nechce. Doufejme, že zavedení vízové povinnosti pro Ukrajinu

od ledna roku 2000, uvede situaci do normálu. Důležité je, aby se naši národní hosté cítili pod dohledem a podle toho se i chovali. Neregistrované, ale dobře organizované tlupy přenocující v našich lesích jsou evidentním nebezpečím jak pro náš majetek, tak i pro naše životy. Sami jsou pak předmětem nelítostného vykořisťování od svých milých krajanů nebo Rusů, příslušníků mafie.

Přílivu této laciné pracovní síly se nepochybně neubráníme stejně tak, jako se neubránili Němci v západních spolkových zemích.

Je to tak opravdu dobře pro českou společnost? Myslet si o tom můžete, co chcete, ale nic na tom nezměníte. Svět je v pohybu, tisícikilometrové vzdálenosti nic neznamenají a komu se zdá, že se jinde mají lépe, a má tu odvahu zvednout zadek a vydat se do cizích zemí, toho tu brzy najdeme, jak spokojeně žije vedle nás. Pro naši společnost je pouze důležitá jedna věc: aby se to všechno odehrávalo v právním rámci, aby se naše společnost necítila ohrožená vpádem pochybných elementů. Protože pak nikdo nemůže očekávat nic jiného, než organizování domobrany a násilnou reakci. Vždycky se najdou mezi námi tací, kterým by se velice líbil třeba takový hon na Ukrajince v našich lesích kolem Prahy.

Fakta a interpretace

Text 5.2.3.B

Úchyl na Jižním městě

Ahasweb

Jan Bílek

Úchyl? Policie, televizní komentátoři, novináři, a zejména sexuologové vyvolávají ve veřejnosti dojem, že násilník řádící na pražském Jižním městě je úchylný sexuální deviant. Podivné na celém případě je to, že se zatím nikde neobjevila informace, jakou řečí pachatel hovořil s oběťmi. Poněkud zvláštní je i to, že své oběti nejen znásilňuje, ale také okrádá.

Dovolím si tvrdit, že se o žádného devianta nejedná. Mnohem pravděpodobnější je, že pachatel je ilegální imigrant, nejspíše Ukrajinec, neukojený dlouhým odloučením od své sexuální partnerky. Není postižen žádnou sexuální úchylnou, reaguje jen na svůj přirozený pud. Nedovede navázat v cizím nepřá-

telském prostředí normální sexuální kontakt nenásilným způsobem. Úroveň jeho inteligence je dosti nízká, pochází z prostředí, kde násilné zmocnění se ženy je považováno spíše za projev náklonosti. Svoje oběti současně i okrádá, má zřejmě nedostatek finančních prostředků na to, aby si zaplatil prostitutku. Peníze raději věnuje na obživu své rodiny, kterou opustil na dobu několika měsíců.

Naši policisté a sexuologové by se měli vážně zabývat tímto rizikovým jevem. Prokázalo-li se moje hypotéza jako pravdivá, zařadí se pachatel mezi násilníky, kteří již v minulosti u nás podobné činy spáchali, nepochybně z podobných pohnutek.

Fakta a interpretace

Text 5.2.3.C

Proč jsme xenofobisti?

Ahasweb

Jan Bílek

Až dvanáctileté vězení hrozí čtveřici ukrajinských občanů, které ve čtvrtek zadržela policie ve Vysokém Mýtě na Ústeckoorlicku a obvinila je z loupeže, nedovoleného ozbrojování a účasti na zločinném spolčení. Cizinci jsou podezřelí, že 22. listopadu večer v ubytovně ve Vysokém Mýtě ohrožovali zbraní čtyři muže a obrali je o 2 500 korun a 1 000 amerických dolarů (asi 30 200 korun). Muži s pistolí ohrožovali v ubytovně svého třiatřicetiletého krajana a vynutili si klíče od dalších dvou ubytovaných Ukrajinců a jednoho Čecha, prohledali pokoj, odcizili peníze a všechny spolubydlící sputali a uzamkli na ubytovně. Zadržení Ukrajinci ve věku od 19 do 38 let, kteří nemají podle ústeckoorlické policie povolení k pobytu v ČR, čekají nyní v policejních celách na rozhodnutí soudu, zda na ně bude uvalena vazba. Tolik suchá novinová zpráva. Nebydlím sice na ubytovně, ale podobná přepadení občanů i v bytech se konají dnes a denně. Jistě, často jsou mezi nimi i naši, domácí grázlové. Ale podíl cizinců na podobných zločinech, kteří

navíc pobývají na našem území nelegálně, je značně vyšší, než by odpovídalo jejich počtu. Ruská i ukrajinská mafie je již nyní v celém světě známá svou neskutečnou bezohledností, lidský život pro ně nemá cenu. Jistě, pocházejí ze zemí, kde se s lidským životem tradičně zachází poněkud jinak, než jsme zvyklí u nás. To ale neznamená, že je to omlouvá a že si snad my budeme na podobné poměry zvykat. Kdykoliv se někdo ozve podobným způsobem, ihned se zvednou hlasy profesionálních ochránců lidských práv, bojovníků proti xenofobii a rasismu. Jenomže když nemám rád loupícího a vraždícího Ukrajince, není to ode mne žádný projev xenofobie. Je to jenom obava slabšího, že bude nájezdem barbarských národů smeten a s ním všechny vymoženosti civilizované společnosti. V dějinách můžeme takové případy snadno nalézat. Příkladem je zánik římské civilizace. Leda že bychom uznali, že naše civilizace je pouhým omylem, slepou uličkou a že nelitostné zákony přírody stojící nad lidskými zákony nás vyhladí.

Jak se žije Ukrajincům

Text 5.2.4.A

Chudoba v bohatství

staženo z internetu

Daniela Trojtlerová

.....

Podobně jako většina republik bývalého Sovětského svazu je Ukrajina ekonomicky a politicky velice zaostalou zemí. Po rozpadu SSSR se v srpnu 1991 Ukrajina stala samostatným státem s vlastním parlamentem a prezidentem. Avšak ekonomické podmínky rozvoji země moc nepřispěly. Ukrajina je zemí velice bohatou, ale nemá technologii a zákony, které by zajistily její rozvoj. Kdysi se Ukrajina říkalo obilnice světa, dnes se se využívá úplně minimum obilných polí a zbytek leží ladem. Většina továren má velmi zastaralé vybavení, a tak jsou postupně uzavírány a lidé přicházejí

o práci. Ale ani ti, kteří pracují, na tom nejsou o moc lépe. Když mají štěstí, tak dostanou výplatu jednou za tři měsíce, a když ne, tak ji nedostanou vůbec. Běžně se platy pohybují kolem 40 USD = 1 300 Kč měsíčně. Pro Ukrajince to znamená zaplatit jídlo a možná část nájemného, ale na topení, elektřinu, vodu atd. už není. A tak je většina lidí beznadějně zadlužena. Město to řeší tím, že tekoucí vodu dodává pouze 3x denně (6:00–8:00, 12:00–13:00, 19:00–22:00) a v zimním období se v jednotlivých částech města vypíná elektřina až na 10 hodin týdně většinou ve večerních hodinách.

Jak se žije Ukrajincům

Text 5.2.4.B

Sergej: Za tři dny vydělám, co doma člověk za měsíc

Co pro Ukrajince znamená zaměstnání v ČR?

František Roček

Sedíme v ústecké hospodě U tří koček. Ukrajinec, jeho česká přítelkyně a moje tužka. Má štěstí. Pro rok 2000 získal pracovní povolení. Jmenuje se třeba Sergej. Spolu s otcem pracuje v Čechách. Je z ukrajinské zakarpatské oblasti a doma zůstala matka a sestra.

V Čechách žije již druhý rok. První rok pracoval na stavbách načerno. Našetřil nějaké peníze nejen domů, ale také na zvládnutí procedur s žádostí o oficiální pracovní povolení. Protože získat pracovní povolení stojí peníze. Jenom zdravotní prohlídka, asi 800 Kč, kdyby si ji platil Čech sice moc nestojí, ale pro člověka, který přijel z Ukrajiny vydělat si peníze, je to nedostupná částka.

Ráj za tři dny

Sergej si vydělá měsíčně od 10 do 15 tisíc. Záleží na tom, jaká je práce. Již pouze dva tři dny práce v Čechách znamenají získání tolika peněz, kolik potřebuje chudý Ukrajinec k měsíčnímu živobytí ve své svobodné a o to chudší vlasti.

Pracuje denně deset až dvanáct hodin – a proč ne, říká. Vždyť si přijel do Čech vydělat. Práce si váží, protože většina mladých lidí, které kolem sebe na zakarpatské Ukrajině viděl, byla bez práce.

„Učitelé skončí pedagogický institut a jdou dělat zedníky do Čech. Desetina mladých má práci a ostatní se snaží, jak to jde. Kdo má štěstí, jezdí domů z ciziny dvakrát ročně na svátky. Na Silvestra a na Velikonoce,“ vysvětluje Sergej.

Zarazilo mě, proč říká na Silvestra. Proč ne na Vánoce? Potom jsem si uvědomil, že pravoslavné Vánoce jsou později než Vánoce vatikánského ražení.

„O všechno se musíš postarat sám. Nikdo ti doma nepomůže. Máš peníze, máš jídlo.

Jinak máš smůlu. Starej se, jak umíš. Jedno kilo vepřového stojí sedm až deset hřivnů a tak si spočítej, když lidé měsíčně vydělají 150 až 200 hřivnů, kolik si můžeš dovolit. Chleba stojí 80 kopějek. Jen ve chlebu projíš velkou část platu. Proto jsou naši lidé vděční za jakoukoli práci,“ dodává Sergej.

Počítání do tří

Když pracoval Sergej na černo, rozděloval si mzdu na tři části. Nebo vyjádřeno po měsících: jeden měsíc pracoval na jídlo a ubytování, druhý měsíc na doklady a zařizování dalších věcí – pokud chtěl zde být legálně, třetí měsíc pracoval pro sebe, resp. pro rodinu. Pro matku, sestru, jejich společný dům a pro sebe. Podobně i otec. Při legálním pobytu je to obdobné, vždyť dá měsíčně 1300 za zdravotní pojištění, otec, protože je ze staršího těsta, prý 3200 Kč. Přitom nesmí být člověk těhotný, na to se zdravotní pojištění nevztahuje. Toho se Sergej jako muž sice nebojí, ale nesmí ho ani bolet zuby, protože to si musí také platit sám a nesmí mu přeskočit v hlavě, protože psychiatrické ošetření jde prý také na jeho peněženku.

Budoucnost?

Sergej žije přítomným časem, deseti dvanácti hodinami legální práce na stavbě. Co bude dál neví, protože cizinecký zákon byl velmi zpřísněn. V Čechách se mu líbí, nejraději by zůstal...

V televizních novinách právě čeští policisté chytili nějakého mafiánského ukrajinského šéfa. „Tihle lidé nám spolehlivě ničí pověst,“ komentuje televizní pohyblivé obrázky a kýve smutně na číšníka, že má přinést další pivo. „Budoucnost?“ – říká si spíše pro sebe. Po chvíli dodává: „Za tři dny vydělám co tam člověk za měsíc. Jiná budoucnost zatím není.“

Jak se žije Ukrajincům

Otázky k textům a k diskusi

- Znáte nějaké Čechy, kteří vydělávají v západních státech? Proč nedělají stejnou práci v České republice? Liší se výdělek za stejnou práci u nás a v západní Evropě?
- Byli byste ochotni jet na půl roku pracovat do např. Velké Británie? Byli byste ochotni vykonávat těžkou, nekvalifikovanou manuální práci? Za jakých podmínek? Byli byste ochotni dělat např. uklízeče (uklizečky) v supermarketu, kdybyste věděli, že vám výdělek postačí v Čechách na dva roky bezstarostného života? Kdyby vám dal zaměstnavatel vybrat, jestli chcete pracovat legálně, ale vaše mzda se sníží o třetinu (placení daní, zdravotní a sociální pojištění), nebo ilegálně s podstatně vyšším příjmem, jakou variantu byste si vybrali? Pokuste se určit výhody a rizika obou variant.
- Zamyslete se nad situací obyčejného člověka na Ukrajině? Vyčetli byste mu, že se snaží uživit rodinu prací v zahraničí? Dělá Sergej něco odsouzeníhodného? Pokud si myslíte, že ano, jak byste mu vysvětlili jeho „přečin“?
- Kdo podle vás převažuje mezi cizinci v ČR? Lidé, kteří poctivě a tvrdě pracují, nebo zločinci?

Celou diskusi je možno uvést citátem ze **Všeobecné deklarace lidských práv**

a svobod, přijaté Valným shromážděním OSN v roce 1948:

Článek 25: Každý má právo na životní úroveň přiměřenou zdraví a blahobytu jeho i jeho rodiny, čítajíc v to potravu, šatstvo, bydlení, lékařskou péči a sociální služby.

Literatura k tématu

Bohdan Zilynskyj, René Kočík: Ukrajinci v České republice, In: Šišková, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice, Praha 2001, s. 81.

Dušan Drbohlav, Eva Janská, Pavla Šelepová: Ukrajinská komunita v České republice, in: Šišková, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice, Praha 2001, s. 89.

5.3 Bělorusové

Obsah

425	CÍLE
426	<i>CO BYCH NESTRPĚL</i>
429	<i>ROZHODLI SE MĚ ZABÍT</i>
431	SITUACE V BĚLORUSKU
433	BĚLORUSOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE
435	<i>JAK SE ŽIJE V BĚLORUSKU</i>

Cíle

studenti

- znají základní lidská práva
- dokážou identifikovat porušování lidských práv
- mají představu o současné politické a hospodářské situaci v Bělorusku
- chápou motivace odchodu běloruských emigrantů
- vědí základní fakta o běloruské komunitě v ČR

Co bych nestrpěl

Cíle

studenti

- chápou význam základních lidských práv
- mají představu o způsobech, jakými jsou lidská práva v Bělorusku porušována
- dokážou srovnat svou situaci se situací mladých lidí v Bělorusku

Velikost skupiny

libovolná

Čas

60–80 minut

Příprava

- tabule, křída (flipchart, fixy)
- kopie textu 5.3.1 pro všechny studenty
- seznam práv přepsaný na tabuli či na flipchart (možno použít i zvětšenou kopii)

Popis / postup

1. Zamyslete se ve frontální diskusi se studenty nad stavem lidských práv v ČR. Jakých práv požíváme v demokratické společnosti? Jak jsou tato práva zajištěna? Která to jsou? Jsou některá práva dodržována důsledněji než jiná?
2. Odhalte seznam práv a ptejte se studentů: Jak se odrážejí následující práva ve vašem každodenním životě? Čemu tato práva zamezují?
3. Pak nechte studenty postupně odpovědět na následující otázku: **Jaká práva by musela být vůči vám porušována, aby se pro vás život v ČR stal nesnesitelný a abyste raději volili emigraci, i za cenu ztráty domova, možnosti užívat mateřský jazyk, ztráty přátel, příp. možnosti pracovat ve svém oboru? (Každý může jmenovat pouze 5 práv).**
4. Studentské volby práv, jejichž porušování by osobně nebyli ochotni strpět, zaznamenávejte čárkami k seznamu práv na tabuli. Poté, co se všichni studenti vyjádřili, shrňte, která práva byla nejčastěji zvolena a zvýrazněte je.

Co bych nestrpěl

5. Rozdejte studentům kopie textu 5.3.1 a vyzvěte je, aby si ho pozorně přečetli.
 6. Rozdělte studenty do skupin. Úkolem každé skupiny je odhalit, která práva byla v případě Illy L. porušena.
- Skupiny postupně prezentují ostatním, která práva byla podle jejich názoru porušena a proč. Jsou mezi nimi i práva, která jste již předtím zvýraznili na tabuli?

Hodnocení / reflexe / variace

K rozpoutání diskuse použijte následující otázky:

- Víte něco o současné situaci v Bělorusku? Jsou v této zemi dodržována lidská práva?
- Proč se Illy L. režimu znelíbil? Měl na tom nějakou zásluhu?
- Co byste dělali v situaci Illy? Měla by Česká republika poskytovat útočiště pronásledovaným lidem? Proč?
- Jaké mohou mít obyvatelé některých zemí důvody pro emigraci do ciziny? Může jít kromě politických i o jiné důvody, např. ekonomické?
- Myslíte si, že by Česká republika měla hradit studium zahraničním studentům ze zemí, jako je Bělorusko? Uveďte argumenty pro i proti.
- Domníváte se, že je možné podpořit demokratické síly v zemích, kde vládou totalitní režimy? Proč?

Během diskuse mohou padnout další příklady porušování lidských práv v Bělorusku (viz Informace pro učitele) nebo může aktivita předcházet výkladu na toto téma. Aktivitu lze použít i jako úvod do problematiky lidských práv nebo prostřednictvím vhodných textů adaptovat na migranty či azylanty z jiných zemí.

Z praktických důvodů je možné aktivitu rozdělit na dvě části: kroky 1–4 a 5–7, reflexe první části by pak měla spočívat v diskusi o významu lidských práv.

Co bych nestrpěl

Seznam základních lidských práv

- právo na život, svobodu a osobní bezpečnost**
- právo na soudní ochranu a rovnost před zákonem**
- právo na vzdělání**
- právo na svobodu pohybu**
- právo na soukromí, rodinu, domov, důstojnost a osobní čest**
- právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství**
- právo na svobodu přesvědčení a projevu**
- právo na pokojné shromažďování a sdružování**
- právo na hmotné zabezpečení a životní úroveň sebe a své rodiny**
- právo na informace**

Seznam vychází ze Všeobecné deklarace lidských práv, přijaté Valným shromážděním OSN v roce 1948

Rozhodli se mě zabít

Text 5.3.1

„Rozhodli se mě zabít“

Illa L. (19) je jedním z dvanácti běloruských studentů, kteří začátkem září přijeli do České republiky studovat díky stipendijnímu programu české vlády. Studenti momentálně bydlí v Poděbradech, kde se učí česky a připravují se na přijímací zkoušky na vysoké školy. Na vánoční svátky odjela většina z nich do Běloruska za svými rodiči, Illa však musel zůstat v Čechách. Během posledního půldruhého roku na vlastní kůži zakusil metody zastrašování ze strany tajných služeb a pro mnohé lidi se stal nepohodlným svědkem.

Proč sis ke studování vybral právě Českou republiku?

Byla to pro mě možnost, jak se zachránit. V Bělorusku jsem nemohl studovat, byla mi odepřena lékařská péče, neustále mi bylo vyhrožováno a letos na mě byl dokonce spáchán atentát. Otec se tedy obrátil přímo na českého zastupitele A. Fojtíka, abych mohl odjet studovat do České republiky.

Takže se zpátky vrátit nemůžeš?

Kdybych se teď vrátil do Běloruska, bylo by to pro mě nebezpečné. Když jsem odjel, po dvou měsících bylo vyšetřování mého případu pozastaveno, ale jakmile se vrátím, může být kdykoli znovu obnoveno. Někteří lidé se bojí, že bych mohl mluvit, a proto by mne chtěli zlikvidovat, jak se o to už několikrát pokoušeli.

Co se vlastně stalo?

2. dubna 1999 jsem se vracel ze školy a před domem ke mně přistoupili dva muži, kteří se prokázali legitimacemi KGB. Odvezli mě autem do kanceláře a tam mě jiný člověk vyslýchal. Nejprve mluvil obecně, pak náhle přešel na mého otce. Pomlouval ho, a dokonce mi řekl, že bude zavřen a z vězení mi bude těžko pomáhat, takže má budoucnost závisí na mně. Jinými slovy mi nabízel spolupráci. Když zradím otce, zajistí mi studium třeba na MGIMO (Moskevský státní institut mezinárodních vztahů, pozn. A. H.).

Proč si vybrali právě tebe?

Můj otec byl hlavním poradcem premiéra Michala Čyhira (1994–1996), se kterým se znal ze školy, a ve vládě pracoval až do roku 1999. Lukašenko se ale bál Čyhira jako možného kandidáta v prezidentských volbách, proto proti němu nechal zahájit trestní stíhání. Hledaly se kompromitující materiály nejprve na Čyhira, posléze i na jeho spolupracovníky. Mému otci často vyhrožovali, zastrašovali ho, nakonec to zkusili přes rodinu. Chtěli po mně jakékoli informace o spolupráci otce s M. Čyhirem, o jejich schůzkách, jakékoli dokumenty, které bych doma našel a které by mohly zkompromitovat jiné úředníky státního aparátu, dokonce jsem měl u otce doma a v autě nainstalovat „štěnice“. Všechno jsem odmítl.

Co bylo dál, když jsi odmítl spolupráci?

Čtyři dny nato mě přepadli dva neznámí lidé. Nejprve mě omráčili, když jsem přišel k sobě, jeden mě držel a „povídal si“ se mnou a druhý mě řezal nožem... na rukou, na nohou, v obličej. Snažili se mě zastrašit.

Podali jste trestní oznámení?

Nakonec ano. Samozřejmě se však obrátilo proti mně. Vyšetřovatelé se například ptali svědků, zda jsem v té době měl na těle nějaké známky fyzického zranění. A lékař, který mne tehdy obvazoval, šedesátiletý stařík, prohlásil, že nikoli, že jsem měl jen trochu špinavé triko. Vyšetřovatel mi dal jasně najevo, že výpověď šedesátiletého lékaře je pro něj důvěryhodnější.

To byl poslední pokus tě zlomit?

Kdepak. Letos v dubnu se mi přihodila zvláštní věc. Jednoho dne jsem nastoupil do metra, kolem šesté hodiny večer, a zničehonic jsem upadl do bezvědomí. Probral jsem se až kolem půlnoci, po pás v nějakém blátě. Brzy jsem poznal, že se nacházím nedaleko vesnice Radaškovičy (městečko asi 35 km od Minska, pozn. A. H.). Na ruce jsem měl stopu po vpichu

Rozhodli se mě zabít

„Rozhodli se mě zabít“ /pokrač./

injekce. Po téhle události jsem strávil dvacet dní v psychiatrické léčebně kvůli depresím.

A když tedy ani to nevyšlo?

Tak se rozhodli mě zabít. To se stalo 21. června přímo v našem domě. Vyšel jsem z bytu a šel k výtahu, když ke mně přiskočil muž v masce, nejprve mne udeřil pistolí a poté vystřelil na srdce. Jiný muž v masce zatím dával pozor opodál. Jen se štěstím jsem přežil, kulku mám dosud pod lopatkou.

Nebyl jsi na operaci?

Ležel jsem asi měsíc v nemocnici, pak náhle dostal primář rozkaz, že mám být okamžitě propuštěn, a během týdne mě propustili. Naštěstí můj bratr pracuje na chirurgii, jinak nevím, co by se se mnou stalo.

Po tom všem jsi odjel do Čech bez problémů?

Dodnes pořádně nechápu, jak se mi to vlastně podařilo. V Bělorusku jsem podepsal prohlášení, že neopustím Minsk po dobu vyšetřování. Neustále mě hlídali tři lidé z útvaru zvláštního určení KGB. Musel jsem být neustále na telefonu. Například mi večer zavolal vyšetřovatel, abych se k němu ráno dostavil. Hlídali mě celý den od osmi ráno do deseti večer, pak se zatáhly rolety a šli jsme spát. V noci před mým odjezdem jsem byl převezen do jiného bytu, kde jsem přespal a ráno pak jel rovnou na nádraží do autobusu. Když pak k nám přijela ochranka a zjišťovala, zda jsem doma, otec jim řekl, že mi není dobře, že ještě spím.

Tady se cítíš v bezpečí?

Tady se můžu sám klidně procházet po městě a nemusím se ničeho bát. Ono to bylo trochu divné, když rodiče museli každý den čekat před budovou Institutu na svého dospělého syna, aby ho odvedli domů.

Měl tvůj odjezd pro rodinu nějaké následky?

V podstatě ne. Jak jsem řekl, když jsem odjel, věc skončila. Jsem pryč, je to jako kdybych zmizel, například jako Zacharanka (bývalý ministr vnitra, poté oponent Lukašenkova režimu, který je již druhým rokem nezvěstný, pozn. A. H.). Tím pádem už nejsem nebezpečný. Otcí samozřejmě nadále vyhrožují. Telefony jsou odposlouchávány. Otec i bratr mají občas problémy v práci.

Jak dlouho myslíš, že budeš muset zůstat v zahraničí?

Já věřím, že na místo prezidenta nastoupí někdo normální. Stejně však, i když to bude demokrat, budou se provádět nějaké čistky. Proto střízlivě odhaduji, že budu muset zůstat v zahraničí ještě tak dva roky. A pokud Lukašenko ve volbách vyhraje, tak ještě sedm let navíc.

Co když neuděláš přijímací zkoušky a vyprší ti vízum?

Na tuto variantu se zatím nepřipravuji. Teď se soustředím na to, abych zkoušky udělal.

Illův otec Ivan Michailovič L. je profesorem ekonomie. Pracoval jako vedoucí skupiny poradců premiéra Michala Čyhira (1994–1996) a premiéra Sergeje Linga. V březnu 1999 byla zahájena předvolební kampaň před prezidentskými volbami, ve kterých kandidoval Michal Čyhír. Ivan L. se jako jeho bývalý blízký spolupracovník ocitl na seznamu nepohodlných úředníků, kteří mají být propuštěni ze svých funkcí. Z teroristických činů proti svému synovi viní pan profesor tehdejšího ředitele KGB Vladimira Mackeviče, tehdejšího předsedu Rady bezpečnosti Viktora Šejmana (nyní generální prokurátor) a náměstkyně ministra vnitra Michaila Udovikova.

Otázky kladl Adam Havlín, zdroj: Informační servis společnosti Člověk v tísni, 9. 1. 2001, www.inforservis.net

Situace v Bělorusku

Nezávislá Běloruská republika byla vyhlášena v roce 1918, kdy byla země téměř zničena 1. světovou válkou, do té doby byla země součástí ruského impéria. Avšak vzápětí obsadili zemi bolševici a násilím ji připojili k Sovětskému svazu, jehož součástí bylo Bělorusko až do roku 1991. Po rozpadu Sovětského svazu bylo Bělorusko znovu samostatné a nezávislé, nakrátko zde zavládla demokracie, zároveň se však země potýkala s hospodářskými problémy, neboť zastaralý nereformovaný průmysl a zemědělství nebyly již nějakou dobu životaschopné. Chudoba a sentiment po mocném a mohutném Sovětském svazu přivedly v roce 1994 do prezidentského křesla Alexandra Lukašenka. Lukašenko svedl hospodářské problémy země na korupci v mocenském aparátu a slíbil je vyřešit. Měl silnou podporu ze strany Ruska, které mělo zájem o vliv v bývalých sovětských republikách. Po dvou letech své vlády vyhlásil Alexandr Lukašenko referendum o změnách v ústavě, jehož výsledky za pomoci silových struktur zmanipuloval. Posléze rozpustil parlament a stal se jediným vládcem země, který ve svých rukou soustřeďuje veškerou moc – ústavní, zákonodárnou a výkonnou, a vládne pomocí dekretů, které nepodléhají žádnému schvalovacímu procesu a jsou nadřazeny zákonům. Hospodářské problémy země však Lukašenko nevyřešil, reformy, které byly zahájeny po rozpadu Sovětského svazu, zrušil a dále udržuje centrálně plánovanou ekonomiku a kolchozní systém v zemědělství. Bělorusko je již několik let na samém ekonomickém dně. Pravidelně se stává, že v obchodech několik týdnů nejsou základní potraviny – mléko, vejce, vodka. Inlace dosáhla za první pololetí roku 2001 72 procent. Průměrná měsíční mzda se pohybuje kolem 90 dolarů. Prezident má přesto pět vlastních rezidencí, ochranu o síle více než 2000 mužů, a dokonce má k dispozici i jeden zimní stadion pro své soukromé potřeby. Jediný způsob, jak může tento režim přežít, jsou dotace z Ruska výměnou za politiku sjednocování obou zemí.

Lukašenko i nadále svádí hospodářské problémy země na korupci a zpronevěru. Jelikož má pod kontrolou 95 procent sdělovacích prostředků, může kdykoli kohokoli v tisku či v televizi obvinít z krádeže, defraudace či úplatkářství a dotyčný nemá možnost se bránit. Tohoto prostředku používá Lukašenko k diskreditaci a ekonomické likvidaci svých politických oponentů a zastánců běloruské samostatnosti. Typickým příkladem byl případ bývalého premiéra Michala Čyhira, který byl v roce 1999 obviněn z krádeže 1 milionu dolarů. Jednalo se přitom o půjčku, kterou v roce 1994 poskytla banka Agroprombank, jejíž byl tehdy Čyhír ředitelem, jedné firmě, a která nebyl vrácena. Čyhír byl poté dva roky předsedou vlády, v roce 1996 podal demisi pro nesouhlas s Lukašenkovou autoritativní politikou a přešel do opozice. Obvinění z krádeže přišlo v době, kdy Čyhír oznámil svou kandidaturu v prezidentských volbách, které organizovala opozice. V červnu 2001 byl k osmi letům odnětí svobody odsouzen věhlasný vědec prof. Jury Bandažeuski

Situace v Bělorusku

za to, že přijímal úplatky od uchazečů o studium na Lékařském lyceu, kterého byl ředitelem. Proces trval dva roky a za tu dobu několik svědků odstoupilo od svých výpovědí a uvedlo, že byli vystaveni tlaku ze strany tajných služeb, aby křivě svědčili. Bandažeuski svou vinu nepřiznal; jisté je, že režimu byly nepohodlné jeho vědecké výzkumy působení radioaktivity v zamořených oblastech po černobylské havárii, které odporovaly oficiálním prohlášením a údajům. Kromě trestu odnětí svobody byl prof. Bandažeuski odsouzen také ke konfiskaci majetku. Obvinění z přijetí úplatku je velice časté a jednoduše zinscenovatelné – osoba se pozve na nějaký úřad, tam během formálního pohovoru vedle ní položí balíček bankovek a okamžitě vyfotografují.

Pokud je nepohodlná osoba nařčena či obviněna, nemá možnost se bránit ani mediálně ani právně. V Bělorusku totiž funguje praxe tzv. telefonického soudu. Soudce se nejprve telefonicky radí s Prezidentskou kanceláří, odkud dostane pokyn, jak má rozsudek vypadat (nyní se plánuje, že soudci budou skládat přísahu do rukou prezidenta). V takovém případě nepomůže mnohdy ani sebelepší advokát, nehledě na to, že většina řadových občanů si nemůže z finančních důvodů advokáta vůbec dovolit. Poslední takový případ se stal koncem loňského roku a skončil tragicky. Čtyřiatvacetiletý student A. Zajcev, člen opozičního uskupení, byl obviněn z pohlavního zneužití nezletilé dívky. Lékařské vyšetření prokázalo, že se obvinění nezakládá na pravdě, a soud rozhodl o Zajcevově nevině. Po několika dnech však bylo řízení obnoveno. Zajcev byl vystaven tlaku ze strany tajných služeb, které ho nutily ke spolupráci, a bylo mu jasně řečeno, že pokud se nestane jejich informátorem, bez ohledu na lékařský posudek pro něj rozhodnutí soudu tentokrát nebude příznivé. Mladý student tento tlak nevydržel a 20. prosince se doma oběsil.

Bělorusové v České republice

Do České republiky přichází většina Bělorusů z politických důvodů – někteří byli vystaveni pronásledování, pro své politické názory neměli možnost vykonávat své povolání, resp. studovat na vysoké škole, některým dokonce doma hrozila smrt. Od roku 1999 beze stopy zmizeli dva přední opoziční politici Zacharanka a Hančar, novinář ruské televize ORT Zavadskij a podnikatel Krasouski. Lidé, kteří kdysi spolupracovali se zmizelými, mají důvodné obavy o svůj život a bezpečí svých rodin. Případ studenta Lemiašeuského ukazuje, kam až může dosahovat snaha po diskreditaci nepohodlného oponenta.

Vedle uprchlíků žijí v České republice také studenti, kteří z politických důvodů nemohli studovat v Bělorusku a kterým česká vláda nabídla stipendium, novináři pracující na Rádiu Svobodná Evropa a námezdní dělníci.

Od roku 1996 získalo politický azyl v České republice 72 Bělorusů, což je jedna desetina celkového počtu žadatelů. V současné době žádá o azyl kolem 80 lidí z Běloruska, většinu z nich tvoří (a v minulosti tvořili) takzvaní ekonomičtí žadatelé, tzn. lidé, kteří k odchodu ze své země nemají prokazatelně politické důvody, ale pro které je žádost o azyl nejsnadnější cestou, jak se dostat do České republiky, legálně zde žít a pokusit se najít nějakou práci. Mezi podnikateli jsou jednak takoví, kteří v Bělorusku nemají dostatečné ekonomické podmínky k rozvíjení svých obchodních záměrů, jednak takoví, kteří nemohou podnikat ve své zemi z politických důvodů (pokud například financují či podporují opoziční politickou stranu, má režim dostatek prostředků, jak jim podnikatelskou činnost znemožnit, např. vysoká pokuta či konfiskace majetku, o které může soud rozhodnout i zcela bez důvodně, jak bylo výše uvedeno). Vzhledem k tomu, že Alexandr Lukašenko se netají svým negativním vztahem vůči podnikatelům a soukromníkům a že díky médiím vnímá společnost soukromé podnikání téměř jako krádež (podobně jako tomu bylo v naší republice do roku 1989), lze vlastně všechny žadatele z řad podnikatelů považovat za politické.

Žadatelé o azyl s prokazatelnými politickými důvody jsou vesměs lidé s vyšším vzděláním a aktivní. Neboť pochopitelně právě takoví lidé jsou pro každý totalitní režim nepohodlní. Tito uprchlíci se velmi rychle naučí česky (běloruština je příbuzný jazyk) a po udělení azylu jsou schopni si v krátké době najít práci odpovídající jejich kvalifikaci. Například vůbec prvními běloruskými uprchlíky po roce 1996 byli MUDr. Sergej Jurčenko a RNDr. Vladislav Jandjuk. Pan Jurčenko pracuje jako kardiolog v Motolské nemocnici a pan Jandjuk je vyhledávaným programátorem.

Bělorusko pochopitelně opouštějí i lidé z oblasti kultury. V České republice například našli útočiště básníci a hudebníci Siaržuk Sokalau-Vojuš a Maxim Ščur či historička Hanna Surmač. Nejsou to ekonomické důvody, vidina snadného zbohatnutí či bezpracného pobytu v uprchlickém táboře, které je k nám vedou, nýbrž vědomí historické tradice

Bělorusové v České republice

bělorusko-českých kulturních vztahů, podepřené pomníkem Franciška Skaryny a hrobů prvních běloruských prezidentů a zpěváka Zabejdy-Sumického na Olšanských hřbitovech. Bělorusové znají a opatrují svou historii a váží si pomoci, které se jim v těžkých dobách od Čechů vždycky dostalo. Ne vždy se jim však u nás dostává přívětivého přijetí, neboť bývají zaměňováni s příslušníky „ruskojazyčné mafie z Východu“.

Další informace je možné najít na stránkách Běloruského centra společnosti Člověk v tísni při ČT, www.belcentrum.org

Jak se žije v Bělorusku

Text 5.3.2

Situace v Bělorusku

Rádio Svobodná Evropa, 16. 9. 2001

(úryvek rozhovoru)

Moderátor (Lucie Vopálenská):

Pojďme od politiků k běloruské společnosti, k řadovým občanům. Všichni slyšíme o neutěšené situaci v zemi, ale ne mnohým z nás se podaří vidět vše na vlastní oči. Když si pobývala v Bělorusku, potvrzovaly se v tvých očích ty informace o neskutečné chudobě, bídě a zoufalství a o tom, že Lukašenko je jednoznačně za to všechno zodpovědný?

(Magdalena Bartošová, redaktorka Rádia Svobodná Evropa)

Informace o neskutečné chudobě, bídě a zoufalství se mi nejen potvrdily, ale dokonce překročily bohužel všechna má očekávání. Já jsem věděla z agenturních zpráv, z různých jiných zdrojů, že Bělorusové mají průměrný měsíční plat asi 50 dolarů, to znamená 1500 korun, přičemž ceny jsou stejné jako nás. Viděla jsem, že Lukašenko hovoří o 70 dolarech, ale co jsem opravdu netušila je, že

ve skutečnosti se může stát v oné zemi, že například zdravotní sestra v oblasti postižené Černobylem bere 3 dolary měsíčně. Dokonce jsem netušila, že to není výjimka, že je to naprosto obvyklý příklad. Mám to potvrzeno od náměstkyně ředitelky nezávislých ženských odborů v Bělorusku, která rozhodně není nějaká hysterická osoba. Je to profesionálka, která na moji logickou otázku, jak žijí, z čeho žijí, odpověděla: oni kradou. Zdravotní sestra krade jehly, ručníky, mýdla, vodu, naprosto všechno. Krade kuchař ve škole, krade ředitel podniku, kradou zaměstnanci podniku, kradou tak, že dokonce v podniku vyrábějícím spotřební zboží nebo hřebíky, zmizí prostě polovina výrobků, ředitelé podniků o té situaci vědí a říkají: co máme dělat? My prostě víme, že ty lidi nezaplatíme a my víme, že by umřeli hladu oni i jejich rodiny. My nad tím zavíráme oči a mlčíme, protože tenhle zločinecký systém takhle funguje.

Otázky k textu a k diskusi:

- Pokuste se představit, co je možné v Čechách koupit za 1 500 Kč. Lze s takovou částkou vyjít, aby mohl člověk zaplatit nejen jídlo pro sebe a své děti, ale také nájem, odběr tepla, energie ap.?
- Pokuste se porovnat ekonomickou situaci v Čechách a Bělorusku. Souhlasíte s názorem, že prosperující země by měly pomáhat těm, které na tom nejsou tak dobře? Proč ano, proč ne?
- Opustili byste svou zemi, kdyby vám a vaší rodině hrozilo hladovění? Kdo nejčastěji emigruje? Podaří se odchod do zahraničí všem?
- Napadá vás, co můžete osobně udělat pro pomoc zemím, jakou je Bělorusko?

5.4 Muslimové

Obsah

439	CÍLE
440	<i>CO VÍME O ISLÁMU?</i>
443	<i>ISLÁM POD DROBNOHLEDEM</i>
445	VZNIK ISLÁMU
447	PILÍŘE ISLÁMU
449	KORÁN
450	ŽENY V ISLÁMSKÉ SPOLEČNOSTI
452	CO MAJÍ ZÁPADNÍ TRADICE A ISLÁM SPOLEČNÉHO?
454	<i>UNIVERZÁLNÍ HODNOTY</i>
456	STŘET CIVILIZACÍ?
458	<i>MUSLIMOVÉ – UPRCHLÍCI V ČR</i>
464	MUSLIMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICCE
466	LITERATURA K TÉMATU
466	INTERNETOVÉ ODKAZY

Cíle

studenti

- dokážou popsat základní znaky islámského náboženství
- znají společné rysy i odlišnosti křesťanství, judaismu a islámu
- umějí rozlišit fakta o islámu a předsudky vůči němu
- jsou schopni identifikovat příčiny mezinárodního terorismu a odlišit ho od náboženství
- mají představu o životě muslimů v ČR

Co víme o islámu?

Cíle

studenti

- uvědomují si úroveň svých znalostí o islámu
- jsou motivováni prohloubit svůj vhled do problematiky islámu
- znají základní údaje o islámu
- jsou schopni revidovat své nepřesné a stereotypní vědomosti

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30–40 minut

Pomůcky

- kopie dotazníku Co víme o islámu? pro každého studenta
- tabule, křída

Popis / postup

1. Rozdejte studentům dotazník Co víme o islámu? a požádejte je o jeho vyplnění.
2. Vyzvěte studenty, aby postupně říkali své odpovědi na první otázku, a jejich odpovědi zapisujte na tabuli. Pak se společně pokuste odpovědět na otázku, jaká je ve třídě, v české společnosti nebo v Evropě obecná představa o islámu a muslimech?
3. Společně opravte výsledky dotazníku otázku po otázce – použijte Správné odpovědi. Nejdříve se ptejte studentů, jak odpovídali a proč? Konfrontujte je se správnými odpověďmi, které si studenti do svých dotazníků zaznamenají, pokud neodpověděli správně.

Hodnocení / reflexe

Během reflexe byste společně se studenty měli shrnout, jaká byla obecná znalost islámu před vyplněním dotazníku. Možné otázky k diskusi:

- *Připadal vám dotazník složitý? Proč? Kolik otázek z dotazníku jste měli správně? Měl někdo dotazník zcela bez chyby? Považujete se za dobře informované o islámu?*
- *Které informace vás nejvíce překvapily? Lišily se vaše představy o islámu od jeho skutečné podoby? Pokud ano, čím je to dáno?*

Co víme o islámu?

- *Odkud jste se dozvěděli o islámu? Mohou být informace o něm zkreslené? Z jakých důvodů?*
- *Které informace vám připadaly nejzajímavější? Které nejpodstatnější? Co byste se chtěli o islámu chtěli dozvědět, aby se vaše znalosti prohloubily?*

Správné odpovědi

2. Od Maroka přes severní státy Afriky, Blízký východ, Arabský poloostrov až k Indii, Číně a tichomořským ostrovům. Pouze 18% světové populace muslimů žije v arabských zemích, 20% v subsaharské Africe, zbytek je rozptýlen po celém světě. Mezi islámské státy patří především: Afghánistán, Alžírsko, Ázerbajdžán, Egypt, Írán, Palestina (Izrael), Libye, Pákistán, Saudská Arábie a Súdán.
3. Svatá kniha islámu, podle muslimů zapsané zjevení Boží, které sdělil archanděl Gabriel prorokovi Muhammadovi
4. c). Islám je po křesťanství druhým největším světovým náboženstvím.
5. c). Vznik islámu se běžně datuje odchodem posledního proroka Muhammada a stoupenců jeho učení do emigrace z Mekky do Mediny roku 622 n. l. Toto datum je počátkem islámského letopočtu. Podle islámského pojetí však není tato doba dobou vzniku islámu, ale pouze dobou vystoupení posledního z proroků. Islám podle muslimů existoval už od dob Abrahama, a jeho počátek je tedy totožný se vznikem judaismu – a).
6. b) – jediná správná odpověď. Jediným Bohem je Alláh (totožný se starozákonním Hospodinem i křesťanským Bohem – nikoli však trojjediným). Islámská tradice příliš nepoužívá ani kategorii spasitele (v žádném případě v souvislosti s Muhammadem), přestože muslimové věří v příchod Posledního Soudu.
7. d)
8. správná odpověď jsou pouze d) a f). Rozvod je v islámu možný. Manželské soužití je založeno na principech partnerské rovnosti a vzájemné úcty, oba manželé mají vůči sobě srovnatelné povinnosti. Nelze zaměňovat islámské zásady s předislámskými zvykovými právy v některých arabských zemích!
9. a), c), e), f). Muslimové mají zakázáno užívání toxických látek včetně alkoholu (káva a nikotin se běžně toleruje), protože jsou proti přirozenosti člověka, zotročují ho, podobně jako hazardní hry. Pro muslimy je nepřípustné jíst maso uhynulých zvířat a ptáků, maso vepřů, v ostatní stravě by měl být muslim uměřený. Válka a agresivní šíření víry není cílem islámu. Bůh toleruje pouze obranné války. V praxi to ovšem podobně jako u křesťanství vypadalo jinak.
10. a), b), d) Zbožný muslim se pětkrát denně modlí, jednou za život má podniknout pouť do Mekky. Jeho povinností je také šíření islámu jako jediného pravého náboženství, ovšem zabíjení jinověrců není nikde přikázáno (tak si šíření islámu vykládají fundamentalisté). Krutý zvyk zabíjení cizoložnic je v některých arabských zemích praktikován, ale jeho původ není islámský – má kořeny v tradičních patriarchálních společnostech, nikoli v islámu samotném. Muslim se postí nikoli jeden měsíc v životě, ale každoročně během měsíce ramadánu (zhruba se kryje s koncem křesťanského roku), a to pouze od východu do západu slunce.
11. Všechna podstatná jména pocházejí z arabštiny, jazyka, kterým je mj. psán Korán.

Co víme o islámu?

Dotazník Co víme o islámu?

1. Co se vám vybaví při vyslovení slova islám nebo muslim?

.....

2. V jakých zemích převládá islámské náboženství?

Vyjmenujte:.....

3. Co je Korán?

.....

4. Kolik je na světě islámských věřících?

- a) 10 milionů
- b) 350 milionů
- c) 1 miliarda
- d) 2,5 miliardy

- d) zachovávat věrnost manželovi
- e) na slovo poslouchat manžela
- f) nechovat se vyzývavě a přiměřeně se oblékat

5. Kdy vznikl islám?

- a) současně s židovstvím
- b) současně s křesťanstvím
- c) v 7. století n. l.
- d) v 17. století

9. Co islámské náboženství zakazuje

- a) pít alkohol
- b) mnohoženství (mít více než jednu manželku)
- c) vést války kromě obranných
- d) mluvit s jinověrci
- e) jíst vepřové
- f) hrát hazardní hry

6. Kdo byl Muhammad?

- a) mocný šejk
- b) muslimský prorok
- c) islámský bůh
- d) spasitel muslimů

10. Co přikazuje islámské náboženství?

- a) modlit se pětkrát denně
- b) podniknout jednou za život zbožnou pouť do Mekky
- c) zabít jinověrce
- d) zvěstovat islám
- e) postit se jednou za život po 1 měsíc
- f) zabít nevěrné manželky

7. Kdy žil Muhammad?

- a) v 17. století
- b) 1. století n. l.
- c) v 7. století př. n. l.
- d) v 7. st. n. l.

8. Co přikazuje Korán muslimským ženám?

- a) nehovořit s cizími muži
- b) zahalovat si celé tělo kromě rukou
- c) nerozvádět se

11. Poznáte, z jakého jazyka pocházejí všechna podstatná jména této věty:

Admirál poslal kabelem šifru do arzenálu, že monzun způsobil havárii.

.....

Islám pod drobnohledem

Cíle

studenti

- znají důležitá fakta o islámu
- jsou schopni zpracovat odborný text
- prohlubují dovednosti spolupráce

Velikost skupiny

minimálně 8 studentů

Čas

40–50 minut

Pomůcky

- okopírovaná témata z informací pro učitele (ze stran 445 až 453)
- archy balícího papíru, fixy

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 4 pracovních skupin. Každá skupina dostane zadáno jedno z následujících témat:
 - **Vznik islámu**
 - **Pilíře islámu**
 - **Ženy v islámské společnosti**
 - **Korán**
 - **Co mají křesťanství a islám společného?**
2. Požádejte studenty, aby se ve skupinách nad tématem zamysleli a pokusili se shromáždit co nejvíce údajů, které již o tématu vědí. Pokud předpokládáte, že znalosti jsou minimální, zkrátte úměrně dobu této činnosti.
3. Vyzvěte skupiny, aby ostatním sdělily, co již o tématu vědí. V této fázi není vhodné připustit diskusi nad tématy, smyslem je pouze evokace dřívějších znalostí.
4. Rozdejte do skupin kopie jednotlivých témat z informací pro učitele a vyzvěte studenty, aby připravili přehledný, maximálně pětiminutový výklad na dané téma pro ostatní. Je vhodné, aby studenti použili archy papíru jako „tabuli“ ke zvýraznění těch údajů, které považují za nejdůležitější.
5. Skupiny postupně prezentují celé třídě, co nového zjistily o příslušném tématu.

Islám pod drobnohledem

Hodnocení / reflexe

Skupiny si navzájem okomentují své výstupy, začněte nejprve stránkou formální (*Který výstup vám připadal nejpřehlednější / nejsugestivnější / nejkultivovanější? Proč?*), teprve pak se ptejte na obsahovou stránku. Vhodné je přimět studenty, aby společně označili informace, které pro ně byly nové, překvapivé, zajímavé. Diskusi můžete motivovat pomocí obdobných otázek, jako v předchozí aktivitě „Co víte o islámu?“.

Tato aktivita je založena na projektové metodě a vyžaduje, aby byl žákům poskytnut prostor pro diskusi a prezentaci. Učitel by měl stále činnost žáků monitorovat a vést je k maximální spolupráci. Vyučujícími se v konečné fázi prezentace stávají sami žáci, ostatní žáci si mohou vědomosti či poznámky zaznamenat do sešitů.

Variace

Před realizací této aktivity je možné vyzvat studenty, aby k daným tématům sami shromáždili co nejvíce materiálů. Jejich práce potom vychází nejen z předložených kopií, ale také z vlastních zdrojů. Jako vodítko při hledání může posloužit doporučená literatura na konci této kapitoly.

Vznik islámu

Muslimové věří, že když Muhammad (narozen roku 570 v Mekce) dovršil svých 40 let, dostalo se mu poprvé Božího zjevení prostřednictvím archanděla Gabriela. Tato zjevení, která pokračovala dalších 23 let, jsou známá v písemné podobě jako Korán. Muslimové věří, že Muhammad byl poslední prorok, jenž ucelil poznání Božích zákonů předávaných předchozími proroky, mimo jiné Ježíšem, který byl velmi zohledňován, avšak jako prorok, ne jako Bůh.

Za první manželku si Muhammad vzal velice emancipovanou a bohatou obchodnici, která na něj měla velký vliv. Muhammad se později oženil ještě několikrát, jeho polygamní rodina však v té době nikoho nepohoršovala, naopak byla chválená jako důkaz jeho mužnosti, schopností a postavení. Rozhodně není možné využít argument, že Muhammad nebyl dostatečně asketický či svatý k tomu, aby mohl být prorokem jako Ježíš. Nejen že slovo asketický nemělo v tehdejší prostředí žádný význam, ale nezapomeňme, že někteří proroci ze Starého Zákona také žili v polygamii.

Muhammad se na svých cestách po Arábii a Sýrii seznámil s učením křesťanů a Židů, svaté knihy však nikdy nečetl, protože byl negramotný. Patrné analogie mezi Biblií a Koránem jsou připisovány jeho prorockým schopnostem. Počátky jeho zjevení datuje islamistika do roku 610. Ve svých veřejných vystoupeních (od roku) 613 narážel nejprve na posměch a lhostejnost obyvatel Mekky, později čím dál více na otevřený odpor a byl nazýván bláznem (což nám může připomínat nepřijetí Ježíše Krista v Jeruzalémě). Muhammadovi stoupenci byli krutě pronásledováni, a proto v roce 622 celá komunita emigrovala do města Mediny, kde vytvořila nové politické společenství založené na ideové islámské soudržnosti – islámskou obec (ummu). Tato událost – „hidžra“ – je počátkem islámského letopočtu. V této době se vyznačil islám oproti židovství a křesťanství (oběma se podle něj dostalo jenom části zjevení a obě náboženství se dopustila jistých falzifikací) a rozvinul pojetí návaznosti pravé víry na Abrahama. Až v roce 624 povolil Muhammad svým následovníkům vést válku, a to jen za znovunabytí svých majetků v Mekce (jeden z mnoha významů slova džihád). Sám se snažil o mírové řešení a Mekka se nakonec podrobila pod podmínkou milosti pro všechny, kdo složí zbraně. Muhammad učinil svatyni Kaabu v Mekce hlavním místem uctívání Boha, a nahradil tak dosavadní poutní místo a modlitební směr – Jeruzalém.

Brzy po jeho smrti ve věku 63 let zatoužili jeho následovníci zachytit písemně nejen Prorokova zjevení a ponaučení, ale i jeho osobní příklad, a tak byly jednotlivé súry (oddíly) do té doby zachycené na různých materiálech (kosti, kůže) sepsány do jedné knihy –

Vznik islámu

Koránu. Po smrti Muhammada přijal titul „nástupce Posla Božího“ – chalífy, jeho přítel a tchán. Toto nástupnictví uznává velká část muslimů jako součást tradice sunny. V protikladu stojí ší'a, odštěpená větev, vzniklá z politického seskupení, které se hned po Muhammadově smrti domáhalo nejvyššího úřadu v osobě Muhammadova zetě. Rozkol mezi sunnity a ší'ity lze s jistým zjednodušením přirovnat k západní tradici křesťanství a pravoslaví.

Posvátným místem islámu a středem světa je svatyně Kaaba v Mekce, která je považována za zemský obraz dokonalé svatyně v nebi. Stavěl ji údajně již Adam a ve stavbě pokračoval starozákonní Abraham. Jejím centrum tvoří černý kámen pravděpodobně meteorického původu. Arabové před Muhammadovým vystoupením v Kaabě uctívali svá božstva. Muhammad svatyni očistil od „model“ a učinil ji nejposvátnějším místem islámu. Muslimové celkého světa se při modlitbě obrací její směrem.

Pilíře islámu

Slovo islám pochází z arabského kořene *slm*, který mimo jiné znamená mír, poslušnost, čistotu. Pouze podřízeností vůli Boží a zachováním Božích zákonů může člověk dosáhnout opravdového míru a těšit se z trvalé čistoty. Zcela nepřijatelné je nazývat islám „mohamedánstvím“ a jeho vyznavače „mohamedány“, protože by to mohlo vést k domněnce, že Muhammad je objektem uctívání. Muslimové prokazují Muhammadovi úctu jako poslednímu z proroků, ale posvátný je pro ně pouze jediný Bůh. Podřízenost Boží vůli společně s poslušností neznamenaají rozhodně ztrátu individuální svobody, ba naopak, často skloňované slovo *džihád* znamená pro muslimy „vykonávat úsilí“. Nejtěžší džihád je podle muslimů v boji se sebou samým, proti svým chřtíčům, hřtíchu a zlu. Dále toto slovo zahrnuje i píli v práci, učení, v péči o rodiče, rodinu a jako poslední význam je mu přisouzena i sebeobrana – boj při napadení.

Život muslima tvoří **pět pilířů víry**:

1. Víra v jedinečnost Boha a jeho proroka Muhammada

Islám vnímá Boha jako nejmilosrdnějšího, nejvládnějšího, nejvíce milujícího stvořitele, pozorného k potřebám člověka. „Není bohů kromě jediného Boha a Muhammad je jeho prorok.“ Toto prohlášení víry se nazývá *šaháda*. Trojím vážně míněným pronesením tohoto prohlášení ve společnosti alespoň dvou muslimských svědků se člověk stává muslimem. Ve větě jsou shrnuty nejpodstatnější body islámu: Jedinečnost Boha, kterému je možné se přiblížit následováním Muhammadova učení.

2. Každodenní vykonávání modliteb

Salát je název povinných modliteb, které muslimové vykonávají pětkrát denně a jsou jejich přímým spojením s Bohem. V islámu neexistuje žádná hierarchická instituce, a proto nemají kněze. Modlitby vede určený člověk, který zná dobře Korán. Modlitby se konají po ranním úsvitu, v poledne, odpoledne, po západu slunce a po setmění. Všechny modlitby obsahují verše z Koránu, které se předřikávají v arabštině. I když je účinnější hromadná modlitba v mešitě, mohou se muslimové modlit kdekoli (na poli, kanceláři či v letadle). Modlitba se skládá z výzvy k modlitbě a libovolných veršů z Koránu, které si jednotlivci pamatuje.

Alláh je nejvyšší (4x)

Uznávám, že není boha kromě Boha (2x)

Uznávám, že Muhammad je Boží posel (2x)

Pojďte k modlitbě (2x)

Pilíře islámu

Pojďte k úspěchu (2x)

Alláh je nejvyšší (2x)

Není boha kromě Boha

3. Rozdávání almužny

Almužna (*zakať*) je finanční povinností muslimů. Důležitým principem islámu je, že vše patří Bohu a majetek je lidem pouze dočasně svěřený. Slovo „zakať“ znamená „očistění, růst“. Tím, že muslim odděluje část svého majetku a věnuje ho chudým a potřebným v celé společnosti, očisťuje svůj zbývající majetek. Muslimové přirovnávají toto dělení k prothrávání rostlin, které prospívá celé zahradě. Každý muslim si počítá svůj *zakať* sám a je to 2,5% jeho ročního příjmu. Jednotlivec může dát i více, a to formou almužny, které je tajná. Muhammad vyzval, aby všichni muslimové konali dobročinné skutky.

4. Sebeočista prostřednictvím půstu

Podobně jako křesťané mají období půstu, postí se i muslimové, a to v měsíci ramadánu. Od úsvitu do západu slunce nepožívají jídlo, nápoje a zdržují se pohlavních styků a mají se vyvarovat všech zlých úmyslů a tužeb.

Nemocní, staří, lidé na cestách, těhotné či kojící ženy mohou přerušit půst a vykonat ho v jiné době během roku. Muslimové věří, že člověk, který si upírá světské pohodlí, ač na krátkou dobu, se může zaměřit na své životní cíle.

5. Pouť do Mekky pro ty, kteří jsou toho schopni

Pouť do Mekky musí vykonat ti, kteří jsou toho fyzicky schopni a mají dostatek finančních prostředků. Každoročně navštíví Mekku přibližně 2 miliony poutníků.

Poutníci mají na sobě jednoduchý speciální oděv, který odstraňuje jakékoli sociální rozdíly. Rituál „hadž“ znamená, že poutníci 7x obejdou svatyni Kaabu a 7x přejdou mezi vrchy Safa a Marwa, potom se shromáždí na planině Arafat a modlí se za odpuštění. Následuje symbolické kamenování satana a obětování ovce, jejíž maso se pak rozdává potřebným lidem.

Svátečním dnem odpočinku je pro muslimy pátek.

Korán

Arabské slovo Ku-rán znamená doslova „čtení, četba, kniha“. Korán je základní náboženskou knihou islámu. Zatímco židovské a křesťanské chápání původu Písma připouští vedle Božího zjevení také působení lidského faktoru, ortodoxní učení islámu chápe Korán jako přímé slovo Boží. Někdy muslimové označují své Písmo prastarým, uctivým *Kitáb* „Kniha“. Úcta ke Koránu je v islámských zemích patrná ve všech oblastech života. Po staletí byl základem vzdělávacích soustav, dodnes se ho mnozí učí nazpaměť (77934 slov) a pro mládež se v této znalosti pořádají i televizní soutěže. Starým rukopisům i dnešním výtiskům Koránu se věnuje kaligrafická péče a koránské verše jsou cenným kulturním bohatstvím.

Muslimové věří, že Korán byl napsán anděly v nebi na přímý diktát Boha a archanděl Gabriel ho poté postupně sdělil Muhammadovi. Muhammad a někteří jeho následovníci si zjevený text uchovávali v paměti, ale také jej zaznamenávali na různé předměty; kosti, kůže, střepy, palmové listy, kamínky apod. Až po Muhammadově smrti byl vytvořen závazný (kanonický) text. Nejstarší dochovaná verze Koránu napsaná 18. let po smrti Muhammedově je uložena ve svatyni Kaaba v Mekce.

Korán se dělí na 114 súr (oddílů, kapitol), které jsou seřazeny mechanicky, i když ne zcela důsledně, podle počtu veršů: od nejdelší súry s 286 verši po nejkratší s 4 verši. Korán obsahuje předpisy náboženské, rituální, občanské, státoprávní a trestní, líčí ráj s jeho půvaby, pekelné děsy, velebí všemohoucnost Boží, jejíž dílem je celý Vesmír. Objevuje se v něm řada starozákonních příběhů (o Adamovi, Mojžíšovi, Abrahamovi, Josefovi, Lotovi, Noemovi, Davidovi, Jobovi) i novozákonních (O Janu Křtiteli, Panně Marii, Ježíšovi). Oproti osobnímu zabarvení lidských svědectví Starého Zákona a radostné zvěsti Evangelii, převládá v Koránu rozhodný a majestátný tón autoritativních připomenutí, naučení a pokynů. Muslimové věří, že právě podobnost dokazuje, že všechna tři náboženství pocházejí ze stejného zdroje.

Mezi novodobé výklady Koránu patří jednak tendence vykládat texty zcela doslovně (např. příběh o stvoření Adama a Evy) nebo jej uvádět v soulad s moderní vědou. Někteří vědci překvapivě srovnávají svoje nálezy a teorie s několika verši, které byly napsány již před čtrnácti stoletími v Koránu o přírodních dějích. Například moderní nálezy embryologie jsou podle nich v Koránu docela podrobně popsány.

Ženy v islámské společnosti

Muhammadův osobní příklad a zjevení v Koránu poskytlo ženám nové lepší postavení ve staré Arábii. Islám dal podle Koránu ženám právo na dědictví, právo na vlastnictví nemovitostí a snížil počet manželek na čtyři pod podmínkou, že je manžel dokáže stejně zaopatřit. Muslimská žena však zůstává v očích průměrného Evropana utlačovaná. Je to pravděpodobně proto, že některé koránské verše lze interpretovat jako diskriminační. Ačkoli se tyto verše vztahují pouze na roli ženy v rodině, byly a jsou vysvětlovány i v jiném kontextu. V Koránu se naopak vysloveně praví, že obě pohlaví jsou si rovná, stejně zodpovědná a v obou je stejný podíl lidskosti. Žena je rovnoprávná s mužem ve sdílení osobních a společných povinností. Žena je rovnoprávná s mužem, pokud jde o přístup ke vzdělání a vědění. Téměř před čtrnácti stoletími Muhammad prohlásil, že je povinností každého muslima zajímat se o vzdělání bez ohledu na to, zda jde o muže či ženu. Žena má právo na svobodu názoru jako muž, islám zaručuje ženám stejná práva uzavírat smlouvy, podnikat, vydělávat a mít oddělené vlastnictví.

„Nejdokonalejším ve víře mezi věřícími je ten, kdo je nejlepší ke své ženě.“

Muhammad

Nelze však opomenout, že postavení ženy a muže v islámské společnosti se často neřídí koránskými ustanoveními. Muž je naprosto zodpovědný za péči o ženu, svou rodinu a příbuzné. Z důvodu finančních „vyživovacích“ povinností získává muž větší dědictví než žena. Takové uspořádání bylo v tehdejší společnosti na jedné straně přirozené, logické a možná i spravedlivé, nicméně během času i snadno zneužitelné.

Některé diskriminační praktiky vůči ženám (zamezený přístup ke vzdělání, povinnost mít zahalený obličej, nehovořit s nikým kromě rodiny a manžela, kruté tresty za banální „přestupky“, poprava za cizoložství atp.), jež jsou v euro-atlantické kultuře často využívány jako protiislámský argument, nemají původ ani tak v islámu jako v patriarchálních předislámských tradicích mnohých arabských společností. V Koránu se často hledá odůvodnění nerovnoprávného postavení žen a jsou činěny pokusy dát patriarchálním tradicím islámský háv. Korán například nepřikazuje zahalování obličeje žen, pouze vyzývá k tomu, aby obě pohlaví cudně sklopila zraky, aby se ženy (stejně jako muži) oblékaly slušně a skromně a nechovaly se provokativně. Verš „nechtě spustí závoje na řadra svá“ (24:31) dovoluje více interpretací, spatřuje se v něm i příkaz k úplnému zahalení ženského těla. Muslimové ve svých normách vycházejí z příkladu, který jim dal Muhammad svým životem. Pro zahalování mluví i fakt, že Muhammadovy manželky nosily šátky. Avšak zdaleka ne všechny muslimky vždycky nosily šátek, zahalování také záleží na tradicích dané

Ženy v islámské společnosti

země. Když ve 20. století došlo ke snaze znovu interpretovat islámské základy a očistit víru od pohanských zvyklostí, které se během let na ni nabalily, otázky šátků řešily vlády arabských států různě: např. Irán nošení přikázal, Maroko respektuje svobodnou vůli. Pravdou je, že velké procento muslimských žen nosí šátek jako znak svojí cudnosti a neposkvrněnosti, tzn. z podobných důvodů jako nosí závoj řádové sestry v křesťanství. Důvodem k nošení může být i pocit sounáležitosti s islámským světem, který může být silný především u muslimských emigrantů ve světě. Podle muslimů není zahalování žen projevem nesvobody, ale naopak projevem svobodné vůle žen, která vychází z hodnotového systému, mravního a racionálního poznání. Pro muslimku je na prvním místě dodržování Koránu. Ať je důvod k nošení šátků jakýkoli, je smutné, že některé muslimské ženy v neislámských státech právě kvůli svému rozhodnutí musí zakoušet nepříjemnosti na úřadech či nepochopení ve školách.

V neposlední řadě je s tématem žen spojena i pro Evropana nepochopitelná otázka polygynie. Polygynie znamená mít více manželek. V islámu je povolena tetragynie (4 manželky) pouze za podmínky, že muž dokáže zaopatřit své manželky stejně nejen materiálně, ale i svou přízní, což mnozí pokládají za nemožné, a tak implicitně zpochybňují možnost čtyř manželek vůbec. Z historického pohledu mohla být polygynie důmyslným řešením nepříznivého poměru žen a mužů, kterých bylo méně v důsledku válečných ztrát.

Co mají západní tradice křesťanství a islám společného?

Obě náboženství se postavila proti sobě jako dvě soupeřící ideologie, ačkoli se hlásí ke stejným všelidským mravním hodnotám a vychází z týchž starozákonních tradic. U kořene sporů leží jistě vzájemná neochota k hlubšímu porozumění, politická rivalita a zcela prozaická snaha získat co největší počet věřících a bránit je před tendencemi konvertovat ke „konkurenčnímu“ náboženství.

- Islámská dogmatika mimo jiné označila křesťanství za nedokonalý, pokažený předstupeň vlastního konečného zjevení pravdy. Křesťané se však domnívají, že vycházela z obrazu křesťanství ve zkreslené podobě, způsobené různorodostí nepravověrných pramenů (pouze lidové tradice) i přímým nepochopením.
- Z pohledu islámu se křesťanství účelně snažilo o znevěrohodnění islámu v dobách kulturních střetů, kdy docházelo k překvapivé konverzi mnoha křesťanů na islám, a to nejen z ekonomických důvodů (v arabských zemích pak nemuseli jako muslimové platit daně). Častým důvodem konverze však byla sporná otázka Ježíšova božství, které mnozí křesťané nedokázali dostatečně vysvětlit a prokázat. Právě toto dogma (Ježíš je zároveň Bohem a zároveň člověkem) však dělá z křesťanství jedinečné náboženství.

Židé a křesťané měli původně v islámských státech výjimečné postavení, neboť byli považováni za národy knihy, tzn. vyznávali Bibli jako svatou knihu. Protože nebyli členy armády, museli muslimům platit daně za to, že je chránili svými vojsky. Islámské právo povolovalo nemuslimům vlastní soudy a dodržování rodinných a osobních zákonů tak, jako jim to nařizují náboženské osobnosti, které si sami zvolili. Zároveň nebyli nijak nuceni ke konverzi. „Ne budiž žádného donucování v náboženství,“ píše se v Koránu. V Koránu i v Bibli jsou zapsány různé verze stejných příběhů. V obou knihách najdeme nejen tytéž proroky – Abrahama, Noema, Mojžíše, Jana Křtitele – ale i stejné příběhy: o stvoření světa, o Adamovi a Evě, o neposkvrněném početí Panny Marie atd. Muhammad a Ježíš Kristus jsou muslimy pokládány za proroky, Muhammad přišel jako poslední a náboženství ucelil. Ježíše vidí muslimové jako neobyčejného člověka s výjimečnými prorockými vlastnostmi, ale nepřipisují mu Boží podstatu. Korán odmítá také dogma o Boží Trojici zejména proto, že je chápe podle vzoru staroarabské (kollyridiánské) hereze, kde Trojici tvořil Bůh, Ježíš a Marie. V křesťanském pojetí tvoří svatou trojici Otec, Syn a Duch Svátý. Islámský učenec Ghazzálí, který velmi dobře znal křesťanskou nauku, soudil, „že nebytí dogmatu o Trojici a popírání Božího poslání Muhhamadova, bylo by křesťanství absolutním vyjádřením pravdy“.

Islám zavrhuje označení Boha za otce, a to jak vůči Ježíši, tak i vůči lidem, termínu „otcovství“ užívá jen ve významu biologickém a nezná jeho metaforický význam.

Co mají západní tradice křesťanství a islám společného?

Pro muslimy (podobně jako pro židy) je nepřipustné připisovat Bohu jakékoliv lidské charakteristiky, Bůh tedy nemůže být otcem.

Ježíši se v Koránu dostává několika kvalifikujících epitet, především je ale prorokem a poslem, který lidem přináší Boží zjevení – evangelium. Měl moc z dovolení Božího konat zázraky, již v kolébce hovořil, aby matku obhájil před pohoršením lidí, a později křísil mrtvé, uzdravoval nemocné a měl dar jasnovidectví. Muhammad zřejmě věřil v Ježíšovo nanebevstoupení, a to v jeho pozemském (nikoli zmrtvýchvstalém) těle. Ježíš totiž podle islámské věrouky nebyl ukřižován, místo něho byl odsouzen Jidáš, který ho zradil. Ježíš tedy nezemřel a Bůh ho vzal k sobě do nebe. Koránský text však ohledně Ježíšovy smrti není zcela jasný, explicitně ale mluví o tom, že Ježíš má přijít na konci věků, v Koránu dokonce najdeme přívlastek Mesiáš. Muhammad neměl zapotřebí Ježíšovi nijak odporovat, morální zásady vykládané v jejich kázáních jsou si blízké, narození z Panny i zázraky k Ježíšovi patří, aniž by byly popírány. Vyjma jediného: Ježíš v islámu nesmí být považován za Boha.

Duch svatý je v Koránu chápán dvěma různými způsoby: především jako archanděl Gabriel, který přináší Boží poselství (přinesl i ho i Muhammadovi). Jako Boží nástroj má funkci životodárného dechu – jako např. poselství o Mariině početí. Muslimové v něm ale nikdy nespatořovali součást Boží Trojice.

Korán je, tak jako Bible, morálním kodexem, jeho ustanovení zjednodušují lidské soužití skrze zdokonalování sama sebe (arabsky džihád). Původní význam slova *džihád* je „úsilí či snaha“, ve výrocích Muhammada je používáno i jako péče o rodiče, učení, sebezdokonalení, obranná válka. Muslimové i křesťané mohou vést války pouze spravedlivé (otázkou je, co znamená „spravedlivá válka“), musí se starat o chudé a staré, nesmí nikoho násilím konvertovat, jejich svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhého člověka. Život, důstojnost a majetek všech obyvatel v muslimské společnosti se považuje za posvátný bez ohledu na to, zda je člověk muslim nebo nikoli.

Slova: **Jahve** (hebrejsky), **Bůh** (česky) a **Alláh** (arabsky) jsou tři slova v různých jazycích vystihující téhož Boha. To znamená, že všechna tato náboženství jsou nejen **monoteistická**, ale že se shodují i v charakteru jaký byl Bohu připsán: **Bůh, který dává všemu smysl, je prapůvodem a stvořitelem všeho, mluví skrze proroky, je oslovitelný v modlitbě, milosrdný ke svým služebníkům.**

Muslimové vidí jedinečnost islámu v jeho komplexnosti – mimo ryze sakrálních aspektů zahrnuje ekonomiku, politiku, právo, vědu, morálku i způsob života.

Univerzální hodnoty

Cíle

studenti

- jsou schopni formulovat svoje názory a racionálně je obhajovat
- dokážou vysvětlit pojmy západní civilizace, islámský fundamentalismus
- umějí identifikovat základní hodnoty západní civilizace
- rozlišují mezi islámem a islámským fundamentalismem
- mají představu o globálních problémech lidstva a jsou schopni nalézat souvislosti mezi jevy moderního světa

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30–40 minut

Pomůcky

archy papíru, fixy

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do skupin po 4. Každé skupině dejte arch papíru, na který bude psát, a fixy.
2. Na tabuli napište otázky:
 - *Co si představujete pod pojmem západní civilizace? Kdo do ní patří?*
 - *Jaké jsou hlavní hodnoty této civilizace? Dokázali byste v minulosti najít příklady, kdy tato civilizace své vlastní ideály v praktickém jednání porušovala?*
 - *Vyberte hodnoty, které považujete za univerzální, tj. platné pro všechny lidi na celém světě. Svůj výběr odůvodněte. Myslíte si, že všichni považují za univerzální stejné hodnoty?*

Univerzální hodnoty

- *Jak rozumíte pojmu globalizace? Najděte 3 kladné a 3 záporné aspekty tohoto jevu.*
 - *Co je to podle vás „střet civilizací“, jaké jsou jeho příčiny, projevy a důsledky?*
3. Dejte studentům čas na vypracování úkolu.
 4. Archy papíru skupiny postupně vyvěsíte na stěnu nebo tabuli a prezentují výsledky své práce.

Hodnocení / reflexe

Najděte rysy, které byly společné pro odpovědi všech skupin. Cílem není nalezení jednoznačných odpovědí na problémy globalizace, ale pochopení co největšího množství souvislostí mezi jednotlivými globalizačními trendy.

Na závěr se ptejte studentů:

Existují univerzální hodnoty, které platí pro všechny lidi? Které to jsou? Máme právo tyto hodnoty šířit násilím, pokud by s nimi někdo nesouhlasil? Nebylo by to v rozporu s těmito hodnotami?

Střet civilizací?

Islámský fundamentalismus je jedno z nejčastěji používaných slovních spojení v souvislosti s islámem. Stává se synonymem terorismu a jeho projevy jsou často vydávány za důkaz neodvratného střetu dvou civilizací – euro-amerického Západu s muslimským světem. Může vznikat dojem, že fundamentalismus je s islámem totožný, a islám se tak v očích západní veřejnosti stává nepřítelem číslo jedna namísto zhrouceného komunismu.

Slovo „fundamentalismus“ bylo původně spojováno s křesťanstvím. Na začátku minulého století tak bylo označeno hnutí, které se snažilo o obrodu původních hodnot, o návrat ke kořenům. Samo slovo fundamentalismus pochází z latinského slova *fundamentum*, které znamená původ, základ, kořen, pramen, zdroj.

V islámském kontextu termín fundamentalismus použil jako první významný islamista a sociolog Abdel Malek, který jím označil obrodné tendence v islámu – snahy o návrat k původním zdrojům, o očistění islámské víry od pozdějších příměsí a po návratu k slávě islámské říše. Abdel Malek použil tohoto termínu k rozlišení dvou hlavních proudů v islámu ve 20. století – fundamentalismu a moderního liberalismu. Tehdy toto slovo nevzbuzovalo žádné negativní konotace.

Současní fundamentalisté, ať křesťanští, judaističtí nebo islámští, neusilují ani tak o návrat ke kořenům své víry, spíše se snaží vnutit světu jeden její účelový a zpolitizovaný výklad. Islámský fundamentalismus v dnešním významu toho slova vznikl ve dvacátých letech minulého století v Egyptě jako reakce na import západních technologií, hodnot, idejí a v neposlední řadě politické moci do islámských kolonií Velké Británie. Islámské náboženství se stalo ideologickou základnou snah arabských států o politickou nezávislost. Koloniální systém sice zanikl, šíření západních technologií, idejí, masové kultury, ekonomického vlivu však nikoli. Globalizace a amerikanizace světa se všemi problémy s nimi spojenými vrhají stoupence fundamentalismu, snílky o spravedlivé společnosti na základě „všelidských“ islámských hodnot, do defenzivního postavení. Každý fanatismus si vytváří černo-bílou podobu světa, potřebuje neproblematické rozlišení Dobra a Zla. Do protikladu všemu západnímu (od coca-coly, konzumního životního stylu až po ideály demokracie, humanismu a občanských svobod) je účelově postaveno celé islámské náboženství. Svět může být v pojetí islámských fundamentalistů spasen pouze rozšířením islámu a pro naplnění této spásy je možné využít jakýchkoliv prostředků. Od sedmdesátých let, poučen formami palestinského odboje proti státu Izrael, přejímá islámský fundamentalismus všechny metody moderního terorismu, jako jsou únosy civilních letadel a bombové atentáty po celém světě.

Fundamentalističtí aktivisté většinou pocházejí z oblastí zasažených „neislámskými“ globalizačními tlaky, které narušují tradiční životní mechanismy, případně vrhají široké vrstvy muslimského obyvatelstva do bída. Teroristé jsou často vzdělaní, ale vzdělání jim

Střet civilizací?

nezajišťuje životní realizaci. Věří, že za všechny jejich problémy může euroatlantická civilizace, a pocítují morální převahu nad bezbožným Západem. Věří, že za násilný čin ve jménu islámu, při němž zahynou, budou v nebi odměněni hojností jídla, pití a sexuálních požitků (každý z nich má mít na věčnosti k dispozici 72 panen). Potvrzení svého radikalismu hledají a nalézají v Koránu. Korán však stejně tak jako každý text umožňuje širokou škálu interpretací a jeden jeho radikální výklad nemůže být zaměňován za islám jako takový. I v křesťanské tradici existuje řada výkladů Bible – téměř všechny proudy křesťanství, v mnohých aspektech vzájemně kontroverzní, vycházejí z téhož Písma. V Koránu lze nalézt dostatek důkazu pro tvrzení, že islám má být šířen ohněm a mečem, stejně jako pro tvrzení, že pravý muslim má být tolerantní a zavrhnout násilí.

Západní publicisté, kteří propagují svůdnou a zjednodušující teorii „střetu civilizací“, v podstatě podléhají mystifikaci fundamentalistů. Mystifikaci, že extrémní radikálové zastupují všechny muslimské věřící, homogenní a jednomyslný islámský svět. Ztotožňovat fundamentalismus s islámem je obdobný omyl, jako považovat radikalismus Irské republikánské armády za ryzí katolicismus. Terorismus nevychází z náboženství, ale z frustrace a agresivity vyvolané určitou politickou, hospodářskou a sociální konstelací. Podobně jako neexistuje zcela jednotná křesťanská civilizace (patřily by do ní státy tak odlišné jako Řecko, Polsko, Francie, USA, Brazílie...), neexistuje ani zcela jednotná civilizace islámská. Příklady žen v čele islámských států, demokratických voleb a náboženské tolerance jasně dokazují, že za výstřelky politických extremistů nelze paušálně vinit islámské náboženství, všechny muslimy a všechny islámské státy. Přijmutím černo-bílého vidění světa, v němž na jedné straně stojí demokratický, humanistický Západ a na druhé straně zpátečnický, teokratický a autoritativní islám, může přispět pouze k tomu, že řada muslimů dosud nijak nesympatizujících s islámskými radikály a teroristy začne skutečně v Západu vidět odvěkého a nesmiřitelného nepřítele.

Chceme-li mír v islámské části světa, je v našem zájmu podporovat takové výklady islámu, jež neodporují naší morálce, jež jsou otevřeny interkulturnímu dialogu a společnému konstruktivnímu řešení problémů globalizovaného světa.

Muslimové – uprchlíci v ČR

Cíle

studenti

- znají motivace odchodu muslimských uprchlíků
- jsou schopni zasadit muslimskou migraci do širších souvislostí
- umějí si představit situaci muslimů v ČR
- jsou schopni kriticky zpracovávat text
- umějí obhajovat svoje názory

Velikost skupiny

libovolná

Pomůcky

- kopie textů 5.4.1.A – 5.4.1.D
- 4 kopie tabulky Muslimové – uprchlíci

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 4 skupin, každá z nich dostane kopii jednoho z textů 5.4.1.A – D.
2. Zdůrazněte, že uprchlické příběhy, které mají studenti před sebou, se všechny týkají Afghánců a že Afghánce nelze považovat za všechny muslimy žijící v ČR. Příběhy byly vybrány proto, že Afghánci vzhledem k mezinárodní situaci tvoří značnou část muslimů v ČR.
3. Vyzvěte studenty, aby si ve skupinách pozorně pročetli předložené texty a pak podle nich vyplnili tabulku Muslimové – uprchlíci.
4. Vyzvěte jednotlivé skupiny, aby ostatní seznámili s uprchlickým příběhem, který zpracovávali.

Hodnocení / reflexe

Diskutujte nad předloženými příběhy. Motivujte studenty otázkami:

- *Jsou podle vás důvody, které jste vypsali, dostatečně závažné pro opuštění vlasti? Proč? Jak by musela vypadat situace, která by vás donutila opustit ČR?*

Muslimové – uprchlíci v ČR

- *Odpovídá pracovní a společenské postavení afghánských uprchlíků jejich vzdělání či původní profesi? Je pro ČR žádoucí umožnit uprchlíkům zastávat adekvátní práci? Proč?*
- *Shledáváte očekávání, která uprchlíci mají, oprávněnými? Jsou splnitelná v prostředí ČR? Co může zabránit jejich naplnění?*
- *Z čeho vyplývají komplikace a jak jim lze podle vás předcházet? Co můžete konkrétně vy udělat, aby se situace uprchlíků zlepšila?*

Jako následnou aktivitu doporučujeme řešení kontroverzních situací, uvedených na konci kapitoly. Studenti se mohou rozdělit do skupin podle stanoviska, které k danému problému zaujímají, a v diskusi je zdůvodnit.

Tabulka Muslimové – uprchlíci

Důvod odchodu z vlasti	
Pracovní a společenské zařazení v ČR	
Očekávání spojená s životem v ČR	
Komplikace a problémy současného situace	
Jak lze jejich situaci zlepšit?	

Muslimové – uprchlíci v ČR

Text 5.4.1.A

Žít jako člověk

Je málo na první pohled tak bezútešných míst jako uprchlický tábor. Ale rodina lékaře Hakima Karimzadea se do jednoho z nich, v Jezové u Bělé pod Bezdězem, nechala zavřít dobrovolně. Táborový očištěc je v jejích očích stokrát lepší než afghánské peklo v režii Talibanu, kterým prošli. V lágru čekají už dvaadvacet měsíců na spásu v podobě politického azylu, který by je vysvobodil ze zadržovaného území. To, co naprostě většině Čechů přijde jako naprostá banalita, zní lidem pocházejícím ze zdevastovaného Afghánistánu jako krásný sen: mít kde bydlet, najít si práci, studovat a připadat si jako normální občan.

Před třemi lety přišli do domu doktora Karimzadea v Kábulu talibanští ozbrojenci. Lékaře zbili, zničili zařízení bytu, s obzvláštní zuřivostí roztrískali televizi a video. Co však bylo nejhorší: mudžahídi chtěli s sebou odvést Karimzadeovy čtyři syny, z nichž nejstaršímu bylo dvanáct a nejmladšímu teprve šest. Vojáci řekli, že z nich budou dobří bojovníci a že si pro ně přijdou druhý den. Nejstarší syn však s dvěma bratry ještě téže noci utekl z domova. Otec s matkou a s nejmladším chlapcem byt ráno opustili. Po svých třech synech marně pátrali několik měsíců. Pak se jim podařilo z Afghánistánu uprchnout. Po dvou a půl měsících úmorné jízdy různými dopravními prostředky a nesčíslných

ilegálních přechodech hranic se ocitli v České republice. Dostali se i se svým nejmladším synkem Samimem do uprchlického tábora u Bělé pod Bezdězem. Tady, v neútulné návštěvní místnosti, nám s pomocí tlumočnicka z perštiny vyprávějí svůj příběh. Do tábora nemůžeme. Ministerstvo vnitra vstup lidí z venku po 11. září zakázalo. Sledovat televizní zprávy z Afghánistánu znamená pro Karimzadeovi dvojnásobné utrpení. Vidí, co se děje, ale komentáři příliš nerozumějí. Mají strach o své tři ztracené syny. O jejich osudu nemají už tři roky žádné informace. Věří však, že jsou naživu a přes humanitární organizace je jednou dostanou do České republiky. Prvních osm měsíců Hakim Karimzade a jeho žena Rahima pracovali v táborových dílnách na výrobu papíru, ale pak toho museli kvůli zdravotním problémům nechat. „Od té doby, co sem přijeli, hodně sešli,“ lituje je sociální pracovnice Tereza Polonyová. Letos devítiletý Samim Karimzade chodí do české školy v Jezové. Žádné kamarády z Afghánistánu tu nemá, protože Karimzadeovi byli v Bělé téměř dva roky jediní uprchlíci z této země. Na otázku, co se mu v Česku líbí, Samim smutně a trochu nepřesvědčivě odpovídá: „Všechno“.

Zdroj: Žít jako člověk, Lidové noviny, magazín Pátek, 26. 10. 2001, autor Vladimír Ševela.

Muslimové – uprchlíci v ČR

Text 5.4.1.B

Návrat znamená smrt na popravišti

Bývalý vládní úředník Najib Rakin s rodinou opustil uprchlický tábor už před rokem a půl, ale je stále bez práce. Dosud našel jen jednu krátkodobou brigádu při sběru jablek. On, jeho manželka a čtyři děti bydlí v levném hotelu na kraji České Lípy, čekají už čtvrtý rok na udělení azylu a občas propadají beznaději. Hameda Rakinová každý den spolyká několik prášků na uklidnění, na těle se jí objevila vyrážka. „Doktorka řekla, že to je z nervů. Čekáme už moc dlouho,“ naříká žena a utírá si zarudlé oči. To, co by je nejspíš potkalo při návratu do Afghánistánu, viděli nedávno v jednom televizním dokumentu, který ukazoval popravy na stadionu v Kábulu. Paní Rakinová pracovala před příchodem Talibanu jako učitelka v mateřské školce, její muž Najib měl funkci, která je možná

příčinou dlouhého čekání na azyl. V době vlády dosazené Sověty byl, jak to sám nazývá, „politickým pracovníkem ministerstva státní bezpečnosti“. Novodobé dějiny Afghánistánu jsou dějinami několika uprchlických vln. První přešla po svržení krále, další po sovětské invazi, následovaly nové po rozpuštění válek mezi frakcemi mudžahídů a nástupu Talibanu, zatím poslední probíhá nyní, po americkém útoku. Někdejší utlačovatelé a jejich pomahači se během pár let proměňovali v oběti. Nejvíce je však mezi uprchlíky nevinných lidí, kteří mají jedinou touhu: pro žít klidný život na nějakém klidném místě. To chtějí i děti Najiba Rakina. Třeba se jim to poštěstí v České republice.

Zdroj: Žít jako člověk, Lidové noviny, magazine Pátek, 26. 10. 2001, autor Vladimír Ševela.

Muslimové – uprchlíci v ČR

Text 5.4.1.C

Docent, který uprchl z vězení

Moqim Nahib, který žije se svou ženou a pěti dětmi v Jinočanech u Prahy, vypadá na víc než na svých jednačtyřicet let. Poděpsal se na něm bezpochyby jeden krutý rok, který prožil v talibanském vězení. Bývalý docent kábulské univerzity, pocházející z dobře situované rodiny, se už loučil se životem, když od jednoho z dozorců dostal nečekanou nabídku: Zaplatíte dvacet tisíc dolarů a dostanete se nejen z vězení, ale i z Afghánistánu. Pan Nahib nechal prodat svůj kábulský byt, dům na venkově a další peníze získal od rodičů. „Za dva týdny nás posadili do letadla. Řekli nám, že nás dostanou někam do Evropy. Mně bylo jedno kam, hlavně že budu z Afghánistánu,“ vypráví muž, který se mimo jiné nemohl smířit s tím, že jeho manželka s vysokoškolským diplomem nesměla podle zákonů Talibanu chodit do zaměstnání a dcery do školy. Po přeletu hranic cestovali dva měsíce po zemi, až se ocitli v Německu. Odtud je ale vrátili

do Česka, z jehož území byli uprchlíci do SRN propašováni. V Česku se mu po více než dvou letech čekání v uprchlických táborech podařilo získat azyl. Před rokem mu nabídl pronájem bytu obecní úřad v Jinočanech a pan Nahib začal učit angličtinu na jedné základní škole v Praze. Škola však za dva měsíce přijala na jeho místo jiného učitele a bývalý univerzitní pedagog je už téměř rok bez práce. „Je to hodně těžké, nejsem zvyklý sedět doma,“ říká Nahib, který chodí alespoň na jazykové a rekvalifikační kurzy, které mu platí různé nadace, a přežívá z podpory. „Pokud jde o mě a manželku, my můžeme žít bez peněz. Jsme šťastní, protože věříme, že naše děti budou šťastné.“ Nejspokojenější je zatím asi jeho čtyřměsíční syn Ali Asef. Protože se narodil tady, má už české občanství, a táta ho někdy oslovuje Josefe.

Zdroj: Žít jako člověk, Lidové noviny, magazín Pátek, 26. 10. 2001, autor Vladimír Ševela.

Muslimové – uprchlíci v ČR

Text 5.4.1.D

Ramadán s fernetem

Do mediálního obrazu Afghánce má skutečně daleko. Žádný turban ani plnovous. Dvačtyřicetiletý Hasib Saleh připomíná spíš amerického herce Yulla Brynera či zesnulého českého zpěváka Karla Hálu – jeho holá lebka se v poledním slunci natolik leskla, že ho kolega fotograf musel vzít z pohledu. Pan Saleh přišel do Prahy už před sedmnácti lety. Dnes už žije spíš jako Čech než Afghánec: má českou manželku, jejich syn se jmenuje hezky česky Filip a v jeho pražské restauraci Karolína nabízí typicky české jídlo: pizzu. Jen na konci jídelního lístku se schovává pár „orientálních“ specialit. Část jeho příbuzných bydlí v Americe, ale pan Saleh prý „za lepším“ odejít netouží. Žije si tu spokojeně svůj afghánský sen po česku. Jeho nejoblíbenějším jídlem je kebab ze skopového nebo jehněčí kotlety, ale pochutná si i na vepřovém, přestože tenhle druh masa by pravověrný muslim neměl vzít do úst. „Nedodržuju ani ramadán. Musím přece v naší kuchyni ochutnávat jídlo,“ přiznává bez okolků restaurátér a příležitostný kuchař v jedné osobě Hasib Saleh. Muž, který se občas napije rád i fernetu, se tedy příští měsíc,

kdy začíná třicetidenní muslimský půst zvaný ramadán, asi moc omezovat nebude. V Afghánistánu krátce pracoval jako novinář ve sportovní rubrice jedněch kábulských novin. Když se naskytla příležitost studovat žurnalistiku v tehdejší komunistickém Československu, neváhal, přestože mu prý prosovětská politika tehdejší afghánské vlády nebyla po chuti. „Věděl jsem, že Československo leží vedle Německa a je to země vzdělaných a kulturních lidí. Když jsem pak přijel, vnímal jsem hlavně, jak je tu klidno a bezpečno,“ říká muž, který už šestý rok čeká na to, jestli mu bude přiznáno české občanství. Většina jeho příbuzných z Afghánistánu utekla. Několik blízkých pana Saleha tam však zůstalo, a restaurátér se proto netají obavami o jejich osud v současném válečném konfliktu. „Doufám, že to dopadne dobře.“ Tvrdí, že je příznivcem afghánského krále žijícího v exilu, a zazlívá Západu, že v minulosti podporoval mudžahídy. „Bál jsem se, že se jim to jednou vrátí zpátky.“

Zdroj: Žít jako člověk, Lidové noviny, magazín Pátek, 26. 10. 2001, autor Vladimír Ševela.

Muslimové v České republice

Islám je pro 1/5 světové populace osobním náboženstvím. Více než 1 miliarda lidí je muslimů. Kdyby se vzal průměrný vzorek 1 000 obyvatel, bylo by z něj 320 křesťanů a 178 muslimů (vzhledem k mnohem silnějšímu populačnímu přírůstku v islámských zemích se však někdy kolem roku 2030 tento poměr vyrovná). Z toho pouze 18 % muslimů žije v arabském světě, 20% je v subsaharské Africe. Nejvíce muslimů je v Indonésii, ačkoli sem nikdy nepronikla muslimská armáda a islám se zde šířil jen prostřednictvím arabských obchodníků a přistěhovalců. V Evropě došlo k velice silné vlně imigrace především tureckých muslimů po 2. světové válce, kdy ve válkou zdevastovaných evropských zemích byly potřeba pracovní síly. Jako první přišli muži, které o několik let později následovaly i jejich manželky. V dnešní době žije v Evropě několik milionů muslimů, a to zejména ve Francii, Německu a Anglii.

V České republice žije několik desítek tisíc muslimů. Z nich je asi 400 Čechů, kteří k islámu konvertovali. Většinu z Čechů tvoří ženy, které se provdaly za muslimy. Muslimové tvoří zhruba pětinu všech žadatelů o azyl, odhadem polovina z nich pochází ze Afghánistánu.

Praktikovat islámské náboženství není nijak obtížné ani v evropských podmínkách, muslim totiž může splnit povinnost pěti denních modliteb kdekoli. Nejíst vepřové či nekouřit jsou také lehce splnitelné požadavky. Muslimové (podobně jako židé) nejedí vepřové, protože prasata jsou pro ně nečistá stvoření. Věří, že předmanželský sex není správný, v čemž se shodují například s křesťany. Ze strany Čechů někdy cítí nepřátelské postoje. Nepodstatné vnější věci (jako zahalování muslimských žen, svěcení pátku jako dne odpočinku) bohužel často vzbuzují negativní reakce ze strany české společnosti.

Muslimové, stejně jako všichni věřící, touží po důstojném, adekvátním místě ke shromažďování a výkonu náboženských rituálů. V ČR donedávna byla pouze jedna mešita v Brně na Vídeňské ulici. Dnes už je mešita i v Praze na Blatské, kde byl za tímto účelem zrekonstruován dům. Předtím se pražští muslimové museli tísnit v místnostech ubytovny pro dělníky na Kačerově. Prosadit zřízení mešity v Brně nebylo jednoduché. O schválení výstavby požádala muslimská obec v roce 1995. Radnice žádost zamítla na základě toho, že by mohl minaret (charakteristická kupole) poškodit architektonický reliéf města Brna a modlitby mohly rušit sousedy. Když muslimové přišli s architektonickým návrhem bez minaretu, nastaly tahanice o speciální povolení na každou běžnou maličkost nutnou ke schválení projektu. Nakonec po všech nepříjemnostech obyvatelé ulice Vídeňská (kde mešita stojí) shromáždili a prohlásili, že výstavba začne „jen přes jejich mrtvolu“.

Muslimové v České republice

Naštěstí radní neshledali posléze sepsanou petici obyvatelů ulice Vídeňská za dostatečně podloženou a povolili pokračování ve výstavbě. Dnes se v mešitě pořádají přednášky a její dveře jsou otevřeny nejen věřícím, ale lidem, kteří přijdou ze zvědavosti, novinářům a školním exkurzím. V Praze je od května 1999 v provozu Islámské centrum, které vykonává osvětovou a charitativní činnost a jehož součástí je i modlitebna pro zhruba 800 věřících.

Islám, ačkoliv je jedním ze tří největších náboženství na světě, nemá dosud v ČR registrováno žádné společenství. Ze zákona lze požádat o registraci církve či náboženského společenství, které žádost doloží sebráním 10 000 podpisů. Většina muslimů se ale bojí uvést veřejně svoje adresy a rodná čísla, aby jich nebylo zneužito. Po protiislámské kampani v tisku, která proběhla po útoku teroristů na světové obchodní centrum v New Yorku, se tato obava ukázala ne zcela neodůvodněnou. O vinících skandálního teroristického činu se mluvilo jako o „islámských“ teroristech, přestože nejvyšší představitelé islámských států a drtivá většina muslimů tento čin ostře odsoudila. Navíc nikdo nemluví například o teroristech v Irsku jako o „křesťanských“ teroristech.

Pro zlepšení mezikulturních vztahů a vytváření tolerantní atmosféry ve společnosti je nutné začít rozlišovat mezi muslimskými věřícími a lidmi zodpovědnými za násilí jakéhokoliv druhu, obecně pak soudit člověka na základě jeho konkrétního jednání, a nikoli podle jeho skupinové příslušnosti.

Úkol pro studenty

Vyřešte následující kontroverzní situace a své rozhodnutí odůvodněte:

1. Do vaší školy byla přijata skupinka muslimských dívek. Jsou tiché a snaživé, se všemi se snaží vycházet dobře. Jako výraz své víry nosí při vyučování šátky. Skupina učitelů se obrátila na ředitele s žádostí, aby nošení šátek zakázal – šátky rozptylují ostatní a dívky by se měly přizpůsobit zvyklostem země, v níž chtějí žít. Jiní učitelé však tvrdí, že šátky nijak nenarušují průběh vyučování a že každý má právo chodit tak upraven, jak vyžadují jeho náboženské zvyklosti. Jak má ředitel rozhodnout?
2. Ve vašem městě žije rozsáhlejší muslimská komunita. Muslimové nyní přišli na radnici s návrhem, že jeden ze starých chátrajících obecních domů odkoupí a zrekonstruuje ho

Muslimové v České republice

jako mešitu. Mešita se má stát i jakýmsi informačním centrem otevřeným pro všechny, kteří se o islámu chtějí něco dozvědět. Obyvatelé města však sepsali petici, že mešita „zásadně naruší tradiční kulturní ráz města“, navíc se obávají „koncentrace cizinců“ v regionu. Žádají radnici, aby stavbu nepovolila. Má radnice petici akceptovat anebo přistoupit na návrh muslimské obce?

3. Představte si, že patříte k vedení progresivní softwarové firmy. Přijali jste nedávno nového pracovníka, který pochází z Íránu a je muslim. Je to velmi schopný a pracovitý zaměstnanec. Potřebuje ale svítit pátek jako den odpočinku, navrhuje, že si zameškaný čas vždy odpracuje v sobotu. Íránec o práci ve vašem podniku velmi stojí a velice by ho mrzelo, kdyby kvůli svému náboženství přišel o práci. Vy se však obáváte, aby potom neměl každý nějaké požadavky na volné dny. V sobotu byste navíc museli chodit do práce také, protože novým zaměstnancům nesvěřujete klíče a bezpečnostní kódy. Jak se s muslimským zaměstnancem dohodnete? Umožníte mu nadále pracovat ve firmě a zároveň svítit pátek?

Literatura k tématu

Kropáček, Luboš: Duchovní cesty islámu. Praha 1998.

Mendel, Miloš: Svět Arabů. Praha 1989.

Barša, Pavel: Západ a islamismus. Brno 2001.

Küng, Hans: Křesťanství a Islám. Praha 1998.

Internetové odkazy

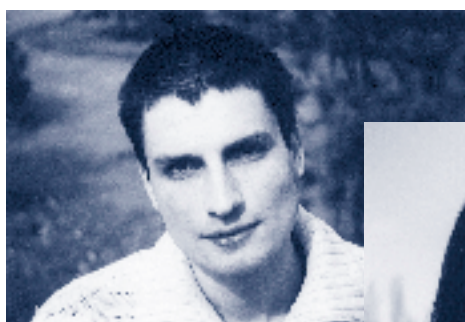
www.islamcz.cz – Nadace Islámského centra v Praze

www.muslim.cz – Islámská nadace v Brně

<http://exploze.wz.cz/vira/islam.htm> – stránky o islámu

5.5. Profily cizinců žijících v ČR

Obsah

- 469** ISLÁM DÁVÁ ŽENĚ PROSTOR PRO ŽENSKOST
AVIN TAHA, IRÁK
- 470** NAUČÍM SVÉ DĚTI UKRAJINSKY
BOHDAN RAJČINEC, UKRAJINA
- 472** ARABSKÁ RODINA DÁVÁ POCIT BEZPEČÍ A SOUNÁLEŽITOSTI
KATEŘINA KANTAROVÁ, SÝRIE
- 474** JSEM HRDÝ NA SVÉHO BRÁCHU
MAX ŠČUR, BĚLORUSKO
- 476** MÁM PŘÁNÍ ŽÍT JAKO ČEŠKA
MINJIA HRDLIČKOVÁ, ČÍNA
- 478** ČEŠI JSOU STÁLE TOLERANTNĚJŠÍ
NGUYEN QUOC VU, VIETNAM

Islám dává ženě prostor pro ženskost

Avin Taha (24), Irák

Občas nevím, zda se cítím být více Češkou nebo Iráčankou, tedy Kurdkou. Někdy mám pocit, že jsem tu cizí, že sem nepatřím. Na druhou stranu i v Iráku, kde jsem prožila svých prvních šest let, by mně dnes některé věci nevyhovovaly. Když se v Česku stýkám s lidmi z kurdské nebo arabské komunity, vidím mezi námi odlišnosti. Vždy si najdu něco, co mě z obou společností – české i muslimské – vyčleňuje. Mám pocit, že nejsem doma ani tady, ani tam. Potřebovala bych žít delší dobu v některé zemi s muslimskou kulturou, abych vnitřně poznala, kde vlastně chci prožít svůj život.

V mnoha ohledech je mně blízkovýchodní kultura bližší. Kupříkladu rodina tam dává člověku větší pocit bezpečí i štěstí. Snad i proto jsem měla přísnější výchovu než je v Čechách obvyklé. Maminka i tatínek jsou spíše konzervativní. Dříve jsem tomu nechtěla rozumět, dnes jsem ale naopak ráda.

I já jsem někdy příliš konzervativní, hlavně v partnerských vztazích. Mnozí mladí lidé tu často střídají partnery, začínají vztah jen kvůli tomu, aby s někým byli a aby jim bylo hezky. Nehledají v partnerovi člověka, se kterým by chtěli prožít zbytek života. Taková já být nechci.

Obecně ve vztazích mezi lidmi jsou velké rozdíly mezi Čechy a Irákem. Tady cítím, jak jsou lidé na ulici odměření, nevidím úsměvy, necítím lásku. Celková atmosféra je tu chladnější.

Neumím si představit, že bych chodila na ulici naprosto zahalená. Je mi bližší střední cesta. Zahalení je proto, aby byla žena chráněna. Aby po ní muži nepokukovali jen proto, že nosí krátkou sukni nebo tričko s výstřihem. Žena patří sama sobě a také svému muži. V tom je myšlenka zahalení přínosná a opodstatněná.

Mrzí mě zkreslené představy Čechů o islámských zemích. Mnozí si například myslí, že ženy nesmí vycházet na ulici samy. Není tomu tak. Moje maminka chodila v Iráku nezahalena a nebyl to nikdy problém.

Korán mimo jiné dává ženě také mnoho privilegií. Přesouvá odpovědnost na muže, jehož povinností je zabezpečit manželku i celou rodinu. Zdá se mi, že islám poskytuje ženě více prostoru pro ženskost.

Avin je stále na cestě mezi Teplicemi, kde žije, a Olomoucí a Brnem. Na Moravě studuje sociologii, anglistiku a personální management. A to už má bakalářský titul ze žurnalistiky.

Naučím své děti ukrajinsky

Bohdan Rajčinec, Ukrajina

Moje rodina patří ke generaci politických emigrantů z roku 1949 a 1968. Narodil jsem se v Praze, stejně jako moje maminka. Jsem třetí generace ukrajinské diaspory v Česku. Mám ukrajinskou výchovu a můj vztah k Ukrajině je zcela pozitivní – tak, jak mně ho zprostředkovali moji rodiče.

Přestože jsem se narodil v Česku, má povaha se příliš neliší od ukrajinské. Cítím se být Ukrajincem. Naprosto. Doma jsme vždy mluvili ukrajinsky.

Osobně mně můj původ situaci nekomplikuje. Naopak – otevírá mi možnost pro dvojitý život, do dvou směrů. Problémy jsem měl v dětství – asi do třinácti let. Tehdy o Ukrajině nikdo nic nevěděl. Lidé o nás mluvili buď jako o Sovětech, nebo „Rusácích“, nikdy jako o Ukrajincích. Teď se ale informovanost postupně zlepšuje. I když stále čelíme mínění, že Ukrajinci jsou méněcenní lidé. Každý rozumný člověk ví, že je to hloupost ve spojení s jakýmkoliv etnikem.

„Je velká škoda, že lidé rádi jezdí do ukrajinských Karpat, ale do Kyjeva už z hor nesejdou,“ lituje Bohdan, že krása obrovského srdce Ukrajiny zůstává nepoznána.

Naučím své děti ukrajinsky

Je to dáno především tím, že Ukrajinci dělají nejhorsí práce. Člověk uzavřený do sebe se dívá na lidi z různých společenských vrstev odlišně. Pohled svrchu na hierarchicky níže postavené proto nemá nic společného s národnostní odlišností.

Jestliže před padesáti lety přivedli Ukrajince do Česka politické důvody, dnes jsou to především ekonomické a sociální. Přichází sem široké spektrum lidí. Od obyčejných dělníků, přes kvalifikované a vzdělané dělníky, inteligenci, muzikanty, umělce, až po velmi bohaté lidi, kteří se v Česku chtějí realizovat, a také bohužel tzv. mafii, což je ovšem kapka v moři. Ale kapka je vždy zajímavější než moře.

Nevím, zda-li je možné porovnávat Česko a Ukrajinu. Malou a obrovskou zemi s různými tradicemi a folklórem, s různými přístupy k životu. A velmi různým přístupem k náboženství. Lidé na Ukrajině jsou silně věřící. Setkávání v kostele a u kostela má stále zásadní význam. Nedělní oběd a rozjímání po něm je také důležité.

Ukrajinci jsou někdy charakterizováni jako přímořský národ. To znamená, že jsou jako lidé vznětlivější než je obvyklé na západě. Tím nemyslím, že by byli cholericí, ale spíše jsou nadšení pro svoji věc. Asi jsou hlučnější, horkokrevnější.

Kdyby to bylo možné, snad bych se přestěhoval zpátky na Ukrajinu. Nemůžu to vyloučit do budoucna, protože bych byl rád, aby i mé děti byly Ukrajinci. Naučím své děti ukrajinsky, i když bude má manželka Češka.

Teď však ještě studuji ruštinu a ukrajinštinu na Filozofické fakultě UK v Praze. Spojil jsem studium s prací, doufám užitečnou. Pracuji v Ukrajinské iniciativě v ČR, která je základnou pro ukrajinskou diasporu. Snažíme se udržovat naše tradice a propojovat generace – starší emigranty s mladšími, což není vždy úplně snadné.

Hraji s ukrajinskou kapelou, ve které jsou ale i Češi, kteří mají rádi naši hudbu. Hrajeme především muziku, která má své kořeny v karpatské oblasti. Písničky z východu moc ne, ty jsou spíše založeny na chorálech a také na mírně odlišných nástrojích. I texty jsou jiné. Karpatské hudba je ovlivněna mnohými vlivy, například z jihu, z Rumunska. Navíc tradiční hudbě dáváme trochu jiný náboj.

Arabská rodina dává pocit bezpečí a sounáležitosti

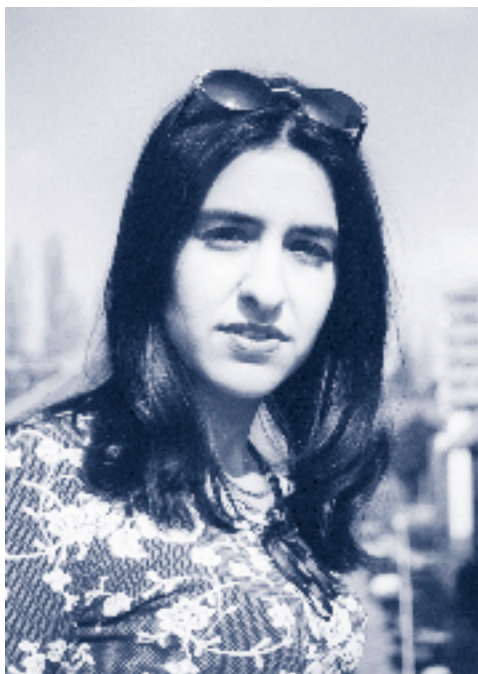
Katerina Kantarová (21), Sýrie

Maminka je Češka, táta pochází ze Sýrie. Narodila jsem se v Čechách, ale část dětství jsem prožila v Sýrii. Arabsky jsme se s bráchou naučili přes prázdniny a v září 1987 začali chodit do školy v jednom městě na jihu Sýrie. Mamka ale nikdy nepřestala počítat s variantou, že se jednou do Česka vrátíme. Učila se s námi pravidelně češtinu a ostatní důležité předměty. Díky tomu jsme po návratu mohli bez problémů pokračovat ve studiu na české škole. Když se k tomu dnes vracím, uvědomuji si, jak důležité bylo, co pro nás maminka tenkrát dělala – byla to těžká doba a přesto v mých vzpomínkách jedna z nekrásnějších.

Myslím, že jsem měla přísnější výchovu než většina českých holek. Tehdy se mi to samozřejmě nelíbilo, ale musím říct, že teď tomu všemu lépe rozumím a jsem ráda, že to tak bylo. Nejdůležitější na mém vztahu k rodičům je oboustranný respekt a důvěra. Díky tomu můžeme mluvit naprosto o všem, a to je myslím velké pozitivum. V arabských zemích dcery se svými otci příliš nemluví. I já jsem měla kdysi s tímhle problémem, ale moje

cesta k tátovi, k jeho myšlení a názorům, se pro mě otevřela poté, co jsem se v létě 1999 vrátila z měsíčního pobytu v Sýrii. Myslím, že teprve tenkrát jsem mu začala skutečně rozumět. Pochopila jsem, jak těžké pro něho bylo vychovávat děti v kultuře tak odlišné od té, ve které on sám vyrůstal. Ta cesta také hodně změnila mě, moje myšlení, názory, představy o životě. Vrátila jsem se k arabštině, začala navštěvovat univerzitní přednášky o islámu, arabské historii a literatuře. Od té doby jsem poznala mnoho lidí z muslimské komunity tady v Čechách a o některých mohu říct, že zůstanou mými nejlepšími přáteli na celý život.

Na arabské kultuře si velmi cením toho, jak moc je v ní důležitá role celé rodiny. Tím se nemyslí jen matka, otec a děti, ale i široké příbuzenstvo. Jsou v ní velmi pevné vztahy, dávají jedinci pocit sounáležitosti a bezpečí.

Katerina studuje bohemistiku na Filosofické fakultě UK v Praze, ale s rodiče a bratrem žije v Děčíně.

Arabská rodina dává pocit bezpečí a sounáležitosti

Všechny problémy se řeší dohromady, všichni se sejdou a každý vyjádří svůj názor. V neposlední řadě se mi líbí i výchova dětí, která zdůrazňuje obrovský respekt k rodičům, víru v Boha, vzájemnou pomoc, úctu k tradicím. Arabové se často navštěvují, zajímají se jeden o druhého, umí se bavit, a hodně času tak tráví se svými blízkými.

Vnímám samozřejmě i pozitiva evropské společnosti – profesní uplatnění, možnosti využití volného času, cestování. Mám ráda českou krajinu. Když jsem byla malá, jezdili jsme často na výlety a maminka pro nás vymýšlela dlouhé túry.

Já cítím obě kultury jako své vlastní. Například v hudbě – v Česku poslouchám většinou arabskou muziku. V Sýrii si zase hudbou připomínám Evropu, Čechy, Prahu. Mým snem do budoucna je žít částečně v Evropě, částečně na Blízkém východě – třeba půl roku tady, půl roku tam. Ovšem to je ideál, představa. Myslím, že realita bude jiná.

Jsem hrdý na svého brácha

Max Ščur (24), Bělorusko

Narodil jsem se v Brestu, což je nejzápadnější město celého bývalého SSSR. Mám o pět let mladšího bratra a o osm let mladší sestru. Ti zůstali s rodiči v Bělorusku.

V Brestu jsme měli rockovou kapelu, psal jsem a publikoval básničky. Vyrůstal jsem v době přestrojky, mnoho věcí se měnilo. Jako studenti jsme se hodně bouřili. Chtěli jsme volitelné předměty, zastali jsme se učitelky. Fandili jsme revoluci v Československu.

Odešel jsem studovat španělštinu na univerzitu do Minsku. Minsk byl větší a důležitější svět než Brest. Zajímalo mě především umění a divadlo. Chtěl jsem se vyvíjet. Kolo dějin se ale otočilo zpátky. V roce 1994 se k moci dostal Lukašenko a znovu zavedl totalitu. Jako studenti jsme cítili, že se tomu musíme postavit na odpor. Založili jsme spolek Červonyj žond. Byli jsme velmi mladí – nedychtili jsme po moci, ale toužili, aby běloruská společnost zůstala otevřená, demokratická. Chtěli jsme ovlivnit způsob myšlení mladých lidí. Aby přestali věřit oficiální propagandě a ideologickým šablonám.

Připravili jsme představení, kterého jsem byl autorem a režisérem. Bylo hodně politicky zaměřené a brzy se o něj začala zajímat i KGB. Trvalo rok, než na mě přišli. Dostal jsem na vybranou: buď vyhození ze školy a trestní stíhání, nebo spolupráce jako informátor KGB. Bylo mně 20 let a do tohoto okamžiku jsem politiku bral trochu jako hru. Najednou jsem pochopil, že to vlastně žádná hra není a dostal jsem strach a pocit, že se musím zachránit.

Utekl jsem během dvou dní. Rodičům jsem řekl všechno. Chvilku to trvalo, ale pochopili mě. Teď je to pro ně dvojnásob těžké, maminka musí dvakrát do roka na policii a žvanit, že nic neví. Jsem hrdý na svého brácha. Sice stále žije v Brestu, ale už je hodně politicky aktivní.

Max často vystupuje na setkání krajanů. Hraje a zpívá nejen běloruské národní písně, ale také vlastní hudbu a texty v běloruštině i češtině.

Jsem hrdý na svého bráchu

Jsem šťastný, že jsem v Česku. Mám výhrady třeba k české byrokracii. Ale kultura je v Česku skvělá, mně velmi blízká. Na rozdíl od té neustále rusifikované, jednotvárné v Bělorusku.

Homogenní kultura má menší vývojový potenciál než kultura heterogenní. Česká kultura by nemohla být tak vyvinutá, kdyby se v minulosti Češi nemísili s Židy, Rakušany a jinými národy. Je dobré si uvědomit, že češství nic nehrozí. Češi by se měli změnit v jediném – měli by si uvědomit, že češství je nezníčitelné. Stejný problém řeší Bělorusové. Musí si uvědomit, že národní povaha nepochází z davu, ale z povahy, kvality každého jednotlivce.

Kdyby nebylo Lukašenka, zabýval bych se úplně jinými věcmi než politikou. I v Česku je moje činnost hodně politická – posílám domů články o politické situaci v zemi, píši román, který kriticky hodnotí situaci v Bělorusku. Vyjde v běloruštině – lidé u nás takovou knihu potřebují daleko víc než Češi. Překládám do běloruštiny knížky z češtiny i jiných jazyků – třeba Hrabala nebo Alenku v říši divů. Chystám internetovou stránku plnou reflexí na běloruskou situaci. A se svojí ženou Lowou chceme vydat knížku pro děti. Nevím, jestli se tím dá uživit. Prodávat ji v běloruských knihkupectvích nepůjde, protože stát má na distribuci monopol. Takže to bude trochu samizdat.

Díky azylu mám v Česku životní jistotu. Na Filosofické fakultě v Praze pokračuji ve studiích španělštiny a španělské literatury. Můj život tady je takový, jaký jsem vždy chtěl mít – normální, řádný. Těším se, až se dokážu realizovat. Být prospěšný běloruské i české společnosti ve věci, kterou umím, ve svém oboru.

Mám přání žít jako Češka

Minjia Hrdličková (24), Čína

Žiji se Zdeňkem v Česku už tři roky. Chtěla jsem tu studovat na Univerzitě Karlově češtinu pro cizince, ale neudělala jsem přijímací zkoušky. Tak alespoň učím v čínské škole angličtinu

Čeština je těžká, hlavně pro Číňany nebo Japonce. I proto byl pro mě první rok v Česku obtížný. Neuměla jsem jazyk, nikoho jsem tady neznala. Teď už mám kamarádky a zvykla jsem si.

Jako Číňanka tu těžko sháním práci. Chtěla bych pracovat ve styku s českou společností, být její součástí. Žít jako normální Čech. Nechci být brána jako cizinec.

Rodiče ze začátku nechtěli o Zdeňkovi ani slyšet. V Číně se o cizincích říká, že mají mnoho milenek, nejsou věrní, mají AIDS, a podobně. Ale my jsme chtěli být spolu. Ke Zdeňkovi jsem se přestěhovala, a také proto mě vyloučili ze školy. V Číně je zakázáno během studií bydlet s partnerem.

Rodiče se nakonec se vším smířili a souhlasili. Když jsme odešli do Česka, bylo to pro ně hodně bolestné. Jsem jejich jediné dítě, protože v Číně můžete mít podle nových zákonů pouze jedno dítě. Vídám se s nimi málo, rok a půl jsme se nesetkali.

V čínské škole v Praze se učí téměř stovka žáků různého věku – od prvňáčků po maturanty. Minjia je jednou z pěti učitelek.

Mám přání žít jako Češka

Mezi Čechy, které znám, není nikdo, kdo by se ke mně choval špatně. Ale na ulici se bojím, nevím, kdy potkám někoho zlého, netolerantního. Velmi tolerantní jsou hlavně mladí lidé. A často také ti velmi staří.

Nelíbí se mně, jak žije většina Číňanů v Česku. Drží se svých způsobů a zvyků, jedí jen svá jídla a nesnaží se proniknout do české společnosti. Často vnímají Českou republiku jen jako přestupní stanici, chtějí se dostat do Německa nebo Ameriky. Jak ale můžete mít rád někoho, kdo odjede za měsíc pryč? Ani jedna strana do vztahu nic neinvestuje, nepěstuje ho. Například v Holandsku dávají Číňané do života mnohem více své srdce. Učí se jazyk a snaží se do společnosti začlenit.

Začalo se mi tu líbit teprve asi před rokem. Předtím jsem také žila hodně čínským způsobem života. Stejně jako mnoho Číňanů jsem naříkala, jak jsou Češi zlí, jak se nám špatně žije, jak jsme opuštěni. Rdousila jsem náš společný život se Zdeňkem a byla stále nešťastnější.

Pak jsem si uvědomila, že v Česku není problém dělat téměř cokoli. Naučila jsem se zbytečně nečekat a dělám věci, které mě napadnou, hned. Také zkusím pít pivo, jíst vaše zvláštní jídla, při problémech s manželem diskutovat, a ne se hádat. Chodíme se s kamarády bavit, jezdíme na výlety, na kole, na chatu. Jsem mnohem šťastnější, teprve teď se mi začal život líbit. Ráno se probudím a uvědomím si, že mohu dělat prakticky cokoli. Takže mám přání žít životem Češky.

Naproti tomu v Číně je velmi obtížné žít po svém. Existuje soubor pravidel, která musíte dodržovat. 99% obyvatel žije úplně stejným způsobem. Proto jsou v Číně nejen dobří lidé, ale také spousta těch, kteří nemají rádi, když je něco jiného, odlišného, než jsou oni sami. Jít u nás jinou, alternativní cestou, znamená mít strašně těžký život. Nikdo vám nedá příležitost, nikdo se s vámi nebude bavit.

Češi jsou stále tolerantnější

Nguyen Quoc Vu (38), Vietnam

Původně jsem neměl v úmyslu v Československu zůstat. Když jsem se pak rozhodl tu žít, začal jsem situaci vnímat odlišně. Poznal jsem zemi také z jiné stránky. Je jiné žít tu jako cizinec a mít možnost kdykoliv odjet a jiné žít jako přistěhovalec, mít tady rodinu, byt a zaměstnání.

Přesto myslím, že se česká společnost postupně stává tolerantnější. Ovšem cizinci tu stále mají těžší život. Osobně nemám žádné problémy ve škole nebo v práci. Na ulici mě ale občas někdo uráží. Ne snad často, ale stačí jeden incident a ten ve mně zůstane nadlouho.

Do Prahy jsem přijel v roce 1982 studovat ČVUT, jadernou fakultu. Později jsem začal pracovat v Akademii věd. Brzy na to přišla revoluce. Zúčastnil jsem se revolučních událostí, s Jáchymem Topolem jsme ve skupině vietnamských studentů založili samizdatový časopis na podporu demokracie. Dostali jsme se do rozporu s vietnamskou ambasadou a stali se „politicky nespolehlivými“. Požádali jsme o politický azyl a zůstali v Československu napořád.

Když Vu přijel před dvaceti lety do Československa na obvyklý studijní výměnný pobyt, neměl tušení, že už se zpátky do Vietnamu nikdy nepodívá.

Po revoluci začali útočit na Vietnamce skinheads. Vyzývali jsme česká média, vietnamskou ambasadu a pořádali konference a demonstrace a upozorňovali na toto nebezpečí. Tím se také politizoval náš časopis, otevřeně jsme vystupovali proti násilí a rasismu.

Snad i proto, že se situace poslední dobou mírně zlepšila, se naše studentská skupina orientuje více na humanitární akce. Pořádáme například sbírku pro postižené lidi ve Vietnamu.

Žiji v Čechách 20 let, ale nikdy jsem se tu necítil jako doma. Stále se cítím silně spjatý s Vietnamem. Ale moje děti jsou na tom daleko hůř. Nejsou ani Vietnamci, ani Češi. Čeká je obtížné hledání vlastní identity. Bojím se, že ani ony se tu nikdy nebudou cítit doma. Že ani ony se nebudou cítit jako plnoprávní občané České republiky.

Dcera chodí do školy, ve které je málo cizinců. A vůbec žádný další Vietnamec.

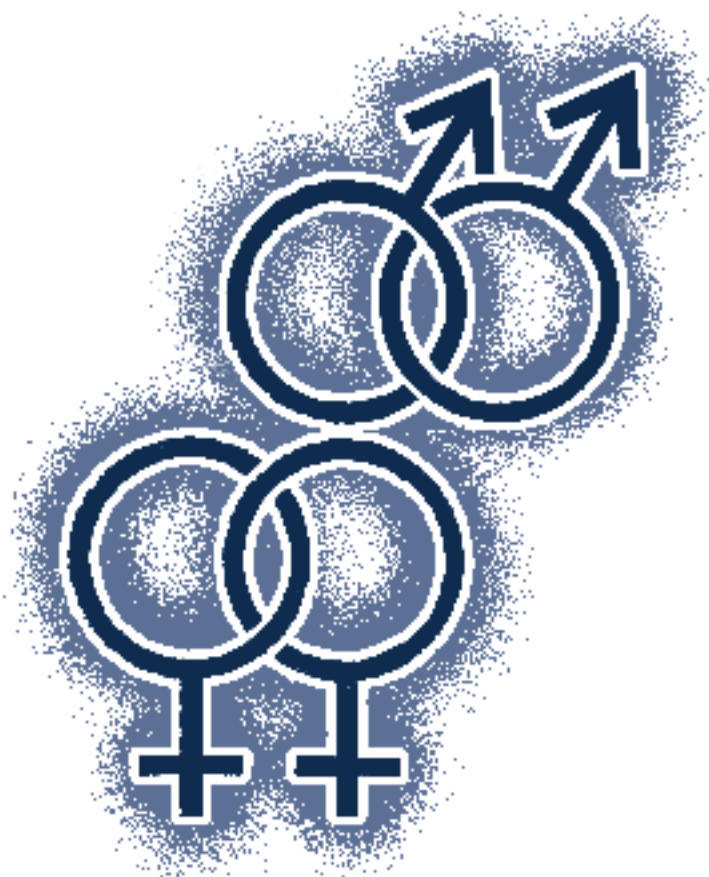
Češi jsou stále tolerantnější

Jednou, když byla ve družině, udělalo se jí špatně, onemocněla. Ležela a čekala, až pro ni přijde maminka. A nějaký kluk vykřikl: ta Číňanka stejně umře!

Samozřejmě jí říkám, že lidé jsou různí. Ale moje vysvětlení pro ni nikdy nebude tak přesvědčivé jako útok spolužáka. Česká společnost bude tehdy tolerantní k cizincům, až mým dětem nebude někdo denně připomínat, že jsou Vietnamci.

6. Gayové a lesbičky

Obsah

483	CÍLE
484	<i>NÁZORY NA HOMOSEXUALITU</i>
491	HOMOSEXUALITA
494	COMING OUT
496	<i>NEPŘÍJEMNÝ ZÁŽITEK</i>
499	<i>COMING OUT – VÝPOVĚĎ GAYE</i>
501	<i>COMING OUT – VÝPOVĚDI LESBIČEK</i>
503	HOMOSEXUALITA VE SPOLEČENSKÉM KONTEXTU
508	<i>PARLAMENTNÍ DEBATA – ZÁKON O PARTNERSKÉM SOUŽITÍ</i>
515	INTERNETOVÉ ODKAZY A POUŽITÁ LITERATURA

Cíle

studenti:

- umějí vysvětlit příčiny vzniku homosexuality
- uvědomují si genetickou determinovanost homosexuality
- rozlišují mezi homosexualitou a sexuální deviací
- rozlišují mezi homosexuálním chováním, jednáním a sebeidentifikací
- vědí, jak velké části populace se homosexualita týká
- chápou příčiny a projevy psychologické zátěže homosexuálů
- umějí vysvětlit pojem coming out
- uvědomují si kulturní podmíněnost vnímání homosexuality
- mají strukturovaný názor na problematiku registrovaného partnerství a dokážou ho racionálně obhajovat

Názory na homosexualitu

Cíle

studenti

- umějí formulovat vlastní názory na homosexualitu
- uvědomují si postavení homosexuálů ve společnosti
- dokážou zaujmout racionální stanoviska k právnímu postavení homosexuálů
- znají základní fakta o homosexualitě

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40 minut

Pomůcky

- tabule (flip chart), křída (fix)
- kopie dotazníku Názory na homosexualitu pro všechny studenty
- maximálně zvětšená kopie dotazníku pro zaznamenání výsledků (možné též heslovitě přepsat dotazník na tabuli nebo flip chart)
- výsledky dotazníkového průzkumu (viz Informace pro učitele)

Popis / postup

1. Rozdejte studentům kopie dotazníků.
2. Uvedte, že cílem aktivity je prozkoumání spektra názorů na homosexualitu ve třídě a porovnání s výsledky veřejného průzkumu.
3. Dejte studentům čas (asi 10–15 min) na vyplnění dotazníku.
4. Vyzvěte studenty, aby postupně zapsali své odpovědi na tabuli (čárka u dané verze odpovědi).
5. Na tabuli přečtěte a shrňte výsledky třídního průzkumu.

Názory na homosexualitu

Hodnocení / reflexe

Reflexe spočívá ve společné interpretaci výsledku a v jejich porovnání s výsledkem veřejného průzkumu Pavly Janošové. Vyzvěte studenty, aby zdůvodňovali své odpovědi v dotazníku a srovnávali je s veřejným výzkumem.

Návrhy možných otázek k diskusi nad jednotlivými body dotazníku:

- *Jak může prostředí, ve kterém se pohybujete, ovlivnit váš názor na homosexualitu?*
- *Hovoří se o homosexualitě v médiích? Informují média o homosexuálech korektně, nebo byste jim v tomto směru něco vytkli?*
- *Hovoří se u vás v rodině / škole otevřeně o homosexualitě nebo je toto téma tabu? Pokud ano, proč?*
- *Jaké má tabuizace homosexuality příčiny a jaké může mít důsledky pro homosexuály? Kde hovoříte o homosexualitě nejotevřeněji?*
- *Jak by ovlivnilo schválení zákona o registrovaném partnerství sociální situaci homosexuálů? Jaká je jejich situace podle vašich představ nyní? Myslíte si, že homosexuálové jsou nuceni svou identitu skrývat? Proč? Z jakého důvodu jste (ne)souhlasili s registrovaným partnerstvím?*
- *Umíte zdůvodnit svůj názor na vznik homosexuality? Kde jste si názor vytvořili / získali? Kde je možné získat kvalitní informace o homosexualitě?*
- *Pokud jste volili odpověď 5a), jak byste homosexuálům vysvětlili, že nemají právo na sexuální život?*
- *Je podle vás možné heterosexuální přizpůsobení homosexuálů?*
- *V čem spočívá podle vás nebezpečí výchovy dítěte osamělým rodičem? V čem spočívá nebezpečí výchovy dítěte homosexuálním párem? Jak se k této otázce staví společnost? atp.*

K realizaci diskuse je vhodné nastudovat informace pro učitele a během diskuse studenty seznámit se současným stavem výzkumů příčin homosexuality, s jejím pojmáním v minulosti, s pojmy bisexualita, homosexuální chování, s podílem homosexuálů ve společnosti atd.

Názory na homosexualitu

Dotazník Názory na homosexualitu

1. Kdo ovlivnil nejvíce váš názor na homosexualitu a lidi, kterých se týká?

- a) církve nebo náboženská organizace
- b) televize, tisk
- c) škola a učitelé
- d) rodiče a příbuzní
- e) kamarádi a známí
- f) osobní setkání s někým z nich
- g) nikdo mě neovlivnil

2. Kdyby došlo ke schválení zákona o registrovaném partnerství, ovlivnil by podle vás významně sociální situaci homosexuálů?

- a) ano
- b) možná
- c) ne
- d) nevím

3. Kdybyste o tom mohl(a) rozhodovat, souhlasil(a) byste se schválením tohoto zákona?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

4. Člověk se podle vás stává homosexuálním v důsledku

- a) vrozených dispozic
- b) zkušenosti z dětství, mládí apod.
- c) obojího (vrozených dispozic i zkušeností z dětství a mládí)
- d) nevím

5. Homosexuálně orientovaní lidé by podle vás měli usilovat o život

- a) v pohlavní zdrženlivosti
- b) v homosexuálním partnerství
- c) snažit se o heterosexuální přizpůsobení
- d) jak sami cítí

Názory na homosexualitu

6. Uvažoval(a) jste někdy nad tím, že by někdo z vašich blízkých mohl patřit k homosexuálně orientovaným lidem?

- a) uvažoval jsem o tom
- b) některé osobně znám
- c) nenapadlo mě to
- d) považuji to za nemožné

7. Kdybyste měl(a) přidělit do pěstounské péče dítě, o které nemají zájem žádní manželé, a měl(a) byste vybrat z uvedených kandidátů, koho bys vybral(a)?

- a) osaměle žijící žena
- b) osaměle žijící muž
- c) dvě ženy žijící v trvalém homosexuálním svazku
- d) dva muži žijící v trvalém homosexuálním svazku
- e) nikomu z uvedených

8. Zkuste se zamyslet nad tím, co by vám nejvíc vadilo, kdybys byl(a) v situaci homosexuála?

- a) nemožnost mít dítě
- b) osamělý bezpartnerský život
- c) odsouzení společnosti
- d) do této situace se nemohu vžít

9. Četl(a) jste někdy knihu nebo alespoň časopis, který se týká homosexuality?

- a) ano
- b) ne

(upravený dotazník z Janošová, P.: Názory na homosexualitu v současné společnosti. 1. vydání, Praha, Karolinum 2001.)

Názory na homosexualitu

Výsledky výzkumů

(podle Janošová, P.: Názory na homosexualitu v současné společnosti)

1. Kdo nejvíce ovlivnil váš názor na homosexualitu...?	odpovědi v %
církev nebo nábož. organizace	12
televize, tisk, škola	39,2
rodina a známí	19,9
osobní setkání	17,1
nikdo	26,5

2. Ovlivnilo by schválení o registrovaném partnerství sociální situaci homosexuálů?	odpovědi v %
ano	43,6
možná	30,1
ne	11,5
nevím	13,7

3. Souhlasil(a) byste se schválením zákona o registrovaném partnerství?	odpovědi v %
ano	52,2
možná	24,5
ne	22,0

Názory na homosexualitu

4. Člověk se stává homosexuálním v důsledku	odpovědi v %
vrozených dispozic	37,9
zkušeností z dětství...	2,5
obojího	56,1
nevím	2,9

5. Homosexuálně orientovaní lidé by podle vás měli usilovat o život	odpovědi v %
v pohlavní zdrženlivosti	22,3
v homosexuálním partnerství	61,5
snažit se o heterosexuální přizpůsobení	7,6
jak sami cítí	7,8

6. Uvažoval jsi někdy nad tím, že by někdo z vašich blízkých mohl patřit k homosexuálně orientovaným lidem?	odpovědi v %
uvažoval jsem o tom	32,4
ano, některé znám osobně	17,4
nikdy mě to nenapadlo	44,3
považuji to za nemožné	1,7

Názory na homosexualitu

7. Kdybyste měl(a) přidělit do pěstounské péče dítě, o které nemají zájem žádní manželé, a měl(a) byste vybrat z uvedených kandidátů, koho byste vybral(a)?	odpovědi v %
osaměle žijící žena	67,7
osaměle žijící muž	35,5
dvě ženy v trvalém homosexuálním vztahu	22,6
dva muži v trvalém homosexuálním vztahu	16,4
nikomu z uvedených	20,1

8. Zkuste se zamyslet nad tím, co by vám nejvíc vadilo, kdybys byl(a) v situaci homosexuála?	odpovědi v %
nemožnost mít dítě	26,0
osamělý bezpartnerský život	24,8
odsouzení společnosti	52,9
do této situace se nemohu dostat	7,6

9. Četl(a) jste někdy knihu nebo alespoň časopis, který se týká homosexuality?	odpovědi v %
ano	46,6
ne	52,2

Homosexualita

Definice

Homosexualitas atis (řecky homos – stejný, latinsky sexus – pohlaví) – homosexualita, pohlavní náklonnost k osobě téhož pohlaví. Oproti tomu heterosexuality (řecky heteros – jiný, různý) označuje pohlavní náklonnost k osobě opačného pohlaví.

Homosexualita je geneticky podmíněný celoživotní a neměnný stav, při kterém jedinec za účelem sexuálního a citového kontaktu dává přednost osobám stejného pohlaví. Takto vytvořený vztah se svojí kvalitou plně vyrovná vztahu heterosexuálnímu.

Homosexuálně orientovaní muži jsou označováni jako homosexuálové (v poslední době se prosazuje i z angličtiny převzatý termín *gayové*), homosexuální ženy jako *lesbičky* (podle ostrova Lesbos, na kterém žila řecká básnířka Sappfó, autorka básní opěvujících lásku mezi ženami (v 6. století př. n. l.).

Odborníci rozlišují *homosexuální chování* od *sexuální identifikace* a sexuálního prožívání.

Homosexuální chování. Ne každý, kdo měl někdy ve svém životě homosexuální zkušenost, se musí cítit homosexuálem, na druhé straně se velká část homosexuálně orientovaných lidí může v určité fázi chovat heterosexuálně. Mnoho lidí si svými sexuálními tendencemi a zaměřením není po celý život úplně jistá. Heterosexuálně založené osoby se za určitých nepříznivých podmínek, kdy je jim znemožněn kontakt s osobami opačného pohlaví, mohou chovat homosexuálně (v internátech, věznicích, v armádě), někteří lidé zase po dlouhém období heterosexuálních kontaktů zjistí, že nacházejí mnohem větší uspokojení v homosexuálním kontaktu. Někteří heterosexuální muži zase preferují homosexuální pohlavní styk ze strachu před „selháním“ u žen. Řada lesbicky orientovaných žen se převážnou část svého života chová heterosexuálně, jako důvod se většinou uvádí touha po mateřství, která nesouvisí se sexuální orientací. Obecně se však soudí, že ve všech případech homosexuálního chování mají aktéři určitou homosexuální dispozici.

Sexuální identifikace se týká vlastního sebepojetí člověka, označuje, za koho se jedinec sám pokládá a s jakou společenskou rolí se ztotožňuje. Opět se však může za určitých okolností se skutečnou sexuální orientací rozcházet. Nemusí jí vždy odpovídat sexuální chování a sexuální prožívání. V chování některých lidí můžeme najít převládající „mužské“ nebo „ženské“ rysy bez závislosti na pohlaví. Tyto rysy chování ovšem nejsou důkazem o sexuálním zaměření dané osoby. Zažitý stereotyp gaye jako vyšňořeného muže s vysokým hlasem a „zženštilými“ způsoby je mylný. Muži se „zženštilými“ rysy chování a zálibou

Homosexualita

například v kosmetice mohou být jednoznačně heterosexuálního zaměření, obdobně jako vzhled a jednání mnoha gayů bychom označili za ryze „mužské“. Méně rozšířený, ale stejně mylný je stereotyp lesbiček jako obhroublých mužatek s „mužským“ chováním.

Se sexuální identifikací souvisí dvě formy pohlavního sebepožívání: *transsexualita* a *transvestitismus*. Transsexuálové mají na rozdíl od homosexuálů negativní vztah ke svému vlastnímu tělu, zvláště k jeho pohlavním znakům a sexuálním projevům. Touží se podobat druhému pohlaví, preferují jeho typické záliby, v dospělosti často podstupují hormonální léčbu a chirurgickou změnu pohlaví. Transvestité touží podobat se něčím druhému pohlaví. Muži se většinou převlékají do typicky ženského oděvu.

Výskyt transsexuálů a transvestitů v populaci je velice nízký, odhaduje se na 0,003% (1 transsexuál nebo transvestita na 30 000 lidí, ne všichni aktéři transvestit show musí být nutně skuteční transvestité). Mezi transsexualitou či transvestitismem a homosexualitou neexistuje přímá souvislost.

Sexuální prožívání je považováno za nejpřesnější ukazatel pohlavní orientace jedince, týká se nejniternějších přání, tužeb, fantazií člověka v oblasti sexuality, které ovšem nemusí být v souladu s jeho sexuálním chováním a sebepojetím. Jak jsme uvedli, poměrně velká část lidí se během svého života chová jak heterosexuálně, tak homosexuálně, často jsou však motivováni vnějšími vlivy; společenským prostředím, v němž žijí. Jev, kdy jedinec ani v nejniternější oblasti své osobnosti není schopen rozhodnout, které pohlaví preferuje, protože ho obě vzrušují zhruba stejně, se nazývá *bisexualita*. Bisexuálové si partnery nevybírají podle pohlaví, ale podle osobní přitažlivosti, sympatií a jiných vlastností.

Příčiny vzniku homosexuality

přes veškerou snahu odborníků a řadu výzkumů nám v současné době nemůže věda poskytnout jednoznačnou odpověď na otázku, jak a proč homosexualita vzniká.

O vzniku homosexuality existují zhruba 4 skupiny teorií.

Teorie o dědičnosti homosexuální orientace tvrdí, že na vzniku homosexuality se podílí především genetické dispozice. Při výzkumu pohlavních chromozomů u mužů byl na hrotu dlouhého raménka chromozomu X (který získává syn dědičně od matky) nalezen gen či geny, jež jsou pravděpodobně odpovědné za homosexuální orientaci. U lesbických žen však genové zvláštnosti nalezeny nebyly.

Teorie o vlivu vývoje lidského plodu v prenatalním období říká, že homosexualita vzniká v prenatalním stadiu vývoje jedince. Mezi 4.–6. měsícem vývoje plodu, kdy probíhá

Homosexualita

sexuální rozlišení centrální nervové soustavy, dojde k nevyváženosti přísunu hormonů do center zodpovědných za sexuální orientaci. Výsledkem je homosexualita.

Teorie o vlivu výchovy a rodinného prostředí pokládá za příčiny mužské homosexuality přítomnost dominantní matky a absenci silného otcovského vzoru v dětství. Slabinou této teorie je, že velmi mnoho heterosexuálů vyrůstalo v rodinách bez otce a s autoritativní matkou, na druhé straně řada homosexuálů pochází z rodiny se zcela tradičním rozdělením mateřské a otcovské role.

Teorie vlivu sexuálního zneužití připouští vznik ženské homosexuality vlivem negativního sexuálního zážitku (předčasný sex, znásilnění apod.). Většina pohlavně zneužitých dívek však spíše odmítá vlastní sexualitu vůbec a případný odpor k mužům velmi zřídka kompenzuje náklonností k ženám. Tato teorie v současné době ztrácí v odborných kruzích zastání.

Většina odborníků se shoduje v závěru, že se na vzniku homosexuální orientace podílí více faktorů. Formují ji především biologické vlivy, v menší míře pak vlivy postnatální u geneticky disponovaných jedinců.

V každém případě je homosexualita stavem dobrovolně nezvoleným a vůli neovlivnitelným, jako taková by se tedy v občanské společnosti neměla stávat záminkou jakékoliv diskriminace.

Kolik procent homosexuálů je v populaci?

Nejčastěji uváděný výskyt homosexuality jsou 4% (až 10%) u mužů, 1% a více u žen. Tyto údaje jsou ovšem značně problematické, zvláště pokud rozlišujeme homosexuální chování, identifikaci a prožívání. V rozsáhlých a reprezentativních amerických výzkumech z osmdesátých let vyšlo najevo, že 37% dotazovaných mužů žilo po určitou dobu homosexuálně, za homosexuály se ovšem považovala pouze 2–4%. Výlučně homosexuálně se identifikovalo pouze 1% žen, alespoň k jedné lesbické zkušenosti se však přiznalo 9%.

V České republice byl poslední průzkum výskytu homosexuality prováděn v roce 1994. Za homosexuálně orientované se považovalo pouze 0,4% mužů a 0,3% žen, tedy podstatně méně, než v západních státech. Je ovšem krajně nepravděpodobné, že by v české populaci bylo méně homosexuálně orientovaných lidí. Výsledky spíše svědčí o tom, že ve společnosti stále panuje netolerance ke všemu, co vybočuje z tzv. normy, a že přiznání k odlišnosti je stále považováno za nebezpečné.

Coming out

Coming out (angl. come out = vyjít najevo) znamená odhalení vlastní, pravé identity svému okolí. U gayů a lesbiček je coming outem míněn konec skrývání vlastní sexuální orientace, konec vytváření falešného obrazu sebe sama a sdělení rodičům, přátelům, spolupracovníkům ad., jak je to ve skutečnosti s jeho pravou sexuální identitou.

V podstatě každý člověk, ať homosexuální či heterosexuální, prožívá v určitém životním období svůj coming out. Jde o období sebeuvědomění (svých motivací, tužeb, dlouhodobých přání, zájmů, temperamentu, schopností, vlastní sexuality, ale i například hranic vlastních možností atd.), přijetí sebe sama a prosazení vlastní osoby mezi ostatními. Každému se pravděpodobně někdy stalo, že okolí v něm chtělo vidět a také vidělo někoho jiného, než kým se skutečně cítil být. Pokusy opravit vlastní obraz v očích nejbližších mohou narážet na přirozenou neochotu okolí nový, pravdivý obraz přijmout, a jde tedy o proces často velmi bolestný, avšak očistný, uvolňující nastřádané napětí v mezilidských vztazích.

Pravděpodobně žádný homosexuál není nadšen, když si uvědomí svou sexuální orientaci. Je známa řada případů, kdy homosexuálové žádali lékaře, aby jim jejich orientaci „opravili“. V minulosti byly činěny pokusy, často velmi drastické, homosexualitu „léčit“. Žádná z metod ovšem nevedla k úspěchu, proto začala být homosexualita považována za neměnný stav a byla také vyňata z kategorie „nemocí“. Homosexualita je jedna z variant lidské sexuality. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že se společnost často staví k homosexualitě (podobně jako ke každé odlišnosti od přijímané a sdílené normy) s předsudky, odmítáním či přímo odporem a posměchem. Homosexuála, který si uvědomí a přizná svou orientaci, čeká těžký zápas s vlastním sebeuvědomím, protože je často sám sebou zklamán. Většinou ho čeká dlouhé období smířování se sebou samým, spojené s psychicky velmi náročným skrýváním vlastní identity. Dlouhodobé přetvářka, lhaní, osamělost, nedůvěra k okolí i k sobě, absence životních vzorů a nedostatek pozitivního přijímání a sebepotvrzení mohou vést k vážným psychickým poruchám a v mnoha případech až k sebevraždě, pokud daný jedinec nedokáže nezměnitelnou odlišnost přijmout a přizpůsobit jí své životní plány.

Když se podaří smířit se s vlastní osobou, čeká homosexuálního jedince neméně náročný úkol uspořádat si své vztahy s okolím. Ačkoliv největší oporou v obtížné životní fázi se mohou stát především rodiče, většina gayů a lesbiček považuje za nejobtížnější právě odhalení sexuální identity rodičům. Zejména matky nejsou často schopny přehodnotit své vlastní představy o budoucnosti svých dětí, vzdát se vyhlídky na manželství potomků a na vnoučata. Proto po coming outu často dochází k ochladnutí či přímo přerušování vztahů s matkou, a mladý člověk tak přichází o potřebnou oporu a citové zázemí. Posilou se naopak stávají přátelé a případně první partneři.

Coming out

Z komplikované situace má homosexuál, který si plně uvědomí svou sexuální identitu, několik východisek. Zejména nábožensky založení lidé volí variantu **dobrovolného celibátu**. Ne všichni jedinci však mají psychické dispozice pro toto řešení. Citové zázemí a intimní sdílení jsou pro většinu lidí předpokladem pro spokojenou pracovní a společenskou seberealizaci. Dobrovolné odmítání tělesné a citové blízkosti druhého člověka může vést k pocitům osamění, vyhoštěnosti, od nichž je jen krok k vážným psychickým poruchám. Druhou variantou je **citové popření a vstup do manželství**, které bývá u gayů často motivováno snahou nelišit se a neblokovat si případný společenský vzestup, lesbičky mnohdy ke vstupu do manželství vede touha po dítěti. Není však znám takřka žádný případ, kdy by pokus o heterosexuální přizpůsobení byl úspěšný a vedl k dlouhodobému harmonickému manželství. Dříve či později většina homosexuálů v manželství navazuje vedlejší homosexuální vztah, který pak zapříčiňuje problémy mezi manželi a jejich oboustranné citové strádání. Především v minulosti, kdy byla celková společenská atmosféra mnohem netolerantnější než dnes, řada homosexuálů uzavírala tzv. **krycí manželství**, tj. sňatky „naoko“ mezi gayem a lesbičkou s předběžnou domluvou o vzájemné citové a osobní nezávislosti. I tato varianta se ovšem podle průzkumů jeví jako dlouhodobě neudržitelná. Posledním modelem života gaye nebo lesbičky je **homosexuální partnerství**. Volbou této varianty na sebe homosexuál bere nesnadný úkol prosadit si představy o budoucnosti, své životní plány v rodině a nejbližším okolí. Vystavuje se velmi reálnému nebezpečí, že se stane terčem předsudků, stereotypů, posměchu či iracionální nenávisti: každá odlišnost nebo odchylka od obecně sdílené „normality“ plodí strach a nejméně namáhavým (a nejprimitivnějším) způsobem, jak se ho zbavit, je začít nenávidět. Navzdory uvedeným rizikům je varianta partnerství pro plnohodnotný život homosexuála dlouhodobě nejvhodnější. Přes značné problémy spojené se sociálním statutem menšiny poskytuje homosexuální partnerství adekvátní citový a sexuální život a vede k upevnění vlastní identity, získání sebevědomí, k seberealizaci podle vlastních představ.

Nepříjemný zážitek

Cíle

studenti

- znají pojem coming out a umějí vysvětlit psychologická a společenská rizika s ním spjatá
- dokážou odhalit nejčastější předsudky vůči homosexuálům a racionálně je vyvracet
- chápou psychickou zátěž homosexuálně orientovaných jedinců

Velikost skupiny

do 25 studentů

Čas

40 minut

Pomůcky

- kopie textů 6.1.A – Coming out – výpověď gaye a 6.1.B – Coming out – výpovědi lesbiček

Popis / postup

1. Vyzvěte studenty, aby si vzpomněli na situaci ze svého života, kdy museli rodičům o sobě sdělit něco velmi nepříjemného, co ovšem nemohli změnit. Situace mohou studenti zapsat na papír.
2. Studenti si navzájem sdělí své zážitky. Není nezbytné nutit ke sdílení nepříjemných zážitků každého studenta, postačí několik výpovědí k rozpoutání diskuse.
3. Diskutujte se studenty nad vylíčenými situacemi. Diskusi můžete řídit pomocí následujících otázek:

Nepříjemný zážitek

- *Je sdělení nepříjemných skutečností jednoduché? Proč?*
 - *Odpovídá rodičovská představa o vás vždy realitě či vašim představám? Pokud ne, jaké to má důvody? V čem se představy liší?*
 - *Proč je obtížné prosazovat vlastní postoje a stanoviska?*
 - *Je podle vás v mezilidských vztazích lepší milosrdná lež nebo sdělení pravdy i za cenu, že se s tím ostatní budou těžko smiřovat? Může dlouhodobé lhaní nějak poškodit mezilidské vztahy? Jak?*
 - atp.
4. Seznamte studenty s pojmem coming out. Rozdejte studentům Výpovědi o coming outu, tak aby polovina třídy měla text 6.1.A a druhá text 6.1.B, a dejte jim čas k přečtení.

Hodnocení / reflexe

Diskutujte se studenty nad přečtenými texty.

- *Co vás ve článku nejvíce zaujalo? Co bylo hlavním problémem autorů výpovědí? Čeho se nejvíce obávali?*
- *Jednali byste jinak než lidé z výpovědi? Proč? Myslíte, že je výhodnější svou sexuální orientaci skrývat? Proč ano, proč ne?*
- *Pokuste se seřadit následující hypotetické situace podle toho, jak obtížné by bylo sdělit vašim rodičům pravdu:*
 1. berete drogy a již svůj stav nevládáte
 2. čekáte dítě a potřebujete poradit, zda se rozhodnout pro sňatek, nebo pro přerušení těhotenství
 3. nevládáte své studijní povinnosti a chcete ukončit studium
 4. jste gay nebo lesbička a nechcete dál lhát svému okolí
- *Zdůvodněte své volby. Které z uvedených situací se dají trvale a dlouhodobě změnit? Jaká jsou podle vás optimální řešení daných situací? Hrají v předpokládaných reakcích rodičů roli předsudky? Pokuste se je pojmenovat a případně vyvrátit.*
- *Souhlasíte s názorem, že „každý člověk je jiný“? Proč? Proč je podle vás obtížné lišit se od většiny?*
- *Znáte někoho ze svého okolí (není třeba jmenovat), kdo se setkal s problémem, jak sdělit pravdu o své homosexualitě okolí? Jak svůj problém vyřešil?*

Nepříjemný zážitek

Variace / pokračování

Studenti ve 2–5, maximálně šestičlenných skupinách připraví pětiminutový výstup pro následující situaci. Následuje diskuse o použitých argumentech i o způsobech argumentace.

Váš dobrý kamarád (kamarádka) je homosexuál. Jeho rodiče, když jim to sdělil, se s tím absolutně nedokázali vyrovnat, přestali s ním mluvit a chtějí ho vyhodit z domu. Přítel ví, že vás jeho rodiče mají rádi, a požádal vás, abyste společně za jeho rodiče zašli a pokusili se rodičům celou situaci znovu vysvětlit. Co byste rodičům řekli? Jak byste podpořili svého kamaráda?

Coming out - výpověď gaye

Text 6.1.A

V žádném případě není lehké být „jiný“. Není snadné přiznat si a říct nahlas: „Jsem gay.“ A co teprve rodičům! Jenže měli by to vědět. I když je utrpení, vidět je neinformované, nepřipravené, tápající. Když nevědí, co mají říct.

Moji rodiče naštěstí ten „nápor pravdy“ vydrželi. Mám takový pocit, že **7. srpna 1997** jsem se pro ně podruhé narodil. Každý porod bolí, ale stálo to za to. A kdybych měl na vybranou, udělal bych to znovu. **Být sám sebou je jediná cesta k tomu být člověkem a jako člověk žít.**

Říct, nebo neříct pravdu o sobě? Žít ve lži? Jak by ses zachoval(a) ty? Možná jsem šílenec, ale jsem v pohodě, a proto to řeknu zítra (7. 8. 1997). Jsem sám a budu na to sám, ale přežijou to, nic jiného jim nezbyvá. Často mi mamka říkala, že ošklivá pravda je lepší než sebebezčí lež. Nechci a nebudu lhát. Nestydím se za to, kdo jsem. Stydět by se měli ti, kteří to nepochopí.

Kdo mě nemá rád, nebude mě mít rád ani jako gaye. Kdo se mnou dosud mluvil a přestane mě nyní akceptovat, nebral mě nikdy. **Od slov je k činům někdy dlouhá cesta. Jsem na konci a bolí mě nohy.**

Již cestou z prázdninové brigády jsem přemýšlel, jak na to. Asi mi nebudete věřit, ale celou cestu jsem se usmíval. Přišlo mi to, co udělám, strašně komický. Není přece zvykem, aby děti seznamovaly rodiče se svou citovou orientací. Bylo by legrační, kdyby každý chlapec uspořádal rodinnou hostinu, sešlost nebo poradku, na které by prohlásil, že je heterosexuál.

Do schodů se mi šlo už hůře. – Byl u nás výjimečně klid. Bratr byl u kamaráda, mamka v křesle a taťka na pohovce. Klidný, i když ve tváři trochu křečovitý, jsem usedl do křesla. Digitálky ukazovaly 17.56. Říkám si: „Ještě čtyři minuty a pak to řeknu.“ – Mezitím se vedly rodinné řeči o ničem. Navrhl jsem, že udělám kávu. Sedli jsme si. Mamka začala jíst. – „Komplikace, sakra,“ pomyslel jsem si při pohledu, jak klidně jí. Počkal jsem, až dojí. Teď už mi bylo opravdu špatně. Možná jsem zbledl, nevím, pamatuju si jenom intenzivní tlukot srdce. Buch buch buch.

„Mami, víš, jak jsem říkal, že až přijde čas, tak ti něco řeknu? Tak teď nastal ten čas. Bude to ale něco hrozného.“ Mamka: „Ježíši, ty už nechceš studovat?“ – „Nemá to cenu, to bys neuhádla.“ – Jak mi později prozradila, myslela si, že se musím ženit. – „Já jsem totiž na kluky.“

„Proboha!“ rozbřečela se. „Proč nás bůh tak trestá?“ Vypadala velmi infarktózně. Proto všechny předem varuju, řekněte to radši dřív, nebo rodiče, obvykle matky, ten infarkt opravdu dostanou.

Coming out - výpověď gaye

„Musel jsem vám to říct. Vždycky říkalias, že je lepší ošklivá pravda než hezká lež.“ „Petříčku,“ pokračovala mamka s brekem: „A nedá se to změnit? A jak jsi na to přišel?“ Držela se za srdce a brečela. – Následovaly otázky jako z učebnice o coming outu: „A víš to jistě? Ani doktor ti nepomůže? Co budeme dělat? Jak to bude vypadat, když si budeš vodit domů kluky? Co řeknem lidem, až se budou ptát, proč se neženíš?“ – „V devatenácti?“ – „Kdo to ví? Kdo za to může? Jak se to stalo? Proč?“ Mamka neustále brečela. Hrůza!

Taťka jen mlčel, je klidás (díky bohu). Nebral to tragicky. Tvářil se jako obvykle. Normálka. Žádný údiv, reakce, nic. Klídek. Samotného mě to překvapilo. V duchu jsem si říkal, jak to že taky neděláš kravál? Záleží ti na mně vůbec?

O.K. Aspoň ten mi to nekomplikoval. – Máma brečela. Taťka říkal, ať nebrečí, že ten infarkt opravdu dostane.

Mamka začala mít otázky...

„A kdo se bude o tebe starat? Kdo ti bude vařit, prát? Kdo tě bude čekat v noci s teplou večeří?“ Nějak nechápala, že holek, který čekaj na manžela s teplou večeří, od dob její svatby poněkud ubylo. „Bude čekat kluk,“ odpověděl jsem. Neakceptovala to. Pořád mě litovala. Říkala, že to nepřežije. Nechápala, že nestojím o její lítost. Chci, aby mě přijali. Teprve teď se stanu jejich synem. Předtím jsem byl dítě.

Zoufale jsem vysvětloval, že není čeho litovat. Pomůžou mi jenom, když budou zdraví a budou mě tolerovat. „Ale co když narazíš na nějakýho zlýho člověka a co nemoci?“ „To se mi může stát, stejně jako ostatním,“ řekl jsem. Následoval krátký seznam lidí, kteří to o mně už vědí.

Díky internetu můžete být u mého coming outu. Sedím tu a píšu. Mamka asi nemůže usnout. Taťku jsem poprosil, aby ji uklidnil. Začínám si plně uvědomovat výhody dnešního dne. Je krásný nelhat. V budoucnu nebudu muset vymýšlet kostrbaté, nepravděpodobné příběhy o tom, jak někam jedu, s kým jsem, co budu dělat, o čem budeme mluvit. Teď už se nebudou ptát, co měla která holka na sobě. Stejně jsem si to nikdy nepamatoval. Nebudou mít „otravný“ řeči u televize, která z dívek je hezčí. Nebudou se ptát na můj oblíbený typ. A nevýhody? Ty si uvědomím asi později. Ale teď se cítím volný. Spadla ze mne všechna tíha. Jako bych se znovu narodil.

Coming out - výpovědi lesbiček

Text 6.1.B

Tak ještě žiju. A přitom... ŘEKLA JSEM TO! Fuj, a ještě teď je mi při té vzpomínce úplně špatně. Vyalila jsem to na naše večer v obýváku. Přišla jsem k nim a zeptala se, jestli mě mají rádi. „Jo, máme.“ Taťka hned na mě: „Že ty jsi těhotná?“ a „Bereš drogy, vid’?“ „Ale ne, ptejte se dál, třeba se trefíte.“ Pak to mamka zkusila: „Že ty chodíš s Andreou?“

„No, vlastně jo.“ A bylo to venku! Mamka dostala šok, řekla něco v tom smyslu, jestli to myslím vážně, já že smrtelně vážně, a tím pro ten večer skončila její komunikace se mnou. Taťka, že prej to nebudu mít v životě jednoduchý a že jim teď musím dát čas. Ale mluví se mnou normálně. Mamka celej večer brečela a já jsem z toho byla taky celá špatná.

Teď můžu jen čekat a doufat, že se vztah s mamkou vrátí do starých kolejí. Vlastně to ani moc nebolelo, ale taky mi žádný extra velký kámen ze srdce nespádl. Kdybych pár let počkala, určitě bych na to byla víc připravená. Ale už nebudu pořád muset lhát a bát se prořeknutí. A to za to stojí.

* * *

Mé zkušenosti jsou zvláštní. Já jsem se s tím nedokázala smířit ani to nikomu říct. Je mi 25. Skončilo to tenkrát pokusem o sebevraždu a dneska už vím, že zbytečnou – mé okolí to přijalo docela v pohodě. Takže já radím: co nejrychleji se s tím smířit a říct to okolí, nikomu nepřeju, co jsem prožila já.

* * *

Mám už svůj coming out rok za sebou. Byl to opravdu krušný rok. Rodiče mou orientaci prostě nechtěli brát, a tak mě, slušně řečeno, vyprovodili z baráku. Rok jsem se protloukala a hledala sama sebe, abych dnes mohla říct: jsem smířená sama se sebou, jsem, co jsem, a nechci to změnit. Hodně mi pomohli kamarádi, o které jsem se mohla opřít, kteří mi byli vždycky nablízku. A taky láska... Kdybych dneska znova měla projít vším tím „humusem“, asi bych to zabalila na nejbližším stromě... a už bych nebyla. Dnes mě okolí bere spíš jako člověka, než jako „teplou holku“ – prostě si zvykli. S rodiči se o tom už ne bavíme, tak nějak si taky zvykli, možná někde uvnitř doufají, že se změním. Já zas doufám, že časem pochopí i tento „omyl“. Jen mám teď bohužel pocit, že jsem snad jediná na světě... alespoň v místě svého bydliště. Kvůli své „osudové lásce“ jsem přišla o hezké přátelství, a dnes nemám ani lásku, ani fajn kamarádku. A tak se cítím hrozně osamělá...

Coming out - výpovědi lesbiček

Chce se mi řvát. Téma „coming out“. Tolik bolesti, strachu atd. Mám pocit, že situace nebude normální, dokud toto téma vůbec tématem BUDE. Opakovaně si čtu ty příspěvky, čtu si ty příběhy a je mi někdy těžko, přetěžko. Mnohokrát se tu vlastně kříží jednotlivé rubriky a témata, ať už jde o partnerské soužití, vztah k náboženství, toleranci. Vždy to směřuje k jedinému – jinakosti, neboli odlišnosti.

Proč máme uvažovat, zda, kdy a komu „to“ řekneme? Proč my samy používáme výrazy jako „vyrovnala jsem se s tím“, nebo dokonce „smířila“? Je-li přirozené to, co cítíme – a já myslím, že ano – je to celé nesmysl vnucený nám okolím. A proč? Pouze a jedině pro jedno statistický číslo – 4%.

No řekněte samy, uvažuje jinak holka, jak se má „vyrovnat“ s tím, že miluje nějakýho kluka? Trápí se tím, jak šetrně sdělit rodině, že je „na chlapy“? A to se strachem, zda ji pro to rodina neodvrhne?! Přemýšlí, komu ze svých přátel nebo v práci to řekne, že je heterosexuální? Může se vůbec někde ukázat se svým přítelem? Dokonce veřejně a za ruku? Nebo si představuje, zda a jak se má pro ostatní označit jako hetero, aby už nemusela lhát nebo si hlídat, co říká?

Zdá se vám to šílený? Jo, možná to tak je, ale proč by to u „nás“ mělo být jinak?

Ano, blahopřeju všem dívkám, které v sobě našly sílu ke coming outu. Ano, už nemusí „lhát nebo se bát přerěknutí“. A já jim to přeju! Ale přitom cítím, že je to – takhle postaveno – celý nějak vedle. Ksakru PROČ?

Máte snad pocit, že mě to nějak bere? No, máte pravdu, mám s tím totiž velmi bolestnou osobní zkušenost. Ne za sebe, ale... Potkala jsem jednu velmi vzácnou bytost. Jsem šťastná, že jsem ji potkala, a vděčná za lásku, kterou jsme spolu prožily. Proč minulý čas? Inu, „coming out“. Náš vztah skončil, neboť ona nedokázala jít proti všemu lety nastřádanému a živenému okolo sebe a taky v sobě. Já pak už dnes nepláču pro (zřejmě) ztrátu tohoto vztahu, ale víc pro to, jak ona půjde s touto zátěží svým životem dál. Na mně se to pochopitelně do budoucna velmi silně podepsalo taky.

Vždyť – jaká jinakost? Co to je?? Četla jsem nedávno kdesi jednu odpověď F. Gála, kde říká, že přece VŠICHNI jsou jiní než např. on. Na světě nejsou dva stejní lidé. Takže vlastně VŠICHNI jsou JINÍ. Jiní než já, než ty... Celých 6 nebo kolik miliard lidí je JINÝCH. **Tak proč někteří z nich mají trpět jen proto, že někoho milují??**

Homosexualita ve společenském kontextu

Homosexualita je stará jako lidstvo samo a její společenské přijímání se lišilo a liší v různých dobách a v různých kulturách. Společenské postoje k homosexualitě pokrývají širokou škálu od vyložené homofobie (strachu z homosexuálů) až po kladné hodnocení homosexuality jako žádoucího a společensky vhodného chování.

Homosexualita v některých mimoevropských kulturách

Podle amerických výzkumů z 50. let bylo z 76 zkoumaných kultur pouze 27 homofobních (smrtí trestali homosexualitu např. Aztékové a Inkové, ale jinde bylo trestem například pouhé společenské zesměšnění). Zbývajících 49 kultur se k homosexualitě stavělo loajálně nebo homosexuální chování přímo tvořilo součást náboženského, sexuálního a společenského života.

- Na Nové Guinei jsou chlapci ve věku 7–10 uváděni homosexuálním aktem do světa dospělých. Jakmile pak založí rodinu, nesmějí se těchto aktivit nadále zúčastnit.
- Přírodní kmeny v Melanésii umožňují (některé přímo nařizují) navazovat sexuální kontakty s oběma pohlavími, aby lidé měli možnost srovnání.
- Některé kmeny severoamerických indiánů umožňují změnu rodové identity. Jedinci, kteří se cítí spíše příslušníky opačného pohlaví, mohou přijmout opačnou rodovou roli, včetně povinností z ní vyplývajících (u mužů adopce dětí, u žen válečnictví atp.)
- V Mezopotámii, Egyptě i na územích obývaných Židy je doložena mužská prostituce ve starověku. Navzdory praxi se však morálka uvedených kultur stavěla k homosexualitě zamítavě a trestem za homosexuální chování bylo ukamenování.
- V Indii tvoří homosexuálové, bisexuálové a transsexuálové zvláštní skupinu lidí (hidžrů), kteří si uvnitř své komunity utvářejí rodinné vztahy. Rodiče předávají dítě, které je zjevně odlišné, již od útlého věku hidžrům, aby bylo mezi svými a nestávalo se ve většinové společnosti terčem posměchu.
- Islám se staví velmi zamítavě k homosexuálnímu chování, nikoliv však k homosexualitě jako takové. Pokud se gay ožení (homosexualita není považována za překážku) a plní své pevně určené společenské funkce muže, jeho soukromí a případný diskrétní mimomanželský sex nikoho příliš nezajímá. Diskrétní lesbický sex není považován za příliš důležitý a je trestám mnohem mírněji než například cizoložství, protože nemá takové společenské důsledky (riziko nemanželských dětí a majetkových sporů).

Homosexualita ve společenském kontextu

Homosexualita v evropské kultuře

Za zlatý věk homosexuality bývá považováno období starého Řecka. Věřilo se, že dospělý muž homosexuálním stykem předává dospívajícímu chlapci mužnost a sílu. Starší muži z vyšších vrstev vyhledávali a vydržovali své mladé milence, často je adoptovali a umožnili jim společenský vzestup. Podle filosofa Platóna může skutečné souznění nastat pouze ve vztahu mezi dvěma muži, láska mezi mužem a ženou je podle Platóna nižší, přízemnější. Jediný známý případ lesbické lásky představuje básnířka Sapfó, která jako vdaná žena opustila rodinu a odstěhovala se na ostrov Lesbos, kde založila dívčí básnickou školu.

V období Říma byla homosexualita zpočátku přijímána jako „řecký zvyk“ velmi benevolentně, např. do armády byla vybírány přednostně dvojice mužských milenců. Postupně však homosexualita začala být vnímána jako „nedostatek mužnosti“.

Středověk znamenal dlouhou éru odmítání homosexuality pod vlivem židovsko-křesťanské tradice. Dokladem je Karolinský trestní zákoník Karla IV. z roku 1353, podle něhož měly být homosexuální styky krutě trestány. Určité uvolnění přinesla až renesance, kdy se ke stejnopohlavní lásce začali veřejně hlásit významné osobnosti, jako byl například Michelangelo. Homosexualitu připisují historikové i mnohým renesančním papežům.

Na počátku novověku nebyla teoreticky homosexualita tolerována vůbec, navzdory tomu se však značně zvyšuje počet zmínek o její existenci. Na francouzském královském dvoře založila skupina šlechticů řád sodomitů, jehož stanovy zakazovaly členům milostný poměr s ženami.

Teprve na konci 19. století začala širší veřejnost homosexualitu více reflektovat a pro řadu osobností přestalo být existenčně nebezpečné se k ní přiznávat. Poměrně dobře znám je milostný poměr básníků Arthura Rimbauda a Paula Verlaina. Odhalení homosexuálního zaměření však stále mohlo znamenat společenské znemožnění a konec slibně se rozvíjející kariéry. Svědčí o tom případ Oscara Wilda, který byl pro homosexualitu odsouzen na dva roky vězení, bylo zakázáno prodávat jeho knihy (umělecky i lidsky jedinečné), hrát jeho hry a veřejně se o osobě autora zmiňovat. Oproti tomu byla tolerována například homosexualita významného anglického politika Cecila Rhoda.

Nejkrutější pronásledování homosexuálů nastalo v Německu během nacistické éry. Homosexuálové byli již od roku 1934 evidováni v tzv. „růžových seznámech“ a v duchu rasistické ideologie byli viněni za „promrhávání rozplodovací síly mužů“. Během nacismu bylo z homosexuality obviněno přes 50 000 mužů, kteří museli volit buď kastraci, nebo

Homosexualita ve společenském kontextu

deportaci do koncentračních táborů. V koncentračních táborech tvořili homosexuálové zvláštní kategorii označovanou růžovým trojúhelníkem, podle odborných odhadů prošlo tábory asi 10 tisíc homosexuálně orientovaných lidí.

Po 2. světové válce začal v Evropě postupný proces dekriminalizace homosexuality. V Československu přestalo být homosexuální chování trestné v roce 1961, nadále však platil zákaz sdružování homosexuálně orientovaných lidí. Homosexuální projevy mimo soukromí byly z hlediska legislativy posuzovány jako jednání vzbuzující veřejné pohoršení. Právě nemožnost vyhledat si partnera v důstojném prostředí dostávala homosexuály do nepříznivé sociální situace a nutila je vyhledávat kontakty v nočních parcích, na veřejných záchodcích a podobně. Nízká sociální úroveň takových dobrodružství se stávala příčinou četných psychosociálních problémů homosexuálů a na druhé straně v očích většinové společnosti fixovala dodnes ne zcela překonané stereotypy homosexuála jako asociála, který po nocích obtěžuje ostatní ve veřejných prostorách.

Ke změně společenského klimatu směrem k větší toleranci vůči homosexualitě došlo až v 90. letech. Začala vznikat řada sdružení a klubů pro homosexuály a postupně se prostřednictvím popularizace daří velmi zvolna zvyšovat společenskou míru tolerance vůči homosexualitě. Aktuálními záležitostmi jsou spory o zákon o registrovaném partnerství (nebo partnerském soužití), které probíhají od roku 1996, kdy byl první návrh zákona zamítnut. Prosazení zákona, který by značně zjednodušil život homosexuálních dvojic, však naráží na značné problémy. Při debatách o registrovaném partnerství (partnerském soužití) vychází najevo, že řada publicistů, politiků i příslušníků laické veřejnosti stále zůstává v zajetí iracionálních a neodůvodnitelných předsudků vůči homosexuálům.

V roce 1994 vydal Evropský parlament doporučení členským zemím EU, aby legalizovaly registrované partnerství, a dokonce se těsnou většinou vyslovil pro to, aby registrované páry mohly adoptovat děti. Různé formy registrovaného partnerství jsou dosud uzákoněny v Dánsku (již od roku 1989), Nizozemsku, Finsku, Norsku, Švédsku, Maďarsku, na Islandu, v Belgii, Francii a Německu. Adopci dětí stejnopohlavním párem umožňují dosud pouze islandské zákony.

Homosexualita ve společenském kontextu

Argumenty pro registrované partnerství (partnerské soužití)

- prohloubení lidských práv jedince ve smyslu Všeobecné deklarace lidských práv a ústavní Listiny základních práv a svobod
- zrovnoprávnění sociální menšiny homosexuálů a zlepšení jejich společenského přijímání
- zlepšení postavení homosexuálů v oblasti majetkové a právní (společný majetek, vzájemná vyživovací povinnost, dědictví apod.)
- snížení kriminality a společenské stigmatizace, marginalizace a v důsledku i kriminality homosexuálů
- obohacení pluralitní společnosti o další formy soužití

Časté argumenty proti registrovanému partnerství (partnerskému soužití) a možnosti jejich vyvrácení

- Snížení významu manželství
Instituce manželství je však určena heterosexuálním párům, naopak RP lidem, kteří manželství nemohou nebo nechtějí uzavřít. Zákon o registrovaném partnerství nemá vliv na sňatečnost ve společnosti – není důvod, aby heterosexuálové neuzavírali sňatky při existenci zákona o RP.
- Mravní úpadek společnosti
Není jasné, co je mravním úpadkem myšleno. Registrované partnerství přispěje spíše k trvalosti mezilidských vztahů. Jevy považované za nemravné (sexuální úchyly, pornografie, promiskuita) se týkají homosexuálů stejně jako heterosexuálů.
- Homosexualita je proti božímu řádu (papežský argument, který přejímá řada křesťansky orientovaných politiků).
Lidé svou sexuální orientaci nemohou ovlivnit. Jestliže vše je stvořeno podle božího plánu, pak je i homosexualita božím výtvorem. Podle stejné logiky bychom mohli prohlásit, že proti božímu řádu je například mít modré oči nebo velké uši.

Homosexualita ve společenském kontextu

- Partnerské soužití homosexuálů bude dávat špatný vzor dětem a mít negativní důsledky na jejich psychiku (popř. z nich budou homosexuálové).
Navrhovaný zákon nepočítá s možností adopce dětí, což se často v argumentaci opomíjí. Navíc je velmi nepravděpodobné, že by i výchova dítěte homosexuálním párem měla vliv na sexuální identifikaci jedince – většina homosexuálů se rodí heterosexuálním rodičům. Psychologové se v posledních letech kloní k názoru, že výchova dítěte stejnopohlavním párem v harmonickém vztahu bude v každém případě lepší, než výchova ústavní, a přinejmenším stejně kvalitní jako výchova pouze jedním rodičem.

Postoj Čechů k registrovanému partnerství

	Pro	Proti	Neví
1998	35%	37%	28%
1999	38%	42%	20%
2000	33%	38%	29%
2001	41%	33%	26%

Parlamentní debata – zákon o partnerském soužití

Cíle

studenti

- znají základní body zákona o partnerském soužití
- jsou schopni racionálně obhajovat svá stanoviska
- dokážou odhalit předsudky a stereotypní názory v textu
- jsou schopni reprodukovat základní argumenty pro přijetí zákona o partnerském soužití

Velikost skupiny

libovolná

Čas

50 minut

Pomůcky

- kopie textů 6.2.A, 6.2.B, 6.2.C pro každého studenta

Popis / postup

1. Rozdejte studentům texty 6.2.A, 6.2.B a 6.2.C a vyzvěte je, aby k nim zaujali stanoviska. *Které názory vás v článku zaujaly? Se kterými nemůžete souhlasit? Přináší vám texty nějaké nové informace? Co vás nejvíce překvapilo?*
2. Požádejte studenty, aby se rozdělili do skupin podle toho, zda se zákonem o partnerském soužití spíše souhlasí nebo spíše nesouhlasí.
3. Rozdejte studentům kopie „Návrhu zákona o partnerském soužití“. Skupiny dostanou deset minut na to, aby prodebatovali argumenty pro/proti zákonu. Dbejte na to, aby se v této fázi skupiny neslyšely. Studenty rozsadte zpět do lavic a zahajte „Parlamentní debatu o partnerském soužití“. Upozorněte studenty, že cílem každého řečníka je zvrátit závěrečné hlasování ve prospěch svého názoru a že mohou používat jakýchkoliv argumentů, o nichž si myslí, že u shromáždění

Parlamentní debata – zákon o partnerském soužití

(ve třídě) zaberou. Určíte pořadí jednotlivých řečníků podle toho, jak se hlásí.

Dobu jednoho příspěvku je vhodné časově omezit. Pokud debata uvázne v mrtvém bodě, ujměte se slova, můžete reprodukovat údaje a názory z Informací pro učitele.

4. Na závěr vyzvěte „poslance“, aby hlasovali o navrhovaném zákonu – jak budou studenti hlasovat nijak nesouvisí s účastí ve dvou skupinách na začátku, zdůrazněte, že kdokoliv může změnit názor. Sečtete počty hlasů (souhlasím – nesouhlasím – zdržuji se hlasování) a výsledky napíšete na tabuli.

Hodnocení / reflexe

Nejdříve se ptejte na pocity účastníků během aktivity. *Které příspěvky byly nejpřesvědčivější a proč? Které argumenty podle vás nebyly „fér“? Proč?*

Diskusi je vhodné dále směřovat jednak k problematice registrovaného partnerství, ale můžete se dotknout i politické kultury (např. *Je podle vás korektní, aby poslanec nazýval homosexuály „buzeranty“ a homosexuální chování „prasečinkami“? apod.*)

Parlamentní debata – zákon o partnerském soužití

Návrh zákona o partnerském soužití

Zákon

- umožní dvěma osobám uzavřít na matrice registrované partnerství
- dostane registrované partnery do obdobného právního postavení jako manžele (právo na informace v nemoci, společné posuzování domácnosti, právo na vdovský důchod po partnerovi, možnost dědictví atd.)
- neumožní registrovaným partnerům adopci dětí

Důvodová zpráva k zákonu o partnerském soužití

Partnerské soužití osob téhož pohlaví není v právním řádu České republiky zvláště upraveno. Osoby, které (bez ohledu na rozdílnost či shodu pohlaví) spolu pečují o společnou domácnost, či jsou na sebe vzájemně odkázány výživou, mohou uplatnit toliko některá práva v oblasti nájmu bytu, při dědění a v některých sférách sociálního zabezpečení a práva finančního.

V důsledku zrušení trestnosti homosexuálního chování a zejména pak v důsledku zásadních změn v politické, sociální, kulturní a ekonomické oblasti je patrně možno vyjít z předpokladu, že došlo ke změně v základním přístupu občanů ke společenské menšině odlišně sexuálně orientované. Je čas vytvořit i právní rámec a podmínky pro realizaci stejných podmínek existence této skupiny obyvatel, a tak **naplnit ústavní zásadu rovnosti práv a svobod všech občanů bez rozdílu jejich „jiného postavení“, a zaručit tak jejich rovnou důstojnost ve smyslu čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.** To znamená rovněž **respektování práva na státem uznanou formu spolužití a založení společenské jednotky**, která bude hrát v podstatě podobnou roli, jakou má pro většinu heterosexuálně orientovaných občanů rodina založená manželstvím. Společnost zajistí všem možnost uskutečnit v souladu s demokratickými a liberálními hodnotami a s principem občanské tolerance vlastní představu realizace vzájemných citových vztahů s příslušnými důsledky v soukromoprávní a veřejnoprávní sféře.

Parlamentní debata – zákon o partnerském soužití

K odlišnostem od úpravy práv a povinností plynoucích jinak z manželství dojde zejména ve vztazích rodinněprávních, kde se **neumožňuje svěřeni do výchovy nebo osvojení dítěte partnerem, ani nepřipouští pěstounství nebo poručenství osobami žijícími v partnerském soužití**. Rovněž se předpokládají rozdíly i v jiných oblastech, jako v úpravě bydlení, kde se neupravuje společný nájem bytu v rozsahu jako u manželů, mimo jiné i z důvodu ochrany pronajímatelů.

Předkládaný zákon by měl dát homosexuální menšině možnost založit partnerské soužití zákonem uznanou formou, s přesně stanoveným rozsahem práv a povinností. **Stabilizace partnerských vztahů osob téhož pohlaví obecně prohloubí nejen jejich lidská práva, ale motivaci pro založení stabilního životního režimu, který kladně ovlivní jejich sociální vazby, ekonomickou situaci i životní styl. Sníží se i zdravotní rizika sexuální promiskuity, psychické osamělosti a někdy i společenského stigma.**

S ohledem na již používaný termín „partnerské soužití“ navrhuje se zavést tento pojem i do našeho právního řádu. Vyhovuje nejen požadavkům na stručnost legislativního termínu, ale bere zřetel i na důvody evidenční. Shodně jako ostatní pojmy statutové bude moci být užíván pojem „partner“ podobně jako manžel, rodič, osvojitel, atp.

Navrhovaná část pátá zákona o partnerském soužití osob téhož pohlaví vychází ze zákonné úpravy partnerského soužití. Prohlášení o partnerském soužití má právní důsledky z hlediska více oblastí společenského života.

Navrhovaná úprava je v souladu s ústavním pořádkem České republiky a neodporuje mezinárodním smlouvám, kterými je Česká republika vázána.

Navrhovaná úprava není v rozporu s právem Evropských společenství, které právní režim soužití homosexuálních osob neupravuje. Chystaný zákon odpovídá smyslu a záměru Rezoluce Evropského Parlamentu, která členské státy Evropské unie vyzývá, aby zaručily občanům této sexuální orientace plnou rovnoprávnost s heterosexuální většinou společnosti.

Zpracováno podle návrhu zákona, schváleného vládou ČR 17. 9. 2001

Parlamentní debata – zákon o partnerském soužití

Text 6.2.A

Homosexuálové ve sněmovně neuspěli

Lidové noviny, 26. 10. 2001 (Miroslav Korecký, Ondřej Bílek)

Zákon o registrovaném partnerství je opět v nedohlednu. Vláda se k němu v tomto funkčním období už vracet nebude.

Gayové a lesbičky se po včerejšku mohou rozloučit s představou, že v dohledné době budou moci přijít na radnici a tam uzavřít registrované partnerství. Poslanci se znovu odmítli bavit o zákonu, který by párům stejného pohlaví umožňoval uzavírat svazky podobné manželství. „Láska dvou lidí nemůže být důvodem k tomu přijímat nějakou normu. Z hlediska této logiky není důvodu nepřijít o měsíc později se zákonem o mnohoženství,“ prohlásil poslanec Marek Benda z ODS, který patřil mezi ty nejrazantnější kritiky. Návrh zákona o registrovaném partnerství do sněmovny přinesla poprvé vláda, ale dopadla s ním stejně jako v předešlých případech poslanci. Za poslední roky to byl už třetí pokus alespoň trochu zrovnoprávnit postavení homosexuálních párů s heterosexuálními. Partnerům stejného pohlaví měl zákon například umožnit právo po sobě dědit či nárok na získávání informací o zdravotním stavu svého druha. Poslanci včera návrh sice přímo nezamítli, ale vrátili vládě k předělání. V praxi však mezi tím rozdíl není. Vláda se k němu už vracet nebude. „V tomto volebním období už to asi nestihneme. Je mi to líto,“ konstatoval vicepremiér Vladimír Špidla.

Proti zákonu protestovali zejména lidovci a ODS. KDU-ČSL je tradičním odpůrcem zavedení registrovaného partnerství, ODS byla až dosud v názoru na tuto úpravu rozdělena na dva zhruba stejně silné tábory. Včera se ale většina ODS přiklonila k odpůrcům zákona a její poslanci vystupovali výrazně razantněji než křesťanští demokraté. „Svět se pootáčí a je v pohybu, ale myslím, že některé věci jsou konstantní a zasluhují si naši úctu,“ vysvětlovala nesouhlas se svazky homosexuálů poslankyně ODS Miroslava Němcová. Její kolega Jiří Payne přímo gayům a lesbičkám nabízel místo partnerství celibát nebo vstup do kláštera. Poslední z řady pokusů o prosazení registrovaného partnerství doprovázel zatím nevídaný tlak ze strany katolické církve. Čeští biskupové vyzvali věřící k podpisu petice, která zavedení úředních svazků homosexuálů odsuzovala. Petici v kostelích podepsalo více než 60 tisíc lidí. O protitah se pokoušeli i homosexuálové. Před týdnem zorganizovali v Praze velký happening, kam jejich požadavky přišla podpořit řada známých osobností. Registrované partnerství zavedlo v minulých letech již sedm států EU. První bylo v roce 1989 Dánsko, po něm následovaly Nizozemsko, Finsko, Švédsko, Belgie, Francie a před třemi týdny i Německo. Mimo EU funguje registrované partnerství např. v Norsku, Maďarsku či na Islandu.

Parlamentní debata – zákon o partnerském soužití

Text 6.2.B

Poslanec Tollner k různým návrhům zákona o registrovaném partnerství:

záznam parlamentní debaty z 31. 3. 1999

...Je mi líto, že kolegu Dostála, jinak obhájce kdejakých práv a vzor tolerance, takto nečekaně opět přemohla jeho známá až osvícenská nesnášenlivost, která jej vždycky pravidelně přepadá v momentě, kdy jde o katolickou církev a náš slavný svatý řád (pozn.: Řád německých rytířů), který je též její součástí, a stejně jako když jde o katolíky a konečně o vše, co jenom trochu páchne kadidlem. Jako by katolíci už dávno nebyli menšinou v této zemi. Pokud jde o mne, nerad bych nechal kolegu Dostála v nejistotě a při vší úctě k jinak sexuálně orientovaným dodávám s filmovým klasikem: „Buzerant rozhodně nejsem.“

březen/duben 1998

...Rád bych informoval sněmovnu, že jen v tomto roce, to je do dneška, došlo petičnímu výboru 28 petic s 2018 podpisy vyjadřujícími nesouhlas s tímto návrhem zákona. Další 773 občanů podpořilo obsah těchto petic, jejich podání však nenaplnovala ustanovení zákona o právu petičním. Na mé jméno takové petice přišly tři. Kromě toho jsem v podobném duchu obdržel řadu dopisů. Vzpomenu Národní centrum pro rodinu, některé církevní organizace a další.

Já osobně spatřuji nebezpečí, které by existence takového zákona nepochybně přinesla, především ve zhoršení mravního a právního klimatu společnosti, zdravé a fungující rodině již beztak málo nakloněnému. Rád bych ovšem věděl, jak velká část čtyřprocentní minority, ke které chovám úctu, si tuto normu skutečně přeje, neboť mi připadá, že často nechutná mediální kampaň pro zákon je spíše vedena pro ten humbuk a cirkus sám. Tato kampaň, již jsme všichni adresáti – pochopitelně mladí více než staří – vyúsťuje pak v nepřijatelnou apoteózu jednání homosexuálního, bisexuálního a jiných zvráceností. Chtěl jsem říci prasečín, ale rozmluvili mi to. Myslím, že nejen mě taková situace irituje.

Abych byl stručný, připojuji svůj hlas k těm, kteří navrhují tisk 124 zamítnout v prvním čtení. Paní předsedající, prosím, tlumočte našemu „heterogennímu“ panu ministru kultury, jinak tolerantnímu, že ti nemožní křesťané jsou přece ve státě minoritou. Děkuji.

Parlamentní debata – zákon o partnerském soužití

Text 6.2.C

Zaznělo ve sněmovně

Lidové noviny, 26. 10. 2001

* Proč tento zákon nenabízí obdobné právní možnosti druhovi a družce? Já si nemyslím, že by bylo dobré pro muže a ženu, kteří mají k dispozici tradiční institut manželství, nabízet něco jiného v podobě manželství druhé kategorie alias čert druhé kategorie z Dalskabátů, hříšná ves.

autor zákona, ministr spravedlnosti Jaroslav Bureš

* Křesťanství říká, že existuje alternativa vůči manželství – a to je celibát. Koneckonců i celibát je životem ve společenství božího lidu nebo společenství církve. A pokud někdo touží mít intenzivnější vztahy, pak existuje řádové společenství.

poslanec ODS Jiří Payne

* Lidé, kteří mají odlišnou sexuální orientaci, jsou plnohodnotní lidé jako kdokoli jiný, mají právo na to, aby tento hluboký osobnostní rys našel usnadnění v našem právním systému.

vicepremiér Vladimír Špidla

* Nechci se dožít toho, jak dva pánové vysvětlují svému synovi, který z nich je maminka.

šéf poslanců ODS Vlastimil Tlustý

* Případná pozitiva přijetí zákona pro jednu skupinu osob by nikdy nemohla převážit nad společenskými riziky, která přináší rozbití tradičního, a já zdůrazňuji, výhradního postavení manželství mezi mužem a ženou.

poslankyně KDU-ČSL Vlasta Parkanová

Internetové odkazy a použitá literatura

Gay iniciativa v ČR

<http://www.gay.iniciativa.cz>

STUD Brno (sdružení gayů a lesbiček – studentů)

<http://www.stud.cz>

Internetové stránky s tematikou homosexuality

gay tematika

<http://www.gayman.cz>

<http://web2.004.cz>

<http://web2.kluci.cz>

lesbická tematika

<http://www.lama-web.cz/llk/>

<http://www.lesba.cz>

<http://www.scalex.cz/sophia>

Použitá literatura:

Janošová, P.: Homosexualita v názorech současné společnosti. Praha 2000.

Brzek A.: Třetí pohlaví. Praha 1992.

Seznam autorů

Předmluva

Jan Buryánek, Veronika Kamenická

Interkulturní vzdělávání

Jan Buryánek, Petr Kostohryz, formulace cílů IKV je výsledkem expertního týmu projektu Varianty ve složení: Pavel Barša, Magda Grillová, Tomáš Hirt, Veronika Kamenická, Petr Kostohryz, Martina Vaněčková, Petr Vrzáček

Interkulturní vzdělávání v kontextu českého školství

Regina Dlouhá

O lidech, kulturách a interkulturních vztazích

Helena Koubková

Obecná témata IKV

Arne B. Mann, Jan Buryánek, Tomáš Hirt, Marek Jakoubek, Magda Grillová

Romové

Milena Alinčová, Štěpán Moravec, Helena Balabánová, Veronika Kamenická, Jan Buryánek, Jan Kamenický

Uprchlíci a migranti

Zuzana Ramajzlová, Marta Miklušáková, Petr Kostohryz, Jan Buryánek

Židé

Andrea Ernyei, Jitka Nováková, Markéta Slámová

Cizinci v ČR

Vietnamci

Šárka Martínková, Petra Müllerová, Jan Buryánek

Ukrajinci

Pavla Šelepová, Jan Buryánek

Bělorusové

Adam Havlín, Jan Marian

Muslimové

Eva Kučerová, Jan Buryánek

Profily cizinců v ČR

Martin Šimáček

Gayové a lesbičky

Jan Buryánek, Martina Vaněčková

Kapitoly z dějin Romů

Jana Horváthová

Autoři a zdroje fotografií a vyobrazení

Autoři fotografií:

Karel Cudlín	194, 393, 395, 397, 400, 405, 412
Miroslav Jeník	33
Luboš Kotek	233, 235
František Okáč	32
Tomáš Pojar	31
Jan Procházka	357, 359, 362, 365, 370, 375
Radka Průšová	9, 10, 23, 45
Libuše Rudinská	356
Martin Šimáček	176, 467, 469, 470, 472, 474, 476, 478
René Volfík	423, 425, 432
Iva Zimová	47, 117, 119, 121, 122, 150, 157, 159, 171, 212, 217, 242, 280, 355, 437, 439, 444, 451

Použité archivy:

archiv UNHCR, autor fotografie R. Chalasani	25
archiv PhDr. A. B. Manna	152
archiv Muzea romské kultury v Brně	147
archiv Poradny pro uprchlíky Českého helsinského výboru	256, 259
archiv Běloruského centra společnosti Člověk v tísni	428, 434
archiv společnosti Člověk v tísni	145

Publikace a literatura, z nich byla čerpána obrazová příloha:

A historical atlas of the jewish people, New York, 1992	287, 291, 310
The story of a Torah Scroll, Los Angeles, 1986	292
Židé. Dějiny a kultura, Židovské muzeum v Praze, 2002	299, 325
Na křižovatce kultur. Historie českých Židů, MF Praha, 1990	329
Mystical stonescapes, TVORBA s.r.o., autor fotografií Alois Haljan	335, 351
Femmes réfugiées, UNHCR, 2001	264

Jana Horváthová

Kapitoly z dějin Romů

Obsah

Úvodem	2
1. Původ Romů	5
2. Odchod z pravlasti	9
3. Příchod do Evropy a pojmenování Romů	11
4. Vývoj vztahů mezi Romy a Evropany	15
5. Doba vyhánění a pronásledování	20
6. Tradiční romská komunita	24
7. Jazyk a slovesnost	29
8. Řemesla, profese a zaměstnání	32
9. První pokus o asimilaci	37
10. Usazování v českých zemích	39
11. Genocida	43
12. Státem řízená asimilace	50
13. Po „sametové revoluci“	55
14. Struktura romského společenství u nás	63
15. Galerie osobností	66
A jedno zamyšlení navíc	79
Seznam vyobrazení	83

Materiál vznikl v rámci projektu Varianty, podpořeného programem Phare Evropské unie, realizovaného společností Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., 2001–2002.

© PhDr. Jana Horváthová, 2002

© Člověk v tísni, společnosti při ČT, o.p.s., 2002

Lektorovali:

PhDr. Hana Šebková, prof. PhDr. Ctibor Nečas, DrSc.

PhDr. Milena Hübschmannová, CSc. (1. a 2. kapitola)

Vydala společnost Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s. v nakladatelství Lidové noviny.

Motto

*Prohlubujme to, co nás spojuje,
překonávejme to, co nás rozděluje,
uchovávejme to, co nás rozlišuje.*

Bernard z Clairvaux, 1091–1153,
francouzský teolog a mystik

Mizející kultura, Dušan Oláh, kresba černou propiskou.

Úvodem

*Cikán mívá černé oči,
chodí nocí zlou,
a kde nespí hodné dítě,
vezme si je ve své síti,
houpy, hou.*

*Pak je veze ve svém voze
v dálku nocí zlou,
špatně se mu v noci spinká
bez maminky, bez tatínka
houpy, hou.*

*Na kozlíku starý cikán,
koně letí tmou.
Přes bláto a přes kamení,
v povětrí se čertí žení,
houpy, hou.*

*Žáby spustí na močálu
smutnou píseň svou,
netopýři sametoví
probudí na věži sovy,
houpy, hou.*

*Když v postýlce hodné dítě
spí až do rána,
na řasách zavřených víček
tancuje mu andělíček,
tanáninky, tananá.*

Jaroslav Seifert
Ukolébavka

Tato něžná Ukolébavka předního českého autora je tak melodická, že opravdu děti uspává. Sama si z dětství vzpomínám, jak při slovech *tanáninky tananá* mi na řasách zavřených víček skutečně tancovali andělíčky; totiž hebounké doteky maminčiných prstů, které mě uspávaly.

Už od dětství hodné děti usínají s andělíčkem, zatímco ty druhé se obávají „vtěleného čerta“ – černého Cikána, který chodí nocí zlou a sbírá zlobivé děti. Jaroslav Seifert vykreslil obraz Cikána mistrně a jistě bez zlého úmyslu tak, jak jej známe od svých maminek a babiček a ty zase od svých maminek a babiček.

Ale romské matky své děti touto ukolébavkou neuspávají; určitě nejen proto, že ji neznají... Podobně romští rodiče nevypráví svým dětem o Karlu IV. ani o Janu Husovi, nejen proto, že dnešní děti už tyto postavy znají lépe... Vypráví nebo zpívají jim spíš o tom, jak kdysi žili se svými rodiči a prarodiči a co zase jim vyprávěli jejich předkové. A to je dobře, každý má mít své vlastní prožitky i vzpomínky. Jeden nedostatek tu přece jen je. Romské děti se ve škole běžně učí o českých dějinách a kultuře; děti neromské se však o tom, co prožívali dávní i méně dávní předkové jejich spolužáků – Romů, dosud mnoho nedozvídají. Je tomu tak patrně i proto, že literatura o romských dějinách teprve vzniká. Romové všechny své zážitky, zkušenosti, životní moudrosti získané po předcích předávali zase svým potomkům vždy jen ústně, nepoužívali písmo, nevytvářeli proto ani literaturu. Zato bohatství své kultury vkládali do řady písní, pohádek, pověstí, anekdot, pořekadel. Ústním podáním se ale dějiny od nejstarších dob tradovat nedají, a tak při snaze sestavit přehled dějinného vývoje romského etnika je třeba vycházet především z písemných pramenů, které jsou výhradně původu neromského. A to je jeden z největších problémů, s jakým se musí historici a romisté potýkat při bádání o dějinách Romů.

Po opuštění pravlasti byli Romové v každé společnosti jen jednou z menšin – skupinou, která nestojí v centru dění, ani ve středu zájmu autorů análů, kronik či jiných písemností dnes uložených v archivech. Písemné prameny se Romům věnovaly zpravidla jen tehdy, když způsobili něco, co se většinové společnosti nějak negativně dotýkalo. Nejčastěji šlo o překročení jejích pravidel, což se řešilo postihem (trestní a soudní spisy, náboženské texty apod). Kritické hodnocení Romů tak vychází ze samé podstaty pramenů, které jsou k dispozici. Ale známe i jiné reakce; zejména z děl umělců nejednou zaznívá obdiv k Romům a jejich způsobu života. Romský živel pro tvůrce vždy představoval neutuchající zdroj inspirace.

Pokud bychom tedy chtěli sestavovat obraz Romů v minulosti striktně jen na základě kusých zmínek v archivních pramenech („žebrali, kradli, toulali se, mámili lidi, předváděli nepřístojnosti, byli chyceni a potrestáni“ apod.) bez snahy o čtení mezi řádky, vyvozování patřičných souvislostí a bez hledání i dalších informačních zdrojů, byl by tento obraz poněkud zploštělý. Poskytl by nám jistý přehled o tom, jak vnímala Romy dominantní společnost, ale ani náznak toho, co prožívali sami Romové. K tomu je třeba využít i celou oblast duchovní kultury Romů, která se odráží zejména v ústní lidové slovesnosti. Jako jediná z historických pramenů umožňuje pohled na romskou minulost z nitra etnika samotného a jako jediná také uchovala, i když spoře, kontinuitu romských dějin.

Jak ukazují průzkumy veřejného mínění, ani dnes nejsou Romové u nás vnímáni pozitivně. Může zaznít otázka: proč je soužití tak problematické, proč jsou Romové tak odlišní, bez ohledu na barvu pleti?

Fakticky se Romové ve své podstatě liší od ostatních lidí jen nevýrazně. Stejně se umí radovat ze života, nenávidět, milovat, dokážou být stejně obětaví jako sebestřední, stejně se bojí nemocí a smrti. Přesto veřejnost cítí odstup, možno říci přímo bariéru, která Romy od zbytku společnosti odděluje. Objasnění zdánlivě nepřekonatelných rozdílů hledejme v minulosti – v jejich historických osudech, nikoliv v Romech jako takových. Romové se jako etnikum formovali za jistých podmínek, v určitých historických souvislostech, které je více či méně ovlivňovaly. Všichni žijeme současností, očekáváme budoucnost, někdy se snažíme zabouchnout dveře za minulostí. To ale nikdy nejde úplně, protože život minulý nebo budoucí jsou jen body na jediné časové ose; současnost by nebyla možná bez minulosti. Poznání dějin tedy pro každé etnikum znamená především poznání sebe sama. Sebereflexe v dějinách je velmi podstatná zejména v době, kdy se z etnika vytváří novodobý národ. Na pravdivém poznání vlastní minulosti, ať již byla jakákoliv, buduje každý národ svoji současnost i budoucnost, je hlavním zdrojem jeho sebevědomí, s jeho pomocí si uvědomuje svoji nezaměnitelnou pozici mezi národy celého světa.

Je dobré mít svůj názor, vybudovaný navíc na pevném přesvědčení, které dává osobní zkušenost. Poctivě vystavěné názory mají však také spočívat na kvalitních základech, a ty se bez znalosti historických souvislostí obejít nemohou. Říká se, že „*Cikáni kradou a jsou s nimi jen problémy*“ – to jsou výroky, které v jiné formě zaznívají i z archivních pramenů, o jejichž podstatě a určení již byla řeč. Abychom ze staronových stížností vytěžili i něco nového, bude třeba pokusit se objasnit příčiny chování, které je tak často podrobováno někdy vskutku zasloužené kritice. Jak se vytvářelo „nepopulární etnikum“, jak vznikaly některé jeho pranýřované vzorce chování? Hledání zasutých kořenů dnešních jevů ale v žádném případě nechce a nemůže být omluvou pro současné nedostatky na straně Romů. Jde spíše o zpřehlednění zamlžené situace, ze které zdánlivě není východisko. V rámci objektivity však nutno uvést, že tzv. romský problém (jak se o něm často píše) není jen problém Romů samotných. Je to i problém společnosti, v níž žijí. Rovným dílem jej tvoří a umožňuje jeho další existenci.

Částečným dokladem existence zmíněné druhé půle tzv. romské otázky jsou krátké texty (citace), uvozující každou z 15 předkládaných kapitol. Citace, podobně jako báseň v úvodu, představují stereotypy (ustálené, automatizované a zjednodušené představy) v nazírání na romskou menšinu, které již od raného středověku pozvolna zapouštěly kořeny v myšlení ostatní společnosti. Stereotypy postupně vytváří pokřivený obraz skutečnosti; o jeho správnosti však zpravidla žádné pochybnosti nejsou. Zatímco u části uvedených výroků jejich autory

známe jménem, jiné jsou jen odposlechnutým sdělením anonymních příslušníků naší veřejnosti. Některé z citací možná budete znát nebo vám budou blízké, a to je důvod, proč ve čtení kapitoly pokračovat dál a zjistit tak, co s daným tvrzením není v pořádku.

Kapitoly neobsahují kompletní historii Romů, ale pokoušejí se načrtnout alespoň základní momenty a historické milníky života Romů v Evropě, zvláště pak na našem území. Na závěr je zařazeno jedno zamyšlení navíc. Krátce shrnuje obsah předchozích kapitol a na základě těchto nových informací přináší opravdu ještě něco navíc. Na konci každé kapitoly najdete přehled literatury doporučené k danému tématu. Jejím prostřednictvím získáte možnost studovat naznačenou tematiku mnohem hlouběji a seznámit se také s autory, kteří už řadu let přispívají k objasnění dějin Romů.

Než začnete postupně nahlížet do jednotlivých kapitol, zkuste porozumět sdělení, které k nám z 12. stol. promlouvá ústy Bernarda z Clairvaux a které chce být i mottem této knížky:

**Prohlubujme to, co nás spojuje,
překonávejme to, co nás rozděluje,
uchovávejme to, co nás rozlišuje.**

1. Původ Romů

„Cikáni byli vždycky společenská spodina, vždyť už i v té Indii patřili k nejpodradnějším lidem.“

(Všeobecně rozšířený názor.)

O původu Romů kolují dosud odlišné představy. Přitom již koncem 18. století bylo na základě jazykového srovnávacího studia prokázáno, že **Romové pocházejí z indického subkontinentu**. Badatelé se dodnes neshodli pouze na přesnější určení místa v Indii, odkud předkové Romů vyšli na svoji cestu směrem na západ.

Podstatnější než určení přesného místa v Indii jsou však možné důvody jejich odchodu. Pro jejich objasnění je třeba nastínit alespoň základní momenty z indické historie.

Na půdě Indie vznikla jedna z nejstarších světových civilizací – kultura dnes nazývaná podle dvou prvně objevených městských center (Mohendžodáro, Harappa) **mohendžodáro-harappská** (nebo **protoindická**). Existovala v povodí řeky Indu již ve 3. tisíciletí př. n. l. Vytvářela opevněná města, jejichž urbanistické členění znalo pravidelnou síť pravoúhle se křižujících ulic, patrové domy byly stavěny z pálených cihel a omítány. Většina z domů byla vybavena různými vymoženostmi, jež měly sloužit k všeobecnému pohodlí jejich obyvatel; např. každý dům měl svoji koupelnu i záchod, ty byly napojeny na důmyslný kanalizační systém. Nálezy popsanych tabulek svědčí o existenci písma, které však zůstalo dosud nerozluštěno. Je jisté, že vyspělou kulturu vytvořilo původní (preárijské) obyvatelstvo Indie dlouho před vpádem kočovných indoevropských kmenů (jinak známých jako Indoárijci nebo Árijci).

Někteří indologové a romisté se v poslední době přiklánějí k odvážné hypotéze, která předpokládá, že **předkové dnešních Romů náleželi k původnímu obyvatelstvu Indie**, jež bylo kolem poloviny druhého tisíciletí př. n. l. **podmaněno** již zmíněnými indoevropskými nájezdníky. Vítězné kmeny logicky usilovaly svoji vydobytou pozici co nejvíce upevnit a natrvalo potvrdit. Podmaněné obyvatelstvo se nacházelo na vyšší kulturní úrovni než nově příchozí, a tak dobyvatelé přijali místní vyspělou kulturu za svou, její tvůrce však potřebovali nějakým způsobem „zpacifikovat“, aby nemohli ohrozit pozice vítězů. Část domorodého obyvatelstva byla pobita v bojích, část zatlačena na jih do těžko přístupných pralesních oblastí. Zbývající populaci na podmaněném území Árijci ujařmili a postupně asimilovali – arijanizovali (kolonizace subkontinentu indoevropským Árijci neproběhla naráz, ale postupně – v několika vlnách, trvajících i celá staletí, se rozšiřovali na jih a východ země). Nejpodstatnějším nástrojem upevnění současné i budoucí moci dobyvatelů bylo **zavedení nového společenského systému, který jim zaručil horní místa na společenském žebříčku**. Tak byly položeny základy k dnes velmi složitému **kastovnímu systému**, jenž postavil mezi jednotlivé skupiny lidí nepřekonatelné bariéry.

Nejvyšší postavení zaujali sami tvůrce systému – Indoárijci. Termínem **arijah (árijec)** se označovali příslušníci dobytelských kmenů sami; teprve později se slovo stalo synonymem urozenosti. Árijové původně sami sebe dělili do tří základních stavů (stav = varna): na bráhmany (kněží, učence), kšatrije (bojovníky, vládcy), vajšije (obchodníky). Později do sociálního systému včlenili varnu čtvrtou – šúdry (řemeslníky, zemědělce), kterou reprezentovalo podrobené obyvatelstvo. Jak se panství Árijů v průběhu dalších staletí šířilo na jih a východ, naráželi dobyvatelé na další etnické skupiny a kmeny. Nově „objevená“ etnika se pak postupně stávala součástí společenského systému, a to pochopitelně součástí více okrajovou, než byli šúdrové. Varny se posléze rozpadají na další a další rodové (příbuzensko-profesní) skupiny – kasty (džáti).

Mezi samostatná etnika patřili z původních obyvatel i **Domové** (dnes existují v Indii tzv. domské kasty), **kterí jsou považováni za nejbližší příbuzné Romů**. Dokladem jejich někdejší samostatnosti etnické, ale i politické mohou být v okolí města Górahpuru (severovýchod Indie) rozvaliny starodávných domských tvrzí (např. Domdígarh), nebo město Domraon, které dle pověsti mělo být sídlem domských rádžů (dědičných vládců). V tantrické budhistické literatuře dokonce vystupuje postava domského krále – Heruky. Historici na základě těchto nálezů předpokládají, že Domové měli kdysi svůj stát a mohli tvořit i samostatné etnikum. Stát posléze zanikl a z podrobeného etnika se stala „nízká“ kasta – přesněji množina mnoha okrajových kast a podkast, což dokládá i současné postavení domských kast v Indii. Život a kultura dnešních indických domů dosud vykazuje mnoho shodných rysů s kulturou Romů. Příslušníci domských kast se i dnes věnují řemeslům, která jsou spjata s romskou tradicí (kovářství, kotlářství, košíkářství, výroba sít, práce s hlínou včetně výroby cihel, pěvecká, hudební a taneční produkce i jiné formy zábavy – předvádění cvičené zvěře, akrobacie, loutkoherectví, dále obchod s dobytkem a různé služby: rasů, pohřební, uklizečské). Romové se sice nikdy nevěnovali jednomu z typicky domských profesních oborů – rodové genealogii (zabývá se výkladem vývoje rodů), přesto mají s genealogií cosi společného. Indičtí domští genealogové poskytují ostatním (i vyšším) kastám službu uchovávání a prezentace rodové paměti ústní formou; při různých příležitostech jsou zváni, aby ve verších a za hudebního doprovodu zpívali o historii toho kterého rodu. Musí podržet v paměti velké množství veršů, ač jsou často negramotní. Srovnatelná disproporce mezi neznalostí písma, a tedy neexistencí literatury, ale zato velmi rozvinutou ústní lidovou slovesností, existuje i u Romů.

Předkové Romů nemuseli být vždy jen v postavení nízké a opovrhované sociální vrstvy, ale mohou mít za sebou již dosti dlouhou epochu života na nesrovnatelně důstojnější úrovni – možná jako samostatné etnikum s nikoli zanedbatelnou politickou mocí. V uvedené souvislosti pak už nezní neuvěřitelně, že předpokládaný autor staroindického eposu Rámájanam – Válmíkí – patřil podle pověsti k předkům domů (jeho příslušnost k některému předárijskému etniku je velmi pravděpodobná), tedy vzdáleně i dnešních Romů. Není bez zajímavosti, že jedna z domských skupin v současné Indii – Bálmíkové – odvozuje svůj původ právě od legendárního autora.

Kasta = džátí je endogamní rodová skupina se specifickou tradiční profesí. Hranice kasty jsou dány řadou předpisů a pravidel, která musí každý její člen dodržovat, nechce-li být ze skupiny

Poznáte, kdo je kdo?

Obr. 1 – Obyvatelé vesnice v indickém Rádžasthánu, 1998.

Obr. 2 – Obyvatelé romské osady v Muránské Dlhé Lúče, 1999.

vyloučen. Prostředky k obživě si obstarávají členové kasty vykonáváním určitého rodového řemesla či profese. Znamená to, že všichni dospělí příslušníci skupiny produkují stejné výrobky či služby. Provozování rodového řemesla tak vyvolávalo u některých kast nutnost územního pohybu; takto motivovaná migrace se nazývá **řemeslné kočovnictví**. Ke změně místa docházelo vždy, když se vyčerpala poptávka po daném výrobku a hledala se nová odbytíště. Z důvodů ekonomických docházelo také ke štěpení rodových skupin na další, které se vydávaly vlastní cestou za hledáním potenciálních zákazníků. Daný jev je možno pozorovat v Indii dnes stejně jako před mnoha staletími. Domové uvedeným způsobem zcela přirozeně migrovali do různých koutů Indie a dále se štěpili na podskupiny – podkasty (updžáti); postupně se domské skupiny mohly dostávat stále více na západ až za hranice indického subkontinentu. Směr cesty byl dán pravděpodobně i touhou nevracet se do oblastí pravidelně postihovaných hladomorem (např. v pouštním státě Rádžasthán), ale i snahou žít tam, kde pozice nejnižších společenských vrstev byla méně tíživá.

Existuje předpoklad, že Romové nikdy netvořili homogenní společenství. Jisté rozdíly mezi jednotlivými romskými skupinami se možná datují už od Indie; předkové Romů patrně příslušeli k řadě nejrůznějších domských kast a podkast. Každá z nich měla své specifické jméno – často dle provozované profese, které bylo pro její členy bližší než obecnější označení Dom. Teprve po opuštění indického kulturního prostoru a po příchodu do zemí s antropologicky odlišným obyvatelstvem výrazné rozdíly vzbudily u příslušníků domských skupin povědomí o společném původu. Tehdy se název Dom mohl stát pojmenováním celého postupně (a možná znovu) se tvořícího etnika.

V evropských podmínkách došlo ke změně skupinového názvu Dom na vlastní etnický název **Rom**. Srovnávací lingvistika změnu hlásky vysvětluje tím, že indické cerebrální hlásky **d, t, dh, rh** se vlivem evropských jazyků, které je nemají, mění v dialektech evropských Romů většinou v **r**, v Arménii v **l** (Lomové), v arabském jazykovém prostředí na předopatrové **d** (Domové). Z výše uvedeného vyplývá, že slovo Rom je z hlediska etymologického velmi staré, podstatně starší než pojmenování Cikán. Navíc **jméno Rom používali ke svému označení Romové sami** (Rom = muž, Romňi = žena, Roma = lidé, ve smyslu příslušníci skupiny, etnika) – **je to jejich vlastní název (autetnonymum), což o slovu Cikán (aletnonymum nebo-li exogenní etnonymum) říci nelze.**

Lidé z domských kast pravděpodobně nezaujímalí vždy tak nízké sociální postavení jako dnes. Příslušnost k nejnižším a opovrhovaným sociálním vrstvám byla nejspíše vyvolána zásadními politickými změnami na území Indie. Ostatně podobné osudové zvraty známe i z historie mnoha jiných a podstatně známějších etnik nebo státních útvarů. Připomeňme třeba vrchol a pád starověké říše římské, kulturní i politický rozmach Arabů v době jejich expanze z Asie a Afriky až do Evropy – na Pyrenejský poloostrov, několik staletí trvající obrovský respekt i strach Evropy z rozpínavých osmanských Turků, rozlohu a význam britské koloniální říše, její rozpad a konečně nečekáný nástup Spojených států amerických jako světové ekonomické i politické velmoci číslo jedna.

Zdá se, že různé lidské kultury procházejí v dějinách určitou křivkou vývoje; zatímco jedny mají už svůj vrchol navždy za sebou, na jiné teprve čeká a některé po menším vzepětí a dlouhé odmlce možná v tichosti sbírají síly k dalšímu a mnohem významnějšímu projevu. Otázkou je, v jakém stadiu svého vývoje jsou právě teď Romové – jako jednotné a samostatné etnikum doposud nevystupovali, od svého příchodu žili v evropském prostoru na společenské periferii – a tak není zcela vyloučeno, že na svůj vrchol teprve čekají...

Doporučená literatura:

Hübschmannová, Milena: K počátkům romských dějin. In: Černobílý život. Praha 2000, s. 9–13.

Hübschmannová, Milena: Domští hudebníci v Indii.

In: Romano džaniben. Časopis romistických studií, 3–4/1997, s. 11–27.

Kostić, Svetislav: Indické cerebrální hlásky a jejich vývoj v romštině.

In: Romano džaniben, 3–4/1997, s. 28–33.

Zbavitel, Dušan: Bohové s lotosovými očima. Praha 1986.

Zbavitel, Dušan: Bozi, bráhmani a lidé. Čtyři tisíciletí hinduismu. Praha 1964.

Zbavitel, Dušan: Oceán příběhů. Praha 1981.

Zbavitel, Dušan: Starověká Indie. Praha 1985.

2. Odchod z pravlasti

„V 10. století v Evropě už existovaly státní útvary s politickou strukturou (šlechta, kněží, měšťanstvo). Ve 12. století tyto státy už zaujímají dnešní podobu.

*Tehdy se v Evropě „zjevují“ **Cikáni, pro svoji nesnášenlivost vyhnaní z Indie...***

Nikdo jim nic nevyčítal. Jejich odměna?– Parazitický způsob života, absolutní nechuť k přizpůsobení se a agresivita.

...Podepsat se nemohu, protože nemám zájem skončit s kudlou v zádech nebo břitvou v krku.“

(Výňatek z anonymu předsedovi Společenství Romů na Moravě ing. Karlu Holomkovi, 1998.)

O indickém původu Romů není pochyb. Proč však předkové Romů pravlast opustili? Odpověď na tuto otázku, jak je patrné i z úvodní citace, již tak jasná není. Odborníci předložili několik verzí výkladu – hypotéz, které je třeba ještě dále ověřovat a podrobovat zkoumání.

Migrační pohyby domských kast, související s jejich monoprofesností, mohly vést tyto skupiny přes hranice Indie a dále. Podnětem k cestě na západ mohlo být i hledání lepšího žití v oblastech, které nejsou postihovány suchem a následnými hladomory (např. území mezi Indií a Pákistánem – úrodný Paňdžáb). Důvodem k odchodu mohl být i únik z území, kde se nejpřísněji dodržoval kastovní systém, což bylo v severní části indického subkontinentu. Cestu romských předků dále na sever a západ mohly iniciovat i vnější vlivy – vpády dalších expanzivních kmenů do Indie (od 6. stol. n. l. Mongolové, od 7. stol. Arabové) a neutuchající války s nimi. Zatím však žádná z těchto hypotéz nebyla označena jako jednoznačně správná nebo alespoň nejpravděpodobnější.

Odchod Romů z Indie je zahalen tajemstvím nejen v otázce příčin, ale i způsobu odchodu (naráz nebo postupně?) a jeho přesnějšího časového určení. K opuštění pravlasti došlo pravděpodobně někdy mezi **3. – 9. (10.) stoletím n. l.**

Obr. 3 – Putování, Dezider Fertö, dřevorezba.

O tom, kterými zeměmi Romové prošli, a přibližně jak dlouhé období v nich strávili, nás informuje opět srovnávací lingvistika – dle četnosti výskytu výrazů převzatých z místních jazyků v romských dialektech. Delší dobu se nepochybně zdrželi na území tehdejší perské říše (Írán) – téměř všechny romské dialekty obsahují slova perského původu (např. *zor* – síla, *grast* – kůň, *khangeri* – kostel, apod.). S přítomností předků Romů v Persii je spojována událost, kterou popisuje největší iránský básník Firdaúsí z počátku 11. stol. ve svém eposu Šáh náme (Kniha králů). Dle eposu perský panovník Bahram V. zvaný Gúr v 5. století n. l. pozval na svůj dvůr z Indie několik tisíc muzikantů – hráčů na loutnu (v eposu zvaných Luriové), aby obveselovali poddané. Po příchodu jim král dal k vlastní obživě zásoby obilí, dobytek a osly. Místo aby hudebníci obilí zaseli, všechno spotřebovali a záhy chtěli další. Na to jim král poradil, aby putovali dále. Luriové jsou obvykle s Romy ztotožňováni, ale i zmíněná legenda se řadí jen k neověřeným hypotézám o odchodu Romů z Indie.

Na svých dalších cestách se dostávají Romové do oblasti **Arménie**, kde se zdrželi nikoliv zanedbatelný čas; některé skupiny se zde dokonce trvale usadily. Jejich potomky jsou současní arménští Lomové (jiná varianta slova *Dom* – Rom, viz s. 7). Četné arménské výpůjčky v romštině je však třeba připsat na vrub vzájemným kontaktům i mimo Arménii. Romové se s Armény setkávali především na území Byzantské říše, kam Arméni prchali před Turky.

Všechny romské dialekty v hojné míře obsahují **slova řeckého původu**. Dokládají tím, že se Romové dosti dlouho zdržovali v řecké jazykové oblasti, která však byla mnohonásobně větší než území dnešního Řecka; náležela k ní celá Byzantská říše.

Z Malé Asie pokračují romské skupiny úžinou Bospor nebo Dardanely a přes Balkán do Evropy. Z hlavního proudu se po cestě patrně nepřetržitě odštěpovaly skupinky Romů, kteří již neměli chuť putovat dál; tak se vytvářely základy romského osídlení v zemích na západ od Indie. Nejnovější lingvistické výzkumy romských dialektů však naznačují i možnost, že někteří Romové se z Evropy znovu vraceli do Asie, anebo dokonce přicházeli do dříve nepoznané Afriky (možná v souvislosti s obnovením turecké expanze počátkem 15. století). Část z těchto migrantů se v daných oblastech trvale usazovala.

Doporučená literatura:

Fraser, Angus: Cikáni. Praha 1998.

Gilsenbach, Reimar: Weltchronik der Zigeuner. Frankfurt am Mein, Berlin, Bern, N.Y., Paris, Wien 1997.

Hübschmannová, Milena: Kdo jsou Romové. In: *Nový Orient*, 5/1972, s. 144–148.

Hübschmannová, Milena: Romština naznačuje původ Romů. Romština a indické jazyky.

In: *Romové – O Roma. Tradice a současnost. Brno 1999*, s. 9–13

3. Půchod do Evropy a pojmenování Romů

„Cikán není žádné hanlivé slovo... V určité době se začalo slovo cikán považovat za hanlivé, ačkoli v překladu z původního jazyka těchto lidí znamená lid a ačkoliv bylo v různých tvarech přejato do všech evropských jazyků.

Na slově cikán... však není nic hanlivého a tito lidé se tak označovali po staletí.“

(Ministr školství mládeže a tělovýchovy ČR Eduard Zeman, 1999.)

Romové přicházeli do Evropy přes Malou Asii a Balkán, tedy oblasti, které patřily k tzv. Byzantské říši. Přítomnost Romů v Byzanci, potažmo i na evropském kontinentu můžeme s velkou mírou pravděpodobnosti předpokládat minimálně od **12. století** (možná i podstatně dříve), ale nečekejme jednoznačné doložení této domněnky v historických pramenech. Pokud dobové písemnosti obsahují zmínky o lidu Romy připomínajícím, není zcela jasné, zda se skutečně o Romy jedná. Historické údaje z 12.–13. století, citované opakovaně různými autory jako zmínky o Romech, zůstávají nejisté.

Informace obsažená v kronice neznámého **mnicha z kláštera na hoře Athos v Řecku** kolem **roku 1068** se velmi pravděpodobně Romů skutečně týká. Pojednává o lidech zvaných **Atsinganoi** (Atsigános, Athinganoi), pohybujících se v oblasti Cařihradu.

Podle některých badatelů bylo slovo Athinganoi označením pro příslušníky cizí heretické sekty, která se v oblasti Malé Asie věnovala věštění a černé magii. Romové měli být s touto sektou omylem ztotožněni, neboť se stejně jako oni věnovali magii, vzhledem se výrazně odlišovali od místního obyvatelstva, a navíc přicházeli ze stejné oblasti. Pobytem na maloasijském území mohli Romové převzít některé prvky místní kultury a zvyklosti, které byly typické i pro sektu Athinganů. Je však také možné, jak míní někteří byzantologové, že termínem Athinganoi byli od počátku nazýváni právě Romové. Za sektu kacířů mohli být označeni církevními autoritami díky provozování z tehdejšího hlediska velmi nebezpečných, a proto odsuzovaných činností i praktik. Dle duchovních se měli lidé vyvarovat setkání s těmito heretiky, a především je neměli vpouštět do svých domovů, „neboť učí ďábelské věci“.

Ať již byli Romové skutečně Acingané, nebo byli v raném středověku s příslušníky cizí heretické skupiny jen omylem ztotožněni, již to nic nezmění na faktu, že **z označení Athinganoi – Atsigános vzniklo jedno z nejrozšířenějších pojmenování Romů v Evropě: Cikán** (německy Zigeuner, italsky Zingar, francouzsky Tsigan, maďarsky Cigány atd.). Podstatné je, že slovo Athingan mělo od počátku negativní zabarvení, kterého se nezbavilo ani při postupné přeměně na výraz Cikán. Pro vztah většiny k romské menšině je příznačné, že tímto **termínem byli Romové nazýváni svým okolím, aniž by jej sami vytvořili, nebo alespoň posléze akceptovali; s názvem Cikán se Romové beze zbytku neztotožnili nikdy.**

Podobně severští Inuité nikdy nepřijali označení Eskymáci – požírači syrového masa; nebo původní obyvatelstvo Ameriky, dělící se na řadu často nepřátelských kmenů, nepřijalo souhrnné označené Indiáni /které shodou okolností vzniklo také omylem – v důsledku Kolumbovy záměny nově objeveného amerického kontinentu za Indii/.

Jak naznačuje úvodní citace, neznalost správné terminologie ve vztahu k Romům přetrvává nejen u široké veřejnosti, ale nevyhýbá se, bohužel, ani vysokým státním činitelům. Přitom **citlivé respektování správného pojmenování je nikoliv nejdůležitějším, zato však nezbytným předpokladem k navázání rovnocenné a efektivní komunikace mezi majoritou a minoritami vůbec.**

Jednotlivé romské (subetnické) skupiny užívaly od nepaměti pro své členy jména vyplývající z jejich mateřského jazyka – romštiny (autetnonyma). Podobně jako u jiných národů i u Romů mívají tato slova význam většinou: člověk, muž, žena, v množném čísle lidé – ve smyslu příslušníci skupiny. Vlastních etnických názvů existuje u Romů celá řada, stejně jako je celá řada romských skupin a podskupin, z nichž některé uznávají pouze své úzké skupinové označení a obecnější název Rom neakceptují, anebo pro ně není tak důležitý.

Mnohočetnost romských skupin je patrně pozůstatkem diferenciací Romů do původních indických kast a podkast. Každá kasta užívala svoje speciální označení – často dle provozované profese – které bylo nadřazeno souhrnnému pojmenování kast s podobným statutem – jako bylo např. slovo *dom*. Dodnes se při seznamovacím rituálu Indové ptají především na příslušnost ke konkrétní skupině /kastě, podkastě/, která je rozhodující. Podobným způsobem bylo velkému množství národů obývajících Indii ještě donedávna cizí obecnější povědomí o indické sounáležitosti; to je produktem teprve moderní doby.

Některé romské kolektivity se nazývají pouze svým skupinovým jménem – jako *Sintí* (česky *Sintové*), *Manuša*, *Kale* apod. Příbuznost s ostatními romskými skupinami nepopírají, svůj vlastní název však nadřazují obecnějšímu termínu Rom. Vědomí shodné země původu, společných prvků kultury i historických osudů vytváří mezi těmito celky jisté vazby, dnes ještě posilované postupující integrací Romů do majority, a tedy i stíráním specifických rozdílů mezi jednotlivými skupinami romského etnika. V průběhu dějin se vědomí sounáležitosti udržovalo nejen díky vlastním shodným znakům antropologickým a kulturním, ale i vlivem trvale odmítavého postoje majority ke všem minoritním skupinám, jež kdysi přišly z Indie. **Jako červená nit dějinami Romů se táhne pohled většinové společnosti na romské skupiny jako na jediný a v podstatě homogenní „cikánský“ celek bez ohledu na jeho faktickou diferenciaci.** Naopak zase opozice vůči majority dodnes zůstává významným identifikačním faktorem Romů kdekoli na světě.

V podmínkách naší republiky není problém se jmény romských skupin příliš markantní, protože většina se hlásí k označení Romové – *Roma* (pouze menší skupinka německých Romů používá etnonymum *Sintí*). Slovo **Rom** tak zůstává jedním z nejrozšířenějších autetnonym. Ke stejným typům vlastních názvů patří již zmíněné skupinové jméno: **Sintové**, dále **Manušové** – jedna ze skupin francouzských Romů, někteří Romové ve Velké Británii si říkají **Romanichalové**, ve Španělsku **Kale** apod. (o dělení Romů do skupin u nás viz kap. 14, s. 63).

Vysvětleme nyní původ některých dalších názvů, kterých se Romům v průběhu dějin dostalo od majority. Například označení Romů v anglofonních zemích – **Gypsies** vzniklo ze slova Egyptians, Egypcians, Egypsies. Stejného původu je také pojmenování Romů ve Španělsku – **Gitanos** (vznik ze slova Egypcianos, Egitanos), podobně vznikla v minulosti i přezdívka pro Romy, jako např. ve slovenštině **Farahún** nebo v maďarštině Fáraó népe (faraónův lid), která má jednoznačně negativní konotaci. Je zjevné, že všechny uvedené termíny mají nějakou souvislost s Egyptem.

Romové sice nepocházejí z této země, ale delší dobu se někteří z nich zdržovali v oblasti tzv. Malého Egypta, jak se nazývalo okolí města Méthoné (Modon) na Peloponésském poloostrově; zde vytvořili poměrně velkou a v pramenech vícekrát zmiňovanou kolonii. Po příchodu do střední Evropy domněnku o egyptském původu Romové ještě podpořili pověstí, jež měla doložit jejich křesťanské založení. Dle pověsti putují světem v rámci pokání, neboť odmítli poskytnout nocleh Marii s Josefem, prchajícím s malým Ježíšem do Egypta před Herodesem. Legenda o egyptském původu Romů byla bezpochyby podporována i tajemným propojením starověkého Egypta s okultismem a magií, jejímž provozováním byli Romové známí. Domněnka o egyptském původu

Romů se ujala v Evropě natolik, že středověkými prameny jsou Romové nejčastěji označováni buď jako Acingané, nebo Egyptané.

Romy na jejich prvotní cestě Evropou provázely i další pověsti spjaté s deklarací snah o křesťanské pokání. Jedna z nich praví, že romští kováři ukovali hřeby pro Ježíšovo ukřižování, a proto musí jejich potomci činit pokání. Je pravděpodobné, že „image“ křesťanských kajcníků mělo Romům pomoci vzbudit sympatie nebo alespoň jisté pochopení u bigotně založeného obyvatelstva. Existuje však i další verze legendy; podle ní naopak Romové vystupují jako dobří křesťané. Putují světem nikoliv z důvodu pokání, ale na počest Pána, který musel také opustit svůj domov, když prchal před Herodesem.

Není jednoznačné, zda Romové přicházejí do Byzance najednou, i když třeba ve výrazně sociálně a profesně strukturované vlně, anebo postupně – ve vlně trvajících i několik desetiletí. Nové poznatky ze srovnávací lingvistiky však vylučují dříve rozšířenou teorii, že šlo o více migračních vln ve významnějších časových intervalech. Pokusy o rekonstrukci jazyka, kterým tehdy předkové Romů mluvili (protoromštiny) dokazují, že to byl jazyk velmi jednotný a ke vzniku různých romských dialektů začalo docházet teprve poté, co Romové opustili Byzanc. Každopádně evropským prostorem se již Romové pohybují rozdělení do řady samostatných skupin.

Dále Evropou postupovali Romové podél toku řeky Dunaje směrem k Panonské nížině a do Uher. Ze 14. století se objevují historické zprávy, které potvrzují přítomnost Romů v Uhrách. Přímou v oblasti dnešního Slovenska (první historická zpráva o přítomnosti Romů na Slovensku je z roku 1322) se v 15. století pohybovaly romské skupiny, jejichž vůdci přijímali po vzoru dominantní společnosti pojmenování král nebo vojvoda (z toho se vyvinulo romské slovo *vajda* – starosta romské skupiny, osady). Jednalo se např. o skupiny vedené králem Sindelem, vojvodou Panuelem, Michalem a Ondřejem. Tato uskupení se postupně i dále dělila, ale patrně spolu stále udržovala spojení, předávala si informace, někdy i opisy průvodních listů neboli gletů. **Průvodní glety** byly vydávány zpravidla panovníkem a jejich držitelům měly zaručovat bezpečnou cestu územím vydavatele i volný návrat (předchůdci cestovních dokladů). V případě romských skupin šlo o ochranu na cestě konané v rámci pokání; listiny mohly obsahovat ustanovení zaručující veliteli skupiny – *vajdovi* – svrchovanou soudní moc nad všemi členy vlastní komunity.

Užívání titulů jako vévoda/vojvoda, hrabě, baron, král bylo v souvislosti s předáky romských skupin v minulosti poměrně časté. Pokud necháme stranou ne zcela vyloučenou, ale i tak spíše ojedinělou možnost, že v čele romské skupiny mohl stát Nerom – skutečný příslušník šlechty, pak uvedených titulů používali zejména romští vůdci vlastních skupin. Užívali jich výhradně v kontaktu s neromským prostředím, aby v něm vzbudili patřičnou vážnost a srozumitelnými výrazy přiblížili své postavení ve vlastní komunitě. Uvnitř skupiny však těchto termínů zpravidla neužívali. Rom označovaný jako baron nebo král byl člověk, který stál v čele skupiny (romsky: *vajda*, *mujalo*, *čhibalo* apod.), v jejím rámci byl relativně movitý a především požíval autority všech členů. Byl mluvčím skupiny ve styku s majoritou. Míval také hlavní slovo při rozhodování důležitých vnitřních záležitostí komunity, dohlížel na dodržování zvykových rodových pravidel – zákonů a rozhodoval o trestech pro případné viny – předsedal u romského soudu. U nás dnes volí svého představitele – „krále“ již jen Romové olašští, kteří jako jediní z našich Romů dosud zachovávají instituci romského soudu – v olašském dialektu romštiny: *krisi*.

Je jisté, že již ve 14. století existovalo u nás povědomí o existenci lidí zvaných Cikáni, neboť slovo se tu a tam objeví v historických záznamech, i když není jisté, zda je užito přímo v souvislosti s osobou romskou nebo pouze jako přezdívka pro Neroma.

Za první bezpečnou zmínku o Romech v českých zemích je považována zpráva ze Starých letopisů českých uváděná k roku 1416, dle okolností patrně patří až k roku následujícímu. Rok **1417** je tedy rokem, o kterém s jistotou víme, že **Romové již byli na našem území**. Pražský kronikář zaznamenávající počátky husitského hnutí píše stejně nelichotivě o táborech jako o v Praze přechodně přítomných Romech. Z roku 1417 máme jejich přítomnost potvrzenu také ze Znojma a o rok později z Chebu. Po tomto roce však zprávy o Romech na našem území mizí, a to přibližně na šest desetiletí.

V roce **1417** vystavil v jihoněmecké Lindavě Zikmund Lucemburský (tehdy římský a uherský král) průvodní list pro skupinu „cikánských křesťanských psanců“. V roce **1422** papež Martin V. vystavil glejt pro Romy vedené „vojvodou“ Ondřejem, aby po 7 let ochraňoval jejich putování v rámci přikázaného pokání. V témže roce je stejná skupina připomínána v severoitalské Bologni, jiná potom ve švýcarské Basileji.

V roce **1423** vydal Zikmund Lucemburský na Spišském hradě další průvodní glejt pro skupinu „vojvody“ Ladislava. Opisem listiny se brzy vykazovala i velká skupina vedená „králem“ Sindelem, což dokládá existenci spojení mezi skupinami. Romové putovali směrem na západ, to znamená, že pokračovali přes jižní Slovensko opět do českých zemí, ale i dále.

Velký pohyb romských skupin z Uher do střední a západní Evropy právě ve druhém desetiletí 15. století mohl být způsoben tlakem expanzivních Turků.

V 15. století přicházejí Romové do Francie. Zde vzniklo později dosti populární označení **Bohém**. Bohémiens byli totiž Francouzi nazváni Romové, neboť přicházeli z Čech, francouzsky la Bohême. Mnohem později slovo zobecnělo jako pojmenování lidí neuznávajících konvence, žijících svobodně. Často je výraz spojován s umělci a jejich způsobem života. Termín bohém, označující společenskou avantgardu, která bourá rigidní konvence, získal postupně lichotivý přídech a jeho spojitost s Romy byla pozapomenuta (alespoň v našich zemích).

Ještě v **15.** století pronikli Romové i do severní Evropy, a to ve dvou proudech. Západní prošel z Čech do Německa, Francie, Španělska, Holandska, Dánska a Norska, kam se Romové dostali asi až v **16.** století. Na Britských ostrovech jsou doloženi po roce 1500. Východní proud směřoval z východní Evropy přes Uhry a dnešní Slovensko do Polska, Finska a Švédska. Mnohem později přišli Romové na Ukrajinu a do Běloruska, na území Ruska se však v té době nacházela již část Romů, kteří sem přišli z Arménie a z Balkánu. Do Ameriky a Austrálie přicházejí Romové zároveň s ostatními přistěhovalci z Evropy.

Doporučená literatura:

Dějiny Byzance, autorský kolektiv pod vedením Bohumily Zástěrové, Praha 1992.

Fraser, Angus: Cikáni. Praha 1998.

Gilsenbach, Reimar: Weltchronik der Zigeuner. Frankfurt am Mein, Berlin, Bern, N.Y., Paris, Wien 1977.

Hübschmannová, Milena: Historeo znamená pátrám (úvahy o pramenech k romským dějinám).

In: Romano Džaniben, 1–2/95, s. 61–66.

Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999.

Nečas, Ctibor: Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech. Olomouc 1997.

4. Vývoj vztahů mezi Romy a Evropany

„Archiválie popisují Cikány jako **lidi šeredného vŕzŕstu, ošklivých vlasů a šeredné vůbec**.“

(O Romech ve Francii kolem roku 1419, uvedeno v knize – Angus Fraser: Cikáni, 1997.)

„Cikáni cestovali ve skupinách, přes noc tábořili na polích u měst, neboť příliš kradli a báli se, že by v městech byli uvězněni. Čítali na tři sta mužů a žen, děti nepočítaje, a **byli ošklivého vzhledu, černí jako Tataři**.“

(Cornerus, severní Německo, konec r. 1417.)

„Muži měli velmi tmavou pleť, dlouhé vlasy a vousy, ženy měly kolem hlavy plátno obmotané jako turban a nosily krátké košile, přes které měly na rameni připevněný hrubý přehoz, ženy a děti měly v uších náušnice. **Jejich nevidaný zjev měl pramálo společného s evropskou módou**.“

(O Romech ve francouzském Arrasu v roce 1421, uvedeno v knize – Angus Fraser: Cikáni, 1997.)

Zpočátku byli Romové v Evropě přijímáni s jistou dávkou blahosklonnosti a s pochopením pro „kající se hřišníky“. Po určité době se však vztah k Romům začal měnit. Co bylo příčinou změny?

ZINGARA VVILGO DICTA.

Obr. 4 – Romská matka s dítětem na rytině Heinricha Weigla z roku 1577.

Uvědomme si, že Romové přicházeli na evropský kontinent z tak vzdálené, a především odlišné kulturní oblasti, jakou byl Orient. Jejich zvyky, způsob projevu, odívání i celkový vzhled se musely v mnohém lišit od evropských. Pokusme si je představit: zjevná odlišnost exotických rysů a výrazně tmavá pigmentace kůže, vlasů, očí vůbec nezapadala do dobového ideálu krásy, jak nás mnohdy nevybíravě prameny informují. Nezvyklý a „odpudivý“ byl také oděv nově příchozích: hlavy omotané turbany, z pohledu gotické módy, v níž se kladl důraz na měkkou siluetu křehké ženské postavy, byla těla žen pokrytá hrubým bez tvarým šatem pouze sepnutým na rameni. Přitom je zřejmé, že oděv a celkový vzhled poutníků nenesl jen stopy orientálních vlivů, ale po dlouhé cestě jistě i prachu a nečistot. K odlišnému vzhledu, jiným zvyklostem a mentalitě nutno přičíst i užívání nesrozumitelného jazyka.

Obecně lidský strach z neznámého, který v tomto případě jistě působil, naznačuje nepatrné srovnání: v evropských podmínkách byly a jsou považovány za uhrančivé oči hnědé, zatímco třeba právě v Indii tuto roli hrají oči modré – tedy vždy takové, které jsou vzácné, nezvyklé.

Momenty vnější nebyly zanedbatelné. Působily v rovině podvědomí, při vzniku případných sympatií, anebo spíše antipatií. Jistě dotvářely celkový obraz o nově příchozích, ale nerozho- dovaly jen samy o sobě.

Život středověkého Evropana do posledního detailu ovlivňovaly a určovaly náboženské normy, jež byly součástí církevní ideologie. A tak se musel po čase projevit skutečný vztah Romů k panu- jící křesťanské víře. Bez ohledu na možnost existence upřímného vztahu Romů k Bohu, **církví i jejím svěřencům** – obyvatelstvu dodržujícím přesně vymezené křesťanské zásady a praktiky – **se musel vztah Romů k víře jevit přinejmenším jako vlažný**. Evroptští Romové sami sebe pokládali většinou za křesťany, ale pravidelné a důsledné dodržování křesťanského ritu nepova- žovali za rozhodující, a patrně ani smyslu všech církevních příkazů dobře nerozuměli. Navíc příliš neuznávali prostředníka mezi sebou a Bohem – církev samotnou. Nevelká důvěra v církev se ještě prohloubila v dobách, kdy byli Romové odevšad vyháněni a kdy církví hlásaná křesťanská láska k bližnímu se Romů moc netýkala. Hledání pochopení a pomoci u církve nezaručovalo o nic větší úspěch než u ostatních obyvatel. Vztah Romů k církvi ilustrují mj. i humorná vyprávění obsa- žená v romské ústní lidové slovesnosti; jejich námětem často bývá: „jak nejlépe vyzrát nad farářem“ apod.

Náboženské představy Romů jsou možná dodnes alespoň vzdáleně ovlivněny prvky kultur, s nimiž se na svých cestách setkali; zcela nelze vyloučit ani souvislost s indickou kulturní a nábo- ženskou tradicí. V zemích, kde se Romové usazovali, deklarovali příslušnost k vládnoucí víře, kterou si přizpůsobovali dle svých představ a potřeb. Nedogmatické přejímání různých kulturních a náboženských prvků, eklektizmus, může korespondovat s rysem tolerance a otevřenosti někte- rých orientálních náboženských učením (hinduismus, buddhismus), která zpravidla nevystupovala nepřátelsky vůči věroukám zakořeněným v jiných částech světa.

Romové se vedle zjevné ledabylosti v dodržování křesťanských zásad ještě navíc vůbec neroz- pakovali zabývat něčím tak zapovězeným, jako byla tzv. černá magie. V pravém slova smyslu však o tzv. černou magii ani vždy jít nemuselo, jako spíše o praktiky dosud málo známé, a proto apriori považované za nebezpečné. Romové využívali zcela jistě i tzv. bílou – prospěšnou magii např. při léčení nemocných lidí, zvěře a dobytka. Podobně tomu bylo i s některými druhy zábavy v Evropě nezvyklými (tanec s hady, medvědy, krocení zvěře). V Byzantské říši přitom byla přísnými církev- ními hodnostáři zapovězena zábava vůbec (tanec, zpěv). Církevní představitelé se v obrovské říši obávali o svoji svrchovanou moc, proto jakékoliv projevy neposlušnosti pro ně znamenaly poten- ciální nebezpečí a zahrnovaly je pod termín kacířství. V podobném duchu na ně působili i Athingané, a tak představitelé církve opakovaně varovali domácí obyvatele, aby se vystříhali kontaktu s nimi: „*Napomínej ženy, aby se straniily těch, kteří věští z ovsa, tuláků a různých dalších kouzelnictví, amuletů a těch, kdo vodí medvědy nebo hady, ale nejvíce aby neuváděly do domů křesťanů athingany, jakožto ty, kdo učí věcem ďábelským.*“ (Patriarcha Athanasios I. poč. 14. stol.) Připomeňme, že to nebyla jen ortodoxní církev v Byzantské říši, ale dlouho poté i církev katolická, která měla podobnou tendenci považovat za satanské vše, co neznala nebo co bylo v rozporu s jejím výkladem světa, a co by tedy v důsledku mohlo oslabovat její vliv na věřící. (Viz životní osudy filozofa Giordana Bruna, astrofyzika Galilea Galileiho i dalších.)

Dalším momentem, který přispěl ke změně vztahu k Romům, byly **domněnky o jejich přísluhování nejprve mongolským (tatarským), později i tureckým nájezdníkům**. Mezi obyvatelstvem se šířily nepodložené zvěsti o špehování a zakládání požárů ve prospěch orien- tálních bojovníků. Příkladem může být událost, která se odehrála v našich zemích v roce

1541. Tehdy zachvátil Prahu rozsáhlý požár, zničil mimo jiné i vzácné zemské desky. Dílo zkázy bylo bez jakýchkoliv důkazů přičítáno Romům. Událost svědčí o dovršení emotivní změny chování ve vztahu k příslušníkům romských skupin. Již o čtyři roky později, v roce **1545**, vydává český král Ferdinand I. **mandát o vypovídání Romů ze země**. Z hlediska historického nebylo a není možno domněnky o přísluhování Tatarům či Turkům potvrdit ani vyvrátit. Pokud se někteří Romové skutečně přiklonili na stranu tureckého protivníka (což by při nedobrych vztazích s majoritou nebylo zase nic tak překvapivého), pak je jisté, že tak nečinili příslušníci všech romských skupin. Někteří z nich naopak věnovali svůj um a sílu straně protiturecké. Zejména Romové mistrně ovládající kovářské řemeslo byli využíváni panovníky či feudály (např. v Uhrách) při výrobě zbraní jako puškaři, kopiníci, výrobci řetězů, dělových koulí apod., a tím přímo nebo nepřímo přispívali ke zdaru protitureckých bojů. Z našich zemí známe jiný případ, který dal jméno jednomu z našich šlechtických rodů. V roce 1481 dostal Jan ze Slupska od uherského a českého krále Matyáše Korvína jméno Cikán jako projev uznání za to, že velel „zástupům“ Romů sloužícím v královském vojsku a spolu s nimi proti nepříteli „udatně si vedl“.

Slovo Cikán je součástí rodového jména i dalších šlechtických rodů: Cikánové z Rottensteina, Cikánové z Libína, Cikánové z Čermné, kteří mají dokonce hlavu snědého Cikána ve svém rodovém erb. Jméno Cikán se používalo jako přezdívka i jako skutečné rodné jméno, někdy dokonce s nádechem jistého uznání. V době husitské užíval purkrabí rožmberského hradu Vildštejna přezdívky Cikán, a to za způsob, jakým se choval při obléhání hradu Janem Žižkou z Trocnova. Na přelomu 15. a 16. stol se toto slovo objevuje i jako rodné jméno měšťanů nebo dokonce vlivných osob, jako byl např. Sixt Cikán, čáslavský purkrabí. Mikeš Cikán byl v r. 1478 purkmistrem v Hostinném. Za těmito přezdívkami a jmény však nehledejme skutečné etnické Romy, spíše jejich existenci chápeme jako projev určité oblíbenosti kuriózního jména i poněkud jiného nazírání na Romy, než jaké se mělo uplatňovat v následujícím období. O relativně dobré obeznamenosti s Romy v prostředí českých zemí svědčí i využívání slova cikán při tvorbě pomístních názvů, jako jsou části obcí, dříve neosídlené lokality, pole, louky, lesy, vrchy apod.

Nikoliv nepodstatnou příčinou ochladnutí místního obyvatelstva ve vztahu k Romům byl zřejmě **parazitický způsob života** některých z nich. Romové byli na svých cestách zprvu obdarovávaní almužnami, ty však nemohly být trvalým řešením jejich situace. Bez držby půdy nebo bez stálého zázemí pro řemeslnou práci bylo zajištění obživy pro celou rodovou skupinu dosti obtížné.

Mezi romskými skupinami v různých částech Evropy vždy existovaly určité rozdíly. Některé se jen bezcílně potulovaly, jiné provozovaly rodové řemeslo spjaté s územním pohybem. Zatímco u bezcílně se toulajících Romů bylo parazitování na cizím majetku hlavním a stálým zdrojem jejich obživy a pravděpodobně zahrnovalo i skutečné kriminální delikty, u kočovných řemeslníků a živnostníků se jednalo o příležitostné drobné krádeže, pytláctví a hlavně žebrotu v dobách, kdy zisky z prodeje vlastních produktů byly mizivé. Ani provozování řemesel totiž nemohlo být u Romů zdrojem dostatečných příjmů. **Romové** – jako nově příchozí – **nepatřili do již vytvořené ekonomické struktury daných zemí a vždy v ní působili více či méně jako cizí prvek**. Řemeslná výroba ve městech byla kontrolována a soustředována výhradně do cechů (chránily své členy především proti konkurenci). **Vzhledem k tomu se romští řemeslníci, produkující mimo cechovní organizace, mohli v takto uzavřeném hospodářství uplatnit jen okrajově; mohli se věnovat pouze drobným službám a výrobě doplňkového řemeslného sortimentu**, čímž nekonkurovali místním výrobcům. Také proto setrvali dlouho u kočovného způsobu života, aby stále hledali nová odbytíště pro nevelký sortiment svého zboží. Vykonanou práci a výrobky pak směňovali většinou jen za „živobytí“ (odměnu

v naturáliích) nikoli za peníze. Vedle řemeslné činnosti se Romové tradičně věnovali i obstarávání zábavy pro druhé. Na její provozovatele a aktéry bylo dlouho zvykem pohlížet s jistým despektem a opovržením.

Například herci často působili při kočovných divadelních spolcích. Postavení herců v tehdejší společnosti bylo velmi nízké; k popularizaci a téměř glorifikaci herců i jiných profesí na poli zábavy přispěl až vynález filmu a ještě více televize. Masová obrazová média společenský status těchto profesí radikálně změnila a spojila do jedné kategorie s názvem showbiznys.

Někteří příslušníci romských skupin ve snaze o přežití doplňovali zdroje své obživy pytlacením na polích i v lesích, stejně jako krádežemi drobných hospodářských zvířat přímo ze selských dvorů. **Zřejmá souvislost mezi příchodem romské skupiny na obecní pozemek a následnými ztrátami drůbeže, plodin případně jiných movitých statků hrála velkou roli při formování antipatií venkovského obyvatelstva k romskému etniku jako jednotnému celku, ač takový Romové nikdy netvořili.**

Historické prameny vzácně dokládají, že **tam, kde se Romům podařilo ekonomicky začlenit** do místního hospodářství, neměli důvod využívat parazitnictví k vlastní obživě. **Na ostrově Korfu** (od r. 1386 pod benátskou nadvládou) se od poloviny 14. století trvale usazuje řada Romů, kteří z obhospodařované půdy odvádějí dávky v penězích i naturáliích. Jejich každoroční dávky postačily k vytvoření samostatného léna. Léno získalo název po zde usazených Romech – feudum acinganorum a existovalo až do 19. století. **Nezastupitelné místo v ekonomice zaujímal Romové** i v jiné části jižní Evropy – **v rumunských knížectvích Moldavsku a Valašsku**, jež ležela na křižovatkách důležitých obchodních cest. Následkem turecké expanze byly obchodní tepny přerušeny, někdejší centra blahobytu chudla a k tomu bylo ještě třeba hledat nové zdroje pro vedení vleklé války s Turky. V dané situaci přišla vhod levná pracovní síla – Romové – navíc disponující zvláštní zručností při zpracování kovů (jako kováři, zámečníci, cínaři, schopní např. vyrábět zbraně apod.). Pro ekonomiku uvedených zemí byli Romové takovým přínosem, že bylo třeba je zde držet násilím – postupně došlo k jejich tuhému znevohnění. Romové se stali majetkem nejprve panovníka, církve a klášterů, časem i bojarů. Byli zcela zbaveni osobní svobody; stali se bezprávnou součástí majetku svých pánů, který mohli tito kdykoli prodat nebo směniti. S definitivní platností bylo „cikánské otroctví“ zrušeno v roce 1856; úplné právní svobody se zde Romové dočkali až o osm let později – v roce 1864.

Příklady včleňování Romů do hospodářských struktur majoritních společností existuje s postupem doby více. **Např. na Slovensku**, kde se Romové od 15. století pozvolna usazovali, tvořili již na přelomu 19./20. století neodmyslitelnou součást slovenského agrárního hospodářství, i když ve vztahu k majoritě museli akceptovat svoji podřízenou pozici. Poskytovali obyvatelstvu specifické výrobky i služby, a zaplňovali tak jistou mezeru ve stávající nabídce. O významu Romů pro slovenský venkov svědčí např. i fakt, že žádná etnická skupina nevystupuje ve slovenské lidové písni tak často, tak plasticky a mnohdimenzionálně jako Romové. Podobná situace se pozvolna vytvářela i na jihovýchodní Moravě, kde v meziválečné době již větší část Romů žila usedle nebo polousedle, přitom řada z nich se postupně zapojovala do většinové společnosti (viz doporučená literatura: Krekovičová E., Toncrová M.; o integrovaných moravských Romech blíže v kap. 10, s. 39.)

Po výčtu faktorů vyvolávajících u místních obyvatel nedůvěru, pocit ohrožení i strach z nově přichozících Romů závěrem připomeňme, že **uvedené jevy na obou stranách spoluvytvářely komunikační bariéry, přerůstající postupně v trvalé nepochopení a následně i otevřené nepřátelství.**

Doporučená literatura:

Augustini ab Hortis, Samuel: Cigáni v Uhorsku 1775. Bratislava 1995.

Daniel, Bartoloměj: Dějiny Romů. Olomouc 1994.

Fraser, Angus: Cikáni. Praha 1998.

Hancock, Ian: Země utrpení. Dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha 2001.

Kostic, Svetislav : Jak je starý Bůh Romů. In: Romano džaniben, 4/1995, s. 39–41.

Krekovičová, Eva: Obraz cigána v ľudovej piesni. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992, s.173–183

Nečas, Ctibor: Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech. Olomouc 1997.

Nečas, Ctibor: Jazyková výpověď o moravských a slezských Romech. (Přehled pomístních jmen s lexikálními jednotkami Cikán a cikán). Bulletin Muzea romské kultury, 8/1999, s. 39–42.

Nečas, C.: Národní jméno Cikán, resp. obecně rozšířené slovo cikán v moravských a slezských toponymech. In: Český lid. Časopis pro etnologická studia, r. 87, 2000, č. 1, s. 67–70.

Rozhovor s Karolem E. Sidonem, vrchním rabínem v České republice. In: Romano džaniben, 1 – 2/2000, s. 3–11.

Toncrová, Marta: Reflexe Cikána v lidových písních českých zemí.

In: Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno 2001, s. 37–48.

Toncrová, Marta – Uhlíková, Lucie: Svůj je svůj, cizí je cizí. Lidová rčení, pořekadla a přísloví ve světle etnických stereotypů. In: Český lid, r. 87, 2000, č. 2, s. 97–105 (Romové od s. 101).

Uhlíková, Lucie: Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů.

In: Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno 2001, s. 49–56.

5. Doba vyhánění a pronásledování

V seznamu zvěře uštvané na honu jednoho francouzského vévody počátkem 18. stol. je vedle rozličných druhů zvěřiny uvedena také „jedna složená Cikánka s malým kojencem“.

(Uvedeno v knize – Frank Arnau: Člověk mimo zákon.)

Počátky vyhánění a pronásledování Romů spadají do konce 15. století. Postupně se stalo běžnou praxí téměř v celé Evropě. Signálem pro změnu postoje církevních i světských feudálů byla patrně exkomunikace Romů z církve pařížským arcibiskupem v roce **1427**. Důvodem bylo nedodržování křesťanských zásad. V roce **1492** – po vyhnání Arabů ze Španělska – jsou spolu s Židy vyháněni již i Romové. V letech **1496–1498** se postupně usnází sněm Svaté říše římské národa německého na tom, že Romové mají být vyháněni a pronásledováni. Jejich přítomnost má být pod hrozbou pokuty oznamována. Každému dopadenému hrozil trest smrti; posléze bylo vyhlášeno, že kdo „cikána“ zabije, nedopouští se vraždy a nebude trestán.

V 16. století dochází k zesílení protiromské represe, Romové začínají být vyháněni z většiny evropských zemí. **Změna souvisí mj. s rozvojem sociální a hospodářské struktury těchto zemí** a jejich dalším uzavíráním před cizími výrobci – potenciálními konkurenty. Pro ilustraci uvedme příklad etnika, které má jinak s Romy společného jen málo. Židé – stejně jako Romové – přicházejí do Evropy jako cizinci a cizinci zůstávají; pogromy i jiné represivní akce namířené proti Židům známe také z většiny evropských zemí. Přitom vysoce kultivovaní Židé na rozdíl od Romů neiritovali domácí obyvatele „rozličnými nepřístojnostmi“ včetně žebroty a drobných krádeží. Mimo to, že hovořili vlastním jazykem, měli svoji literaturu i vlastní víru, spočívalo jejich skutečné nebezpečí pro místní lidi v něčem jiném – byli velkou konkurencí pro domácí řemeslníky, kupce, finančníky i příslušníky dalších profesí. Evropské národy se konkurentů pokoušely zbavit jejich vytěsněním; pozorujeme snahu vyloučit ze společnosti „cizorodé skupiny“. Mezi takové patřili i Romové, kteří byli navíc s postupujícím časem stále více nepopulární ještě z několika dalších důvodů.

Počátky protiromské represe se u nás datují rokem **1538 a spadají na Moravu.** V uvedeném roce se moravský zemský sněm usnesl, že do dvou týdnů mají být Romové z území Moravy vykázáni. Usnesení měl provolávat zvláštní posel ve všech moravských městech a městečkách. **Z celého Českého království** měl pak Romy vypovídat již dříve zmíněný mandát českého krále a císaře Ferdinanda I. (1526–1564) – z roku **1545**. Ten však ještě upozorňuje, aby se psancům neškodilo na těle. Mandátem z roku **1549** císař znovu připomíná platnost předchozího. Ke zpřísnění došlo v roce **1556**; při dopadení měli být muži mučeni, poté trestáni na hrdle, ženy a děti neměly být topeny, jak se dělo do té doby, ale využívány k práci. Nařízení svědčí o zpřísnění ze strany panovníka, stejně jako o tom, že někteří místní obyvatelé uplatňovali ve vztahu k Romům, a to i ženám a dětem, nevybíravé násilí, které muselo být shora korigováno.

Nařízení namířená vůči Romům se však nedodržovala vždy a všude stejně důsledně. Období relativního klidu se střídala s neklidnou a pro Romy nebezpečnou dobou, zejména bezprostředně po vydání nových restriktivních opatření. Také proto se vydávání mandátů s podobným obsahem častěji opakovalo. Období relativního klidu mohlo rázem skončit i tehdy, pokud Romové z jakéhokoliv důvodu vyprovokovali u místních nelibost.

Pro ilustraci dobového naladění ve vztahu k Romům popíšeme událost, která se odehrála v roce 1578 v Prostějově. Byl zde zatčen romský pár podezřelý ze žhářství. Při vyšetřování s pomocí mučidel „doznali“, že se na Moravě pohybují i další Romové škodící z tureckého pověření. Tak bylo pochyťáno 169 Romů, kteří se stejným způsobem „přiznali“ k řadě zločinů. Pět z nich bylo popraveno. Mezitím byl nalezen skutečný viník, a popravy byly zastaveny. Neprávem obvinění romští muži byli odesláni na galeje – veslování na galérách – nebo na práce v řetězech; údajně proto, aby se nechtěli mstít za prožitá příkoří. Ženy s dětmi byly vypovězeny ze všech císařských zemí pod pohrůzkou trestu smrti v případě návratu a byly vyvedeny na polské území. Takové štěstí už ale neměla skupina Romů ve stejném čase v Brně obviněná ze žhářství a následně i popravená. Objektivně vzato, požáry ve středověku nebyly nic neobvyklého, města byla z velké části stavěna jen ze dřeva. Romové patřili k podezřelým ze žhářství, protože oheň stále potřebovali ke svému přežití, navíc popuštěná uzda fantazie místních lidí jim přisuzovala i magické schopnosti využití tohoto živlu. Zatím Romové, díky svému dennodennímu nakládání s ohněm, měli s jeho zvládnutím mnohem větší zkušenosti než jejich okolí. Prameny zmiňují i případ města Mohelnice, které bylo v roce 1662 zasaženo požárem. Právě díky svým zkušenostem s ohněm dokázali Romové požár zlikvidovat a město zachránit.

V době třicetileté války se na naše území opět vracejí romské skupiny, neboť válečný konflikt znemožnil důsledný postup vůči nim. O to přísněji byli Romové stíháni později. K radikální změně dochází za vlády císaře Leopolda I. (1657–1705); v roce **1697** vydal císař mandát, jímž prohlásil Romy na celém rakouském území za „psance“ (lidi, jejichž pobyt je na daném území nelegální, nemají zde proto ani žádná práva). Po jeho vyhlášení mohl být romský psanec na setkání kýmkoliv beztrestně zabit jako škodná zvěř; někde se pořádaly na Romy doslova štvance. Pokud se s Romy nevypořádalo po svém již obyvatelstvo samo, ale padli do rukou vykonavatelů zákona, byli trestáni – muži popravou, ženy a větší děti při prvním chycení odřezáním jednoho z uší nebo jeho části. Na záda jim bylo vypalováno potupné znamení jako doklad již jednou přestoupeného zákona. Zpravidla došlo i na mrskání kolem šibenice. Poté následovalo povinné podepsání hrdelního reversu – prohlášení, v němž se dotyční zavazovali, že se do země již nevrátí, a kdyby přece, budou popraveni. Nakonec byli v doprovodu stráží vyvedeni za hranice města. Menší děti se měly předávat na „převýchovu prací“ do „dobrých křesťanských rodin“, které by projevily o takovou pracovní sílu zájem. Jen pokud by se zájemce nenašel, měly děti opustit zemi se zbývajícími propuštěnými ženami původní skupiny. Romové ale na svých dětem lpěli i tenkrát, a tak se pro ně vraceli...

Z roku 1724 je znám případ, kdy Romové na Třeboňsku podplatili rodinu, aby jim vrátila jejich děti, které jí byly svěřeny. Dotyční Romové však byli chyceni a popraveni, podplacení pěstouni byli posláni na nucené práce.

Od roku 1706 se postupně u hranic Českého království i jinde povinně vztýčovaly **výstražné tabule** proti vstupu Romů včetně vyobrazení trestů za nerespektování zákona (viz obr. č. 5). Později došlo ještě ke **zpřísnění postihu pro místní obyvatele, kteří Romům poskytovali pomoc nebo úkryt**. Romové se do českých zemí totiž stále vraceli, a to i v době tvrdých protiromských postihů. Znamená to tedy, že nemohli být tak neúspěšní při hledání pomoci a útočiště v dobách, kdy jejich pobyt nebyl legální ve značné části Evropy. Podobně jako existovaly a existují velké rozdíly mezi Romy samotnými, byly rozdíly patrné i mezi obyvatelstvem domácím, stejně jako je tomu i dnes. Je jisté, že se našli lidé, kteří poskytovali Romům – zejména v tuhých zimách – jídlo, ošacení, někdy i přístřeší, nebo alespoň mlčeli o jejich přítomnosti před představiteli státní moci a správy.

K dalšímu zpřísnění došlo za vlády císaře Karla VI. (1711–1740), který reskriptem z roku **1717 zopakoval nařízení svých předchůdců a dále vymezil postihy za poskytování pomoci, úkrytu a potraviny pronásledovaným Romům** (vrchnost, úředníci – peněžitá pokuta, krčmáři, mlýnáři, poddaní – práce v okovech). Dekretem z roku **1721** císař **nařídil při opakovaném**

Obr. č. 5 – Výstražné tabule s ukázkou trestů, které Romům hrozily při nerespektování zákazu vstupu na daná území.

dopadení trestat na hrdle také ženy – stětím mečem, nebo oběšením; nedospělým mladíkům mělo být odřezáno druhé ucho. K pronásledování bylo možno použít i vojsko. Z důvodu efektivnějšího postupu proti „škodlivé sběři cikánské“ **v roce 1726 v dědičných českých zemích sjednotil trestání romské potulky**. Tehdy dosáhlo pronásledování Romů u nás svého smutného vrcholu. Protiromský teror patří k nejtemnějším stránkám českých i evropských novověkých dějin.

Naznačenou situaci může částečně přiblížit stručný náčrt soudního procesu, který se odehrál v Náchodě v letech 1726-27. Vystupují v něm čtyři romské dívky, které se provinily potulováním proti opakovaně publikovaným císařským a královským patentům. Jejich vina – příslušnost k „cikánům“, kterým byl pobyt v zemi zakázán – byla nesporná. Hátě bylo 17 let, Felixe 15 a Cecílii 12 let. Všechny tři se narodily v Čechách. Každá z nich měla uřezaný kus pravého ucha, což dokládalo, že byly již jednou chyceny za stejný přečin. Rozsudek tentokrát určil, že Hátě i Felixe bude uříznuto levé ucho. Odřezané uši se měly přibít na šibenici, dívky měly být následně mrskány a po podepsání hrdelního reversu vypovězeny ze země. Cecílie měla být předána do neromské rodiny, kde by byla „přidržena“ při nějaké práci, pokud by o ni měl někdo zájem. Rodina se našla. Starší Felixe po vykonaném trestu někam skutečně mizí, Hátě v okolí Náchoda zůstává a čeká na Cecílii. Ta prchá od rodiny a tvrdé práce, ale zároveň i jistoty života, aby se skrývala se svojí družkou v lesích a byla v neustálém ohrožení. V lese se k nim připojuje třetí dívka, šestnáctiletá Mařena. Po půl roce skrývání byly všechny tři dívky chyceny a uvězněny opět v Náchodě. Nejstarší Hátě při projednávání důvodu jejich opakovaného pochybení uvedla: „*Vždyť jsme to hned pravily, že z České země pryč nepůjdeme, my se nemáme věru kam podít.*“ Mařena byla sirotek, též měla již kus pravého ucha uříznut a vypověděla, že neví, proč je vězněna, když nic neprovedla. Konečný rozsudek zněl: Hátě se odsuzuje k smrti stětím mečem, Cecílie a Mařena k odřezání zbytku pravého ucha, mrskání a k stvrzení hrdelního reversu.

Popsaným způsobem postupovala proti Romům většina evropských zemí, a tak se romské skupiny mohly pohybovat pouze v bludných kruzích – na daném území jen tak dlouho, než byly dopadeny.

Jiná byla situace v zemích pod tureckou nadvládou, která příliš nerozlišovala mezi podmaněným obyvatelstvem; všichni poddaní včetně Romů usedlých i kočovných museli platit daně a poskytovat vojenskou podporu. K vyhánění Romů v těchto zemích nedocházelo, přesto ani tady nežili Romové v klidu – válečný konflikt zde v podstatě neutuchal. V některých oblastech pod tureckou nadvládou navíc Romové nebyli ušetřeni ani skutečné represe. Turci se totiž do vnitřních záležitostí zemí příliš nevměšovali a některá území byla nadále pod správou vlastní šlechty, jež k sobě vážala romské rodiny formou velmi tuhého nevolnictví, o kterém právem možno hovořit jako o otroctví (viz o situaci v Moldavsku a Valašsku blíže na s. 18).

Majoritní společnost představovala v této době úhlavního nepřítele Romů. Za vypjaté situace se formovaly vztahy mezi nimi a dominantními společnostmi, anebo spíše majoritou jako celkem, protože politické hranice zemí nebyly díky obdobnému přístupu příliš podstatné. **Tak byly položeny základy hluboké nedůvěry mezi většinovou společností a romskou minoritou, tehdy se začaly budovat pevné základy vzájemných patologických vztahů.** Za dané situace se také konstitovala romská komunita jako rodovými svazky pevně provázaná skupina, v níž fungují mnohé sociální instituce tak, aby byla soběstačná a na svém okolí nezávislá. Vlastní komunita byla v podstatě jediným důvěryhodným místem, kde Romové mohli nalézt ochranu, pomoc a lásku. Byla jejich domovem na cestách.

Doporučená literatura:

Alfaro, Antonio, Gómez: Velký proticikánský záťah. Španělsko: všeobecné uvěznění Cikánů v roce 1749. Olomouc 1999.

Hancock, Ian: Země utrpení. Dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha 2001.

Hanzal, Jiří: Pronásledování Cikánů na Moravě a jejich vypovězení ze země v r. 1578.

In: Vlastivědné listy severní Moravy, 2/1978, 1/1979.

Málek, Jiří: Případ cikánských děvčat potrestaných v Náchodě r. 1726.

In: Sborník prací východočeských archivů 6, 1986.

Marušiaková, Elena – Popov, Veselín: Ciganite v Osmanskaja imperija. Sofia 2000.

Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1995.

Nečas, Ctibor: Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech. Olomouc 1997.

Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha 2001.

Procházková, Eva: Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. stol.

In: Sborník archivních prací 42, 1992. Židé – dějiny a kultura. Židovské muzeum v Praze. Praha 1997.

6. Tradiční romská komunita

„Romové přece nikdy nedodržovali žádný řád, byli vždycky naprosto svobodní, na ničem a na nikom nezávislí, nic takového neznají.“

(Diskusní příspěvek jednoho z posluchačů přednášky Muzea romské kultury v Brně, 1994.)

Romská komunita, ať již žijící kočovně či usedle v osadě, byla tvořena většinou rodem nebo vícegenerační rozšířenou rodinou. Rodová skupina měla svoji **hierarchii** a řídila se souborem **zvykových etických norem – nepsaných zákonů**. V čele stála osoba s přirozenou autoritou a navíc také schopná vytvářet komunikační most mezi vlastní skupinou a neromským okolím (*vajda, mujalo, čhibalo, krisinako manuš, angluno Rom, šeralo Rom*). O důležitých otázkách však „*vajda*“ většinou nerozhodoval sám, nýbrž spolu se všemi muži a často v přítomnosti ostatních členů komunity. Zvláštní postavení měli ve skupině **starí lidé**; pro své životní zkušenosti a moudrost získanou věkem se těšili velké vážnosti. (Viz přísloví: *Šun le phuren, bo chale buter maro sar tu*. – Poslouchej staré lidi, protože snědli víc chleba než ty.) Především pak některým **starým ženám** byly připisovány schopnosti komunikovat s transcendentálními silami přírody i vesmíru. Ženám, které tyto schopnosti spojovaly se sběrem léčivých bylin i s provozováním magie, se říkalo *phuri daj* (doslova babička, stařenka, ale výstižnější je překlad českým výrazem „vědma“), nebo také *drabarři* (kořenářka, věštkyně) apod.

Romská skupina obklopená nepřátelským prostředím musela být naprosto soběstačnou a akceschopnou jednotkou, která se v případě ohrožení dokáže urychleně přesunout do bezpečí.

Obr. 6 – Život kočovných Romů se vždy řídil jistým řádem, který pamatoval i na děti a jejich potřeby, matka s dítětem ze skupiny kočovných cínovačů, Bulharsko 1998.

Tento způsob obrany byl možný pouze u dobře fungujícího kolektivu. **Anarchie, kterou majorita odnepaměti romským skupinám přisuzovala, by tuto obranyschopnost neumožnila. Romské komunity naopak dodržovaly v některých ohledech přísný morální kodex, nad nímž bděli nejen představitelé osady, ale prakticky všichni její členové. Veškeré dění ve skupině se totiž odehrávalo veřejně, před zraky všech a za jejich spravedlivého dozoru.** Jednání každého jednotlivce bylo neustále kontrolováno a podrobováno obecnému soudu. Soukromí v českém pojetí Romové neznali a dodnes do všech podrobností úplně nechápou. Člověk sám neznamenal nic, sílu nacházel i čerpal z kolektivu, ve kterém měl své pevné místo a byl nedílnou součástí tohoto fungujícího mechanismu. Dodržování rodových pravidel – zákonů mělo velký význam – věřilo se, že jejich důsledné respektování zaručí celé skupině ochranu před „nečistými silami“, jinými slovy před zlem a neštěstím v jakékoliv podobě. Překročení zákona a následné nepotrestání viníka by proto znamenalo ohrožení celé skupiny.

Výše naznačené představy souvisejí s **lidovou vírou Romů**, o níž byla již částečně řeč (viz s. 16). Náboženské představy Romů ve středoevropském prostoru v sobě spojují prastaré vlivy orientálních kultur s modifikovanými prvky křesťanské víry. Podstatnou součástí víry Romů tvořily animistické představy, které vysvětlovaly vznik nemocí a veškerého zla působením nečistých sil. Pozůstatky vlivů z původní vlasti Romů – Indie – je možno hledat v přísných **normách na úpravu a konzumaci jídla**; v indické kultuře vycházejí z požadavku tzv. **rituální čistoty jídla**. Ten ovšem známe i odjinud (např. v židovské tradici je rituálně čistý pokrm označován přívlastkem „košér“). Romský způsob dodržování zásad přípravy a konzumace pokrmů se však skutečně asi nejvíce blíží indické kulturní tradici. Za nečisté pokrmy byla Romy považována jídla připravovaná v nádobách, které nebyly určeny výhradně k vaření (např. se v nich pralo prádlo apod.), nebo pokrmy, které přišly do kontaktu s ženským oděvem – především sukní, jež byla sama o sobě považována za nečistou.

Pro **ženu** platily přísnější normy než pro muže, vůbec na ni byly kladeny vyšší nároky. V některých romských skupinách měly ženy na starosti nejen péči o děti a vaření, ale doslova obživu celé rodiny, zahrnující vedle přípravy stravy i její obstarání. (Srovnejme s dnešní schopností romských dívek již kolem desátého roku věku připravit jídlo pro celou rodinu, starat se o domácnost apod. Viz přísloví: *Ajsi romňi kempel, savi maro anel*. – Správná žena umí obstarat chleba.) Zatímco navenek byl garantem rodiny a její cti muž, po ženě se požadovalo, aby byla vzorem morálky uvnitř rodiny. Měla přece ve svých rukou budoucnost rodu – vychovávala děti. Ženě se nepromítly žádné větší odchylky od normy, především musela být věrná svému muži. **Prostituce u romských žen byla jevem velmi výjimečným, což souvisí s tradičně přísným pohledem na ženu a s nutností její morální čistoty.** (Za komunismu dochází k jevu odlišnému, viz kap. 12, s. 52). Zatímco u ženy se nevěra vůbec nepřipouštěla, u muže tak přísně hodnocena nebyla. (Viz přísloví: *Muršes šaj jel šel piraňa, aľe romňi hin les ča jekh*. – Muž může mít sto milenek, ale ženu jedinou.) Naopak u muže byla velmi důležitá jeho čest – *paťiv*. (Viz přísloví: *Paťivalo Rom mek the andre bokh te merel, paťiv na bisterel*. – Poctivý Rom nezhodí čest, i kdyby hlady umíral). Přičemž pojetí cti u Romů nebylo shodné s pojetím cti u majority; čest byla pro člena romské skupiny naprosto nepostradatelná, Rom zbavený cti by byl v komunitě odsouzen v lepším případě k věčnému posměchu. *Paťivale Roma* – Romové, kterým čest nechyběla, ji střežili velmi bedlivě, aby o ni nepřišli. Ve stejných intencích jednali skoro „diplomaticky“ s jinými Romy, aby se jejich cti byť jen náhodou nedotkli třeba neuváženým slovem. Také proto je otevřená a přímočará kritika vůči vlastní osobě Romy vnímána jednoznačně negativně – jako útok. V romské komunitě nebylo nutno souhlasit se vším a se všemi, ale **pro bezkonfliktní soužití byl podstatný způsob i takt, s jakým se odlišné názory sdělovaly.**

Obr. 7 – Obřadní stříbrná konvice zdobená výjevy ze života Romů patřila k symbolům moci vůdce romské skupiny stejně jako „vajdovská“ hůl, klobouk, řetěz nebo velké stříbrné kulovité knoflíky (průměr 5–7cm), které se nezapínaly, ale pánskou vestu či kabát pouze zdobily a naznačovaly moc i postavení jejich nositele.

Obr.8 – Stříbrný „vajdovský“ řetěz se zavěšenými mincemi. Ženy nosily stříbrné nebo zlaté dukáty ve vlasech, na krku, hrudi nebo přišité na oděvu.

Přísně se sledovala konzumace určitých druhů masa. Podle tohoto hlediska Romové mezi sebou vždy rozlišovali. Například Romové tzv. čistí, ve smyslu „rituálně čistí“, pro které bylo koňské či psí maso tabu a také v jiných ohledech dodržovali přísnou osobní hygienu i čistotu svých příbytků, se nazývali *žuže Roma*. Romové požívající koňské maso byli považováni za horší sortu – tzv. *degeša, dubki*. (Naopak pro koňské handlíře byl kůň milované zvíře, představoval pro ně zdroj obživy). Jedlíci psího masa byli též hanlivě označováni jako *rikoňara* (od slova *rikono* – pes, viz přísloví: *Andre bokh chas the rikones*. – Z hladu sníš i psa.) či *pšara*. *Žužo Rom* by nepřijal jídlo od *degeše*, i když vztahy s touto skupinou mohly být korektní i laskavé. Vytvoření partnerského vztahu mezi členy skupin na odlišné úrovni bylo však vyloučeno.

Krádež uvnitř komunity byla věcí nepřipustnou, ale i nevídanou. **Majetek všech členů se totiž považoval za společný** (pokud v osadě někdo něco potřeboval, zpravidla o to nežádal slovy: „půjč mi – *de man kejčen*“, ale jen: „dej mi – *de man*“). Romové tradičně nelpěli na materiálních statcích částečně i proto, že šatstvo i další věci denní potřeby dostávali obnošené a použité od okolního obyvatelstva. Zpravidla se příliš nezabývali jejich údržbou; po dosloužení je vyhodili a snažili se získat další použité kusy. Při neustálém územním pohybu nebylo možno shromažďovat a převážet z místa na místo předměty nikoliv nezbytné; Romové se naučili nevázat se na věci, a tedy o ně ani příliš nepečovat. Každý předmět byl po dosloužení svému

účelu odhozen jako nepotřebný. Určitou výjimku tvořil **rodový šperk**, kterému byla přičítána ochranná, léčivá i magická moc či spojení s předky. U hudebníků zase přecházely z generace na generaci **hudební nástroje**. Přesto v případě nouze byly i rodinné památky směněny za životně důležitější potravu.

Komunita plnila také velmi důležitou **funkci sociální** – platila zde zásada solidarity s jakýmkoliv způsobem handicapovanými členy – především s nemocnými, sirotky, ale týkala se i peněžité pomoci potřebným. Na svých cestách se Romové někdy ujímali i neromských tuláků, bezprizorných dětí, zkrátka těch, které majorita vytěsnila na svůj okraj, a tak se ocitli v podobné situaci jako Romové.

Viz přísloví: *Rom čores pritul'inel, mijel Rom, mijel gadžo*. – Rom se ujme chudáka, ať je to Rom, nebo gádžo. Nebo: *Rom predživel but pharipen, vašoda les hin jilo sakoneha*. – Rom prožil mnoho těžkostí, proto má s každým soucit. Odborníci poukazují na jistou podobnost tohoto tradičního rysu romské kultury s hinduistickou zásadou **ahinsá** – znamenající cílenou ochranu všeho živého, neublížování živým. Srovnej přísloví: *Sako džido vodí kamel te dživel: dživ a mukh te dživel*. – Každý živý tvor chce žít: žij a nechej žít. Nebo: *Te dikhes bokhale manušes, de les te chal – či hino lačho, či nalačho*. – Vidíš-li hladového člověka, dej mu najíst, ať je dobrý nebo špatný. Nebo: *Abo avreskero čhavo, abo miro, te chal kamen so duj*. – Cizí dítě, moje dítě, jist chtějí obě.

Člověk, který se provinil proti platným pravidlům, byl souzen radou starších mužů (nebo všemi dospělými muži) osady a potrestán. Nejtěžším trestem bylo jeho vyloučení ze skupiny, což vedle citové frustrace a bezprizornosti znamenalo především stav ohrožení, neboť jedinec nemohl očekávat pomoc ze strany nepřátelsky se projevující majority.

Rodové ústně tradované zákony byly vytvořeny na ochranu skupiny před okolními vlivy nejen přírody, ale i dominantních společností, proto se z pochopitelných důvodů uplatňovaly pouze uvnitř komunity. Krádeže a jiné projevy parazitismu páchané na Neromech byly považovány naopak za přínos skupině. **Život na úkor majority, jejíž přístup k Romům byl restriktivní a represivní, se tak postupně od středověku stával pro Romy běžným a přirozeným.**

Zvyky a zásady však nebyly všude stejné, odlišovaly se u každé širší rodiny, v každé osadě (Viz přísloví: *Keci vatri, ajci sikhli'ipen*. – **Kolik osad, tolik zvyklostí**. Nebo: *Šel vatri, šel Roma*. – Sto osad, stokrát různí Romové.) Mezi jednotlivými skupinami či osadami existovaly někdy i značné rozdíly; začaly se prohlubovat především poté, co někteří Romové upouštěli od kočování a zejména v oblasti Uher se již od 15. století pozvolna usazovali v trvalých sídlištích.

V romštině existuje jedno slovo, které v sobě shrnuje všechny výše popsané zásady a mnoho dalších, jejichž znalost a respektování bylo podstatné pro každého člena romské komunity. Určovalo způsob chování každého jednotlivce jak k příslušníkům vlastní skupiny, tak i k příslušníkům jiných příbuzných skupin, tedy romského etnika obecně. To slovo zní **romipen** a zkráceně se překládá jako romství, nebo také romské tradice, kultura. *Romipen* bylo a dodnes zůstává významným identifikačním faktorem Romů kdekoliv na světě, i když jeho konkrétní vymezení a obsah se postupně mění. Zatímco v minulosti k *romipen* neodmyslitelně patřil jazyk a dávné zvyky tradované po předcích, dnes, kdy některé tradice zanikají a řada Romů romsky neumí, se jako významný identifikační faktor jeví např. pocit romské sounáležitosti, vědomí příslušnosti k romskému etniku. K *romipen* dosud patří i jisté zásady chování Romů k sobě navzájem, které zpravidla byly společné většině romských komunit. Viz přísloví: *Amaro romipen – amaro baripen*. – **Naše romství je naše hrdost**.

Díky kočovnému způsobu života se z **materiální kultury** Romů mnoho nedochovalo. Navíc, jak již bylo uvedeno, většinu předmětů denní potřeby dostávali Romové od členů majority, i když

si je po svém upravovali a přizpůsobovali. Nejvíce informací o Romech je však dodnes ukryto v **kultuře duchovní**, především v jazyku a mnoha jeho slovesných útvarech.

Doporučená literatura:

Etnologické rozpravy, r. 8, 2/2001 (monotematické číslo věnované romské kultuře).

Horváthová, Emília: Cigáni na Slovensku. Historicko-etnografický náčrt. Bratislava 1964.

Hübschmannová, Milena: Goďaver lava phure Romendar. Moudrá slova starých Romů. Praha 1991.

Hübschmannová, Milena: Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací rituál.

In: Romano džaniben, 1–2/1996, s. 19–24.

Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit. Olomouc 1993

Lacková, Elena: Ľudové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti.

In: Slovenský národopis, r. 36, 1/1988, s. 203–209.

Lacková, Elena: Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Uřířlom tel bachtaří čercheň. Praha 1997.

Liégeois, Jean-Pierre: Rómovia Cigáni Kočovníci. Bratislava 1995.

Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku. Sestavil Arne Mann, Bratislava 1992.

Romano džaniben. Časopis romistických studií. Vychází od roku 1994.

Slovenský národopis, r. 36, 1/1988 (monotematické číslo – věnované romské kultuře).

Stojka, Peter: Pátiv. Úcta – zdvořilost. In: Romano džaniben, 3/1996, s. 35–38.

Stojka, Peter: Soudci a soudy u Olašských Romů. In: Romano džaniben, 1–2/1996, s. 120–128.

Šóka, Milan: Rómsky klenot – symbol moci. In: Pamiatky a múzea, č. 4/1993, s. 14–15.

Šóka, Milan: Gombíky rómskeho vajdu. In: Pamiatky a múzea, č. 4/2000, s. 71–72.

Žlnayová, Edita: Postavenie a úloha ženy-matky a muža-otca v romskej rodině. In: Romano džaniben, 1–2/1996, s. 29–41.

7. Jazyk a slovesnost

„Je romština vůbec regulérní jazyk?

Má nějakou gramatiku, není to jenom taková hantýrka?“

(Často kladená otázka.)

Příslušníci kočovných romských skupin nepoužívali písmo, protože neměli příležitost se mu naučit – po celá staletí nenavštěvovali školy. Ačkoli u nich neexistovala literatura, přesto vytvořili svéráznou a v jistém smyslu i bohatou kulturu. Její přínos světu mj. můžeme hledat v oblasti **folkloru, ať již slovesného, hudebního, písňového či tanečního**. Prostřednictvím ústní lidové slovesnosti si Romové z generace na generaci předávali veškeré vědomosti a poznatky.

Romština patří k větvi jazyků indických, přesněji novindických. Novindické jazyky včetně romštiny stojí na současném stupni vývoje, na jehož počátku byl sanskrt – jazyk nejstarších indických literárních památek. Z hlediska lingvistického je romština jazykem nesmírně cenným, neboť konzervuje vývojové stadium mezi staršími formami indických jazyků (tzv. prákrty) a dnešními indickými jazyky (jako je hindština, paňdžábština, bengálština atd.). Romský jazyk byl také v 18. století klíčem k odhalení indického původu Romů.

Romština se dělí na řadu příbuzných dialektů. Všechny postupem doby, po kterou Romové žijí usazeně na daných územích, přebraly do své slovní zásoby výrazy z jazyků většinových společností. I dnes je však zjevný společný původ romských dialektů a Romové z celého světa se při dobré vůli mohou stále ještě dorozumět.

Vzdělávání a výchova romských dětí neprobíhaly systematicky a plánovitě, ale děti se všemu potřebnému učily tím, že se účastnily veškerého denního života dospělých. Již od útlého věku se musely podílet na zajišťování potravy a dalších sebezáchovných aktivitách. Součástí světa dospělých, kterého dětem nebylo bráněno se účastnit, bývala vyprávění rozličných příběhů ze života s prvky mýtické symboliky, nadsázky i reality. Jedná se především o slovesný útvar romsky zvaný **paramisa** – **pohádky**. Pohádky byly pro malé posluchače velkou školou, děti měly možnost se na jejich základě dozvídat životní moudra dospělých, a především do sebe vstřebat a pochopit etické normy skupiny. Vyprávění ze života zaujímala hodnotící stanoviska k činům aktérů příběhů; buď se chovali *paťivales* – čestně, nebo mohlo být jejich chování hodnoceno jako *pre ladž* – pro ostudu. Zpravidla v každé komunitě byl jeden nebo více Romů, který byl obdařen přirozeným vypravěčským talentem, říkalo se mu *paramisarís* – vypravěč pohádek. Takový člověk byl schopen hodiny dlouze

Obr. 9 – Víla Trávnice, Dušan Oláh, akvarel.

a poutavě vyprávět příběhy z minulosti, hrdinské skutky své či předků, příběhy ze života, v nichž se bez jasných hranic prolínala skutečnost s fantazií. Romské pohádky jsou cenným informačním zdrojem nejen o Romech samotných, o jejich mentalitě, ale v mnohém naznačují i jejich historické osudy. **Námětem pohádek nebývá tak často jako u jiných národů honba za poklady a princeznami, ale spíše únik před zlem a uhájení holého života s pomocí vlastní chytrosti, ba přímo vychytralosti a mazanosti.**

Dalším útvarem frekventovaným v romské lidové slovesnosti byly tzv. **pherasa**, neboli **pherasune paramisa** – žertovná vyprávění, humorky, anekdoty, nebo žertovné pohádky. Teprve v nedávné době naše přední romistka a indoložka dr. Milena Hübschmannová sesbírala a vydala **god'aver lava** – moudrá slova, přísloví, z nichž některá jsou velmi stará, zatímco jiná vznikla teprve nedávno.

Veškerou tíhu života na cestách, na samotném okraji společnosti; bolest i radost ukládali Romové do **hudby a písní**, které je provázely celým životem. Byly a jsou součástí všech jejich rodinných oslav – obřadů stejně jako každodenního života. (Viz přísloví: *Lačhi gilí, so pes rovel opre*. – Dobrá je písnička, při které se člověk může vyplakat. Nebo: *Andre gilí, šaj pes phenel savoro*. – Písni můžeš vypovědět všechno.) Zcela odlišný repertoár hrávali romští muzikanti na zakázku Neromů a jiný sami pro svoji potřebu. (Viz přísloví: *Gadžeske bašavav andro kan, Romeske andro jilo*. – Gadžovi hraju do ouška, Romovi do srdce). To také dokládá, že Romové neznalí not (jako „šumaři“) byli schopni zahrát nejen svoje vlastní – romské melodie a písně, ale i hudbu známých autorů – tzv. „klasiku“.

Obr. 10 – Vzpomínka z osady, Dušan Oláh, kresba černou propiskou.

Romský jazyk představuje pro velkou část našich Romů stále jazyk mateřský, i když stav romštiny není uspokojivý. Desítky let, kdy byl tento jazyk komunistickou propagandou považován za hantýrku a Romové byli přesvědčováni o škodlivosti jeho předávání vlastním potomkům (viz s. 51–52), napáchala neodčinitelné škody. Vlastní jazyk mnoho Romů zapomělo, českému se odposlechem naučilo nedokonale a jako většina cizinců ovládají i oni jen jeho hovorovou a někdy přímo slangovou verzi. Řada Romů navíc mluví česky s použitím akcentu typického pro romštinu, což je na veřejnosti terčem obecného posměchu.

Odborníci zjistili, že Romové, kteří chtěli mluvit na své děti pouze česky, a přitom český jazyk sami dobře neovládali – hovořili tzv. romským etnolektem češtiny (projevuje se např. romskými vazbami v českých souvětích apod.), a nenaučili své děti dobře ani česky, ani romsky. Naopak děti, které odmala vnímaly romštinu jako svůj první – mateřský jazyk a relativně dobře se mu naučily, měly pak lepší předpoklady pro zvládnutí dalšího jazyka na stejné úrovni, jazyka českého.

„Učitelé dětí indických emigrantů v Anglii doporučují rodičům, aby na své děti mluvili jen rodným jazykem. Mají k tomu dva důvody: pokud dítě ovládá dobře mateřský jazyk, naučí se snadno ve škole cizímu. Nebude se učit nestandardní angličtinu od svých rodičů.“ (Viz doporučená literatura: Balabánová, Helena.)

Romské osobnosti spolu s odborníky – romisty však již od roku 1990 udělali jistý kus práce pro to, aby romština nezanikla a předala své hodnoty v podobě **rozvíjející se původní romské literatury** i dalším generacím. Připomeňme, že romská literatura vzniká i přesto, že **psanou formu svého mateřského jazyka se Romové neměli možnost nikdy a nikde naučit.**

Doporučená literatura:

Balabánová, Helena: Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha 1995.

Davidová, Eva: Čhajori romaňi. Romská dívenko. Výbor z romské písňové poezie. Praha 1999.

Hübschmannová, Milena: Romština naznačuje původ Romů. Romština a indické jazyky.

In: Romové – O Roma. Tradice a současnost. Brno 1999, s. 9–13.

Hübschmannová, Milena – Jurková, Zuzana: Romane gila. Zpěvník romských písní. Praha 1999

Hübschmannová, Milena: Godaver lava phure Romendar. Moudrá slova starých Romů. Praha 1991.

Hübschmannová, Milena: Z cikánského folkloru. In: Dějiny a současnost, r. 4 1962, č. 9, s. 16–18.

Hübschmannová, Milena: Pojem „učit se“ v romštině. In: Romano džaniben, 3/1995, s. 35–40.

Hübschmannová, Milena – Šebková, Hana – Žigová, Anna: Romsko-český a česko-romský kapesní slovník. Praha 1991.

Hübschmannová, Milena: Romské pohádky. Praha 1973.

Hübschmannová, Milena: Slovesná tvorba slovenských Romů. Přehled jednotlivých žánrů.

In: Slovenský národopis, r. 36, 1/1988, s. 80–91.

Hübschmannová, Milena: Jak jsme sbírali romská přísloví. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992, s. 155–162.

Lacková, Elena: Rómske rozprávky. Romane paramisa. Košice 1992.

Manuš, Erika: Pekloneberáj. Bít, nebo být? Vyprávění nejen cikánská. Praha 2001.

Müller, František: Humoresky ze života cigánů a pytláků na Luhačovicku a Bojkovicu.

Zámek Nový Světlov a Muzeum v Bojkovicích. 1979.

Stojka, Peter – Davidová, Eva – Hübschmannová, Milena : Dúral me avilem. Z dálky jsem přišel.

Výbor z olašské písňové poezie. Praha 2000.

Šebková, Hana: Romská humorná vyprávění. In: Romano džaniben, 1–2/1994, s. 41–60.

Šebková, Hana, Žlnayová, Edita: Romaňi čhib. Učebnice slovenské romštiny. Praha 1999.

Voříšková, Marie: Zpívající housle. Pohádky. Praha 1991.

Vzpomínky Romů na své dětství a výchovu v rodině. In: Romano džaniben, 3/1995, s. 41–44.

8. Řemesla, profese a zaměstnání

„Cikáni jenom kradli, sami nic nevyrobili, v těch sbírkách můžete mít akorát to, co nakradli.“

(Obslužný personál budovy, v níž dočasně sídlilo Muzeum romské kultury, v reakci na shlédnutí části sbírkového fondu muzea, 1997.)

Romské skupiny, podobně jako jejich indičtí předkové, příslušníci rozličných domských kast, se věnovaly v rámci svých rodových uskupení provozování určitých řemesel. Indické kasty jsou typické svojí monoprofesností, proto život spjatý s územním pohybem byl pro některé z nich více méně nutností. Už bylo uvedeno, že kočování, které je iniciováno monoprofesní orientací skupiny, se nazývá **řemeslné kočovnictví**, a odlišujeme jej tak od bezcílné **potulky**, jež se však některých romských skupin týkala také.

Obr. 11 – Romští kováři stejně jako jejich indičtí předkové pracovali v sedě na zemi. Za povšimnutí stojí kovářova vesta zdobená stříbrnými knoflíky. (Jožka Kubík, prastrýc legendárního horňáckého primáše.) Velká nad Veličkou 1914.

Mezi řemeslně kočující patřili hlavně Romové věnující se kovozpracujícím činnostem: **kováři, kotláři, cínovači, brusiči, opraváři deštníků, dráteníci, ale také výrobci dřevěného nádobí, vřeten a koryt**. S kovářstvím úzce souviselo pálení dřevěného uhlí.

Provozování kočovných živností bylo spjato i s jinými profesemi. Romové se tradičně živili **akrobacií, předváděním cvičené zvěře** (především medvědů nebo opic), **loutkoherectvím** i **herectvím** (spíše než klasickou činohru Romové provozovali divadlo syntetické – spojení mluveného slova s hudbou a tancem). Dodnes se Romové uplatňují také v cirkusech a lunaparcích.

Obr. 12/13 – Romští výrobci kotlů v minulosti a dnes
(první – poblíž Varšavy, 1868, litografie Wojciecha Gersony a druhá – Bulharsko, 1998.)

Pauperizované skupiny (podobně jako jednotlivci z řad Neromů) provozovaly tzv. **potulku** a v jejím rámci se mohly žít **podomním prodejem zboží** (zelenina, ovoce, smaltované nebo kameninové nádoby, obnošené šatstvo a jiné), nebo **sběrem** různých surovin (staré hadry, kosti, peří, železo a jiné). Ženy si přilepšovaly nárazovým provozováním **magie – hádáním z ruky nebo karet**, zaříkáváním. Ženy také **sbíraly a prodávaly lesní plody**, houby i léčivé byliny. V rámci potulky se provozovalo i **handlování s koňmi**, i když handlíři, zabývající se nákupem a prodejem koní (vzácně i prasat), patřili k nejbohatším Romům. Za prodej koně totiž získávali peníze, nikoliv naturálie jako za produkty většiny ostatních romských řemesel. Koňští handlíři ovládali řadu způsobů, jak dočasně upravit nemocného nebo neduživého koně, aby vypadal silně a zdravě. K léčbě koní používali ověřené praktiky; jejich „veterinárních“ znalostí využívali i místní sedláci nejen k léčbě koní, ale i dalších hospodářských zvířat.

Romské skupiny však již ani zdaleka nezachovávaly tak vyhraněnou monoprofesnost jako kasty v Indii. Ekonomické poměry **postupující industrializace** z drobných výrobců činily stále větší nuzáky, kteří se snažili uživit různými způsoby. V rámci komunity se Romové mohli věnovat i několika druhům činností; jeden člověk zpravidla využíval k vlastní obživě střídavě několika profesí dle klimatu i vegetace v závislosti na ročním období; v zimě např. pletl z proutí, v létě vykonával pomocné nádenické práce v zemědělství (u sedláků), na stavbách, vedle toho zhotovoval buď přímo v sedě na zemi, nebo ve své skromné dílně drobnější kovářské výrobky. To vše mohl doplňovat nárazovou hudební činností – Romové např. platili za výhradní muzikanty na slovenských svatbách i pohřbech.

Obr. 14 – Brusič nožů, Frýdek-Místek, kolem 1960–70.

Obr. 15 – Zejména na východním Slovensku se někteří Romové (ze skupiny původně rumunských *Rudarů*) žijí výrobou a prodejem dřevěného nádobí, koryt a příborů, Podčičva 1995.

Obr. 16 – Na Balkáně Romové stejné skupiny mimo uvedený sortiment zhotovují navíc i vřetena, 1998.

Viliam Šarközi, nar. 1939, je umělecký kovář ze západoslovenské obce Dunajská Lužná. Pochází z rodiny, v níž kovářské řemeslo má hluboké kořeny, na práci svého otce i příbuzných vzpomíná: „...Dali si výrobky do pytle a prodávali je většinou za potraviny. Za fazolí, kukuřici,... co dostali. Za peníze málo, protože věděli, že když přijdou domů, žena s dětmi čekají hladově. V první řadě je chtěli nakrmit... Z peněz, které otec jako kovář vydělal se dalo jen živořit, ne žít. A když byla práce, museli jsme dělat všichni. Cikánská matka mnohdy držela v náručí malé dítě a přitom tahala kovářské měchy... Pamatuji

Obr. 17 – Výroba nepálených cihel – valků. Krásnohorské Podhradie, 1999.

si, měl jsem pět šest let a už jsem musel drtit uhlí. Jestli jsem chodil do školy?... Propadl jsem hned v první třídě. Když jsem i chodil do školy, mnohdy jsem musel zůstat doma a pomoci otci, protože nejdůležitější bylo uživit rodinu.... Tu v obci jsme se vždy prosadili jen poctivou prací. Nikdy tu nebyly rozpory mezi Romy a starousedlíky. Naši Cigáni nekradli. Odjakživa chodili pomáhat sedlákům při sklizni. Sbírali brambory, a když nasbírali deset pytlů, ten další, jedenáctý byl jejich. Naše matky a otcové pomáhali sedlákům při zabijačkách a vždycky za to něco dostali. Otec jako kovář udělal sedlákovi háky na slaninu nebo jiné věci.“ A dnes: „Já a můj bratr jsme dělali vnitřní ohradu kolem fontány na Šafárikově náměstí v Bratislavě, vyšší oplocení dělali moji bratrance, dělal jsem na restaurování Morového sloupu, v Mirbachově paláci všechny mříže, v Mozartově domě všechny mříže a schodiště... Zkrátka skoro vše, co je v Bratislavě z kovu, dělali anebo opravovali naši Cigáni. O tom se nemluvilo. Velcí páni odevzdali práci, a o nás se nevědělo...“ (Viz doporučená literatura, Horváthová, Agnes.)

K tradičním romským profesím řadíme i **košíkářství** – výrobu z proutí (koše, metly, dnes i luxusní proutěný nábytek) nebo z příbuzných organických materiálů (kukuřičné šustí, rákos, sláma – opálky, rohožky apod.)

Vedle kovu a dřeva byla pro Romy částečným zdrojem obživy i **hlína** – jako materiál v přírodě lehce dostupný. Provozovali jednak **hrnčířství**, jednak **výrobu cihel nepálených** (valků, tzv. vepřovic), v menší míře i **pálených**. Zejména ženy chodily hlínou **vymazávat chlebové pece, podlahy, proutěné stěny**, po vesnicích **nosily obklady** s hlínou k léčbě revmatických **onemocnění** (muži pomáhali **při výstavbě domů z nabíjené hlíny**).

Romové usazující se postupně v neromském prostředí přejímali a provozovali i další činnosti, které již nevycházely z jejich starých tradic, ale po kterých byla poptávka. Ženy se věnovaly **výrobě štětek a kartáčů** z prasečích štětín či koňských žíní, zhotovovaly lana, pletly provazy, tkaly šňůrky (odtud na Slovensku tzv. cigánske tkanice), vázaly **rohožky** z kukuřičného šustí nebo ze zbytků látek, z nichž zhotovovaly i **koberce** apod. Pracovaly často také jako pomocnice na poli i v domácnostech sedláků. Muži sloužili u sedláků jako pacholci, bývali obecními pastýři, ale i hrobaři, přijímali nárazovou práci jako pomocní dělníci na stavbách, v lesích, kamenolomech, na železnicích i jinde.

Usedlí Romové provozující činnosti, jež přinášely užitek domácímu obyvatelstvu, se začali rychleji než ostatní integrovat do venkovské společnosti. Majoritou byli totiž přijímáni daleko lépe než kočovní, a především byli v nesrovnatelně lepší ekonomické situaci. Na nejvyšší úroveň se postupně vypracovali Romové z významných hudebnických rodů, zejména díky společenské poptávce po originálním hudebním projevu v perfektním provedení. Tak bylo právě romským **hudebníkům** jako prvním umožněno usazovat se mezi Neromy. Hudebníci v rámci romské komunity také vždy patřili k nejlépe hodnoceným osobám. (Viz přísloví: *Lavutaris avre charakteriha dživel sar degešis*. – Hudebník žije podle jiných zásad než buran. Nebo: *Lavutaris říkaske paťiv na čhinel, bo džanel paťiv*. – Hudebník nesáhne nikomu na čest, protože ví, co čest znamená.)

Přítomnosti romských hudebníků si všímají již kronikáři na sklonku středověku. Nejstarší známá zpráva o romském muzikantovi v Evropě je z roku 1489: romský hudebník hrál na loutnu manželce uherského krále Matyáše Korvína, královně Beatrix. V roce 1525 český a uherský král Ludvík Jagellonský několikrát rozkázal

Obr. 18 – Výroba šňůrek, Slovensko, přibl. 1905–1911.

Obr. 19 – Ze zbytků látek romské ženy zhotovují rohožky a předložky, Klenovec 1999.

odměnit romské muzikanty za hru na cithaře (hudební nástroj harfového typu). Uherská šlechta na svých panstvích usazuje romské hudebnické rodiny již od 16. století a poskytuje jim i některé výhody, většinou však oplátkou za jistá omezení podporující jejich asimilaci. V 18. a 19. století bylo ve vládnoucích vrstvách uherské společnosti dokonce módou mít romské muzikanty. Většina z kvalitních romských hudebníků, jejichž věhlas často přesahoval hranice Uher, pocházela ze Slovenska. (Více o osobnostech hudebníků v kap. 15, s. 66.)

Někteří romští hudebníci se díky své hudební praxi stali i znalci hudebních nástrojů, a přestože nebyli vyučení v oboru, **opravovali zejména smyčcové hudební nástroje** pro hudebníky ve svém okolí. I toto řemeslo, ač u Romů mnohem méně časté než profese muzikanta, přecházelo z otce na syna. Dodnes u nás i na Slovensku působí několik romských houslařů, kteří nejen opravují, ale také staví nové hudební nástroje.

Úryvek z rozhovoru s houslařem Aloisem Horváthem z Brna: In: Romano hangos, r. 1, 7/1999: „Jak ses dostal k opravování smyčcových hudebních nástrojů? *Už jako dítě mě otec brával do své dílny a učil mě poznávat dřevo. Někdy jsem tam jen tak seděl a pozoroval, jak pracuje. Občas mi ale dovolil, abych mu s něčím pomohl... Bylo mi asi tak pět šest let... Tatínek byl v oboru vyučený? Ne, ale měl obrovský cit pro práci se dřevem, uměl s ním zacházet a stejně tak s houslemi. Nevím, kde se to v něm vzalo. Myslím, že my Romové obecně máme dobrý cit pro umění a tatínek tyto své předpoklady navíc uměl rozvíjet. Když opravil nějaké housle, nebylo na nich ani poznat, že byly rozbité... Všechno nářadí a pomůcky, které ke své práci potřeboval, si vyrobil sám... Ty sám jsi už nějaké nástroje postavil? Ano. Vyrobil jsem např. tři violy, které jsou teď v muzeu hudby tady v Brně (hudební oddělení Moravského zemského muzea, poznámka autorky).“*

Doporučená literatura:

Bársony, Michal: Tradícia rómských remesiel. Bratislava 1993.

Daniel, Bartoloméj: O starém romském kovářství. In: Bulletin Muzea romské kultury, 1/ 1992, s. 4–7.

Daniel, Bartoloméj, Dějiny Romů. Olomouc 1994, s. 114–124.

Davidová, Eva: Cesty Romů. Romano drom 1945–90. Olomouc 1995, s. 48–60.

Davidová, Eva – Jurková, Zuzana: Hudba a písňový folklor Romů.

In: Romové – O Roma. Tradice a současnost. Brno 1999, s. 59–64.

Horváthová, Agnes: Minulosť a súčasnosť kováčstva v Dunajskej Lužnej. In: Romano džaniben, 1–2/1999, s. 12–16.

Horváthová, Emília: Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964.

Mann, Arne: Prvé výsledky výskumu rómskeho kováčstva na Slovensku. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992, s. 103–116.

Mann, Arne: Rómovia a tradičné formy ich obživy. In: Pamiatky a múzea č. 4/2000, s. 66–70.

Medvěďáři. In: Romano džaniben, 3/1996, s. 5–25.

9. První pokus o asimilaci

„Překážkou pozitivního procesu přirozené asimilace cikánů je nadměrné, romantické zdůrazňování jejich tradic, tzv. folkloristických zajímavostí nebo specifických cikánských znaků.“

(Úvod ke knize Marie Máchalové: Lidé mezi lidmi. Praha 1961.)

První pokus začít skutečně řešit problémy spjaté s Romy učinila osvícená panovnice **Marie Terezie (1740–1780)**. Pochopila, že popravky za potulku a honění Romů z jedné země do druhé situaci nezlepší. Ve svém novátorském přístupu k Romům císařovna nebyla ani tak motivována humánními aspekty, jako spíše racionalizací a z ní vyplývajícím pragmatismem. Z politicky, ekonomicky i kulturně nesourodé habsburské říše zamýšlela vybudovat centralizovaný a jednotný stát, v němž budou pozice i úkoly každého jednotlivce přesně určeny a jejich naplňování bude moci být také pravidelně sledováno. Marie Terezie však potřebovala ke změně přístupu k Romům určitý čas, došlo k ní až ve druhé půli její dlouhé a v mnohém přínosné vlády. Dekretem z roku **1749** ještě panovnice nařizovala dopadené Romy vypovídat ze země; při případném návratu měli být podrobeni známým trestům: mrskání a vypalování cejchu, poté museli podepsat hrdelní revers. Při třetím návratu ženy i muži propadli hrdlem. V markrabství moravském byl uvedený dekret v roce 1751 zpřísněn – Romové měli být zmrskáni na pranýři již po prvním vstupu na moravské území. Na základě obecně formulovaných císařských výnosů mohly jednotlivé země vydávat nařízení, podle kterých krajští hejtmané organizovali provádění tzv. **vizitací**. Vojsko ve spolupráci s místním obyvatelstvem při nich systematicky prohledávalo těžko přístupné oblasti a hledalo, zda se tam neukrývají Romové.

V roce **1751** Marie Terezie vydala nový protiromský dekret, podle něhož měli být vyhošťováni a trestáni za potulku již pouze cizí Romové, kdežto domácí měli být zasláni do svých rodišť, která se o ně měla postarat. (K poslední popravě za potulku u nás došlo v roce **1763**). Teprve od počátku šedesátých let přistoupila Marie Terezie k programu asimilace a usazování Romů. Projekt začala realizovat v Sedmíhradsku a především v oblasti Uher. Cílem byla přeměna Romů na řadové rolníky; součástí byla proto i změna zaběhnutého pojmenování. Místo slova cikán se např. v Uhrách mělo užívat neutrální označení – Novomaďar, novorolník nebo novoosadník, romská příjmení se nahrazovala běžnými jmény neromskými. V souvislosti se zamýšlenou asimilací se Romům pod hrozbou mrskání zakazovalo používat jejich mateřský jazyk – romštinu, nosit specifický oděv. Romským kolektivitám se také zakazovalo mít svého starostu – *vajdu*. Byly zapovězeny v podstatě všechny odlišnosti, které by utvrzovaly etnickou identitu Romů; pro zamýšlenou asimilaci byly nepohodlné i nevhodné.

Romové byli povinně usazováni v nově budovaných koloniích, velký důraz se kladl na to, aby řádně vyznávali katolickou víru, pravidelně navštěvovali bohoslužby a vůbec řídili se zásadami katolické víry. Zvláštní řešení existovalo pro tzv. nemanželské děti mezi sedmým a dvanáctým rokem. Jednalo se o děti oficiálně nesezdaných párů, které měly být odebírány z vlastních rodin a předávány k převýchově do „řádných rodin“. (Za „konkubinát“ byli rodiče většinou odsuzováni k fyzickému trestu v podobě ran holí nebo karabáčem).

„Nesezdaných párů“ byla mezi Romy naprostá většina, protože Romové jen výjimečně absolvovali úřední postup běžný při uzavírání sňatků v dominantní společnosti – církevní sňatek. Fakticky ovšem většina romských dvojic – dle kritérií majority tzv. nesezdaných – zahájila společný partnerský život teprve po **absolvování tradičního romského obřadu**, který jejich partnerství „posvěcoval“. Tuto funkci mohl plnit sám o sobě např. obřad *mangavipen* – zasnuby, požádání o ruku, po kterém s jistým časovým odstupem mohl ale nemusel následovat *solach* – manželský slib, nebo se mohla uskutečnit rovnou *bijav* – svatba. Buď jeden z těchto obřadů, nebo jejich kombinace byly obdobou neromského sňatku, ovšem s podstatným rozdílem, že o uskutečnění svazku nebyl učiněn žádný úřední záznam, a majorita jej tedy nebrala na

vědomí. Romští manželé byli běžně řazeni do kategorie lidí žijících „na hormádce“, které provázel příděch společenského opovržení nebo alespoň lehkého posměchu. Přesto „nesezdání“ romští partneři spolu žili zpravidla tak dlouho, dokud je smrt nerozdělila, a vzájemně se označovali: můj muž – *miro rom*, moje žena – *miri romňi*, což ukazuje, jaký význam svému svazku přikládali).

Velký důraz kladla panovnice na povinnou školní docházku, ale i na zlepšení hygienických podmínek. Po dlouhé době represí tak přinesl její program do života Romů i řadu pozitivních momentů.

V realizaci programu usazování a asimilace Romů pokračoval syn Marie Terezie a nástupce na císařském trůně **Josef II. (1780–1790)**. Jeho přínosem pro naše země v tomto směru bylo zejména usazování Romů na Moravě – na pozemcích konfiskovaných rušeným církevním řádům a klášterům – na statcích tzv. náboženského fondu. V roce **1784** rozhodl Josef II. o usazení romských rodin celkem v 18 moravských a 2 slezských obcích. Usazovací akce Josefa II. ale neměla zásadní vliv na vznik stálého romského osídlení na Moravě, k němuž však skutečně došlo a patří k významným událostem v dějinách našich Romů (viz kap. 10, s. 39). Z původních 20 obcí, do nichž byli Romové usazeni z císařského podnětu, zůstali trvale usazeni pouze v 5 z nich a postupně vytvořili základy pro vznik romských sídlišť (osad, táborů). Opravdu velké tábory vznikly jen v Bohusoudově u Jihlavy a v Oslavanech u Brna. Ty byly srovnány se zemí až v souvislosti s vyhlazováním Romů za druhé světové války.

Zůstává smutnou skutečností, že i v době, kdy se již uplatňoval novátorský přístup k Romům, stále se ještě tu a tam uskutečnily nespravedlivé popravy Romů. Tak tomu bylo např. v roce 1782 na území dnešního Slovenska. V tzv. Hontianském procesu bylo přes 170 Romů obviněno z kanibalismu, mučením donuceno k nepravdivému doznání a 40 z nich i popraveno. Přítrž dokonání hromadné popravy byla učiněna teprve poté, když se domněle zavražděné osoby našly živé a zdravé.

Násilné a leckdy necitlivé postupy byly příčinou, proč změny zaváděné osvícenými panovníky neměly dlouhého trvání; zpravidla nepřežily jejich vládu. Navíc asimilační program se neprováděl se stejnou intenzitou ve všech částech habsburského soustátí. Čechy nezasáhl vůbec, Moravu jen okrajově. Zato v Uhrách skutečně inicioval usazení velké části Romů.

Někdy v této době **vzniká termín Rumungro**, mn. č. *Rumungri*, který dnes u nás i na Slovensku používají olašští Romové k označení neolašských Romů. Termín vznikl spojením dvou slov *Rom ungro* – Rom uherský a zprvu byl určen opravdu pouze Romům v Uhrách, kteří se jako jedni z prvních trvale usazovali. Usazující se Romové byli v očích kočovných olašských Romů poníženi; Olaši vnímali usazení jako ztrátu nezávislosti, vítězství majority nad Romy, jejich pokoreň. Usedlí Romové se po usazení skutečně částečně snažili přizpůsobit svému novému okolí, přejímali z něho řadu vnějších znaků i zvyků. Olašští Romové naopak nejdéle ze všech Romů u nás setrvali u kočovného způsobu života – až do realizace jeho zákazu v roce 1959; i poté udrželi a dodnes udržují řadu ze svých tradičních zvyklostí. Ve vztahu k ostatním Romům, a tím více Neromům žijí dosti izolovaně. Termínem *Rom ungro* – *Rumungro* začali Olaši později souhrnně a s jistým opovržením nazývat i všechny ostatní – neolašské Romy.

Doporučená literatura:

Augustini ab Hortis, Samuel: Cigáni v Uhorsku 1775. Bratislava 1995.

Mann, Arne: Romský dějepis. Praha 2001.

Mann, Arne: Rómovia na Spiši (na základě súpisov z 18. storočia). Etnologické rozpravy, r. 8, 2/2002, s. 18–22.

Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1995.

Nečas, Ctibor: Výsledky josefinského pokusu o usazení moravských Romů. In: Nový Mars Moravicus

(sborník příspěvků věnovaných k sedmdesátinám Prof. Dr. Josefu Válkovi). Brno 1999, s. 351–357.

Šalomon, Pavol: Cigáni v Abovskej a Turniarskej stolice v období osvietenstva. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992, s. 73–77.

10. Usazování v českých zemích

„... nemůžeme se stále vymlouvat na to, že Romové jsou tisíce let diskriminováni. Dlouhou dobu jim ale styl života nevadil: kočování a podobně...“

(Milan Knížák, MF Dnes, 22. 1. 2002, s. 8.)

„Romové mají kočování v krvi, s tím se nedá nic dělat...“

(Všeobecně rozšířený názor.)

V různých oblastech českých zemí se pro usazení Romů vytvořily odlišné předpoklady; na Moravě díky souhře některých okolností byly podmínky pro usazování Romů podstatně lepší než v sousedních Čechách. Zde zůstávali Romové ještě v 19. století neusazeni; odtud byli vyhošťováni a z trestu zasíláni na vojenskou službu do Uher.

Již koncem 17. století se na Moravě mohou výjimečně usadit první Romové povolání z Uher. Kladnou roli v počátcích tohoto procesu sehrály zejména představitelé některých šlechtických rodů. Před rokem **1698 povolal hrabě Kounic** ze svého uherského panství v oblasti Györu na své uherskobrodské panství **rodinu romského kováře Štěpána Daniela**, aby se zde věnovala výrobě doplňkového kovářského sortimentu. Tak v době nejkrutějších protiromských represí poskytl Kounic na svém panství ochranu romské rodině. **Privilegium však nebylo učiněno proto, že rodina byla romská, ale z toho důvodu, že mohla nabídnou požadované služby.** Vrchnost počítala s tím, že dojde k oddělení kováře od širší rodové komunity a k jeho následné asimilaci. Kovářská rodina totiž dostala povolení k usazení výměnou za jistá omezení: nařizovalo se jim nenosit romský oděv a nemluvit romsky, žít výhradně usedlým způsobem života co nejvíce napodobujícím život příslušníků dominantní společnosti.

Později docházelo k usazování dalších romských rodin z Uher na panství Uherský Ostroh, které patřilo Lichtenštejnům. Romové se usazovali i v dalších oblastech jihovýchodní Moravy. Tolerované převážně kovářské rodiny se však z ekonomických důvodů stále vracely k řemeslnému kočovnictví; pro svůj nevelký kovářský sortiment si tak zajišťovaly lepší odbyt. Uzemní pohyb se posléze stal důvodem pro vyhoštění některých z romských rodin zpátky do Uher. Ani uvedená okolnost však již zásadně nemohla zvrátit fakt, že **v oblasti jižní a jihovýchodní Moravy byly položeny základy pro trvalé usazení a integraci** romských skupin, které se v dalším období jen prohlubovaly.

Již bylo uvedeno, že **tereziánské reformy nijak výrazně situaci v usazování Romů na Moravě neovlivnily; větší podíl na něm mají sami Romové, usilující od počátku 19. století získat trvalá sídliště** právě na úrodném moravském území. Kočovný život nebyl žádnou romantickou idylou, nesl s sebou řadu nevýhod, nejistot a každodenních problémů. Kdyby to bylo možné, někteří Romové migrující v nevelkém okruhu několika obcí, by bývali rádi už i dříve napevno zakotvili v jedné z nich, alespoň po dobu mrazivých zimních měsíců.

V každé lidské komunitě jsou vždy určití lidé vyzrálejší, moudřejší a prozíravější než jiní, najdeme je i mezi tehdejšími Romy. Takoví si uvědomovali, že život v kočovném voze nedává předpoklady k tomu, aby jejich děti prožily život na jiné – lepší úrovni. Z vlastní vůle se proto rozhodli změnit zavedené poměry tím, že se usadí a pokusí se najít své místo ve většinové společnosti. Dominantní společnost se však k podobným snahám Romů nestavěla příliš přátelsky,

nejvíce překážek kladli obyvatelé obcí, na jejichž území se Romové chtěli usadit. Nedokázali se totiž pružně vyrovnat s představou, že by jejich sousedy byli nepopulární Romové, přizívající se čas od času na jejich polnostech a hospodářstvích; nedokázali se ze dne na den zbavit hluboce zakořeněných stereotypů v nazírání na Romy. Ale ani „osvícení“ Romové, o kterých je řeč, nebyli v této počáteční době připraveni a schopni žít harmonicky se svým neromským okolím.

Romové usilující o usazení museli mnohdy absolvovat zdoluhavou cestu provázenou řadou nepříjemností a konfliktů. Zdrojem velké síly a odhodlání vytrvat v započaté cestě bylo pro ně jistě i to, že **se ke změně odhodlali sami – na základě vlastního přesvědčení. Svých „výdobytků“ si potom uměli také náležitě vážit.**

Mezi Romy a samosprávami obcí se mnohdy odehrávaly letité spory o jejich usazení. Pod tlakem místního obyvatelstva **vznikaly romské osady většinou v „bezpečné“ vzdálenosti od vlastní obce** – na odlehlých okrajích vesnic, periferiích měst nebo na sporných katastrálních územích, ke kterým se žádná z obcí nechtěla hlásit. Obyvatelé romské osady zpravidla nepřislušeli do domovského svazku nejbližší obce; obecní představenstva se všemožně snažila obcházet zásady o přidělování domovského práva. Jeho udělení totiž s sebou neslo také povinnost obce postarat se (včetně sociálního zaopatření) o své, tedy i nejchudší členy. **Jako bezdomovci Romové neměli povinnost a vlastně mnohdy ani možnost navštěvovat školu.** Na druhou stranu o ni většinou nejevili valný zájem, protože neměli reálnou naději na uplatnění školních znalostí při zajišťování obživy. Negramotní Romové, špatně ovládající češtinu, neměli předpoklady zapojit se do společnosti, a tak se z romských osad vytvářely izolované jednotky – romská ghetta.

Ještě v době první Československé republiky nebyl problém vzdělávání dětí z romských osad zcela vyřešen, o čemž svědčí dopis, který zaslal v roce 1923 Jan Daniel z Petrova (o. Hodonín) prezidentu Masarykovi. Žádá jej o zajištění školního vzdělání a výchovy romských dětí: *„Vážený pane President, neračte naši prosbu oslyšet a zastaňte se našeho nešťastného národa, který je každým opovrhován, posuzován a dokonce i zvířetem nazýván. Proto s největší jistotou obracíme se na Vás, neboť nemáme žádného, kdo by se o nás jen trochu zajímal a obzvláště těch malých dětí cikánských, které nemají žádné výchovy a jsou tělesně i duševně zakrnělé a proč? Protože do školy choditi nemohou...“* Podobně Romové z romského tábora u obce Svatobořice (o. Kyjov) si v roce 1930 stěžují v petici zasláné na Ministerstvo sociální péče: *„Bydlíme v dřevěných boudách, které nám v zimě vítr a sníh boří nad hlavou. Každou zimu jest nás velká část omrzlých. Lepší domy si postaviti nemůžeme, poněvadž není zde místo a ani by to nebylo dobře tábor zvětšovatí. Naše děti nechodí do školy, ani je žádný ničemu neučí. Povalují se po poli a po silnici a budou z nich lidé horší a neuvědomělejší než my. Prosíme, aby nám bylo umožněno odstěhovati se buď jednotlivým rodinám, neb i více rodinám společně, tam kde by jsme měli nějakou práci a kde by jsme mohli alespoň trochu jako lidé bydleti. A aby alespoň naše děti byly jednou na tom lépe než my.“* Jednání o vytvoření „cikánské jednotřídky“ přímo v osadě zůstala po celou dobu první republiky bezvýsledná. Dříve uvedený dopis J. Daniela byl však jedním z podnětů, které vedly k otevření první „cikánské školy“ u nás – v roce 1926 v Užhorodě na Podkarpatské Rusi. Postupně a velmi pozvolna vznikaly i školy další (Košice, Levoča, Štítňik); jejich nevýhodou byla segregace romských dětí a nemožnost navazování přirozených kontaktů s ostatními dětmi.

Na jižní a jihovýchodní Moravě vznikají romské tábory – osady – s větší intenzitou od druhé poloviny 19. století (počet obyvatel tábora – osady se pohyboval od 30 do 100 osob). Mezi jejich tvůrce patřily rody moravských Romů nejčastěji nesoucí příjmení: **Daniel, Holomek, Herák, Malík, Kýr, Ištván, Kubík** i další. Naproti tomu v Čechách kočovali nebo se v malých skupinkách postupně usazovali Romové s příjmením: **Růžička, Janeček, Vrba, Serynek, Procházka** a s dalšími, často typicky českými jmény.

Obr. 20 – Integrovaní moravští Romové přejímali od svého okolí i způsob odívání. Matka s dítětem z Hroznové Lhoty, okres Hodonín, kolem r. 1898.

nebo vynikající a známé osobnosti, jakou byl např. vyhlášený primáš Jožka Kubík (1907–1978) z horňácké obce Hrubá Vrbka.

Vedle usazených Romů se však na území Moravy dosud pohybují také **polokočovní Romové** (kočují sezónně – v létě kočují, na zimu se vrací do trvalých sídlišť) a především **Romové kočovní**. Zejména od druhé poloviny 19. století přichází na naše území z Haliče a Uher větší počet tzv. olašských Romů, pro které byl kočovný způsob života typický.

Přívlastek olašský vznikl ze slova valašský, odvozeného z názvu rumunského knížectví Valachie. Odtud i ze sousedního Moldavska odchází po zrušení „cikánského otroctví“ řada osvobozených Romů, kteří směřují do střední i západní Evropy, v tomto prostoru se ovšem neusazují, ale pokud mohou, kočují.

V izolovaných romských osadách přetrvávaly nadále negativní jevy související s všudypřítomnou bídou a nemožností dodržovat zásady hygieny – hlad a nemoci. Preventivní lékařská péče se osadám vyhýbala a Romové sami vyhledali lékaře spíše výjimečně, pokud byli s to nabídnout odměnu za provedené služby.

I když byly podmínky pro usazení Romů na Moravě ve srovnání s Čechami příznivější, ani zde neprobíhalo bez problémů. Romové, kteří chtěli změnit dosavadní způsob života, museli k uskutečnění těchto změn vynaložit velké úsilí. Podstatné však bylo jejich

Již v této době se daří některým Romům pronikat přímo do obcí, kde se stávají bezprostředními sousedy místních neromských obyvatel. Děti Romů žijících v obci **již musí povinně navštěvovat školu, jejich rodiče jako právoplatní, i když chudí obyvatelé obce mají sami zájem dobře vycházet se sousedy, kteří jsou jejich potenciálními zákazníky či zaměstnavateli; postupně zanechávají také drobných krádeží**. Po trvalém usazení začínali moravští Romové navazovat nejprve ekonomické, posléze sousedské a někdy i přátelské vztahy s obyvateli obce. O změně vztahu místních k jejich romským sousedům svědčí dnešní vzpomínky vesnických obyvatel na předválečné – „**naše Cikány**“. Dobře je znali, proto je už odlišovali od anonymního „cikánského celku“, jenž jim do té doby splýval. **V předvečer druhé světové války postoupila integrace trvale usazených moravských Romů do velmi slibného stadia. Z moravských Romů se rekrutovali v rámci republiky první Romové s výučním listem, středoškoláci, a dokonce od počátku třicátých let 20. stol. i vysokoškoláci** (JUDr. Tomáš Holomek, 1911–1988)

vlastní přání a rozhodnutí, že něco měnit chtějí. Potom byli schopni za takové cíle i vytrvale „bojovat“, jak sami se sebou, tak také se svým okolím.

Usazování a integrace Romů v oblasti jihovýchodní Moravy byla velkým úspěchem jak pro Romy samotné, tak i pro okolní společnost, ale nebyla zadarmo. Romové za ni museli „zaplatit“ jistou daň – **integrace probíhala ruku v ruce s vynucenou asimilací.** Tolerování romských rodin ze strany moravské šlechty bylo podmíněno striktním příkazem upustit od etno-kulturních specifik. Také později jednotlivci z řad Romů poznávali, že jejich přijetí „gadžovskou“ obcí bude snazší a rychlejší, pokud se jí co nejvíce přizpůsobí po stránce vnější i vnitřní (oděvem, chováním apod.). Asimilace – ať už dobrovolná či nikoliv – zůstávala jedinou cestou, jak se tehdy Rom mohl začlenit do majoritní společnosti; nesla však s sebou i negativa. **Došlo třeba ke zprerhání vazeb s původní rodovou komunitou, na kterou pak už nebylo možno zpětně působit, např. ovlivňovat její budoucí vývoj pozitivnějším směrem.** Na základě dnešních poznatků z oblasti sociologie i psychologie možno říci, že **asimilace není nejvhodnější cestou k úspěšnému zapojení Romů do většinové společnosti.**

Doporučená literatura:

Hanzal, Jiří: Romové tolerování na Moravě v letech 1698–1784. In: Časopis Matice moravské 114, 1995, s. 25 – 46.

Holý, Dušan: Mudrosloví primáše Jožky Kubíka. Praha 1984.

Horváthová, Jana: Kdo byli čeští Romové? In: Černobílý život. Praha 2000, s. 46–64.

Machačová, Jana: K akulturaci romské menšiny na Moravě v meziválečném období: analýza vzpomínek

Rudolfa Daniela. In: Slezský sborník, r. 94, 1996, č. 4, s. 278–294.

Machačová, Jana: Vývoj zákonodárství a Cikáni v českých zemích 1848 – 1918. In: Slezský sborník, r. 92, 1994, s. 12–21.

Málek, Jiří: Přehled historie Cikánů v českých zemích do r. 1848. In: Zpravodaj KSVIEF 1987.

Málek, Jiří: Ke vztahům českého a cikánského etnika v první polovině 18. stol. In: Český lid, r. 68, 1981.

Nečas, Ctibor: Asimilační tendence usedlých moravských a slezských Cikánů v období kapitalismu.

In: Zpravodaj KSVIEF 1987. č.3. sv. 3, s. 48–72.

Nečas, Ctibor: Obyvatelé cikánských táborů na Moravě (demografická charakteristika podle sčítání obyvatelstva r. 1930). In: Časopis Matice moravské, 96/1977, s. 313–333.

Nečas, Ctibor: Demografická charakteristika moravských Romů z počátku 20. století.

In: Historická demografie 10, 1986., s. 191 – 212.

Pavelčík, Jiří: „Cikáni“ na jižní a jihovýchodní Moravě. In: Slovácko, r. XLI, 1999, s. 183–197.

Štampach, František: Dítě nad propastí. Dítě toulavé, tulácké a cikánské, jeho záchrana, výchova a výučba.

Košice, Plzeň, 1933.

11. Genocida

„A zdá se, že tato zkušenost (že Romové milují své děti) mohla by být vodítkem, jak postupovati proti cikánskému nebezpečí. Ortel jest nadmíru krutý, avšak poměry a zatížení veřejnosti cikánským zlem jest ještě krutší. A nevím, je-li demokraticky opodstatněné, lidem bez povinností přisuzovati práva občanů, povinnostmi přetížených. **Nechte je vymřít! Prohlašte, že jakmile objeví se cikán v území ČSR, budou mu nejen vzaty děti, ale znemožněno další jejich plození!** A tím okamžikem stane se pro cikány republika více obávanou, než kdyby na každé křižovatce stála šibenice.“

(Janeček, Jindřich: Jak čelit zločinnosti. Přednášky z nauky o mravně vadných. Praha 1928, s. 152.)

„**Cikánské čtvrti na Slovácku mizejí.** Po očištění Slovácka od Židů zbavovány jsou nyní obce cikánských čtvrtí, jež byly namnoze přitěží vesnic a městeček. V tomto týdnu **jsou cikáni přesídlováni z kraje** a cikánské čtvrti jsou prázdné.

Kraj si oddechne, neboť ubude drobných krádeží a jiných nepřístojností v obcích.“

(Deník Venkov, 9. 3. 1943, reakce na hromadné deportace protektorátních Romů do koncentračního tábora v Osvětimi.)

První Československá republika byla státem demokratickým a jistě srovnatelným s evropskými demokraciemi té doby. Ale stejně jako západoevropské státy i ona v otázce Romů spíše jen hledala možnosti, **jak společnost před Romy chránit, než aby napomáhala k jejich začleňování do svého rámce.** S využitím francouzského a výjimečně přísného bavorského vzoru byl u nás vytvořen **Zákon o potulných cikánech** vyhlášený v roce **1927** jako zákon č. 117.

Zákon vznikl v poněkud rozjitřené době, kdy byly medializovány dva procesy s „cikánskými zločinci a kanibaly“. Ve východoslovenské Moldavě nad Bodvou se devatenáctičlenná skupina mladých Romů skutečně dopustila loupežných vražd, nikoli kanibalismu; v jižních Čechách existovalo podezření, že v kraji časté krádeže má na svědomí organizovaná skupina „cikánů“. Ze 158 zadržených osob však bylo Romů jen 22, z nichž pouze 5 bylo vinných. Ani uvedené zjištění nezabránilo agrárnímu listu Venkov v dalším šíření protiromských nálad.

Zákon si nebral na mušku Romy jako takové, ale v souvislosti s jejich kočovným a potulným způsobem života, který s sebou nesl řadu dalších společenských problémů, např. těžko identifikovatelnou kriminalitu. Už ze samotného názvu zákona je zřejmé, že měl postihovat především Romy kočovné, ve svých důsledcích ovšem skýtal prostor pro diskriminaci Romů všech.

Slovo „cikán“ nebylo v této době vnímáno pouze etnický; vedle etnických Romů byli mezi „cikány“ řazeni i lidé žijící podobným způsobem života, tedy obecně lidé bez stálého domova a „práce se štítící“: tuláci, zloději i podvodníci rozličného původu. „Cikány“ však byli nadále nazýváni i relativně integrovaní a usedle žijící moravští Romové, které takové spojení poškozovalo. Nelze proto souhlasit s tvrzením, že slovo cikán nemělo v této době negativní konotaci.

Dle nového zákona se měli kočovní Romové starší 14 let napříště prokazovat **cikánskými legitimacemi** namísto občanských. Vedle osobních údajů obsahovaly např. i otisky prstů nositele. Rozhodování o přidělení občanské nebo cikánské legitimace záviselo na libovůli obecních rad a zastupitelstev. V některých případech tak dostávali cikánské legitimace i Romové žijící na území obce usedle, aby jim jako usazeným nemusela obec po určité době udílet domovské právo. Jsou známy případy, kdy se Romové nechtěli smířit s evidentním oddělením od ostatní společnosti; legitimace záměrně likvidovali nebo „ztráceli“. Ojedinele někteří lidé projevíli nesouhlas s přidělením cikánské legitimace písemně a dožadovali se práva na vystavení legitimací občanských. Tehdy přicházely na řadu rodokmeny i nápadně tmavá pigmentace dotyčných, které měly zdůvodnit oprávněnost přidělení „cikánských“ průkazů totožnosti.

Vůdci romských kočovných skupin museli s sebou nosit **kočovnické listy**, do nichž zástupci obcí potvrzovali souhlas s pobytem na obecním území a stanovili jeho délku. **Do lázeňských a velkých měst i rekreačních oblastí byl pro kočovné Romy vstup zakázán, což označovaly tabule u cest** (viz obr. č. 21). Řada dalších obcí v celém prostoru českých zemí se průběžně snažila rozšířit zákaz vstupu také na svá území, ale úřady jim v tomto požadavku příliš vstřícné nevycházely, protože by tím prakticky znemožnily jakýkoliv pohyb Romů.

Neusazeným Romům měly být dle ustanovení zákona **odebírány děti** pro „nemožnost poskytování náležité péče“ vzhledem ke kočovnému životu. Jejich další výchovu měly převzít

Obr. č. 21 – Tabule zakazující vstup „potulných cikánů a tuláků“ do určitých oblastí na území Československé republiky v letech 1927–1947.

buď jiné rodiny, nebo výchovné ústavy. Toto nařízení se příliš důsledně neprovádělo, neboť jeho realizace byla velmi obtížná. Jednak se skupiny zdržovaly na jednom místě dosti krátce, jednak překážkou byla i nechuť neromských rodin přijmout mezi sebe romské děti a konečně panovala také obava před pomstou samotných Romů. Přesto bylo řádově několik desítek romských dětí vlastním rodičům navždy odebráno.

Realizace Zákona o potulných cikánech přinesla samotným Romům i jistá **pozitiva**, patří mezi ně např. zavádění zdravotních i veterinárních opatření, do té doby směrem k Romům a kočovníkům vůbec nevídaných.

Od druhé půle třicátých let se počet Romů u nás postupně zvyšoval. Docházelo k přesunu

nům Romů z hitlerovského Německa, později i z Rakouska „anšlusem“ připojeného k říši a konečně po uzavření mnichovské dohody přicházeli i Romové z odtržených Sudet. Živelný příliv Romů do země vyostřil již tak nedobrou vztah místního obyvatelstva k tomuto etniku, **averze vzrůstala zejména na venkově**, kde byl nejvíce citelný a evidentní drobný parazitismus nově příchozích. Protiromské nálady podněcovala a přizivovala soudobá nejsilnější politická strana – Strana českého venkova (agrárníci). Na stránkách jejího periodika – deníku Venkov vycházely příspěvky s titulky jako: „Cikáni, metla venkova“, „Co s cikánským neřádem“ apod.

V Německu mohli Romové pociťovat jisté nebezpečí prakticky již od roku **1933**, kdy vyšlo nařízení říšského prezidenta o ochraně lidu a státu před tzv. gaunerskou populací, mezi níž byli uvedeni i „Cikáni“. Od roku **1937** existoval v Německu při Říšském ústavu zdraví Výzkumný ústav pro rasovou hygienu a biologické vyšetřování obyvatelstva, který měl pochybným výzkumem podložit oprávněnost fašistických rasistických teorií. Na tomto pracovišti probíhal i výzkum Romů a Sintů, prováděný dr. Ritterem a dr. Evou Justinovou. Tak zvané **asociální chování** některých **Romů**, nazývané dobovou terminologií také „cikánský způsob života“, **bylo označeno za dědičné**. Vzhledem k tomu bylo pro nacisty důležité určit antropologické znaky tzv. cikánské rasy, aby mohla být posléze dobře identifikována a dokonale izolována od ostatní vyhovující společnosti, už bez ohledu na způsob života konkrétního „cikánského“ jednotlivce. Od roku 1936 byli říšští Romové nuceně koncentrováni v tzv. „cikánských táborech“ v Berlíně-Marzahnu, Frankfurtu nad Rýnem-Dieselstrasse (1937), v rakouském Lackenbachu (1940), pruském Královci

(1941) a na jiných místech, kde měli čekat na další fázi tzv. procesu konečného řešení cikánské otázky, jehož vyústěním měla být likvidace nevyhovujícího etnika.

Vláda druhé pomnichovské republiky se vážně zabývala myšlenkou nucené koncentrace Romů v pracovních táborech. Bezprostředním podnětem k urychlení chystaných protiromských opatření byla petice zaslaná předsedovi vlády Rudolfu Beranovi představenstvem slovácké obce Svatobořice, jež se po léta soudila se sousedním Kyjovem o domovskou příslušnost zde usdlých Romů. Petice z 5. 2. 1939 končí slovy: *„Mnoho se mluví v rozhlase a píše v denních listech, že se musíme v novém státě přizpůsobit nutnosti. V otázce cikánské jest nejvýše nutno učiniti okamžité zákonité opatření, jiné než otisky palců v cikánských legitimacích. Byla-li až dosud špatnou politika humanity, musíme nastoupiti cestu jinou. I nám nesmí býti vytýkáno, budeme-li chtít kmen národa malého očistiti od takových parazitů, jako jsou Cikáni.“* Vláda druhé republiky však již nestihla návrhy změn realizovat.

Dne 15. 3. 1939 došlo k okupaci našeho území nacisty a **byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava**. Již o den dříve byl ze Slovenska, zbaveného jižních oblastí, vytvořen formálně samostatný stát – Slovenská republika.

Je jisté, že i bez předchozí horlivosti některých českých občanů by se stejně v protektorátu postupně uplatnila všechna protiromská opatření, jaká se již dříve realizovala v říši. Protektorátní Ministerstvo vnitra vyhlásilo **na podzim roku 1939 trvalé usídlení kočujících osob**. Tento krok měl zpřehlednit situaci a vytvořit jasnou představu o tom, kolik osob bude podléhat pozdější nucené koncentraci a „konečnému řešení“. O počtech a rozmístění dotyčných lidí měla poskytnout představu evidence kočujících osob, která podchytila asi **7000 kočovníků**; převážnou většinu z nich tvořili Romové. Pro ty, kteří neuposlechli nařízení o usazení, byly **v létě roku 1940** otevřeny **kárné pracovní tábory** (dle dobové terminologie byly určeny doslova „osobám štítícím se práce“) v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu. **Kárné pracovní tábory na rozdíl od „cikánských táborů“, jež později na jejich místě vznikly, byly určeny pouze pro dospělé muže, kteří zde odpykávali trest prací a poté byli propuštěni. Romové tvořili v kárných pracovních táborech přibližně jen jednu pětinu z celkového počtu zde internovaných.**

Obce měly v této době vytvářet Romům předpoklady pro jejich usazení. Ve skutečnosti však někdy působily opačně, tak aby k usazení na jejich katastru nedošlo. Návrhy na zařazení osob do kárných pracovních táborů sestavovala představenstva obcí, proto se stávalo, že do nich byli zařazováni Romové jen pro svoji nepohodlnost.

„Obce se obávají, že mnoho Cikánů trvalým usazením v obci může se stát jejich domovskými příslušníky, a proto se všemožně brání, aby Cikáni do obce nepřislušející se v ní trvale usazovali. Takové obce často místo aby zákaz kočování Cikánů podporovaly a jim v té či oné obci umožnily usazení, všemožně působí k tomu, aby Cikány z obcí vypudily.“ (Dobový tisk, viz doporučená literatura, Nečas, Ctibor: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–45, s. 27.)

Na jaře 1942 (9. 3.) vydala protektorátní vláda **nařízení o preventivním potírání zločinnosti**, které zavádělo preventivní policejní vazbu pro zločince a osoby, „jež ohrožovaly veřejnost svým asociálním chováním“. Mezi asociály již byli výslovně uvedeni „Cikáni a osoby žijící po cikánsku“. Zatčení a uvěznění mohli lidé být preventivně – aniž by se dopustili nějakého kriminálního činu;

stačilo být přistižen mimo úředně přikázané místo, což se u Romů, zvyklých často navštěvovat své příbuzné, stávalo nezřídka.

Je zřejmé, že slovo „asociál“ mělo dle nacistické terminologie širší význam, než má dnes. Postihovalo nejen lidi, kteří nemají pochopení pro potřeby jiných a žijí na úkor společnosti, ale také třeba Romy, kteří řádně pracovali, jen se bez povolení vzdálili z místa pobytu.

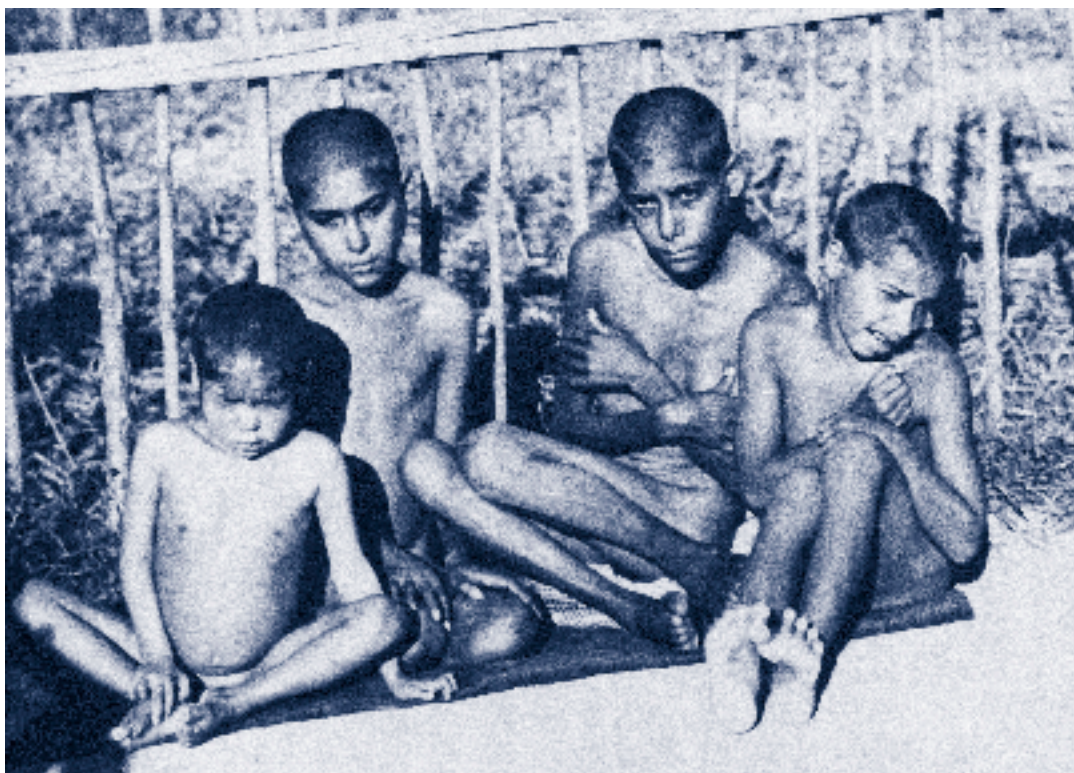
Policejní preventivní vazba se vykonávala v donucovacích pracovnách v Praze, Pardubicích a Brně, stejně tak i v bývalých kárných pracovních táborech, které byly mezitím změněny na sběrné.

Otevřený postup vůči Romům jako nevyhovující „rase“ začíná po začlenění protektorátních úřadů do aparátu okupantů a vůbec v souvislosti s radikalizací po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. **V létě 1942 (10. 7.)** vydal generální velitel neuniformované protektorátní policie **výnos o potírání cikánského zlořádu**. Součástí výnosu byl i **soupis** veškeré romské populace včetně dětí ze smíšených manželství. Tato evidence již zahrnovala osoby romského původu bez ohledu na jejich způsob života, dosažený stupeň vzdělání nebo míru integrace do společnosti. **Všechny osoby nad 14 let** podchytené soupisem se měly napříště prokazovat již **jen cikánskou legitimací. Občanské legitimace byly proto odňaty a zaměněny za cikánské i Romům usedlým. Popsaným způsobem byli všichni Romové včetně míšenců v protektorátu označeni a izolováni od ostatní společnosti.**

Evidované osoby byly rozděleny na dvě skupiny. První – menší a ze společenského hlediska poněkud problémovější skupina – byla i s celými rodinami ihned odeslána do nově otevřených tzv. **cikánských táborů v Letech a Hodoníně** (viz obr. č. 22).

Na rozdíl od předchozích typů internačních táborů, které byly na těchto místech před tím (zprvu kárný pracovní, poté sběrný), byl tzv. cikánský tábor (otevřen v létě 1942) určen nikoliv jen pro dospělé muže, ale pro celé romské rodiny, tedy včetně dětí a např. i těhotných žen. Tábory měly sloužit jako místa koncentrace Romů před jejich odsunem ke „konečnému řešení“ – do osvětimského vyhlazovacího tábora. Ubytovací možnosti obou protektorátních tzv. cikánských táborů byly brzy po jejich otevření hrubě překročeny, také proto zde byly životní podmínky nesrovnatelně horší, než tomu bylo v předchozích typech táborů. Dozor vykonávali čeští četníci, z nichž někteří jednali s vězni obzvláště hrubě a surově; velitel letského tábora Josef Janovský navíc část potravin určených pro vězně zabavoval ve svůj prospěch. Všichni vězňové Romové museli pracovat (v kamenolomu, na stavbě silnice, v lese), táborový řád od této povinnosti nikoho neosvobozoval; děti měly pracovat „podle svých sil a schopností“. Těžká práce, nedostatečné příděly jídla a vůbec otřesné životní podmínky způsobily, že v „cikánském táboře“ letským i hodonínském vypukly epidemie břišního a skvrnitého tyfu. Řada Romů tak zahynula ještě před jejich plánovaným odsunem. Jako první umíraly zejména děti, které trpěly podvýživou a celkovou slabostí. V průběhu jara a léta 1943 byla většina zbývajících táborových vězňů v několika transportech deportována do Auschwitz-Birkenau; tzv. cikánské tábory mohly být poté zrušeny (viz obr. č. 22 a 23).

Větší – relativně bezproblémová část Romů byla prozatím ponechána v klidu, ale zároveň již v tichosti probíhaly přípravy k jejich pozdější koncentraci. Rozhodnuto o nich bylo **v prosinci 1942 – výnosem říšského vůdce SS Heinricha Himmlera o deportacích cikánů a cikánských míšenců do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau** (Osvětim-Březinka), kde byl k tomu účelu vytvořen speciální rodinný tzv. cikánský tábor. **Od jara 1943 do července 1944 byla postupně deportována naprostá většina Romů z protektorátu do největšího komplexu koncentračních táborů.** V této fázi již byli deportováni také Romové, kteří se spořádaně

Obr. 22 – Vězeňkyně a pacientky táborové nemocnice v „cikánském táboře“ v Hodoníně u Kunštátu, 1942.

živil vlastní prací a ani jinak nečinili společnosti žádné problémy. Rozhodujícím hlediskem pro zařazení do transportu v případě dětí ze smíšených manželství byly vnější znaky: barva očí, vlasů a odstín pleti.

Někteří **Romové, zejména z řad integrovaných moravských Romů, učinili v této době ještě poslední pokus o svoji záchranu.** Zejména mladé dívky se vdávaly za neromské partnery v domnění, že se tak vyhnou deportacím. Do transportů však musely nastoupit bez ohledu na národnost manžela, stejně jako děti ze smíšených manželství, pokud byly dle shledaných antropologických znaků označeny za „cikány“.

Jen mizivé procento Romů z protektorátu bylo deportací ušetřeno. Jednak to byli Romové, kteří včas uprchli do zahraničí nebo se v protektorátu úspěšně skrývali, jednak Romové, kterých se zastala jejich domovská obec, zaručila se za ně a z deportačních seznamů je „vyreklamovala“. Šlo však pouze o jednotlivé a vzácné případy (např. primáš Jožka Kubík a někteří členové jeho rodiny, ale jen s podmínkou, že nebudou mít potomky). Jak napovídá úvodní citace – části české veřejnosti odsun Romů vyhovoval, byl pro ně řešením letitého problému. Součástí veřejnosti byli také lidé realizující nařízení okupantů, zejména četníci. V nelehké situaci, v níž se české četnictvo v době protektorátu nacházelo, vedle otrocké poslušnosti nacistickým diktátorům nelze pominout ani individuální hrdinství některých z nich, kteří nezištnou pomocí osobně přispěli k záchraně blíže neurčeného počtu romských životů.

V „cikánském táboře“ osvětivského koncentráku Romové rychle umírali vlivem nelidských životních podmínek, hladu a nemocí. Vybraní Romové byli podrobováni zřudným pokusům, dr. Mengele dával pro své pavědecké výzkumy přednost těhotným ženám a dvojčatům. V létě

Obr. 23 – Pamětní deska na hřbitovní zdi v Černovicích na Blanensku, práce nevidomé Boženy Píkrýlové, 1998.

romství ať již ze strachu z opakování nedávných zážitků, či pro lepší budoucnost svých potomků. Za dané situace dochází k postupné asimilaci velké části přeživších českých Romů s většinovou populací. Tak byl završen proces integrace českých Romů do společnosti, který se v předvečer druhé světové války úspěšně rozvíjel.

V komplexu osvětimských koncentračních táborů nalezlo svoji smrt téměř 20 000 Romů z celé Evropy. **Celkový počet romských obětí druhé světové války se odhaduje na půl milionu osob.**

Na území **Slovenské republiky** nedocházelo k systematickým deportacím Romů do koncentračních táborů, i když perspektivně se nimi počítalo také. Ze strany Hlinkových gard byli Romové vystaveni neustálé **šikaně a perzekuci**. Jen v přísně vymezený čas mohli navštěvovat města, svá obydlí museli odklidit z blízkosti veřejných komunikací až do vzdálenosti dvou kilometrů. Vzhledem k tomu Romové stěhovali své osady na hůře přístupná místa – do lesů, strání apod. Po roce 1941 byli romští muži zařazováni do tzv. pracovních útvarů (např. v Hanušovicích nad Toplou, později v Dubnici nad Váhom a jinde). Po obsazení Slovenska německou okupační armádou v září 1944 v souvislosti s porážkou SNP došlo za domnělou či skutečnou spoluprací s partyzány **k masovým popravám a mučení romského obyvatelstva i k vypálení řady romských osad včetně jejich obyvatel.**

Z oblastí jižního a jihovýchodního Slovenska, které byly v době války přičleněny k Maďarsku, byli Romové transportováni do koncentračního tábora v Dachau.

roku 1944 – v souvislosti s postupující frontou – byli práce schopní Romové deportováni do koncentračních táborů hlouběji v německém vnitrozemí. **Staří lidé a matky s dětmi** byli jako práce neschopní ponecháni v táboře a v noci **ze 2. na 3. 8. 1944** společně **zlikvidováni v plynové komoře (zahynulo přes 3000 Romů).**

Většina Romů deportovaných do Osvětimi z protektorátu své věznění nepřežila (kolem 5000 obětí). Po válce se vrátili do Čech a na Moravu, jež stále považovali za svůj domov, pouze jednotlivci z někdejších velkých rodin. Skupina **českých Romů**, do níž řadíme i Romy žijící na Moravě, byla jako celek **zlikvidována**, a právem je v této souvislosti možno hovořit o **genocidě**. Výrazně zdecimována byla také skupina německých Romů-Sintů. Romští navrátilci z táborů smrti již po válce zpravidla nenacházeli mnoho ze svých blízkých, Romové přicházející k nám tou dobou ze Slovenska byli na jiné společenské i kulturní úrovni, proto navazování kontaktů s jinými Romy bylo spíše nereálné. Navíc někteří z romských svědků holocaustu chtěli popřít svoje

Romové se také aktivně zapojovali do boje proti fašismu. Jak v českých zemích, tak i na Slovensku hledali Romové záchranu před perzekucí útekem k partyzánským jednotkám. Z nejnámějších romských partyzánů uvedme alespoň dva: vězeň uprchlý z tzv. cikánského tábora v Letech u Písku – **Josef Serinek** (1900–1974), známý jako „**černý partyzán**“, se stal členem velitelského štábu lesního oddílu Čapajev – prvního na Českomoravské vrchovině. **Antonín Murka** (1923–1989), vězeň uprchlý z tzv. cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu, se přidal k partyzánské brigádě Jana Žižky z Trocnova, operující v oblasti Valaška. Řada romských bojovníků, kteří padli nebo se s nasazením vlastního života podíleli na obraně vlasti, však dodnes zůstává anonymních.

Závěrem zopakujme, že **Romové byli nacisty programově likvidováni jako nevyhovující etnikum, jehož údajná patologičnost tkvěla v antropologickém základu. Z toho důvodu byl při deportacích „cikánů a cikánských míšenců“ do koncentračních táborů způsob života konkrétních Romů již nepodstatný.**

Doporučená literatura:

- Co mi doma vyprávěli. Rodinné příběhy Romů z druhé sv. války vyprávěné romskými dětmi. Praha 2000.
- Fings, Karola – Heuss, Herbert – Sparing, Frank: From „Race Science“ to the Camps. The Gypsies during the Second World War. Paris, Hatfield 1997.
- Holý, Dušan – Nečas, Ctibor: Žalující píseň. O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech. Brno 1993.
- Kamenec, Ivan: Holocaust na Slovensku – porovnanie osudov rómskych a židovských obyvateľov.
In: Neznámý holocaust. Příspěvky ze semináře v Písku 13. 5. 1995. Praha 1995, s. 64–70.
- Kerrick, Donald – Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000.**
- Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994.**
- Lhotka, Petr: Romové a nacistická rasová teorie. In: Lidská práva proti rasismu. Brno 2001, s. 243–257.**
- Lužica, René: Výskum perzekúcií Cigánov/Rómov na Slovensku v rokoch 1939–1945.
In: Etnologické rozpravy, r. 8, 2/2001, s. 23–29.
- Ma bisteren. Nezapomeňme. Historie cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu (1942–43).
Muzeum romské kultury, Praha 1997.
- Nečas, Ctibor: K diskriminaci Cikánů v buržoazním Československu.
In: Sborník prací pedagogické fakulty UJEP v Brně 76, 1981.
- Nečas, Ctibor: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945. Brno 1981.
- Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout. Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávění romských pamětníků. Olomouc 1994.
- Nečas, Ctibor: Pronásledování Cikánů v období Slovenského státu. In: Slovenský národopis, r. 36, 1/1988, s. 126–136.
- Pape, Markus: A nikdo vám nebude věřit. Dokument o koncentračním táboře Lety u Písku. Praha 1997.
- Sommer, Karel: V bludném kruhu. (Realizace zákona o potulných cikánech v praxi). Slezský sborník 1999/1, s. 21–37.
- Šalamon, Pavol: Vplyv tlače medzivojnového obdobia na formovanie vzťahu obyvateľov k Cigánom.
In: Slovenský národopis, r. 36, 1/1988, s. 147–155.
- Šípek, Zdeněk: Cikánské legitimace v Čechách v meziválečném období. Český lid 76, 1989.
- Téma: Holocaust. Informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách. MŠMTV ČR, Praha 2000.

12. Státem řízená asimilace

*„Měl jsem možnost před lety do cikánské problematiky nahlédnout a **tvrdím, že nikdy se nenacpalo do cikánů tolik prostředků jako za komunistů, a byly to peníze vyhozené do kanálu.**“*

(Anonym předsedovi Společenství Romů na Moravě Karlu Holomkovi, 1998.)

„V živelné pomoci, kterou se vyznačovaly počátky snah o povznesení úrovně cikánského obyvatelstva v prvních letech po osvobození Československa, byl sice správný základ, ... ale zároveň byly někde – takřka romanticky – konzervovány prvky, jež jsou činitelem oddalujícím plně splynutí cikánů s ostatním obyvatelstvem. To se týká jazyka, cikánštiny, a tzv. cikánského folkloru, dále kočovnictví...“

(Úvod ke knize Marie Máchalové: Lidé mezi lidmi, Praha 1961.)

Euforie z vítězství nad fašisty spojila na čas většinou společnost s romskou menšinou. V této době bylo ještě živé povědomí o válečných osudech Romů, svědectví vydávali navrátilci z koncentračních táborů i spolubojovníci z partyzánských jednotek.

Oblast Čech a Moravy byla v době těsně po válce prakticky bez Romů. Jednotlivci z řad Romů vracející se z koncentračních táborů se postupně roztrousili mezi ostatním obyvatelstvem, se kterým posléze splynuli. Romové **přicházející od konce války ze Slovenska** byli příliš odlišní od relativně integrované skupiny českých Romů. Jejich zvyky, způsob odívání i života byl v mnohém dán životem v izolovaných osadách na okrajích slovenských obcí. Značně byly jistě poznamenány také konzervativním prostředím výrazně agrárního slovenského venkova, které samo o sobě bylo na hony vzdáleno realitě českých a moravských více či méně průmyslových aglomerací.

Tak se po válce setkávali lidé z nejrůznějších kulturních prostředí a učili se spolu žít, což obecně přinášelo jisté sociální konflikty a napětí. K migracím Romů ze Slovenska na naše území

Obr. 24 – Kopáči, Ján Bartoš-Biskup, dřevořezba.

docházelo od roku 1945 až do rozdělení federace; někdy byly přesuny plánovány, jindy probíhaly živelně. V době poválečné se jen o samovolnou migraci nejednalo; přesuny obyvatel byly přímo vyvolány a dále podporovány najatými **náboráři**, kteří vyzývali k obydlování vysídleného pohraničí, **agitovali nové pracovní síly** pro obnovu válkou zničeného průmyslu i pro budování nového těžkého průmyslu. Hlavně do těchto míst – průmyslových center a pohraničí – přicházeli Romové hledající práci, ale i možnost lepšího bydlení, než jakou jim skýtal jejich původní příbytky v osadách.

Vznikalo tak husté osídlení Romů v Ostravě, na Kladně a vůbec v oblasti bývalých Sudet, jen menší počet Romů přichází na jižní Moravu, dříve Romy relativně hustě osídlenou, větší počet Romů později přilákaly pracovní příležitosti hlavního města Prahy.

Během čtyřiceti poválečných let odešla ze Slovenska velká část Romů mladší a střední generace. Někteří se opět vraceli, jiní zde zůstali trvale usazeni, i když spojení s příbuznými na Slovensku nepřerušili, a tak se mohlo zdát, že neustále migrují. Pohnutkou k odchodu do Čech byla především touha vymanit se z bídneho prostředí izolovaných romských osad, které neslibovaly o mnoho lepší život, než jaký vedly předchozí generace Romů.

Stát v této době uplatňoval vůči Romům v podstatě stejnou politiku jako před válkou. Stále byl v platnosti Zákon o potulných cikánech, v roce **1947** dokonce Ministerstvo sociální péče vypracovalo návrh vládního usnesení, podle něhož měli být Romové bez trvalého pracovního poměru **nuceně soustředěni v pracovních táborech**. Návrh byl jinými resorty označen za nehumánní a neprošel.

Po **Únoru 1948** se Romové poprvé stávají de iure rovnoprávními členy společnosti, což jim zaručila ústava. Zákon o potulných cikánech však zůstává v platnosti i nadále, a to až do roku 1950. V roce **1952** byla vydána směrnice s názvem **Úprava poměrů osob cikánského původu**, která kladla hlavní důraz na převýchovu a „postupné zbavování cikánů následků zaostalosti jako dědictví kapitalistického režimu...“. **Od druhé poloviny padesátých let** se státní orgány začínají intenzivně zabývat tím, jak do budoucna řešit tzv. cikánskou otázku. Jsou konzultovány dva radikálně odlišné přístupy: etnický a asimilační. V duchu stalinské národnostní politiky byla nakonec Komunistickou stranou Československa (dále jen KSČ) dána přednost **státem řízené asimilaci**. V říjnu **1958** schválil socialistický parlament **Zákon č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob**. Zákon se realizoval v roce 1959 formou policejních akcí ne nepodobných raziím. Ze dne na den musela být odmontována kola kočovných vozů, Romové měli povinnost usadit se tam, kde byli právě zastíženi – obce jim měly poskytovat náhradní ubytování. Zákon velmi necitlivě zasáhl především skupinu olašských Romů. Kočování tvořilo součást jejich tradic, a náhle měli svůj způsob života navždy změnit. Jistě i dnes se setkáváme s důsledky násilného přechodu – nedobrovolné usazení realizované formou nátlaku totiž působilo jako **kriminogenní faktor**.

Z koncepce státem řízené asimilace vyplývala snaha **zařadit Romy mezi ostatní obyvatelstvo, postupně smazat všechny rozdíly**, které je odlišovaly od ostatních. Zvyky Romů byly považovány za projevy retardace, jazyk někdy dokonce za „hantýrku“. Dokladem může být soudobý způsob psaní slova *cikán*, ignorující příslušnost k etniku; nebo médii oblíbené eufemistické slovní spojení „občan cikánského původu“. **Specifika Romů byla potlačována**, docházelo k systematickému odnárodňování Romů, aby tak mohli být lépe zařazeni. Nepřirozenými a násilnými akcemi, které směřovaly k destrukci staletími vyzrávajících hodnot, se u Romů vytvářelo velmi nebezpečné **morální vakuum**. Vlastní hodnoty byly hanobeny, a tak se jich

postupně Romové sami, navíc i s pocitem studu, vzdávali. Na nátlak školských pracovníků **přestávali rodiče mluvit na své děti romsky**, což jim mělo zaručit úspěch ve škole. Oprávněnost tohoto požadavku se však v praxi neprokázala (viz blíže na s. 30–31).

Česká duchovní kultura byla Romům dosti vzdálená a pochopitelná asi jen o něco málo více, než je členům majority srozumitelná a známá kultura Romů. Z toho důvodu Romové podrobovaní asimilačnímu rozkladnému tlaku přejímali od majority daleko rychleji znaky vnější – zjevné, tedy především prvky materiální kultury, na jejichž základu chtěli mnozí z nich demonstrovat svůj postup na společenském žebříčku. Materiální vybavenost romských domácností vzrůstala, zatímco po stránce duchovní ulpěli Romové na povrchu „gadžovské“ společnosti. Zesměšňované, a proto rychle mizející, tradiční romské hodnoty byly plynule a neuvědoměle nahrazovány negativy odpozorovanými ze sousedního – převážně dělnického, někdy i vysloveně sociálně patologického prostředí. Zejména v průmyslových centrech a oblastech hnědouhelných pánví tyto sociální vrstvy neměly být vzorem k napodobení. (Viz přísloví: *Te gadžo sikhlílahas le Romestar leskero lačo, Rom na sikhlílahas gadžestar leskero nalačo*. – Kdyby byl gádžo ochotný učit se od Roma to, co je v něm dobré, neučil by se Rom tak ochotně od gádže jeho špatnosti. Staří Romové také říkali: *Te kames varekas te prekerel, hoj te avel sar tu, dikh peršo pre tute andro gendalos, sar dičhos avri*. – Chceš-li někoho přizpůsobit svému obrazu, podívej se napřed do zrcadla, jak vypadáš.)

Romové odnepaměti soběstační a na společnosti nezávislí v této době začínají poprvé využívat nové nabídky, vyplývající z překonávání izolace a těsnějšího, ale bohužel i násilného zapojení do společnosti. Využívají např. možnosti odkládat děti do dětských domovů, ženy sklouzávají k obstarávání prostředků k obživě tradici se vymykající prostitucí. Důsledkem vykořeněnosti Romů a dalekosáhlých sociálních změn v jejich komunitách je patrně i páchaní některých dříve u Romů nevídaných kriminálních deliktů.

Dalším ze zásadních kroků státu, jež ovlivnily osudy Romů u nás, byla především **od roku 1965 realizovaná likvidace nežádoucích romských soustředění a následný rozptyl jejich obyvatel**. Nedařilo se však časově propojit likvidaci romských osad s rozptylem, který pak probíhal značně živelně. Důsledkem byla nekontrolovatelná migrace Romů ze Slovenska na naše území. Ve větších městech začala vznikat nová izolovaná soustředění Romů, dnes podobná ghattům (Chánov u Mostu, Luník v Košicích, sídliště Černé město u Rimavské Soboty apod.). Při likvidaci starých romských sídlišť navíc docházelo k velmi negativnímu jevu: zároveň s likvidací osad a rozptýlením jejich obyvatel na různá místa republiky **zanikaly i rodové komunity, které byly zárukou jistého morálního řádu pro své členy**. V komunitě funkční systém sociálních institucí nebylo možno za nových podmínek udržet. **Anonymita velkoměst znemožnila vzájemný dohled nad dodržováním tradičních zvyklostí**. Rozptyl provázela i další negativa, jako například necitlivé **usidlování Romů z odlišných prostředí a skupin vedle sebe**, např. do jednoho panelákového bloku. Tak se na jedné chodbě mohli ocitnout Romové ze skupiny tzv. *žuže Roma* i ze skupiny *degešů*. Výrazné rozdíly mezi jednotlivými Romy i existence meziskupinových bariér, např. v podobě uplatňování specifických rodových pravidel, znemožnily harmonické soužití ve společných sídlištích. Při adaptaci na nová bydliště pak přistupoval i další problém, a tím byla praktická neznalost některých vymožeností civilizace a jejich použití (splachovací záchod, plynový sporák apod.). „Novodobé romské osady“, které se vytvořily v městských čtvrtích a na sídlištích není možno přirovnávat k tradiční romské komunitě – fungující společenské jednotce, která vznikala dlouholetým přirozeným vývojem. Manipulativní sestěhování nejrůznějších Romů na jedno místo bylo výrazem absolutního nepochopení a neznalosti romské kultury.

Právě v tomto období došlo k největší morální devastaci Romů jako svébytné etnické skupiny. Základem pro chybný postup byla záměrná **klasifikace Romů jako příslušníků sociální, přesněji sociálně – patologické skupiny obyvatel, nikoliv skupiny etnické**, jež má právo na pěstování a rozvoj svých specifík. Specifika kulturní i etnická pak byla považována za nežádoucí projevy retardace.

Asimilační tlak způsobil neodčinitelné škody, v rámci objektivitu je však třeba uvést, že přinesl i **pozitiva**. Ta se týkala zejména důrazu na odstraňování negramotnosti a zvyšování kvalifikovanosti Romů, poskytování Romům dříve běžně nedostupné zdravotní a sociální péče.

Koncem šedesátých let, v době obrodného procesu, dostali Romové u nás poprvé šanci podílet se na řešení otázek s nimi spjatých. V rámci Národní fronty vytvořili romští představitelé vlastní organizaci **Svaz Cikánů-Romů (1969–1973)**, s jejíž pomocí chtěli konstruktivně přispívat k řešení tzv. cikánské otázky ve státě. Činnost svazu byla založena **na principech rovnoprávného a bezkonfliktního soužití majority s romskou menšinou, která se nechce asimilovat, ale naopak deklaruje pozitivní etnická specifika a dále je rozvíjí**. Takový způsob integrace Romů do společnosti však byl pro KSČ, vstupující do fáze normalizace, nepřijatelný. Administrativním zásahem byl svaz v roce 1973 zlikvidován a Romové zase na dlouho ztratili možnost ovlivňovat řešení vlastních problémů.

Od počátku sedmdesátých let byla státem řízená asimilace nahrazena mírnější **konceptí společenské integrace**. Cíl zůstal stejný – zařadit, asimilovat, jen forma jeho realizace již neměla být tak násilná, neboť se navíc ukázala i jako neúspěšná. K vyrovnání s majoritou mělo dojít **cestou materiálních a sociálních výhod** pro „občany cikánského původu“. Dle této koncepce byly Romům přednostně přidělovány byty, získávali zvýšené sociální dávky, speciální účelově vázané příspěvky apod. Ač jsou sociální výhody dodnes uváděny jako příklad romské nevďčnosti, právě tento „ochranářský“ přístup Romy nejvíce **paralyzoval – otupil totiž jejich odvěkou soběstačností a nezávislost**. Skutečné problémy Romů navíc materiální výhody samy o sobě vyřešit nemohly, pouze je zastíraly. Podstatu naznačeného problému dobře vystihuje stará lidová moudrost: **„Chceš-li pomoci potřebnému, nedávej mu ryby, ale nauč ho je chytat.“**

Ve srovnání s minulými desetiletími byla koncepce společenské integrace Romů jistým postupem vpřed. V **omezené míře** mohli Romové pěstovat prvky své kultury, v rámci zájmové činnosti zakládat folklorní soubory apod. Již od sedmdesátých let se objevuje změna přístupu k Romům i v terminologii. Slovo **Cikán** se již píše s velkým písmenem, posléze se užívá spojení **Cikán-Rom**, které alespoň z části bere na vědomí vlastní romské ethnonymum. **Jako svébytná etnická skupina však Romové prakticky nebyli před rokem 1989 uznáni, nadále byli bez dalších souvislostí považováni jen za skupinu sociálně retardovanou, kterou je třeba převychovat dle vzoru majority**.

Skutečné postavení Romů si tehdy u nás uvědomovala jen hrstka inteligence; především ti, kteří s režimem odmítli spolupracovat, a tak jej dále legitimizovat. Signatáři Charty 77 – Václav Havel a dr. Ladislav Hejzlan – vydali dne 13. 12. 1978 prohlášení č. 23, které se věnuje právě romské otázce. Z něho vybíráme: *„Postoj veřejnosti kolísá mezi lhostejností a rasismem. Projevy rasismu a segregacionismu se množí a budou se množit. Cikáni-Romové, kteří jsou nejbezprávnější skupinou obyvatelstva v Československu, ve všeobecných představách k obětem nezákonností nepatří, to je naopak výsadou „slušných lidí“.* Bude-li mlčení o těchto věcech pokračovat, může dojít k tragickému paradoxu: *Cikáni-Romové splynou v obecném povědomí – povědomí občansky lhostejných konzumentů právě tak jako v povědomí občanů zasazujících se o zákonnost – se společenskými zlořády a nakonec*

je ještě budou represivní orgány, které nesou hlavní vinu na tom, jak dnes Cikáni-Romové v Československu žijí, chránit před lidmi, kteří budou proti týmž orgánům prosazovat zákonnost a humanitu. A stará židovská úloha se dožije reprízy v novém obsazení, reprízy, která už vlastně začala.

... V duchu zásad Charty 77 navrhujeme, aby veškeré dosud utajované informace o Romech byly soustavně uveřejňovány, aby protizákonné zásahy proti Romům a jejich kulturním a organizačním činnostem byly přešetřeny a projednány v souladu s platným právním řádem... Bez pravdivého odhalení závažnosti problému, bez zásadní právní úpravy a bez skutečné účasti Romů samotných na rozhodování o věcech, které se jich týkají, jsou pokusy o řešení otázky romské menšiny u nás iluzorní. Tato otázka už není pouze otázkou menšinovou, ekonomickou nebo sociální, ale čím dál více se stává otázkou svědomí celé společnosti."

Neopominutelnou kapitolou nedávné historie Romů zůstávají také **sterilizace** romských žen za úplatu, prováděné někdy i bez jejich vědomí a souhlasu. Tuto čerstvou kapitolu v historii Romů je však třeba ještě podložit solidním historickým výzkumem.

Doporučená literatura:

Davidová Eva: Cesty Romů. Romano drom 1945–1990. Olomouc 1995.

Ferková, Ilona: Jak přicházeli Romové po válce do Čech. In: Romano džaniben, 1-2/95, s. 89–102.

Gjuričová, Jitka: Na okraji. Romové jako objekt státní politiky. Praha 1999.

Grulich, Tomáš – Haišman Tomáš : Institucionální zájem o cikánské obyvatelstvo v Československu v letech 1945–58. In: Český lid, r. 73, 1986, č. 2, s. 72–85.

Haišman, Tomáš : Cikáni-Romové v Československu v posledních 43 letech: Hledali jen oni sami sebe?

In: Český lid, r. 76, 1989, č. 1, s. 33–9.

Hübschmannová, Milena: K jazykové situaci Romů v ČSSR. Sociolingvistický pohled. In: Slovo s slovesnost 37, 1976.

Jurová, Anna: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945. Bratislava 1993.

Lhotka, Petr: Vznik Svazu Cikánů-Romů v ČSR. In: Bulletin Muzea romské kultury, 9/ 2000, s. 43–50.

Nečas, Ctibor: Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech. Olomouc 1997.

Prečan, Vilém: Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. Bratislava 1990, s. 217–224.

Sommer, Karel: Živelné přesuny osob cikánského původu do ostravského regionu v poválečném období a na počátku 50. let. In: Slezský sborník, r. 95, 1997, č. 3, s. 186–196.

Vítalos, Blažej: Spomienkové rozprávanie na likvidácie rómskych osád a bývanie v panelových bytoch.

In: Etnologické rozpravy, r. 8, 2/2001, s. 100–106.

Zákon č.74/1958 o trvalom usídlení v ČSR a jeho smernice. Romano džaniben 4/94, s. 41–51.

13. Po „sametové revoluci“

„Nejsem rasista, ale Romy nemám rád.“

(Všeobecně rozšířený názor.)

Stejně jako koncem 60. let i v závěru let 80. se Romové spontánně připojili k demonstracím proti režimu, neboť věřili, že také pro ně svobodná společnost přinese nové šance. Okamžitě deklarovali své etnoemancipační snahy, jejichž důsledkem byl v prvních letech po převratu vznik většího počtu romských politických stran. Dosud Romové neměli své zástupce v zákonodárných sborech (s výjimkou krátkého období na počátku 70. let). V prvních volbách v roce 1990 bylo zvoleno na zkrácené funkční období (1990–92) celkem 10 romských poslanců do FS, SNR a ČNR.

Později došlo k **zakládání organizací i na jiném než politickém základu**, především vznikala sdružení směřující k uchování a rozvoji romské kultury. Mezi takové patřil **Kulturní svaz občanů romské národnosti** nebo **Svaz romských autorů a spisovatelů**, který začal vydávat původní romskou literární tvorbu. V Praze vznikla **Matice romská – romské křesťanské sdružení, Nadace Dženo na obnovu a rozvoj tradičních romských hodnot** (vydává časopis *Amaro Gendalos*). **Společenství Romů na Moravě** má ústředí v Brně (vydává noviny *Romano hangos*), ale pobočky i na jiných místech Moravy. V Helsinském občanském shromáždění (HCA) se vyčlenila **Romská sekce**, která v Brně vytvořila **Centrum Romů pro východní a střední Evropu**. Ve Valašském Meziříčí pracuje **Demokratická aliance Romů v ČR** (vydává časopis *Kereka*). V západních Čechách působí **Regionální sdružení romských představitelů** (jinak také Grémium).

V roce 1992 byla založena **Nadace dr. Rajka Djuriće**. Jejím cílem je zlepšení životních podmínek Romů v České republice, a to především prostřednictvím kultury a vzdělávání. V roce 1998 nadace otevřela v Kolíně soukromou **Romskou střední školu sociální**; studenti z řad Romů se zde připravují na práci sociálních pracovníků ve vlastních komunitách, státní správě nebo sociálních zařízeních. Od roku 1997 studují Romové i na **Evangelické akademii v Praze**, kde se pro absolventy základních škol každoročně otevírá dvoustupňový dálkový studijní obor – sociální činnost v prostředí etnických minorit. Po prvním stupni jsou studenti kvalifikováni pro výkon funkce romský asistent; druhý stupeň je ukončen maturitní zkouškou, která opravňuje k výkonu funkce romský poradce.

Postupně se vytvořilo množství regionálních občanských romských sdružení, některá se posléze rozpadla, ale vznikla a vznikají stále nová. Svoji činnost zaměřují buď na oblast kultury, vzdělávání nebo sport, častěji všechny tyto aktivity spojují.

Brzy po změně režimu začala vznikat také vlastní **romská média**. Nejprve se objevila periodika: časopis-měsíčník **Lačo lav** (Dobré slovo), později **Amaro lav** (Naše slovo) a konečně **Gendalos** (Zrcadlo), na které navázalo **Amaro gendalos** (Naše zrcadlo). V Brně vycházejí dvoje noviny, od roku 1990 měsíčník **Romano kurko** (Romský týden) a od roku 1999 čtrnáctideník **Romano hangos** (Romský hlas). Ve Valašském Meziříčí vychází od roku 1997 „magazín nejen pro romské děti“ **Kereka** (Kruh).

Romští aktivisté dosáhli založení **redakce romského vysílání na půdě Českého rozhlasu v Praze**, jejíž pořad **O Roma vakeren** (Romové hovoří) stále pokračuje; později byla vytvořena romská redakce i na rozhlasové stanici Regina. V České televizi byl v letech 1991–1999 vysílán

romský **magazín Romale** (Romové!). Od konce roku 1998 a v průběhu roku následujícího Česká televize vysílala v rámci cyklu **Děti okamžiku** původní dvacetiminutové dokumenty o osobnostech (výtvarníci, hudebníci apod.) a kultuře Romů nejen v českých zemích, ale i na Slovensku. V letech 2000–2001 produkovala Česká televize cyklus pořadů **Amare Roma** (Naši Romové), jehož součástí byl mj. i kurz romštiny.

V roce 1991 bylo v Brně založeno **Muzeum romské kultury**, usilující dokumentovat historii a kulturu Romů v její celistvosti. Po letech strávených v provizorních prostorách sídlí od roku 2000 v budově určené jen pro účely muzea; pro veřejnost připravuje stálou expozici, jež by měla představit průřez romskými dějinami i kulturou. V současné době je badatelské veřejnosti přístupná rozrůstající se muzejní knihovna, která se zaměřuje na odbornou romistickou a původní romskou literaturu. Od roku 1992 muzeum pravidelně pořádá přednášky pro širokou veřejnost rámci cyklu: Kdo jsou Romové, práci muzea za uplynulý rok shrnuje ročenka Bulletin Muzea romské kultury. V roce 1992 muzeum uskutečnilo v Brně velkou výstavu: Romové v Československu, od počátku roku 1997 realizuje putovní výstavu děl romských neprofesionálních výtvarníků s názvem *E luma romane jakhenca* – Svět očima Romů, která po prezentaci v České republice s velkým ohlasem putovala delší dobu i po USA a Skandinávii (viz dále s. 75). V roce 1999 muzeum uskutečnilo ve spolupráci s Moravským zemským muzeem další velkou výstavu – Hledání domova – v brněnském paláci Anthropos.

Obr. 25 – Štítová malba na boční zdi budovy Muzea romské kultury v Brně, David Zeman a kol., podzim 2001.

Už od roku 1990 Romové pravidelně pořádají **festivity vlastní kultury**. V rámci festivalů – s názvem **Romfest** (Brno-Líšeň, Strážnice), později na tuto tradici navázala **Romská píseň** (Rožnov pod Radhoštěm) – se setkávají jednou v roce Romové z celé bývalé federace, a to příslušníci různých romských skupin, podskupin i rodů. Tak se festivaly postupně stávají neoficiálními svátky všech našich Romů. Prezentace romské kultury se stále častěji ujímají již i neromské subjekty; od roku 1999 se už každoročně v Praze (květen) koná světový festival romské kultury **Khamoro** (Sluníčko), na kterém představují své hudební a taneční umění především Romové zahraniční. V menším měřítku zařazuje romskou hudbu na své koncerty jiný pražský festival – **Respect** – festival „world music“.

Na **Slovensku** existuje a pracuje také větší počet nejrozličnějších romských subjektů. Například v Košicích vzniklo u nás první profesionální romské divadlo **Romathan**, působí zde romská konzervatoř (Střední umělecká škola). V Bratislavě sídlí informační a dokumentační centrum Nadace **InfoRoma**,

v Rožňavě pracuje **Nadace pro ochranu a rozvoj tradičních romských řemesel**, jako součást státních muzeí v **Humenném** a v **Rimavské Sobotě** existují oddělení romské kultury, která se podobně jako brněnské Muzeum romské kultury zaměřují na sběr a dokumentaci v oblasti hmotné i duchovní kultury Romů. Vedle jmenovaných organizací existuje ještě množství jiných, v jejichž rámci Romové usilují o uchování, povznesení i další rozvoj vlastního etnika.

Romské aktivity se však odehrávají stranou zájmu ostatní společnosti, a tak její většina zůstává prozatím o Romech jen nedostatečně informována. Podobně snahy odborníků – romistů, usilujících o popularizaci kultury Romů, někdy ztroskotávají na okraji zájmu veřejnosti laické i odborné. Od roku 1994 vychází kvalitní **Časopis romistických studií *Romano džaniben*** (Romská věda, Vědění o Romech). Zájemci o studium romského jazyka a romských reálií mohou využít možnosti studovat **samostatný obor „romistika“** v rámci Indologického ústavu při Filozofické fakultě UK. Od roku 1991 zde působí největší odbornice na dané téma u nás, ale i v zahraničí uznávaná romistka **PhDr. Milena Hübschmannová, CSc.** Rovněž na Pedagogické fakultě UK mohou studenti od roku 1990 absolvovat přednáškový cyklus z oboru „romistika“ včetně studia romštiny. V Ústí nad Labem existuje při Pedagogické fakultě UJEP **Centrum romistiky** (dříve Ústav pro studium romské kultury). Na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci na Katedře sociologie a andragogiky probíhá už několik let přednáškový semestrální cyklus z romistiky. Ve slovenské Nitře působí na Pedagogické fakultě Univerzity Konstantina filozofa Katedra romské kultury.

Brzy po dosažení svobody dochází ve vzájemném vztahu Romů a ostatní společnosti **k oboustrannému vystřízlivění. Dluhy z dob minulých se přechodem k tržnímu hospodářství rychle projevíly.** Nekvalifikovaní Romové, často absolventi zvláštních škol, se ocitli mezi prvními nezaměstnanými a mnohdy jimi zůstali dodnes. Pochopitelně se Romové v této situaci nacházejí především v důsledku nedostatečného vzdělání, svůj díl viny však nese i skrytý rasismus soukromých zaměstnavatelů, ale také systém sociálních dávek, nedostatečně motivující nezaměstnané ke změně jejich situace.

Nezaměstnanost Romů se dle lokalit pohybuje od 50% až do 95%. Základní otázkou při řešení problému nezaměstnanosti Romů zůstává **vzdělání**. Ačkoliv je snaha o změnu situace ve vzdělávání romských dětí deklarována na nejrůznějších úrovních, přece se zdá být zatím spíše formální. **Naše školství ještě romského žáka a jeho specifika nevzalo dostatečně na vědomí.** Stejně jako žáci ani učitelé dosud nejsou v průběhu přípravy na povolání učitele o romském etniku dostatečně informováni. Následně dochází k tomu, že ve srovnání s průměrným českým žákem poněkud problematické romské dítě není ve škole přijímáno **s pochopením a láskou**, a proto se u něj záhy vytváří k této instituci **negativní vztah**. Bezradnost státních škol a jejich učitelů v přístupu k nikoliv průměrným, a tedy často i „problémovým“ romským žákům se odrazila a dodnes odráží v jejich **přeřazování do zvláštních škol**. Tak se většinou mezi mentálně retardovanými neromskými dětmi ocitají děti romské, jejichž **nedostatečnost spočívá spíše v oblasti sociální**. Největší „chybou“ romských žáků je to, že přicházejí do prvních tříd **nedostatečně připraveni na školní výuku**. Později se projeví zase **nevyhovující domácí podmínky** pro plnění školou zadaných úkolů, stejně jako **absence spolupráce rodičů se školou**. Uvedené nedostatky by měly pomoci eliminovat zejména **„nulté ročníky“** na základních školách (experimentálně se objevují již od roku 1993), případně **speciální třídy**, v nichž bude mít učitel spolu s **romsky hovořícím asistentem** prostor a čas na individuální práci s žákem. **Přeřazování „nepohodlných“ romských žáků do zvláštních škol neskýtá perspektivní řešení složité situace nedostatečně kvalifikovaných, a proto nezaměstnaných Romů.**

Absolventi zvláštních škol si totiž odnášejí do dospělosti handicap v podobě omezených možností výběru budoucího povolání, ale také snížené sebevědomí, jež nepřispívá k jejich pozitivnímu společenskému zařazení.

Pro učitele romských žáků by za dané situace mělo být prioritou **navázat kladný vztah s žákem**, aby měl možnost pocítit, že je ve škole vítán, neboť dříve tomu tak nebývalo. Učitel by měl umět **vysvětlit ostatním žákům příčiny odlišnosti vzhledu a částečně i projevu romských dětí** a neměl by **připustit jejich zesměšňování**. Pro pedagoga, který má skutečný zájem udržet romského žáka ve své třídě a něčemu jej naučit, je neméně důležité **navázat vztah oboustranné důvěry s rodiči žáka** tak, aby i v domácím prostředí mohla být podpořena autorita učitele a školy, a naopak na půdě školy, aby rodiče přenechali učiteli volné pole působnosti ve vztahu k dítěti. Školní neúspěch je počátkem nekvalifikovanosti Romů i jejich deprivace z života v majoritě a jednoznačně je dalším z **kriminogenních faktorů**.

Není však možno pominout jisté kroky, kterými stát, i když opožděně, na vzniklou situaci reaguje. Od roku 1997 přicházejí do škol s vyšším počtem romských dětí stále noví **romští pedagogičtí asistenti** (ve škol. r. 2000/2001 jich bylo 230), kteří pomáhají učitelům při aklimatizaci romského žáka na školní prostředí, zejména prvňáčkům pomáhají překonávat jazykové bariéry, přispívají k navázání pozitivního vztahu mezi školou a rodiči žáka. I v širším měřítku byla ve stejném roce poskytnuta Romům velmi účelná pomoc, a to zřízením funkce **romských poradců** u jednotlivých okresních úřadů. Romští poradci (pokud jsou opravdu vybráni z členů romské komunity) se ukazují jako důležitý a dlouho chybějící článek v řešení problému soužití majority s romskou menšinou. **V roce 1998 vznikla Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity** při Úřadu vlády ČR. Od prosince 2001 se zvětšily pravomoci i možnost působení uvedeného orgánu tím, že se z něj stala již přímo Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity.

Podle četných výzkumů veřejného mínění z poslední doby má u nás značná část obyvatel **negativní vztah k Romům**. Tento postoj však není dán pouze objektivními skutečnostmi, ale také **netolerancí k odlišnostem**, jež je ovlivněna především špatnou informovaností a neznalostí. Sdělovací prostředky léta dluží Romům v prezentaci nezakresleného obrazu o nich; teprve v poslední době začínají svůj dluh splácet.

K netoleranci přistupuje i další negativní jev – **xenofobie**. Po 40 letech komunistické izolace našeho státu je to jev sice pochopitelný, ale nikoliv omluvitelný.

A konečně, ve vztahu k Romům působí u nás i **rasismus**. Projevuje se zejména u příslušníků neofašistických bojůvek (skinheads apod.). Většina lidí se od rasistů distancuje – výrok v úvodu kapitoly je poměrně frekventovaný u mládeže na vyšších stupních škol. Mladí inteligentní lidé odmítají ztotožnění se skinheady, jejichž prvoplánově rasistické názory jsou jim cizí, ale zároveň se, patrně nevědomky, dopouštějí velké chyby. Uplatňují **princip kolektivní viny**, při kterém jsou všichni Romové zařazeni do jediného celku, z něhož nemají šanci uniknout. Princip kolektivní viny se na Romy aplikuje tím snáze, že se svým zjevem tak výrazně odlišují od ostatní populace. Negativní osobní zkušenost s konkrétní osobou nebo osobami je potom vztažena na celé etnikum. Neberou se v potaz Romové žijící v majoritní společnosti bezkonfliktně, kteří však navíc sami také pohoršeně a možná ještě o něco hůře pohlížejí na špatně se chovající Romy – protože příslušníky vlastního etnika, jež jim dělají ostudu. „Bezproblémoví“ Romové přitom nemají o mnoho větší možnosti působit na své chybující „soukmenovce“, než jakými disponuje stát

a jeho instituce. Situaci můžeme přirovnat ke snaze představitele české inteligence přesvědčit recidivistu téhož etnického původu, aby zanechal své trestné činnosti. Úspěch je sice možný, ale dosti nepravděpodobný. **Pokud totiž člověk sám nedospěje k přesvědčení, že chce na sobě něco změnit, je jakákoliv změna velmi obtížná, ne-li nemožná vůbec.**

Negativní celospolečenské naladění ve vztahu k Romům existuje bohužel na všech vzdělanostních úrovních, nevyhýbá se ani státní správě a samosprávě, kde ve svých důsledcích umožňuje bujení skutečného rasismu. Subjektivní pohled na Romy zastávají i nezávislí soudci, jejichž rozhodování ve prospěch skinheadských útočníků se zejména v nedávno minulých letech stalo projevem určité zaujatosti. Rasistický podtext útoků lze mnohdy stěží soudně prokázat, někdy lze vycítit i malé odhodlání tento motiv hledat.

Obr. 26 – Cikáni raus (Cikáni ven), nápis na stánku PNS, Brno-Zvonařka, 1998.

Pro dnešní dobu je příznačné, že nepřátelský postoj není směřován k jednotlivcům dopouštějícím se zvrženíhodných činů, ale k Romům jako skupině. V takové situaci dochází ke **stigmatizaci** všech, kteří se otevřeně hlásí k romské komunitě. **Romští jedinci dosahující nadprůměrné vzdělanostní i sociální úrovně mají proto tendenci se ke svému etniku nehlásit, aby se nepříjemné celoživotní stigmatizaci vyhnuli. Přitom jako deklarovaní Romové by mohli být pro své etnikum, a tím i pro celou společnost velkým přínosem.**

V mezinárodních souvislostech se však prosazuje i jiný trend. Mezinárodní romská unie – International Romani Union (IRU) na svém posledním zasedání v Praze v červenci 2000 vyhlásila **Deklaraci národa**; Romové celého světa tak vyjádřili své přesvědčení, že tvoří jediný národ, protože sdílí společné tradice, kulturu, původ i jazyk. Zároveň světovou veřejnost ujistili, že

nemají v úmyslu vytvořit vlastní stát. Úmysl spojit pojetí národa s pojetím nově vybudovaného národního státu vedl a stále vede k řadě konfliktů a válek. Takové řešení Romové odmítají i vzhledem k historickým souvislostem, ze kterých vyplývá, že **Romové patří k menšině národů světa, jež nikdy nevyvolaly ani nevedly válku.** (Členy IRU jsou také Romové z České republiky, JUDr. Emil Ščuka byl dokonce na zmíněném zasedání zvolen prezidentem unie). Světová romská unie – World Romani Union (později přejmenovaná na IRU) byla ustavena na 1. světovém kongresu Romů, který se konal v Londýně ve dnech 4.–12. dubna 1971; účastnila se ho i delegace Svazu Cikánů-Romů z Československa. Na paměť onoho významného počínu byl **8. duben vyhlášen Mezinárodním dnem Romů.** K celosvětovým oslavám se Romové z Česka i Slovenska mohli připojit teprve po pádu totality, o to bouřlivěji jej slaví v posledních letech.

Obr. 27 – Poprvé v roce 1999 (11. 9.) se na Sv. Kopečku u Olomouce uskutečnila Romská pouť, které se účastnili Romové z celé republiky i ze Slovenska.

V několika posledních letech se staly aktuální **emigrace** Romů do zahraničí (Velká Británie, Belgie, Kanada, Austrálie i další země), kde se snaží – zpravidla neúspěšně – žádat o azyl jako osoby postižené rasismem. Prvotní snahy některých představitelů naší samosprávy podpořit emigrační trend Romů finančními příspěvky na letenky jsou již překonány. V době, kdy stojí Česká republika před vstupem do EU a musí v řadě oblastí srovnat krok s ostatními členskými státy, je takový přístup k jakékoliv menšině nemístný; naopak se řeší otázka, jak odchod Romů zastavit. Otázka zatím zůstává nevyřešena, protože společnost není zajedno ani v ujasnění příčin jejich odchodu. Názorové spektrum ukazuje tři základní přístupy: jedni tvrdí, že „romský exodus“ souvisí s odvěkou touhou Romů po pohybu z místa na místo, většina se však shoduje na tom, že Romové odcházejí za vidinou ekonomických výhod, jaké nabízejí vyspělejší země. Menšina lidí,

zato většinou profesionálně zapojených do řešení uvedených otázek, nepopírá názor většiny, ale zároveň jej rozšiřuje o další poznatek. Touha po lepších ekonomických i sociálních podmínkách je konstantou, kterou ostatně velmi dobře znají i etnika neromská. Málokdo si přitom uvědomuje, že **ke zlepšení ekonomických a sociálních podmínek neoddělitelně patří také vyloučení diskriminace na trhu práce, skutečná možnost získat adekvátní vzdělání a kvalifikaci, ale také zajištění osobní bezpečnosti.**

Soubor mnoha různých otázek nějakým způsobem spjatých s životem Romů u nás byl a je stále nazýván **romský problém** (za protektorátu se užívalo termínu „cikánský problém“). Používání tohoto slovního spojení však vždy bylo **nevhodné i zavádějící**. Spojuje totiž v sobě dva bloky dosti odlišných otázek, jejichž řešení by mělo probíhat více či méně nezávisle na sobě. První blok tvoří **vztah Romů ke společnosti**. Jedná se o otázky mj. související s historicky determinovanou nízkou vzdělaností a sociální úrovní Romů, ale také s nedůvěrou vůči Neromům. Druhým blokem je **vztah společnosti k Romům**. Spočívá především v narovnání deformovaného vztahu k Romům, který se projevuje uplatňováním principu kolektivní viny a řadou stereotypních náhledů na příslušníky dané etnické skupiny. **Oba bloky mají společný cíl: plné zapojení Romů do společnosti – jako skutečných občanů tohoto státu, kteří plní veškeré povinnosti občana, a mají možnost nejen de iure, ale i de facto využívat i všech práv z tohoto stavu vyplývajících.**

Doporučená literatura:

Balabánová, Helena: Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha 1995.

Balabánová Helena: Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění. In: Romové v České republice (1945–1998). Praha 1991, s. 333–351.

Bitušíková, Alexandra: Rómovia v emigrácii: ekonomický turizmus alebo nová šanca?

In: Etnologické rozpravy, r. 8, 2/2001, s. 71–79.

Černý, Václav: Rasismus, jeho základy a vývoj. Olomouc 1995.

Davidová, Eva: Cesty Romů. Romano drom 1945–1990. Olomouc 1995 (zejména s. 205–231).

Davidová, Eva: Romové a česká společnost. Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití.

Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 3/2001.

Dubayová, Mária: Chcu či nechcu sa rómske deti učiť? In: Etnologické rozpravy, r. 8, 2/2001, s. 50–55.

Frištenská, Hana – Víšek, Petr: O Romech. Na co jste se chtěli zeptat. Praha 2002.

Gál, Fedor: O jinakosti. Praha 1998.

Gjuričová, Jitka: Na okraji. Romové jako objekt státní politiky. Praha 1999.

Homoláč, Jiří: A ta černá kronika. Brno 1998. (Romové na s. 82–100).

Horváthová, Jana: Jaký je zájem Romů o uchování vlastní kultury? (Muzeo-sociologický průzkum na téma Romové a muzealizace). In: Etnologické rozpravy, r. 8, č. 2/2001, s. 30–49.

Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit. Olomouc 1993.

Konflikt, koření života. Průvodce řešením konfliktů pro učitele středních škol. Praha 1996.

Kusá, Zuzana: Stereotypy obrazov Rómov v slovenskej tlači. In: Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno 2001, s. 70–84.

Nečas, Ctibor: Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech. Olomouc 1997.

Nečas, Ctibor: Obraz romského etnika v českých všeobecných encyklopediích.

In: Časopis Matice moravské, r. CXIX, č. 1/2000, s. 93–101.

Novotná, Kateřina: Etnické stereotypy a tisková média.

In: Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno 2001, s. 85–100.

Pekárek, Pavel: Sociální systém romského etnika. In: Sborník příspěvků ze semináře Možnosti a meze sociálního inženýrství v oblasti sociálně-patologických jevů. Praha 1997.

Příbáň, Jiří: Sociální a právní postavení Romů. Sociologické texty II. (aplikovaná sociologie). Katedra sociologie FF UK. Praha 1994, s. 101–108.

Romové v České republice (1945–1998). Socioklub. Praha 1999.

Srb, Vladimír – Andrlé, Alois: Romské obyvatelstvo v České republice podle sčítání lidu 1991.

In: Slezský sborník, r. 92, 1994, č. 3/4, s. 285–296.

Šebková, Hana: Jazyková situace Romů a její vývoj. Praha 1995.

Šotolová, Eva: Vzdělávání Romů. Praha 2000.

Vaculová, S. – Samková, P. – Pavelková, M.: Stereotypy v pojetí výchovy a školy u romských a neromských matek.

In: Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno 2001, s. 108–122.

Vargová - Hábovčíková, Bohuslava: Význam přípravy vysokoškolských odborníků pro práci s rómským spoločenstvom pre rozvoj multikulturalizmu. In: Slezský sborník, r. 93, 1995, č. 1–2, s. 169–175.

Zpráva o vývoji české společnosti 1989–98. Academia Praha 1998, (s. 65 a dále).

Žlnayová, Edita: Pojmový svět žáků prvního ročníku základních škol z hlediska romštiny. Praha 1995.

Bibliografie:

Hübschmannová, Milena – Svatáková, Jana – Pfeiferová, Helena: Abstrakta odborné literatury o Cikánech v ČSSR (1955–1972). Praha 1974.

Pellar, Ruben: Bibliografie romistické literatury. Olomouc 1995.

14. Struktura romského společenství u nás

„Cikán jako Cikán, všechno je to jedna sebranka.“

(Všeobecně rozšířený názor.)

V předchozích kapitolách několikrát zaznělo, že **Romové tvoří jediné společenství**, ale dělí se do řady skupin a skupiny dále do podskupin a rodů.

Nejpočetnější zastoupení mezi Romy v České republice mají **Romové slovenští**, kteří **tvoří asi 75–85 %** z celkového počtu Romů u nás (procentuální údaje jsou jen velmi přibližné, orientační). Ti se však mezi sebou dále dělí dle lokality či osady, ze které pocházejí. Ve skupině slovenských Romů dnes už existují propastné rozdíly mezi jednotlivci či jednotlivými nukleárními rodinami, ale i mezi starší a mladší generací. Rozdíly se týkají úrovně sociální, kulturní i vzdělanostní a rozhodují zpravidla o životní úrovni daných jedinců nebo rodin. V rámci této skupiny najdeme životní ztroskotance závislé na alkoholu a drogách spočívající na společenském dně, stejně jako mistry ve svém oboru, spisovatele, učitele, vědce i umělce.

Výraznou komunitu tvoří **Romové olašští s asi 10 %**, kteří se dále dělí na další skupiny, podskupiny a množství rodů. Zatímco jinde v Evropě najdeme rozličné olašské skupiny, u nás se v minulosti zpravidla objevovaly pouze dvě: *Lovárové* – koňští handlíři a *Kalderaši* – výrobci kotlů; v současné době žijí u nás většinou jen potomci někdejších *Lovářů*. I v rámci této komunity však dosud existuje jistá hierarchie podskupin a rodů.

Olašští Romové přicházeli na území Uher, Haliče a posléze i do našich zemí zejména od druhé půle 19. století z rumunské jazykové oblasti (rumunské knížectví Valachie, odtud v dialektu slovenských Romů pojmenováni *vlachike Roma*, Olaši sami si říkají *vlašika Rom*, český přívlastek – olašští vznikl z maďarského „olaskí“). Jedná se o tradičně kočovné Romy,

Obr. 28 – Madona s děťátkem, Ernest Dančo, dřevořezba.

kteří proto byli nejvíce postiženi zákazem kočování v roce 1958, a především jeho realizací v roce následujícím. Stejně jako dříve, i dnes zůstává olašská komunita dosti uzavřená vůči svému okolí, romskému, a tím více neromskému. Na ostatní skupiny Romů pohlíží Olaši s jistým despektem. Uvedený postoj může být pozůstatkem pradávných „kastovních přehrad“ nebo je prostě přirozeným důsledkem existence výrazných meziskupinových rozdílů v rámci romského etnika. V této souvislosti nelze pominout, že Romové, kteří se v minulosti začínali usazovat, se postupně stále více zařazovali mezi obyvatelstvo majoritní; přirozeně pak přebírali některé jeho způsoby, a naopak část

Obr. 29 – Basista, Rudolf Dzurko, dřevořezba.

svých ztráceli. Z pohledu kočovných olašských Romů tím ochudili svoje romství – *romipen*. Slovo *Rumungro*, kterým u nás Olaši označují prakticky všechny ostatní – neolašské Romy, je proto logicky provázeno nepřehlédnutelným hanlivým příděchem. Pramení z výše uvedeného, ale i několika dalších rozdílů sociokulturního rázu. (Viz blíže o vzniku slova *Rumungro* na s. 38)

V komunitě olašských Romů se mluví výhradně romsky – používání romštiny je zde otázkou cti. Olaši však užívají jiný dialekt romštiny než třeba slovenští Romové; vzhledem k tomu, že u nás žijí především příslušníci někdejší olašské skupiny *Lovárů* – mluví lovárským dialektem.

Poněkud povýšený postoj těchto Romů vůči příslušníkům ostatních romských skupin pramení mimo jiné i z rozdílu v hodnocení fyzické práce. Vykonávání těžké fyzické práce je pro Olachy znamením neúspěšnosti a nedostatku schopností mentálních. Naopak oceňováno je získávání finančních prostředků činnostmi, které vyžadují více zapojit myšlení, jedná se zpravidla o různé obchodní aktivity. Vedle toho olašští Romové podnikají v oblasti služeb; provozují hostinská i restaurační zařízení, vlastní autobazary apod. Někteří Romové z této skupiny jsou však také neblaze proslulí jako kapsáři ostražitě číhající na svůj lup v rušných částech zalidněných velkoměst. V poslední době se velkým problémem v olašské komunitě stává drogová závislost.

Olašští Romové mají dosud své představitele, které uznávají pro jejich moudrost a autoritu. Ve skupině ale neexistuje inteligence v pojetí majority – to znamená studovaní lidé. Romové z olašských rodů a skupin dosud spíše nedoceňují význam školního vzdělání pro praktický život. Docházka jejich dětí do školy je mnohdy špatná, někdy se stává, že dítě povinnou školní docházku ani nedokončí. Postavení dívek a žen v této komunitě se dosud řídí tradičním modelem, což znamená, že žena se stará výhradně o rodinný krb a děti. Vzhledem k tomu dívky, i pokud jsou nadané a schopné, možnost studovat v podstatě nemají, neboť v určitém věku rodiče upřednostní jejich provdání a počátek manželského a zároveň i rodinného života. Sňatky mezi příslušníky olašských a jiných romských skupin jsou dosud velmi ojedinělé.

Zbývajících **10–15%** představují především **maďarští Romové**; jen nevýznamně se na tomto čísle podílejí zbytky původních **českých Romů** (likvidovaných za války, viz blíže kap. 11, s. 43) a **němečtí Sintové**. U nás žijící *Sintové* mají však jádro své komunity (zpravidla vždy někoho z příbuzných) v Německu.

V důsledku dále probíhajícího začleňování Romů do společnosti i nepřetržitě působícího procesu přirozené asimilace se i v rámci výše naznačených skupin, podskupin a rodů vytvářejí mezi jednotlivci z těchto celků někdy až propastné **rozdíly**. Pokud se nechceme záměrně dopouštět mystifikace, **neměli bychom tedy hovořit o Romech u nás jako o jedolité skupině obyvatel vyznačující se stejnými znaky**.

Doporučená literatura:

Horváthová, Jana: Olaši a Rumungri. In: Romano hangos, 3/2001, s. 7.

Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit. Olomouc 1993, s. 19.

Hübschmannová, Milena: Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál.

In: Romano džaniben, 1–2/96, s. 19–24.

Lakatošová, Margita: Některé zvyklosti Olašských Romů. In: Romano džaniben, 3/1994. s. 1–13.

Marušiaková, Elena: K problematice cigánskej skupiny. In: Slovenský národopis, r. 33, 1985, s. 694–708.

Stojka, Peter: Soudci a soudy u Olašských Romů. In: Romano džaniben, 1–2/1996, s. 120–128.

Tokár, Radko: Sociálna kultúra valašských Rómov na Slovensku. In: Etnologické rozpravy, r. 8, 2/ 2001, s. 107–114.

15. Galerie osobností

*„Cikánky obklopené houfem dětí jsou zase těhotné. Spočítejte si, kolik cikánů budeme hostit za pár let, když **každá rodinka čítá kolem šesti většinou dementních potomků. Pobírají přídavky, sociální dávky, invalidní důchody – všechno z daní těch, kteří pracují...**“*

(Dopis Jany H. z Plzně, Magazín Dnes č. 38, 22. 9. 1994, s. 22.)

Mezi početným a leckdy velmi rozdílným romským etnikem dnes v celosvětovém měřítku nacházíme řadu osobností, které působí již prakticky ve všech oborech lidské činnosti. V minulosti byli Romové ceněni spíše jen jako **hudebníci**.

Na území sousedního Slovenska žilo v 18. století dokonce několik výrazných hudebních osobností. **Michal Barna** se stal hudebníkem na dvoře kardinála Imricha Čákyho v Ilišovcích na Spiši. **Panna Cinková** (1711–1772) ze slovenského Gemeru se proslavila jako primáška. Na počest legendární hudebnice byl v jejím rodišti postaven památník a od roku 1970 zde každý sudý rok probíhají hudební slavnosti. Ze Slovenska pocházel i **Ján Biháry** (1764–1827), jenž pro své umění, prezentované hlavně na šlechtických dvorech ve Vídni a Budapešti, dostal přezdívku Uherský Orfeus. Z dalších byl velmi populární **Jožko Piťo** (1800–1886). V souvislosti s virtuózní interpretací slovenských lidových písní mu je dokonce připisován podíl na probouzení národního uvědomění Slováků v dobách násilné maďarizace. Vynikajícím primášem byl i jeho žák **Pavol Čonka** (1841–1913). **František Šarközy** (1820–1897) získal věhlas jako hlavní vojenský kapelník všech císařských hudebníků v Uhrách. **František Horváth** (1855–1939) v roce 1885 zvítězil v Pešti v soutěži 15 nejlepších primášů, získal titul „král primášů“, v následujícím roce reprezentoval Uhry na světové výstavě v Paříži, v roce 1889 účinkoval na slavnostech otevření Eiffelovy věže. Z Paříže odešel do Londýna na pozvání britského krále Eduarda VI. Jako skladatel a textař

Obr. 30 – Bratři Jan a Ivan Hriskovi.

populárních písní si v meziválečném období získal velkou oblibu **Jožko Pihík** (1890–1956). Vynikajícím cimbalistou byl **Ján Gašpar Hrisko** (1921–1980) z Očové, jinak řadu let sólista Brněnského rozhlasového orchestru lidových nástrojů. Jeho dva synové v Brně dále rozvíjejí rodovou tradici – vedou a účinkují v cimbálové kapele, která nese rodové jméno (viz obr. č. 30). Ze Zvolenské Slatiny pochází houslový virtuos **Rinaldo Oláh** (1929), který působil dlouhá léta jako vedoucí SĽUK-u. Na tomto místě ho vystřídal další významný hudebník **Ján Berky-Mrenica** (nar. 1939).

Na moravském Horňácku působil primáš **Jožka Kubík** (1907–1978), jehož hudební projev měl pro lidovou hudbu Slovácka obrovský význam. Díky síle jeho osobnosti pronikly do sedlácké muziky prvky romské tradiční hudby a splynuly s ní v jediný neopakovatelný celek. Busta Jožky Kubíka s houslemi je umístěna v areálu zámeckého parku ve Strážnici (od r. 1981), který každoročně hostí Mezinárodní folklorní festival; jiná Kubíkova busta se nachází v obci Kuželov u Větrného mlýna (od r. 1984), kde se vždy v červenci odehrává slavnostní zakončení Horňáckých slavností. Obě busty jsou dílem akademického sochaře Zdeňka Němečka. Jožka Kubík je možná jediný Rom na světě, jehož jméno nese vesmírné těleso – v březnu 2001 byla podle něj pojmenována planetka č. 17611 (obíhá na dráze mezi Marsem a Jupiterem) – objevená v roce 1995 českobudějovickými hvězdáři z observatoře na Kletci.

Původně rodák z východního Slovenska **Jožka Giňa** (1928–1997) se usadil v Opavě. Stal se proslulým primášem a hráčem na violu, jeho mistrovství dodnes můžeme obdivovat v mnoha nahrávkách Českého rozhlasu. V rodinné tradici pokračuje v Opavě i nadále cimbálová kapela Giňovců.

Ze současných romských hudebníků připomeňme **Antonína Gondolána** (nar. 1942), který byl členem doprovodné kapely Karla Gotta. Nyní vystupuje s rodinnou jazzově orientovanou kapelou, v níž nelze přehlédnout osobitý a profesionální zpěv **Věry Gondolánové**.

Josef Fečo (nar. 1940) vytvořil v roce 1967 kytarovou skupinu Roma Štar, a položil tak základy k hudebnímu stylu, který byl později označen jako romp pop. Zpěvačkou všeobecně oblíbené hudební skupiny byla jeho sestra **Anna Fečová**. Josef Fečo také sám komponuje, napsal původní romskou operu Geňa a Béla; pro neratovický Kroužek her a nápadů aneb *Čhavorikani luma* (Dětský svět) složil hudbu k muzikálu Zloděj a jeho svět aneb 16 krutých pravd (premiéra v Divadle v Dlouhé, Praha 1997). Hudebního aranžmá se ujal jeho vnuk, Josef Fečo mladší (nar. 1978), absolvent Jazzové konzervatoře Jaroslava Ježka (obor kontrabas, basová kytara).

Z hudebních skupin se v 70. letech výrazněji prosadila rodinná kapela brněnských **Bagárovců**; později její členové působili jako profesionální hráči v předních pražských hotelích (Panorama, Fórum, Ambassador, Intercontinental). Po rozpadu kapely začal sólově vystupovat **Gejza Horváth** (nar. 1948) – v doprovodu kytary zpívá buď romské lidové písně ve vlastní autorské úpravě, nebo skládá písně nové (viz text písně *Miro dad* – vnitřní strana zadního přebalu knihy). V Brně působí cimbálová kapela dalšího uznávaného primáše – **Eugena Horvátha** (nar. 1940).

Romského původu byl také virtuózní hráč na violoncello **František Tanenberger** z Bučovice (nar. 1924), který působil mimo jiné jako koncertní mistr v ND Bratislavě a od roku 1955 byl členem Slovenského kvarteta. Ze známé hudebnické rodiny pochází **Pavel Oračko** (nar. 1972); po absolvování konzervatoře studoval hru na housle na brněnské JAMU (u prof. Bohumila Smejkal) a ihned po studiích získal angažmá ve Státní filharmonii Brno. Talentovaný klavírista, absolvent hudební konzervatoře v Bratislavě, **Richard Rikkoň** (nar. 1974) pokračuje nyní ve studiu hry na klavír v Paříži.

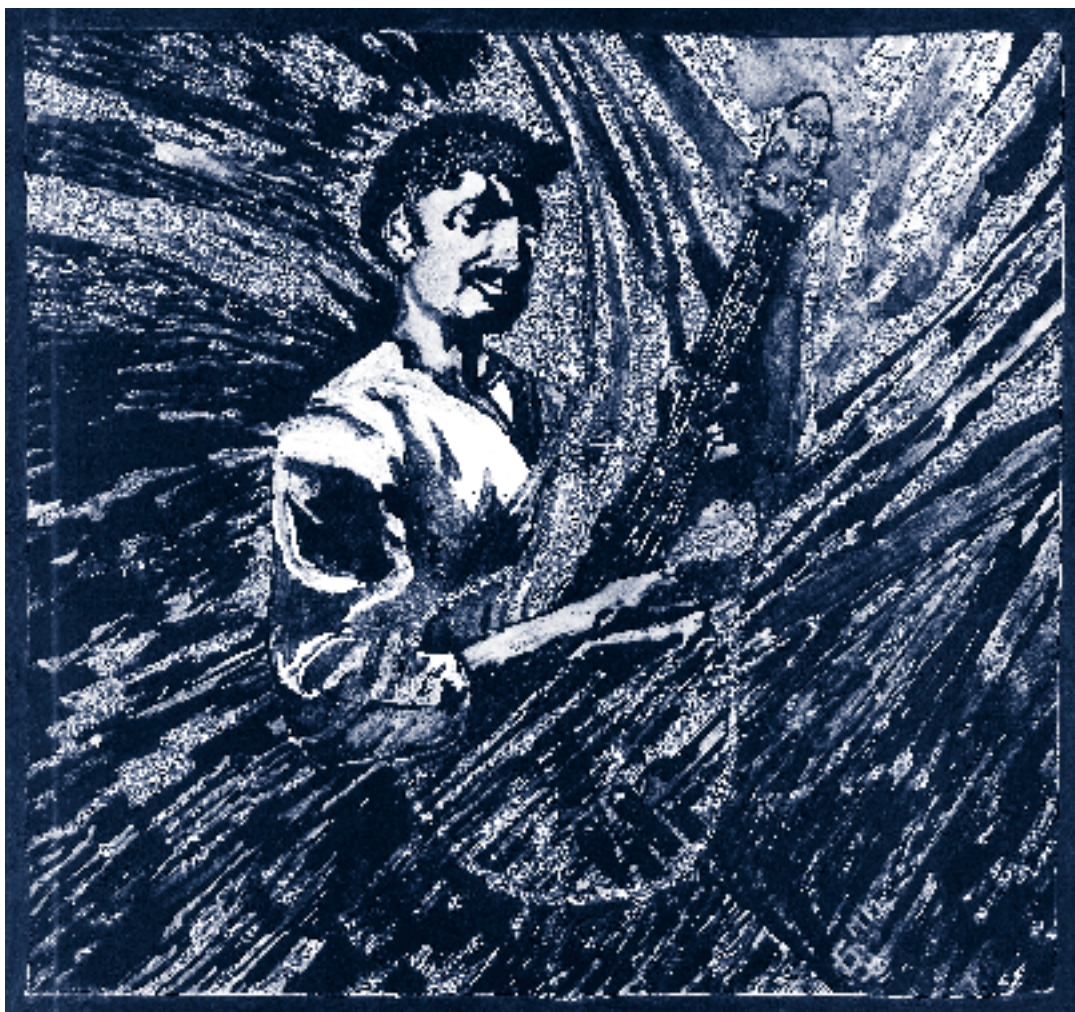
V současné době u nás působí celá řada romských kapel různých hudebních žánrů a stylů, ale vzhledem k panující nedobré atmosféře v česko-romských vztazích se o nich téměř neví. Do médií, a tedy i k neromským posluchačům, se dostane jen minimum z nich. Mezi takové patří např. svitavská skupina **Točkolotoč**, která se v 80. letech stala vítězem prestižního folkového festivalu Porta; na svém kontě má již několik samostatných alb. Posluchače z řad Romů i Neromů má skupina **Romano Rat** (Romská krev), v jejímž čele stojí **Ida Kelarová** a **Dezider Dužda**. Velký ohlas u nás i v zahraničí zaznamenala zpěvačka romských lidových písní v rompopovém podání **Věra Bílá** (nar. 1954) z Rokycan. Vystupuje v doprovodu skupiny **Kale** (Černí). Hráč na housle a zpěvák **Vojtěch Lavička** (nar. 1973) je vůdčí osobností populární pražské česko-romské kapely **Álom**, vede také výhradně romskou skupinu **Bench Band**. Obě kapely vycházejí ve svých skladbách z romského folkloru.

Již v sedmdesátých letech 20. stol. vzniklo osobité hudební spojení karlínských přátel – známého nekonformního pražského písničkáře Vlasty Třešňáka a romské jazzově orientované rodinné kapely Kormanů pod vedením **Milana Kormana** (mj. oba signatáři Charty 77). Postupně dorůstající členové této hudební rodiny posilují původní jádro skupiny, která dnes úspěšně vystupuje pod názvem **Korman & Korman**. Houslista **Jiří Korman** (nar. 1960) se věnuje skladatelské činnosti i v oblasti filmové hudby; jako přítel Bohumila Hrabala měl tu čest zahrát spisovateli na jeho poslední cestě.

Bariéru předsudků se v současné době daří úspěšně nabourávat brněnské osmičlenné hudební skupině – **Gulo čar** (Sladká tráva), hrající pod vedením baskytaristy **Vladimíra Dirdy** (nar. 1967). Všichni její členové mají za sebou již bohatou muzikantskou minulost, a přestože pocházejí z tradičních hudebnických rodů, hrají zejména jazz, funky a soul. Jejich debutové album *Pačas* (Věříme) hudební kritici zařadili mezi nejlepší nahrávky roku 2000. Do povědomí širší veřejnosti začínají pomalu pronikat i další hudební uskupení a interpreti, u nichž teprve čas prověří, zda se jedná o výrazné hudební osobnosti. Velmi slibně si vede originální folkrocková zpěvačka a kytaristka **Katka Šarközi** z Prahy (debutové album: *Naklání se čas*, 2000), ale např. i brněnská skupina **Melody and rhythm harmony**, která vznikla na základech předchozí oblíbené Funky Night pod stejným vedením – **Ladislava Čonky** (nar. 1983).

Ze zahraničních hudebníků je třeba připomenout zejména Roma ze skupiny francouzských *Manušů* **Django Reinhardta** (1910–1953), jazzového kytaristu a skladatele, který vytvořil autorskou dvojici se Stefanem Grappellim. Byl prvním evropským hudebníkem, jenž zanechal jazzové historii svou stopu. Způsobem hry Django Reinhardta byl zpočátku silně ovlivněn kytarista **Bireli Lagrene** (nar. 1966), z rodiny Sintů pohybující se na francouzsko-německém pomezí. Velmi brzy si však vytvořil svůj vlastní styl a dnes je považován za jednoho z nejlepších jazzových kytaristů na světě.

V Maďarsku působí velmi populární **Stočlenná cikánská kapela Budapešť**, interpretující jak hudbu romskou, tak díla světových hudebních velikánů. Naproti tomu dva světoznámé folklorní soubory olašských Romů z Maďarska **Kalyi Jag** (Černý oheň) a **Ando Drom** (Na cestě) prezentují výhradně původní romskou hudební tradici. Naopak hudbu, která si vede úspěšně na žebříčcích hitparád moderní hudby, produkuje světoznámá rodinná kapela z Francie – **Gipsy Kings**. Ve svých skladbách využívá i populárních rytmů španělského flamenca, na jehož vzniku se velmi významně podíleli právě Romové, respektive Gitanos (jejich hudbě se zpočátku neříkalo flamenco, tímto výrazem byli původně označováni sami španělští Romové. Stejně významně jako Romové se na vzniku flamenca podíleli i Andalusané, kteří byli ovlivněni arabskou hudební

Obr. 31 – Bluesman, Ján Berky, kombinovaná technika.

tradicí). Vynikajícím interpretem flamencového hudebního stylu je kytarista – španělský Rom – **Paco de Lucia** (vl. jménem Francisco Sánchez Gómez, nar. 1947). Mistrem flamencové kytary byl i „plnokrevný andaluský Cikán“ **Carlos Montoya**; nahrál přes 30 alb, koncertoval po celém světě, ale proslavil se zejména v USA, kde prožil většinu svého profesionálního života. V současném Španělsku se dle znalců Romové podílejí až 80% na hudební produkci ve stylu flamenco.

Pohybové nadání Romů se uplatňuje již tradičně v **tanci**. **Joaquín Cortés** (nar. 1969), Rom z jihošpanělské Cordoby, patří k světově nejpopulárnějším tanečnickům flamenca. Popularitu získává i díky účinkování na filmovém plátně (např. hlavní role ve španělském filmu *Cikán*, 2000). Díky mistrné prezentaci tance jménem flamenco se proslavilo i několik dalších španělských Gitanů. (Hudební a taneční styl flamenco, ale i realie a mystiku ze života španělských Gitanů přináší např. trojice hudebně-tanečních filmů režiséra Carlose Saury: *Krvavá svatba* 1981, *Carmen* 1983, *Čarodějná láska*).

Také v České republice Romové projevují pohybové nadání. Vedle řady vynikajících, ale veřejnosti blíže neznámých tanečnicků amatérských folklorních souborů, se začínají mezi mladými

Romy objevovat i první tanečníci profesionální. **Zdeněk Horváth** (1976) z Bruntálu vystudoval tanec na ostravské konzervatoři a od roku 1998 je členem baletního souboru Národního divadla v Praze. **Michal Šaray** (1979) se naopak orientuje na tanec moderní, v roce 1996 se stal vicemistrem ČR v diskotancích. Od roku 1999 vede v Brně taneční formaci M-Dance-Club, která v roce 2001 vyhrála konkurz agentury ITV a s ním i titul mediální objev roku.

Mezi Romy je několik skutečných **hereckých osobností**. Romům totiž často nechybí právě herecké nadání. V kočovných divadelních společnostech měli Romové své zastoupení, jezdili s loutkovým divadlem. S romskou tradicí bylo spjata pouliční předvádění tance a hudby nebo tanečních kreačí se zvířaty. Tyto hudebnické, artistické, herecké a kejklířské výstupy v sobě spojovaly prvky syntetického divadla. Archivní doklady potvrzují, že Romové postupně pronikli i do rodiny zakladatele českého loutkářství Matěje Kopeckého (1775–1847), Romové patří do akrobaticky proslulé rodiny **Berouskových**. V době první Československé republiky vlastnily romské rodiny několik menších cirkusů a také dnes řada světových cirkusů zaměstnává romské artistry, krotitele zvířat apod.

Z holywoodských herců byl Romem **Yul Brynner** (1915–1985, vl. jménem Taidje Kahn) známý např. díky ztvárnění postavy Chrise v klasickém westernu Sedm statečných; Romkou byla i holywoodská hvězda **Ava Gardnerová** (1922–1990), která se proslavila filmy Zabijáci, Nahá Maja. /Jen pro zajímavost: světoznámý komik **Charlie Chaplin** (1889–1977) sice nebyl Romem v pravém smyslu slova, zato se nikdy netajil se svojí romskou babičkou./

Už v roce 1931 vzniklo v Moskvě profesionální romské divadlo **Romen**. Jeho herci se proslavili účinkováním ve světově úspěšném filmu sovětské produkce – Cikáni jdou do nebe, který vznikl na motivy povídky Maxima Gorkého Makar Čudra. Na Slovensku v Košicích působí od roku 1992 profesionální romské divadlo **Romathan**. Obě posledně jmenované instituce provozují divadlo syntetické, v němž dle romské tradice spojují mluvené slovo s hudbou a tancem. Naproti tomu v Německu nyní působí spíše na činohru orientovaný romský divadelní soubor **Pralipe**. Soubor vznikl ještě v Makedonii, odkud po vypuknutí války v někdejší Jugoslávii jeho členové emigrovali. Divadlo Pralipe má ve svém repertoáru především původní hry inspirované aktuálními otázkami minulosti i současnosti romského etnika.

Mezi Romy najdeme i filmové **režiséry**. Je to např. ve Francii žijící světově proslulý režisér romsko-alžírského původu **Tony Gatlif** (nar. 1948, filmy: Princové, Lačno drom, Gadžo dilo), který se ve své tvorbě rád věnuje tematice Romů. Na Slovensku působí filmový a televizní režisér i scénárista **Josef Banyák** (nar. 1958, dokument: Deti ne-vinné, adaptace romských pohádek O strige apod.).

Mezi Romy jsou dnes velmi úspěšní **sportovci**. Svoji mrštnost a dynamičnost dobře uplatňují v boxu. Ke starší generaci boxerů patří **Arnošt Ikri** (nar. 1934), který byl v letech 1956–60 členem reprezentačního družstva československých boxerů. Reprezentantem naší republiky v tomto sportovním odvětví byl i **Štefan Cirok** (ŠKP Bratislava). **Štefan Sarközy-Amigo** (nar. 1944) byl juniorským mistrem Československa, nyní vede v Bratislavě boxerský oddíl a působí jako mezinárodní rozhodčí. Někdejší boxer-reprezentant **Stanislav Tišer** dnes trénuje mladé adepty tohoto sportu na pražském Žižkově. **Tibor Rafael** (nar. 1970), reprezentant ČR, v letech 1993–94 byl vyhlášen nejlepším boxerem České republiky. Slovensko v roce 1996 na Olympiádě v Atlantě reprezentoval **Peter Baláž**. **Ján Balog** (nar. 1969) nejprve závodil za Lokomotivu Košice

Obr. 32 – Dana Gažiová, absolutní vítězka mezinárodního gymnastického závodu o Pohár košického vládního programu, Košice 1982, tehdy nejúspěšnější sportovní gymnastka ČSSR.

reprezentant ČR, též účastník OH v Atlantě a mnohonásobný držitel titulu mistr ČR. Ze současných boxerských nadějí klubu možno jmenovat **Ivana Dunku** (nar. 1986), který třikrát po sobě získal titul mistr ČR v boxu v soutěži kadetů a v roce 2001 skončil 5. na mistrovství Evropy v Liverpoolu.

V kulturistice získal titul mistra ČSSR v letech 1984 a 1985 **Anton Šaray** (nar. 1959), **Adam Cibula** (nar. 1956) dokonce v letech 1993–94 získal pro slovenskou kulturistiku titul mistra Evropy. **Adam Csupori** se stal v roce 1997 mistrem Slovenské republiky ve vzpírání (silový trojboj).

Romové jsou také vynikající fotbalisté: **Ján Stojka** (nar. 1967) hrál v letech 1988–95 v první lize za Inter Bratislava, hrál v zápasech o Pohár UEFA. **Eugen Bari** (nar. 1971) hrál od roku 1994 v prvoligovém mužstvu DAC Dunajská Streda.

Ve sportovní gymnastice dosáhla vynikajících výsledků **Dana Gažiová** (nar. 1968) z Brna, která patřila v letech 1979–1984 do československého reprezentačního družstva (viz obr. č. 32). Významné ocenění pro ČSSR získala v roce 1981 v korejském Pchjongjangu v závodu Družba olympijských nadějí, kde se stala absolutní vítězkou. Zvítězila dokonce i nad vyhlášenými sovětskými gymnastkami; vítězství bylo o to významnější, že ČSSR obdržela zlatou medaili v tomto

a po přestěhování do Čech za klub Praga Praha. V roce 1986 se v uvedené disciplíně stal mistrem Československa. Nyní v Praze vede boxerský klub Palaestra, kde mají děti možnost trénovat i zdarma. **Rudolf Didy** (nar. 1979) získal pro Slovensko v roce 1997 na mistrovství Evropy juniorů bronzovou medaili.

Bratři **Josef Baier** (nar. 1950) a **Ladislav Gaži** (nar. 1949) se sice poněkud zpronevěřili rodinné hudební tradici, ale zato dosáhli nebývalého úspěchu ve sportu. V Brně založili Box club – Direkt a **Box club – Gaži Brno**. Prvně jmenovaný klub se zaměřuje především na romské děti, kterým nabízí příležitost smysluplně trávit volný čas – na trénincích. Případné boxerské talenty potom přecházejí k bratrovi do druhého klubu, který se díky vynikajícím výsledkům stal jedním ze čtyř vrcholových boxerských center v ČR; v roce 2001 bylo brněnské centrum vyhodnoceno dokonce jako nejlepší. Sám prezident jmenovaného boxerského klubu Ladislav Gaži přiznává, že na věhlas brněnského klubu mají nemalou zásluhu právě romští boxeři. **Ludovít Plachetka** (nar. 1971) se stal mistrem ČR v boxu v roce 1993, byl to také náš úspěšný reprezentant na OH v Atlantě v roce 1996. Vynikajícím boxerem je **Pavel Polakovič** (nar. 1974), dlouholetý

významném závodě znovu po dlouhých 14 letech. Gažiová byla považována za naději československé gymnastiky pro nadcházející OH v Los Angeles (1984), kterých se však nakonec zúčastnit nemohla stejně jako celá výprava československých sportovců.

Romové dnes nechybějí ani mezi sportovci se zdravotním postižením. Jmenujme za všechny alespoň reprezentantku ve stolním tenisu **Vieru Kašparovou** (nar. 1982) ze Slovenska. V roce 1999 zvítězila na mistrovství Evropy v soutěži jednotlivců; na paralympijských hrách v australském Sydney v roce 2000 vybojovala stříbrnou medaili.

Romové se uplatňují i v různých **vědních oborech**. Ve vědách **exaktních**, například jako inženýři: **ing Karel Holomek** (nar. 1937, mj. v letech 1952–53 člen československého juniorského reprezentačního družstva sportovních gymnastů), ale třeba také jako lékaři. Teprve nedávno a vlastně náhodou se v pramenech zjistilo, že v 18. století ve španělském městě Teba byl lékařem Rom – **José Matildo López**. Poté naše vědomosti o romských lékařích pro dlouhé období chybějí a navazují až ve století 20. Prvním známým romským lékařem u nás byl rodák ze slovenské romské osady u Klenovce, okr. Rimavská Sobota, **MUDr. Ján Cibula** (nar. 1932), který po roce 1968 emigroval do Švýcarska. Nejprve v Ženevě a nyní v Bernu provozuje už řadu let svoji soukromou lékařskou praxi. V roce 1978 byl zvolen prezidentem Mezinárodní romské unie (IRU); za jeho působení byla unie přijata do sekce mimovládních organizací v OSN. Ženskou lékařkou je Cibulova sestra **MUDr. Adéla Cibulová**, která žije na Slovensku. Jako chirurg působí v brněnském Centru kardiovaskulární a transplantační chirurgie **MUDr. Vladimír Horváth** (nar. 1970). Několik romských studentů se na dráhu lékaře teprve připravuje.

Obr. 33 – Romští studenti středních a vysokých škol z ČR sdružení v o.s. Athinganoi si připomněli něco z tradic svých předků a aspoň na několik letních dní okusili kočování, Kladruby, 2000.

Stejně tak se uplatňují Romové i ve vědách **humanitních**, např. jako právníci: **JUDr. Tomáš Holomek** (1911–1988) ze Svatobořic u Kyjova se stal již v době první Československé republiky prvním romským vysokoškolačkem u nás; dnes má právnické vzdělání řada dalších Romů. Připomeňme za všechny jen zakladatele a dlouholetého předsedu Romské občanské iniciativy **JUDr. Emila Ščku** (nar. 1957), od roku 2000 prezidenta IRU. Talentovaná absolventka práv **Mgr. Anna Červeňáková** v současné době získává zkušenosti pro svoji práci na stáži u Evropského parlamentu ve Štrasburku. V kanceláři ombudsmana v Brně pracuje právnička **Mgr. Zuzana Gáborová** (nar. 1975). V oblasti sociologie se pohyboval **Doc. RSDr. Miroslav Holomek, CSc.** (1925–1989), mimo jiné v letech 1969–73 předseda Svazu Cikánů-Romů v ČSR.

Povoláním učitel byl již brzy po roce 1945 rodák z romské osady u Oslavan u Brna **Antonín Daniel**. Učiteli se posléze stali **František Bandy**, **Marie Čonková-Čadecká** (nar. 1946). Na Slovensku např. **PhDr. František Godla** (nar. 1946), který je středoškolským profesorem, ředitelem a pedagogem Střední umělecké školy v Košicích je **PaeDr. Gejza Adam** (nar. 1951).

Vzdělání lidé se začínají objevovat již i v komunitě olašských Romů. Vzhledem k dosud platnému tradičnímu rozdělení rolí v olašské rodině je vyšší vzdělání obdivuhodné zejména u žen. **Margita Lakatošová** (nar. 1970) po absolvování gymnázia a Sociálně-právní akademie pokračuje ve studiu pedagogiky na Filozofické fakultě UK v Praze. **Helena Rafaelová** (nar. 1977) z Plzně po absolvování prvního ročníku plzeňské univerzity navázala na studium sociálně kulturní antropologie v USA; ve Washingtonu D.C. na prestižní Johns Hopkins University studuje původní obor v kombinaci s psychologií. Cesta obou těchto dívek ke vzdělání byla mimořádně trnitá, i proto patrně zůstává u nás jejich vzor v podstatě nenásledován.

Mezi Romy se stále častěji objevují i žurnalisté. **Mgr. Jarmila Balážová** z Brna (nar. 1972) pracuje jako dramaturgyně a moderátorka České televize i televize Nova, je šéfredaktorkou časopisu *Amaro gendalos*. Hlasatelkou v ČT se stala v roce 1998 **Iveta Kováčová**, která je mj. také skvělou zpěvačkou vokálního tria Triny. Jako redaktori zpravodajství ČT působí **Ondřej Giňa ml.** a **Richard Samko**. Redaktorkou časopisu *Mladý svět* je **Mgr. Judita Traubová** (nar. 1968) z Tábora. Romskou relaci – *O Roma vakeren* v Českém rozhlase vede **Anna Poláková**, romské vysílání na stanici Regina zase básník **Emil Cina** (nar. 1947). V Českém rozhlase na stanici Radiožurnál pracuje jako redaktor **Jan Mišurec** (nar. 1973). Na Slovensku působí schopná žurnalistka **Mgr. Anna Koptová** (nar. 1953), jejíž pracovní záběr již dávno přesáhl obor žurnalistiku, což platí i o **Agnes Horváthové** (nar. 1957) a mnoha dalších.

Prvním romským historikem u nás byl rodák ze západoslovenského Šaštína, prom. historik **Bartoloměj Daniel** (1924–2001), zakladatel a pracovník Muzea romské kultury v Brně. Podobně přispěla k založení muzea i autorka této publikace, jinak historička a muzeoložka **PhDr. Jana Horváthová** (nar. 1967). Dokumentaci vlastní kultury se věnují i Romové na Slovensku. První pracovníci Oddělení romské kultury v Gemersko-malohontském muzeu v Rimavské Sobotě byla **Mgr. Alena Horváthová** (nar. 1961), nyní ředitelka Informačního a poradenského centra Romů a Klubu romských žen tamtéž. Oddělení romské kultury funguje i při Vihorlatském muzeu v Humenném, kde romisticky orientované sbírkové fondy spravuje **Mgr. Miroslav Cina**, stejně jako Alena Horváthová absolvent katedry romské kultury na nitranské univerzitě.

Psychologii vystudovala brněnská rodačka **Mgr. Monika Horáková-Mihaličková** (nar. 1973), první výkonná místopředsedkyně Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity vlády ČR, posléze poslankyně Parlamentu ČR. Romským studentům středních a vysokých škol z celé

republiky umožnila setkávání, výměnu názorů i zkušeností na půdě občanského sdružení Athinganoi (viz obr. č. 33). Na Slovensku působí psycholožka **PhDr. Klára Orgovánová** (nar. 1956), předsedkyně Nadace InfoRoma a Nadace pro romské dítě; v roce 2001 byla jmenována zmocněnkyní vlády SR pro řešení problémů romské menšiny.

Ze zahraničních romských vědců humanitních oborů připomeňme sociologa, básníka a aktivního politika pocházejícího z bývalé Jugoslávie **PhDr. Rajko Djuriće** (nar. 1947), který nyní žije v Berlíně (1990–2000 prezident IRU). V Ruské akademii věd bádá na poli historických a etnologických věd **prof. Naděžda Demeterová**, v etnologii publikuje také **dr. Andrej Mirga** z Polska. Profesorský titul získal lingvista a historik **prof. Ian Hancock-le Redžosko** (nar. 1942) z Texaské univerzity v Austinu, vynikajícím lingvistou je **PhDr. Christo Kjučukov** (nar. 1962) z Bulharska nebo **Lev Čerenkov** z Ruska. V oblasti dějin umění se pohybuje olašská Romka a kunsthistorička **Ágnes Darócsi** z Maďarska. K romským osobnostem světového významu patří sociolog **dr. Nicolae Gheorghe** z Rumunska. V současné době pracuje v OBSE ve Varšavě. **Romani Rose** ze skupiny německých *Sintů* je zakladatelem a vůdčí osobností Dokumentačního a informačního centra v německém Heidelbergu, které se orientuje na genocidu Sintů a Romů v době druhé světové války. Centrum disponuje velmi zajímavou a světově ojedinělou expozicí. **Dr. Santino Spinelli** je hudební teoretik i aktivní hudebník, ale především představitel italských Romů. Od roku 1994 pořádá ve středoitalském městě Lancianu **mezinárodní uměleckou soutěž AMICO ROM**, v níž jsou posuzována díla s romskou tematikou nejrozličnějších uměleckých oborů od autorů z celého světa.

Zejména od druhé poloviny 20. století, kdy bylo Romům umožněno chodit do školy, a zbavit se tak negramotnosti, začínají se mezi nimi objevovat také první spisovatelé, píšící jednak romsky, jednak jazyky majoritních společností, v nichž žijí. U nás je to především: **Tera Fabiánová** (nar. 1930), **Vojtěch Fabián** (nar. 1949), **PhDr. Vlado Oláh** (nar. 1947), **Jan Horváth** (nar. 1959), **Margita Reiznerová** (nar. 1945), **Helena Demeterová** (nar. 1940), **Ilona Ferková** (nar. 1956), **Andrej Giňa** (nar. 1936), dříve jmenovaný **Emil Cina** (nar. 1947) se věnuje zejména tvorbě pro děti, **František Demeter** (nar. 1948, činný i výtvarně). Tvorba uvedených autorů již byla zveřejněna, na rozdíl od řady začínajících tvůrců, kteří na knižní vydání své tvorby teprve čekají. Na Slovensku žije a tvoří první romská spisovatelka (první z území bývalého Československa) i autorka původních divadelních her **Elena Lacková** (nar. 1921), **PhDr. Dezider Banga** (nar. 1939) nebo **József Ravasz** (nar. 1949) a mnoho dalších.

Ze světových autorů není možno pominout romskou poetku z Polska **Bronislawu Wajspapuszu** (1908–1987), která je básníčkou světového významu. Ve Francii žil a tvořil spisovatel **Matéo Maximoff** (1917–1999). Jeho první dílo Sudičky bylo přeloženo do 14 světových jazyků. Ve Švédsku žila **Katarina Taikonová** (1932–1995), autorka literatury pro děti. Její knihy jsou populární po celé Skandinávii; kniha *Katici*, ty to zvládneš vyšla i v češtině (1999). **Filomena Franz** (nar. 1922) z německých *Sintů* píše především romsky; za svoji činnost obdržela v roce 1995 Spolkový kříž za zásluhy, nejvyšší občanské vyznamenání, jaké vládá SRN uděluje. Také v žilách kolumbijského autora románové ságy *Sto roků samoty* **Gabriela García Márqueze** (nar. 1928) koluje romská krev; v roce 1982 získal Nobelovou cenu za literaturu.

Vrozenou vnímavost a citovost Romové naši i zahraniční uplatňují zejména ve **výtvarném umění**. U nás k nejznámějším tvůrcům patří **Rudolf Dzurko** (nar. 1941), který pracuje originální technikou lepení barvené skleněné drtě na skleněný podklad. Vedle toho je autorem

soch z pískovce a ze dřeva (viz obr. č. 29). V české výtvarné obci patří k uznávaným naivním výtvarníkům.

Další romští výtvarníci – samoukové se v poslední době dostávají do povědomí veřejnosti zejména díky putovní výstavě Muzea romské kultury *E luma romane jakhenca* – Svět očima Romů. Mezi autory na výstavě prezentovaných prací jsou řezbáři, kreslíři i malíři. Dřevo je materiál v přírodě lehce dostupný, proto jej Romové tradičně opracovávali, původně jen pro zhotovení užitkových předmětů (nádobí apod.); nyní na rodinných základech vyrůstají lidoví řezbáři – umělci. Autorem rozsáhlé kolekce dřevorezby je **Dezider Fertö** (1921–1996) z Gemerské Vsi, jehož celoživotní dílo je umístěno ve sbírkách Muzea romské kultury (viz obr. č. 3, 37).

Obr. 34 – Většina výtvarníků z řad Romů vytváří svá díla bez odborného vzdělání. Nejsou-li přímo nezaměstnaní, pak pracují nejčastěji v dělnických profesích. Dušan Oláh z Detvy: přes den lakýrník, ve chvílích volna ilustrátor a malíř.

Ernest Dančo (nar. 1935) žije v Benátkách nad Jizerou a vytváří zejména polychromované figury inspirované náboženskou tematikou (viz obr. č. 28). **Ján Bartoš-Biskup** (nar. 1953) je rázovitý dřevorezbař ze Zvolena (viz obr. č. 24). Ve Zvolenské Slatině žije a tvoří nejen ze dřeva **Ivan Berky** (nar. 1970); je mj. autorem městského znaku na místní radnici. **Jaroslav Cicko** (nar. 1939) z Horné Štubně se svými sochami ze dřeva či kamene postupně přesouvá z pozice lidové amatérské tvorby k tvorbě profesionální.

Z kreslířů a malířů připomeňme výtvarný talent amatérů-samouků z Detvy, mezi něž patří **Ján Oláh-Širo** (nar. 1959), mj. autor ilustrací ke karetní hře, **Dušan Oláh** (nar. 1960, viz ilustrace pod mottem knihy, obr. č. 9, 10, 34). **Ján Berky** (nar. 1951, viz obr. č. 31) nachází inspiraci pro své práce zejména v aktuálních problémech současných Romů, naopak **Tibor Oláh** (nar. 1952), nyní žijící v Rožňavě, nachází zálibení spíše ve ztvárnění krajiny.

Z dalších autorů-samouků stojí za pozornost **Július Lakatoš** (nar. 1938) ze Selice. V pravém slova smyslu lidovým tvůrcem byl **Aladár Kurej** (1926–2001) z Humenného. **Tibor Červeňák** (nar. 1977) z Hranic na Moravě je autorem často rozměrných olejů především s tematikou figurální. Výstava prezentuje i kresbu **Františka Demetera** (nar. 1948), který však již v roce 1996 emigroval do Belgie. Trvale se zde usadil a pravidelně pořádá výstavy svých výtvarných prací. Malíř **Pavel Kroka** (nar. 1961), jinak romský poradce Městské části Praha 7, měl samostatnou výstavu obrazů v roce 2000 v Českém muzeu výtvarných umění v Praze. Skladatel **Jiří Korman**, inspirován jeho díly, vytvořil 13 hudebních variací zachycených na CD *Čhajori romaňi/Cikánská dívenko* (Nadace Díla pro národ, Praha 2000.)

Tvorbu romských žen prezentují olejomalby **Marty Váľkové** (nar. 1956). Vedle práce romské poradkyně v Ústí nad Orlicí se ve volných chvílích věnuje výtvarné tvorbě, kterou studovala na Střední škole umělecko-průmyslové v Uherském Hradišti. Výstavu doplňují vyšívané obrazy neškolené **Markéty Šestákové** (nar. 1952) z Českých Budějovic.

Z romské tradice vychází práce s dalším přírodním materiálem – hlinou. Součástí putovní výstavy jsou totiž i hliněné plastiky nevidomé sochařky z Brna **Boženy Příkrylové** (nar. 1978). Příkrylová je autorkou bronzové pamětní desky obětím protektorátního cikánského tábora v Hodoníně, která byla v roce 1998 umístěna na hřbitovní zdi v Černovicích, o. Blansko (viz obr. č. 23). Pro Baziliku Navštívení Panny Marie, která se nachází na známém poutním místě – na Sv. Kopečku u Olomouce – zhotovila sochu Madony z pálené hlíny (1999). Na Slovensku, v městě známém výrobou keramiky – Modře, působila jako profesionální keramička **Viola Petrášová-Stojková** (1962–1996). Invence a umělecké nadání Petrášové se měly možnost projevit i navzdory jejímu předčasnému skonu v řadě samostatných keramických objektů.

Na Slovensku žije a tvoří jeden z mála romských profesionálních výtvarníků **Alexander Bohó** (nar. 1947). Je autorem řady grafik i olejomalb v duchu výtvarného směru – konceptualismu. Restaurátor nástěnné malby **David Zeman** (nar. 1973) je autorem sgrafit na motivy dřevorytů Josefa Váchala ve stejnojmenné ulici v historické části města Litomyšle, je spoluautorem štítové malby na boční zdi budovy Muzea romské kultury v Brně (viz obr. č. 25). Práci restaurátorské se věnuje také **Eduard Oláh** (nar. 1955), ovšem coby sochař-kameník. V roce 1997 vytvořil památník romským obětím války pro lesní hřbitov u objektu protektorátního cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu. (Památník romských obětí obdobného tábora v Čechách – v Letech u Písku – je dílem neromského autora, akademického sochaře Zdeňka Hůly, odhalen v roce 1995.)

Obr. 35 – Alojz Šarkózy s mříží vlastní výroby, Dunajská Lužná 1998.

Ze zahraničních romských výtvarníků jen namátkou uvedme **Karla Stojku** (nar. 1931) z Vídně, jehož plátna čerpají náměty v autorových hrůzných zážitcích z koncentračního tábora v Osvětimi. Je možno zmínit i díla řady romských malířů z Maďarska. Po souborné prezentaci jejich děl v rámci putovní výstavy realizované již dříve zmíněnou **Ágnesou Darócsi**, se jim podařilo prolomit bariéru předsudků a jejich tvorba vešla v obecnou známost. Některým z nich se dokonce podařilo získat akademické vzdělání a stát se profesionálními výtvarníky. Za hranicemi Maďarska jsou známí především dva: **István Szentandrás** a **Tamás Péli** (nar. 1948).

Ve Švédsku žije **Rosa Taikonová** (nar. 1926, sestra spisovatelky Katariny Taikonové, viz s. 74) – uznávaná výtvarnice-šperkařka. Při navrhování i výrobě originálních stříbrných šperků vychází z rodové tradice – je totiž ze skupiny *Kalderašů*, kteří se v minulosti věnovali nejen výrobě kotlů, ale zhotovovali třeba také ozdobné stříbrné knoflíky či kování na „vajdovské“ hole.

Tradice romského kovářství se stala základem pro tvorbu dnešních romských **uměleckých kovářů**. Snad jejich největší koncentrace je v oblasti západního Slovenska; romské umělecké kováře nalezneme mj. v Bratislavě-Podunajských Biskupicích, Zohoru nebo v Dunajské Lužné. V poslední jmenované obci funguje hned několik rodinných firem, např. **Rigovci – Rigokov** (viz obr. č. 36), **Šarközi**, ale i **Šarközy** (viz obr. č. 35), které nejen exportují své práce do zahraničí a do exkluzivních obchodů s bytovými doplňky i nábytkem, ale podílí se také na restaurování kovových objektů v historických částech Bratislavy (např. brána prezidentského paláce) nebo Vídně. Romští umělečtí kováři reprezentovali naši zemi v roce 1967 na mezinárodní výstavě EXPO v kanadském Montrealu. Za kovovou plastikou kozorožce si z výstavy odvezli dokonce významné ocenění. Je příznačné, že právě na této prestižní výstavě byl skutečný původ autorů zamlčen a díla byla vydávána za slovenskou lidovou tvorbu.

Obr. 36 – Firma Rigokov: Kovová plastika koně – symbol firmy, Dunajská Lužná 1998.

Dokladem postupné integrace Romů do společnosti může být fakt, že zejména v poslední době pronikají zástupci tohoto etnika i do **církve**. Představitelé církve bývali vděčným námětem romských anekdot; dnes se situace začíná měnit. Od roku 1997 mají Romové již svého prvního blahoslaveného, kterým se stal **Ceferino Jiménez Malla zvaný el Pelé** (1863–1936), jenž v době občanské války ve Španělsku neváhal riskovat svůj život pro záchranu kněze. Za tento statečný čin byl popraven. Prvním romským římsko-katolickým knězem na Slovensku se stal **Eugen Fejcz** (nar. 1961), který působí ve farnosti v Družstevnej pri Hornádě. V Radošovicích je romským kaplanem **Jozef Markovič**. Pastorační činnosti mezi Romy v Bardejově se věnuje řádová sestra **Atanázia** (vl. jménem Mgr. Mária Holubová, nar. 1952). V jihočeském Větrní, nedaleko Českého Krumlova, působí vysvěcený romský duchovní – jáhen **Vojtěch Vágai** (nar. 1959).

Nejen romští duchovní, ale i ostatní Romové z celého světa se každoročně 24. května setkávají v jihofrancouzském přístavním městečku **Les-Saintes-Maries-de-la-Mer** na křesťanské pouti, při níž je do moře vynášena a oslavována socha patronky Romů – svatá Kalí Sára.

Tato kapitola nepodává vyčerpávající přehled o romských osobnostech nejen v zahraničí, ale zdaleka ani u nás. Cílem bylo poskytnout pouze ukázkou, umožnit náhled do současného stavu. Přesto zůstává smutnou skutečností, že **někteří z mediálně známých, dokonce slavných lidí s romským původem uvedení svého jména v souvislosti s Romy odmítají. A to je dokladem nejen jejich etnického uvědomění, identity, ale bohužel také momentálního stavu společnosti, v níž příslušnost k Romům znamená přitěžující okolnost.**

Doporučená literatura:

Balvín, Jaroslav: Romské osobnosti ve fotografii. Ústí nad Labem 1999.

Brindzák, Eugen ml.: Starý rómský muzikant. Phuro lavutaris. Trenčín 2000.

Davidová, Eva: Cesty Romů. Romano drom 1945–1990. Olomouc 1995.

Davidová, Eva: Kdo je Tony Gatlif. In: Romano džaniben, 1–2/1998, s. 123–130.

Drenko, Jozef: Rómska primáška Panna Cinková. In: Neznámi Rómovia, Bratislava 1992, s. 117–123.

Hlôšková, Hana: Na svetoznámej cigánskej/rómskej púti alebo s jeřábkovcami tentoráz v Saintes Maries de la Mer.
In: Etnologické rozpravy, r. 8, 2/2001, s. 172–176.

Horváthová, Agnes: Minulosť a súčasnosť kováčstva v Dunajskej Lužnej. In: Romano džaniben, 1–2/1999, s. 12–16.

Horváthová, Jana: Takový normálny doktor (rozhovor s MUDr. Vladimírom Horváthem).

In: Romové v České Republice (1945–1998). Praha 1999, s. 318–326.

Horváthová, Jana: Romské výtvarnictví v zemích bývalého Československa.

In: Romano džaniben, 4/2000 (1. část) s. 81–89), 1/2001 (2. část), s. 124–129.

Lichardus, Jozef: O cigánských kováčoch z Košarísk. In: Umění a řemesla, 1969.

Majerčiak, Vladimír: Legendárny primáš Jožko Piňo. In: Neznámi Rómovia, Bratislava 1992, s. 127–138.

Mann, Arne: Romský dějepis. Praha 2001.

Mann, Arne: Majstri ohňa a železa – rómski umeleckí kováči.

In: Slovensko, magazín Matice Slovenskej a Nadácie MS. Martin, 1966, č. 4, s. 28–30.

Manuš, Erika, Dzurko, Rudolf: Dzurko. Praha 1995.

Manuš, Erika: Jdeme dlouhou cestou. Příběhy Romů a Neromů v proměnách času. Praha 1998.

Manuš Erika: Peklo, nebe, ráj. Bít nebo být. Vyprávění nejen cikánská. Praha 2001.

Muzeum romské kultury: E luma Romane jakhenca – Svět očima Romů.

Katalog k výstavě romských neprofesionálních výtvarníků. Praha 1998.

Portréty. O Yanko le Redžosko – prof. Dr. Ian Hancock. In: Romano džaniben, 3/1996, s. 50–61.

Riboldi, Don Mário: Blahoslavený Rom, Zefferino Jiménez Malla. Miláno 1993 (slovensky).

Romane bare manuša (Karty romských osobností). Praha 1995.

A jedno zamyšlení navíc

„Stojí nám to vůbec za to?!“

Zopakujme si krátce, co už víme. Romové žijí v Evropě víc než sedm století a postupně se rozšířili do všech jejích koutů. Hranice států vnímali jen v souvislosti s formálními odlišnostmi v podstatě shodných restriktivních protiromských opatření, kterých se jim v té které zemi dostalo. V dobách celoevropského vyhánění Romů se jejich komunity přísně uzavřely před okolním světem, staly se jejich jediným útočištěm a zároveň obrannou jednotkou. Romové žili svým vlastním životem, jehož součástí bývalo i bezskrupulózní parazitování na všech, kteří do komunity nepatřili – tedy hlavně na příslušnících majority. Jenže začlenit se do již hotových ekonomických struktur evropských zemí bylo velmi obtížné. Většinová společnost zase naopak brala Romy na vědomí jen jako exotické cizince nebo notorické podvodníky, před kterými je třeba dobře uzamykat svá obydlí. Tak se stalo, že majorita a Romové, ač žijící od raného středověku ve stejném prostoru, vlastně **nikdy nežili spolu, ale jen vedle sebe**.

Zákonem o potulných Cikánech z roku 1927 měla prvorepubliková legislativa poskytnout vlastní společnosti ochranu před Romy, nikoliv řešit jejich situaci. Přes rozličné překážky již o něco dříve usilovali někteří obzvláště osvícení jedinci z řad Romů zanechat leckdy únavného kočování a okusit něco z výtobytků civilizace, jaké pozorovali mimo romský svět. Jen vytrvalým se podařilo vklínit mezi Neromy přímo do jejich obcí, takoví pak měli šanci dohnat a sladit krok s příslušníky majority; mohli například poprvé začít chodit do školy.

Důsledná realizace nacistických rasistických teorií způsobila, že z původních českých Romů přežili jen jednotlivci, kteří následně ve své většině cíleně splynuli s českou společností. Po válce jejich místo „zaujali“ převážně Romové z romských osad na slovenském venkově a dnes tvoří většinu romské populace u nás.

Paradoxně teprve socialistická společnost poprvé formálně zrovnoprávnila Romy s ostatními občany. Romové již neměli zakázaný přístup do žádné oblasti, mohli žít vedle bílých, dokonce všem nezletilým nastala povinnost chodit do školy. Romové teď mají být programově nedílnou součástí společnosti, zatímco v předchozích dobách stáli buď zcela mimo, nebo jen na okraji. **Poprvé dochází k bližším kontaktům** a prvním poznatkům ze vzájemného soužití. Zrovnoprávnění Romů bylo pro naplnění ideje socialistického rovnostářství nutné, ale přineslo velké a snad i netušené problémy. Najednou se projevil ten obrovský rozdíl mezi romskou menšinou a ostatní společností, který vznikl a prohluboval se odděleným vývojem Romů, třebaže žijících v bezprostřední blízkosti většinové společnosti. **Dle měřítek majority Romové vykazují zpoždění; z velké části je historicky determinováno:** příchod z kulturně odlišného Orientu, poté život v izolaci, který na dlouho znemožňoval plné zapojení do okolní společnosti, stejně jako staletí, po která Romové nepoznali její vzdělávací systém. **Malí Romové vstupující do života z náručí svých rodičů tedy logicky nemohou mít stejné startovní podmínky jako poslední potomci všech těch mnoha předchozích neromských generací, které ve škole nechyběly.**

Romové měli být do budování socialismu zapojeni nikoliv jako svébytné etnikum, ale jako řadoví Češi a Slováci. Byl to jednoznačně úkol nadmíru těžký a zdánlivě vůbec nerealizovatelný. I proto byl patrně zvolen tak násilný způsob jeho řešení – „zlomení přes koleno“ v podobě státem řízené asimilace. Výsledek už známe: povinné usazení, cílené odnárodňování, ztráta vlastních hodnot, pocity méněcennosti, morální vakuum, cesta hmotných výhod provázená

ztrátou soběstačnosti a závěr – demoralizace. Několik desítek let trvajícím útok na duchovnou podstatu romského společenství byl efektivnější než staletí snah o jeho vytěsnění nebo i fyzickou likvidaci – **romské komunity byly rozloženy zevnitř**.

A dnes? I přes naznačenou mizérii, ještě mnoho pozitivního v romském etniku zůstalo a mohlo by být vzkříšeno. Veřejnost však dává najevo v lepším případě svůj nezájem. Častěji slyšíme: „*Chtějí-li Cikáni žít lépe, ať konečně se sebou něco dělají sami!*“ Jen málokdo si uvědomuje, jak **Je tento požadavek nereálný**, nehledě k tomu, že do nedůstojného stavu se Romové nedostali jen vlastní vinou. Nad posledním je možno mávnout rukou, nikoliv však nad tím, že **historické zpoždění Romové sami – bez podané pomocné ruky – nikdy nedohoní**. Stovky let, po která se vzdělávali způsobem nesrovnatelným s majoritním školským systémem, jsou počátkem dnešní neúspěšnosti romských žáků v klasické české škole. Je známo, že české školství nejen ve vztahu k Romům, ale obecně je orientováno ne zcela ideálně – encyklopedicky a akademicky, pochopitelně tak v důsledku skýtá největší šanci na úspěch dětem ze vzdělanějšího prostředí... Špatný začátek zakládá na další problémy, které už všichni známe. Únik z bludného kruhu je v uvědomělé pomoci na potřebných místech, jako je právě školství. Taky lidská práva, protože bez jejich naplňování Romové nikdy nebudou skutečnými občany tohoto státu. Je jasné, že faktická integrace Romů do naší společnosti bude náročná i nákladná. Někdo potom může položit otázku: „**A stojí nám to vůbec za to?!**“ *Mají Romové pro naši společnost nějaký pozitivní význam?* (Nehledme na to, že otázka je vlastně zbytečná, protože z hlediska mezinárodního by naši republika případné vytěsnění Romů nebylo umožněno ani prominuto. Avšak pro dobrý pocit, že se snažíme o něco, co není jen nutné, ale zároveň i přínosné, bude vhodné si na otázku odpovědět). Na toto téma různé naše i světové osobnosti uvedly už řadu podnětných myšlenek, které je možno po jistém čase jen zopakovat, protože jejich platnost se nemění.

V souvislosti s emigrací Romů do zahraničí už v roce 1997 publicista **Jiří Peňáz** v Respektu hodnotil hrozící romský exodus takto: „*Pro koho je však hypotetický romský exodus větší ztrátou? Pro bílé Čechy, kteří během padesáti let zůstali sami v prostoru, kde se národy po staletí prolínaly, nebo pro odcházející Romové, kteří se sami nazývají ‚dětmi větru‘, putujícími stovky let prostorem Eurasie? Zmizením jednoho etnika – ať jakkoli ‚problémového‘ – se česká netolerance zabetonuje, křupanství posílí, život zchudne. V Německu existuje jedno populární heslo: Cizinci, nenechávejte nás tady samotné! Naši Cikáni však navíc nejsou cizinci. Homogenita je totiž svojí podstatou příbuzná s totalitou, obě usilují o smazání rozdílů, o glajchšaltaci a parkovou úpravu. Moderní společnost, která je naopak založena na heterogenitě, tedy co největší rozdílnosti, se svými minoritami obohacuje. Není to vždy jednoduché, ale stojí to za to. Privilegia patří menšinám, majorita žádné ohledy nepotřebuje. Je českým neštěstím, že takové samozřejmé konstatování zde zní bezmála jako provokace.*“

Vlastní postřeh předložím i já. Pocházím totiž ze smíšené rodiny – jsem zároveň Romkou i Češkou, proto mi bylo umožněno ne vždy obvyklé srovnávání. Ti nevzdělaní a vysmívání Romové mají v rámci své jinakosti mimo jiné poněkud snížený práh citové vnímavosti. Někdy působí až dětinsky, jak mají „pláč i smích v jednom uzlíčku“, jindy se zase dokážou vcítit do druhého tak, jak už to dneska není zcela běžné. Znáte ten pocit, když přijдете k někomu domů bez ohlášení a on se „pro forma“ zeptá, dáte-li si něco? A vy, i když vám v břiše kručí, nechcete obtěžovat, ze slušnosti odmítneme a maximálně dojde na obligátní kávu. U mnohých Romů však dodnes platí stará zásada „Host do domu Bůh do domu“; čím prostší Romové, tím více platí. Právě takový vás nestaví před dilema: distingovaně odmítnout, nebo se s chutí

najít. Bez ptaní donesou, co dům dá. Znam ze svého okolí i několik případů, kdy se Romové ujali ještě níže společensky řazených bezdomovců a za menší výpomoc jim dají najít, v zimě poskytnou přístřeší. Návyky z dob, kdy jedinou hodnotou bylo přežít, kdy jeden Rom byl odkázán na druhého a platila zásada vzájemné solidarity nebo pomoci slabším vůbec. Ostatně staré romské přísloví říká: „Rom prožil mnoho těžkostí, proto má soucit s každým.“

Je známé, že Romové neplánují, a vzhledem k tomu je obtížné se s nimi na čemkoli předem závazně domluvit. Na druhou stranu dokážou žít plně přítomností, užít si ji a vychutnat, i když jim zrovna štěstí nebo osud není nakloněn. V létě zpravidla nejezdí na drahé dovolené, místo toho jen tak v hloučcích postávají nebo vysedají před svými domy, pokuřují, klábosí, zpívají nebo i hlučí, vyhřívají se na slunci, nikam nespěchají a je jim dobře. Někdo může učinit závěr: „*Nedostatek motivace k ušlechtlejším cílům, primitivní život.*“ Což ale bude svět šťastnější, bude-li plný neurotických workholiků? A potom, ona absolutní oproštěnost od honby za leckdy nesmyslnými cíli a ambicemi se neprojevuje jen auru charismatické nezávislosti, ale také v láskyplném a odevzdaném vztahu k dětem. Mnohé české ambiciózní ženy kmitají mezi kariérou a vlastní rodinou, děti přesouvají od jedné „hlídací paní“ k druhé, a to jistě k pohodě dětí nepřispívá. Naproti tomu romská matka nebo babička vydrží leckdy v bohorovném klidu a s trpělivostí krajkářky batolit se celý den spolu s dítětem jen jemu k ruce a nemá pocit, že jí zatím něco uniká. Namítnete možná: „**A co děti odložené v dětských domovech, romští narkomani a kriminálníci...**“ Jenže já nemluvím o těch zpustlých, kteří už zapomněli, co znamená slovo *romipen* a k čemu je zavazuje. **Nemluvím ani o darebácích, které je třeba posuzovat bez rozdílu etnika**, já mluvím o Romech a některých jejich sociokulturních specifických rysech. Ty nespočívají ve vybydlených domech ani v jejich oběžných, bezzubých a neupravených obyvatelích.

Jinými slovy mě při tom každodenním srovnávání obou přístupů k realitě nepřipadá, že by Romové byli lepší nebo horší, ale stále zřetelněji dospívám k závěru, že **Romové jsou jako chybějící kámen do mozaiky**; že podle přírodních zákonitostí v našem světě být musí, asi tak jako závaží na miskách vah.

Německý spisovatel **Günter Grass** v rámci řeči věnované památce tří v Německu zavražděných tureckých žen řekl v roce 1992 v mnichovském komorním divadle na adresu Romů: „*Mají v sobě zarážející krásu, která nás činí ošklivými samy před sebou. Jejich pouhá existence zpochybňuje naše hodnoty. Potřebujeme je. Mohli by nám pomoci alespoň trochu pohnout našim zkonstatěným pořádkem. Mohli bychom se od nich naučit, jak bezvýznamné jsou naše hranice, protože oni žádné neznají. Jsou doma všude v Evropě; třeba právě oni jsou těmi, za něž se skálopevně pokládáme my – totiž rozenými Evropany.*“

Stejně jako známý francouzský antropolog a etnolog Claude Lévi-Strauss, ani já neuznávám termín primitivní národy. Romy počítám k národům donedávna přírodním. Jejich přebývání v permanentním kontaktu se surovou i něžnou přírodou, ale i neustálý boj o holou existenci v lidské společnosti, zformovaly žebříček hodnot, na jehož prvním místě je ochrana života a všeho živého vůbec. Možná právě takové zjednodušení a pořádek v základních hodnotách dnešnímu světu chybí. Uvedený fakt postihla v jednom lektorském posudku v roce 1997 i známá odbornice na romistiku **Milena Hübschmannová**, když odmítla pojmy nižší a vyšší stupeň civilizace, jež jsou v souvislosti s Romy a evropskou kulturou poměrně frekventované. Jej vysvětlení: „...osobně tyto pojmy považuji za zcestné, protože chtě nechtě implikují 'civilizační' nadřazenost těch, kteří čím dále tím zoufaleji hledají východisko ze své 'vyšší' civilizace a podvědomě (či vědomě) se obracejí k těm 'nižším' s nadějí, že jejich neodcizenost a rudimentální schopnost komunikovat s vesmírem je zbaví civilizačních stresů.“

Ani v celosvětovém měřítku nejsou Romové zanedbatelným prvkem; národ, který prolíná zeměmi bez politických omezení, dnes čítá jen v Evropě přes osm milionů lidí. Je to kultura, o jejíž existenci ví celý svět, což jistě nelze říci o kulturách všech evropských národů. O tom svědčí i řada ojedinělých výtvarných, hudebních nebo literárních děl, které inspiroval právě romský živel. Je zde ovšem i další rozměr, který jsem zmínila už na konci 1. kapitoly – křivka vývoje etnika či národa. Romové, pokud jim bude dáno přežít i do dalších věků, jsou podle mě nyní na pomyslném úpatí své cesty dějinami. Vždyť teprve v posledních letech se objevila první generace romské inteligence, která má možnost zapojit se do tvorby hodnot jak na poli vědeckém, tak i uměleckém. Zvýšená emocionálnost, schopnost imaginace a možná i staletí strádání jsou v Romech hluboce uloženy. Podle odborníků jsou romské děti obzvláště umělecky disponované, a to nejen po stránce hudební, ale třeba také výtvarné, což se projevuje tehdy, jsou-li dobře vedeny. (V posledním desetiletí u nás dali o sobě poprvé vědět neškolení romští výtvarníci.) V romských dětech a celém etniku dřímá dosud nevyužitý mozkový i emocionální potenciál, ohromná nevyužitá energie. Možná právě ona představuje hrozící „nebezpečí“ v podobě konkurence pro mnohdy postmoderně unavené a neustálým technickým pokrokem i postupující civilizací „zušlechťované“ národy.

Dané téma nahlíží **Fedor Gál** v MF Dnes v roce 2001 ze zcela praktického zorného úhlu: „*Naši xenofobní spoluobčané si budou muset zvyknout, že bude přibývat migrantů, že populace, které jsou teď předmětem averze, jsou vitálnější než současná majoritní, že jich bude pořád víc. Že Evropa vymírá, a nemá-li vymřít, musí nasát desítky milionů migrantů. Lidé, kteří si na to nezvyknou – Bůh s nimi. Budou žít v prostředí, ve kterém se nebudou cítit dobře, budou plni vzteku a nenávisti. Národně čistý stát je totální nesmysl. V Evropě příštích třiceti let dojde k masivním migračním vlnám. Ve jménu našeho přežití. To si málokdo uvědomuje. Neužijeme své důchodce například.*“

Nakonec se s vámi podělím o něco hezkého – o úryvek z prózy **Bohumila Hrabala** Cikánská rapsodie, kterou napsal v Kersku v září 1991: „*Jednu dovolenou jsem strávil se svojí ženou Pipsí a Mařenkou a Honzíkem Smetanou na Slovensku, v Bobotech ve Vrátnej doline. Večer jsme jednou náhodou zašli do jizby, kde cikánská kapela hrála k poslechu a tanci... Avšak, když hosté a tanečníci odešli, Honzík Smetana přistoupil k cikánské kapele a řekl... Přátelé, když jsem jako student byl v Tatrách, hráli mi cikáni písničky svých dědů, nezapomněli jste na ně? A primáš, starý cikán... Á, panie velkomožný, nezapomenuli, ale nikdo tuná už tie staré improvizácie nechce... A Honzík Smetana řekl: Tady máte a zahrajte, jen pro sebe a pro nás... A cikáni se na sebe podívali, starý první houslista začal hrát... druhé housle jej doprovodily, pak i cimbál... a nakoniec basa ukostřila tu cikánskou rapsodii i blues... a najednou jsme se hudbou vrátili nazpátek do cikánských pravých nebes, někam do cikánského dávnověku... byla tu Rhapsody in blue... hudba obalovaného tónu... byl to jakýsi rozhovor dvou houslí, cimbálu a basy před Bohem... Cikáni zvažněli a jizba se stala kaplí sboru zasvěcených blažených, kteří hovoří hudbou... A seděli jsme a byli jsme zasaženi bleskem vyššího poznání... Když hudebníci, sami dojeti, skončili ten dialog, to hledání nástrojů, Honza Smetana vstal, objal skromné hudebníky a řekl... Vždyť tohle je i Béla Bartók, to co umíte má ve své operetě Franz Lehár... jste mými hosty, protože my jsme vámi poctěni... A primáš se hořce usmál... My bychom taky tak hráli hostům, ale dneska nikdo už o tu pravou hudbu nestojí... A tak jen my tou improvizovanou hudbou jsme uslyšeli, kterak cikáni bez pasu a výjezdni doložky strunnými nástroji stoupali až k samým hvězdám, bylo nám jako by před chvílí touto jizbou prošel světlý Kristus a zanechal za sebou vůni zázraku...“*

Seznam vyobrazení

Přední strana přebalu: Rodina, Arnoltice 1974; foto Jindřich Štreit, ze sbírek Muzea romské kultury (dále jen MRK).

Pod mottem: Mizející kultura, Dušan Oláh, kresba černou propiskou; ze sbírek MRK.

Kapitola 1. Původ Romů

Poznáte, kdo je kdo?

Č. 1. Obyvatelé vesnice v indickém Rádžasthánu, 1998; foto Le Bloch, ze sbírek MRK.

Č. 2. Obyvatelé romské osady v Muránské Dlhé Lúce, 1999; foto Jana Horváthová, ze sbírek MRK.

Kapitola 2. Odchod z pravlasti

Č. 3. Putování, Dezider Fertő, dřevorezba; foto Milan Hofer, ze sbírek MRK.

Kapitola 4. Vývoj vztahů mezi Romy a Evropany

Č. 4. Romská matka s dítětem na rytině Heinricha Weigla z roku 1577; převzato z knihy: Romové – O Roma. Tradice a současnost. Brno 1999.

Kapitola 5. Doba vyhánění a pronásledování

Č. 5. Výstražné tabule s ukázkou trestů, které Romům hrozily při nerespektování zákazu vstupu na daná území, (1708–1710); foto ze sbírek MRK.

Kapitola 6. Tradiční romská komunita

Č. 6. Život kočovných Romů se vždy řídil jistým řádem, který pamatoval i na děti a jejich potřeby. Matka s dítětem ze skupiny kočovných cínovačů, Bulharsko 1998; foto Jana Horváthová, ze sbírek MRK.

Č. 7. Obřadní stříbrná konvice zdobená výjevy ze života Romů patřila k symbolům moci vůdce romské skupiny stejně jako „vajdovská hůl“, klobouk, řetěz nebo velké stříbrné kulovité knoflíky (průměr 5–7 cm), které se nezapínaly, ale pánskou vestu či kabát pouze zdobily a naznačovaly moc i postavení jejich nositele; foto Arne Mann, ze sbírek Středoslovenského muzea v Banské Bystrici.

Č. 8. Stříbrný „vajdovský“ řetěz se zavěšenými mincemi. Ženy nosily stříbrné nebo zlaté dukáty ve vlasech, na krku a hrudi nebo přišité na oděvu; foto Arne Mann, ze sbírek Vlastivědného muzea v Prešově.

Kapitola 7. Jazyk a slovesnost

Č. 9. Víla Trávnice, Dušan Oláh, akvarel; foto Milan Hofer, ze sbírek MRK.

Č. 10. Vzpomínka z osady, Dušan Oláh, kresba černou propiskou; foto Milan Hofer, ze sbírek MRK.

Kapitola 8. Řemesla, profese a zaměstnání

Č. 11. Romští kováři stejně jako jejich indičí předkové pracovali v sedě na zemi. Za povšimnutí stojí kovářova vesta zdobená stříbrnými knoflíky. (Jožka Kubík, prastrýc legendárního horňáckého primáše). Velká nad Veličkou 1914; foto B. Vavroušek, foto ze sbírek MRK.

Č. 12 – 13. Romští výrobci kotlů v minulosti a dnes (první – poblíž Varšavy, 1868, litografie Wojciecha Gersony a druhá – Bulharsko, 1998, foto Jana Horváthová. Obě foto jsou ze sbírek MRK.

Č. 14. Brusíč nožů, Frýdek-Místek, kolem 1960–1970; foto ze sbírek MRK.

Č. 15. Zejména na východním Slovensku se někteří Romové (ze skupiny původně rumunských *Rudarů*) živí výrobou a prodejem dřevěného nádobí, koryt a příborů, Podčičva 1995; foto Eva Davidová, ze sbírek MRK.

Č. 16. Na Balkáně Romové stejné skupiny mimo uvedený sortiment zhotovují navíc i vřetena, 1998; foto Jana Horváthová, ze sbírek MRK.

Č. 17. Výroba nepálených cihel – valků, Krásnohorské Podhradie, 1999; foto Jana Horváthová, ze sbírek MRK.

Č. 18. Výroba šňůrek, Slovensko 1905–1911; foto ze sbírek Néprajzy Muzeum Budapest.

Č. 19. Ze zbytků látek romské ženy ručně zhotovují rohožky a předložky, Klenovec, 1999; foto Eva Davidová, ze sbírek MRK.

Kapitola 10. Usazování v českých zemích

- Č. 20. Integrovaní moravští Romové přejímali od svého okolí i způsob odívání. Matka s dítětem z Hroznové Lhoty, okres Hodonín, kolem r. 1898; foto Josef Klvaňa, ze sbírek Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Kapitola 11. Genocida

- Č. 21. Tabule zakazující vstup „potulných cikánů a tuláků“ do určitých oblastí na území Československé republiky v letech 1927–1947; foto ze sbírek MRK.
- Č. 22. Vězeňkyně a pacientky tábtorové nemocnice v „cikánském táboře“ v Hodoníně u Kunštátu, 1942; foto Josef Habanec, foto ze sbírek MRK.
- Č. 23. Pamětní deska na hřbitovní zdi v Černovicích na Blanensku, práce nevidomé Boženy Příkrylové, 1998; foto Jana Horváthová, foto ze sbírek MRK.

Kapitola 12. Státem řízená asimilace

- Č. 24. Kopáči, Ján Bartoš-Biskup, dřevořezba; foto Milan Hofer, ze sbírek MRK.

Kapitola 13. Po „sametové revoluci“

- Č. 25. Štitová malba na boční zdi budovy Muzea romské kultury v Brně, David Zeman a kolektiv, podzim 2001; foto Veronika Rycková, ze sbírek MRK.
- Č. 26. Cikáni – raus (Cikáni ven), nápis na stánku PNS, Brno-Zvonařka, 1998; foto Jana Horváthová, ze sbírek MRK.
- Č. 27. Poprvé v roce 1999 (11. 9.) se na Sv. Kopečku u Olomouce uskutečnila Romská pouť, které se účastnili Romové z celé republiky i ze Slovenska; foto Gejza Horváth, redakce Romano hangos.

Kapitola 14. Struktura romského společenství u nás

- Č. 28. Madona s dítětkem, Ernest Dančo, dřevořezba; foto Milan Hofer, ze sbírek MRK.
- Č. 29. Basista, Rudolf Dzurko, dřevořezba; foto Libor Teplý, ze sbírek MRK.

Kapitola 15. Galerie osobností

- Č. 30. Bratři Jan a Ivan Hriskovi; foto Jan Mihaliček, redakce Romano hangos.
- Č. 31. Bluesman, Ján Berky, kombinovaná technika, ze sbírek MRK.
- Č. 32. Dana Gažiová, absolutní vítězka mezinárodního gymnastického závodu o Pohár košíckého vládního programu, Košice 1982, tehdy nejúspěšnější sportovní gymnastka ČSSR; foto Vojtech Sapara, archiv D. Gažiové-Beránkové.
- Č. 33. Romští studenti středních a vysokých škol z ČR sdružení v o.s. Athinganoi si připomněli něco z tradic svých předků a aspoň na několik letních dní okusili kočování, Kladruby, 2000; foto Jan Mihaliček, redakce Romano hangos.
- Č. 34. Většina výtvarníků z řad Romů vytváří svá díla bez odborného vzdělání. Nejsou-li přímo nezaměstnaní, pak pracují nejčastěji v dělnických profesích. Dušan Oláh z Detvy: přes den lakýrník, ve chvílích volna ilustrátor a malíř. Foto ze sbírek MRK.
- Č. 35. Alojz Šarközy s mříží vlastní výroby, Dunajská Lužná 1998; foto ze sbírek MRK.
- Č. 36. Firma Rigokov: Kovová plastika koně – symbol firmy, Dunajská Lužná 1998; foto Jana Horváthová, foto ze sbírek MRK.

Vnitřní strana zadního přebalu

- Č. 37. Podkováři, Dezider Fertö, dřevořezba; foto Milan Hofer, ze sbírek MRK.

Zadní strana přebalu

- Cikánská rodina, Míla Doleželová, olej; foto Jan Černo, ze sbírek Sdružení laiků sv. Dominika.

Miro dad

1. *Andre šmikňa labolas
tosarastar andre rat
bari bari jag
o trast andre tačarlas
pre kovinca bandžarlas
miro miro dad*

*Ref: Pipa pijelas stadži urelas
kal'i cholov parno gad
leske ačhelas
andre jag thovlas
baro koter trast
sako lestar džanelas
kaj kovačis has*

2. *Lancos tover čokanos
le grajeske petalos
kerlas miro dad
jaro maro balevas
gadžo leske anelas
raj has miro dad*

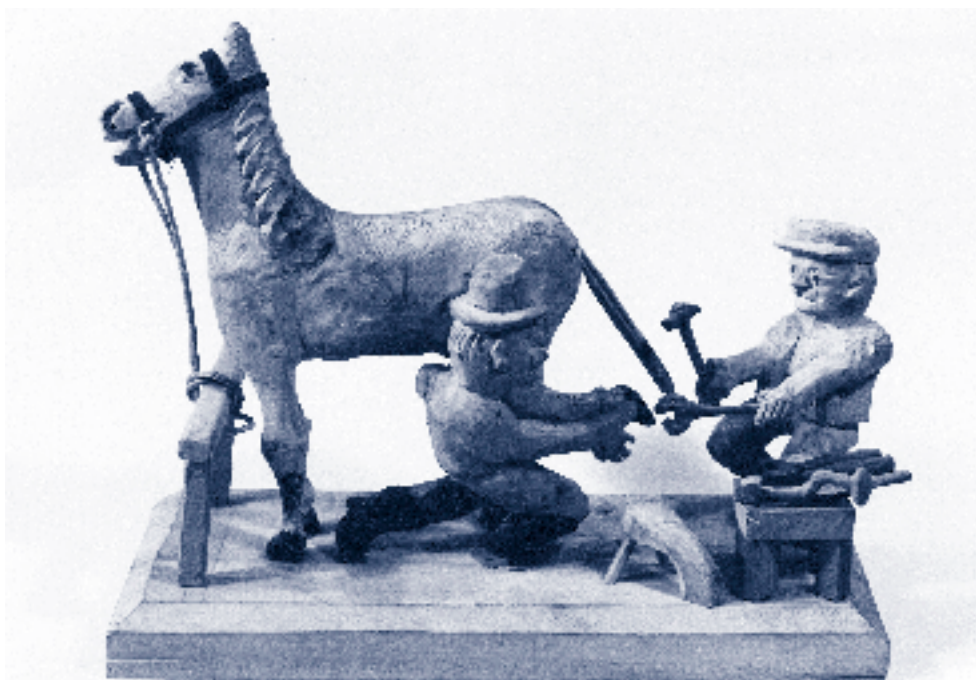
(Geza Horváth, autorský text písně, 2002)

Můj otec

*V kovárně plápolal
od rána až do večera
mocný oheň
táta můj
železo tam tavil
a na kovářině ho kul*

*Dýmku kouřil klobouk nosil
bílá košile a černé kalhoty
mu slušely
do ohně dával
kusy železa
a všichni věděli
že je kovář*

*Řetěz sekyru kladivo
koni podkovu
udělal můj táta
moukou chlebem slaninou
gadžové mu platili
pán byl můj táta*

Obr. 37 – Podkováři, Dezider Fertö, dřevořezba.

Cikánská rodina, Míla Doleželová, olej.